

Association des facultés et
établissements francophones de
lettres et de sciences humaines
Réseau AUF

UNIVERSITATEA
„ALEXANDRU IOAN CUZA”
din IAȘI

**UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA
FREE INTERNATIONAL UNIVERSITY OF MOLDOVA**

**UNIVERSITAS EUROPAEA:
SPRE O SOCIETATE A CUNOAȘTERII
PRIN EUROPENIZARE ȘI GLOBALIZARE**

**UNIVERSITAS EUROPAEA:
TOWARDS A KNOWLEDGE-BASED SOCIETY
THROUGH EUROPEANISATION AND GLOBALISATION**

MATERIALELE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE

16-19 octombrie 2023

Chișinău, 2023

Volumul a fost recomandat spre publicare de Senatul ULIM (Proces-verbal nr. 4 din 29.11.2023). Articolele științifice sunt recenzate.

The volume was recommended for publishing by the Senate of Free International University of Moldova (ULIM) (Minutes No. 4, 29 november, 2023). The scientific articles are reviewed.

Instituții partenere

Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, România
Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România
Universitatea de Stat din Moldova
Rețeaua interuniversitară francofonă AFELSH

Coordonare științifică

Elena PRUS, prof. univ. dr. hab., Prorector pentru Cercetare Științifică și Studii Doctorale

Comitet științific

Alexandru CAUIA, prof. univ. dr., Prorector Strategie Academică și Programe de Studii

Valentina CIUMACENCO, conf. univ. dr., Prorector Relații Internaționale

Elena ROBU, conf. univ. dr., Director Școala Doctorală

Valeriu BAEȘU, conf. univ. dr., ULIM, Decan Facultatea Drept

Igor BALAN, conf. univ. dr., Decan Facultatea Științe Economice și Tehnologii Informaționale

Viorica LIFARI, conf. univ. dr., Decan Facultatea Limbi Străine, Relații Internaționale și Jurnalism

Svetlana RUSNAC, conf. univ. dr., Decan Facultatea Științe Sociale și ale Educației

Nina TALAMBUȚĂ, conf. univ. dr., Decan Facultatea Biomedicină

Colegiul de redacție

Tatiana SPĂTARU, conf. univ. dr. hab., Șef Catedra Relații Internaționale, Științe Politice și Jurnalism

Victor UNTILĂ, conf. univ. dr., Director Institutul de Cercetări Filologice și Interculturale

Irina CERNEAUSCAITE, Director Departamentul Informațional Biblioteconomic

Olga BLAGORAZUMNAIA, conf. univ. dr.

Constantin PISARENCO, conf. univ. dr.

Natalia OCOPNAIA, conf. univ. dr.

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor publicate revine autorilor.

"Universitas Europaea: spre o societate a cunoașterii prin europenizare și globalizare", conferință științifică internațională (2023 ; Chișinău). *Universitas Europaea: spre o societate a cunoașterii prin europenizare și globalizare = Universitas Europaea: Towards a Knowledge-Based Society Through Europeanisation and Globalisation : Materialele conferinței științifice internaționale*, 16-19 octombrie 2023 / coordonare științifică: Elena Prus ; comitetul științific: Ilian Galben (președinte) [et al.]. – Chișinău : [ULIM], 2023. – 246 p. : fig., tab.
Cerințe de sistem: PDF Reader.
Antetit.: Universitatea Liberă Internațională din Moldova [et al.]. – Texte, rez.: lb. rom., engl., fr., etc.
– Referințe bibliogr. la sfârșitul art.
ISBN 978-9975-3603-7-1 (PDF).
082=00
U 56

COMITETUL ȘTIINȚIFIC AL CONFERINȚEI

PREȘEDINTE: **Ilian GALBEN**, conf. univ. dr., Rector ULIM

COORDONATORI

Elena PRUS, prof. univ. dr. hab., Prorector pentru Cercetare Științifică și Studii Doctorale, ULIM

Alexandru CAUIA, prof. univ. dr., Prorector Strategie Academică și Programe de Studii, ULIM.

Valentina CIUMACENCO, conf. univ. dr., Prorector Relații Internaționale, ULIM

Carolina GALBEN, conf.univ., dr., Prorector pentru Dezvoltarea Strategică și Politică Economică, ULIM

Elena MĂRGINEANU, dr., Prorector Managementul Proiectelor de Cercetare și Dezvoltare Academică, ULIM

MEMBRI

Valeriu BAEȘU, conf. univ. dr., ULIM, Decan Facultatea Drept, ULIM

Igor BALAN, conf. univ. dr., Decan Facultatea Științe Economice și Tehnologii Informaționale, ULIM

Ludmila BRANIȘTE, conf. univ. dr., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Tatiana BUSUNCIAN, dr., Director, Centrul Pro Marshall din RM

Ceslav CIOBANU, prof. univ. dr., DHC, Universitatea de Stat din Virginia, SUA

Tatiana CIOCOI, conf. univ. dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova

Iuri CROTENCO, prof. univ. dr. hab., ULIM

Carolina DODU-SAVCA, conf. univ., dr., Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, România

Mzago DOKHTOURICHVILI, prof. Emerit, dr. hab., Universitatea de Stat Ilia, Tbilisi, Georgia

Neli Ileana EIBEN, conf. univ. dr., Universitatea de Vest din Timișoara, Directoare CODFREURCOR

Garik GALSTYAN, conf. univ. dr., Universitatea din Lille, Franța.

Ion MANOLI, prof. univ. dr. hab., Șef Catedră Filologie Romanică „Petru Roșca”, ULIM.

Valeriu MIJA, conf. univ. dr., Secretar de Stat, Ministerul Apărării al RM

Viorica LIFARI, Decan, Facultatea Limbi Străine, Relații Internaționale și Jurnalism, ULIM

Emanuel MARINESCU, conf. univ., dr., Director Departament Relații Internaționale, Universitatea „Danubius”, Galați, România

Vadim MOLDOVAN, conf. univ. dr., Colegiul York, Universitatea City din New York, SUA

Victor MORARU, membru cor., prof. univ. dr. hab., Vice-Președinte al Academiei de Științe din Moldova

Pierre MOREL, conf. univ. dr., Universitatea din Québec, l'Abitibi-Témiscamingue, Canada.

Maia MOREL, prof. univ. dr. hab. Universitatea Sherbrooke, Canada.

Gina NIMIGEAN, lect. univ. dr., Univ. „Makedonía”, Thessaloniki & Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Elena PINTILEI, Director general, Biblioteca Națională a Republicii Moldova

Dumitru Mirel POPA, prof. univ., dr., Decan Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea „Apollonia”, Iași, România.

Elena ROBU, conf. univ. dr., Director Școala Doctorală, ULIM

Petru ROȘCA, prof. univ. dr. hab., ULIM

Svetlana RUSNAC, conf. univ. dr., Decan Facultatea Științe Sociale și ale Educației, ULIM

Angela SAVIN, prof. univ., dr. hab., ULIM

Andrei SMOCHINĂ, prof. univ. dr. hab., ULIM

Tatiana SPĂTARU, conf. univ. dr. hab., Șef Catedra Relații Internaționale, Științe Politice și Jurnalism, ULIM

Sergiu ȘIȘIANU, conf. univ. dr. hab., ULIM.

Victor UNTILĂ, conf. univ. dr., Director Institutul de Cercetări Filologice și Interculturale, ULIM

Dragoș VICOL, prof. univ. dr. hab., ULIM

Ludmila ZBANTȘ, dr.hab. prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova.

COMITETUL ORGANIZATORIC AL CONFERINȚEI

Olga BLAGORAZUMNAIA, conf. univ. dr., ULIM

Neli BALODE, conf. univ. dr., Șef Catedră Psihologie și Științe ale Educației, ULIM

Irina CERNEAUSCAITE, Director DIB, ULIM

Ludmila COADĂ, conf. univ. dr., Coordonator, Centrul de Studii Europene, ULIM

Ina COLENCIUC, dr., Șef Catedră Filologie Germanică

Mihai CERNENCU, conf. univ. dr., ULIM

Carolina DODU-SAVCA, conf. univ. dr., Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, România

Natalia OCOPNAIA, conf.univ. dr., ULIM

Ana SPÎNU, conf. univ. dr., Șef Catedră Contabilitate, Finanțe și Bănci, ULIM.

CUPRINS

ARGUMENT	11
----------------	----

COMUNICĂRI ÎN PLENUL CONFERINȚEI

Victor MORARU	
MEANDRELE POLITICII SIMBOLICE.....	12
Pierre MOREL	
LES LIVRES AU CŒUR DE LA DIVERSITÉ.....	16
Elena PRUS	
NEW RESEARCH CHALLENGES AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY.....	21

LIMBI STRĂINE, RELAȚII INTERNAȚIONALE ȘI JURNALISM

Ludmila COADĂ	
OPINIA PUBLICĂ ȘI VECTORUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA: DINAMICĂ ȘI TENDINȚE.....	26
Ana GHEORGHIȚĂ	
IMPACTUL BIOGRAFIEI CĂTORVA ROMANCIERI REALIȘTI FRANCEZI ASUPRA UTILIZĂRII ELEMENTELOR CROMATICE ÎN OPERELE LOR LITERARE.....	32
Viorica LIFARI. Iulia KRÎMSKAIA	
CREATING CULTURAL VALUES IN CHILDREN BY MEANS OF TALES	36
Мирослава МЕТЛЯЕВА (ЛУКЪЯНЧИКОВА)	
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ПЕРЕВОД.....	44
Maia MOREL	
PARLER ALTÉRITÉ. ET SI ON COMMENÇAIT PAR LES ARTS ?.....	54
Vladimir STERPU	
ASISTENȚA FINANCIARĂ EXTERNĂ A FONDULUI MONETAR INTERNAȚIONAL.....	60
Inga STOIANOVA	
SIMBOLICA NAȚIONALĂ A FLOREI ÎN FRAZEOLOGIA ENGLEZĂ ȘI ROMÂNĂ.....	65
Elena TARAGAN	
„NĂVALNICA DORINȚĂ DE MĂRIRE” – O TRĂSĂTURĂ UMANĂ CE PERTURBĂ ECHILIBRUL INTERIOR ȘI LUMESC.....	71
Otilia UNGUREANU	
MECANISM CANONIC ȘI FACTORI DE REDUCȚIE ÎN TIMP ÎN ROMANUL ÎNTUNECARE DE CEZAR PETRESCU.....	76
Delia (PATRAUCEAN) VARTOLOMEI	
SEDUCEREA PRIN ACCES LA PERSOANA – O MODALITATE DE ATRAGERE A PUBLICULUI ÎN TEXT-DISCURSUL DE POPULARIZARE A ȘTIINȚEI.....	82
Iuliana VÎRLAN	
EVOLUȚIA SERVICIULUI DIPLOMATIC AL REPUBLICII MOLDOVA: DE LA DIPLOMAȚIA CLASICĂ LA DIPLOMAȚIA DIGITALĂ.....	87

ȘTIINȚE ECONOMICE

Saleh AWADA	
THE NATURE OF LABOR MARKET AND ITS MAIN CHARACTERISTICS	91

Татьяна АНДРЕЕВА ЭКОНОМИЧЕСКИЕ УЧЕНИЯ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ.....	96
Igor BALAN, Andrei ZBANCĂ CONSIDERAȚIUNI PRIVIND STAREA ACTUALĂ ȘI PERSPECTIVELE DE DEZVOLTARE A SECTORULUI DE CEREALE.....	101
Ольга БЛАГОРАЗУМНАЯ. Раиса ЛАПУШИН ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ КОМАНД В ТОРГОВЛЕ.....	107
Svetlana BODRUG ALGORITMUL REALIZĂRII REFORMEI FISCALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA.....	113
Ирина КЛИМЕНКО МЕТОДЫ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В РАБОТЕ С ПЕРСОНАЛОМ.....	120
Любовь ДОРОФЕЕВА КОНКУРЕНЦИЯ КАК ДВИГАТЕЛЬ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	124
Dalia DREIHER SATISFACTION OF PATIENTS WITH SERVICE QUALITY AS A VITAL ELEMENT OF MEDICAL ORGANIZATION MANAGEMENT.....	128
Corina GRIBINCEA DEZVOLTAREA MECANISMULUI DE FORMARE A ECONOMIEI CIRCULARE ÎN SECTORUL TURISM DIN REPUBLICA MOLDOVA.....	134
Stela GUZUN IMPLICAREA CLIEȚILOR ȘI COMUNICAREA VALORILOR CONSUMATORULUI, PUBLICITATEA ȘI PR ÎN CADRUL ORGANIZAȚIEI.....	141
Alexandru IACHIM. Olimpiu GHERMAN ASPECTE ALE MANAGEMENTULUI MARKETINGULUI TURISMULUI INTERN.....	145
Milana ISRAELI ECOSYSTEM ELEMENTS IN INNOVATIVE PEDAGOGY IN ISRAEL.....	149
Constantin LUPU. Nicu ȘARGU. Sorina GUZUN ANALIZA REGLĂRII PREȚURILOR LA RESURSE ENERGETICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN ULTIMII 15 ANI.....	154
Viorel MIRON. Marina MIRON PARTENERIATELE LOCALE ȘI PERSPECTIVELE TRANSFORMĂRII ACESTORA ÎN ORGANIZAȚII DE MANAGEMENT AL DESTINAȚIILOR TURISTICE DIN REPUBLICA MOLDOVA.....	160
Ioan PRIGOREANU. Cătălin-Ionel IDRICEANU SISTEME SOCIO-ECONOMICE ȘI INOVATIVE ÎN AGRICULTURĂ BAZATE PE INDUSTRIA 4.0.....	167
Julia SIROTA CONTEMPORARY LABOR MARKET OF HIGHER EDUCATION IN ISRAEL.....	172

DREPT

Valeria BRUMA UNELE ASPECTE PRIVIND CERCETAREA LA FAȚA LOCULUI.....	176
---	-----

Ernest GAVZER

ASPECTELE TEORETICE PRIVIND URMĂRIREA PENALĂ ÎN CAUZELE CU BĂNUIȚII / ÎNVINUȚII MINORI.....	182
--	-----

Irina GAVZER

UNELE ASPECTE ALE AUDIERII VICTIMEI TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE.....	187
---	-----

Elena MĂRGINEANU

OPINIE JURIDICĂ PRIVIND INADMISIBILITATEA APLICĂRII PRESIUNII ADMINISTRATIVE PENTRU RIDICAREA INDICATORULUI INSTITUȚIONAL DE VACCINARE ANTI-COVID.....	192
--	-----

Elena MĂRGINEANU. Arkadiusz TOMASZEK

REZILIENȚA CLIMATICĂ - STRATEGII ȘI POLITICI BAZATE PE EXEMPLUL POLONIEI ȘI MOLDOVEI.....	197
--	-----

Constantin PISARENCO. Ion HAIDARLÎ

ÎNȚELEGEREA DIVERGENȚELOR CLINICE ȘI PATOLOGICE: IMPLICAȚII MEDICALE ȘI LEGALE.....	202
--	-----

Eugeniu TROCIN

MOTIVAREA HOTĂRĂRII JUDECĂTOREȘTI - GARANȚIE GENERALĂ IMPLICITĂ A DREPTULUI DE ACCES LA JUSTIȚIE.....	210
--	-----

TEHNOLOGII INFORMAȚIONALE, BIBLIOTECONOMICE ȘI BIOMEDICALE**Natalia CHERADI. Elena RAILEAN**

O NOUĂ ETAPĂ ÎN DEZVOLTAREA MANAGEMENTULUI BIBLIOTECILOR CA EFECT PROVOCAT DE PANDEMIA COVID-19.....	214
---	-----

Vera CIOCAN

TEHNOLOGIA INFORMAȚIONALĂ ȘI COMUNICAȚIONALĂ – UN INSTRUMENT IMPORTANT ÎN ACTIVITATEA BIBLIOTECII ȘCOLARE.....	218
---	-----

Ludmila CORGHENCI

DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR PROFESIONALE ȘI DEONTOLOGICE – CONDIȚIE INDISPENSABILĂ ADAPTĂRII BIBLIOTECARILOR DIN ÎNVĂȚĂMÂNT LA PROVOCĂRI ȘI ADVERSITĂȚI.....	222
--	-----

Elena ENCIU

CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF THE STRUCTURE OF BEETLE CENOSSES FROM THE “COSAUTI” (INSECTA: COLEOPTERA) LANDSCAPE RESERVE..	226
---	-----

Tudor LEAHU

INTEGRAREA PRIN CONCORDANȚĂ A UNITĂȚILOR ORGANIZAȚIONALE, STRUCTURALE ȘI PROCESUALE – FACTOR CONTRIBUTIV LA PERFORMAREA SISTEMELOR INFORMATICE.....	230
---	-----

Lilia MITEV

ASPECTE APLICATIVE ALE MODELELOR DE AȘTEPTARE ÎN SISTEMELE INFORMATICE.....	237
--	-----

Mariana PETCU

BIBLIOTECA ȘCOLARĂ - LIANT AL LITERAȚIEI ȘI AL COMUNICĂRII.....	244
---	-----

SUMMARY

ARGUMENT.....	11
---------------	----

COMMUNICATIONS IN PLENARY SESSION

Victor MORARU	
MEANDERS OF SYMBOLIC POLITICS.....	12
Pierre MOREL	
BOOKS AT THE HEART OF DIVERSITY.....	16
Elena PRUS	
NEW RESEARCH CHALLENGES AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY.....	21

FOREIGN LANGUAGES, INTERNATIONAL RELATIONS AND JOURNALISM

Ludmila COADĂ	
PUBLIC OPINION AND THE EUROPEAN VECTOR OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: DYNAMICS AND TRENDS.....	26
Ana GHEORGHITĂ	
THE IMPACT OF THE BIOGRAPHIES OF SEVERAL FRENCH REALIST NOVELISTS ON THE USE OF COLOR ELEMENTS IN THEIR LITERARY WORKS.....	32
Viorica LIFARI. Iulia KRÎMSKAIA	
CREATING CULTURAL VALUES IN CHILDREN BY MEANS OF TALES.....	36
Miroslava METLEAEVA (LUCHIANCICOVA)	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TRANSLATION.....	44
Maia MOREL	
DISCUSSING ALTERITY. WHAT IF WE STARTED WITH THE ARTS?.....	54
Vladimir STERPU	
THE EXTERNAL FINANCIAL ASSISTANCE OF THE INTERNATIONAL MONETARY FUND.....	60
Inga STOIANOVA	
NATIONAL FLORA SYMBOLICA IN ENGLISH AND ROMANIAN PHRASEOLOGY.....	65
Elena TARAGAN	
“THE IMPETUOUS DESIRE OF MAGNIFICATION” - A HUMAN TRAIT THAT DISTURBS THE INTERNAL AND WORLDLY BALANCE.....	71
Otilia UNGUREANU	
CANONICAL MECHANISM AND TIME REDUCTION FACTORS IN THE NOVEL <i>ÎNTUNECARE</i> BY CEZAR PETRESCU.....	76
Delia (PATRAUCEAN) VARTOLOMEI	
SEDUCING THE AUDIENCE THROUGH ACCESSIBILITY - A PRACTICE OF AUDIENCE - ATTRACTION TO THE TEXT - DISCOURSE OF SCIENCE POPULARIZATION.....	82
Iuliana VÎRLAN	
THE EVOLUTION OF THE DIPLOMATIC SERVICE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: FROM CLASSIC DIPLOMACY TO DIGITAL DIPLOMACY.....	87

ECONOMIC SCIENCES

Saleh AWADA	
THE NATURE OF LABOR MARKET AND ITS MAIN CHARACTERISTICS.....	91

Tatiana ANDREEVA	
ECONOMIC DOCTRINES AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE STATE IN THE CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES.....	96
Igor BALAN, Andrei ZBANCA	
CONSIDERATIONS ON THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE CEREALS SECTOR.....	101
Olga BLAGORAZUMNAIA. Raisa LAPUSHIN	
ORGANIZATIONAL AND MANAGERIAL ASPECT OF FORMING TEAMS IN TRADE....	107
Svetlana BODRUG	
ALGORITHM FOR IMPLEMENTING THE FISCAL REFORM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA.....	113
Irina KLIMENCO	
METHODS OF MAKING MANAGEMENT DECISIONS IN WORKING WITH PERSONNEL.....	120
Liubovi DOROFEEVA	
COMPETITION AS AN ENGINE OF A MARKET ECONOMY.....	124
Dalia DREIHER	
SATISFACTION OF PATIENTS WITH SERVICE QUALITY AS A VITAL ELEMENT OF MEDICAL ORGANIZATION MANAGEMENT.....	128
Corina GRIBINCEA	
DEVELOPMENT OF THE CIRCULAR ECONOMY TRAINING MECHANISM IN THE TOURISM SECTOR IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA.....	134
Stela GUZUN	
IMPLICATION OF CLIENTS AND COMMUNICATION OF CONSUMER'S VALUES, PUBLICITY AND PR WITHIN ORGANIZATION.....	141
Alexandru IACHIM. Olimpiu GHERMAN	
ASPECTS OF DOMESTIC TOURISM MARKETING MANAGEMENT.....	145
Milana ISRAELI	
ECOSYSTEM ELEMENTS IN INNOVATIVE PEDAGOGY IN ISRAEL.....	149
Constantin LUPU. Nicu SARGU. Sorina GUZUN	
ANALYSIS OF THE REGULATION OF ENERGY RESOURCE PRICE FORMATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA OVER THE LAST 15 YEARS.....	154
Viorel MIRON. Marina MIRON	
LOCAL PARTNERSHIPS AND PROSPECTS OF THEIR TRANSFORMATION INTO TOURIST DESTINATION MANAGEMENT ORGANIZATIONS IN REPUBLIC OF MOLDOVA.....	159
Ioan PRIGOREANU. Cătălin-Ionel IDRICEANU	
SOCIO-ECONOMIC AND INNOVATIVE SYSTEMS IN AGRICULTURE BASED ON INDUSTRY 4.0.....	167
Julia SIROTA	
CONTEMPORARY LABOR MARKET OF HIGHER EDUCATION IN ISRAEL.....	172

LAW

Valeria BRUMA	
SOME ASPECTS REGARDING CRIME SCENE INVESTIGATION.....	176
Ernest GAVZER	
THEORETICAL ASPECTS REGARDING CRIMINAL PROSECUTION IN CASES INVOLVING SUSPECTED / ACCUSED MINORS.....	182

Irina GAVZER

SOME ASPECTS OF THE HEARING OF THE VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING.....187

Elena MĂRGINEANU

LEGAL OPINION REGARDING THE INADMISSION OF THE APPLICATION
OF ADMINISTRATIVE PRESSURE TO RAISE THE INSTITUTIONAL INDICATOR
OF ANTI-COVID VACCINATION.....192

Elena MĂRGINEANU. Arkadiusz TOMASZEK

CLIMATE RESILIENCE - STRATEGIES AND POLICIES BASED ON THE EXAMPLE
OF POLAND AND MOLDOVA.....197

Constantin PISARENCO. Ion HAIDARLÎ

UNDERSTANDING CLINICAL AND PATHOLOGICAL DIVERGENCES:
MEDICAL AND LEGAL IMPLICATIONS.....202

Eugeniu TROCIN

REASONING OF THE COURT DECISION - IMPLICIT GENERAL GUARANTEE
OF THE RIGHT OF ACCESS TO JUSTICE.....210

INFORMATION, LIBRARY SCIENCE AND BIOMEDICAL TECHNOLOGIES

Natalia CHERADI. Elena RAILEAN

A NEW STAGE IN THE DEVELOPMENT OF LIBRARY MANAGEMENT AS AN EFFECT
CAUSED BY THE COVID-19 PANDEMIC.....214

Vera CIOCAN

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY – AN IMPORTANT TOOL IN
SCHOOL LIBRARY ACTIVITY.....218

Ludmila CORGHENCI

THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCES –
AN ESSENTIAL CONDITION FOR THE ADAPTATION OF EDUCATION LIBRARIANS
TO CHALLENGES AND ADVERSITIES.....222

Elena ENCIU

CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF THE STRUCTURE OF BEETLE
CENOSSES FROM THE “COSAUTI” (INSECTA: COLEOPTERA) LANDSCAPE RESERVE..226

Tudor LEAHU

INTEGRATION THROUGH CONCORDANCE OF ORGANIZATIONAL, STRUCTURAL
AND PROCESSUAL UNITS – CONTRIBUTING FACTOR TO THE PERFORMANCE
OF INFORMATICS SYSTEMS.....230

Lilia MITEV

APPLICABLE ASPECTS OF WAITING MODELLER IN INFORMATION SYSTEMS.....237

Mariana PETCU

SCHOOL LIBRARY – BOND WITHIN LITERACY AND COMMUNICATION.....244

ARGUMENT

Universitatea modernă a fost concepută ca un for al educației, al cercetării și al promovării culturii. Transformarea pozitivă a universităților provine în mare parte și din orientările europene ale universităților. *Magna Carta Universitatum* (a cărei semnatară este și ULIM), *Declarația de la Sorbona* și *Declarația de la Bologna* au promovat și au reușit să creeze un spațiu european al învățământului superior, devenind simboluri ale schimbării. Evoluțiile ulterioare au demonstrat că s-a ajuns la compatibilitatea sistemelor de învățământ superior și a configurării studiilor europene, dar procesul nu este încheiat, iar soluțiile prevăzute nu sunt unanim acceptate.

Astăzi, chiar în țările care au parcurs reformele educației, sunt concepute noi reforme. În spiritul acestor noi orientări în educație, dezbaterile europene au propus adoptarea *Declarației PostBologna*, care pune accent mai mult pe conținutul și scopul studiilor, pe flexibilizarea duratei (module specifice/cicluri scurte) și a programelor de autoformare, pe reorganizarea specializărilor și pe impactul social al universităților. Astfel, se revine la asumarea misiunii universității nu doar ca formatoare de specialiști, dar și la alte diverse funcții, ca centru de difuzare a cunoașterii, centru de cercetare, instanță de critică argumentată, promotor al drepturilor și justiției în vederea construirii unei societăți mai avansate.

Multiplele inițiative din ultimul timp ale Consiliului Europei, Comisiei Europene, Asociației Europene a Universităților (EUA), Asociației Europene a Instituțiilor de Învățământ Superior (EURASHE), Uniunii europene a studenților (ESU), Ariei Europene a Învățământului Superior și altor instituții consolidează conceptul „universităților europene” bazate pe aprofundarea circuitelor internaționale, solicitarea noilor modele de guvernare academică transnațională. Universitățile europene sunt alianțe internaționale care se constituie ca model al universităților viitoare, promovând identitatea și valorile europene, propunându-și să revoluționeze calitatea și competitivitatea învățământului superior european, testarea diferitor modele de cooperare, crearea echipelor interdisciplinare internaționale.

Conferința de față, care are deja o tradiție, își propune să urmărească preponderent procesele din arealul socio-uman în complexa lor evoluție de integrare europeană.

Comitetul științific

MEANDRELE POLITICII SIMBOLICE

Victor MORARU

<https://orcid.org/0000-0002-0322-6086>

Academia de Științe a Moldovei

Rezumat: Politica simbolică reprezintă o zonă de interes specific al științei politice actuale. Recurgerea actorilor politici la diferite acțiuni de ordin simbolic în scopul de a-și promova interesele politice a devenit o trăsătură semnificativă a proceselor politice din ultimul timp, determinând sporirea atenției acordate de cercetători manifestărilor marcate de „politica simbolică”. Articolul este axat pe identificarea unor repere conceptuale ale fenomenului politicii / acțiunii simbolice, pe conturarea cadrului de valorificare a potențialului ei de edificare a spațiului public, pe dezvăluirea valențelor acțiunii simbolice, interpretate atât în context extins, cât și în cadrul concret al manifestărilor acestora cu referință la activitatea mass-mediei, în special. Substanța acțiunii simbolice este elucidată prin intermediul unor concepte relevante, cum sunt simbolismul politic, capitalul simbolic, puterea simbolică. Se argumentează oportunitatea antrenării în analiza politicii simbolice a unor paradigme științifice, generate de teoria construcției sociale a realității, teoria interacționismului simbolic sau teoria agenda setting. O atenție aparte este acordată conceptului „politicii simbolice”, aflate la intersecția științelor politice și științelor comunicării. Sunt sugerate eventualele direcții de cercetare, de aprofundare a înțelegerii mecanismelor de transfer al semnificațiilor și de influență asupra conjuncturii social-politice.

Cuvinte cheie: politica simbolică, acțiunea simbolică, reprezentări sociale, spațiu public, comunicare politică.

Abstract: Symbolic politics represents an area of specific interest of current political science. The recourse of political actors to various symbolic actions in order to promote their political interests has become a significant feature of political processes in recent times, causing increased attention paid by researchers to manifestations marked by “symbolic politics”. The article is focused on the identification of some conceptual landmarks of the phenomenon of politics / symbolic action, on the outline of the framework for capitalizing on its potential for the edification of the public space, on the disclosure of the valences of the symbolic action, interpreted both in an extended context and in the concrete framework of its manifestations with reference to media activity, in particular. The substance of symbolic action is elucidated through relevant concepts such as political symbolism, symbolic capital, symbolic power. The opportunity of training in the analysis of symbolic politics of some scientific paradigms, generated by the theory of the social construction of reality, the theory of symbolic interactionism or the theory of agenda setting, is argued. Special attention is paid to the concept of “symbolic politics”, located at the intersection of political sciences and communication sciences. Potential research directions are suggested, for deepening the understanding of the mechanisms of meaning transfer and influence on the social-political situation.

Keywords: symbolic politics, symbolic action, social representations, public space, political communication.

Pentru început, ca să conturăm contextul, trebuie de menționat faptul că lansarea schimbărilor fundamentale produse în societate la sfârșitul anilor '80-începutul anilor '90 ai secolului trecut a generat conștientizarea faptului că transformarea vieții social-politice este un proces complex, caracterizat prin prezența multiplelor fațete. Dezvoltarea sistemului social la etapa marilor schimbări comportă nu doar schimbarea esenței acestuia, dar produce modificarea lumii interioare a oamenilor, a stereotipurilor comportamentale, a normelor sociale, a orientărilor axiologice ale societății. Devenirea noilor forme structurale ale organizării sociale apare, în consecință, inseparabil legată de contextul istoric concret, în cadrul căruia activează subiecții sociali, și poartă toate însemnele experienței acumulate pe parcurs în sferele economică, politică și spirituală.

În aceste circumstanțe, gestionarea adecvată a proceselor sociale devine o preocupare majoră a actorilor implicați în transformarea societății, determinând responsabilitatea sporită a factorilor de decizie în vederea surmontării obstacolelor inerente în calea dezvoltării, depășirii situațiilor complicate, contradictorii și nelineare ce însoțesc inevitabil procesele transformatoriale.

Așa cum guvernarea înseamnă „gestionarea regulilor jocului pentru a spori legitimitatea spațiului public” (Kjær, Mette:15), legitimitate care derivă atât din instaurarea și menținerea regulilor democratice, cât și din eficiența aplicării lor. Una din condițiile reușitei acestor acțiuni este respectarea principiilor de bază stabilite drept diriguitoare în cadrul procesului. Firește, este vorba de *democratizarea* vieții social-politice și economice, promovarea *pluralismului* și *demonopolizarea* și *descentralizarea* spațiului public.

Astfel, posedarea de competențe în perceperea, orientarea și înrăurirea realității sociale se constituie drept un element foarte important al desfășurării procesului transformățional, contribuind la formarea conștiinței sociale, schimbarea, în direcție dorită, a mentalității societății. Exercițiul puterii devine inseparabil legat de aplicarea așa-numitei „politici simbolice”, exploatarea resurselor acesteia în interesul fortificării solidarității populației, sporirii legitimității elitei politice, determinând, în consecință, eficiența acțiunii de modernizare. Specialiștii în materie au remarcat, de fapt, că atingerea gradului înalt de consolidare a comunităților reprezintă o importantă, dacă nu decisivă, componentă a activității politice, în cazul când are loc o renovare sistemului politic: exponenții teoriei modernizării, au afirmat, de altfel, că această consolidare a populației este o premisă esențială în demararea modernizării (2). Pe de altă parte, utilizarea acestei politici simbolice pentru modelarea spiritelor, eficiența pe care o demonstrează în canalizarea opiniei publice în direcția pe care și-o doresc actorii politici, o face tot atât de solicitată și integrată în arsenalul nu doar progresist, dar și retrograd. Tocmai în legătură cu aceasta am și intitulat comunicarea mea „meandrele”, sinuozitățile politicii simbolice.

Exploatarea acțiunii simbolice în interesele politicii secundează în mod manifest desfășurarea proceselor politice actuale. În condițiile în care lumea socială funcționează, după cum a indicat Pierre Bourdieu, „simultan ca un sistem de relații de putere și ca un sistem de interacțiuni simbolice” relațiile politice se raportează tranșant la „o anumită ordine simbolică” (Șandru 104), or relațiile obiective de putere tind să se reproducă în relațiile puterii simbolice, fapt care determină necesitatea sporirii atenției acordate elementului simbolic în cadrul acțiunii politice.

Conceptul de putere simbolică se referă la „ansamblul reprezentărilor și expresiilor ale acestei puteri” (Lamizet: 77). Exploatând dimensiunea politică a imaginarului, conform viziunii lui Bernard Lamizet, operând cu simboluri (sau imagini simbolice), actorii politici le conferă sensuri și semnificații determinate, care se manifestă în formă verbală, figurativă sau plastică și exercită funcția cognitivă, expresivă și operativă („identificabilă în susținerea anumitor instituții (...), în rezolvarea problemei (...) politice și în agregarea vieții comunitare” (Cojaru 13-14). Reieșind din aceste premise, avem tot temeiul pentru a constata potentialul real al acțiunii simbolice, manifestat în influențarea/persuadarea conștiinței sociale, mentalităților și opiniei publice.

Practică politică demonstrează că acțiunea simbolică (război hibrid, acțiunea mediatică manipulativă / dezinformarea, etc.) își aduce în ultimul timp un loc tot mai accentuat în arsenalul politicii. Am putea aduce, în calitate de exemple, cele mai recente evenimente de pe arena internațională: agresiunea Federației Ruse împotriva Ucrainei sau conflictul dintre Israel și Palestina, în cadrul căruia a fost evident rolul narativelor sistematice și orientate, care au generat predispozițiile ostile ale unui grup etnic în raport cu altul și au contribuit la izbucnirea și aprofundarea confruntării violente. În elucidarea unor astfel de conflicte politico-etnice se recurge la ideea că, preponderent, comportamentul politic nu este rațional, ci intuitiv, condus de „predispoziții simbolice”, cum ar fi credințele ideologice, valorile normative și prejudecățile. Iar utilizarea retoricii aici se face nu pentru a apela la rațiune, ci pentru apelul emoțional care antrenează aceste predispoziții simbolice.

Politica simbolică este utilizată din plin și de propaganda Federației Ruse în războiul dezlanțuit de ea împotriva Ucrainei. Simbolurile „Z” și „V”, spre exemplu, sunt simbolurile ale agresiunii Federației Ruse împotriva Ucrainei. Marcarea tehnicii militare este subordonată, de fapt, mesajelor mobilizatoare ale armatei ruse. Diverse semnificații atribuite literei „Z” oricum prioritizează îndemnul „Za” (Za pobedu”). Opinia publică, de fapt, asociază litera Z cu zvastica nazistă. Este clar că face parte din limbajul urii și militarismului. Litera „V”, mai puțin vehiculată, are și ea diverse interpretări, cea mai difuzată fiind „Сила V правде”, cu adjucecare a adevărului, așa cum îl înțeleg agresorii. Este o recurgere crasă și aici la arsenalul politicii simbolice.

În general, politica simbolică funcționează sub semnul influenței. Ca agenți ai acțiunii simbolice, în anumite circumstanțe, se produc mass-media, literatura, artă plastică, arhitectura, arta monumentală, artă muzicală. Ca să ne referim doar la câteva exemple - activitatea curentă a mass-mediei (activitate politico-mediatică), Mauzoleul de la Moscova, romanul „Garda tânără” de Alexandru Fadeev, arta realismului socialist, monumentele edificate în timpul regimurilor totalitariste, intonarea imnului țării, arborarea drapelului în bernă, desfășurarea evenimentelor festive, emblemele, insignele, dar și sloganele, declarațiile, retorica, precum și riturile, miturile și multe altele reprezintă tocmai cazuri ale utilizării arsenalului politico-ideologic/simbolic al puterii, exploatat în interesele legitimării ori obținerii consensului, influențării publicului în direcția dorită.

Este foarte instructivă elucidarea simbolismului politic, rolului simbolurilor în politică, puterii simbolice, capitalului simbolic, acțiunii politice subordonate acțiunii simbolice. Simbol politic poate fi orice obiect, persoană, cuvânt sau gest care reprezintă o instituție politică, ierarhie, mișcare, credință sau ideologie. Steaguri, regi, personalități notorii pot servi ca simboluri politice, la fel cântecele, poeziile și eroii naționali

printre multe alte exemple potențiale. Unele simboluri politice sunt „construite cu anumite scopuri” (de exemplu, steaguri ca simboluri naționale), în timp ce altele sunt obiecte sau practici care există independent, dar au devenit impregnate cu semnificație simbolică (de exemplu, peisaje naționale). În principiu, orice poate servi ca simbol politic dacă devine asociat cu un anumit aspect al realității politice.

Simbolizarea arenei politice rezidă în transferul de semnificații, implicit, în translarea în sfera publică a diferitor ierarhii axiologice. Astfel discursul politic construiește spațiul politic, asigurând circularitatea mesajelor, cadrul de înțelegere și interpretare a valorilor, în conformitate cu structura axiologică adoptată. Sunt elocvente în acest sens postulatele teoriei construcției sociale a realității, teoriei interacționismului simbolic sau teoriei agenda setting, aplicabile plenar mass-mediei. Procesul politic se pretează, în acest caz, explicației prin intermediul construcțiilor simbolice, a căror pondere valorică se află în relație directă cu conjunctura social-politică existentă. În consecință, conținutul politicii simbolice ca formă a comunicării politice se subordonează nu atât înțelegerii semnificațiilor, cât intenției de a persuade. Respectiv, agenda dezbaterilor publice devine „legată de ideile, obiectivele și valorile pe care puterea (...) le plasează la temelia politicii sale curente” (Шестопал: 8) și exercită rolul unui „filtru informațional-tematic” (Скочилова 101) care stabilește parametrii spațiului discursiv al politicii, în baza căruia se formează diverse realități politice virtuale. Puterea simbolică apare, astfel, în accepția notoriului sociolog francez Pierre Bourdieu, drept o putere de construire a realității prin stabilirea ordinii gnoseologice, a percepției vieții (în special a percepției lumii sociale) în cadrul unei „reprezentări omogenizate a timpului, spațiului (...), cauzalității, fapt care face posibilă concordanța spiritelor” (Bourdieu: 407). P. Bourdieu i-a acordat puterii simbolice caracteristica de „putere cuasimagică”, adică, capabilă prin intermediul expresiei să configureze realitatea, să impună viziunea și credința, să afirme sau să schimbe percepția despre lume, și în acest fel să influențeze lumea (*idem*).

Este adevărat, exercitarea politicii simbolice presupune un grad sporit de competență în operarea acțiunilor politice, politico-mediatic, mai ales, în condițiile de schimbare radicală a regimului politic. Graeme Gill, autorul unui studiu substanțial despre simbolism ca o componentă primordială a acțiunii politice (11), a lansat supoziția că schimbarea regimului politic comportă nu numai o transformare a instituțiilor politice, dar și o reconstrucție a întregului ansamblu de reprezentări care stau la baza interacțiunii umane în cadrul acestor instituții. Cu alte cuvinte, transformarea regimului presupune o revizuire drastică, o relansare a totalității de simboluri politice care determină funcționarea sistemului. „Discursul coerent al puterii” va condiționa rolul care revine actorilor în jocul politic, interacțiunea instituțiilor în interiorul arenei politice. Practica politică a atestat și în aceste circumstanțe, adevărul supoziției: cu cât mai radicală este transformarea regimului, cu atât mai îndelungată va fi reconfigurarea sistemului simbolic (Gill 79).

Este relevant, de altfel, felul în care puterea politică, prin acțiunile sale simbolice, recurge, de multe ori, în mod ostentativ, la relevarea trecutului, pentru a-i accentua inconsistența, promovând riguros edificarea unei noi identități a societății. În cazul Republicii Moldova, marcate pronunțat de sinuozitățile ieșirii din regimul vechi, demontarea orânduirii desuete a fost facilitată puternic de prăbușirea fundamentului ei ideologic, pe care s-a bazat de-a lungul deceniilor. În lipsa unei teorii plauzibile a tranziției postcomuniste, capabile să substituie paradigmele perimate, prioritatea construcției doctrinare a revenit revizuirii sistemului axiologic, raliat de acum înainte cu sistemul de valori al Occidentului. În acest context, construcția noului narativ istoric, care ar prezenta o punte între trecut și viitor, s-a dovedit a fi destul de anevoioasă din cauza dificultăților în implementarea reformelor și caracterului, de multe ori, doar declarat al asimilării noilor valori. Reconceptualizarea și critica trecutului, ca instrument de legitimare a reformelor, întreprinse de actorii politicii simbolice concomitent cu afirmarea noii simbolistici, era mereu afectată de sentimentele nostalgice prezente în imaginarul colectiv (Moraru 84).

În condițiile noilor realități politice, care au comportat dezintegrarea instituțiilor și structurilor comuniste, anihilarea mitologiei comuniste și, respectiv, a factorilor săi comunicaționali (discursuri, mitinguri, slogane, literatura, arta, mass-media), politica simbolică s-a afirmat în calitate de aspect specific al politicii reale, reușind nu numai să recupereze întrucâtva malnutriția informativă a societății, să dezvăluie punctele vulnerabile ale vechiului regim, care-și acaparase doar pentru sine statutul de deținător al adevărului, dar și au constituit începuturile unei comunicări politice axate pe principii democratice. De acum înainte acțiunile de natura politicii simbolice s-au regăsit plenar în spațiul public, adică în sfera virtuală, în care, în regim deschis, sunt lansate pentru dezbateri diverse probleme semnificative cu caracter social-politic, are loc determinarea identității colective și transferul de semnificații într-un cadru concurențial al modurilor de interpretare a realității sociale. Astfel, transformarea regimului politic are drept consecință nu doar schimbarea instituțiilor politice, dar și reconfigurarea întregului sistem de reprezentări pe care se bazează interacțiunea umană în societate. De remarcat, însă, cu titlu de evidență, că acțiunile din cadrul politicii simbolice nicidecum nu se pretează „unor interpretări univoce” (Mendelberg 116).

În general, puterea mizează nu doar pe aspecte ale politicii reale / materiale, dar și cele simbolice, având monopolul atât al distribuirii resurselor materiale, cât și cel al distribuirii cunoașterii, culturii etc. pentru asigurarea ordinii simbolice. Media sunt, de rând cu arta, arhitectura ș. a., un instrument al construirii acestei ordini. Desigur, este un subiect pentru investigare cu totul aparte și resursă a unor concluzii relevante.

În general, există o multitudine de tematici susceptibile de a fi cercetate în cadrul arealului amplu al paradigmei politicii simbolice. Un astfel de subiect ca imaginea de țară, de exemplu, se pretează foarte bine studiului din perspectiva politicii simbolice, dar și atâtea altele.

Simbolul însoțește dezvoltarea societății umane chiar de la începuturile ei. Este firesc, în acest caz, fiind un concept polivalent, să fie parte a cercetărilor efectuate în domeniile filosofiei, psihologiei, antropologiei, sociologiei, semioticii, teologiei, studiului literaturii, matematicii, politologiei, științelor comunicării și din alte sfere. Conceptul „politicii simbolice” se regăsește, în special, aria cercetărilor, aflată la intersecția științelor politice și științelor comunicării. Și poate fi interpretat ca un termen-umbrelă, care permite investigarea din diverse perspective a unui set amplu de fenomene, legate de producerea și difuzarea semnificațiilor.

Căutarea unei optici investigative echilibrate, a unor abordări adecvate pentru explicarea tendințelor contemporane în sfera manifestărilor spirituale ale politicii continuă. La începutul secolului al XXI-lea s-au produs schimbări în modalitățile de funcționare a spațiului simbolic al politicii, și pentru estimarea lor instrumentarul teoretic trebuie supus unei inventarii și precizări atente. Subiectul dat este, deci, unul actual și sensibil.

Referințe bibliografice

- Kjær, Anne Mette. Guvernanța. Cluj Napoca: CA Publishing, 2010.
- Rostow, William W. Politics and the Stages of Growth. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- Stănciugelu, Ștefan. Violență, mit și revoluție. București: Editura All, 1998.
- Șandru, Daniel. Ideologia și construcția simbolică a violenței politice. In: Sfera Politicii, 2013, N 2 (174), pp. 95-104.
- Lamizet, Bernard. L'imaginaire politique. Paris : Hermes-Science Lavoisier, Coll. «Forme et sens», 2012.
- Cojaru, Daniel. Ipostaze ale simbolului în lumea tradițională. Iași: Editura Lumen, 2009.
- Шестопал, Елена. Политическая повестка дня российской власти и её восприятие гражданами. In: Полис, 2011, N 2, pp. 8–24.
- Скочилова, Вероника. Символические структуры политической идеологии в ценностном измерении. In: Вестник Томского Государственного Университета. Серия Философия. Социология. Политология, 2012, Nr. 3 (19), pp. 93-102.
- Bourdieu, Pierre. Sur le pouvoir symbolique. In: Annales. Economies, sociétés, civilisations, 1977, Vol. 32, N 3, pp. 405-411.
- Bourdieu, Pierre. Op. cit.
- Gill, Graeme J. Symbolism and Regime Change in Russia. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Moraru, Victor. Symbolic politics in the context of societal transformations. In: Conferința Științifică de primăvară a Academiei Oamenilor de Știință din România, București, 10-11 iunie 2021: Program; Volum de rezumate. București: AOȘR, 2021, pp. 84-85.
- Mendelberg, Tali. From the Folk Theory to Symbolic Politics: Toward a More Realistic Understanding of Voter Behavior. In: Critical Review. A Journal of Politics and Society, 2018, Vol. 30, Nr. 1-2, pp. 107-118.

LES LIVRES AU CŒUR DE LA DIVERSITÉ

Pierre MOREL

<https://orcid.org/0009-0009-0708-7552>

Université du Québec en Abitibi-Témiscamingue, Québec, Canada

Résumé : Depuis son apparition, le livre représente un moyen privilégié de diffuser et de partager des connaissances et des opinions. Or, il apparaît que dans les dernières décennies la lecture est de plus en plus devenue une lecture « thérapeutique » (Gefen) qui, au lieu d'ouvrir les gens vers le monde, les renferme dans leurs propres problèmes qu'elle prétend les aider à résoudre. Cette tendance peut parfois conduire à mettre en garde les lecteurs contre certains ouvrages ou à retirer des livres des idées, des représentations ou même des mots qui pourraient être gênants pour certains groupes. À terme, c'est une nouvelle forme de censure qui est en train de s'imposer et qui vise à interdire ou faire retirer des ouvrages des lieux accessibles au public (Mollier, American Library Association), et particulièrement des lieux d'enseignement. La réaction des institutions et des éditeurs est malheureusement le plus souvent de s'incliner. Face à cette tendance, le texte plaide pour une lecture qui ne recule pas devant le réel et qui n'hésite pas à aborder tous les sujets, le lecteur étant le seul maître de ses choix. Au-delà des enjeux de connaissances, il y a en effet un autre défi que le livre peut nous aider à relever : celui du vivre ensemble. Cette question est devenue essentielle dans l'enseignement (Nussbaum) et elle ne peut que bénéficier d'un accès libre à la lecture. Cet accès est d'autant plus souhaitable dans une zone géographique comme l'Europe qui a de tous temps été un lieu d'échanges.

Mots-clés : bibliothèque, censure, enseignement, lecture, livre, vivre ensemble.

Summary : Since its appearance, the book has represented a privileged means of disseminating and sharing knowledge and opinions. However, it appears that in recent decades reading has increasingly become a "therapeutic" reading (Gefen) which, instead of opening people to the world, confines them to their own problems that it claims to help them with to solve. This tendency can sometimes lead to inserting trigger warnings in some works or to removing from books ideas, representations or even words that could be embarrassing for certain groups. Ultimately, a new form of censorship is emerging and aims to ban or remove works from places accessible to the public (Mollier, American Library Association), and particularly from places of education. The reaction of institutions and publishers is unfortunately most often to give in. Faced with this trend, the text pleads for a reading which does not shy away from reality, and which does not hesitate to tackle all subjects, the reader being the sole master of his choices. Beyond the issues of knowledge, there is in fact another challenge that the book can help us to meet: that of living together. This question has become essential in teaching (Nussbaum) and it can only benefit from free access to reading. This access is all the more desirable in a geographical area like Europe which has always been a place of exchange.

Key words : books, censorship, library, living together, reading, teaching

L'accès au savoir, l'acquisition des compétences et la réflexion éthique sont au cœur de la mission des universités. Le questionnement sur les moyens dont celles-ci ont besoin pour accomplir leur mission est donc une préoccupation constante. Je souhaite montrer ici à quel point la libre circulation des textes de toutes natures (opinions et fictions) et sur tous supports peut y contribuer. En permettant l'ouverture de nos horizons personnels et intellectuels, elle répond en effet aux objectifs de l'université mais aussi, et ce point est tout aussi important, elle agit en faveur d'un meilleur vivre ensemble. Depuis quelques décennies, il apparaît en effet que, à tous les niveaux, que ce soit à l'intérieur des communautés ou entre communautés, la cohésion sociale soit de plus en plus menacée par la multiplication de conflits d'origine idéologique ou culturelle, au point que cette question est devenue centrale dans la plupart des sociétés démocratiques.

J'aborderai cette question sous l'angle de la lecture, et de tout ce qu'elle représente en termes de formation et d'éducation, en mettant en perspective deux positions contradictoires concernant l'acte même de lire, à savoir, d'une part, la popularité grandissante d'une lecture de repli sur soi et de rejet de l'autre et, d'autre part, la nécessité permanente d'une lecture de découverte et d'ouverture.

1. De la littérature thérapeutique à la censure

1.1. Guérir

Dans l'introduction de son ouvrage *Réparer le monde. La littérature française face au XXIe siècle*, Alexandre Gefen écrit :

Le début du XXIe siècle a vu l'émergence d'une conception que je qualifierai de « thérapeutique » de l'écriture et de la lecture, celle d'une littérature qui guérit, qui soigne, qui aide, ou, du moins, qui « fait du

bien ». Tout se passe [...] comme si, dans nos démocraties privées de grands cadres herméneutiques et spirituels collectifs, le récit littéraire promettait de penser le singulier, de donner sens aux identités pluralisées, de retisser les géographies en constituant des communautés : autant de programmes moins émancipateurs que réparateurs (9).

Une littérature, donc, qui nous aide à soigner les maux de toutes natures dont nous souffrons, qu'ils soient physiques, émotionnels, identitaires ou culturels.

Ce type de livres n'est pas nouveau, mais il relève généralement d'une production qui ne fait pas à proprement parler partie de la littérature et qui, souvent fondée sur le partage d'expériences, cherche à reconforter les personnes qui sont dans des situations douloureuses. L'exemple le plus connu en est sans doute la collection *Bouillon de poulet* (*Chicken Soup* en anglais, *Supă de pui pentru suflet* en roumain), apparue en 1993 aux États-Unis (et d'abord refusée par tous les éditeurs) qui compte aujourd'hui plusieurs centaines de titres et continue de croître au rythme d'un livre par mois.

Toutefois, la tendance qui fait l'objet des analyses d'Alexandre Gefen a peu à voir avec les ouvrages de développement personnel qui remplissent les rayons des librairies. Il est question ici de littérature, c'est-à-dire d'une production d'auteur, donc originale et revendiquée. Née d'un besoin réel de remédiation, cette production s'accompagne d'un mouvement général de repli qui risque de mener auteurs et éditeurs à des discours monologiques dont l'autre est absent.

1.2. Se protéger

En toute logique, faire du bien signifie également ne pas faire de mal. Dans le souci d'éviter tout inconfort au lecteur, et en dehors des conduites d'autocensure usuelles chez les auteurs et les éditeurs, divers dispositifs se sont peu à peu mis en place afin de protéger les acheteurs de l'ouvrage de tout choc émotionnel ou culturel trop violent. J'en donnerai deux exemples.

- Les mises en garde (*trigger warning* en anglais)

Les mises en garde sont définies dans les termes suivants par le Centre pour un enseignement d'excellence de l'Université de Waterloo, au Canada :

Un avertissement déclencheur est une déclaration faite avant de partager un contenu potentiellement dérangeant. Ce contenu peut inclure des références explicites à des sujets tels que les abus sexuels, l'automutilation, la violence, les troubles de l'alimentation, etc., et peut prendre la forme d'une image, d'un clip vidéo, d'un clip audio ou d'une partie de texte. Dans un contexte académique, l'instructeur délivre ces messages afin de permettre aux étudiants de se préparer émotionnellement au contenu ou de décider de renoncer à interagir avec le contenu.

En contexte d'enseignement, ces mises en garde concernent avant tout les bibliothèques, mais elles nous sont familières car fréquentes lors de diffusion d'œuvres de fiction par les chaînes de télévision. Dans tous les cas, elles se limitent à une information.

- L'appel à des *Sensitivity readers* (*lecteurs sensibles* au Québec, *démineurs éditoriaux* en France)

Le lecteur sensible est défini par le *Grand Dictionnaire terminologique* comme une « [p]ersonne chargée de lire un manuscrit avant sa publication afin d'y déceler des mots ou des contenus pouvant être jugés offensants, inappropriés ou inexacts par certains lecteurs. »

Son intervention permet d'épurer les textes et d'éviter de choquer certaines communautés ou certains courants d'opinion. Elle vise à préserver la dignité de tous mais aussi, et surtout, à éviter des conflits avec des groupes qui peuvent se montrer extrêmement virulents, notamment sur les réseaux sociaux. L'écrivain québécois Kevin Lambert, qui vient de se voir décerner le Prix Médicis pour son ouvrage *Que notre joie demeure*, est un exemple d'auteur faisant appel à des lecteurs de sensibilité.

Le passage de la mise en garde à l'épuration des textes représente un pas considérable. Dans le premier cas, le lecteur ou le spectateur reste libre de son choix. La disposition elle-même est d'ailleurs très critiquée : l'Université de Waterloo rappelle ainsi (*ibidem*) que certains considèrent que les avertissements préalables tiennent les étudiants à l'écart des réalités de la vie, et que d'autres soulignent que ce n'est pas à l'université de prendre cette responsabilité ou rappellent qu'il est impossible de savoir quelles évocations pourraient se révéler traumatisantes pour tel ou tel lecteur.

Dans le cas de la lecture sensible, il s'agit d'une censure préalable que le lecteur doit subir.

1.3. Censurer

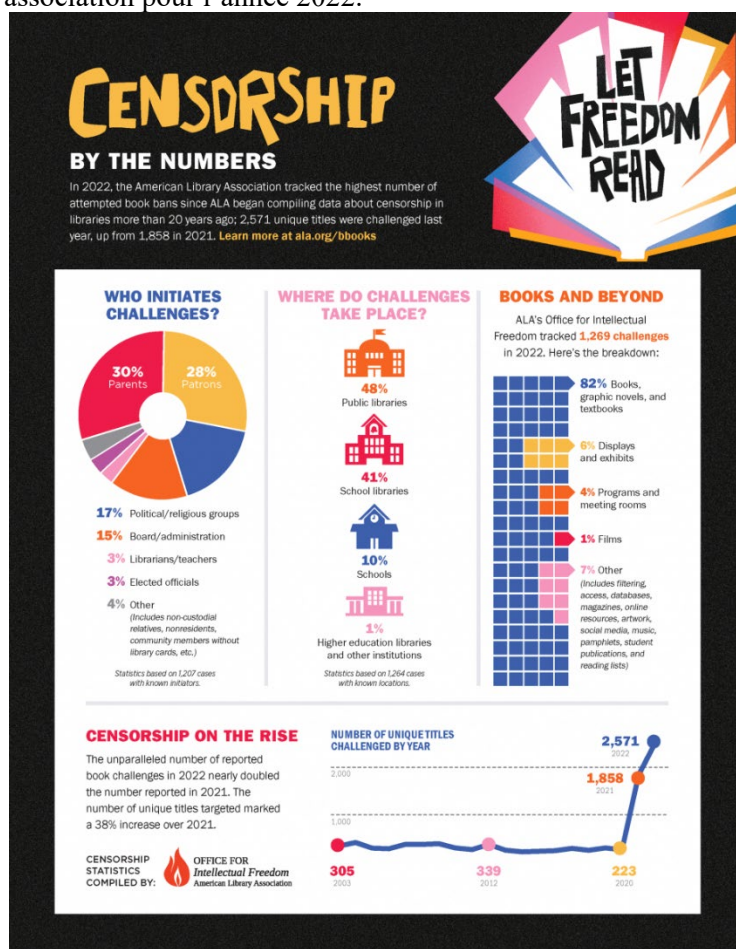
La censure est née avec la diffusion des opinions. Historiquement, elle a souvent été le fait d'institutions, État ou, particulièrement dans le cas du Québec, Église catholique qui, depuis le Concile de Trente (1545-1563) et jusqu'en 1996 a tenu à jour un *Index librorum prohibitorum* (*Index des livres interdits*) qui contenait la liste de tous les ouvrages que les fidèles n'étaient pas autorisés à lire.

Les bibliothèques présentaient autrefois ce paradoxe d'acquérir et de conserver des ouvrages frappés d'interdit par la censure ecclésiastique. La simple lecture d'une œuvre proscrite était frappée d'anathème et pouvait entraîner la damnation éternelle, d'où le surnom d'*Enfer* accolé à la section contenant ces ouvrages. Ainsi, parmi les milliers d'ouvrages conservés dans la bibliothèque *historique* du Séminaire de Québec se trouve une section de quarante-huit rayonnages abritant le corpus des livres mis à l'index, soit près d'un millier de documents (Lafond 7).

La censure n'est donc pas quelque chose de nouveau. De plus, loin d'être un phénomène résiduel, elle est aujourd'hui en plein essor. Elle n'est généralement plus le fait des pouvoirs établis (États, Églises, Justice...), mais celui de groupes de pression. Naturellement, on peut comprendre que certaines catégories de personnes (et on pense ici avant tout à des membres de minorités ethniques ou sexuelles) puissent se sentir méconnues, attaquées ou humiliées par des représentations qui sont faites d'elles dans certains ouvrages. En revanche, il est plus discutable que leur réaction soit de « demander que certaines idées, que certains écrits, que certains mots soient interdits » (Mollier 77).

On connaît certains excès de cette position : le refus de l'enseignement de la théorie de l'évolution, la réécriture des textes, le retrait de certains livres comme *La belle au bois dormant* (dans lequel le baiser donné par le prince n'est pas admissible car il n'est pas consenti) ou *Le petit chaperon rouge* des bibliothèques pour enfants. Un des lieux où cette censure est la plus active est évidemment l'enseignement. On ne compte plus les enseignants qui ont été mis en cause et parfois ont perdu leur poste pour avoir prononcé un mot qui choque certains groupes ou évoqué une idée refusée par d'autres.

Un tableau inquiétant de la situation est ainsi dressé par l'*American Library Association* (*Association des bibliothèques américaines - ALA*). Tous les ans, l'*ALA* publie un récapitulatif des atteintes aux livres dans les bibliothèques. Ci-dessous, le document récapitulatif, intitulé *La censure en chiffres* (*Censorship by the numbers*), publié par l'association pour l'année 2022.

La colonne de gauche indique qui est à l'origine des tentatives de censure : dans 17 % des cas celles-ci proviennent de groupes religieux ou politiques, dans 15 % des cas de conseils d'administration ou d'autres organes administratifs, dans 3 % des cas de bibliothécaires ou d'enseignants et dans 3 % des cas d'élus.

La colonne du centre recense les lieux concernés par ces demandes d'interdiction : dans 48 % des cas, il s'agit de bibliothèques publiques, dans 41 % des cas de bibliothèques scolaires et dans 10 % des cas d'écoles.

La colonne de droite nous donne la répartition des moyens d'expression qui sont visés par les demandes de retrait ou d'interdiction : livres, romans graphiques ou manuels dans 82 % des cas, affichages ou expositions dans 6 % des cas, réunions dans 4 %, films dans 1 % et 7 % de cas divers.

Enfin, le graphique qui se trouve au bas du tableau montre l'augmentation des interventions visant à interdire des ouvrages ou des événements.

Le plus souvent, la réaction des pouvoirs publics et celle des éditeurs consiste à céder à ces pressions. On notera ainsi la multiplication des retraits de livres dans les bibliothèques, mais aussi dans les listes d'ouvrages au programme des établissements scolaires. À terme, on le comprend, c'est la liberté de création et d'expression qui est directement menacée.

2. Dire le monde

Face à cette tendance au renfermement sur soi ou sur son groupe, et tout en comprenant qu'elle soit née de traumatismes et d'injustices réels, je reste convaincu de l'utilité de mettre à la disposition du public des livres qui dérangent ou qui choquent.

Dans une lettre à Oskar Pollak écrite en janvier 1904, Franz Kafka écrit :

Il me semble [...] qu'on ne devrait lire que les livres qui vous mordent et vous piquent. Si le livre que nous lisons ne nous réveille pas d'un coup de poing sur le crâne, à quoi bon le lire ? Pour qu'il nous rende heureux, comme tu l'écris ? Mon Dieu, nous serions tout aussi heureux si nous n'avions pas de livres, et des livres qui nous rendent heureux, nous pourrions à la rigueur en écrire nous-mêmes. En revanche, nous avons besoin de livres qui agissent sur nous comme un malheur dont nous souffririons beaucoup, comme la mort de quelqu'un que nous aimerions plus que nous-mêmes, comme si nous étions proscrits, condamnés à vivre dans des forêts loin de tous les hommes, comme un suicide – un livre doit être la hache pour la mer gelée en nous. Voilà ce que je crois.

L'idée soutenue ici n'est pas que les livres doivent faire mal et que leur lecture doive être pénible et douloureuse, mais qu'il y a une place pour des livres qui nous sortent de ce que l'on appelle aujourd'hui notre zone de confort et qui nous permettent de nous mettre en question et de mieux comprendre les autres.

Une grande partie de la littérature du 19e siècle s'est construite sur la volonté de décrire le réel tel qu'il était à l'époque afin de mieux le connaître et parfois de le transformer. En ouvrant largement la porte aux sensibilités individuelles, le 20e et le 21e siècles ont permis la floraison d'une littérature extrêmement riche qui nous permet de mieux connaître des êtres extrêmement différents de nous et d'établir avec eux une manière de dialogue. Ces acquis doivent-ils être remis en cause pour des questions de susceptibilité ou suite aux menaces de groupes de pression qui refusent toute opinion différente de la leur ? À cet égard, nous fait remarquer Jean-Yves Mollier, « les arguments relevant de la morale sont les plus délicats à combattre lorsque ceux qui les mettent en avant se réfugient derrière le multiculturalisme et le droit de chacun à élever sa différence en bouclier de son indépendance » (Mollier 112). Sans doute, mais pourquoi imposer aux autres ses propres convictions si ce n'est pour tenter de mettre en place un système social de type répressif ?

En effet, derrière l'appel à une production littéraire et intellectuelle la plus ouverte possible, il y a de multiples enjeux, parmi lesquels l'avancée des connaissances, le développement de l'esprit critique et le vivre ensemble.

Ce dernier point me semble aujourd'hui fondamental. Dans un monde où les personnes, les communautés, les nations se replient de plus en plus sur elles-mêmes, l'attention au vivre ensemble est devenue une nécessité impérieuse. Je citerai ici Martha Nussbaum, philosophe américaine qui milite inlassablement pour la démocratie et pour le maintien d'une culture humaniste dans les universités :

Les écoles et les universités du monde entier, écrit-elle dans son ouvrage *À but non-lucratif. Pourquoi la démocratie a besoin des humanités*, ont [...] un devoir urgent et prioritaire : celui de développer chez les étudiants la capacité de se voir comme des membres d'une nation hétérogène (comme le sont toutes les

nations contemporaines) et d'un monde encore plus hétérogène, et de comprendre quelque chose de l'histoire et des caractéristiques des différents groupes qui habitent ce monde (96).

Conclusion

Longtemps, les sociétés ont vécu dans des cadres stricts où le vivre ensemble était réglementé par des lois et des coutumes connues de tous. Cette époque est révolue. Il nous faut apprendre à vivre harmonieusement en tant qu'individus et en tant que communautés. La littérature est là pour nous y aider, pour nous permettre de mieux nous connaître et de nous ouvrir à l'autre, et non pour nous inciter à replier sur nous-mêmes.

Ce vœu me semble d'autant plus approprié s'agissant de l'Europe. Effectivement, et ce sera ma conclusion, quel meilleur exemple d'ouverture à la diversité que le continent européen ? Son histoire entière est faite de collaborations incessantes, d'influences réciproques stimulées par les voyages, les traductions, les échanges. Certes, l'Europe a été et reste encore, malheureusement, le lieu de multiples conflits, mais c'est aussi celui de l'émergence du grand projet européen commun qui vise à promouvoir la paix par le dialogue, le respect et la prise en considération des points de vue de tous.

Je veux croire que c'est parce que l'Europe a toujours été un lieu d'ouverture où la lutte pour la liberté de penser et de s'exprimer n'a jamais cessé que ce projet a été possible.

Et je terminerai en citant à nouveau Martha Nussbaum : « La connaissance [de la diversité interculturelle] ne garantit pas un bon comportement mais son ignorance en garantit à peu près certainement un mauvais » (96).

Références bibliographiques

- Gefen, Alexandre. Réparer le monde. La littérature française face au XXIe siècle. Paris : Éditions Corti, 2017.
- Kafka, Franz. Lettre à Oskar Pollak. In : HACHE (1996). <http://editions-hache.com/kafka/kafka1.html>
- Lafond, Pierrette. Sous la couverture : le livre à l'index, objet de censure. Analyse et typologie. In : Material Culture Review, 66 (2007) : 7-18. <https://journals.lib.unb.ca/index.php/MCR/article/view/18099/19435>
- Mollier, Jean-Yves. *Interdiction de publier* Joinville-le-Pont : Éd. Double ponctuation, 2020.
- Nussbaum, Martha C. Non per profitto. Perché le democrazie hanno bisogno della cultura umanistica. Bologne : Il Mulino, 2021.

NEW RESEARCH CHALLENGES AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Elena PRUS

<https://orcid.org/0000-0001-9419-5459>

Free International University of Moldova (ULIM), Chisinau

Abstract: The research represents the active area of science, as a thinking model that responds to new challenges through the competitive search for innovative solutions to current issues in several ways: the global availability and veracity of scientific sources, the configuration of priority fields, the reconfiguration of traditional fields, etc. The scientific component is increasingly linked to the emergence of the informational, communicational and computational paradigm. The context of systemic polycrises at the beginning of the 21st century of different type has energized and revolutionized some fields and revealed specific issues in different spheres and regions. These fundamental mutations are also a turning point for rethinking and building the intelligent future of education and research. The dangerous scenarios of the 21st century, during which catastrophes, bio-terrorism and wars continue, impose the need for constant innovation, regular paradigm shifts, globalization of research efforts, technological capacity and securing resources in different fields, which is a gateway to a new laboratory of the spirit. We are in the presence of a global innovation, the integration of man and the social body in the universe of science. Today the development of research, which involves the interaction of *soft/human(itarian)* sciences with *hard/exact* ones, is seconded by the “moralization”/confrontation/normalization of the relations between these fields.

Only the coagulated synergies of the active and the passive approach can capture the evolution of the research and education approach in its fundamental complexity. We are convinced that the dialogue of our ideas and knowledge can lead to a high academic endeavor, in the true sense of *universitas*.

Key words: intelligent future, new virtual paradigm, posthumanism, transhumanism, mind-network, new humanism.

Rezumat: Cercetarea reprezintă zona activă a științei, ca model de gândire care răspunde noilor provocări prin căutarea competitivă a soluțiilor inovatoare la problemele de actualitate prin mai multe modalități: disponibilitatea și veridicitatea globală a surselor științifice, configurarea domeniilor prioritare, reconfigurarea domeniilor tradiționale s.a. Componenta științifică este tot mai mult legată de emergența paradigmei informațională, comunicațională și computațională. Contextul policrizelor sistemice de la începutul secolului XXI de diferit tip a dinamizat și revoluționat unele domenii și a scos la iveală problemele specifice în diferite sfere și regiuni. Aceste mutații fundamentale constituie un punct de cotitură și pentru regândirea și construirea viitorului inteligent al învățământului și cercetării. Scenariile periculoase ale secolului XXI în care catastrofele, bio-terorismul și războaiele continuă, impune necesitatea inovației constante, a unor schimbări regulate de paradigmă, a globalizării eforturilor de cercetare, a capacității tehnologice și securizării resurselor în diferite domenii., care reprezintă o poartă spre un nou laborator al spiritului. Suntem în prezența unei inovații globale, integrarea omului și a corpului social în universul științei. Astăzi dezvoltarea cercetării, care presupune interacțiunea științelor *soft/uman(itar)e* cu cele *hard/exacte*, este secondată de „moralizarea”/confruntarea/normalizarea raporturilor dintre aceste domenii.

Doar sinergiile coagulate ale demersului activ și cel pasiv pot surprinde evoluțiile demersului de cercetare și educație în fundamentala sa complexitate. Suntem convinși, că dialogul ideilor și cunoștințelor noastre poate conduce la un înalt demers academic, în sensul adevărat al lui *universitas*.

Cuvinte cheie: viitorului inteligent, noua paradigmă virtuală, postumanism, transumanism, minte-rețea, nou umanism.

The beginning of the second decade of the XXI century brings with it a modified global context. In today's radically changed conditions, the Italian semiotician Umberto Eco would have urged us to undertake a new cognitive approach to reality as he had done so previously: „We must proceed all over again from the beginning”, he would have reiterated. „The new paradigm” refers to a new sudden jump ahead *towards a new way of being, of thinking and representing the world*, which occurred at the same time with the coronavirus pandemics, which called into question the existence and security of the human condition overall.

The coronavirus had reached a breaking point in the current policrises era: the crisis of systems (healthcare, economic, climatic, psychological etc.), doubled by the „corruption crisis, of incompetence” especially by the politisation of crises and others, which has degenerated in launching a military conflict unfolded in our neighbourhood.

This context of systemic crises of different types: the crisis connected to the event, the crisis of (institutional) structure, the cycles crisis have made more dynamic and even revolutionised some areas have created epiphenomena and have revealed specific problems in different spheres and regions. These

fundamental mutations constitute a turning point for rethinking and building the intelligent future of research and education.

The Belgian writer and publisher Hubert Nyssen observes a crisis of thought, thus of insight and discernment, which does not serve the plenitude of the individual, but only the individualism and violence : "the true crisis is the crisis of our societies which is a crisis of thought, thus of insight and discernment, it is not good to forget that education, languages and the books should serve the plenitude of the individual, rather than a mass individualism subject to totalitarian prescriptions, of profiteering and violence".

The so-called crisis of the European university has been another much debated theme lately (especially in the Post-Bologna stage), in the key of the revolutionary change transforming the old university (a citadel of tradition, of a stabilized, established knowledge) into an establishment of a new type. Actually, the true university, as the Greek philosopher Phaedrus considers, is not so much an establishment, a building with a legal address, but rather a state of mind that can generate new ideas. The University spirit ultimately means critical thinking. A trend is becoming increasingly more apparent nowadays in the United States, Europe, more exactly worldwide – the University increasingly becomes the place of innovation and creation a laboratory of the future, while the numerous Nobel Prizes awarded to the academics from universities represent an eloquent argument in this regard.

Through the *new virtual paradigm* the traditional structures have increasingly become quite open for the profound transformations as a result of the development of technologies in the digital educational space and of streamlining the innovations in the teaching field, through the recycling of the traditional conventions / methodologies / materials and the development of new trajectories of the multimedia platforms.

The science is active and it reconstructs the world, being not only the inheritor of the Greek reasoning, but also of the Christian willpower of remaking the world, of creating a better world. It is still valid what Marx stated two centuries ago: „It is not so much about understanding the world, but rather of transforming it”.

The research represents the active zone of the science, as a thought model. The research responds to the new challenges through competitively searching for innovative solutions to the current issues through several ways: the global availability and veracity of the scientific sources, but also combating the informational manipulation, the configuration of the priority fields and the reconfiguration of the traditional fields, the convergence of the transdisciplinary efforts, the creation of new groups of researchers, the immediate publication of innovations.

We could say that, through our participation in building up the intelligent future, we ended up directly in the future now: we are exploring from the digital perspective the interactive technologies of communication and we are probing the labyrinthine web of the infinite hypertext from the virtual space. However the infodemy (the excess of information) does not mean a presence of knowledge, not to mention systemic knowledge. The organization of systems, structures, paradigmes and networks of knowledge belong to the research domain.

It has become a growing evidence the fact that in the postindustrial era, the field of knowledge is changing its status. Nowadays the development of the science, which supposes the interaction of soft / humanist sciences with the hard/exact ones, was seconded by the „moralization” / confrontation / normalization of the rapports between these domains. We are, as the French philosopher Jacques Ellul alleges, in the presence of a global technical innovation, the integration of the human and the social body into the universe of the science.

Today, the science, proper, through the vaccine against the pandemy, has proven that it saves lives, and is not only merely a discourse of the elites, science has become indispensable. While the critical thinking the new hypotheses are imperatively needed. The scientific discourse has evolved diversely: sometimes the theory has produced models, other times the practice has been the deciding factor.

In the posthumanist era, the paradigmatic sentence of the Greek Sophist Protagoras „Man is the measure of all things” is called into question. First of all, is such an allegation valid today? Or maybe we risk to witnesses the subjugation of man by technology, as the posthumanism we enter configures the world in another way. We notice that we are walking into an era of suspicion, in a world where man even risks to be left out of the equation by machines and by the artificial intelligence. What does the treat consist of and how do we confront it? It is increasingly evident that currently attempts are being made to overcome humanism in the ancient and Renaissance formulation, the posthumanism doubts, questions the fundamental concepts of humanism such as the human nature, the human exceptionalism, human subjectivity, self-consciousness of a man, the duality mind-body, man's autonomy, the human essence, the human value, the human condition the human culture. There is n attempt to redimension everything. This an anti-humanist direction, which has greatly evolved after the Renastentist epoch, which started with the suspicion masters Nietzsche, Freud și Marx. This movement is started as a revolution „on behalf of man”. The tragic paradox consists however in the fact that it has come so far as to exclude the man on behalf of the man. Michel Foucault notes nowadays

„the death of the man”, as previously Nietzsche proclaimed „the death of God”. If God could die, how can a man not die, very interconnected things.

Also the philosophers are the ones who draw attention to the fact that the intelligent future, loses from the specificity considered essentially human. As it is portrayed in some science-fiction novels, a hypothesis could be that in the near future we could live in a virtually augmented reality, where we would not be able to discern between real from the imaginary. While this fact would change us too. The „new human” is the one who has preserved something from his organic but who took over much from the technologies – this seems to be the formula of the transhuman man. Transhumanism tries to „improve” the man with the help of technologies. Trends, technologies and the derived products, which many fear greatly (chips, smartphones, hidden cameras etc.), other ones are expecting them as big challenges we have such elements and attitudes which coexist. Futurologists forecast that the man would enter a competition with the robots (transplants, prostheses, chips etc.). There would be two types of humanities which are going to be in competition. The futurologist Yuval Noah Harari proposes several theories about the future, advances the hypothesis that man is going to be reduced to a microchip. On one side the computer placed in the brain can increase the level of intelligence, but also it makes possible for man to be manipulated, reaching that boundary where he would not even be aware how well he is manipulated.

The advent of the „digital capitalism”, is actually an innovations based economy and also a testament of the advantages offered by the technologies so as to provide power to the individual and free him from – this would be the human desideratum. But as we go into the extreme future, these innovations could be used against the man. Thus the freedom of the man, one of the most precious gifts the man has, becomes a major subject of discussion: would we lose it or it would amplify? Risks versus opportunities – herein lies the dilemma. Let us remind the frightening claim of the humanoid robot Sophia, absolutely shocking at the Geneva exhibition, who was nicely smiling, but who declared that she wants to destroy the humanity plus threats.

Which the fate of humans in the future? Would we begin super-humans, as we are expecting, or maybe we are going to become slaves? In the renowned novel by Aldous Huxley „Brave New World”, (and we know the science fiction world often anticipates the ontological world of first degree) the British writer managed to shape prophecies upon the futurist world, the action being placed in 2540, and the way in which technology would modify societies. What would actually happen? A so-called process the digitalization of consciousness? How about the soul? Wonder the adepts of religions. Human singularity is getting lost, because man is soul first and foremost.

Researchers assume that there would be two types of beings in the future: androids, who are some advanced robots, who are going to look like human beings, and science-cyborgs, who are half human half robots. In what combination, proportion between technology with the human essence would the „new man” be built? We would be afraid to use the distinction subject – object, because it is not known how much of a „subject” we are going to remain. Relief, sudden despair could threaten us. A new type of artificial intelligence is unfolding under our eyes, different from the human intelligence which can be difficult to grasp by the human beings and which is a new electronic supermind. The „new man” is going to think differently. In posthumanism there is not any talk about the end of the man, but of that universe whose center is the human being, warn the researchers. A universe which autogenerates adaptively, a multiverse in which people and artificial beings are interacting, communicate, share opinions – a world in which there would exist everything one wants. It is about the infrastructure of a mind-network. An entity which tries to imitate everything that is good in people. The science is heading towards creating robots with consciousness, who are going to make choices, make decisions, which would redefine the entire paradigm of what the robots can be. Robots are going to be redefined, but so would the man be. Is this an evolution or an involution, a degradation? The inversion-perversion of the relation man-machine was denounced by the French president Raymond Poincaré even during the interbelic period: „We do not think to produce machines, we are going to produce machines to think”. If at the beginning of the modernity and modernization of the world all the machines were working instead of the man, gradually these turned out to even live instead of the man! Man sees himself thus, deprived of his defining function of his life. The robot which tries to become a man, or who has human traits from the science fiction literature, ends up being transformed in the human who wanted to become robotized.

The man figure of the posthumanism is the post-human, who sometimes carries the name of a monster, cyborg, is neither a real nor imaginary being, but a virtual one – as the American professor Donna J. Haraway defines. His identity is fluid, heterogenous, always ever-evolving. The transition from natural to the artificial is being produced. How can we define man in posthumanism? There are two places where we could find an answer. First in the change of the ratio between soul and body, due to the image. The human seems to be nowadays more body than soul, than spirit, and this movement makes nowadays the body more intelligent,

smarter, while the mind – the other way round – more corporeal, physical, the post-human man presents himself as a displayed body and a nomad spirit. The scenarios that modern researchers have in mind regarding the man and humanity are veritable science-fiction productions. In posthumanism essentially the boundaries between the bodily existence and the human goals are disappearing, the hybrid-becoming is being completed by the machine-becoming. The aim is to take over good elements from all the entities existant today, from the human, from the animal, from the machine in a probable attempt for perfection. While the horizon which is announced is one of eternal change.

However the posthumanism must not be confounded with the futurist literature and the very active movement, now called transhumanism.

Several ideas should be noted: How do we perceive the reception of one another in posthumanism? The posthuman, the biotechnological reality must be substituted actually by a new culture, in which the hybrids would be able to take over the initiative, would offer cultural alternatives, political, of ideas, which could be rather dangerous. We are coming closer to the limit of the horizon – the machine, in which the human being capacity is going to be put to a great trial, but also by the uncertainty regarding the possible social structure. The bio- and echotechnological tendencies are giving us the hope of creating some new humans who would overcome the biological limits of the human condition. The hopes are connected to zone of the ecological movements and of the ideology of eco type in terms of shaping a process of rehumanizing the man.

Accordingly, always the humanity returns and tries not to leave the human out of the equation. It is important to keep the human inherent, while the posthuman would be a neo-humanism.

The scenario of the XXI century in which nthe catastrophs, the bio-terrorism and the wars continue, are generating new challenges which are representing a gateway towards a new laboratory of the spirit. Such dangers as the data insecurity, the manipulation of information or the fake news must be tackled through specialized studies, supported by the credibility of the institutions and the reputation of the researchers. More than ever we need a global plan, as Yuval Noah Harari emphasizes: „The humanity, as he states, must make a choice. Are we going to head on the division path or are we going to adopt the path of the global solidarity. If we choose division, this would not only prolong the crisis, but would probably lead to more severe catastrophes in the future. If we are choosing the global solidarity, this would be a vistory not only against the coronavirus, but also against all the future epidemics and crises (that is current) which could take by storm the humanity in the XXI century”. In this regard, the horizon of the day of tomorrow would impose as an optimal intellectual solution the configuration of new humanism as a projection of a world which can repair and regenerate the man and the reality which respects the human.

The scope of entering a new stage of the world society (Edgar Morin, *Société monde*) requires a creative adaptation of the academic community to actively reflect at the imminent changes in the search of the intellectual solutions upon the problems of current problems of domains such as:

- Reconceptualization of the globalization; Globalization versus national interest; regional circuits;
- New strategies of technological transfer for the educational field;
- From the economy of mobility to the economy of the healthcare, food, financial, energy etc. security;
- The transhumanism: the artificial intelligence, robotics, the informational security;
- The new humanism and techno-cultural values of information;
- The utopia as a vision of the intelligent future;
- Literature/cinematography of crises;
- The stress, the conflicts management and the citizens' responsibility;
- The conflict between the deontology, applied ethics and Christian civility;
- The infodemy and the effects of the ellectronically mediated communication;
- The diversity of the visrusology: from the biological virus to the electronic and human one;
- The medical resource and the quality of healthcare organization;
- The human resource and the new normality; the electronic identity.

Only the coagulated synergies of the active approach and the reflective could capture the evolution of the research approach in its fundamental complexity and solidarity nowadays, particularly with a view of a vital super-mission – building the peace. The idea of a perpetual peace, 3 centuries old, showed its limits. However the dream for peace remains (*I have a dream* !). Comparable to Sisyphé's effort, carrying up the rock on the mountain incessantly, peace is „the first political mission”, according to the Austro-Hungarian lawyer Hans Kelsen in 1944.

Within the framework of the new challenges and new practices in the conditions of a new *modus cogiandi/vivendi* in the epoch of an increasingly complex and interdependent world, the failure to fulfil the peace imperative could lead us all into the abyss of the chaos.

The return to normality would be done through the valorization of culture, education, morality, respect for the human dignity in harmony with oneself, with the Other and with the nature. We are convinced that the dialogue of ideas and our knowledge could lead to an elevated academic discourse in the true sense of a *universitas* as a space of the enlightened intellectuals.

Bibliographic References

- Canton, James. Provocările viitorului. Polirom: Iași, 2010.
Cary Wolfe. What is Posthumanism? Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 2010.
Ellul, Jacques. La Technique ou l'Enjeu du siècle. Paris : Economica, 2008.
Harari, Yuval Noah. Lecții pentru secolul XXI. Iași, Polirom, 2018.
Haraway, Donna J. Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature, New York: Routledge, and London: Free Association Books, 1991 (includes "A Cyborg Manifesto").
Hayles, Katherine N. How We Became Posthuman. Virtual Bodies in Cybernetics, Literature and Informatics. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1999.
Marga, Andrei. Viața în era digitală. In: Andrei Marga. Societatea nesigură, București: Niculescu, 2016.
Nyssen, Hubert Portrait. Réception de madame Assia Djebar à l'Académie Royale de Langue et de littérature française de Belgique. <https://www.hubertynyssen.com/djebar.htm>
Peperell, Robert. The Posthuman Condition. Bristol and Portland: Intellect Books, 2003.
Posthumanismul. Coord. Alex Ciorog. București: Tracus Arte, 2019.

(English version of article: Noi provocări ale cercetării la începutul secolului XXI.
In: Știință și educație: noi abordări și perspective. Materialele conferinței științifice internaționale,
24-25 martie 2023, Seria XXV, volumul II, Științe ale educației, Chișinău, 2023, p. 11-16)

OPINIA PUBLICĂ ȘI VECTORUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA: DINAMICĂ ȘI TENDINȚE

Ludmila COADĂ

<https://orcid.org/0000-0002-7360-2267>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Relațiile RM cu Uniunea Europeană își au rădăcinile în deceniile trecute, parcurgând mai multe etape, complexe și dificile uneori, dar consolidându-se și extinzându-se din an în an. De la relații formale în anii '90 s-a ajuns la un Acord de Asociere în 2014; de la reticența autorităților de la Chișinău față de UE – la deschiderea și orientarea pro-europeană a societății moldovene; de la Politica Europeană de Vecinătate, lansată în 2003, care nu prevedea explicit perspectiva europeană pentru vecinii UE – la acordarea, pentru Republica Moldova, a statutului de stat candidat în 2022 și susținerea multidimensională de către Uniunea Europeană a RM, a cursului pro-european al acesteia, a eforturilor autorităților moldovene în consolidarea democrației și a statului de drept, în implementarea reformelor, în lupta cu corupția, în consolidarea economiei și în asigurarea prosperității societății. Cum apreciază cetățenii RM sprijinul acordat de Uniunea Europeană statului, ce imagine are UE în RM, în ce măsură este susținut cursul pro-european al statului și perspectiva aderării acestuia la UE? – iată câteva dintre întrebările la care vom găsi răspunsuri în prezentul articol, acesta fiind axat pe prezentarea și analiza sondajelor de opinie publică condus în Republica Moldova de Institutul de Politici Publice, care vizează, inclusiv, subiectul eventualei aderări a Republicii Moldova la Uniunea Europeană și se referă, în principal, la situația din ultimii zece ani.

Cuvinte-cheie: opinie publică, integrare europeană, Parteneriatul Estic, Comunitatea Politică Europeană, stat-candidat, Uniunea Europeană, Republica Moldova.

Abstract: Relations between the Republic of Moldova and the European Union have their roots in the past decades, going through several stages, both complex and difficult sometimes, but strengthening and expanding from one period to another: from formal relations during the 90s to an Association Agreement reached in 2014; from the reluctance of Moldovan authorities towards the EU to the openness and pro-European orientation of Moldovan society; from the European Neighborhood Policy, launched in 2003 and not foreseeing explicitly the perspective of membership for EU' neighbors to granting the Republic of Moldova the status of candidate country in 2022, and to an unwavering support provided by the European Union to the Republic of Moldova, to its people and government in strengthening democracy and the rule of law, in implementing reform agenda, in fighting against corruption, in effectively addressing social, economic, security, and other types of challenges the country currently faces. How do Moldovan citizens appreciate the European Union assistance provided to the country, what image does the EU have in the Republic of Moldova, and to what extent do citizens favor Moldova's accession to the EU – these are some of the questions we will try to answer. The article focuses on the presentation and analysis of public opinion polls carried out in the Republic of Moldova by the Institute for Public Policy addressing the issue of the Republic of Moldova's possible EU membership, among other subjects, and covers mainly the situation from the past ten years.

Keywords: Public opinion, European integration, Eastern Partnership, European Political Community, Candidate status, European Union, Republic of Moldova.

În ultimul timp, tot mai mulți cercetători se orientează spre analiza sondajelor de opinie vis-a-vis de diverse subiecte conexe politicii interne și/sau externe, pentru a vedea cum /dacă opinia publică influențează luarea deciziilor și dacă conturează sau impulsionează anumite trenduri și direcții de activitate la nivel oficial.

Subiectul opiniei publice a fost studiat de-a lungul anilor de mai mulți cercetători, iar teoriile în jurul acestei teme s-au extins pe un perimetru destul de larg. Astfel, spre exemplu, există părerea că opinia publică se formează din corelația dintre discursul politic / oficial al elitelor, pe de o parte și predispoziția cetățenilor, pe de altă parte. Elitele politice transmit anumite mesaje referitoare la evenimente concrete, fenomene, situații pe care le „ambalează”, le prezintă într-un anumit fel – fie pozitiv, fie negativ. Cetățenii – care, la rândul lor, nu sunt doar receptori pasivi ai informațiilor/ discursurilor elitelor – pot accepta sau respinge aceste influențe persuasive, în dependență de interesele, valorile pe care le împărtășesc și experiența pe care o au (Zaller 1992). Oamenii, trăind într-un cerc anume, într-o lume a lor, mai îngustă, nu pot cunoaște, cu adevărat, decât lucrurile pe care le trăiesc, cu care se întâlnesc în viața de zi cu zi. În acest fel, din evenimentele mai mari nu pot cunoaște decât anumite aspecte. Pentru a forma o opinie mai amplă despre acestea, omul aplează la informațiile pe care le livrează alții, dar și la imaginație (Lippmann 1922). Deși viziunile referitoare la opinia publică sunt variate,

cert este că aceasta se formează în jurul unei idei/ a unui subiect și că se impune atunci când un număr semnificativ de oameni o susțin.

Articolul de față prezintă și analizează opinia publică din Republica Moldova referitor la subiectul vectorului european al statului și eventualitatea aderării la Uniunea Europeană în baza sondajelor de opinie efectuate de Institutul de Politici Publice. Instituția menționată lucrează asupra barometrului de opinie publică cu începere din anul 2001. Analiza noastră se va axa, în principal, pe sondajele de opinie din ultimii zece ani, incluzând, pe de o parte, date statistice oferite de sondaje și, pe de altă parte, analize ale acestora, care vin să explice preferințele cetățenilor și să le conecteze cu evenimentele și discursurile politice din Republicii Moldova dintr-un moment sau altul.

Înainte de a trece nemijlocit la tratarea subiectului opiniei publice, vom aborda succint demersurile și pașii RM în direcția europeană. În iunie 2022, Republica Moldova a primit statutul de țară candidată la Uniunea Europeană, oferindu-i-se, astfel, perspectiva europeană și șansa aderării la UE într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat. Parcursul european al Republicii Moldova nu începe, însă, în 2022. Relațiile RM cu Uniunea Europeană își au rădăcinile în deceniile trecute, trecând prin mai multe etape, complexe și dificile uneori, dar consolidându-se și extinzându-se din an în an. Deși inițiate, juridic, în 1994, prin Acordul de Parteneriat și Cooperare (APC), conlucrarea RM cu UE nu a fost fructificată într-o primă fază (în principal, din cauza poziției sceptice a autorităților de la Chișinău). În perioada 1994-2004, cea mai mare realizare a Chișinăului a constat în formularea și declararea obiectivului de integrare europeană drept prioritate a RM, însă implementarea în practică a acestei decizii s-a tergiversat ani de zile (dat fiind că guvernul-promotor al ideii europene (guvernul Sturza - martie/decembrie 1999) a avut un mandat scurt de activitate) Anul 2004, cu extinderea UE spre est și implementarea Politicii Europene de Vecinătate (care avea drept scop fortificarea securității, stabilității și prosperității în toate statele vecine ale UE) aducea noi oportunități de cooperare și stabilea un nou cadru al relațiilor RM – UE. Perioada 2004-2009 a fost marcată de acțiuni și discursuri echivoce ale oficialilor de la Chișinău: pe de o parte, semnarea Planului de Acțiuni RM-UE, în 2005, care determina implementarea unui șir de reforme în țară și care părea să activeze cooperarea statului cu UE, iar pe de altă parte, mimarea reformelor și a parcursului european al RM, însoțit de declarații ambigui, deseori chiar anti-europene ale guvernării – autoritățile moldovene, reprezentate la acea vreme de PCRM (Partidul Comunist al RM) nefiind predispuse să împărtășească valorile europene și să apropie Republica Moldova de UE.

În 2009, Bruxelles-ul a inițiat Parteneriatul Estic, menirea căruia era de a aprofunda relațiile politice și economice cu statele din vecinătatea estică, iar Republica Moldova și-a dinamizat cursul pro-european. Noile autorități de la Chișinău, reprezentate la acea vreme prin Alianța pentru Integrare Europeană, s-au angajat activ în direcționarea RM spre UE și și-au fixat drept obiectiv semnarea, într-un timp cât mai apropiat, a unui Acord de Asociere cu Uniunea Europeană. Negocierile pentru noul acord, însoțite de reforme, au demarat în toamna 2009 și s-au focusat pe trei direcții care vizau documentul cadru al Acordului de Asociere, Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător și regimul liberalizat de vize. Acordul de Asociere a RM cu UE a fost parafat în 2013, semnat în 2014 și a intrat în vigoare în iulie 2016, substituind APC. Tot în 2016, a intrat în vigoare și regimul liberalizat de vize, care a facilitat călătoriile, afacerile și contactele interpersonale. „Povestea de succes” a RM nu a fost însă de lungă durată. După destrămarea Alianței pentru Integrare Europeană în 2013 și alegerile parlamentare din 2014, țara s-a adâncit într-o serie de crize politice generate de disensiuni între partidele pro-europene aflate la guvernare și schimbarea frecventă a guvernelor. Procesul de implementare a reformelor a încetinit, iar ideea integrării europene a Republicii Moldova era prezentă mai mult în retorica decât în acțiunile autorităților de la Chișinău.

Punerea în aplicare a angajamentelor asumate prin Acordul de Asociere RM – UE a fost întotdeauna importantă pentru modernizarea RM, dar și pentru menținerea suportului financiar din partea Uniunii Europene. Este bine știut că asistența UE pentru Republica Moldova a fost încadrată într-un program de acțiune pe țară finanțat prin Instrumentul European de Vecinătate. Acest Instrument a finanțat Politica Europeană de Vecinătate cu începere din 2014, când a înlocuit Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat, existent din 2007. În perioada 2007-2013 asistența UE către RM s-a însumat la 561 mln. Euro, dintre care 482 mln. Euro veneau prin intermediul Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat. Iar pentru perioada 2014-2020, alocarea indicativă pentru Moldova în cadrul Instrumentului European de Vecinătate a depășit 518 mln Euro, incluzând și sprijin bugetar și asistență tehnică. Moldova a primit întotdeauna un suport considerabil, deopotrivă financiar și politic, din partea UE în funcție de realizările obținute. Dar pentru că în Moldova nu a funcționat întotdeauna litera legii, nu au fost respectate întotdeauna principiile democratice și nu au fost realizate până a capăt reformele, UE a fost nevoită în repetate rânduri să înghețe și condiționeze asistența financiară pentru Moldova: în 2017, spre exemplu, a fost sistată ultima tranșă pentru reforma justiției din cauza tergiversării implementării acesteia conform planului, iar în 2018 – după anularea rezultatelor alegerilor locale din Chișinău. Totodată, în condiții de criză, precum cele create de pandemia COVID-19, UE a continuat să

susțină R. Moldova, la fel ca și celelalte state ale Parteneriatului Estic, pentru care a mobilizat un pachet de sprijin de urgență, Moldova primind 87 mln. Euro.

În 2022, după o perioadă de eforturi, dar și omisiuni din partea Chișinăului în vederea consolidării parcursului european al statului, după venirea la conducerea RM a unei guvernări ce opta pentru un curs european al UE (în condițiile încetării procesului de integrare în anii 2016/2020), dar și în contextul agresiunii militare Rusiei contra Ucrainei, începută în 24 februarie 2022, relațiile RM – UE au intrat într-o nouă fază, prin recunoașterea de către UE a perspectivei europene a Republicii Moldova. Primirea statutului de țară candidată a adus statului și cetățenilor săi noi oportunități și sprijin semnificativ, multidimensional din partea UE. Iar organizarea la Chișinău, în vara anului 2023, a Summit-ului Comunității Politice Europene (create la propunerea președintelui francez, E. Macron, în 2022, în scopul consolidării cooperării dintre statele europene – UE și non-UE), a fost o dovadă în plus a susținerii Republicii Moldova de către Uniunea Europeană, a cursului pro-european al acesteia, a eforturilor autorităților moldovene în consolidarea statului de drept și a domeniului justiției, în lupta cu corupția, în aprofundarea relațiilor economice bilaterale și în asigurarea prosperității societății.

Cum apreciază cetățenii RM sprijinul acordat de Uniunea Europeană Republicii, ce imagine are UE în RM, în ce măsură este susținut cursul pro-european al statului în perspectiva aderării acestuia la UE ? – iată câteva dintre întrebările la care vom găsi răspunsuri în acest articol, care se axează pe prezentarea și analiza opiniei publice vi-a-vis de eventuala aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, centrându-se pe situația din ultimii zece ani, dar făcându-se referire și la perioadele precedente.

Imaginea Uniunii Europene în Republica Moldova este pozitivă. Sondajele de opinie, realizate de-a lungul anilor, denotă un număr semnificativ de cetățeni care ar vota în favoarea aderării RM la UE în eventualitatea organizării unui referendum. Totuși, rezultatele sondajelor nu au fost constante și au variat de la an la an, de la o perioadă la alta, fiind influențate de diverși factori, în principal, de natură internă, dar și externă. Conform sondajelor efectuate în Republica Moldova de Institutul de Politici Publice, cei mai mulți susținători ai integrării Republicii Moldova la UE s-au înregistrat între anii 2006-2008 - peste 70 % (În martie 2006 – 70%, în noiembrie 200

7 – 76,2 %, în aprilie 2008 – 71,7 %, în octombrie 2008 – 71 %) fiind gata să voteze pentru aderarea RM la UE în eventualitatea organizării unui referendum în acest scop. Este vorba despre perioada ce a urmat lansării de către UE a Politicii Europene de Vecinătate și semnării Planului de Acțiune Republica Moldova – Uniunea Europeană, când cetățenii își puneau mari speranțe în apropierea RM de UE și, ca urmare, în îmbunătățirea situației din țară. În segmentul de timp 2003-2013, cele mai joase rezultate reprezentând dezideratul cetățenilor de a vota pentru aderarea RM la UE au fost înregistrate în noiembrie 2011 – 47% și noiembrie 2013 – 47,7 %. În aprilie și noiembrie 2012 și aprilie 2013 – susținătorii cursului pro-european al statului au ajuns la peste 50 %, iar în ceilalți ani ai perioadei menționate – s-au ridicat la peste 60 %.

În anii imediat următori, numărul celor pregătiți să voteze pentru aderarea la Uniunea Europeană a RM a înregistrat o ușoară scădere, continuând linia atestată în 2012-2013, dar crescând din nou ulterior. Sondajul de opinie din noiembrie 2014 (BOP IPP, Noiembrie 2014), spre exemplu, arăta că în cazul unui eventual referendum privind aderarea statului la Uniunea Europeană, 44% din cetățeni ar fi votat pentru, iar 35% - împotriva. Ponderea persoanelor care erau împotriva aderării la UE pare să fi încetinit trendul de creștere (după ce pe parcursul ultimilor patru ani s-a înregistrat o tendință de ascensiune, împotriva aderării la UE pronunțându-se – de la 18% de respondenți în mai 2010 la 37% - în aprilie 2014) (BOP IPP, Mai 2014). Același barometru de opinie din noiembrie 2014 a testat și atitudinea cetățenilor cu privire la eventuala aderare a RM la Uniunea Vamală (Rusia-Belarus-Kazahstan), în rezultat dovedindu-se că 47% din cei chestionați, s-au pronunțat în favoarea acestei opțiuni. Iar fiind puși în situația de a alege între cele două structuri integraționiste, respondenții s-au divizat în două grupuri aproximativ egale: 43% fiind pentru Uniunea Vamală și alte 39% – pentru Uniunea Europeană (preponderent populația tânără, cu nivel înalt de studii și socio-economic).

Anul 2014 a fost an electoral. Alegerile din noiembrie au adus în parlamentul RM cinci formațiuni politice, trei dintre care (Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Democrat din Moldova și Partidul Liberal) pledau pentru continuarea integrării europene a Republicii Moldova în baza Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, iar două (Partidul Socialiștilor din Republica Moldova și Partidul Comuniștilor din Republica Moldova) – pentru integrarea eurasiatică. Evenimentele politice din RM au influențat puternic părerea cetățenilor și au polarizat societatea. Bătălia dintre partide avea o vădită tentă geopolitică. Sondajele de opinie din primul an de după schimbarea componenței legislativului, au înregistrat o scădere a numărului susținătorilor aderării RM la UE - 39,5 %, împotriva fiind 41,8 % (BOP IPP, aprilie 2015). Întrebați dacă ar vota în favoarea aderării RM la Uniunea Europeană sau Uniunea Eurasiatică într-un eventual referendum, 32,1% din cetățeni au optat pentru prima entitate, alte 50,0 % - pentru cea de-a doua structură.

Către alegerile prezidențiale din 2016 interesul cetățenilor Republicii Moldova pentru integrarea europeană a continuat să scadă. Alegerile președintelui, de astă dată directe (prin decizia Curții Constituționale din 4 martie 2016) au adus în fruntea statului un președinte de stânga, reprezentant al Partidului Socialiștilor, un promotor al ideii de aderare la Uniunea Eurasiatică, care a obținut 52 % din voturi și a învins promotorul integrării europene a RM (Maia Sandu, Partidul Acțiune și Solidaritate). Sondajul de opinie care a avut loc în octombrie, înainte de alegeri, prezenta tendințe asemănătoare și constata că în eventualitatea unui referendum de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană 38 % din cetățeni ar fi votat pentru, iar alte 37 % - ar fi votat împotriva. Solicitându-se să aleagă, într-un eventual referendum, între a acorda un vot Uniunii Europene sau Uniunii Vamale, 31 % din participanții la studiu au optat pentru aderarea la UE, și 44 % – pentru aderarea la structura eurasiatică (BOP IPP, Octombrie 2016). Începând cu anul 2017 se atestă o creștere a numărului susținătorilor aderării RM la UE, acesta ridicându-se la 45 % (BOP IPP, Aprilie 2017). Deși vor scădea ușor în 2018, acestea nu vor mai coborî, în anii următori, mai jos de 43 %.

Mimarea reformelor de-a lungul deceniilor precedente, prezența corupției, a instituțiilor de stat nefuncționale, jocurile politice din coridoarele puterii, dar și alți factori de ordin politic, economic și social au făcut, se pare, ca mai mulți cetățeni ai RM să înțeleagă că lucrurile se pot schimba doar printr-o apropiere a statului de Uniunea Europeană, care ar putea contribui la redresarea economiei, democratizarea societății și îmbunătățirea imaginii RM. La sondajul de opinie din noiembrie 2018 (BOP IPP, Noiembrie 2018), mai mulți participanți s-au arătat predispuși, dacă ar fi avut loc un referendum, să voteze pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană - 42,9 % (23,8% ar fi vota contra). 45,5% din respondenți erau de părerea că RM ar avea mai multe avantaje sau doar avantaje în cazul aderării la UE. Iar dacă ar fi fost să aleagă între aderarea la RM la Uniunea Europeană și aderarea RM la Uniunea Eurasiatică, 38% ar fi votat în favoarea UE și 30 % - pentru integrarea eurasiatică a RM. Rezultatele sondajului Institutului de Politici Publice din decembrie 2019 arată că numărul susținătorilor aderării RM la Uniunea Europeană a crescut, constituind 59 % (în timp ce 25 % ar fi votat împotriva, 10 % fiind indeciși) (BOP IPP, Decembrie 2019).

În 2020 în Republica Moldova au avut loc alegeri prezidențiale. Subiectul cursului pro-european al statului a fost activ dezbătut între candidații la președinție, unii susținându-l și propulsându-l vădit, alții, din contra, subminându-l. Campaniile electorale, pregătirile pentru alegeri, discursurile diverselor entități politice (partide, mișcări), propaganda politică, campaniile de informare și dezinformare – toate acestea au avut un impact asupra cetățenilor și opiniei publice. Sondajul de opinie din iunie 2020 a înregistrat 56,2 % de susținători ai cursului pro-european al RM (20,7 % – împotriva și 20,7 % – indeciși) (BOP IPP, iunie 2020), iar cel din octombrie demonstra o ușoară creștere a numărului celor pregătiți să voteze pentru aderarea RM la UE în eventualitatea organizării unui referendum – 58,1 % (19,9 % împotriva și 18,1 indeciși) (BOP IPP, octombrie 2020). La 1 noiembrie a avut loc turul întâi al alegerilor prezidențiale din RM, în urmă cărora doi candidați la președinție, cu viziuni diametral opuse vis-a-vis de direcția de politică externă a RM și relațiile cu UE: Maia Sandu, cu vădite convingeri europene, susținând cursul pro-european al RM și Igor Dodon, cu tendințe de integrare a RM în structurile eurasiatice. Turul 2 al alegerilor prezidențiale, din 15 noiembrie 2020, s-a încheiat cu victoria candidatului pro-european, obținând votul a 58 % din alegători – o dovadă în plus la predilecția pro-europeană a cetățenilor RM. Și, deși la sondajul de opinie din februarie 2021, doar 48,6 % din cetățeni erau predispuși să voteze pentru aderarea RM la UE (22,9 % împotriva și 19,1 %) (BOP IPP, februarie 2021), rezultatele sondajului din iunie 2021 demonstau un număr mult mai mare de respondenți favorabili procesului de integrare europeană a RM: 65,1 % din cetățeni ar fi votat pentru aderare la UE în eventualitatea organizării unui referendum în acest scop (25,7 % împotriva) (BOP IPP, iunie 2021). În anii următori s-a înregistrat iarăși o ușoară scădere a sentimentelor pro-europene ale cetățenilor RM. În 2022, conform sondajului de opinie din noiembrie, 50,9 din oameni erau pregătiți să voteze pentru aderarea RM la UE (30,2 % împotriva, 14,0 indeciși) (BOP IPP, noiembrie 2022), iar conform celui mai recent sondaj, din august 2023, 49,7 % din cetățeni ar vota pentru aderarea la UE dacă s-ar realiza un referendum cu privire la acest subiect (32,8 împotriva, 12,6 % fiind indeciși) (BOP IPP, august 2023). Același sondaj din august denotă că 73,4 % din cetățeni califică drept bune și foarte bune relațiile RM cu UE, 45 % considerând că Moldova ar avea doar avantaje și/sau mai multe avantaje devenind membru al UE. Puși în situația de a alege între un vot în favoarea aderării RM la UE și altul în favoarea aderării RM la Uniunea Eurasiatică, 47,0% și-au arătat predispunerea spre a alege UE în comparație cu 32,5 % care s-au pronunțat în favoarea eurasianismului.

Atitudinea cetățenilor RM față de UE este testată și prin sondaje de opinie inițiate de structuri externe. Astfel, spre exemplu, Programul Regional de Comunicare al UE pentru Vecinătatea Estică (EU Neighbours East) organizează anual, începând cu 2016, sondaje de opinie – în formatul interviurilor realizate față în față pe un eșantion de 1000 persoane pe țară – în state ale Parteneriatului Estic (Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina). Sondajele se axează pe identificarea percepției generale a cetățenilor statelor menționate față de UE, pe conștientizarea sprijinului financiar oferit de UE și evaluarea eficacității

acestui, pe evaluarea relațiilor statelor Parteneriatului Estic cu UE etc. Conform sondajului realizat în RM, în februarie 2023, 62 % la sută din cetățenii RM au o părere pozitivă despre UE; 63% – au încredere în Uniunea Europeană; 78% – califică relațiile RM cu UE ca fiind bune; 62% – știu despre contribuția financiară a UE la dezvoltarea RM, UE fiind văzută drept cel mai mare finanțator al Republicii Moldova, iar 54 % din respondenți consideră eficient sprijinul acordat de UE Republicii Moldova (EU Neighbours East 2023).

Rezultatele sondajelor de opinie organizate în Republica Moldova în anii precedenți, în cadrul Programului Regional de Comunicare al UE pentru Vecinătatea Estică, demonstau, de asemenea, o apreciere înaltă a Uniunii Europene din partea cetățenilor RM. Astfel, în 2020, pentru 61% din cetățenii moldoveni Uniunea Europeană avea o imagine pozitivă; 63% din persoane afirmă că au încredere în Uniunea Europeană; 74% – susțineau că relațiile cu Uniunea Europeană sunt bune; 82% – erau conștienți de sprijinul financiar din partea UE, iar 58% remarcă eficiența sprijinului acordat de UE Republicii Moldova (EU Neighbours East, 2018). Iar cu 5 ani în urmă, în 2018, 48% din oameni manifestau o atitudine pozitivă față de UE; 64% – aveau încredere în UE; 74% – evaluau relațiile cu UE ca fiind bune; 87% – erau conștienți de sprijinul financiar al UE și 55%) considerând că sprijinul UE este eficient (EU Neighbours East 2018).

În baza sondajelor de opinie analizate mai sus constatăm că la ora actuală, consolidarea relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană constituie preferința unei majorități semnificative a cetățenilor. În același timp, atestăm păstrarea divizării societății vis-a-vis de vectorul de politică externă a statului, o parte considerabilă având viziuni pro-europene și identificându-se cu partidele de dreapta și centru-dreapta și o alta - orientată spre est, identificându-se cu partidele de stânga. Divizarea societății este specifică nu doar Republicii Moldova, ci și altor republici ex-post-sovietice din vecinătatea estică a Uniunii Europene, fenomen explicat în principal prin amprente moștenirii sovietice, la care se mai adaugă fenomenul dezinformării, pierderea de către cetățeni a speranței în schimbare, lipsa de consecvență în narațiunile de politică externă ale politicianilor moldoveni și altele – toate în ansamblul lor debusolând și alimentând confuzia cetățeanului timp de peste trei decenii de independență a statului în ceea ce privește cursul extern al Republicii Moldova și de peste două decenii de discuții și promovare a ideii aderării la Uniunea Europeană.

Referințe bibliografice

- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Noiembrie 2014. <http://ipp.md/old/libview.php?l=ro&id=156&id=718>
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Mai 2014. <http://ipp.md/old/libview.php?l=ro&id=156&id=681>
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Aprilie 2015. https://ipp.md/old/public/files/Barometru/BOP_04.2015_prima_parte_finale.pdf
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Octombrie 2016. http://ipp.md/old/public/files/Barometru/BOP_10.2016.pdf
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Aprilie 2017. <https://ipp.md/old/libview.php?l=ro&id=156&id=820>
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Noiembrie 2018. <http://ipp.md/2018-12/sondajul-sociologic-barometrul-opinie-publique-noiembrie-2018/>
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Decembrie 2019. <http://ipp.md/wp-content/uploads/2019/12/BOP-FINAL-decembrie-2019.pdf>
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Iunie 2020. https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/07/BOP_06.2020_prima_parte_finale.pdf
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice / BOP IPP/ Octombrie 2020. https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/10/Prezentarea-publica-BOP_10.-2020.pdf
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice (BOP IPP). Februarie 2021. <https://ipp.md/2021-02/barometrul-opinie-publique-februarie-2021/>
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice (BOP IPP). Iunie 2021. <https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/Prezentarea-publica-BOP.pdf>
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice (BOP IPP). Noiembrie 2022. <https://ipp.md/wp-content/uploads/2022/12/Sondajul-BOP-noiembrie-2022.pdf>
- Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice (BOP IPP). August 2023. https://ipp.md/wp-content/uploads/2023/09/BOP_08.2023.pdf
- EU Neighbours East / EU regional Communication Programme for the Eastern Neighbourhood / Sondaj de Opinie Anual 2023: Republica Moldova. <https://euneighbourseast.eu/news/publications/annual-survey-2023-moldova/>
- EU Neighbours East / EU regional Communication Programme for the Eastern Neighbourhood / Sondaj de Opinie Anual 2020: Republica Moldova.

<https://euneighbourseast.eu/news/opinion-polls/opinion-survey-2020-republic-of-moldova/>
EU Neighbours East / EU regional Communication Programme for the Eastern Neighbourhood / Sondaj de Opinie
Anual 2018: Republica Moldova.
<https://euneighbourseast.eu/news/opinion-polls/opinion-survey-2018-republic-of-moldova/>
Lippmann, Walter. Public Opinion. New York: Macmillan, 1922.
Zaller, John R. The Nature and Origins of Mass Opinion. New York: Cambridge University Press, 1992.

IMPACTUL BIOGRAFIEI CĂTORVA ROMANCIERI REALIȘTI FRANCEZI ASUPRA UTILIZĂRII ELEMENTELOR CROMATICE ÎN OPERELE LOR LITERARE

Ana GHEORGHÎĂ

<https://orcid.org/0000-0002-7768-7256>

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

Abstract: In order to interpret precisely and deeply the chromatic elements used in the works of several French realist novelists, such as Honoré de Balzac (*A Woman of Thirty*, *The History of César Birotteau Rise and Fall*), Gustave Flaubert (*Madame Bovary*, *Salammbô*), Stendhal (*Red and Black*), Guy de Maupassant (*Bel-Ami*) and Prosper Mérimée (*Carmen*), the thorough analysis of main biographical references in the authors' life and creation is essential, because these could necessarily influence the writers coloristic predilections and, implicitly, their materialization modalities in artistic texts. The chromatic elements analysis performed through the prism of the authors' biographies certain aspects impact on their literary works, allows us to affirm that existential problems, personal experiences, relationship with the socio-human environment have a noteworthy and suggestive importance for artistic creation, in general, and for the modality of a literary work main idea conveying to the reader, in particular. The chromatic elements active use corresponds, most of the time, to important stages in the writers' lives, to psychotypical traits manifested by them both in their daily and creative activities. In the given context, chromatics serves as an effective tool to achieve the author's intention to focus reader's attention on the character inner world, to lead him to identify the psychological motivation of events that happened and to make him reflect on them.

Key words: chromatics, chromatic element, color, biographical reference, realist novelist, chromatic predilection, artistic text, psychoemotional impact.

Rezumat: Pentru a interpreta în mod precis și profund elementele cromatice utilizate în operele câtorva romancieri realiști francezi, precum Honoré de Balzac (*Femeia de treizeci de ani*, *Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau*), Gustave Flaubert (*Doamna Bovary*, *Salammbô*), Stendhal (*Roșu și Negru*), Guy de Maupassant (*Bel-Ami*) și Prosper Mérimée (*Carmen*), este esențială analiza minuțioasă a principalelor repere biografice din viața și creația autorilor, deoarece acestea nu au putut să nu influențeze predilecțiile coloristice ale scriitorilor și, implicit, modalitățile de materializare a acestora în textele artistice. Analiza elementelor cromatice efectuată prin prisma impactului anumitor aspecte din biografiile autorilor asupra operelor lor literare, ne permite să afirmăm că problemele existențiale, trăirile personale, relaționarea cu mediul socio-uman au o importanță marcantă și sugestivă pentru creația artistică, în general, și pentru modalitatea de transmitere a ideii principale a unei opere literare către cititor, în special. Utilizarea activă a elementelor cromatice corespunde, de cele mai dese ori, etapelor importante din viața scriitorilor, trăsăturilor psihotipice manifestate de către aceștia atât în activitatea cotidiană, cât și în cea de creație. În contextul dat, cromatica servește drept instrument eficient de realizare a intenției autorului de a concentra atenția cititorului asupra lumii interioare a personajului, de a-l conduce spre identificarea motivației psihologice a celor întâmplare și de a-l face să reflecteze asupra acestora.

Cuvinte-cheie: cromatică, element cromatic, culoare, reper biografic, romancier realist, predilecție cromatică, text artistic, impact psihoemoțional.

Culoarea este un fenomen omniprezent atât în natura înconjurătoare, cât și în mediul uman, generând o multitudine de sentimente, emoții, trăiri. Fiecare culoare spectrală, dar și fiecare dintre numeroasele nuanțe ale acesteia, acționează asupra psihicului uman într-un anume mod, impactul rezultat din această conexiune fiind, de fiecare dată, altul, diferit de la om la om, de la o stare situațională a acestuia la alta. Este firesc, deci, ca oamenii de creație, a căror țință primordială este tocmai sfera psihoemoțională a consumatorului de frumos, să apeleze la culoare, cu multiplele sale valori simbolice, pentru a facilita înțelegerea de către acesta a propriilor mesaje artistice, pentru a-și deschide în fața lui lumea interioară și, implicit, pentru a-l face părtaș la trăirile sale.

În vederea interpretării precise și profunde a cromaticii utilizate în operele câtorva romancieri realiști francezi este esențială analiza minuțioasă a principalelor repere biografice din viața și creația autorilor, deoarece acestea nu au putut să nu influențeze predilecțiile coloristice ale scriitorilor și, implicit, modalitățile de materializare a acestora în textele artistice.

Bunăoară, pasiunea lui Honoré de Balzac pentru roman s-a soldat cu un proiect grandios, nemaîntâlnit până la acea vreme în lumea literară. Este vorba despre *Comedia Umană*, „care rezumă o umanitate întreagă, fiind o reușită inegalabilă” (Prus 34). Romancierul prezintă în acest corpus solid câteva mii de personaje diferite, „cele mai expresive caracterizându-se prin intensitatea pasiunii care le domină. Personajele de prim-plan sunt revoltați, în afara legii, vehicule care traversează, în mare viteză și cu violență din sus în jos sau

invers, etajele ierarhiei sociale ale *Comediei Umane*. Dinamismul extraordinar generează mitul energiei vitale” (*ibidem* 56).

Romanul *Femeia de treizeci de ani* este unul dintre primele sale proiecte literare românești, inclus ulterior în *Comedia Umană*. A început să-l scrie în 1829, iar apariția editorială datează cu 1842. Este, deci, un roman muncit din greu și din acest motiv a ținut la el în mod deosebit. Această perioadă de frământări și căutări corespunde întru totul spectrului amplu de elemente cromatice utilizate în paginile romanului.

Faptul că în romanul *Femeia de treizeci de ani* sub aspect cantitativ predomină albul (42 ex.) nu este o întâmplare. La momentul scrierii acestei opere, Balzac era plin de speranțe și satisfacție creativă, după ce, ani la rând, a *rătăcit* pe făgașuri literare străine spiritului său. Culoarea albă dintotdeauna a simbolizat încrederea în viitor și în forțele proprii, speranța în succes, Balzac-scriitorul fiind un exemplu viu în acest sens. Romancierul folosește culoarea albă în contrast cu alte culori, astfel sporind încărcătura emoțională a textului: „Ochii de foc (...) se conturau ca două ovale albe între două linii negre” (Balzac, *Femeia de treizeci de ani* 11); „Soarele de la tropice îi înfrumusețase fața albă cu o culoare neagră, de o nuanță minunată (...)” (*ibidem* 118). Vom remarca faptul că, deloc întâmplător, Balzac i-a dedicat romanul *Femeia de treizeci de ani* prietenului său, pictorul Louis Boulanger, un pasionat al subiectelor zilei și un colorist consacrat. Cu siguranță, Balzac s-a referit anume la Boulanger atunci când afirma în romanul său: „Pictorii pot zugrăvi, cu ajutorul culorilor, asemenea portrete, (...) există în nuanțele culorii obrazului (...) fenomene de neexplicat (...)” (*ibidem* 131).

Istoria mării și decăderii lui César Birotteau este una dintre lucrările în care impactul biografic al autorului se face simțit cu deosebită intensitate. Încă din tinerețe Balzac a încercat, în repetate rânduri, să se implice în afaceri, însă de fiecare dată aceste tentative se soldau cu dezastre financiare. Evident, autorul apelează la încărcătura asociativ-simbolică a elementelor cromatice tocmai pentru a amplifica mesajul său către cei din înalta societate pariziană, încercând astfel să-i readucă pe făgașul unei vieți cumpătate, în care să-și găsească loc și alte preocupări decât cele pecuniare.

Un alt exemplu sugestiv de influență a factorilor biografici asupra predilecțiilor cromatice ale scriitorilor este romanul *Doamna Bovary* de Gustave Flaubert, în care culoarea predominantă este albul. Și e firesc să fie așa, dacă luăm în cont biografia autorului. S-a născut și a crescut în cadrul melancolic al spitalului Hôtel-Dieu din Rouen, unde tatăl său, un chirurg cu reputație excelentă, deținea funcția de medic-șef. Astfel, încă din copilărie, Flaubert a fost alături de suferințele umane, de impactul implacabil al morții, de albul steril al saloanelor de spital și al uniformelor purtate de personalul medical.

Pentru Flaubert albul este mai mult decât o culoare. Este un simbol personificat, un element grăitor al statutului socio-profesional, un element având valoare intrinsecă atunci când se referă la oameni concreți: „Chipurile lor aveau acea culoare pe care o poate da numai bogăția, un alb subliniat de paloarea porțelanurilor, acel alb sănătos, întreținut de un regim cumpătat și de mâncăruri alese” (Flaubert, *Doamna Bovary* 52-53).

Surmenat de controversele provocate de apariția romanului *Doamna Bovary*, Flaubert decide să ia o pauză, retrăgându-se din mediul viciat de scandaluri mondene al Parisului, considerând, pe bună dreptate, că aceasta ar fi benefică pentru sănătatea sa șubredă. Astfel, în 1858, efectuează o călătorie în Tunisia (vechea Cartagină), după care începe preparativele pentru scrierea unui nou roman, *Salammbô*, apărut de sub tipar cinci ani mai târziu. Este semnificativ faptul că dintre elementele cromatice, utilizate din abundență de autor, culoarea roșie este cea mai frecvent întâlnită în text (116 din totalul de 482 ex.), aceasta având menirea să exprime, simbolic vorbind, preocuparea lui Flaubert pentru propria sănătate, dar și pasiunile răscolitoare prin care trecea, cum ar fi sentimentele sterile pe care le nutrea decenii la rând pentru dragostea vieții sale, Élișa Schlésinger, acest detaliu trist din biografia scriitorului repercutând asupra subiectului romanului *Salammbô*. Dragostea nerealizată a lui Flaubert se regăsește în dragostea nefericită a lui Salammbô, culoarea roșie subliniind tragismul situației, în timp ce îmbinarea roșu-negru devine aproape obsesivă pentru autor: „Își îndreptă ochii spre palat și văzu porțile roșii ale catului de sus închizându-și crucile negre” (Flaubert, *Salammbô* 18).

În romanul *Roșu și Negru* s-au dezvoltat toate aspirațiile personale ale lui Stendhal, multe dintre acestea balansând între realism și romantism. Sub aspectul simbolismului cromatic, romanul *Roșu și Negru* este un exemplu de împletire reușită a culorilor atât în sensul redării expresive a chipurilor fizice, cât și în cel al conturării lumii interioare și a caracterelor complexe ale personajelor. O bună parte din viața Stendhal și-a petrecut-o în garnizoană, fiind ofițer activ în armata franceză. Regulile vieții de cazarmă îi erau cunoscute și familiare. Iată de ce aspirațiile lui Sorel spre cariera militară îi trezesc cititorului anumite asociații cu biografia lui Stendhal. Elementele cromatice utilizate în raport cu vestimentația și interioarele sunt în corespundere cu moda vremii și rangul social al personajelor, lăsând cititorului impresia de cunoaștere profundă, de către autor, a subiectului abordat: „Acolo își lepădă oftând frumoasa uniformă albastră, sabia, epoleții, ca să îmbrace ponositul veșmânt negru” (Stendhal 93).

În vasta pânză epică a romanului *Roșu și Negru* s-au manifestat și convingerile de creație ale lui Stendhal care, în ultimă instanță, după o îndelungată perioadă de oscilare între diverse genuri și curente literare, optează, totuși, pentru realism. Această alegere conștient asumată, bazată pe experiența de viață și de creație, își găsește o expresie sugestivă și colorată în chiar textul romanului: „(...) un roman e ca o oglindă purtată de-a lungul unui drum bătut de multă lume. El va răsfrânge în ochi când seninul cerului albastru, când noroiul mocirlelor din cale” (315-316).

Fiind o fire sociabilă, un alt romancier realist francez, Guy de Maupassant, a stabilit relații de prietenie și conlucrare cu mulți dintre scriitorii celebri ai timpului, asemeni unui elev sânguincios învățând de la fiecare câte ceva. Astfel, s-a lăsat influențat de Flaubert, prieten bun al mamei sale, care îi deschide în față oportunitățile realismului literar, sfătuindu-l să privească lumea cu ochi exigenți, să exerseze permanent în arta scrisului, adjudecându-și stiluri și procedee noi, să studieze atent observațiile critice asupra creației sale. La fel ca și operele lui Flaubert, romanul său *Bel-Ami* se remarcă printr-o policromie debordantă: „(...) paharele erau pline cu băuturi roșii, galbene, cafenii, de toate nuanțele (...)” (Maupassant 4); „(...) cărți rânduie cu grijă pe rafturi de lemn negru. Scoarțele legate ale cărților, de tonuri felurite, roșii, galbene, verzi, viorii și albastre, dădeau viață și voioșie acestei plicticoase înșirui” (30). Mai mult decât atât, prozatorul își înzestrează personajul central din *Bel-Ami*, Georges Duroy, cu multe dintre propriile caracteristici; chiar și trăsăturile exterioare le sunt comune sub aspect cromatic: „Înalt, bine făcut, blond, de un blond castaniu ușor roșcat, cu mustața în furculiță, cu ochi albaștri, limpezi (...)” (*ibidem* 4).

După ce a petrecut o bună parte din viață în lipsuri materiale, Maupassant a ajuns, la un moment dat, printre cei mai bogați oameni ai Parisului, creația literară aducându-i valorile materiale de care nu a beneficiat nici în copilărie, nici în tinerețe. Ecoul acestei schimbări radicale se regăsește în numeroasele descrieri cromatice de interioare, locuri pitorești, monumente și clădiri, Maupassant prezentând în evoluție procesul de căpătuire a personajului central: de la sărăcie – „Duroy (...) se opri într-un fel de salon prăfuit și prăpădit, tapetat cu o imitație de catifea galben-verzuie plină de pete și găurită (...)” (*ibidem* 8); „Pereții tapetați cu hârtie cenușie cu buchețele albastre aveau tot atâtea pete câte flori” (26); la lux și opulență – „Pereții erau îmbrăcați într-o stofă scumpă de un vioriu șters, presărat cu floricele de mătase galbenă (...). La uși atârnav perdele dintr-un postav de manta albastru-cenușiu, pe care erau lucrate de mână, cu mătase roșie, câteva garoafe (...)” (*ibidem* 22); „În tot lungul havuzului de marmură erau puse pe jos perne (...) și pe nisipul de aur de la fund peștii păreau de un roșu aprins, trecând ca niște flăcări prin apa străvezie sau arătându-și tivul albastru care le mărginea solzii” (*ibidem* 227).

Prosper Mérimée, care în afară de Franța, a parcurs în lung și în lat Anglia, Italia, Grecia, țările Orientului, Spania (aceasta din urmă fiindu-i țară de suflet), a abordat subtil subiecte preluate fie din tradițiile, fie din realitățile acestor meleaguri. *Carmen* abordează moravurile țiganilor din Spania, autorul punând în aplicare toate cunoștințele sale dintr-un șir de domenii științifice, cum ar fi antropologia, fiziognomia, arheologia, etnografia, istoria, pentru ca astfel să închege o pânză epică pe cât de documentată, pe atât de emoționantă. Naratorul (în chipul acestuia îl recunoaștem pe Mérimée-savantul) nu se limitează la descrierile superficiale ale personajelor, ci îi prezintă cititorului adevărate mostre de observații antropologice (ne referim, în special, la capitoul IV al romanului-novelă): „Tenul țiganilor este foarte smolit, întotdeauna mai închis la culoare decât cel al populațiilor printre care trăiesc. De aici și denumirea *Calés*, negrii, prin care se autonumesc deseori. Au ochii pronunțat oblici, foarte negri, umbriți de gene lungi și dese” (*trad. noastră*) (Mérimée 301). Este de remarcat și faptul că naratorul (autorul) nu este un simplu călător prin Spania, ci, mai degrabă, un atent cercetător al tradițiilor locului, etnografia pasionându-l pe Mérimée pe parcursul întregii vieți: „Femeile cumsecade nu se îmbrăcau în negru decât dimineața (...)” (*trad. noastră*) (*ibidem* 237); „Pentru ca o femeie să fie frumoasă, spun spaniolii, (...) ea trebuie să aibă trei lucruri negre: ochii, pleoapele și sprâncenele (...)” (*trad. noastră*) (240). Deși, de cele mai multe ori, elementele cromatice utilizate de Mérimée se referă la aspectul exterior al personajelor, întâlnim și exemple de atribuire a acestora lumii lor interioare: „Garcia Chiorul (...) era negru la piele, dar și mai negru la suflet (...)” (*trad. noastră*) (*ibidem* 276).

În calitatea sa de inspector general al monumentelor istorice, Mérimée era un împătimit al călătoriilor, un admirator al peisajelor naturale. De aici și numeroasele descrieri de locuri pitorești, viu colorate, abil integrate în acțiunea romanului: „La poalele stâncilor, își lua avânt un izvor care cădea într-un iaz tapițat cu un nisip alb ca zăpada. Câțiva stejari mândri și verzi (...) se înălțau pe malurile lui” (*trad. noastră*) (220); „Totuși, aceste forme albe și neclare, care se pictează pe sumbrul azur al fluviului, dădeau de lucru spiritelor poetice (...)” (*trad. noastră*) (*ibidem* 237).

Astfel, analiza elementelor cromatice efectuată prin prisma impactului anumitor aspecte din biografiile autorilor asupra operelor lor literare, ne permite să afirmăm că problemele existențiale, trăirile personale, relaționarea cu mediul socio-uman au o importanță marcantă și sugestivă pentru creația artistică, în general, și pentru modalitatea de transmitere a ideii principale a unei opere literare către cititor, în special. Utilizarea

activă a elementelor cromatice corespunde, de cele mai dese ori, etapelor importante din viața scriitorilor, trăsăturilor psihotipice manifestate de către aceștia atât în activitatea cotidiană, cât și în cea de creație. În contextul dat, cromatica servește drept instrument eficient de realizare a intenției autorului de a concentra atenția cititorului asupra lumii interioare a personajului, de a-l conduce spre identificarea motivației psihologice a celor întâmplare și de a-l face să reflecteze asupra acestora.

Referințe bibliografice

- Balzac, Honoré de. Femeia de treizeci de ani, traducere de H. Grănescu. Chișinău: Asociația „Cartea”, 1993.
- Balzac, Honoré de. Istoria mării și decăderii lui César Birotteau, traducere de T. Ioachimescu. Chișinău: Asociația „Cartea”, 1993.
- Flaubert, Gustave. Doamna Bovary, traducere de A. Gromov. Chișinău: Editura „Cartea Moldovenească”, 1976.
- Flaubert, Gustave. Salammbô, traducere de A. Hodoș. Chișinău: Știința – Venus, 1994.
- Maupassant, Guy de. Bel-Ami, traducere de R. Malcoci. Chișinău: Editura Uniunii Scriitorilor, 1992.
- Mérimée, Prosper. Colomba. Carmen. Paris: Éditions Jean-Claude Lattès, 1989.
- Prus, Elena. Pariziana romanescă: mit și modernitate. Iași: Editura Institutul European, 2006.
- Stendhal. Roșu și Negru, traducere de G. Naum. Chișinău: Hyperion, Clasicii Literaturii Universale, 1994.

CREATING CULTURAL VALUES IN CHILDREN BY MEANS OF TALES

Viorica LIFARI

<https://orcid.org/0000-0001-5274-1968>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Iulia KRÎMSKAIA

<https://orcid.org/0009-0002-8009-5742>

Asociația Obștească Asociația de Binefacere „PRO UMANITAS”, Chișinău

Abstract: Folk tales (FT) are a very important part of a person's culture and history. Over the centuries, passing from generation to generation, they acquired unique linguistic characteristics, as well as bright stylistic shades reflecting national specifics, which became a reflection of popular ideas about certain phenomena of life, thoughts, judgments and ideals.

British FT have unique features of national identity, are socially conditioned in their own way, ethnically oriented, they reflect the living conditions, beliefs and self-consciousness of native speakers. At the same time, it should be noted that there are few scientific works devoted to the linguistics of the British FT. The relevance of this research is determined by the need to identify the main features of the worldview presented in concepts actualized in texts of such a specific genre as a folk tale; to consider the linguistic world picture of the British FT as a medium of self-realization and a product of the speech-thinking activity of the linguistic personality of the time when the genre of folk tales was productive, and folk tale texts were in the period of formation and to trace in dynamics the history of the linguistic world, peculiarly reflected in a fairy tale, one of the most significant genres for humanity.

Key words: British, children, cultural values, fairy tales, folk tales.

Rezumat: Poveștile ocupă un loc important atât în cultura unui om, cât și în istorie. De-a lungul secolelor trecând de la o generație la alta poveștile au căpătat o formă lingvistică irepetabilă, precum și nuanțe stilistice proeminente cu caracter specific național care reflectă ideile populare despre viață, modul de gândire, judecăți și idealuri.

Poveștile britanice transmit identitatea națională, sunt condiționate social în felul său, au o orientare etnică redând condiții de trai, credințe și conștiința de sine a vorbitorilor nativi. În același timp e lesne de notat că sunt foarte puține lucrări științifice consacrate studiului limbajului poveștilor britanice. Relevanța acestui studiu este determinată de necesitatea de a identifica principalele trăsături ale viziunii lumii prezentate în concepte acualizate în textele genului specific precum poveștile; de a analiza tabloul lingvistic al poveștilor britanice ca un mediu de auto-realizare și un produs a activității cognitive a unei personalități lingvistice în perioada când genul de text poveste era unul productiv iar poveștile se aflau în perioada de constituire și de a trasa dimanica în istoria lumii lingvistice, în special a celei din cadrul poveștii, ca unul din cele mai importante genuri literare ale umanității.

Cuvinte cheie: britanic, copii, valori culturale, povești, ~ populare.

Introduction. In Britain children's literature was formed as a separate category of literature, especially during the Victorian era, when some works became world-famous, such as "Alice's Adventures in Wonderland" by Lewis Carroll (1865) and its sequel "Through the Looking Glas". In the late Victorian era and early Edwardian, Beatrix Potter was a writer and illustrator best known for her children's books that featured animals. In 1902, when she was over thirty, Potter published "The Tale of Peter Rabbit". In 1903, she patented the Peter Rabbit doll, making Peter the first licensed character. Michael O. Tunnell and James S. Jacobs, professors of children's literature at Brigham Young University, write: "Potter was the first to use images as well as words to tell a story, combining colour illustrations with text, page by page." Another classic of that period is the novel "Black Beauty" by Anna Sewell (1877).

The Kailyard School of Scottish writers, in particular J. M. Barry, the creator of "Peter Pan" (1904), presented an idealized version of society and brought fantasy and folklore back into vogue. In 1908, Kenneth Graham wrote the children's classic "The Wind in the Willows", and the first book of the founder of the Scouts, Robert Baden-Powell, "Scouting for Boys" was published. Fighting in the trenches of the British Army during the First World War, Hugh Lofting created the character of Doctor Dolittle, who appears in a series of twelve books.

The Golden age of children's literature ended with the First World War. In the pre-Second World War period, children's literature publishing was much slower. The main exceptions in England were the publication

of "Winnie the Pooh" by A. A. Milne in 1926, the first book about Mary Poppins by P. L. Travers in 1934, "The Hobbit" by J. R.R. Tolkien in 1937 and "The Sword in the Stone" by T.H. White in 1938 (682-683).

Mass-produced paperback children's books were first released in England in 1940 under the Puffin Books label, and their lower prices helped make the purchase of books possible for children during World War Two. Enid Blyton's books have been among the world's bestsellers since the 1930s, with over 600 million copies sold. Enid Blyton's books are still very popular and have been translated into almost 90 languages. She wrote on a wide range of topics, including education, natural history, fantasy, mystery, and biblical narratives, and today she is most remembered for her "Noddy", "The Famous Five", "The Secret Seven", and "The Adventure Series". The first of these children's stories, "Five on Treasure Island", was published in 1942.

In the 1950s, the European book market began to recover from the consequences of the World wars. An informal Literary Discussion Group associated with the Faculty of English at Oxford University were the Inklings, whose main members were the major science fiction writers C. S. Lewis and J. R.R. Tolkien. C. S. Lewis published the first part of "The Chronicles of Narnia" series in 1950, while Tolkien is best known for in addition to "The Hobbit", as the author of "The Lord of the Rings" (1954). Another author of fantastic stories is Alan Garner, and is known for his books "Elidor" (1965) and "The Owl Service" (1967).

J.K. Rowling's "Harry Potter" series of fantasy novels, consisting of seven novels, tells about the adventures of the young wizard Harry Potter. The series began with "Harry Potter and the Philosopher's Stone" in 1997 and ended with the seventh book "Harry Potter and the Deathly Hallows" in 2007, becoming the best-selling book series in history. The series has been translated into 67 languages, making Rowling one of the most translated authors in history.

The tales represent that part of folklore that has been outside the sphere of special research interest for a long time. Mysterious creatures, incredible adventures, fictional heroes - everything represented only the historical aspect, according to Voltaire, "the childhood of human culture". In the middle of the nineteenth century, with the advent of such sciences as linguistics, archeology, ethnography, psychology, etc. one of the most popular topics was the past of mankind, captured in various forms of creativity: literature, architecture, painting.

The most important research material turned out to be folklore, reflecting the everyday life of a man who lived centuries ago, his thoughts and feelings that they wanted to perpetuate in their work. For a long time, folklore existed only in oral form and passed from mouth to mouth. Modern scientists have played a crucial role in preserving the ancestral culture. Up to this time, the process of folklore systematization by various figures of science and culture should be noted. So, thanks to the efforts of Charles Perrault, it was possible to recreate French folk tales. In 1697, his collection of fairy tales "Les Contes de ma mère l'Oye" ("The Tales of Mother Goose") was published, which led to the fashion for fairy tales. A serious work in the same direction was done by the brothers Grimm. The collectors of fairy tales contributed not only to the preservation and prolongation of the folk art life, but also contributed to the accumulation of solid material.

Through the efforts of researchers, it was shown that a folk / fairy tale is not only a folklore work - part of oral folk art, but also a worldview reflecting a view of the world through the prism of a certain system of values, beliefs, customs. The fairy tale plot, like other forms of folk tales, interested researchers, primarily as a channel for broadcasting experience. The use of comparative analysis has shown that different peoples have similar fairy-tale plots. In his famous work "Philosophy of Mythology", Schelling writes: "Every mythology has something in common, in which they all agree with each other. And so, as soon as various views on the subject pass by us, all sides of the subject will appear to us, one after another, so that, strictly speaking, we will only know what mythology is at the very end, because the concept from which we proceed, naturally, at first will be only external and purely nominal" (Шеллинг 271).

It should be noted that in the context of the European philosophy of the nineteenth century (the period of Romanticism), much attention was paid, in fact, not to the content of the myth or fairy tale, but to their form, language. The characters appear as symbolic images, some even gave them a mystical meaning. Schelling, speaking about the specifics of mythology, says that it is a universe, which is further transformed from a poetic form into a rational one, transforming into concepts: "It (mythology) is the world and, so to speak, the soil on which only works of art can flourish and grow. Only within such a world are stable and definite images possible, through which only eternal concepts can be expressed" (Шеллинг 106).

The modern approach to the study of fairy / folk tales is largely due to the methods and techniques that have developed within the framework of mythological schools. One of the representative theories was the understanding of myth as a primitive consciousness. Religion, science and other forms of spiritual culture - all this appeared due to reflection on the myth, its consequence at a later stage of development.

In his work "Исторические корни волшебной сказки" ("Historical Roots of the Wonder Tale") (166) Propp tells about the radical delimitation of two cultural phenomena. Before the fairy tale was considered

exclusively in the context of the development of myth. Propp named rituals, beliefs, and customs of ancient people as sources of the fairy tale, that is, he presented this issue in historical development. This is also indicated by the historian Viktor Ten: "The significance of V. Propp's work lies precisely in the fact that he cut the virtual "umbilical cord" between myth and fairy tale. Before him, it was considered that "such a fairy tale came out of such a myth", and V. Propp explained fairy tales, directly ontologically deducing them, bypassing mythology (or using it only for confirmation), directly from history, ritual and social relations" (190). Moreover, Propp separated myth and fairy tale based on their functional difference. It is also important that a great contribution to the development of functionalism and its application to the phenomenon of culture belongs to the Polish ethnographer Bronislaw Malinowski. The scholar believed that the function has a heuristic value for the researcher and reveals any phenomenon of culture in its integrity and its rationality. Nothing happens by chance; each creation is aimed at meeting the needs of society and man. Among these needs is the assimilation and consolidation of social norms, which are very important as regulators of social relations. This is the need for transmission and transfer of knowledge to future generations. Thus, the fairy tale performs a very important socializing role. In the myth, the values: good and evil, beautiful and ugly, personal and general are ambivalent, while in the fairy tale the accents are clearly placed. "A Tale is a lie, but in it a hint, a good fellows lesson".

The symbolism of the fairy tale allows us to reveal the deep content of the text, masking ancient beliefs, rituals, and initiations. This is its epistemological potential. Through the fairy tale, not only the process of socialization is carried out, through the storyline and images, the knowledge of key concepts of ethics and associations occurs. For example, in many fairy tales of different peoples, the fox is identified with cunning, the bear with a force that can be destructive and creative, the wolf with guile. Events such as the resurrection, the transformation of a person into some kind of animal (frog, falcon, bear, etc.), abduction, recovery from a serious illness - all this is not a fantasy or a banal fiction. All this is a collective image, which reflects the experience and wisdom of previous generations. Attention is drawn to the symbolism of not only the characters, but also the events taking place. The storyline is necessarily based on didactics. It contains an algorithm for correct behaviour: breaking a promise always leads to some sad consequences.

In her work "From Myth to Fairy Tale" M. V. Bogatyreva comes to the conclusion that a fairy tale necessarily teaches something, while potential sociality is inherent in myth. In addition, fairy tales are a product of logical causal thinking, moreover, they are its manifestation, which determines the primacy of a fairy tale relative to other forms of verbal creativity of a civilized person (510-511).

The modern form of fairy tales is expressed in such a direction as "Fantasy". Despite the fact that "Fantasy" today is not only a product of folklore, but also of mass culture, its functionality remains. If a fairy tale teaches nothing, then it is not a fairy tale. The achievement of truth is the main goal that underlies any plot. Goodness is personified with justice. In this sense, the fairy tale is a very important and valuable phenomenon of modern reality, the essence of which still remains a topic of discussion.

A tale is a metaphysical formation. The nature of the folk tale is closely intertwined with the anthropological needs of man. In tales, humanity creates those spiritual values, the loss of which it feels - and, thanks to this feature, tales are eternal, regardless of time and space.

Folk tales as a carrier of the spiritual, as a link between generations, as an entity of folk wisdom, not only play a significant role in the formation of a personality from an early age, but also provide psychotherapeutic assistance in difficult, critical stages of development. Knowledge about the patterns of anthropogenesis, sociogenesis, about oneself is enshrined in tales in a symbolic, figurative form.

Folk tales are a very important part of a person's culture and history. Over the centuries, passing from generation to generation, they acquired unique linguistic characteristics, as well as bright stylistic shades reflecting national specifics, which became a reflection of popular ideas about certain phenomena of life, thoughts, judgments and ideals. Language as a part of folk culture is not only a means of understanding nature, but also a means of introducing people to the whole spiritual life (Bibco 32), (Bogat 44). Therefore, the study of tales can become an effective means of understanding the originality and uniqueness of another culture, if we look for a purely national component along with universal views on a particular phenomenon.

A characteristic feature of folk tales is that the use of speech becomes characteristic of live speech. They not only reveal people's thoughts, but also give readers really great aesthetic pleasure. They have great socio-cultural significance and high artistic value, they serve as an inexhaustible source of spirituality of the nation.

British FT have unique features of national identity, are socially conditioned in their own way, ethnically oriented, they reflect the living conditions, beliefs and self-consciousness of native speakers. At the same time, it should be noted that there are few scientific works devoted to the linguistics of the British FT. The relevance of this research is determined by the need to identify the main features of the worldview

presented in concepts actualized in texts of such a specific genre as a folk tale; to consider the linguistic world picture of the British FT as a medium of self-realization and a product of the speech-thinking activity of the linguistic personality of the time when the genre of folk tales was productive, and folk tale texts were in the period of formation and to trace in dynamics the history of the linguistic world, peculiarly reflected in a fairy tale, one of the most significant genres for humanity.

The linguistic identity of a British FT consists of two textual subjects – the narrator and the character. The cumulative principle of text formation is the leading and productive way of constituting the text of a folk tale at an early stage of its existence. The FT picture is a dynamic, developing cognitive system; each of its existence stages, presented in three genre-historical modifications of fairy-tale texts, i. e. animal tales, fairy tales and household tales, is characterized by its own set and structure of concepts. The fantastic picture is developing in several directions at once: the less archaic a tale is, the more abstract or concrete its vocabulary becomes, the broader and richer its thesaurus becomes, the more complex the relationship between the narrator and the character of the FT becomes, the less productive the cumulative principle of its text formation becomes, and, finally, the greater the role of the human personality in the folk tale world picture is.

The term “folk tale” is used to refer to all kinds and types of oral traditional stories. While the term “fairy tale” is used to refer to stories that are full of incredible miracles. The term “fairy tale” obviously implies the presence of fairies, but most stories of this kind do not have them at all.

The special flavour of British FT is represented by stylistic devices, the main of which are traditional formulas, that is, a wide range of heterogeneous linguistic phenomena observed in all folk tales.

The introductory part in the FT puts the reader in the picture, introduces the main characters. The introduction always uses the beginning, often it is “Once upon a time ...”, which is implemented in the description of the place and time of action. In British tales, unlike all others, the indication of specific places prevails (e. g. at Dalton, in Yorkshire) and there is a mention of historical figures (e. g. in the reign of King John) (26).

In the fairy tale language proper names and nicknames of characters are formed by combining general literary words into stable phrases that are not always translatable. Thus, British fairy tales are characterized by the use of character names, which can be divided on the basis of motivation into those related to body features (Tom Thumb), those related to behavioural features (Lazy Jack), those related to details of appearance (Catskin, Little-Round Bun, an Ugly Duckling, Goldilocks), those related to profession or occupation (Jack the Farmer) and related to the assessment of mental abilities (Silly Billy). The animal tale does not contain proper names, because their function is assumed by names that are also designations of specific representatives of these classes (6).

In the folk tale texts the suffixal method is very common, forming the author’s neologisms, which fully convey the heroes character and the realities of the fairy-tale space. In the British FT, diminutive suffixes are used: -let, -ock, -y. Such suffixes are often found in the nominations of animals and nature: Pussy, doggy, piglet, hillock, piggy. The suffix -ish conveys the meaning of an incomplete quality or item: elvish spells, stingish ringy smoke, trickish sickly smell.

In order to describe the plot of a fairy tale, such stylistic devices are used as: epithets, lexical and syntactic repetitions, repetition of auxiliary parts of speech, repetitions of verses, anaphoric and epiphoric repetitions, comparisons, hyperbole, allusions, etc.

Epithets. The characters in British folk tales receive stable characteristics obtained through constant epithets. They can be divided into thematic groups: the appearance of the heroes (golden hair, cherry lips), their negative and positive qualities (sharp, brave), the epithets of magic assistants and objects (magic wand, golden harp).

Comparisons. The largest part of comparisons is used when describing the appearance of characters (like a castle in Spain, like a whale, like a giant). With the help of comparisons, various qualities of heroes, courage, dexterity, impudence (bold as a lion) are transmitted. There are also many comparisons characterizing the surrounding nature (water smooth like a glass, Sharp frost).

Lexical and syntactic repetitions. In British folk tales we can find lexical and syntactic repetitions that perform communicative and rhythm-forming functions. In English fairy tales, various groups of repetitions can be distinguished.

1. Repetition of content words. A characteristic feature of British FT is the repetition of verbs of motion:

E. g.: So, she went along and went along and went along, till she came to the End of the wood, and saw a fine castle. (“Catskin”)

The repetition of verbs of feelings, thoughts, speech is also characteristic of British tales, with their help the intensity of the action is conveyed:

E. g.: *She tired and tired again, but every time it was the same...* (“*The Rose-Tree*”)

Repetition of names is often used, which contributes to focusing attention:

E. g.: *Where do you come from, Tamlane, Tamlane? Burd Janet said.* (“*Tamlane*”)

The repetition of adjectives is used to highlight the attribute:

E. g.: *And he flew and he flew till he was over the deep, deep sea.* (“*Flying Deep*”)

2. Repetition of auxiliary parts of speech. Such repetitions are formed using the lexical repetition of postpositions that are placed at the beginning of the sentence, or follow the verb:

E. g.: *Down, down, down she fell...* (“*Binnorie*”)

And he went along, and along, along, and along, and still further along... (“*Childe Rowland*”)

3. There are verse inserts in British folk tales. The repetitions of verse inserts in the tales are associated with the repetition of actions:

E. g.: *Apple-tree, apple-tree, hide me,*

So the old witch can't find me;

If she does she'll pick my bones,

And bury me under the marble stones. (“*The Old Witch*”)

Some folk tales consist entirely of repetitions, for example, “*Johnny-Cake*”.

The final part of the folk tale sums up the development of the action, using the words ‘happy’, ‘happily’, ‘happiness’, for instance, “*...and they lived happily ever after*”.

Frequent repetitions are used to exaggerate and escalate the situation. Numerals are also used here. For example, in the fairy tale “*Millions of Cats*”, the title itself uses an exaggeration through the numeral “*Millions*”:

E. g.: *Cats here, cats there,*

Cats and kittens everywhere,

hundreds of cats, thousands of cats,

millions and billions and trillions of cats.

Almost all fairy tales begin with the construction *there + to be*. For example, in the FT “*The Tale of Peter Rabbit*”: *Once upon a time there were four little rabbits and their names were Flopsy, Mopsy, Cotton-tail and Peter*; FT “*The Hen and the Rose*”: *There was a beautiful rose in a beautiful garden*; in the FT “*Millions of Cats*”: *Once upon a time there was a very old man and a very old woman*. ‘There’ in the construction *there + to be* performs the function of an adverbial modifier, indicating the place where the action of the fairy tale takes place: somewhere in the world there lived such a character, there in some kingdom there lived a princess, etc.

In the folk tale text the proportion of the narrator's speech sharply increases. The direct speech of the characters is reduced to asking traditional formulaic questions and producing the same ritual-formulaic answers. This is a kind of sacralization of direct speech in the FT text, which reduces all possible character statements to a calculable set of themes and forms of expression, i.e., to the similarity of speech formulas known from the discourses of expositions and finales of folk tales. The narrator of a folk tale differs from the character in his linguistic competence. The linguistic competence of the FT narrator, his skillful command of indirect speech, makes him, as a linguistic personality, closer to the linguistic personality of a real listener belonging to the modern linguistic world picture. The linguistic world picture of the British folk tale reflects fundamental and still relevant problems, such as the ratio of verbal speech, gestural and pantomimic social speech and internal speech, as well as the ratio of speech and language, the role of silence of a linguistic personality, its semantics in a speech act, in dialogue and in linguistic communication.

Cumulativeness as a global way of text formation and as a global phenomenon in text formation implements another aspect of the mythological and ritual etiology of a tale - its didactic nature in the process of mastering the model of the world by a person. The linguistic formula of the cumulative text is universal for linguistic training, which makes it possible to work out and introduce into the memory of a linguistic personality multi-level linguistic structures and basic rules of a speech discourse.

Thus, at the level of the text, the common features of the linguistic world picture of the folk tale as an environment and as a product of the activity of a linguistic personality are manifested. At the level of the FT text, in unity and in contrast, there are tendencies towards the dynamism and static nature of the text, i.e., tendencies towards the openness of the folk tale text to new topics of the linguistic world picture and its tendency to high conservatism of formulaic statements and principles of combining compositional discourses. The same tendencies are demonstrated by the types of subjects of the fairy-tale text.

Speaking about the cultural values contained in the British FT, they can be divided into three main groups: material, moral and spiritual.

Material values include cases when the FT characters seek to find and obtain personal benefits and enrichment. For example, the brightest material value that occurs in fairy tales can be called perseverance. In

British culture, the ability to achieve goals and determination are considered very positive character traits and are strongly encouraged. This attitude is best shown in the folk tales texts. Among other issues, perseverance always leads to the desired results.

For example, in the folk tale “The Old Woman and Her Pig” it is said that although the elderly woman was stupid and short-sighted, but her perseverance and desire to achieve her goal was rewarded. The old woman’s goal was not worth so much effort, but for perseverance and determination she was rewarded with the fulfillment of her desire.

Also, an example of perseverance that was rewarded can be seen in the folk tale “Jack and His Golden Snuff-Box”. In this tale, Jack receives a golden snuff-box, in which three little men live; they are able to fulfill any order. But one day, due to Jack’s negligence, this box falls into the hands of an evil person. The perseverance with which Jack is looking for the snuff-box is properly rewarded – Jack gets back the snuff-box, and in addition receives a castle on golden pillars and a princess to marry.

Another example of purposefulness in the folk tale can be considered “Jack the Giant-Killer”. According to the plot, Jack has not only such kind of traits as perseverance and aspiration, but also resourcefulness. He manages to deal with giants quickly and cunningly, even when they are bigger and stronger than him. Many times it is his striving for victory and the triumph of justice that helps him and the whole kingdom to avoid big trouble.

We can also consider the folk tale “Childe Rowland”. Childe Rowland was determined to rescue his sister from the captivity of King of Elfland and help his brothers in trouble. Childe Rowland went through many trials and only his willpower allowed him not to succumb to the King’s spell and free his sister and brothers. His perseverance was rewarded – he not only saved his family from captivity, but also helped the princess who was imprisoned in the Elfin King’s castle, and the King allowed Childe to marry her.

“To be cunning” in the British FT is not always considered a negative trait, sometimes it is equated with resourcefulness and business acumen. For example, in the tale “Jack Hannaford”, the main character – an old soldier – decides to get some money. He comes to the house of a stupid woman, the wife of a stupid peasant and asks her for money, saying that he is a messenger from Paradise, she takes the money out of the hiding place and gives it to Jack. When her husband returns and finds out that there is no money, he scolds his wife, to which she replies “You was a greater fool for letting me have the money”. Then the peasant takes a horse and rides after Jack to punish him. However, when he catches up with the old soldier, he tells him “Get off your horse and lie down” to see paradise. The peasant gives Jack the horse, and he lies down. Jack rides off on horseback, laughing at the peasant’s stupidity. Later, when the man returned home, his wife told him “You are a bigger fool than I am”, said the wife; “for I did only one foolish thing, and you have done two.” The main character of this folk tale showed resourcefulness to get what he wanted, but was not punished for deceit and cunning, because the people he deceived were fools.

If the folk tale character has ingenuity and business acumen, like Jack Hannaford, then they find success. A good example is the folk tale “Jack and the Beanstalk”. Jack, having grown a beanstalk which helped him to get into the land of the giants, decided to save himself and his mother from poverty. So he began to get valuable things, climbing along the stem into the giant’s house. He hid in the giants’ dwelling and waited for them to get their jewelry, then to take the jewelry away. Jack was three times in the giants’ house and each time he got away unpunished. This indicates that the British believed that the brisk and brave find success.

Also, an example of such luck, as a reward for resourcefulness can be seen in the folk tale “Molly Whuppie”. The main heroine of the FT is the youngest of three sisters left without a home. Molly is very smart and resourceful: first, she saves her sisters from death at the hands of a giant and brings them to the royal castle. Then, thanks to her ingenuity, she steals a sword, purse and ring from the giant. And even when the giant catches her, she easily deceives him and gets out of the trap. Her resourcefulness not only saves her and her sisters, but also helps her become rich and even marry a prince. Such business acumen, shown throughout the tale, is rewarded at the end.

Moral values include the demonstration of right and wrong actions, moral norms of society, such as attitude to elders and respect. The older generation in folk tales is most often represented by elderly people who are met by characters on their way. Sometimes the elders give the heroes tasks that make up the plot of a folk tale, sometimes they give instructions, suggesting the right way.

As an example, we present the folk tale “Lazy Jack”. Lazy Jack is not considered a positive character; he is neither too smart nor too savvy. But obedience can be called a positive trait of his character. Everything that his mother tells him, he does, albeit with a delay, and this is why he has become known as lazy and stupid.

Also, respect for elders can be seen in the folk tale “Childe Rowland”. Childe, having gone to save his sister, like his brothers, asked the advice of the wise Warlock Merlin. The latter told him to be fearless and in no case to eat or drink in the palace of the Elfin King. The brothers of the young man did not listen to the

Warlock and tasted food because of which the spell of eternal sleep was cast on them. Childe Rowland found strength to refuse eating King's food on Merlin's advice and therefore was able to defeat the King and save his family.

In the folk tale "The Three Heads from the Well" is also an example of respect for elders. The main character is a princess, the queen's stepdaughter. When her stepmother sent her to the well, on the way the princess met an elderly man who asked her to share food with him, she did not refuse the old man. For this, the old man put in a word for her before the owners of the well, who then bestowed riches on the princess.

However, in folk tales there is also evidence that disobeying the elders can get us into trouble. An example of such consequences can be found in the continuation of the FT "The Three Heads from the Well". The daughter of the evil queen, having met the same old man as her stepsister, rudely refused the request to share food. For this she was punished – the old man told the owners of the well about her rudeness and stinginess and instead of a reward made her ugly and old.

Also, an example of the disobedience consequences can be found in the fairy tale "The Master and His Pupil". The master, when he left his house, told the student not to go into his room and not even touch magic books and potions. But one day, when the master was not at home, the young man entered this room and, summoned a demon to simplify the cleaning process. The evil spirit, who respected the master for his strength and intelligence, did not obey the pupil. If the master had not returned in time, the student would have paid dearly for disobedience.

Respect for elders is an important instructive aspect of folk tales. English folklore shows both the positive consequences of obedience and the punishment for disobedience.

Kindness and benevolence are revered values of many peoples of the world and England is no exception. In the folk tale "How Jack Went to Seek His Fortune" the main character, the goodie-Jack, went to seek his fortune. On the way he met different animals. Each of them wanted to go with Jack and he answered them: "Yes, the more the merrier." Since Jack was kind to them, they protected him from robbers. The main moral lesson of this fairy tale is that if we treat everyone with kindness and warmth, it will surely find a response in the hearts of others.

However, if we are not polite and courteous, we can be punished. It happened to the main character of the folk tale "The Story of the Three Bears". The main character is a mean old woman who sneaked into the house of three bears without an invitation. She ate their porridge without asking, luxuriated in their armchairs and slept on their beds. When the bears came home, they were very surprised and offended by the rudeness of the old woman, so they called a constable who sent her to the House of Correction (in a variant). Looking at this example of we can see that rudeness and insolence towards anyone is always punished.

Spiritual values include situations in which the characters make a difficult choice not to achieve his own goals, but for the common good or victory over evil. An important value component of British folk tales can be called honesty. In the plots of many fairy tales, it is shown that honest people are find success and even fate favours them. Even the negative characters emphasize that it is necessary to fulfill the promises.

A good example can be found in the folk tale "The Well of the World's End". In this FT, the main character – the princess – was sent by an evil stepmother to fetch water to a well at the end of the world. When the girl got to him, she promised the frog that she would fulfill its every wish if the frog would help her get water from the well. Some time after the girl's return to the castle, the frog came to her to tell her its wish. The princess did not want to do this at first, but her stepmother, who is a negative character in the fairy tale, tells her "Girls must keep their promises!". Of course, the stepmother was angry and wanted the stepdaughter to fulfill the frog's wishes to laugh at her. However, it also serves as proof that even for negative and dishonest fairy tale characters, honesty and keeping promises are important.

And in the folk tale "Tom Tit Tot" we can observe that even a white lie can turn into great difficulties for the heroes. The mother of the main character got angry at her daughter and when she sat down to spin by the window, she began to sing "My darter ha' ate five, five pies to-day. My darter ha' ate five, five pies to-day". Meanwhile, the king passing by asked her what she was singing about. The woman wanted to show her daughter's best side in front of the ruler, so she replied "My darter ha' spun five, five skeins to-day. My darter ha' spun five, five skeins to-day.". The king was impressed and therefore took her daughter to wife, but with one condition: "Eleven months out of the year she shall have all she likes to eat, and all the gowns she likes to get, and all the company she likes to keep; but the last month of the year she'll have to spin five skeins every day, and if she don't I shall kill her." Then the heroine's mother realized that her lies had led to terrible consequences for her daughter. When the time came for the girl who married the king to spin, she resorted to another trick - she agreed with a magical creature. She did not pay attention to the fact that the creature only asked to guess its name for help, otherwise it threatened to take the young queen. This is an example of how

the cunning of both a mother and her daughter eventually led to difficulties. In this fairy tale, we can also find material value – the woman wanted a good life and prosperity for her daughter and therefore lied to the king.

The main negative character of the folk tale “The Rose-Tree” the evil queen, disliked her stepdaughter and, taking advantage of her gullibility, killed her. The girl’s brother buried her sister and a tree grew on the site of her grave, on which a blue bird settled. This bird was the girl’s soul. After a while, she found a way to give everyone what they deserved. So, the example of this fairy tale shows that evil and deception are always punishable and justice is the same for both kings and peasants.

Christian values can also be attributed to the group of spiritual values. At the time of compilation of the tales collection, Christianity was already widespread in Britain, which is mentioned in folk tales too.

For example, in the folk tale “Jack Hannaford”, the main character mentioned “Paradise” and “saints and angels of Heaven”, which indicates that at the time of writing or recording this folk tale, Christian beliefs were already common in England. It can also be assumed that the wife gave Jack the money for “cobbling the shoes of the saints and angels of Heaven” only because she was a Christian. And her husband got off his horse because he wanted to see the paradise that Jack was talking about. This suggests that although they were not the smartest people, they were still Christians.

Another mention of Christian values can be found in the folk tale “The Rose-Tree”. The main character is a half-orphan girl. Despite her stepmother’s bad attitude towards her, the girl treats the woman with trust and love, which is a demonstration of one of the most important Christian commandments – love thy neighbour.

On the basis of the foregoing, we can conclude that the values described in British FT are a vivid example of the expression of the spiritual and moral component of British folklore. It is also worth noting that the value component serves to create and convey the instructive role of folk tales.

It should also be mentioned that the British FT is distinguished by its compositional and linguistic originality, due to the peculiarities of the world picture of native English speakers. It is a complex and multifaceted phenomenon in linguistics, which has its own complex of linguistic means.

We can identify some of the cultural values that are displayed in folk tales of the studied culture. Thus British FT teach that one must respect and listen to elders, regardless of the degree of relationship, be perseverant, not be afraid to seek your fortune and stand by your word. In British FT, vices, such as laziness, stinginess, stupidity, etc., are most often ridiculed. Using the example of the characters in the tales, children can understand how destructive these traits can be and what serious consequences they can lead to.

In British culture, being resourceful in a difficult situation primarily means being smart and even being cunning. Therefore, these values are often presented together in folk tales. Being cunning in British FT in general is presented most often as a positive trait. A cunning person will always succeed in the quickest way.

Bibliographical References

- Hunt P. International Companion Encyclopedia of Children’s Literature. Oxon: Routledge, 2004.
- Бибко Н.С. Сказка приходит на урок, Начальная школа. М.: Просвещение, 2016, No9, с. 31 – 34.
- Богат В., Ньюкалов В. Развивать творческое мышление (ТРИЗ в детском саду), М.: Дошкольное воспитание, 2017, N1, с. 44 – 46.
- Богатырева Ж.В. От мифа к сказке (сравнительный анализ). Горно-Алтайск: Мир науки, культуры, образования, 2014. №6(49), с. 510-511.
- Егорова О.А. Традиционные формулы, как явление народной культуры (на материале русской и английской фольклорной сказки). Дис. канд. культурологии, М., 2002.
- Пенская И. Е. Имена собственные в русских народных сказках и способы их передачи на английский язык. Дис. канд. филологических наук, М., 2008, 187 с.
- Пропп В. Исторические корни волшебной сказки. М: Лабиринт, 2014, 332 с.
- Шеллинг Ф. В. Историко-критическое введение в философию мифологии. Философия мифологии. СПб: Изд-во С.-Петерб., 2013.

Мирослава МЕТЛЯЕВА (ЛУКЬЯНЧИКОВА)

<https://orcid.org/0000-0003-1404-6598>*Муниципальная библиотека «И.Мангер», Кишинэу*

Резюме: Перевод как один из видов человеческой деятельности связан с актуальными философскими вопросами, в том числе с трансгуманизмом, фундаментальная идея которого заключается в совершенствовании человека как неконечного звена эволюции на основе его соединения с технологическими элементами и грядущей сингулярности искусственного интеллекта (ИИ). Точность и однозначность языкового содержания - основа программного обеспечения ИИ. Для специализированного, технического перевода это неоспоримое преимущество с точки зрения скорости и оперативности процесса. Сведение разнородности и многозначности любого языка к однозначным определениям является абсолютным ограничителем творческой мыслительной деятельности. Конкретные примеры вмешательства автоматического редактора в процесс индивидуальной деятельности пользователя ИИ демонстрируют реальные конфликтные ситуации. По мнению автора, перевод является универсальным свойством человеческого мышления, и когнитивные процессы порождаются активностью мозга, а не исключительно его структурой. Рефлексия - обращение субъекта к себе - один из важнейших актов сознания, дающий возможность индивидуального перевода мыслей на родной и любой другой язык.

Ключевые слова: трансгуманизм, человек-машина, сингулярность, искусственный интеллект, процесс перевода, полисемия, конфликт вмешательства, рефлексия.

Summary: Translation as one of the types of human activity is related to topical philosophical issues, including transhumanism, the fundamental idea of which is the improvement of man as a non-final link in evolution based on his combination with technological elements and the coming singularity of AI. The accuracy and unambiguity of language content is the foundation of AI software. For a specialized, technical translation, this is an undeniable advantage in terms of the speed and efficiency of the process. The reduction of heterogeneity and polysemy of any language to unambiguous definitions is an absolute limiter of creative mental activity. Specific examples of the intervention of an automatic editor in the process of individual activity of an AI user demonstrate real conflict situations. According to the author, translation is a universal property of human thinking, and cognitive processes are generated by the activity of the brain, and not exclusively by its structure. Reflection - the subject's appeal to himself - is one of the most important acts of consciousness, which makes it possible for an individual translation of thoughts into their native and any other language.

Keywords: transhumanism, man-machine, singularity, artificial intelligence, translation process, polysemy, intervention conflict, reflection.

ВСТУПЛЕНИЕ

В последнее время наблюдается повышенный практический интерес к Искусственному Интеллекту, и даже попытка абсолютизации возможностей ИИ на самом высоком научном уровне.

Начнем с того, какое отношение имеет перевод как один из видов человеческой деятельности к актуальным философским проблемам, в том числе и к трансгуманизму.

Европейская организация COST - European Cooperation in Science & Technology разработала проект с тремя стратегическими приоритетами: продвижение и распространение передового опыта; развитие междисциплинарных исследований для прорывов в науке и расширение прав и возможностей по привлечению молодых исследователей и новаторов. В документе, направленном в Институт Румынской Филологии «Богдан Петричейку-Хашдеу» Министерством Образования, Культуры и Исследований РМ с целью привлечения сотрудников, желающих примкнуть к проекту COST, меня заинтересовало направление CA19102 Language in the Human-Machine Era (4): «В ближайшие 10 лет многие миллионы людей будут... носить относительно ненавязчивые...устройства, которые предлагают захватывающий и визуально расширенный мир с высоким разрешением» (Perlin 85). Это «эра человека-машины», время, когда наши чувства не просто дополняются портативными мобильными устройствами, но полностью дополнены. (...) Может ли наша теория, методы и эпистемология справиться с этим? Может ли увеличиваться зависимость от языковых технологий в реальном времени? Может ли измениться структура языка? В долгосрочной перспективе, возможно ли появление мозга-машины, где интерфейсы служат для дополнения или даже замены языка в целом?» (COST).

Разработчиками проекта в какой-то степени обозначены этические последствия: неравенство доступа к технологиям, вопросы конфиденциальности и безопасности, новые векторы для обмана и преступления и т.д.

На первом месте в проекте COST- языки и литература: письменный и устный перевод. И не случайно. Перевод, при всей своей древности и при всей своей значимости в большинстве сфер человеческой деятельности, все же продолжает во многих своих аспектах оставаться *terra incognita*. Перевод, как рентгеновский снимок, выявляет скрытое за одеждой слов.

В философии постмодернизма широко анализируется феномен власти языка. Согласно концепции Р. Барта, теоретически возможно лишь два альтернативных варианта соотношения власти и языка: сотрудничество языка с властью и его оппозиция по отношению к ней, — языковой нейтралитет в отношении власти, по Р. Барту, оказывается в принципе невозможным (Барт, 1984). В терминологии Р. Барта языки первого типа обозначаются как «энкратические языки», языки второго — как «акратические» (Барт 1989).

Перевод и интерпретация неразрывны, и влияние внешних факторов на переводческую деятельность повсеместно, о чем свидетельствуют многочисленные примеры неадекватных переводов, созданных под прессингом социально-исторических факторов той или иной эпохи.

Трансгуманизм — набирающее силу направление в философии, акцентирующая своё внимание на основные стороны социальной жизни с установкой на будущее, своей главной целью объявляет постоянное совершенствование человека как неконечного звена эволюции на основе научно-технических открытий и новых технологий. Однако, если в конце XX века это направление воспринималось футурологами в целом положительно, то со временем оценки идей трансгуманизма стали приобретать явно неоднозначный характер. Оппоненты данного направления философской мысли пришли к выводу, что реализация идей трансгуманизма подорвет традиционные ценности гуманизма во всех сферах человеческого бытия, наработанные тысячелетиями развития человечества.

Не углубляясь в истоки возникновения трансгуманистических идей в их современном понимании, следует все же обратиться к учению Людвиг Фейербаха с его тезисом о том, что **человек создал Бога по своему образу и подобию**. У Фейербаха четко прослеживаются **идеи коллективного сознания** и вывод, **что человеческое сообщество никогда не сможет достичь совершенства и счастья при условии наличия в нем индивидуальностей** (Корсаков 82)

Кай-Фу Ли, известный китайский ученый в области современных технологий, подчеркивает, что можно быть оптимистом в развитии Искусственного Интеллекта только помня об ответственности в этой сфере. Как пример технократического направления трансгуманизма он приводит идеи Рэя Курцвейла — изобретателя и крупнейшего идеолога GOOGLE, который считает, что в будущем люди и машины сольются воедино. «По его представлению, люди будут ... постоянно обновлять ткани тела с помощью нанороботов, введенных в кровоток. Курцвейл предсказывает, что к 2029 году мы получим компьютеры с интеллектом, сопоставимым с человеческим, а точка сингулярности будет достигнута к 2045 году» (Кай-Фу Ли 144)

Сингулярность как термин означает превосходство машинного интеллекта над возможностями создавшего его человека.

Не надо забывать о подверженности большинства профессиональной деформации — интеллектуальной ограниченности сферой собственной деятельности, что даёт простор продвижению идей сингулярности. Однако, в любом случае, при всех кибернетических усовершенствованиях интеллектуальной креатуры с включением усеченной биоструктуры (в основном, структур мозга) ее модификаторы — технократическая элита - преследуют основную цель — управление интеллектуальной энергией в жестких рамках технологии с сохранением соподчиняющей иерархии в рамках ИИ.

Цель стара, как мир — в центре внимания вопрос о власти. Таким образом, происходит возвращение к старым идеям создания человеком искусственного человека, достаточно упомянуть гомункулуса, Голема, а затем Франкенштейна (не будем упоминать обо всех автоматах, имитирующих человека, чем занимался и великий Леонардо да Винчи).

Марк О'Коннелл, автор книги "To be a machine: Adventures among cyborgs, utopians, hackers, and the futurists solving the modest problem of death" (в русском переводе: «Искусственный интеллект и будущее человечества») демонстрирует, что при всей своей устремленности в будущее, трансгуманизму присуща «парадоксальная сила его анахронизма. [...] В том будущем, которое трансгуманизм с нетерпением ожидает, он так или иначе будет обращен в прошлое» (О'Коннелл 15).

Неспособность к многомерному восприятию реальности неизбежно оборачивается индифферентностью технократов, а подобная индифферентность — это демонстрация отсутствия гуманитарных инструментов различия.

ПРЕДМЕТ РАЗБОРА ЗАЯВЛЕННОЙ ТЕМЫ

Предметом моего исследования стали основные тенденции развития перевода в период всё большего воздействия технологий на современный мир. Использование Интеллектуальных систем дальнейшего развития экономики для управления ею с частичным участием человека или без него вызывает интерес не столько абсолютизацией преимуществ машины над человеческим интеллектуальным потенциалом, сколько однобокостью технократического подхода к существующей проблеме. Проведенный мной анализ актуальных публикаций по тотальной алгоритмизации и мой научный и практический опыт в области перевода дают возможность продемонстрировать собственные взгляды на расхождения между технологическими прогнозами и реальными фактами непредсказуемости инновационных систем.

МЕТОДОЛОГИЯ

Процесс исследования переводческой деятельности сложен тем, что реальному наблюдению и научному анализу поддаются лишь данные «на входе» и «на выходе» переноса текста из одной языковой сферы в другую, в то время как сам интеллектуальный процесс переводческого преобразования происходит скрытно. Выводы о механизмах перевода делаются на основе сопоставления исходных и результативных данных. Таким образом основной метод исследования – сопоставительно-сравнительный, где данные – это исходный текст оригинала и финальный текст, созданный переводчиком.

Согласно Дж. Локку (Локк 1988), есть два источника знаний: объекты внешнего мира и деятельность собственного ума. На первые направляются внешние чувства, в результате чего получаются впечатления (идеи) о внешних вещах. Что касается второго источника знаний, а к нему относятся мышление, сомнение, вера, рассуждения, познание и желания, он познается особым внутренним чувством – рефлексией. Таким образом духовная деятельность может протекать как бы на двух уровнях: а) восприятия, мысли, желания; б) наблюдения, созерцания этих восприятий, мыслей и желаний (Головин 257). Первая деятельность есть у каждого, деятельность второго уровня требует специальной организации: исследователь может проводить исследования лишь над самим собой, интроспективно. Желая знать, что происходит с другими, он ставит себя в их условия и наблюдает себя, что позволяет ему по аналогии сделать выводы о содержании сознания другого человека. При всей своей субъективности метод интроспекции считается одним из базовых методов исследования языка.

ОБСУЖДЕНИЕ

В специальной литературе отмечено такое направление, как обработка естественного языка, цель которой – получение знаний самостоятельно, читая текст, доступный по Интернету. Некоторые прямые применения обработки естественного языка включают информационный поиск (в том числе, глубокий анализ текста) и машинный перевод.

Очень важна мысль, что перевод начинается намного раньше, чем сам межъязыковой перевод, когда делается попытка воссоздать текст одного языка в рамках другого, то есть попытка перенести его из одного языкового пространства в причудливые структуры другого языка. Если подойти к проблеме перевода шире, то, в принципе, перевод является универсальным свойством человеческого мышления. Прежде, чем облечь мысль в речевую форму, в сознании происходит процесс, последовательность которого, на наш взгляд, такова: аморфная мысль-форма > мысль-идея > мыслетекст > перевод (передача) на исходный язык для коммуникативного обмена.

Успех перевода во многом зависит от того, как картина мира автора сочетается с картиной мира переводчика. Текст – это не законченный, замкнутый результат, а «подключение» к другим текстам, к сфере того, что стоит за текстом и связано с ассоциативностью человеческого мышления. По мнению грузинских исследователей Вардзелашвили Ж. и Певной Н., «даже отдельно взятое ключевое слово лингвокультуры (опорный концепт) может быть прочитано как текст, порождающий гипертекстуальные связи» (Вардзелашвили 12)

В психолингвистике существует понятие прецедентного текста, то есть такого текста, который известен культуре и к которому есть отсылки в речи. Отсылка может быть не преобразованной и преобразованной, вплоть до единичного компонента – слова, повышая смысловую нагрузку текста, и активизирует читателя (в нашем случае – переводчика).

С нашей точки зрения, то, что переводится, а именно - авторский художественный текст - представляет собой отдельную устойчивую мегаединицу (обращаю внимание: именно мега-единицу), т.е. огромное неизменяемое сочетание слов, объединенных авторской идеей.

Передача объемности идеи зависит от объемного понимания переводчиком ее смысла и его способности определить знаки-зарубки (маркеры), являющиеся ключом к распахованию дверей во внетекстовое (подтекст, интертекст, интратекст и т.д.) ассоциативное пространство.

Схематически эксплицитная последовательность переводного процесса представляет собой двойную логико-семантическую цепь, где внешний уровень - это эмоциональное проявление определение своеобразия исходного текста установление ключевого лексического знака; а внутренний (психофизический) уровень - обдумывание/духовный настрой → когнитивная система → конфликт на межкультурном уровне установление взаимодействия автор/переводчик. Эти две стороны процесса объединяются в интер – и экстрадействии составления комментария, итогом чего становится выбор и воспроизведение адекватного идиолектного ключевого знака.

Таблица 2. Логико-семантический порядок переводного процесса

Прежде, чем коснуться машинного перевода, я хочу остановиться на особенностях естественного литературного творчества и литературного перевода.

Многие аспекты перевода однотипны и применимы ко всем видам этого процесса. Но перевод – это не просто трансформация текста на одном языке в чужую языковую структуру. Это ещё и человек, с его мышлением, возможностями и темпоральной средой, которая является совокупностью этно-социальных, исторических, культурных, ментальных и психологических контекстов формирования и бытия *творческой индивидуальности*.

Возможности ИИ в области технического, естественно-научного, узко-профессионального перевода бесспорны.

Однако художественный перевод, основанный на творческом воссоздающем воображении переводчика, принципиально отличается от всех других видов перевода, где требуется предельная точность формулировок, отсутствие многозначности как лексики, так и текста в целом.

Явный признак художественности (по Псурцеву) текста и текста его перевода состоит прежде всего в *отсутствии одномерности смысла*. Исходя из этого, образно-ассоциативный компонент является маркировкой художественности оригинального текста и его перевода. Речь идёт о специфике нормативного подхода к художественности.

Если мы сравним процесс создания оригинала с процессом его перевода, то мы придём к следующему выводу:

- у автора исходное, первичное воображение ведет к исходной материальной природе текста, к оригинальному произведению.
- переводчик должен проделать двойную работу - прочувствовать за автора весь путь создания оригинала, а затем сделать его доступным носителям целевого языка. Это можно назвать созданием второй материальной природы оригинального художественного произведения.

Таким образом, *перевод вторичен. Но его вторичность парадоксальна*, так как воссоздание оригинала *первично (творчество переводчика)*, потому что не имеет аналогов на целевом языке, даже если существуют другие переводы того же оригинала, и одновременно - *вторично, так как зависимо от оригинала автора*. Причина парадоксальной ситуации состоит в том, что каждый из переводов несет на себе отпечаток личности переводчика и его темпоральной среды.

Трудность перевода заключается в том, что переводчику надо передать на целевой язык **объемность идеи**, не отступая от текста. Появлялся риск, подстерегающий каждого переводчика, стать рабом видимой, линейной части содержания.

Передача объемности идеи зависит от объемного понимания переводчиком ее смысла и его способности определить ключевые знаки, ведущие во внетекстовое (подтекст, интертекст, интратекст и т.д.) ассоциативное пространство.

В результате аналитической работы, основанной на сравнительном и интроспективном методах, я представляю следующие основные аспекты функционирования ИИ в сфере перевода в сопоставлении с естественной авторско-переводческой деятельностью.

Таблица 3. Этапы и условия создания текста оригинала и его перевода

АВТОР	ПЕРЕВОДЧИК	ИИ (МАШИНА)
ВХОД (начало) Темпоральная среда		
Наличие контекстов формирования биологической и социальной личности, целостного восприятия мира, родного языка и культуры, собственного изображаемого объекта, возникновение объёмной идеи.	Наличие контекстов формирования биологической и социальной личности, целостного восприятия мира, родного и чужого языка и культуры, восприятия чужого изображаемого объекта, первичное понимание объёмного смысла.	Отсутствие всех контекстов формирования биологической и социальной личности, целостного восприятия мира, бытия. Предмет рыночной продукции.
ПРОЦЕСС:		
Скрытая творческая, индивидуализированная материализация собственного воображаемого объекта.	Скрытая творческая, индивидуализированная материализация чужого реального объекта.	Отсутствие творческого процесса. Осуществление реального алгоритма программиста на различные виды перевода.
ВЫХОД (финал):		
Окончательный результат – оригинальный линейный текст, художественно и духовно целостный.	Двойственный вариативный результат: первичный – творчество переводчика; вторичный – зависимость от автора. Попытка создания второй материальной природы оригинала на целевом языке Текст линейный.	Результат для многозначного текста (художественного) – отсутствие художественной и духовной целостности оригинала. Отличие – скорость обработки данных

Как нами отмечалось ранее, образно-ассоциативный компонент является маркёром художественности оригинального текста и его перевода.

В чём современные машины уступают людям: ИИ функционирует лучше, чем люди, в стабильной среде со статичными, четко определенными правилами и непротиворечивой входящей информацией. Однако, люди куда лучше ИИ справляются с неожиданностями, заполняют пробелы и действуют в среде со смутно определенными правилами и нехваткой информации.

Да, компьютер может победить в шахматном поединке, но полисемичный текст, мелочи человеческой жизни ставят его в тупик.

Может ли быть конфликтная ситуация между пользователем компьютера и так называемым искусственным интеллектом, то есть самим компьютером в современных обычных условиях? С моей точки зрения как переводчика, могу ответить утвердительно: да! Приведу простые примеры конфликта вмешательства автоматического редактора в процесс индивидуализированной речи. При переводе слова из повседневной речи *a şifotî* (рум. яз.), то есть *шептать по секрету*, я применила разговорное слово *шушукаться* – с тем же значением на русском языке. Мой выбор был подчеркнут красным как неправильный. Я нашла нейтральное слово *шептать*, и красный цвет исчез. Второй пример. Послав СМС коллеге, я обратилась к нему принятым между нами шутливым искажением его имени - *Сашока*. Оно тут же было заменено «редактором» на общепринятое *Саша*. Я снова набрала его по-своему, реакция была та же. И всё же я добила своего, **но частично**: мой выбор был подчеркнут красным.

Можно ли назвать это осмысленной мыслительной реакцией машины? Конечно, нет. *Машина – это раб программы, заложенной человеком, программистом.* Программист, в свою очередь, может сознательно или бессознательно, в меру своего интеллекта, внести свои предпочтения или предвзятость. Программа машины – это имитация «движения» мысли, созданная одним человеком для выполнения, облегчения (или замены) деятельности другого человека в разных сферах деятельности. *То есть своим алгоритмом программист определяет последовательность движения, но не саму мысль.*

Мгновенно смешать идеи, жанры, разнородную и бессистемную информацию из двух или нескольких областей и осмысленно соединить их вместе и этим решить неожиданную проблему – на это способен только человек.

Кевин Руз в своей книге «Устойчивы к будущему» приводит слова Марии Поповой, автора блога Brain Pickings, которая называет эту способность «комбинаторной креативностью» (Руз). Приведу пример из моей жизненной практики. Моя знакомая, немолодая женщина, преподаватель родного языка в лицее, вместе с семьёй готовилась к переезду в другую страну. Её словарный запас значительно опередил всех членов семьи. При необходимости, к ней обращались чаще, чем к словарю или компьютерному переводчику. Однако дальше этого дело не продвинулось. Она не могла в общем потоке слов понимать речь и соединять слова в осмысленный текст, так же, как и переводить и, тем более, обмениваться информацией. В то же время члены её семьи на бытовом уровне были гораздо успешнее. Используя её возможности «живого словаря», они в то же время посмеивались над ее неудачами в освоении нового языка. Однако, при переезде в новую страну проживания, включившись в незнакомую многофакторную среду, её словарь быстро пришёл в движение: новые впечатления стали мощным толчком, и она обогнала своих насмешников. То есть, заработали комбинаторные связи сознания.

Что касается литературного перевода, который, как и любая творческая деятельность человека, отражает во многом интеллектуальную и вообще мыслительную деятельность человека, то использование ИИ вполне применимо для предварительной построчной обработки текста в двух целях:

- ускорения процесса перевода;
- как стимул для творческой работы.

Точность и однозначность терминологии – фундамент ИИ для быстрого и оперативного специализированного, технического перевода. Что касается языковой неоднородности и многозначности любого языка как отражения активности человеческого сознания, то сведение его к точным определениям – это абсолютный ограничитель творческой мыслительной активности.

Все элементы творческих психических проявлений являются неотъемлемой частью мыслительной деятельности переводчика художественной литературы (подчеркиваю, художественной), неразрывно связанной с воображением.

Основное сходство и различия между автором и специалистом-переводчиком в креативно-психологическом плане сводятся к следующему:

а) затраты психической энергии автора направлены на творческую материализацию *собственного воображаемого* объекта в пространстве родного языка; б) затраты психической энергии переводчика направлены на материализацию *чужого реального объекта* в ином этно-лингвистическом и культурном пространстве; в) автор свободен в своем творческом процессе; г) переводчик *зависим* от оригинала, и качество его работы прямо пропорционально *эмпатии*, т.е. его способности к параллельному переживанию тех эмоций, что возникали у автора в процессе создания переводимого произведения и к включению в *темпоральную среду автора*, т.е. переводчик должен сочетать в себе три вида эмпатии:

- *эмоциональную*, основанную на механизмах проекции и подражания реакциям другого;
- *когнитивную*, базируемую на интеллектуальных процессах: сравнении, аналогии и т.д.;
- *предикативную*, проявляемую в предвидении реакций другого в определенных ситуациях. Этот момент особо касается авторской мотивации и мотивации персонажей переводимого произведения.

У автора и переводчика разные виды творческого воображения: а) у автора оно *предполагает самостоятельное создание образов в оригинальном произведении*; б) у переводчика – *воссоздающее*, на материале уже созданного произведения, но в обоих случаях присутствует *произвольное и произвольное* воображение.

Уточним, что *произвольное воображение* характерно для решения целенаправленных художественных задач, а *произвольное* – присуще сновидениям и медитациям. Сюда относится и интуиция, и эвристическое озарение.

Машинный перевод как продукт научно-технического поиска весьма далек от литературного творчества, каковым является и процесс художественного перевода, основанный на творческом воссоздающем воображении переводчика.

В таблице о внутренних процессах создания и перевода художественного текста я сделал попытку показать различия в функционировании человеческого и искусственного интеллекта (машины) с психологической стороны.

Таблица 4. Мыслительная активность человека и функции ИИ (машины) при переводе

Автор	Переводчик	ИИ (машина)
Воображение		
• Собственный воображаемый объект	• Чужой реальный объект	• Отсутствие воображения
Образно-ассоциативные элементы воображения:		
- активное творческое воображение: – субъективное – произвольное; – непроизвольное (бессознательное); – эвристическое мышление; – интуиция ; Наличие комбинаторного мышления.	- репродуктивное воображение: объективное и субъективное; – произвольное; – непроизвольное (бессознательное); – эвристическое мышление; – интуиция; Наличие комбинаторного мышления.	Отсутствие образно-ассоциативных элементов: объективности и субъективности, произвольного и непроизвольного (бессознательного) воображения, эвристического мышления и интуиции, комбинаторного мышления.
Эмпатия:		
– эмоциональная – когнитивная – предикативная	– эмоциональная – когнитивная – предикативная	– Отсутствие эмпатии, возможность субъективизма программиста: предпочтения и предубеждения
Творчество		
Свобода	Зависимость от оригинала	Автоматизм , точное следование алгоритму.

Как мы видим из таблицы, ИИ не справляется с задачами перевода художественного произведения обоих естественных участников процесса перевода.

Однако, здесь необходима ремарка. Не всякий переводчик может осуществлять художественный перевод. Для этого необходимы как личностные интеллектуальные, творческие и психосоциальные возможности, так и многосторонняя профессиональная подготовка. Привожу пример. Поэма «Лучафэрул» великого румынского поэта Эминеску переведена на большинство основных языков мира. Но мало кто приблизился к оригиналу. Недавний перевод на русский язык удивил обилием буквализмов. Так переводчик не ушёл далеко от однозначности машины и приписал одному из персонажей красоту цветка и высокое положение в обществе, сделав буквальный перевод фольклорного выражения «юноша из цветов» (рум. яз.: Băiat din flori și de pripas), что в румынском языке означает «бастард низкого происхождения» (Эминеску).

Само толкование понятия интеллект, неразрывно связанное с сознанием - уникальным свойством высокоорганизованной материи, большинством технократов ограничивается прагматическим аспектом. Огромную роль в этом, как мы уже упоминали, играет социальный фактор.

Барт Р. отмечал: «Между прочим, энкратический язык (тот, что возникает и распространяется под защитой власти) по самой своей сути является языком повторения; все официальные языковые институты — это машины, постоянно пережевывающие одну и ту же жвачку: школа, спорт, реклама,

массовая культура, песенная продукция, средства информации безостановочно воспроизводят одну и ту же структуру, один и тот же смысл, а бывает, что одни и те же слова: стереотип — это политический феномен, это само олицетворение идеологии» (Барт 494)

У приспособляющихся (конформистских) личностей мышление крайне ограничено житейскими пределами. В их коллективном мышлении и поведении доминируют стереотипы, что свидетельствует об определённых интеллектуальных деформациях: негативном отношении к незнакомому явлению, предубеждениях, предвзятости и следовании установленным предпочтениям. Такие деформации могут иметь место и в деятельности обычного переводчика, и, как мы уже отмечали, отражаться в алгоритмах ИИ, созданных программистом.

Стереотипы мышления сужают горизонты сознания, навязывая автоматические алгоритмы, и подавляют индивидуальное мышление. Примером теории целевого перевода может служить Скопс-теория (Райс, 1978), которая декларирует, что соответствие перевода оригиналу не важно, если он отвечает определенной цели. Перед нами не теория перевода, а теория переделки текста, теория его коммерциализации на мировом рынке. В знаменитой пророческой книге-антиутопии «1984», опубликованной в 1948 году, Дж. Оруэлл писал: «Дореволюционную литературу можно было подвергнуть только идеологическому переводу, то есть с заменой не только языка, но и смысла. Полным переводом мог стать только идеологический перевод... Именно таким образом и переделывалась, кстати, значительная часть литературы прошлого (Оруэлл 277).

Реальность довольно часто совпадала с прогнозами авторов-провидцев. Так «Переводная деятельность в Республике Молдова, как и вся деятельность, до 1991 года была ограничена... . Изучение иностранных языков и функционирование соответствующих направлений (преподавание, перевод и т.д.) находились под неослабным контролем (...), т.к. относились к деятельности, которая могла иметь большое идеологическое воздействие на отдельные группы или общество в целом (...). Из-за цензуры молдавские журналисты должны были вначале писать свои статьи на русском, и лишь затем текст переводился на так называемый «молдавский» (Condrea 24).

Мы часто приписываем человеческие качества чему угодно в своём желании чудес. С самого своего появления на свет человеческое дитя любит игры, игрушки, олицетворяя их в существа, похожие на него и даже в чём-то сильнее. Человек взрослеет, но игры и игрушки не исчезают, а видоизменяются, помогая человеку преодолевать трудности бытия, видоизменяя его и...разрушая его. Детские игрушки и игры оборачиваются опасными играми разума на пороге истощения цивилизаций.

ИИ – это, прежде всего, продукт современного рынка технологий. Сам по себе термин «искусственный интеллект» содержит отрицание равнозначности с человеческим интеллектом. Искусственный не означает естественный, натуральный. Говоря о переводческой деятельности, в наших примерах следование алгоритму программы ведёт к лингвистической унификации, а если идти дальше, - к автоматическому стиранию индивидуальных особенностей мышления, а ещё дальше – к деформации сознания. Машина не мыслит, она «контролирует».

У машин нет целостной модели мира и представления о том, как с ним взаимодействуют люди. Большинство интеллектуальных схем предназначено для выполнения одной-единственной задачи, и с малейшим отступлением от неё ИИ не справляются.

В интернете я обнаружила несколько рецензий на книгу Тоби Уолша, члена Австралийской Академии наук, признанного специалиста по ИИ «2062. Время машин» (Уолш). Как и все рецензенты, я обратила внимание на любопытное мнение автора, что язык не только не является идеальным посредником для общения, а, вероятно, не является даже языком нашего мыслительного процесса: один человек переводит свои мысли на язык, затем их записывает или озвучивает. Другой человек должен перевести этот язык обратно в мысли. А это слишком медленно и поэтому последней ступенью в процессе передачи знаний является homo digitalis, передающий знания не средствами языка, а с помощью компьютерного кода. И там же, рассуждая о необходимости самообучающихся компьютеров, он считает, что программировать вручную – это долго, и делать это могут машины без вмешательства людей. И вполне естественным ему кажется, что если надо будет научить ребенка вычислить максимум математической функции или склонять немецкий глагол, то насколько проще это можно было бы сделать, если бы он был ...компьютером. Достаточно дать ему нужный код.

Однако Уолш вынужден признать, что прежде придётся «вручную» создать программу таких машин и не следует исключать предвзятости создателей; что устранить предвзятость практически невозможно; что скорость обработки данных сама по себе не приведет к сингулярности; что компьютеры, обладающие большей скоростью, не являются носителями большего интеллекта.

Ключ к пониманию роли искусственного интеллекта сейчас и в будущем - трансформация бизнес-процессов» - таков вывод авторов книги «Человек+машина. Новые принципы работы в эпоху

ИИ» Пола Дозэрти и Джеймса Уилсона, специалистов в области информационных технологий и бизнеса (Дозэрти). От этих приверженцев оцифровки человеческого сознания мы узнаём, что только машине доступно выполнение операций, выполнение повторяющихся операций, прогнозирование и адаптация. Мы узнаем, как люди дополняют машины, а ИИ - наделяет людей сверхспособностями.

Презрение к гуманитарным наукам всегда усугублялось политическими и бизнес-лидерами, утверждающими, что можно достичь куда большего, обладая навыками, востребованными на производстве или в торговле, чем имея ученую степень по искусствоведению.

За всеми этими советами стоит довольно старая идея: индивидуальность дефект, а не отличительная черта.

В своей книге «Наука сознания» профессор Принстонского университета Майкл Грациано (Грациано) обсуждает возможности переноса личности на искусственные носители, то есть оцифровку человеческого сознания. С точки зрения нейробиологии, эта идея выглядит на редкость слабой, так как Грациано говорит о переносе статических соединений, в то время как когнитивные процессы все-таки порождаются активностью мозга, а не исключительно его структурой. Неспособность к многомерному восприятию реальности неизбежно оборачивается индифферентностью технократов, а подобная индифферентность – это демонстрация отсутствия гуманитарных инструментов различия.

Носители технократического языка - языка прикладного и не имеющего в себе эмоционально-психологического, этнического, этического и т.д. содержания, чаще всего являются опорой власти, заинтересованной в механистическом обуздании сознания и приближении рядового человека к машине приучением последнего к мысли о пользе его усовершенствования.

И получается любопытная картина: при экстренном переводе собственного текста на другой язык, с помощью компьютера, вполне сознательно (что мы отметили в интроспективном наблюдении за собственным переводческим процессом) мы стремимся приспособиться к алгоритму машины. То есть мы сознательно идём «навстречу машине», чтобы облегчить себе работу. Легче взять под контроль индивидуальную умственную деятельность, чем создать Идеальный ИИ.

Так происходит "воспитание" пользователя как придатка к машине.

О'Коннелл М., размышляя о далеко идущих целях технократии, демонстрирует свой мрачный взгляд на технологию как на «инструмент человеческой порочности на службе власти, денег и войны» (О'Коннелл 133)

Мне хочется завершить изложенное мною видение проблемы словами Константина Нойки, румынского философа, человека трудной судьбы. Говоря о «примате голей точности», «техническом демонизме» и «предельном формализме в культуре» в своей книге «Шесть болезней современной духовности» (1978), он сказал: «...В той же мере, в какой существование представляет собой ценность или же является «ценностью» сути реального, оно таким же образом может быть подделано: как определенные люди подсовывают фальшивые деньги, так и ученый может подсунуть нам подделку (Нойка 22).

И далее он напоминает, что человеку следует «вновь обрести собственное духовное богатство, преодолев духовные болезни, «чтобы таким образом вернуть несколько утраченных дорог к истине, минуя дух точности, и найти себя в качестве действительно духовного человека, а не лаборанта» (*ibidem*: 160).

ВЫВОДЫ

- Различие между „мыслительными” операциями искусственного интеллекта и деятельностью человека в процессе художественного перевода - решающий момент в понимании невозможности передать объемный аспект идеи через технологические источники, потому что при всем желании машина не может полностью включать в себя естественность и непредсказуемость человеческого сознания.

- Техническое мышление как прикладная часть непредсказуемого объемного мышления имеет тенденцию рационализировать, систематизировать и регулировать. То же самое и с научной и технической сферами языка, которые не терпят синонимии, т. е. вариативности. Весь комплекс распознавания и расшифровки коммуникативных способностей человека недоступен машине, то есть ИИ.

- ИИ – это инструмент технологий, имеющий двойную роль в зависимости от цели разработчика алгоритмов, а именно: услуги и манипулирование.

А это относится к психологическим аспектам формирования интеллектуального конформистского мышления, охватывающего сферы культуры, образования, информационных технологий, бизнеса и т.д.

- С нашей точки зрения, необходимо выделить теорию художественного перевода как междисциплинарную науку о преобразовании образно-эмоционального отражения мира в лингвистическую форму и как самостоятельную часть общей теории перевода.

Библиографические ссылки

- Барт Р. Война языков. Выступление на симпозиуме Le Conferenze dell'Associazione Culturale Italiana, 1973. - Сеул, 1984, с. 127-132.
- Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. М., Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова.— М.: Прогресс, 1989. <http://yanko.lib.ru/books/cultur/bart-all.htm> (11.09.23)
- Вардзелашвили, Ж., Н.П. Певная. Гипертекстуальная функция лексических редупликантов (на материале предикативных атрибутивных конструкций), с.5-15, в сб. Гипертекст как объект лингвистического Материалы V международной научно-практической конференции; 20 июня 2017. Самара: СГСПУ, 2017. 144 с.
- Головин С.О. Словарь психолога-практика. Мн: Харвест, М., АСТ, 2001.
- Грациано, Майкл. Наука сознания. Современная теория субъективного опыта». М.: Alpina non-fiction, 2021. <https://www.litres.ru/book/maykl-graciano/nauka-soznaniya-sovremennaya-teoriya-subektivnogo-opyta-63172803/chitat-onlayn/>
- Дозрты, П, Уилсон, Д. Человек+ Машина. Новые принципы работы в эпоху искусственного интеллекта. Москва: Изд.Манн, Иванов и Фербер, 2019.
- Eminescu M. Luceafărul. Translations. București: Cartea Românească, 1985.
- Кай-Фу Ли. Сверхдержавы искусственного интеллекта. Китай, Кремниевая долина и новый мировой порядок. Москва: Изд.Манн, Иванов и Фербер, 2019.
- Корсаков А.И. Религия и наука в трудах основателя первого позитивизма. Вестник ПСТГУ. Серия I: Богословие. Философия. Вып. 2 (40). Москва, 2012, с. 80-92.
- Condrea I. Traducerea din perspectivă semiotică. Chișinău: Cartdidact, 2006.
- COST. www.cost.eu/cost-action/language-in-the-human-machine-era/
- Локк Дж. Сочинения в трех томах: Т. 3. - М.: Мысль, 1988.
- Нойка, Константин. Шесть болезней современной духовности. - Târgoviste, Ed.Bibliotheca, România. 2012.
- О'Коннелл М. Искусственный интеллект и будущее человечества.- Москва: Эксмо, 2019.
- Оруэлл Д. 1984: роман.- М.: АСТ, 2016.
- Псурцев В.Д. К проблеме перевода и интерпретации художественного текста : об одном критерии адекватности. In: Проблемы переводческой интерпретации текста в трудах российских лингвистов конца 20-го, начала 21-го веков.Изд. Лингва, Ереван, 2009.
- Райс К. Классификация текстов и методы перевода. In: Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 1978, с. 202-228
- <http://www.philology.ru/linguistics1/reiss-78.htm>
- Руз, Кевин. Устойчивы к будущему. 9 правил для людей в эпоху машин. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2021.
- Уолш, Т. 2062: время машин. Москва: АСТ, 2019.

PARLER ALTÉRITÉ. ET SI ON COMMENÇAIT PAR LES ARTS ?

Maia MOREL

<https://orcid.org/0009-0006-5993-0917>

Université de Sherbrooke, Québec, Canada

Résumé : L'art, et spécifiquement les arts plastiques, est un domaine de l'activité humaine qui a toujours été ouvert aux influences, que ce soit par recherche de nouveauté ou, plus récemment, par souci de dialogue. Ceci est particulièrement vrai pour certaines œuvres d'art contemporain, dont le souci d'implication sociale et citoyenne est devenu un trait définitoire. Nous souhaitons montrer quel rôle les arts plastiques peuvent jouer dans l'acceptation de l'altérité. Nous exposerons brièvement le parcours de l'art qui, de paradigme en paradigme, conduit à changer le rapport entre l'œuvre, l'artiste et le public, et mettrons en lumière la place de l'altérité dans la production artistique. Un survol de la manière dont l'enseignement des arts plastiques met à profit le champ de l'art pour promouvoir l'inclusion viendra appuyer l'idée du rôle spécifique qu'a l'art contemporain dans cette ouverture à l'Autre.

Mots-clés : art contemporain, paradigmes de l'art, art et société, enseignement, altérité, inclusion.

Summary: Art, and particularly visual arts, is a field of human activity which has always been open to influences, whether through a search for novelty or, more recently, through a desire for dialogue. This is especially true for certain works of contemporary art, for which the concern for social and civic involvement has become a defining trait. We wish to show what role the visual arts can play in the acceptance of otherness. We will briefly outline the journey of art which, from paradigm to paradigm, changes the relationship between the work, the artist, and the public, and will highlight the place of otherness in artistic production. An overview of the way in which the teaching of visual arts uses the field of art to promote inclusion will support the idea of the specific role that contemporary art has in this openness towards the Other.

Key words: contemporary art, art paradigms, art and society, teaching, otherness, inclusion

Dans un monde où les normes institutionnelles se voient de plus en plus contraintes de composer avec des revendications individuelles ou communautaires, la gestion de l'altérité devient un enjeu primordial de cohésion sociale. L'affirmation publique des identités et leur exigence de reconnaissance s'accompagne en effet d'une multiplication des risques d'affrontement qui ne peut être contrôlée par le seul dispositif législatif. L'acceptation de l'Autre et l'éducation au « vivre ensemble » sont ainsi devenues des préoccupations prioritaires dans les sociétés démocratiques. Nous souhaitons montrer quel rôle les arts plastiques peuvent jouer dans cette ouverture à l'altérité. Nous rappellerons d'abord comment l'art a tout au long de son histoire été avide de nouveauté et de différence, et comment la curiosité pour l'Autre a toujours été une de ses sources d'inspiration. Nous nous attarderons ensuite sur la manière dont notre mode de « consommation » des œuvres d'art a évolué au fil des siècles pour passer d'une contemplation passive à une démarche allant dans le sens d'une implication directe dans le projet porté par l'œuvre. Enfin, nous exposerons la manière dont l'enseignement des arts plastiques met aujourd'hui à profit ce nouveau paradigme de production/appréciation pour promouvoir l'inclusion, avant de conclure sur le rôle spécifique de l'art contemporain dans cette ouverture à l'Autre.

1. Produire l'art

1.1. Période classique

Les arts plastiques, sous leur forme la plus élémentaire de dessin et de modelage, semblent être une activité naturelle chez l'homme. Mettez à la disposition d'un enfant une feuille de papier et des crayons, il est fort probable qu'il les utilisera pour produire un dessin. Cette production plastique correspond à un besoin d'expression mais aussi à un besoin de communication et elle fait appel à un mode d'action extrêmement puissant, qui est le recours aux émotions. « Une image vaut mille mots » dit-on souvent et, en effet, la réponse à un stimulus émotionnel iconique peut dans certains cas provoquer une réorganisation du paysage conceptuel de l'individu et une modification de sa conduite.

Dans un contexte normalisé et institutionnalisé, l'art a souvent été utilisé à cet effet par des personnes ou des groupes cherchant à promouvoir ou renforcer une certaine image d'eux-mêmes. Celle-ci est alors produite dans un cadre contractuel par un technicien ou un groupe de techniciens rémunérés qui la réalisent au profit d'un bénéficiaire. Tel est le cas de nombreux portraits, ou d'œuvres à caractère religieux ou civique.

Ce mode de fonctionnement est celui de la peinture classique européenne (de la fin du 15e siècle à la fin du 18e siècle). Quoique limité dans ses possibilités par ses commanditaires, il s'agit d'un univers extrêmement compétitif où les maîtres comme les ateliers se livrent une lutte qui peut parfois mener à des violences dont la petite histoire garde encore le souvenir. La rivalité féroce, allant jusqu'à la tentative d'assassinat, qui opposa le Caravage, maître du clair-obscur, et Baglione au début du 17e siècle en serait un bon exemple.

Dans ces conditions de concurrence, la créativité, l'inventivité, la recherche de nouveautés sont une nécessité et l'époque classique a été fertile en innovations matérielles (toile montée sur châssis, qui remplace le bois, perfectionnement de la peinture à l'huile), techniques (perspective) ou thématiques (thème de la vanité, par exemple).

1.2. Période moderne

Cette soif d'innovations se fera plus forte encore à partir du 19e siècle suite au nouveau statut qui est celui de l'artiste plasticien dans un monde en pleine transformation économique et sociale. De plus en plus, il travaille de manière indépendante et la proportion des œuvres produites de leur propre initiative par des artistes pour être ensuite mises sur le marché dépasse largement celle des œuvres produites sur commande. Le peintre est d'ailleurs plus libre physiquement dans son travail grâce à l'invention du chevalet et du tube de peinture. Sans doute est-ce une des raisons pour lesquelles, parallèlement aux innovations techniques, les innovations esthétiques se succéderont sans discontinuer à partir de la seconde moitié du 19e siècle. L'ouverture au monde qui accompagne le développement des moyens de transport et l'essor du colonialisme tient ici une place importante. On pourra ainsi mentionner l'engouement pour le Japon (japonisme) qui caractérise la fin du 19e siècle ou la découverte des arts africains et océaniques qui, au début du 20e siècle, accompagnera la naissance du cubisme. Certes le regard porté par les artistes européens sur ces formes artistiques différentes relève plus de la « prédation culturelle » que de la véritable compréhension, mais le fait est que ce sera l'occasion pour le public d'être en contact avec des œuvres créées dans des univers symboliques et avec des savoirs techniques jusque-là méconnus.

On peut d'ailleurs rappeler que le monde artistique de la fin du 19e siècle et du début du 20e siècle est marqué en Occident par une forte internationalisation. Au cours de son séjour au célèbre bateau-lavoir à Montmartre, de 1904 à 1909, Picasso pourra ainsi fréquenter, outre son compatriote Juan Gris, des artistes français, néerlandais (van Rees et van Dongen), roumain (Brâncusi), italien (Modigliani), mexicain (Diego Rivera).

1.3. Période contemporaine

Si cette curiosité et cette recherche de nouveautés sont réelles, elles restent cependant inscrites dans le cadre d'une production artistique traditionnelle, qui vise à fournir des objets esthétiques à des amateurs ou à des institutions intéressées par le marché de l'art.

La situation évoluera radicalement après la Deuxième guerre mondiale lorsqu'une nouvelle génération d'artistes adoptera une attitude visant à revoir la place de l'art dans la société.

Depuis une vingtaine d'années, écrit Sonja Kellenberger, un effort renouvelé pour sortir des murs et des cadres classiques des scènes artistiques connaît un développement significatif dans le paysage artistique et culturel en France, mais aussi dans les autres pays européens. Ce renouvellement se réalise à plusieurs niveaux : au niveau des expressions artistiques et culturelles elles-mêmes et de l'émergence de nouveaux genres artistiques (arts de la rue, cultures urbaines, etc.), celui de leur reconnaissance croissante par les politiques publiques ou encore, celui d'un fort intérêt témoigné par un large public (189).

Privilégiant le travail d'extérieur et la rencontre avec le social, l'art contemporain est « autre » à bien des égards.

Techniquement, il est caractérisé par une exploration sans limites des moyens d'expression disponibles : recherche de supports et de mediums nouveaux, jeux sur la temporalité (art éphémère), sur les lieux d'inscription de l'œuvre (*land-art*, graffiti, art corporel...), sur les formes de création (installation, *happening*). L'invention, la créativité, la provocation parfois, jouent ici un rôle essentiel dans la mesure où l'art se veut une interpellation du spectateur dont la réaction est recherchée, jusqu'à parfois faire partie elle-même de l'œuvre.

Les formes d'art contemporain qui nous intéressent ici privilégient en effet le « message » (souvent social ou politique) par rapport au support de ce message et leur but est de provoquer ou d'alimenter un débat auquel le spectateur est invité à prendre part.

Ce nouveau rapport à l'œuvre repose sur une forme nouvelle de « consommation » de celle-ci qui est rendue possible par sa désacralisation.

2. « Consommer » l'art

Visitant la basilique Santa Croce de Florence en 1817, l'écrivain français Stendhal décrit ainsi l'émotion qu'il ressentit en contemplant les *Sybilles* de Volterrano :

Absorbé dans la contemplation de la beauté sublime, je la voyais de près, je la touchais pour ainsi dire. J'étais arrivé à ce point d'émotion où se rencontrent les *sensations célestes* données par les beaux-arts et les sentiments passionnés. En sortant de *Santa Croce*, j'avais un battement de cœur, ce qu'on appelle des nerfs, à Berlin ; la vie était épuisée chez moi, je marchais avec la crainte de tomber (44).

C'est en référence à ce passage qu'est né ce que la psychiatrie de salon appelle « le syndrome de Stendhal » : « Le visiteur est subitement saisi par le sens profond que l'artiste a donné à son œuvre, et perçoit toute l'émotion qui s'en dégage d'une façon exceptionnellement vive qui transcende les images et le sujet de la peinture » (Trèves, 146).

Le syndrome de Stendhal représente l'apothéose de la contemplation de l'œuvre d'art vue par l'époque romantique : un spectateur subjugué par la beauté. Celle-ci est intimement liée à une vision sacralisante de l'œuvre et à une volonté de mettre cette dernière en valeur dans un espace propice à sa contemplation : lieu de culte dans le cas de Stendhal, musée le plus souvent, où le silence et la rencontre individuelle avec la création esthétique seront la règle. La contemplation a fait l'objet au 20e siècle de vives critiques de la part des artistes, des critiques et des amateurs d'art (Vuilleumier 50) qui y voient un mode d'appropriation de l'œuvre essentiellement narcissique et élitiste. En effet, si la contemplation est bien une interaction avec l'œuvre, elle considère toutefois celle-ci comme un aboutissement, un produit fini devant lequel le seul travail qui puisse être effectué est un travail intérieur. Or, l'art

[...] peut également, et il doit même, pour certains, jouer un rôle en tant qu'interlocuteur, il doit être acte d'énonciation, prétexte au questionnement, agent de la rupture et du court-circuit – et c'est dans cet aspect-là qu'il devient un outil cognitif puissant, un outil de la formation de l'esprit. [...] On ne grandit que dans le dialogue avec l'altérité, on n'avance que dans l'interaction avec l'altérité (*idem*, 50-51)

C'est vers ce second type d'interaction avec l'œuvre que tend très souvent l'artiste contemporain. Au silence et au face-à-face solitaire, il préfère le dialogue et le débat public. À l'anéantissement devant la perfection, il oppose la prise de position face au questionnement porté par l'œuvre. Ces deux attitudes opposées, qui connaissent d'innombrables variations et qui peuvent d'ailleurs coexister chez un même individu devant des œuvres ou dans des contextes différents, rappellent la distinction que l'on peut établir entre un « art de confort » et un « art d'inconfort ». Le premier nous rassure, produit en nous un sentiment agréable et renforce l'ordre des choses qui est le nôtre. Sans en être nécessairement le reflet exact, comme peut l'être un portrait ou une peinture à motif religieux, il ne le trouble que dans une faible mesure et s'inscrit dans un contexte culturel maîtrisé. Le second, au contraire, choque (c'est d'ailleurs souvent son objectif) et il cherche à provoquer une réaction de dialogue (qui peut aussi être de refus). Le premier bénéficie d'une grande acceptation, conférée par la tradition, le second est de plus en plus le choix des créateurs, parce qu'il répond à un contexte social et culturel plus démocratique, où le débat est de plus en plus recherché.

3. Enseigner l'art

Le constat qu'il est possible de dresser est donc que, dans une société qui a un besoin impérieux d'éduquer à l'altérité, l'art apparaît comme une activité naturellement ouverte aux influences extérieures et aux expérimentations. Ceci est d'autant plus vrai lorsqu'il s'agit de l'art contemporain dans la mesure où celui-ci ne cherche pas l'altérité seulement pour s'en nourrir mais surtout pour entrer en dialogue avec elle. Il est donc compréhensible d'accorder un intérêt particulier à la manière dont nous enseignons l'art, étant entendu que par « enseigner l'art » nous ne faisons pas référence à une transmission de connaissances mais à une compréhension par les jeunes de ce que représente l'art dans une société ainsi que de son fonctionnement, en particulier dans le monde contemporain.

Deux lieux institutionnels se consacrent à cette tâche : le musée et les établissements scolaires.

Nous ne nous attarderons pas sur le musée car sa fréquentation est le plus souvent volontaire et elle tend plutôt à renforcer l'élitisme reproché à l'art traditionnel. Toutefois, son rôle est primordial à travers sa programmation. Le nombre de musées d'art contemporain s'est multiplié au cours des dernières décennies et presque tous les musées « généralistes » possèdent des salles dédiées à l'art contemporain, ceci sans compter

les nombreuses expositions qui lui sont consacrées. Beaucoup de galeries d'art, là où elles existent, jouent un rôle semblable. Par ailleurs, les musées ont développé des procédures d'animation et de médiation qui renouvellent complètement le rapport à l'art. Enfin, nombreuses sont les institutions qui organisent des activités à destination du public scolaire, et viennent en complément du travail réalisé dans les établissements scolaires.

L'école en effet s'est largement ouverte à la culture artistique et elle a bien compris l'intérêt que cette culture pouvait avoir dans l'éducation à la diversité.

Cette éducation vise d'abord une ouverture d'esprit générale qui développe la compréhension de soi-même et des autres. Nous en donnerons deux exemples tirés du *Programme de formation de l'école québécoise (PFEQ - enseignement primaire)* :

- Le développement chez les élèves d'une culture artistique

De même que le musée accompagne l'école dans ses activités pédagogiques, l'école accompagne le musée dans sa volonté de donner aux élèves une culture artistique. Le *PFEQ* prévoit ainsi que, au cours de leur scolarité primaire, les enfants auront l'occasion d'entrer en contact avec un répertoire d'« [u]n minimum de 20 œuvres d'art, objets culturels du patrimoine artistique et images médiatiques d'ici et d'ailleurs, d'hier et d'aujourd'hui, pour chaque cycle » (219). Si l'on y songe bien, ce nombre est considérable. Il représente potentiellement la découverte et l'exploration d'une multitude de techniques, de sensibilités, d'idéologies qui peut servir de base à une véritable autonomisation du sujet dans sa vie culturelle. Ainsi le *PFEQ* précise-t-il qu'à travers cette activité

[...] l'élève découvre des productions plastiques variées et certaines des traces socioculturelles qui révèlent leur appartenance à différentes périodes artistiques. Au cours d'activités d'observation et de lecture de productions plastiques, il repère des éléments thématiques, matériels et langagiers, les compare d'une production plastique à une autre et y associe des traces d'ordre socioculturel. Ces découvertes et ces constats lui permettent de s'ouvrir davantage à la diversité culturelle et de mieux se connaître tout en exerçant son esprit critique et son sens esthétique (216).

- Une nouvelle approche des œuvres

Cette culture artistique serait pourtant peu utile si elle ne s'accompagnait pas d'une initiation à une véritable procédure d'appréciation, qui ne se limite pas à quelques informations historiques et à un jugement de type « j'aime »/« je n'aime pas ». Ainsi le *PFEQ* inclut-il dans les objectifs de l'enseignement des arts plastiques la compétence à « [a]pprécier des éléments de ses propres réalisations et de celles de ses camarades, ainsi que d'œuvres d'hommes et de femmes d'hier et d'aujourd'hui, d'ici et d'ailleurs, en se référant à des critères variés et en s'exprimant verbalement ou par écrit » (191). Basée sur une approche à la fois émotionnelle et technique et dans un esprit de respect et de compréhension, ce processus d'appréciation vise à « remettre l'art à sa place » comme moyen d'expression et de communication. Ce parti-pris d'acceptation et de compréhension, appliqué à soi-même, à ses camarades, puis à une multitude d'œuvres est certainement pour les élèves un des meilleurs moyens d'apprendre à comprendre les autres.

4. L'art contemporain

« L'art, écrit Catherine Millet, est devenu contemporain en nous parlant de notre vie de tous les jours » (31). Dans cette interprétation de l'art comme chemin d'ouverture à la diversité, l'art contemporain occupe une place particulière. D'abord parce que, comme nous le rappelle Catherine Millet, il traite de nos préoccupations quotidiennes, et ensuite parce, comme nous l'avons souligné plus haut, nombre d'artistes contemporains inscrivent dans leur démarche le dialogue citoyen en abordant des questions d'intérêt social. Nous en donnerons deux exemples.

4.1. La revitalisation de l'espace public

Nos espaces de vie, les espaces urbains notamment, sont de plus en plus marqués par l'uniformité et la normalisation. L'art de rue, dont le graffiti est la forme la plus connue, a pour but de refaire de ces territoires des lieux d'expression et de communication.

[Ses] auteurs appartiennent à une catégorie d'artistes – travaillant seuls ou en équipes – qui, par-delà leur intention de communiquer, revendiquent un besoin d'affirmation et de reconnaissances ; ils s'expriment en utilisant tous les supports que leur offre l'espace public : murs et toits, passages souterrains, trottoirs, mobilier urbain ou installations techniques (avec une tendance à gagner peu à peu les moyens de transport).

De nature généralement protestataire, ce type de manifestations – en apparence spontanées – a pour but de contester ou d'affirmer, d'exprimer ou d'extérioriser quelque chose, d'intriguer, de provoquer, de sensibiliser (Morel 25).

Anonyme (2013), pochoir, Chișinău, Moldavie (photo : Maia Morel)

[Tant qu'il y aura des abattoirs, il y aura des guerres (Léon Tolstoï)]

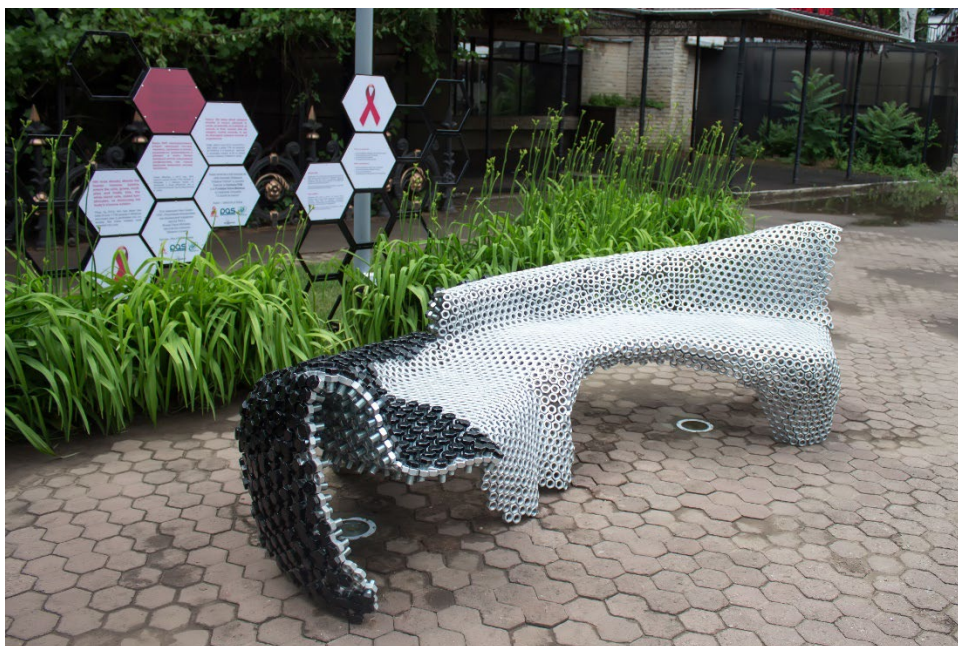
Pochoirs (2013), sans titre. *Piko* (piko.rocks), Chișinău, Moldavie (photo : Maia Morel)

À leur niveau, ces créateurs stimulent les sens, nourrissent les émotions, provoquent la réflexion. Ils nous rappellent que la ville est un espace de vie partagé, y compris avec des personnes dont les opinions diffèrent des nôtres, et que l'ouverture à la diversité est essentielle au « vivre ensemble ».

4.2. L'implication sociale

L'implication sociale est le fait pour des artistes, hors de toute instrumentalisation de l'art, de s'engager socialement et d'utiliser pour se faire entendre le moyen d'expression qui est le leur. Les causes mises en avant sont diverses et elles visent en particulier des questions sensibles, dont des actions en faveur des minorités marginalisées.

Comme exemple de cet engagement peut servir une œuvre qui se trouve dans un des lieux publics les plus fréquentés de la ville de Chișinău, et réalisée dans le but de sensibiliser la population aux victimes du VIH. Il s'agit d'un banc, dont la structure est faite d'écrous métalliques soudés ensemble ; des vis de couleur noire sont fixées sur certains de ces écrous, chacune d'elle représentant une personne décédée du SIDA. Il est impossible de s'asseoir sur la partie où se trouvent les vis, qui est très inconfortable. La partie libre représente l'espace de liberté où nous sommes face aux risques d'infection. Une série de panneaux accompagne l'œuvre et en explique le sens.

Elena et Ion David. *AIDS Memorial*. Banc à la mémoire des personnes décédées du SIDA. Écrous métalliques. 2013.
Jardin public Ștefan cel Mare, Chișinău, Moldavie
(photo : Maia Morel)

L'œuvre ainsi réalisée est à la fois un objet esthétique, un élément de mobilier urbain, un message de prévention et surtout un message d'inclusion qui rappelle que les populations touchées par les infections au VIH sont des membres à part entière de la communauté.

Conclusion

Dans un univers à la fois atomisé et mondialisé où les aspirations à la reconnaissance des différents groupes et communautés se font entendre de plus en plus fort, l'éducation à la diversité apparaît comme indispensable pour tous ceux qui cherchent à éviter les replis communautaires et les conflits. L'art, et spécifiquement les arts plastiques, est un domaine de l'activité humaine qui a toujours été ouvert aux influences, que ce soit par recherche de nouveauté ou, plus récemment, par souci de dialogue. Ceci est particulièrement vrai pour certaines œuvres d'art contemporain, dont le souci d'implication sociale et citoyenne est devenu un trait définitoire. L'école offre les moyens de mettre à profit les cours d'arts plastiques pour œuvrer dans le sens d'une meilleure connaissance de soi et des autres et d'une plus grande ouverture à la diversité. Cette possibilité reste souvent sous-exploitée par manque de familiarité des enseignants avec l'art contemporain et par manque de connaissance des ressources disponibles ; faire un effort dans ce sens est très certainement une des meilleures contributions qui puisse être apportée aujourd'hui à la cause du « vivre ensemble ».

Références bibliographiques

- Gouvernement du Québec. (2006). Programme de formation de l'école québécoise. Éducation primaire. Ministère de l'Éducation. <https://www.education.gouv.qc.ca/enseignants/pfeq/primaire>
- Kellenberger, Sonja. (2006) L'altérité ou la rencontre de l'autre dans l'art engagé aujourd'hui : des principes interactifs et participatifs à l'œuvre. In : Lieux Communs - Les Cahiers du LAUA, Art et anthropologie, 9 (2006): 189-209. <https://shs.hal.science/halshs-03181634/>
- Millet, Catherine. L'Art contemporain. Histoire et géographie. Paris : Flammarion, 2006.
- Morel, M. (dir.). ABeCedar, Cum să înțelegem arta de azi. *Comprendre l'art d'aujourd'hui. ABéCédaire*. Côte Saint-Luc : Éditions Peisaj, 2013.
- Stendhal. Rome, Naples et Florence, t. II. Paris : Bibliothèque numérique TV5 monde, 2015. <https://bibliothequenumerique.tv5monde.com/livre/349/Rome-Naples-et-Florence>
- Trèves, R. (2014). Le syndrome de Stendhal. In : Hegel, 2.2 (2014) : 146-147. doi 10.4267/2042/53780
- Vuilleumier, V. (2021). L'œuvre d'art : rupture et contemplation. In : Le regard libre, 10.79 2021) : 50-53.

ASISTENȚA FINANCIARĂ EXTERNĂ A FONDULUI MONETAR INTERNAȚIONAL

Vladimir STERPU

<https://orcid.org/0000-0003-4434-6356>

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

Rezumat. Fondul Monetar Internațional, cunoscut și ca instituție Bretton Woods, a fost înființat în 1944 cu scopul de a promova cooperarea monetară internațională, stabilitatea cursului de schimb și extinderea comerțului internațional, acționând ca un creditor de ultimă instanță atunci când o țară membră se confruntă cu o criză economică. Fiind o instituție controversată, fondul are atât susținători cât și critici, care respectiv susțin sau nu indispensabilitatea sa. Experiența de colaborare a statelor cu FMI arată că intervențiile sale duc spre efecte controversate: contribuie la dezvoltarea economică a țărilor împrumutate, dar generează și crize financiare.

Cuvinte cheie: Fondul Monetar Internațional, asistență financiară externă, supraveghere, constrângere, instituții financiare internaționale.

Summary. The International Monetary Fund, also known as Bretton Woods institution, was established in 1944 in order to promote international monetary cooperation, stability of exchange rate and extension of international trade, acting as a last-court creditor when a member country faces an economic crisis. Being a controversial institution, the fund has both supporters and critics, who respectively support its indispensability. The experience of collaborating the states with the IMF shows that its interventions lead to controversial effects: it contributes to the economic development of borrowed countries, but it also generates financial crises.

Keywords: International Monetary Fund, External Financial Assistance, Surveillance, Constraint, International Financial Institutions.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea se dezvoltă activ procesele de globalizare, determinate, pe de o parte, de nevoia de cooperare și dezvoltare, pe de altă parte, se acutizează contradicțiile dintre statele dezvoltate și cele în curs de dezvoltare. Un mecanism de gestionare a acestor contradicții devin organizațiile internaționale. Astăzi organizațiile internaționale dezvoltă norme, reguli, proceduri, determinând traiectoria dezvoltării proceselor globale. În acest context, Fondul Monetar Internațional, alături de alte instituții financiare internaționale, are un impact vizibil asupra ritmului și direcțiilor de dezvoltare economică. Totodată, se produce un efect invers: nu numai că sistemul economic mondial se modifică sub influența FMI, însă de-a lungul timpului suferă schimbări structura, natura, funcțiile fondului. Fondul Monetar Internațional, cunoscut și sub numele de instituțiile Bretton Woods, a fost înființat în 1944. Scopul FMI a fost de a promova cooperarea monetară internațională, stabilitatea cursului de schimb și extinderea comerțului internațional, acționând ca un creditor de ultimă instanță atunci când o țară membră se confruntă cu o criză economică. Scopul și rolul Fondului Monetar Internațional este adesea un subiect de critică atât din partea forțelor politice de dreapta, cât și de stânga și celor centriste. Unele dintre cele mai pronunțate critici se referă la propunerile FMI de majorare a taxelor sale pentru serviciile de susținere financiară a statelor. Partidele de stânga susțin că politicile fondului sunt deghizate pentru a ascunde interesele capitaliste, o viziune subliniată de fostul reprezentant comercial al SUA, Mickey Kantor, care desemnează instituția ca una care lucrează pentru interesele SUA. O interpretare mai banală înfățișează FMI ca pe un instrument prin care vorbesc statele slabe. Instituția a jucat un rol modest în inflația din 1944, dar important în menținerea ratelor de schimb stabile în primele două decenii. Această rațiune de a fi s-a prăbușit după 1971, când principalele valute au trecut la un sistem de curs de schimb flotant. De atunci și mai ales după 1978, când al doilea amendament la Carta FMI a ratificat oficial trecerea la cursuri de schimb flotante, angajamentul său cu țările industrializate a fost în mare măsură bazat pe rapoarte financiare. Până la începutul anilor 1980 clientela FMI s-a micșorat până la statele sărace cărora nicio bancă comercială nu mai putea să le împrumute bani. Criza din 1982 a făcut ca FMI să se transforme într-un collector de datorii al băncilor comerciale și să-și extindă mandatul pentru promovarea reformelor structurale (Kapur 114-129).

În principiu, FMI are o structură asemănătoare unei cooperative financiare. Contribuțiile unei țări membre la FMI (numite „cote”) se bazează pe ponderea acesteia în economia globală. Această pondere determină și puterea sa de vot și capacitatea de împrumut (numite „trageri”). Cotele reprezintă un schimb de active cu costuri directe mici pentru contribuabili. De exemplu, în cazul Statelor Unite, contribuțiile sale îi dau dreptul la o sumă egală de creanțe ale SUA asupra altor valute. Adică, așa cum alte țări pot trage dolari americani de la FMI în caz de necesitate (cum ar fi presiunile asupra dolarului american), Statele Unite își pot trage monede străine (fie că este yenul japonez sau alte monede) pentru sine. Pe măsură ce tragerile unei țări

devin mai mari în raport cu cotele sale, aceasta trebuie să îndeplinească standarde sau „condiționalități” mai exigente, ceea ce înseamnă de obicei schimbări semnificative în politicile economice pentru a se asigura că deficitele interne și externe ale țării sunt reduse drastic sau chiar eliminate. Nerespectarea acestor condiții duce la suspendarea, renegocierea sau chiar anularea programului (Kapur 114-129).

FMI, în rolul său principal de gardian al stabilității ordinii monetare internaționale, subliniază măsurile pentru a asigura o revenire rapidă la respectarea balanței de plăți. Prin urmare, afectează țările sărace, care trebuie să depindă de funcția sa de creditor de ultimă instanță. Această funcție îi conferă influența care poate determina politicile economice ale unei țări deficitare. După cum este obișnuit pentru țara subdezvoltată cu deficit, constrângerile asupra capacității de ajustare pot fi de așa natură încât echilibrul extern să poată fi definit doar în contextul necesității de a limita repercusiunile nefavorabile asupra veniturilor și creșterii veniturilor. Pentru astfel de țări, o problemă crucială pentru politică apare din faptul că, având în vedere condițiile structurale obținute, politicile deflaționiste pot fi asociate cu o scădere a investițiilor. Prin urmare, este posibil ca o scădere a veniturilor și a ocupării forței de muncă să rezulte fără a fi realizat un echilibru extern. Amploarea finanțării externe disponibile sau nivelul intrărilor de capital este un aspect al reducerii constrângerilor. Altfel se referă la tipul de politici interne necesare pentru a reduce conflictul dintre obiectivele echilibrului intern și extern, adică între creșterea veniturilor și a ocupării forței de muncă la prețuri stabile, fără a înrăutăți concentrarea veniturilor și fără a reduce deficitul de cont curent (Brown 1-51).

Organizațiile internaționale influențează formularea politicii interne la fel cum cetățenii au influență în negocierile țărilor cu OI prin condiționalitățile legate de muncă în cadrul împrumuturilor Fondului Monetar Internațional. FMI se află adesea în centrul dezbaterilor despre rolul intereselor cetățenilor în negocierile internaționale. Deși se presupune adesea că grupurile de cetățeni nu pot influența în mod semnificativ politica FMI, există dovezi că interesele economice ale unui grup important de cetățeni, și anume lucrătorii, pot influența condițiile de împrumut ale FMI. Printre țările democratice care au împrumutat bani de la FMI între 1980 și 2000, cele cu forță de muncă mai puternică au primit condiții mai puțin intruzive legate de muncă, adică condiții care stipulează reformele pieței interne a muncii. Atunci când lucrătorii au potențialul de a fi puternici din punct de vedere politic, guvernele nu numai că negociază cu FMI pentru a minimiza condițiile legate de muncă, dar este mai probabil ca FMI să accepte aceste cerințe (Caraway, Rickard, Anner 27-61).

Operațiunile economice ale FMI impun adesea guvernelor să reducă cheltuielile pentru programele sociale și infrastructură, să elimine subvențiile de stat și programele de sprijinire a prețurilor (inclusiv subvențiile pentru alimente) și să vândă întreprinderile publice mai profitabile la „un preț bun” marilor case de afaceri și capital străin. Alte măsuri de reformă includ închiderea așa-numitelor întreprinderi publice „bolnave”, liberalizarea comerțului, intrarea liberă a capitalului străin, precum și reforme majore în domeniul bancar, instituțiilor financiare și al structurii fiscale (Chossudovsky 385-387).

Activitatea de supraveghere este identificată ca cea mai importantă responsabilitate a Fondului Monetar Internațional. Din punct de vedere conceptual, responsabilitățile FMI pentru supraveghere derivă din rolul său inițial de supraveghetor al sistemului Bretton Woods de parități ale cursului de schimb fix, dar ajustabil. Chiar dacă acest sistem s-a prăbușit la începutul anilor 1970, în ciuda părerilor scepticilor, FMI a supraviețuit. Într-adevăr, membrii au reafirmat în mod constant valoarea pe care o văd în FMI, printre altele, autorizând periodic creșteri substanțiale ale resurselor Fondului. În funcția de supraveghere, responsabilitățile FMI au fost redefinite în mod substanțial prin al doilea amendament al articolelor, Acordului din 1977. Mai exact, Secțiunea 3 a articolului IV definește trei domenii importante și conexe pentru supravegherea Fondului: (i) supravegherea generală a activității sistemului monetar internațional pentru a-i asigura funcționarea eficientă; (ii) supravegherea respectării de către membri a obligațiilor specificate în Secțiunea I a Articolului IV; și (iii) supraveghere fermă asupra politicilor de curs valutar ale membrilor. În practică, accentul principal al supravegherii FMI a fost asupra politicilor economice ale statelor membre care, la rândul lor, influențează sistemul monetar internațional și comportamentul cursurilor de schimb. În conformitate cu Secțiunea 1 a Articolului IV, politicile economice și financiare ale membrilor care fac obiectul supravegherii Fondului (i) ar trebui să depună eforturi pentru a promova o creștere economică ordonată cu o stabilitate rezonabilă a prețurilor, (ii) ar trebui să urmărească promovarea unor condiții economice și financiare subiacente ordonate care nu tind să producă perturbări neregulate și (iii) ar trebui să evite manipularea sistemului monetar internațional pentru a preveni o ajustare eficientă a balanței de plăți sau pentru a obține un avantaj competitiv inechitabil. Pentru a efectua supravegherea, FMI efectuează anual consultări în temeiul articolului IV cu fiecare membru. Misiunile personalului se întâlnesc cu oficiali guvernamentali cheie pentru a revizui performanța economică și politicile. Aceste misiuni pregătesc rapoarte confidențiale pentru o revizuire atentă de către Comitetul executiv al FMI, format din 24 de membri, care reprezintă membrii generali printr-un sistem de vot ponderat în mare măsură bazat pe importanța economică a membrilor. Un rezumat al discuțiilor cheie ale Consiliului este furnizat în Rapoartele anuale ale FMI. Personalul FMI pregătește, de asemenea, rapoarte

semestriale privind Perspectivile economice mondiale care sunt revizuite de Comitetul executiv și formează baza discuțiilor la nivel ministerial în cadrul Comitetului interimar al FMI. O varietate de alte rapoarte, cum ar fi rapoartele anuale privind piețele internaționale de capital, fac, de asemenea, parte din procesul de supraveghere. Comunicări confidențiale privind supravegherea problemelor apar frecvent între autoritățile naționale și conducerea și personalul FMI, inclusiv în forumuri precum G7 și APEC (Mussa 28-31).

Criza economică a Rusiei din vara lui 1998 a reînnoit dezbaterile dacă Fondul Monetar Internațional a ajutat, a împiedicat sau a fost irelevant pentru tranziția economică în centrul fostei Uniuni Sovietice. Este posibil ca instituția să fi facilitat, din neatenție, ascensiunea forțelor politice care se opuneau fazei a doua a reformelor de care Rusia avea atât de disperată nevoie. Anatoly Chubais, negociatorul șef din partea Rusiei cu instituțiile financiare internaționale declara în 1998 că în aceste situații autoritățile trebuie să aibă dreptul de a minți și că instituțiile financiare internaționale au fost păcălite de către Rusia cu 20 de miliarde de dolari pentru că nu exista altă cale de ieșire. În august 1998, politica economică a Rusiei s-a prăbușit și, odată cu ea, multe speranțe occidentale pentru stabilitate și reformă economică în Rusia. O strategie occidentală de asistență și consiliere de opt ani părea să fi eșuat. În cuvintele unui proeminent economist rus de piață liberă: „Cel mai mare pachet de asistență financiară din istoria FMI a eșuat în mai puțin de o lună, investitorii internaționali și autohtoni au suportat pierderi de miliarde, în timp ce Rusia a căzut în una dintre cele mai acute și profunde crize financiare, economice și politice din istorie. Prăbușirea cursului de schimb al Rusiei și neîndeplinirea obligațiilor de datorie și obligațiunii au atras țara într-o criză economică și mai profundă, ridicând întrebări cu privire la rolul asistenței externe. Occidentul a devenit profund implicat în tranziția economică și politică internă a Rusiei la sfârșitul Războiului Rece, când cea mai mare teamă a Occidentului era că slăbiciunea internă ar genera extremism politic și dezordine în superputerea nucleară. O tranziție de succes către o democrație de piață a fost văzută ca cel mai bun garant al unui partener benign și stabil. Așa a apărut o strategie de consiliere și asistență economică, numeroasele sale componente, inclusiv asistența instituțiilor bilaterale, multilaterale și private în domeniile comerțului, gestionării datoriilor, investițiilor, creditului și ajutorului. FMI a devenit vârful de lance al sprijinului occidental din mai multe motive. O astfel de poziție era în interesul Statelor Unite, care a avut o influență enormă în instituție - cu mult dincolo de porțiunea de 18,5% din voturi (Gould-Davies, Woods 1-21).

Fondul Monetar Internațional a fost instituția financiară internațională care era cea mai străină guvernului chinez atunci când acesta a început reformele sale economice la sfârșitul anilor 1970, deoarece piețele financiare au fost neglijate în planul centralizat al Chinei. Prin urmare, cooperarea din ce în ce mai mare a Chinei cu FMI ilustrează măsura în care China s-a schimbat prin „socializare” la normele guvernării globale în general. Examinând evoluția implicării Chinei în cadrul FMI, în multe privințe, aceasta a îmbrățișat aceste norme. Chiar dacă economia sa politică încă se abate substanțial de prescripțiile occidentale, multe caracteristici sunt compatibile cu „Consensul de la Washington”. Dar China rămâne precaută să nu devină prea dependentă de eventuala asistență FMI încercând să-și păstreze libertatea de manevră. Deși FMI a încercat să recunoască importanța tot mai mare a Chinei la nivel global prin creșterea drepturilor sale de vot, acest lucru nu a reușit să țină pasul cu schimbările din economia globală. China este astfel atrasă de posibilitatea unor modalități suplimentare de a-și crește pragmatic influența asupra deciziilor globale, de exemplu prin cooperarea financiară regională în Asia. De când China a început o cale de reformă economică în decembrie 1978, renunțând treptat la izolare și reintegrându-se în comunitatea mondială, ea a stârnit controverse considerabile cu privire la obiectivele sale pe termen lung. Aceasta a încercat să se integreze în modelele existente de guvernare globală, astfel încât să poată juca rolul unei părți cointeresate responsabile și în același timp vizează o ordine mondială diferită, unde conduce lumea în curs de dezvoltare în redresarea echilibrului de putere globală departe de Occidentul dezvoltat. O dimensiune a acestei probleme este politica Chinei față de instituțiile existente de guvernare globală, cât de departe acceptă și caută să lucreze în cadrul lor și cât de departe caută fie să le înlocuiască, fie să le transforme. Politicile Chinei în cadrul ONU au început să primească o atenție mai mare. La fel de importante sunt politicile Chinei față de instituțiile financiare internaționale. Se prezintă și o analiză semnificativă a comportamentului său în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului (OMC), nu în ultimul rând din cauza creșterii rapide a comerțului Chinei de la aderarea acesteia în 2001. Relațiile sale cu Fondul Monetar Internațional (FMI) au atras mult mai mică atenție, cel puțin în ultimii ani. Cu toate acestea, unele dintre problemele cheie ale dezvoltării Chinei depind de relațiile sale cu FMI, printre care problema nivelului „adecvat” al cursului de schimb pentru yuan/renminbi (RMB) (Ferdinand, Wang 895-910).

Criza financiară profundă a Turciei din 2000-2001, a implicat programul Fondului Monetar Internațional, adoptat în 1999, în timp ce FMI a fost asociat cu programul de redresare de succes din 2001. Trei intervenții esențiale au arătat că impactul FMI asupra opțiunilor de politică disponibile pentru factorii de decizie din Turcia a variat în funcție de istoria angajamentului FMI cu Turcia, de interesele acționarilor majori

ai FMI și de credibilitatea liderilor Turciei în ochii FMI. Angajamentul FMI a afectat în mod substanțial politica internă din Turcia, prin întărirea vocii tehnocraților economici în cadrul guvernului. FMI a devenit astfel un actor contestat în politica internă. Criza a avut efecte economice și sociale negative foarte semnificative, care au contribuit la o schimbare politică profundă în 2002. Relația de lungă durată a Turciei cu Fondul Monetar Internațional s-a intensificat la sfârșitul anilor 1990. Alegerile generale din Turcia din 18 aprilie 1999 au adus la putere un nou guvern de coaliție care, opt luni mai târziu, a căutat asistență de 4 miliarde de dolari de la FMI și s-a angajat în favoarea unui program de reformă economică aprobat de FMI. În decurs de un an, o criză economică a atins apogeul, în noiembrie 2000 și februarie 2001, iar economia turcă a cunoscut o contracție în termeni reali de 3,5 la sută, șomajul oficial dublându-se la 11,8 la sută. Din ianuarie 2001 până în aprilie 2002, împrumuturile de la FMI au crescut cu 23 de miliarde de dolari. La alegerile generale din 3 noiembrie 2002, niciunul dintre partidele din guvern sau opoziție alese în 1999 nu au reușit să returneze aceste împrumuturi. Turcia a ridicat două întrebări cu privire la interacțiunea FMI cu guvernele piețelor emergente care se confruntă cu crize financiare. În primul rând, cum afectează participarea FMI opțiunile de politică disponibile pentru factorii de decizie naționali, iar în al doilea rând, ce impact are intervenția FMI asupra politicii interne în țara în criză: ce actori sunt împuterniciți sau slăbiți și care sunt consecințele de durată pentru politica internă (Miller 449-464).

Fondul Monetar Internațional este o instituție controversată ale cărei intervenții provoacă în mod regulat reacții pasionale. Pe de o parte, sunt cei precum Krugman și Nissan, care susțin că FMI este o instituție indispensabilă. Pe de altă parte, sunt criticii care obiectează că Fondul este nereprezentativ, inefficient și un motor al hazardului moral și concluzionează că lumii i-ar fi mai bine fără el. Analiza imparțială ar trebui să înceapă cu articularea problemelor pe care FMI este conceput să le rezolve. Ar trebui apoi să se îndrepte către întrebarea dacă Fondul este structurat corespunzător pentru a rezolva aceste probleme și dacă poate face acest lucru fără a crea alte probleme la fel de grave prin propriile sale acțiuni. FMI are un rol important în ajutorul rezolvării problemelor de informare, angajament și coordonare cu implicații semnificative pentru stabilitatea economiilor naționale și a sistemului monetar și financiar internațional. În rolul său de consilier de încredere al guvernelor, Fondul poate aplica lecții din experiența altor țări, bazându-și analiza pe informații pe care autoritățile naționale nu sunt înclinate să le împărtășească altor părți interesate, cum ar fi agențiile de rating și băncile de investiții. Poate crește gradul de conștientizare cu privire la răspândirea transfrontalieră a politicilor pe care, altfel, guvernele ar avea puține stimulente să le recunoască și să încurajeze ajustări de politică reciproc avantajoase pentru a internaliza aceste externalizări. În calitate de creditor de urgență, poate împiedica guvernele cu lipsă de numerar să fie nevoite să recurgă la politici care ar putea pune în pericol stabilitatea financiară națională și internațională. Combinând împrumuturile cu consilierea, aceasta poate întări mâna autorităților naționale care încearcă să pună în aplicare reforme de consolidare a stabilității. În executarea acestor funcții, eficiența FMI, ca și cea a unui arbitru, depinde dacă jucătorii îl consideră competent și imparțial. Competența și imparțialitatea percepute ale Fondului și, prin urmare, eficacitatea acestuia sunt limitate de eșecul de a face față celor patru provocări. Unele dintre aceste provocări sunt conceptuale: consilierul de încredere nu știe întotdeauna ce să recomande. Altele sunt practice: ca urmare a organizării sale, imparțialitatea FMI este pusă sub semnul întrebării. Toate cele patru provocări amenință legitimitatea instituției și, prin urmare, capacitatea acesteia de a-și îndeplini funcțiile de bază. Prima provocare nerealizată este modul de organizare a supravegherii prin care FMI „monitorizează” politicile economice și financiare ale celor 190 de țări membre ale sale, evidențiază posibilele riscuri la adresa stabilității și oferă consiliere cu privire la ajustările necesare ale politicii. Părerea fondatorilor săi a fost că Fondul ar trebui să se concentreze ca un laser asupra condițiilor prealabile pentru rate de schimb stabile și să se angajeze în a spune adevărul fără milă atunci când aceste condiții nu sunt îndeplinite. În al doilea rând, există confuzie cu privire la ce fel de condiționalitate ar trebui să fie atașată împrumuturilor FMI. Condiționalitatea se referă la angajamentele de politică luate de guverne în schimbul primirii de asistență, dar există un dezacord cu privire la câte și ce fel de angajamente trebuie solicitate. În al treilea rând, există un dezacord cu privire la rolul FMI în gestionarea crizelor datoriilor suverane. Mai multe părți interesate, costurile semnificative ale tranzacțiilor și absența unui cadru juridic convenit la nivel internațional pentru soluționarea crizelor datoriilor suverane creează probleme de coordonare care constituie un caz pentru implicarea unei instituții multilaterale precum FMI. Dar există confuzie cu privire la forma pe care ar trebui să o ia implicarea. În al patrulea rând, problemele de guvernare ridică întrebări cu privire la imparțialitatea Fondului. Unii membri au o voce disproporționată, permițându-le să influențeze luarea deciziilor în direcții compatibile cu interesul lor național, chiar și atunci când acele direcții sunt în contradicție atât cu interesul apartenenței la FMI, cât și cu stabilitatea sistemului monetar și financiar internațional, definit în linii mari. Alți membri sunt reprezentați inadecvat și, în consecință, consideră că deciziile și sfaturile Fondului le neglijează interesele. Prin urmare, ambele grupuri sunt reticente în a acorda

personalului și conducerii FMI mai multă autonomie în conceperea programelor și alegerea tacticilor (Eichengreen, Woods 29-51).

Concluziile care reiese ne conduc spre ideea că reglementarea proceselor globale efectuate de instituțiile financiare internaționale, inclusiv Fondul Monetar Internațional, a avut loc pe baza principiilor monetariste și neoliberale adoptate după un anumit succes în utilizarea lor de către guvernul M. Thatcher din Anglia și apoi de R. Reagan în Statele Unite. În același timp, alte țări, cum ar fi Japonia, Coreea de Sud și unele țări asiatice, sintetizând principiile pieței și colectiviste, au obținut indicatori impresionanți. China a reușit să facă o tranziție treptată spre piață, combinând metodele de reglementare a statului cu metodele de piață, valorile socialiste cu managementul occidental și experiența tehnologică. Aparent, toate aceste evoluții ar trebui luate în considerare la dezvoltarea și reglementarea asistenței financiare externe.

Referințe bibliografice

- Kapur D. The IMF: A Cure or a Curse? [FMI: un leac sau un blestem?] În: Foreign Policy, Nr. 111, 1998, pp. 114-129.
- Brown A. Economic Policy and the IMF In Jamaica. [Politica economică și FMI în Jamaica.] În: Social and Economic Studies, Vol. 30, No. 4, Regional Monetary Studies, University of the West Indies, Kingston, 1981, pp. 1-51.
- Caraway T. L., Rickard S. J., Anner M. S. International Negotiations and Domestic Politics: The Case of IMF Labor Market Conditionality. [Negocieri internaționale și politică internă: cazul condiționalității pieței muncii de la FMI.] În: International Organization, Vol. 66, No. 1, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, pp. 27-61.
- Chossudovsky M. India under IMF Rule. [India sub conducerea FMI.] În: Economic and Political Weekly Vol. 28, Nr. 10, Sameeksha Trust, Mumbai, 1993, pp. 385-387.
- Mussa M. IMF Surveillance. [Supravegherea FMI.] În: The American Economic Review Vol. 87, Nr. 2, Papers and Proceedings of the Hundred and Fourth Annual Meeting of the American Economic Association, American Economic Association, Nashville, 1997, pp. 28-31.
- Gould-Davies N., Woods N. Russia and the IMF. [Rusia și FMI.] În: International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 75, No. 1, Oxford University Press, London, 1999, pp. 1-21.
- Ferdinand P., Wang J. China and the IMF: from mimicry towards pragmatic international institutional pluralism. [China și FMI: de la mimetism la pluralismul instituțional internațional pragmatic.] În: International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 89, Nr. 4, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 895-910.
- Miller C. Pathways Through Financial Crisis: Turkey. [Căi prin criza financiară: Turcia.] În: Global Governance, Vol. 12, Nr. 4, Understanding Pathways Through Financial Crises and the Impact of the IMF, Brill, Leiden, 2006, pp. 449-464.
- Eichengreen B., Woods N. The IMF's Unmet Challenges. [Provocările neîtrunite ale FMI.] În: The Journal of Economic Perspectives, Vol. 30, No. 1, American Economic Association, Pittsburgh, 2016, pp. 29-51. ISSN: 0895-3309, 1944-7965 (Online).

NATIONAL FLORA SYMBOLICA IN ENGLISH AND ROMANIAN PHRASEOLOGY

Inga STOIANOVA

<https://orcid.org/0000-0003-2413-3468>*Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău*

Rezumat: Studiul reprezentării florilor în imaginea lingvistică a lumii este motivat de o relație intrinsecă între natură, ființă umană și cultură. Caracteristicile verbale și culturale ale sferei conceptuale „floristică” reflectă particularitățile mentalității naționale. În articolul prezent se descrie modul de reflectare a simbolurilor naționale florale și locul acestora în corpusul lexical și cultural englez și român. Atât ca simbol, cât și ca unitate lexicală, florile sunt o componentă integrantă a spațiului lingvistic și cultural. În limba engleză și română, florile naționale (trandafirul, busuiocul și bujorul) funcționează ca concepte linguoculturale ce permit determinarea trăsăturilor și valorilor culturale. Unitățile frazeologice și paremiologice engleze și române cu componenta „trandafir, busuioc, bujor” accentuează ambivalența fitonimului frazeologic : frumusețea, gingășia florilor este opusă particularităților descriptive externe (prezența spinilor înțepători la trandafir și măceș, furnici la bujor). Fitonimul constituit în baza componentului floral este metaforizat, simbolizat și utilizat ca element constitutiv al unităților lingvistice și funcționează drept un model pentru formarea comparațiilor lingvistico-culturale. Unitățile lingvistice cercetate cu componenta „floare națională” reflectă trăsăturile naturii umane, aspectul, starea financiară și emoțională, sănătatea și relațiile ierarhice.

Cuvinte-cheie: floare națională, 65atura, cultură, frazeologism, proverb, trandafir, bujor, busuioc.

Abstract: The study of the flower image in the world's linguistic depiction is motivated by an intrinsic relationship between the nature, human being, and culture. Verbal and cultural characteristics of the floral conceptual sphere reflect the peculiarities of the national mindset. The article examines the image of national flowers and their place in the English and Romanian lexical and cultural corpus. Both as a symbol and as a word, they are an integral component of the linguistic and cultural space. In modern English and Romanian language, national flowers (rose, basil, and peony) function as linguocultural concepts allowing exploring the peculiarities of cultures, their values, and realia. The English and Romanian phraseological and paremiological units with the component “rose, basil, peony” emphasize the ambivalence of the phytonym: the beauty, tenderness of the flowers is opposed to their external descriptive particularities (the presence of prickly thorns on the rose and rosehip, ants on the peony). The phytonym formed on the basis of the floral component is metaphorized, symbolized and used as a constituent element of linguistic units. It functions as a model for the formation of linguistic and cultural assessments. The investigated linguistic units with elements of national flowers render the features of human nature, appearance, financial and emotional status, health, and hierarchical ties.

Keywords: national flower, symbol, culture, phraseologism, proverb, rose, peony, basil.

Throughout life, flowers accompany us daily; they are like friends who bring color to this world. They revive and embellish our lives not only in decorative and aesthetic refraction, as quoted by R.W. Emerson “Flowers are a proud assertion that a ray of beauty out values all the utilities in the world”. The identity of any nation is expressed not only through national symbols with a political charge but also through a flower, a species of tree, or animal. The former is a particular reflection on the spirituality of a person, defined by the idea of beauty, sensitivity, generosity, love, heroism, etc. During the historical development of countries, flowers became a piece of the nation, taking part in the transmission of religious, symbolic, aesthetic, and mythological representations in different cultures. A well-known example is the white lily (the national flower of Italy) which in ancient Greek mythology symbolized Hera's milk (Hera, known as the Queen of Heaven and the Greek goddess of Love and Marriage, was the wife of Zeus, the god of Thunder and Lightning). The word derives from Latin, *lilum*¹ and Biblically represents purity, innocence, rebirth, chastity, hope, and the Virgin Mary. The flower also signifies how Jesus Christ rose from the dead on the third day after He was crucified.

Archaeologists state the beginnings of floristics are found in ancient Egypt. The Egyptians generously decorated houses, places of worship, and sarcophagi with flowers, they used flowered plants in special holidays and rituals. In the Middle Ages, flowers served not only for aesthetic purposes but also for communicative ones. Originally practiced as a pastime in harems, Turkish *selam* (the source of floral language craze) included connecting rhymes to certain flowers and items to decipher them as a “language.” But when Mary Wortley Montagu (1689–1762) brought it to Europe, people eliminated other parts and preferred the flowery part. As a result, floriography (cryptographical communication using floral arrangement) was established. The concept

of sending messages with flowers peaked in the Victorian era² when emotions were under the strict control of etiquette. The language of flowers had great popularity, with the help of which young men and women confessed their feelings. For example, carnations allowed a young man to express his passion: pink carnations symbolized deep, passionate love; red ones represented love and white carnations symbolized appreciation, innocence, and pure love. White roses or daisies in the hands of a young woman signified the modesty and virtue of the bouquet's owner. The delicately scented freesia denoted trust, friendship, and thoughtfulness. Blue hydrangea indicated gratitude, understanding; whilst pink communicated sincere emotions, and purple represented gratefulness.

The first floriography dictionary appeared shortly after. Entitled "La Langage des Fleurs," it was published by Louise Cortambert, writing under the alias "Madame Charlotte de la Tour". La Tour's book³ was only the beginning; soon floriography editions were published in many countries. Between 1827 and 1923, there were at least 98 distinct flower dictionaries in print in the United States. At the same time, publications like Harper's and The Atlantic frequently included discussions on the floral code. This growing appeal quickly found its way into great art and literature. The study of the flower image concerning the linguistic worldview is focused on the relationship between nature and culture since it is the archetype of the plant that in many cultures represents the original laws of existence. Nature (with its flora and fauna), expressed in linguistic units of various typologies, can be considered both a culture and a language phenomenon. The present research examines the national flower symbolism of the English and Romanian-speaking countries and their role in the cultural phraseology. The Oxford Dictionary of Idioms, List of Proverbs web site, as well as Dicționar de proverbe și zicatori românești, Dicționar de expresii românești în 66tural, etc represent the sources for the selection of the investigated corpus.

Floristic phraseology most clearly and accurately reflects the spirit of the people, the cultural and historical experience of the worldview, as well as its national mentality, due to its expressiveness and emotionality. Phraseological and paremyological units reflect centuries-old human observations of natural phenomena and convey people's attitudes towards the surrounding environment, becoming the cultural fund of the language. A part of the phraseological worldview characteristics of one nation can be completely ignored or rendered by other means of linguistic expression in another language. Therefore, though the issue of floronyms (the name of a plant as an object of linguistic study) has received considerable critical attention, the problem of studying floristic phraseology is relevant, as phytonyms play a substantial role in human life not only in decorative and aesthetic diversion but also in embracing spiritual, artistic, emblematic, and mythical values.

A phraseological unit can broadly be defined as a phrase that is stable in composition and structure, lexically indivisible, and integral in meaning, performing the function of a separate lexeme (dictionary unit). The main purpose of phraseological units is to give speech special expressiveness, originality, accuracy, and imagery. The meanings of phraseological units as components of the language system are recorded in dictionaries. They often give rise to stereotypical ideas about a certain linguistic phenomenon. According to the Oxford dictionary, stereotypes are defined as "a widely held but fixed and oversimplified image or idea of a particular type of person or thing," reflecting in a determined form the social experience of people and common and recurring everyday activities. Following the ideas of J. Bartminski, the native speakers' minds embrace a complex system of stereotypes. The linguist underlines the idea that "stereotyping covers the entire picture of the world, both the image of things and the image of a person" (Бартмински 12). However, not any concepts can be the basis for stereotype creation; just the social components that designate phenomena of the surrounding reality are significant for a native speaker. Associative experimentation is known to be a method for studying stereotypes that is focused on the exploration of the national and cultural specifics of linguistic consciousness and the determination of the native speakers' worldview features. Not everything is fixed in language, but only phenomena and objects that are significant for a person and his physical activity; the ones relevant to one person may be irrelevant to another (Петрова 156). The phraseological component reproduces and outlines the elements and characteristics of the cultural and national mentality. The ways floronyms are used, situational subtleties, and implicit meanings reveal the specifics of the perception of the world by the native speakers. Consequently, each phraseological unit comprises certain cultural connotations and contributes to the general depiction of the national culture (Милая 43).

Flowers are also stereotypical symbols reflecting the "ordinary" ideas of any linguocultural community representation. A symbol is a sign of reality that, in addition to its objective-figurative meaning, possesses culturally valued content. Flowers, considered archetypal symbols, can embody and concretize mythological ideas about the surrounding world, e.g., *narcissism*, the habit of admiring oneself too much, especially one's appearance. The stereotypical symbolism of the flower implies feminine beauty, the idea of temporality, and fragility. Flowers also apply to the individual author's symbols, where the denotative meaning expresses

uncodified author's ideas or a stable stereotype is specifically refracted. This is certainly true in the case of English poems "Red, Red Rose" by Robert Burns, "Go, Lovely Rose" by Edmund Waller, "The Sick Rose" by William Blake, "To a Friend Who Sent Me Some Roses" by John Keats, "The Rose" by Christina Rossetti, as well as "Nobody Knows This Little Rose" by Emily Dickinson etc. In a similar case in Romanian to identify the poems by Vasile Alecsandri „Bujor”, „Busuioc”, „Au înflorit bujorii” by Aurelia Oancă, „Busuioc” by Dumitru Matcovschi, „Busuioc” by Vasile Romanciuc etc.

Having discussed the theoretical notions of the topic, the following section of this paper addresses ways of national flowers functioning as components of English and Romanian phraseology.

The Queen of all flowers, Her Majesty *Rose*, is the national flower of the United States, the United Kingdom, and the Maldives. The flower is a favorite of many people, and since ancient times, it has been considered sacred in several cultures. In Christianity, the rose is a symbol of Jesus Christ. The scarlet rose symbolizes His suffering, and the white rose symbolizes His fortitude and wonderful resurrection. On the eve of important Christian holidays, churches are decorated with rose arrangements. In the Middle Ages, Henry VII adopted the Tudor rose as England's emblem of peace at the end of the War of the Roses between the York and Lancaster dynasties. The Tudor rose of bright red colour with five white inner petals and five red outer petals does not really exist in the plant world, representing the combination of the two Houses flowers. Sports teams such as the England Rugby Union team use red roses nowadays and stylized images of the Tudor rose⁴ can be found on the guard uniforms and royal coats of arms at The Tower of London.

Oxford Dictionary defines a *rose* as a flower with a sweet smell that grows on a bush with thorns (= sharp points) on its stems". Merriam-Webster's mentions on "any of a genus (*Rosa* of the family *Rosaceae*, the rose family) of usually prickly shrubs with pinnate leaves and showy flowers having five petals in the wild state but being often double or partly double under cultivation".

A number of English traditions associated with the rose originate in ancient Rome, where the flower was considered a symbol of strict morality and virtue, as well as a symbol of silence. In Roman homes, rose sprigs hang above the dining table as a symbol of the god of silence. Hence the well-known expression *sub rosa dictum*, meaning "said under a rose," i.e., under great secrecy, confidentiality, privately. This meaning is also reflected in the English phraseological unit *to be said under the rose*, which has a similar meaning.

English phytonyms with the "rose" component are focused on the metaphorical transference and are motivated by a positive or negative evaluative component in the semantic structure of the phraseological unit. The dual view on the flower symbolism is manifested in both positive and negative senses. The flower's semantics embrace such values as:

- Tenderness, beauty: *a rose among the thorns/a rose between the thorns* (as a compliment to a woman), *English rose* (an Englishwoman of fine and delicate beauty), the latter found in Elton John's musical tribute to Lady Diana Spenser (song "Candle in the Wind" also known as "Goodbye England's Rose");
- Emotions, feelings: *(as) red as a rose* (extremely flushed and red, especially in the face, as from embarrassment, anger, or physical strain); *be not all moonlight and roses* (used in the negative form to emphasize difficulties in a romantic relationship);
- Joy: *gather life's roses* (to look for all the enjoyments of life); *wake up/stop/ take time and smell the roses* (to slow down and appreciate the beauty of life);
- Hope: *rose-coloured glasses/ rose-tinted glasses* (to be optimistic or hopeful);
- Prosperity: *be all roses* (to be an easy, comfortable situation); *everything is coming up roses* (situation is going really well); *the days of wine and roses* (a time, especially in one's youth or in some bygone era, characterized by success, prosperity, and happiness); *path strewn with roses* (easy-going life); *a bed of roses* (a situation or activity that is comfortable or easy);
- Health: *as fresh as a rose/ like a rose/* (alert, energetic, and enthusiastic); *have/ bring back/put the roses to one's cheeks* (to return one to a healthy complexion);
- Neutral /negative connotations: *no bed of roses* (when a situation is difficult or unpleasant); famous Shakespearean proverb *A rose by any other name would smell as sweet* (what smb or smth is called does not change their innate characteristics or attributes); *come out smelling like a rose* (to maintain a favorable reputation despite involvement in a scandalous or otherwise negative situation); cliché *I never promised you a rose* (a response given after being blamed by someone for a situation that didn't live up to their lofty and unrealistic expectations); *the blush is off the rose/ the bloom is off the rose* (smth/smb or some situation is no longer as exciting, novel, or interesting as it first was); *pin a rose on your nose* (a sarcastic expression used to dismiss smb's actions as trivial or boring); *crumpled rose leaf* (a trifling nuisance that ruins the general joy);
- Euphemistic use: *pluck a rose* (a polite expression used to excuse oneself when going to the bathroom).

Commonly found in the Scottish Highlands, the *thistle*⁴ is the country's national flower. Legend has it that sleeping Scottish warriors escaped a Norse ambush when a soldier stepped on a thorny flower and awoke them with a heartbreaking cry. King James III founded the oldest and noblest Order of the Thistle in 1687. It was awarded to people who had made an outstanding contribution to social and political life of Scotland. The name of the flower is mentioned in such Scottish utterances of wisdom (proverbs) *Pierce the naggers tongue with a thistle and you will hear no more complaints. / He that has a good crop may thole some thistles. / They that boud with cats maun count upo' scarts. Thistles are a sailed for asses. / A thistle is a fat salad for an ass's mouth.*

Regarding another English-speaking country, Canada, officially, has no national flower. Since 1965, the maple leaf has been the centerpiece of the National Flag of Canada and the maple tree bears the leaves that have become the most prominent Canadian symbol, both nationally and internationally. Maple leaf pins and badges are proudly worn by Canadians abroad and are recognized around the world. The Maple Leaf, in particular, is also considered the Canadian national flower (or tree, more so). Though these beautiful leaves have been a symbol of Canada dating as far back as the 1700s, the tree or plant itself is not widely used in local phraseology, with just one phytonym (*as*) *Canadian as maple syrup* meaning "exemplary or indicative of Canadian life, interests, or ideals (often stereotypically so)" being determined.

Turning now to the national flowers of the Romanian-speaking countries, there will be a plunge in the atmosphere of delightful herbs with a sweet spicy flavor, such as *basil (busuioc)*⁵ or the accessory fruit of the various species of rose plant *rosehip (maceș/ roza salabatică)* that are the national flowers of the Republic of Moldova. The word *busuioc* comes from the Greek word βασιλεὺς (*basileus*) meaning "king." This plant is said to have grown on the site where the Emperors Constantine and Helena discovered the Holy Cross. In Moldovan tradition, basil is a plant that brings happiness and is endowed with magical powers. It is placed in the child's first bath to make her more beautiful (for baby girls), or it is worn at the belt to keep the bad spirits away, while a sprig of basil in the wallet brings prosperity. In the local tradition, the plant is considered the flower of love and luck, being present in most magical practices with a marital purpose: on the eve of major religious holidays, young, unmarried girls wear basil around their waists, in their braids, and put the sprig of basil under their pillow to dream of their fiancées.

According to „Dicționar de expresii românești în 68atural”, the floral component *busuioc* is determined in a polysemantic phraseological unit called *a drege busuiocul*: 1) a se strădui să se schimbe în bine relațiile cu cineva; a se împrieteni (to strive to change relations with someone for the better; to make friends); 2) a repara o gafă, a salva aparențele (to fix a blunder) (Ilinca 169). A loved, cherished, and respected person is qualified *a fi busuioc de pus la icoane* (to be a basil to put on icons). Icons, always oriented to the east, have a special, sacred place in any house, representing good and Christian spiritual power.

A houseplant, basil protects the family from evil entities, attracting blessings, comfort, luck, peace, and prosperity; it also helps manifest desires, the beauty of life, friendship, personal growth, and prosperity. These spiritual qualities of the plant are found in the proverbs *Eu îl trimit la foc și el îmi aduce busuioc* (referring to intentional evil action with peaceful reply) or *Cine are noroc, seamănă pietre și crește, da cine n-are noroc — nici busuioc nu răsare* (expressing the influence of destiny and luck on human life).

Maceș (rosehip, rose haw, or dog rose), present on the national coat of arms of the Republic of Moldova, can be found in any corner of the country. The flowers are composed of five petals: pale pink, white, or dark pink. As the flower is the direct ancestor of the rose (there are various species of rose plants, and the component rose is the generic item for the plant's name), some of its cultural representations in Romanian are illustrated. In spite of their thorns, roses do not cease to be beautiful. Both the flower and people need lots of love and attention; no matter how long life lasts, there is no joy without sadness, no life without love, without pain, and without any mistakes (*Nu e trandafir fără spini. / Nici un trandafir fără ghimpi / There is no rose without a thorn. / Cine culege trandafiri trebuie să se-nghimpe*). People have to learn to love the thorn and not just the flower to be able to enjoy life and end up frustrated. No matter how many times a man has been hurt; he should never give up but fight with tenacity, perseverance, and sacrifice for his dreams.

Some proverbs express a contemptuous and scornful attitude or view towards various social or personal issues. It is certainly true in the case of human appearance, which has always been a proper or improper subject of folk disputes, e.g.: *A fi ca mătrăgună lângă trandafir* (referring to the physical or psychological incompatibility of a couple), *De departe trandafir, de aproape borș cu știr* (about less attractive women), *Ai fost floare trandafir, dar acum ești borș cu știr* (referring to senior citizens). Useful examples of personal and social relations based on moral and dishonest characteristics among the members of a community are seen in *Florile trandafirului se scutură, dar spinii rămân. / Dintr-un măracine iese un trandafir și adesea dintr-un trandafir iese un măracine*.

On September 27, 2022, the peony (bujor)⁶ officially became the national flower of Romania, signifying the prosperity of the country. It is also known by the popular, archaic names *Palma-Maicii-Domnului*, *rujioara* or *babaruja*. The peony, whose image is reproduced on the stamp with a face value of 1,50 lei, is a unique flower species in Europe. According to popular beliefs, on the religious holiday of Saints Constantine and Helena, peonies were sanctified at the church with the purpose of health, wealth, and fortune in the family. In Romanian tradition, peony is associated with the power of love, devotion, sacrifice, and blood. The flower was also chosen as a symbol of gratitude and respect for war veterans. By wearing the peony on the lapel, Romanians show their gratitude for the Romanian military of all times. Moreover, there are 10 national reservations of peonies in Romania, and it is the most sought-after plant in specialized shops.

Specialized lexicographic sources mention the figurative meaning of the floral component *bujor* referring to natural blushing (*roșeață 69atural a obrazilor*). To illustrate the semantic value of the word, it is proper to remember the nationally successful song “*Țărâncuță, țărâncuță*” by the Romanian urban rhapsodist of the 1960s and 1970s, Dan Spătaru (*Țărâncuță, țărâncuță, cu bujorii-n obrăjori*). The characteristics of health, youth, freshness, purity and beauty are found in “*de unde si până unde un bujor de fată, să o fi sorbit într-o lingură cu apă de dragă ce-ți era*” by Barbu Stefanescu Delavrancea, as well as in „*Sede bătrînul Novac... Cu cincizeci de finisori, Tinerei, mândri bujori*” by Vasile Alecsandri. Due to its metaphorical foundation, the floronym can be used as an endearing and loveable address to children: “*Dragi bujori, copiii mei!*” by George Coșbuc.

Therefore, since the popularization of the language of flowers, most plants have certain associations attached to them. The associative concepts had a unique impact on the English and Romanian-speaking people behavior in various lifespan situations. Floristic phraseological units reflect centuries-old human observations of the world, convey people’s attitude towards the natural environment, and become the cultural foundation of the English and Romanian language. The features of phraseological and paremyological units with components of national flowers identified in the article do not represent a complete reflection of the national linguistic worldview. The investigated phytonyms are small linguistic treasures that have survived the passage of time, reflecting the experiences and wisdom of the peoples and providing a window into the nation’s culture and mindset, as well as defining the linguistic richness of the whole nation. The examined items with national flower components convey their characteristics of human qualities, appearance, financial and emotional state, health, and hierarchical relationships.

Notes

¹ <https://www.clareflorist.co.uk/>

² <https://victoriawhitelaw.com.au/>

³ <https://www.thesmellofroses.com/>

⁴ <https://www.funnyhowflowersdothat.co.uk/>

⁵ <https://timpul.md/>

⁶ <https://www.qmagazine.ro/>

Bibliographical References

Dicționar de proverbe și zicători românești. Coord. Anatol și Dan Vidrașcu. Chișinău : Litera, 2001.

Dicționar explicativ al limbii române (DEX). Disponibil : <https://dexonline.ro/> [Accesat 21.10.2023].

Floriography: *The Language and Meaning of Flowers*. Available at: <https://victoriawhitelaw.com.au/floriography-the-language-and-meaning-of-flowers/> [Accessed November 1, 2023].

Greek Mythology and Lovely Lilies. Available at: <https://www.clareflorist.co.uk/blog/greek-mythology-and-lovely-lilies/> [Accessed November 5, 2023].

Ilinca Vasile. *Dicționar de expresii românești în context* (DERC). Litera A-C. Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2015. 304 p.

List of proverbs. Available at: <https://www.listofproverbs.com/keywords/thistle/> [Accessed October 28, 2023].

Merriam-Webster Dictionary. Available: <https://www.merriam-webster.com/> [Accessed October 15, 2023].

Oxford Dictionary of Idioms. Oxford: OUP, 2004.

Oxford Learner’s Dictionaries. Available at: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> [speakers Accessed October 24, 2023].

Patrimoniul : Simbolurile Naționale ale Republicii Moldova. Disponibil la : <https://timpul.md/articol/patrimoniul-simbolurile-nationale-ale-republicii-moldova-22132.html> [Accesat 25.10.2023].

Simbolurile florale ale diferitor țări. Disponibil: <https://chisinauorasulmeu.com/2023/05/28/simbolurile-florale-ale-diferitor-tari/> [Accesat 25.10.2023].

The Symbolic Blooms of Britain: Secrets of our National Flowers. Available at: <https://www.funnyhowflowersdothat.co.uk/symbolic-blooms-britain-secrets-our-national-flowers>. [Accessed October 22, 2023].

Zverkova Anna. *Victorian Flowers and Their Meaning*. Available at: <https://www.thesmellofroses.com/posts/victorian-flowers-meaning> [Accessed November 1, 2023].

Бартминьский Ержи. *Этноцентризм стереотипа: польские и немецкие студенты о своих соседях*. В: Славяноведение. М.: Индрик, 1997, № 1, с. 12-24.

Милая, Надежда. *Флоронимы в английском языке*. В: Амурский научный вестник, №1, 2022, с. 42-46.

Петрова, Александра. *Этнокультурная специфика речевого поведения саха*. В: Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2013, № 12, ч. 2, с. 156-160.

Роль цветов в человеческой культуре. Режим доступа: <https://www.floraexpress.ru/blog/ru/article/rol-cvetov-v-chelovecheskoy-kulture/> [Дата обращения 10.10.2023]

„NĂVALNICA DORINȚĂ DE MĂRIRE” – O TRĂSĂTURĂ UMANĂ CE PERTURBĂ ECHILIBRUL INTERIOR ȘI LUMESC

Elena TARAGAN

<https://orcid.org/0009-0005-9264-3103>

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

„Vaulting ambition” - a human traiture that disturbs the internal and world balance.

Rezumat: Articolul analizează destinul personajului shakespearean Macbeth din clipa în care gândul de mărire a pus stăpânire pe sufletul și mintea acestuia până la declinul său inevitabil, cu căderile psihologice ce au însoțit acest parcurs. „Năvalnica dorință de mărire” („Macbeth”, actul I, scena 7) îl determină pe personajul shakespearean Macbeth să întreprindă un regicid, în vederea obținerii coroanei Scoției, fiindu-i prezis de trei vrăjitoare că va ajunge pe tron. Dar o dată cu această acțiune, Macbeth nu va cunoaște liniștea și nu se va bucura de glorie, ci va deveni prizonierul propriilor gânduri. Nu pot fi evitate ecourile conștiinței, iar orice crimă generează crime noi. Macbeth va deveni un damnat care sfârșește trist și care conștientizează că și-a pierdut, poate, cele mai de preț averi în fuga irațională, grăbită, după o mărire, mai mult sau mai puțin legitimă. Intensitatea cu care își trăiește chinul sufletesc confirmă valabilitatea faptului că propria conștiință este martorul cel mai atent și imposibil de redus la tăcere în existența noastră. Macbeth va sacrifica tot ce are mai drag dintr-un impuls fulgerător, aproape inconștient, de a ajunge pe cea mai de sus treaptă în regatul Scoției. Urmărind această evoluție a personajului, constatăm că încă este valabil faptul că omul nu poate, fără consecințe, să acționeze împotriva firii.

Cuvinte-cheie: Macbeth, Shakespeare, dorință, ambiție, putere, regicid, conștiință.

Summary: The article analyzes the destiny of the Shakespearean character Macbeth from the moment when the thought of aggrandizement took possession of his soul and mind until his inevitable decline, with the psychological falls that accompanied this course. “Vaulting ambition” (“Macbeth”, act I, scene 7) leads the Shakespearean character Macbeth to undertake a regicide in order to obtain the crown of Scotland, having been foretold by three witches that he will end up on the throne. But with this action, Macbeth will not know peace and enjoy glory, but will become a prisoner of his own thoughts. The echoes of conscience cannot be avoided, and every crime begets new crimes. Macbeth will become a doomed man who ends sadly and who realizes that he has lost perhaps his most valuable possessions in the irrational, hasty flight after a more or less legitimate aggrandizement. The intensity with which he experiences his soul’s torment confirms the validity of the fact that his own conscience is the most attentive and impossible to silence witness in our existence. Macbeth will sacrifice everything he holds dear out of a sudden, almost unconscious impulse to reach the top step in the kingdom of Scotland. Following this evolution of the character, we find that it is still true that man cannot, without consequences, act against nature.

Keywords: Macbeth, Shakespeare, desire, ambition, power, regicide, conscience.

Lumea în care trăim este dominată de ambiții. Definită drept „dorință arzătoare de a realiza ceva” (DEX), finalitățile spre care duce această trăsătură ce caracterizează esența umană sunt atât pozitive, cât și mai puțin dezirabile. Pusă în slujba valorii, ambiția determină materializarea unor scopuri laudabile care ne apropie de realizarea noastră ca indivizi, înzestrați cu nevoie de absolut și orientați spre autodepășire. Dar, din ambiție, individul s-ar putea lăsa orbit de perspective promițătoare, dar a căror realizare ar însemna recurgerea la acțiuni condamnabile. Despre „năvalnica dorință de mărire” (Macbeth, actul I, scena 7) este vorba în una dintre cele patru tragedii majore ale dramaturgului elisabetan Shakespeare: „Macbeth”. Adjectivul „năvalnic” nu este întâmplător. Întreaga acțiune ce are loc în această tragedie se desfășoară într-un ritm trepidant, de parcă personajul central ar fi mânat de o furie oarbă, care îl face în cele din urmă să constate, tardiv desigur, că a devenit „victimă” unor închipuiri deșarte sau că, cel puțin, a ales drumul tenebrelor necugetând suficient, uitând de prudență și de rațiune.

Puterea reprezintă o țință mult râvnită de majoritatea indivizilor. Filosofii germani susțin că voința de putere este acel atribut care se constituie drept mobil al acțiunilor umane. În viziunea noastră, nu există indivizi deposezați de această însușire. Nu întotdeauna, voința de putere duce spre abuz, teroare sau tiranie. Obținerea puterii n-ar trebui să însemne, în mod obligatoriu, înlăturarea oricăror bariere, sacrificând conștiința și noțiunea de bine. Cine ajunge tiran? Și cele mai cinstite suflete sunt coruptibile? De ce fapte este capabil omul pentru a accede la guvernare? Mai exact, de ce fapte devine capabil?

Problematika puterii în opera lui William Shakespeare se configurează drept o tematică centrală. Personajul shakespearean este totodată înzestrat cu imaginație și cu capacitatea de a-și alege în mod deliberat

drumul. Harold Bloom afirmă în lucrarea sa monumentală „Canonul occidental” că unul dintre cele mai bune fragmente critice scrise despre reprezentările shakespeariene îi aparține lui Hegel:

„Cu cât Shakespeare împinge limitele răului și ale nebuniei spre extrem, cu atât își concentrează mai mult personajele în propriile lor limite, în desfășurarea infinită a scenei sale universale. Dar în același timp își înzestrează personajele cu inteligență și imaginație. Prin intermediul imaginii în care personajele, prin mijlocirea acestei inteligențe, se pot contempla obiectiv, ca opere de artă, Shakespeare le face creatori liberi ai propriei lor ființe. Prin forța și autenticitatea caracterizărilor sale, Shakespeare poate să ne trezească interesul asupra unor criminali și, nu într-o mai mică măsură, asupra celor mai vulgari și mai proști dintre neisprăviți sau chiar asupra unor nebuni” (*apud* Bloom 93).

În viziunea lui Harold Bloom, pentru Shakespeare avem nevoie de un termen mai borghesian decât „universalitate”. „Fiind deopotrivă nimeni și oricine, totul și nimic, Shakespeare este Canonul Occidental” (98). A-l studia pe Shakespeare înseamnă a pătrunde în universul axiologic al Occidentului. Harold Bloom susține:

„Nu există substitut pentru Shakespeare nici măcar printre cei câțiva dramaturgi, antici sau moderni, care pot fi citiți sau jucați alături de el sau la concurență cu el. Ce ar putea egala cele patru mari tragedii shakespeariene? Nici chiar Dante, așa cum mărturisea James Joyce, nu are bogăția de mijloace a lui Shakespeare. Personajele lui Shakespeare sunt interpretabile la infinit, iar cele 38 de piese împreună cu sonetele formează o discontinuă „Comedie umană”, mult mai cuprinzătoare decât cea dantescă și eliberată de alegoriile teologice ale lui Dante. Plurivalența lui Shakespeare o întrece cu mult pe cea a lui Dante sau Chaucer; creatorul lui Hamlet și Falstaff, Rosalind și Cleopatra, Iago și Lear diferă de toți ca gen și grad” (77).

Privit din perspectiva literaturii române Shakespeare este considerat mai mult decât reprezentativ. Ne încredem în afirmațiile celui mai mare poet român Eminescu, care spunea despre Shakespeare că este „geniala acvilă a Nordului” (De-aș fi trăit când tu trăiai pe lume,/ te-aș fi iubit atât cât te iubesc,/ căci tot ce simt, - tot ție-ți mulțumesc:/ Tu mi-ai deschis a ochilor lumină,/ m-ai învățat ca lumea s-o citesc.” *Cărțile*, Mihai Eminescu). Mai mult decât atât, directorul Muzeului Național al Literaturii Române Ioan Cristescu, editorul integralei Shakespeare în limba română, afirmă că Shakespeare este un autor de literatură română. Și regretatul Eugen Simion a afirmat că literatura română modernă se naște în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, construindu-se pe doi piloni foarte importanți: Baudelaire dinspre spațiul cultural francez și Shakespeare dinspre spațiul cultural englez. Shakespearologul român George Volceanov afirmă în cadrul conferinței „Shakespeare” (Teatrul Național „Mihai Eminescu, 2023) că marele dramaturg național Ion Luca Caragiale a avut o puternică afinitate pentru opera shakespeariană. Piese istorice ale lui Delavrancea ar fi putut avea drept izvor de inspirație dramaturgia shakespeariană. Așadar, a-l cunoaște pe William Shakespeare ar însemna să pătrundem în universul creator al dramaturgilor noștri naționali și să ne înțelegem pe noi înșine.

În contextul actualității, asistăm la acțiuni nefaste (noi războaie și conflicte dezghețate) în care factorul uman poate constitui un factor determinant. Poate fi tiranul un om împăcat cu sine? Sau drumul acesta, o dată ales, duce la noi și noi acte nesăbuite, într-o încercare disperată de a căuta un echilibru pierdut și de a răscumpăra cumva marea vină? Vom încerca să răspundem acestor întrebări analizând parcursul lui Macbeth, vrednicului ostaș devenit tiran și uzurpator de tron, din clipa în care gândul de mărire i-a încolțit în minte până la sfârșitul domniei sale pline de crime și abuzuri.

Inițial, Macbeth dovedește viteză și curaj în luptă: „S-a avântat în luptă, și-a cules/ Cu spada lui, de sânge înroșită,/ A biruinei slavă strălucită” (actul I, scena 2). Regele Scoției, Duncan, spune despre el: „Prin viteză-ajuns-a la mărire!” (actul I, scena 2). Pentru meritele sale, regele îi oferă titlul de than de Cawdor, răsplătindu-l totodată cu întreaga sa recunoștință: „Prea searbăda-i răsplata vitezei:/ De țin în mână frânele domniei,/ Ți-o datoresc doar ție. Mulțumesc/ Nimic prea mult nu pot să-ți hărăzesc” (actul I, scena 4); „Bine-ai venit. În suflet te-am sădit” (actul I, scena 4).

Dar după victoria împotriva armatelor inamice, Macbeth primește și o altă veste, considerată profetică. Trei vrăjitoare îi prezic că va fi rege al Scoției. O dată încolțit acest gând, sufletul lui Macbeth este supus unei tulburări intense, dorința de glorie îl acaparează și îl face să se gândească instantaneu la căi și mijloace de a ajunge la o slavă până atunci neimaginată: „Aprinse stele,/ Ascundeți bezna gândurilor mele!/ Să nu-mi zărească mâna ochii crunți,/ Cum pregătesc, spre o mișelie, punți!” (actul I, scena 4)

Transformarea lui Macbeth se produce instantaneu. El acționează dintr-un impuls fulgerător. Se spune că spiritele nu intervin decât dacă sunt chemate. Acest gând de mărire sălășluia în sufletul lui Macbeth, dar doar prezicerea aceasta, ce îi conferă certitudine, îl face să se gândească nemijlocit la materializarea lui. În acest sens, Grid Modorcea menționează următoarele: „Ar fi astfel firesc să ne gândim că „vrăjitoarele” pot fi în capul lui Macbeth sau Lady Macbeth! Căci dacă prezicerile vrăjitoarelor și-au făcut atât de repede efectul în mintea și sângele lui Macbeth și apoi ale soției sale, nu oare aceste „gânduri de mărire” erau adormite în tiparul ființei lor și somnul rațiunii stătea gata să se deștepte și să zămislească monștri?” (17) Intră în scenă

soția lui mult iubită, Lady Macbeth, căreia îi comunică prezicerea și care, de asemenea, se „entuziasmează” la perspectiva unei glorii atât de mult râvnite. Rolul acestei femei va deveni hotărâtor, întrucât ea îi cunoaște dedesubturile personalității și știe că Macbeth este mânat de sentimente bune, că este loial și nu are acea forță malefică ce să îl facă capabil de fapte bărbătești necurate: „Dar firea ți-ai deprins să ți-o hrănești/ Cu laptele iubirii omenești./ Pe drumul cel mai scurt nu ești în stare/ S-ajungi la strălucirea orbitoare/ La care-ai vrea acum să năzuiești./ De fapta sângeroasă te codești!/ Ai vrea să-ajungi la tron prin fapte bune/ Să smulgi coroana printr-o rugăciune./ Deși știi foarte bine că-i păcat./ Un glas de ursitoare ți-a strigat:/ „Coroana se cuvine câștigată!”/ Ți-e teamă de o faptă necurată./ Deși te-avânți cu mintea spre mărire./ Vreau să-ți sădesc, în volnica-ți gândire./ Voința de oțel a minții mele./ Și să te-îndemn să te înalți spre stele./ S-ajungi să porți coroana aurită./ Așa precum ți-a fost proorocită” (actul I, scena 5).

Deși perspectiva gloriei îl domină, înainte de a purcede la comiterea crimei, Macbeth are de la bun început ezitări, conștiința îl apasă, se prefigurează gândurile unei posibile remușcări: „Cum pot să fac un fapt nelegiuit?/ Ca gazdă, se cuvine să-l păzesc/ Pe rege, un imbold cavaleresc./ Și-apoi atât de blând ne-a cârmuit/ Bătrânul Duncan, și mi-a răsplătit/ Cu-atâta cinste, fără de zăbavă.../ Nici piteni n-am/ Să-mi îmboldesc, necruțator, spre țință./ Sărmana năzuință, ca s-o mintă/ Năvalnica dorință de mărire/ Ce-și depășește groaznica orbire” (actul I, scena 7).

Și totuși, Macbeth „își arcuiește fiecare vână, spre fapta cea păgână”. „Fățarnicele chipui ne-or ascunde/ Cumplitul gând ce-n inimi ne pătrunde” (actul I, scena 7). Imediat după crimă, Macbeth conștientizează amploarea faptei: „Când mi-amintesc ce faptă am făcut/ Mai bine-în veci nu m-aș fi cunoscut!/ O! Blestemată râvnă a mării!” (actul II, scena 2). De aici încolo, începe epopeea unui om căzut: „Credeam o clipă că m-am vindecat./ Că sunt puternic, vrednic, ca o stâncă./ Și iată-mă din nou în nopțe-adâncă./ Mă simt, ca într-o cușcă, pironit./ Și groază mi-este fără de sfârșit” (actul III, scena 4); „Atât de-adânc în sânge am pășit/ Că nu se poate să mai fiu oprit./ Iar dacă-aș vrea să mă întorc din drum/ Puterea mi s-o mistui în scrum” (actul III, scena 4).

Aureliu Manea observă că actul nesăbuit al lui Macbeth ar putea pune în pericol nu doar propria sa mântuire, ci pacea lumii:

„Pe această cale nu strălucește nici un fel de echilibru. Amenințați, soții Macbeth vor să ducă în prăpastie, odată cu sfârșitul lor, întreaga umanitate. Iată în acest sens celebra invocație către vrăjitoare a lui Macbeth: „Chiar dacă ați stârni furtuni păgâne,/ Clopotnițele ca să le dărâme/ Și să îneco pe-înpumata mare/ Corăbiile toate plutitoare,/ Să culce-în țărână lanurile coapte,/ Stejarii și cetățile în nopțe./ De-ați face piramide și palate,/ Spre temelie jalnic aplecate,/ Comorile semințelor bogate/ De fire de pământ de-ar fi uscate,/ Răspundeți-mi la tot ce vreau să știu” (actul IV, scena 1). Ce se poate spune despre o astfel de atitudine? Dacă Macbeth ar poseda prin absurd bomba atomică, el ar distruge natura odată cu sfârșitul său” (142).

Macbeth realizează că intenția vrăjitoarelor a fost una de natură demonică. Acestea sunt dornice să instaureze răul în lume, Macbeth fiind instrumentul acestor planuri: „S-a întâmplat să le zăresc!/ În jurul lor, văzduhul-l otrăvesc./ În veci de veci să fie blestemat/ Acel ce-ar crede că-i adevărat/ Tot ce vrăjesc” (actul IV, scena 1).

Regretele se prefigurează cu o intensitate crescândă: „O, ceas amar! Fii veșnic blestemat în calendar!” (actul IV, scena 1)

William Hazlitt, în lucrarea „Characters of Shakespear`s Plays”, trasează paralele între protagoniștii Macbeth și Richard al III-lea. Autorul constată că Richard al III-lea este în mod instinctiv incapabil de bine și că nu are nevoie de tentații pentru a purcede la comiterea unui șir de crime. Totodată, acesta nu are ezitări și muștrări de conștiință înainte de a acționa. Pe Macbeth însă îl vedem de la începuturi generos, sincer, sociabil, după cum îl descrie Lady Macbeth: „Dar firea ți-ai deprins să ți-o hrănești/ Cu laptele iubirii omenești”. Hazlitt afirmă că ajutorul metafizic conspiră împotriva virtuții și loialității sale. Totodată, Macbeth va regreta într-un final că a rămas însingurat.

Autorul român Ion Zamfirescu în lucrarea „Istoria universală a teatrului” observă faptul că Macbeth are dintru început noțiunile binelui și că lipsa de fermitate morală îl duce spre săvârșirea unor acte blamabile:

„E scoțian aspru, om de munte, cu trăsături ca ale unui șef de clan pe jumătate sălbatic, cu eredități sanguinare, dar și cu un fond de onestitate la care ține cu mândrie. Nu s-a gândit niciodată să devină uzurpator, totuși simte că acum se petrece cu el ceva nemărturisit, irezistibil, împingându-l spre ideea crimei și apropiindu-l de aceasta. Nu are forță morală, de aceea poate fi pradă tuturor influențelor. Sub îndemnurile ambițioase ale soției sale cedează. Ucide pe regele Duncan chiar sub acoperișul lui, noaptea, strivind legea morală a ospitalității și călcând în picioare semnele de încredere și de prietenie pe care suveranul său i le arătase cu mărinimie” (122).

Macbeth conștientizează că și-a pierdut liniștea sufletească, un lucru de preț, pentru cauze deșarte. Mai ales că, dacă e să dăm crezare vrăjtoarelor, coroana va trece în mâinile fiilor lui Banquo: „Mi-am irosit într-astfel giuvaerul / Neprețuit al tihnei sufletești/ Vrăjmașului cumplit al omenirii,/ Ca să-i înalț pe treptele mării/ Pe-aceia din seminția lui Banquo./ Mai bine să cobor în luptă, soartă,/ Să-mi apăr măreția mea deșartă!” (actul III, scena 1)

Constatările tardive ale lui Macbeth ar putea chiar să ne trezească un soi de simpatie sau milă față de condiția în care ajunge : „Asupra mea, sau vine un prăpăd,/ Sau vine mântuirea. Am trăit/ Prea mult pe lume. Viața s-a sleit/ Și frunza ei acum e-îngălbenită./ Din tot ce-o bătrânețe fericită/ Se cuvenea, sfătos, s-o înconjoare,/ Nu mi-a rămas nimica: nici onoare,/ Nici ascultare, nici prietenie,/ Și nici iubire. Ce a fost să fie?/ Blestemuri printre dinți... și plecăciuni/ Fățarnice... de curte. Doar minciuni./ S-ar cuveni să nu le bag în seamă,/ Dar le primesc în silă... și de teamă” (actul V, scena 3).

Nici Lady Macbeth nu se dovedește în cele din urmă un veritabil personaj machiavelic. „După ce-și păstrează calmul și energia până la marele banchet la care apare fantoma lui Banquo, cel ucis, devine somnambulă și se sinucide, prilejuind celebra tiradă a soțului ei, aparent nepăsător de moartea ei: „Ah! Măine! Măine! Măine!” (Lăzărescu 13).

Sentimentul de vină o copleșește, Lady Macbeth realizând că nu există nicio cale prin care și-ar putea răscumpăra păcatul: „Avea o soață thanul de la Fife,/ Și unde este acum? Niciodată/ Această mână n-o mai fi curată”; „A mai rămas miros cumplit de sânge!/ Miresmele Arabiei de-ai strânge,/ Tot n-ar putea, pe-această mică mână,/ Să spele pata veșnică, păgână!/ O, Doamne! Doamne!” (actul V, scena 1)

Altădată atât de profund atașat de soția sa, la vestea sinuciderii ei, Macbeth conștientizează că a rămas golit de sentimente: „Nici nu mai simt povara spaimei grele!/ A fost un timp când simțurile mele/ Ar fi-înghețat, de auzeau cumva/ Un țipăt, noaptea. Și mi se zbârlea/ Întregul păr, de parc-ar fi fost viu./ Dar sufletul de groază mi-e pustiu./ În minte-am numai gânduri ucigașe:/ Și suferinței nu-i pot fi părtaș” (actul V, scena 5).

Macbeth ajunge la o concluzie sumbră și descurajantă. Acest fost ostaș devenit, prin regicid, deținător al coroanei Scoției, în cele din urmă, ajunge la un soi de înțelepciune, înțelegând că pe o cale a nelegiurilor nu se poate ajunge la lumină și că viața nu poate avea în aceste împrejurări vreun sens: „O! Măine! Măine! Măine! Iarăși mâine!/ Se tot târăște mâinile, încet,/ Încet, încet, spre clipa de pe urmă/ Crestată-atunci când viața ni se curmă!/ Oricare ieri a luminat, departe/ Cărarea prăfuită, către moarte,/ A tuturor smintiților pe lume!/ Hai, stinge-te, plâpândă lumânare!/ Viața e o umbră călătoare,/ Un măscărici sărman... și se avântă/ Pe scenă, și o clipă se frământă,/ Și pierde-apoi, și nimeni nu-l mai știe,/ În lumea celor care nu cuvântă./ E o poveste doar... istorisită/ De-un biet nebun... și-i plină de mânie/ Și zarva... și-înțelesul ei: nimica!” (actul V, scena 5). Această constatare tardivă a lui Macbeth îl determină pe George Banu să afirme: „Văduvită de un rol prestabilit, trăindu-și scurta ei viață care se scurge „precum ora măsurată de clepsidră”, înfumurată și găunoasă, ființa lipsită de repere plonjează într-o lume oarbă, sortită întunericii și redusă la bâiguielele unui debil mental” [301]. Dar trebuie să observăm faptul că această deducție n-ar trebui să aibă caracter generalizator. Este una care a derivat din drumul ales de Macbeth, care nu a făcut apel la rațiune și înțelepciune străveche.

Sub ocârmuirea unui asemenea om, Scoția a devenit un nume de jale: „Dar văd că-și duce biata noastră țară/ O viață zi cu zi tot mai amară./ Cum plânge, sângerează, sub prigoană,/ Și suferă, mereu, o altă rană!” (actul IV, scena 3).

Tiranul, se susține în „Republica” lui Plato „este de departe cel mai nefericit dintre toți oamenii” (286). Am asistat la înălțarea spre tron și tragica cădere a unui om ce ar fi putut avea o altă soartă. Se pare că conștiința tiranului este supusă unor chinuri acerbe și nu putem vorbi de un paradis al celor care instaurează în lume teroare. Jale e în jurul lor și jale e în sufletul acestora.

Leon Levițchi subliniază faptul că dintre toți autorii care au înrăurit gândirea și literatura Renașterii engleze, Seneca este numele cel mai răsunător. Deși tragediile autorului latin sunt cele care au atras interesul criticilor care au analizat această înrăurire, operele sale în proză sunt de asemenea relevante pentru a observa cum concepțiile filozofului se reflectă în gândirea scriitorilor renascentiști. Ne interesează în mod deosebit unele afirmații ale acestui autor, care sunt foarte potrivite pentru analiza acțiunii din „Macbeth”: „[Crimele] sunt pedepsite îndată ce au fost săvârșite, ba chiar în timp ce se săvârșesc” (Seneca, „Scrisori către Lucilius”); „Cea mai mare pedeapsă pentru o nelegiuire începută este conștiința de a o fi început, și nimeni nu va fi pedepsit mai grozav decât cel torturat de remușcări” (Seneca, „Despre mânie”) (apud, 106).

În piesa „Macbeth” de William Shakespeare s-a manifestat acea „justiție launtrică” imposibil de corupt și de evitat. Ne punem întrebarea dacă viața actualilor dictatori se supune aceluiași precepte ale autorilor latini, care invocau atât de pregnant importanța conștiinței.

Important este să subliniem că, în ciuda oricăror influențe, de orice ordin, omul este făuritorul propriului destin. Soților Macbeth decizia le-a aparținut. „Ca și alte personaje negative ale lui Shakespeare, ca și Richard al III-lea, ca și Brutus, Macbeth și Lady Macbeth își făuresc singuri soarta, chiar dacă se lasă pradă

influențelor demonologice” (Lăzărescu 15). Prin redarea destinului personajului shakespearean Macbeth este oglindit conflictul interior, prezent în majoritatea pieselor shakespeareane, care se manifestă cu o forță de o intensitate mare, în care binele și răul intră într-o luptă pentru a dobândi supremația asupra sufletului.

Referințe bibliografice

- Banu, George. Shakespeare, lumea-i un teatru. București: Nemira, 2010
Bloom, Harold. Canonul occidental. București: Grupul Editorial Art, 2007
Hazlitt, William. Characters of Shakespeare's Plays. London J.M. Dent & Sons LTD, 1960
Levițchi, Leon. O istorie a literaturii engleze&americane. Cluj-Napoca: Dacia, 1985
Manea, Aurel. Spectacole imaginare. București: Eikon, 2018
Modorcea, Grid. Shakespeare & Eminescu. Craiova: Aius Printed, 2006
Platon. Republica. Antet
Shakespeare, William. Macbeth. Târgoviște: Pandora, 2002
Zamfirescu, Ion. Istoria universală a teatrului. Volumul III. Craiova: Aius, 2003

MECANISM CANONIC ȘI FACTORI DE REDUCȚIE ÎN TIMP ÎN ROMANUL *ÎNTUNECARE* DE CEZAR PETRESCU

Otilia UNGUREANU

<https://orcid.org/0009-0003-0296-4022>

Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, România

Rezumat : Acest text își propune urmărească parcursul romanului *Întunecare*, scris de Cezar Petrescu, în scopul dezvăluirii mecanismului canonic ce a modificat locul operei în literatura română contemporană. Romanul *Întunecare* se estompează în timp, făcându-se vinovat mai ales de o implicare limitată a indivizilor la nivel afectiv. Căci personajele romanului se luptă cu un sistem politic corosiv, suportă cu demnitate traumele războiului, se transformă fie în *resemnați*, fie în *revoltați*, își pierd sau își câștigă viața socială sau viața de familie, înfruntă moartea și chiar *viața*, dar rămân dincolo de aceste experiențe complexe un mecanism închis pe interior care nu se deschide cititorului, negându-i acestuia o *variantă chirurgicală* a individualității lor. Scriitorul intuiește nevoile publicului contemporan, folosindu-se de sensibilitatea acestuia față de subiectul războiului abia trecut sau de intoleranța față de un text labirintic, construind o poveste ce urcă ușor pe podiumul canonului epocii, dar care nu-și menține poziția peste veacuri, când opera stă singură în fața *tribunalului timpului*.

Romanescul, construit pe marginea compoziției realiste, a tablourilor de viață veridice, a amestecului dintre dinamism-tragic și pasivitate-descriptivă, își pierde ecoul în lipsa valorii estetice autentice ce se impune și se actualizează.

Cuvinte cheie: canon, Cezar Petrescu, *Întunecare*, conștiințe umane, autenticitate, actualizare.

Abstract: This text aims to trace the course of the novel *Întunecare*, written by Cezar Petrescu, in order to reveal the canonical mechanism that changed the work's place in contemporary Romanian literature. The novel *Întunecare* fades in time, being guilty especially of a limited involvement of individuals on an emotional level. For the novel's characters struggle with a corrosive political system, endure the traumas of war with dignity, become either resigned or revolted, they lose or gain their social life or family life, face death and even life, but remain beyond this complex experiences a mechanism closed on the inside that does not open to the reader, denying him a *surgical version* of their individuality. The writer predicts the needs of the contemporary public, using its sensitivity towards the subject of the war that has just passed or its intolerance towards a labyrinthine text, building a story that easily climbs the podium of the era's canon, but which does not maintain its position over the centuries, when the opera she stands alone before the *court of time*.

The Romanesque, built on the edge of realistic composition, of truthful life pictures, of the mixture of tragic dynamism and descriptive passivity it loses its echo in the absence of the authentic aesthetic value that is imposed and updated.

Key words: canon, Cezar Petrescu, *Întunecare*, human consciousness, authenticity, update.

„Nu putem nici noi să fim peste tot ! Hai, dați-I zor, copii!
Fiți harnici, cine trăiește 76oordina, mănâncă toată coliva!”
William Shakespeare, *Romeo și Julieta*

Cum se construiește *canonul literar*? Iată o întrebare cu un răspuns care nu e nici pe departe simplu. Căci în primul rând cât de bine este înțeles conceptul în sine, perceput uneori ca o simplă „modă literară”? Ce (mai) înseamnă astăzi *canon*? Sau ce însemna el în trecut? Orice incursiune asupra conceptualizării termenului implică o priveliște retrospectivă asupra acestuia. Se impune și analizarea unor articole ce aparțin criticii literare americane, căci trebuie să recunoaștem, deși conceptul a funcționat dintotdeauna în literatură, termenul este preluat în cultura română odată cu traducerea cărții lui Harold Bloom în 1989.

1. Preliminarii terminologice și teoretice

Dacă pe scena canonizării literare actanții principali sunt *Opera*, *Timpul* și *Cititorul*, ce rămâne și de ce? Chiar dacă este tentantă abordarea directă a acestei problematizări, o scurtă incursiune asupra termenului ce stă în centrul acestei discuții este totuși necesară. Teoriile referitoare la conceptualizarea, redefinirea sau chiar la dinamitarea *canonului* demonstrează că acest concept încă scapă aproximărilor. În 1968, A.C. Sundberg separă termenul *scriptural* de *canonic*, acesta fiind unul dintre pașii de dislocare și reintegrare a conceptului în alte domenii de studiu (*Passim*). Merită amintite în această discuție teoriile lui John Guillory care surprinde imaginea canonului ca un concept socio-cultural, influențat puternic de *mecanisme politicele educaționale*. Guillory nu neagă determinarea istorică, socială și uneori ideologică a canonului, ci doar o consideră o determinantă secundară, fapt argumentat prin exemplificarea pe care o face celor trei faze ale evoluției

canonului englez – prima fază, stabilită în secolul al XVIII-lea, surprinde afirmarea naționalismului care influențează receptarea scrierilor epocii în spiritul acestuia, a doua, situată la începutul secolului XX, scoate în evidență manifestările esteticii moderniste care impune scriitorii elitiști, și a treia fază, generată de dezvoltarea teoriei literare, surprinde revizuirile principiilor canonice prin raportarea la realitățile sociale actuale (85).

Alvin Krupat constată că de-a lungul timpului teoretizarea *canonului literar* marchează trei direcții – o primă direcție, vizează suprimarea criteriului evaluativ în favoarea *criteriului strict funcțional* sau *utilitar* al canonului, o a doua, bazată pe *criteriul selecției*, presupune o revizuire etică a scriitorilor ce merită studiați în funcție de capacitatea operei lor de a transmite mesaje într-o manieră universală, iar o a treia direcție se bazează pe *criteriul eterogen* care presupune completarea listei autorilor clasici cu scriitori relevanți pentru experiențele existențiale multietnice sau minoritare (3-21). Pentru perioada contemporană el observă că există două valorificări complet opuse ale canonului : corpus de texte înzestrat cu *autoritatea scriitorilor antici* sau corpus de texte ce cuprind operele care „performează” cel mai bine în sfera culturală, folosite ca simple instrumente sociale (22).

Un alt articol pe această temă, cu un titlu incitant, ar fi cel scris în anul 2000, de Franco Moretti – *The Slaughterhouse of Literature (Abatorul literaturii)*. Teoreticianul atrage atenția asupra importanței pe care o are *receptarea* în procesul de canonizare a unui autor. Acesta observă că puterea de a crea canonul nu stă în hotărârile academiilor, ci în maniera în care *cititorul* percepe opera. Văzute ca simple „ecouri” ale unei lupte care se câștigă *în spatele cortinei*, deciziile publice nu fac decât să valideze – uneori extrem de târziu – un fapt hotărât chiar din contemporaneitatea scriitorului (209).

Cum este văzut canonul pe teritoriul literaturii române? După revoluția din decembrie 1989 se impune o reactualizare a criteriilor canonice, căci unele 77oord au fost compromise de ideologie. Întregul 77oordinat canonic se dezvăluie atât ca selecție și înnoire a formelor de existență a operei literare, iar momentul postdecembrist rămâne un punct de cotitură atât pentru înțelegerea canonului, cât și pentru configurarea acestuia.

Începând cu articolul lui Virgil Nemoianu din revista „România literară” – *Bătălia canonică – de la critica americană la cultura română* teoretizarea conceptului devine pentru mulți o prioritate. Eseul prezintă principalele direcții teoretice ale discutării canonului: contestarea criteriului valoric și susținerea influenței sociologice, politice și ideologice a operelor literare, anularea tradițiilor literare, deconspirarea și sancționarea exclusivismului și elitismului nu numai pe teren literar, ci și cultural, uman, 77oordina (12-13). Regândirea canonului este privită ca un 77oordin natural de selecție, iar punerea din nou a balanță a operelor care sunt 77oordinator77ve pentru o anumită cultură, nu face decât să reafirme poziția privilegiată a acestora.

Paul Cornea surprinde imaginea canonului ca o piramidă cu trei etaje :

Modelul meu presupune o reprezentare piramidală în trei etaje, eterogene, sub raportul stabilității și al consensului posibil. Vârful, foarte îngust, conține cele mai mari nume, super-starurile, campionii la toate categoriile, valorile considerate eterne. Zona de mijloc, mai încăpătoare, conține în mare parte, la fel ca prima autori decedați, cu o notorietate durabilă, eternii «clasici», dar resimțiți ca mai puțin importanți, de profil inferior, uneori contestați de o parte a criticii. Cea de-a treia zonă, cea mai largă, se găsește într-o stare de agitație perpetuă, căci ea ajunge până la literatura contemporană, suportându-i inconvenientele : conflicte de interes, lipsă de perspectivă, confuzie între «succes» și «valoare» etc (34).

Așadar, literatura este dependentă de contingent, ea poartă amprenta socială, devenind relativă și oricând în pericol de a fi eliminată din canon, dacă a reușit totuși să se afirme la acest nivel. Cum nimeni nu poate citi absolut totul, ne întoarcem la principiul *selecției* și la lista preferențială a cititorului și chiar a criticului literar.

Prin ce devine canonică o operă și apoi rămâne în memoria colectivă ? Unul dintre studiile care încearcă să răspundă la această întrebare este *Canonul Occidental* scris de Harold Bloom care consideră că la baza canonicității unei opere stă *criteriul estetic*. Plecând de aici problema cea mai importantă care se pune este cea a *alegerii* – scriitorul *alege* să se afle în descendența unei figuri ancestrale consacrate, în timp ce cititorul *alege* dintre mii de cărți ce va citi. *Principiul selecției* se impune ca factor decisiv al canonizării unui scriitor (39). Unul dintre cele mai importante teste ale canonicității unei opere ar fi *citirea și recitirea* acesteia. Ce scrieri „se cer” recitate și de ce ? Teoreticianul consideră că printre caracteristicile unei opere ce va fi *recitită* ar fi *stranietatea* – „un fel de originalitate care ori nu poate fi asimilată, ori ne asimilează 77oord noi în așa măsură încât nu ne mai pare stranie”–, *nefamiliarul* –, darul de a te simți străin la tine acasă”–, prin înșelarea așteptărilor cititorului și *familiarul* – darul prin care „ne simțim acasă chiar dacă suntem afară, printre străini” (40). Pledoariile lui Harold Bloom, deși incitante și lămuritoare din anumite puncte de vedere, provoacă și obiecții. Operele de o valoare estetică deosebită devin canonice în epoca în care sunt scrise? Sunt canonici

numai autorii ce au schimbat paradigme ? *Stranietatea*, *nefamiliarul* sau *familiarul* sunt caracteristici fundamentale ale scrierilor ce au intrat în canon ? Cu toate acestea cartea lui Harold Bloom se detașează vizibil de alte studii prin îmbinarea teoriei cu aplicația și mai ales prin capacitatea autorului de a insera conceptului de canon literar caracteristici și valențe noi.

Deși clarificarea definitivă asupra conceptului de *canon literar* este departe de a fi desăvârșită, disputându-se încă funcționalitatea acestuia, el rămâne o *formulă în mișcare* ce cuprinde factori sociali, culturali, politici, literari legați în mod implicit de un anumit tip de mentalitate, de *idiosincraziile unui cititor*.

1. Sub zodia canonului – ce rămâne și de ce ?

Ce fel de lectură caută cititorul secolului XX și XXI și de ce o operă ca *Întunecare*, scrisă de Cezar Petrescu, își pierde răsunetul odată cu trecerea timpului, deși a fost extrem de apreciată de contemporani ?

Dincolo de mutațiile pe care lumea le suportă odată cu încheierea războiului nimic nu poate egala transformările pe care individul le suferă la nivel interior. Personajul care „rămâne” în timp nu mai poate exista prin raportare la un model uman ideal, ci dimpotrivă se construiește ca anti-model, mizând pe diversitate și contradicțoriu.

Cezar Petrescu intuiește nevoile publicului contemporan, folosindu-se de sensibilitatea acestuia față de subiectul războiului abia trecut sau de intoleranța față de un text labirintic, construind o poveste ce urcă ușor pe podiumul canonului epocii, dar care nu-și menține poziția peste veacuri, când opera stă singură în fața *tribunalului timpului*. Onorat în epocă cu premii naționale, acesta este apreciat în mod deosebit pentru scrierea romanului *Întunecare* văzut ca „un veritabil succes al scriitorului, care realiza, pentru prima dată în anii de după război un tablou cuprinzător al societății românești contemporane, punând în dezbatere câteva din problemele ei fundamentale și construind un număr de tipuri reprezentative” (Gafița 97). Observator atent, Cezar Petrescu își cunoaște bine cititorii. Iată un fragment din scrisoarea către directorul editurii „Scrisul Românesc” prin care încearcă să convingă că romanul *Întunecare*, considerat extrem de riscant din cauza volumului mare, merită să fie publicat : „1. Am o clientelă de cel puțin 5000 cititori de literatură care mi-au epuizat celelalte volume din editura «Cultura Națională». [...] 4. Mă voi interesa personal de serviciul de presă în capitală și de distribuție la librăriile din București. Am acolo asigurați cel puțin 1000 de cititori.” (Petrescu, 1986 : 246).

Se pare că scriitorul și-a evaluat corect popularitatea, având în vedere că romanul a fost de câteva ori reeditat în 1928 și chiar după anii celui de-al doilea război mondial, edițiile fiind epuizate într-un timp record. Primirea Premiului pentru proză al Academiei Române și a apoi a Premiului național de literatură a dus la alte reeditări ale romanului *Întunecare* și la traducerea lui în câteva limbi. Pentru Cezar Petrescu valoarea literaturii ține de cimentarea ei în specificul epocii : „O literatură nu e viabilă decât atunci când e străbătută de aspirațiile societății și când o exprimă – restul sunt flori de hârtie, poate meșteșugit zugrăvite în culori de curcubeu, dar de hârtie” (Petrescu 1924 :1). Scrierile fără rădăcini în real par să nu aibă nicio valoare pentru cel care vede în oglindirea societății chiar pașaportul către universalitate : „Pretutindeni a biruit primatul specificului național, reazămul pe trecut, viitorul nutrit de tradiție, dinamizarea latențelor virtualității autohtone, care numai ele cu pecetea neamului tău și cu predestinarea neamului tău, deschid calea universalității” (Petrescu, 1939 :1). Cu toate acestea scriitorul este dispus să-și folosească talentul în funcție de cerințele pieței, de moda vremii sau de ideologii, căci lumea în care trăiește, extrem de schimbătoare și de capricioasă, stimulează adaptabilitatea cu orice preț. El speculează nevoia cititorului de a simți cu suferința generală a războiului care abia trecuse și îi permite acestuia să ia parte la această „aventură”. Cezar Petrescu este permanent interesat de soarta și chiar de posibilitățile materiale ale cititorilor săi, dar și de nevoile emoționale ale acestora care, prin intermediul literaturii, ar putea compensa în plan imaginar carențele vieții reale.

Ca orice scriitor își dorește să rămână în posteritate, vis ce s-a împlinit numai parțial. Romanul *Întunecare* își pierde toate privilegiile în secolul XXI, când pare să nu mai răspundă nevoilor publicului contemporan. Hrănit aproape exclusiv cu o literatură modernă și postmodernă, având posibilitatea să aleagă dintre sute de romane străine sau românești, cititorul secolului XXI, un cititor experimentat, nu mai are aproape nimic în comun cu cititorul secolului XX.

Care au fost criteriile care au rupt *legătura* dintre romanul lui Cezar Petrescu și epoca noastră postmodernă ? Dacă ar fi să ne orientăm după sublinierile criticii literare, ne-am putea întreba dacă nu cumva „stilul gazetăresc”, amprenta sadoveniană sau tehnicile de lucru tradiționaliste au condiționat actualizarea romanului. Merită subliniate aici afirmațiile călinesciene care surprind meritele lui Cezar Petrescu într-o „literatură încă restrânsă”, dar și „slăbiciunile” romanului, văzut ca „o cronică de război superficială, de o anume eleganță ziaristică, dar într-o formă, lunecând pe deasupra realității umane spre a se pierde într-un studiu social, dus până după încheierea păcii” (325).

Tratând individualitatea umană fără a o adânci, romanul *Întunecare* pierde legătura cu singurul element ce nu îmbătrânește niciodată în literatură. Căci ce altceva s-ar putea actualiza mai bine în timp decât problema trăirilor interioare ale individului ? Într-o lume a *mașinii* care exploatează atât de abil omul, condamnându-l să trăiască uneori exclusiv în exterior, literatura poate permite întoarcerea omului spre propriul *sine*.

Nu putem să nu presupunem că lipsa unei participări directe a scriitorului la evenimentele războiului a contribuit poate la perspectiva facilă asupra indivizilor marcați de experiența războiului, care sunt lipsiți parcă de „suflu interior”. Fiind scutit de armată pentru motive medicale, Cezar Petrescu nu a fost o 79oord front, nici măcar pentru a observa zonele în care s-a desfășurat lupta, iar evocările războiului au fost preluate de la prieteni și camarazi care i-au relatat cu amănunte experiențele trăite. Fără a „pipăi” personal spațiul traumatizant al războiului, scriitorul nu reușește să ofere autenticitate personajelor.

Construit pe marginea apologiei războiului – care devine motivul trecerii în revistă a tuturor categoriilor sociale românești – romanul *Întunecare* evocă într-o manieră lineară perioada de dinaintea primului război mondial, frământările oamenilor, momentul izbucnirii tragediei și mutațiile survenite după instalarea păcii. Debutul romanului prezintă familiile celor doi frați Vardaru – Alexandru, om politic și afacerist, și Pavel, militar –, discutând lejer pe marginea problematicei războiului, a cărui perspectivă nu pare să-i afecteze direct. Alexandru Vardaru pare imun la fibrilațiile războiului care se apropie, căci este lipsit pe de o parte de pasiunea și dragostea pentru țară, iar pe de altă parte de teama care-i cuprinde pe cei ce înțeleg implicațiile războiului ca oameni de rând. Scriitorul zăbovește în conturarea locurilor, în descrieri de peisaje sau în prelungirea monologurilor personajelor, dizolvând parțial stilul alert care proiectează în mintea cititorului sentimentul autenticității faptelor narate, iar asocierile uneori puerile și încercările stângace de simbolizare a lumii șubrelesc mesajul care se dorește a fi profund și cu implicații filozofice. Exemplele în acest sens sunt multiple, căci procedeul pare să facă parte din tehnica de scriere a lui Cezar Petrescu :

Această albină – continuă Minea – închisă în paharul de sticlă poate să descrie curbe și traiectorii indefinit variate. Fără să calce niciodată exact pe aceleași urme. Totuși nu poate ieși de sub pahar. Tot așa contingențele în care se înlanțuie istoria nu se repetă niciodată exact, la două epoci distincte, după cum doi oameni, chiar gemeni, nu pot semăna exact unul cu altul. Cum spune Bergson... (Petrescu, 1980 : 299).

Căci dacă cititorul interbelic ce a trăit personal trauma războiului poate gusta aceste intercalări, bucurându-se de limbajul pe înțeles și de referințele ce caută să simplifice mesajul, ele devin insuficiente pentru cititorul secolului XXI care caută mai mult decât un *mesaj pe înțeles*, poate chiar dimpotrivă, caută un mesaj care să-i pună la încercare capacitatea de descifrare, sau care să îi permită să-și asume o interpretare personală.

Personajele romanului, deși sunt multe, fiecare se raportează într-un fel sau altul la iminența războiului care, mai mult decât un context sau o situație politică, este mecanismul ce unește trăirile tuturor, impunându-se ca factor decisiv în destinul individual. Se remarcă în mod special Radu Comșa, tânăr avocat, logodit cu Luminița Vardaru. Fiu de țăran, Radu nu urmărește altceva decât să evolueze din punct de vedere social, sacrificându-și idealurile sau sentimentele pentru a-și atinge scopul. Dar dacă Maria sau Zoe, devenind un „pericol” pentru planurile tânărului intelectual sunt lăsate ușor în urmă, *războiul*, care este motorul întregii acțiuni, și obsesia lui, nu poate fi uitată. Radu Comșa la fel ca mulți alții își dorește războiul, visând pe de o parte la o Românie întregită și pe de altă parte la un destin eroic : „Și e trist, dragă Radule, că vina e a noastră, a mea, a ta, a tuturor celor pe care-i vezi aici și care voim cu toții războiul ! Nu mă îndoiesc că toți suntem sinceri și că-l voim din toată inima, pentru a elibera Ardealul, Maramureșul, Banatul” (*Ibidem* 53).

Protejat de influența lui Alexandru Vardaru, Radu Comșa rămâne la început departe de front, zbatându-se între sentimentul datoriei față de țară și iubirea față de Luminița, lângă care ar avea tot ce și-a dorit vreodată, material și sentimental. Dacă inițial *Războiul* este fantasma fără contur, ce trăiește distinct în mintea fiecărui personaj, o imagine a eroismului absolut sau o fobie ce naște coșmaruri, mai târziu aceasta se osifică și capătă forma unei realități hidoase, iar imaginile traumatizante rămân întipărite în mintea individului.

Mihai Vardaru, verișorul Luminiței, visează să participe la lupta care are să-l transforme într-un om nou. Războiul este văzut prin ochii săi ca o „catastrofă” ce are puterea să traseze linia de demarcație între copilărie și maturitate, între viața fără sens și viața pusă în slujba scopurilor înalte prin care se transformă efemerul în eternitate și omul comun în om ideal. Iluziile personajului sunt zdrobite de realitatea războiului inuman care distruge fără selecție totul. Instinctele tânărului care gândea altădată că războiul schimbă permanent individul se dovedesc a fi numai parțial adevărate, căci războiul într-adevăr transformă pentru totdeauna, însă nu ridică ființa spre culmile gloriei, ci o coboară pe treptele cele mai joase ale *infernului*. Războiul distruge umanitatea, dezechilibrează individul, pus să aleagă între viața lui și viața semenului, *însemnând* pentru totdeauna memoria omului. Nu există eroism în a ucide, înțelege în final Mihai Vardaru, iar păcatul de a avea o inimă „de carne” îl va plăti cu propria viață.

Capitolul III, numit *80oordi s-a arătat un semn mare*, conține cele mai impresionante și plastice imagini din întreaga scriere. Cezar Petrescu se mobilizează pentru a prezenta moartea tânărului Vardaru, a altor camarazi de război și rănirea lui Radu Comșa. Ultimele clipe de viață ale locotenentului Ghenea sunt prezentate detaliat, însă detaliile aici nu deranjează deloc, din contră dau o notă extrem de veridică momentului care pătrunde direct în sufletul lectorului ce simte personal apropierea morții :

Ghenea încearcă să întoarcă ochii bulbucăți spre dreapta unde e întins trupul căpitanului Ionescu, așa cum a fost adus de sanitari. Nu poate. Jos nu se vede. Capul cade îndărăt. [...]

-E Ionescu ? Acolo e el ?...

Amândoi dau din cap.

- Da... De ce ? [...]

- ...nu vorbeam cu el... Știți că eram certați ! Acum aș vrea... dar e imposibil. Acum imposibil...[...]

- ...dacă nu scap, am să vă rog pe voi... Ascultați ?... Eu am un copil. Am avut odată o dragoste... Ascultați ? Nu știe nimeni...Ea n-are să spună niciodată... N-are să îndrăznească... Sărării nu îndrăznesc... Ascultați ? Comșa, auzi ?... E o fată săracă nu trebuia... Am un copil. Și voi dacă nu scap, am să vă rog pe voi... Ce spuneam ?... Da ! Ea n-are să spună. Înțelege, tată Pleșea ?... Am fost o canalie... Nu trebuia... Comșa ! Eu am un... Ce spuneam ?... A fost odată un mic copilăș !... Nu asta... E cântec asta... Ce spuneam ? Să-i scrieți voi, să vă duceți voi, să vă duceți voi la dansa... Ascultați ? Imposibil. Ce spuneam ? Imposibil ! Nu-mi amintesc... Pleșea, Comșa, de ce-au tăcut tunurile ?... Au tăcut acum...

Ochii căpitanului Pleșea și ai lui Radu s-au întâlnit cu același gând : «Tunurile n-au tăcut, bat încă mai tare. Dacă nu le aude înseamnă... Și dacă moare, n-are să știe niciodată nimeni unde să le scrie, unde să-i caute...» Plecați deasupra, aproape în genunchi, așteaptă. Dar locotenentul Ghenea nu mai clipește, întins acolo cu fața în sus. Numai din ochi îi curg lacrimi mari, care se rostogolesc încet de o parte și de alta, până acolo unde e sângele baltă (*ibidem* 362-363).

Ritmul povestirii este alert, iar cititorul poate simți cum „întunericul” cuprinde încetul cu încetul frontul și soldații, migrând ușor către interiorul fiecăruia dintre ei. Căci cei ce scapă de *moartea fizică* se vor lupta pentru totdeauna cu *moartea interioară*. Prezumțiile lui Mihai Vardaru răsună sumbru în fiecare imagine ce prezintă starea lucrurilor și a oamenilor de după război, nimic și nimeni nu mai este la fel, căci războiul a făcut „invalidi care nu se văd” (*Ibidem* 576). Cicatricea hidoasă cu care rămâne Radu Comșa pe obraz reflectă numai o mică parte a întunericului care crește acum *în interior*, hrănit de demonii trecutului, de ororile războiului, de imaginile sutelor de stărvuri ale soldaților morți sau de lipsa de sens pe care uciderea semenilor o are. Viața însăși își pierde rostul, căci perspectiva unui trai liniștit alături de logodnica Luminița se dizolvă încet, lăsând în sufletul personajului un alt loc gol, gata pentru a fi invadat de fantezmele războiului.

Căutând să dea un 80oordinat vieții sale, Radu Comșa „pleacă” într-o călătorie a regăsirii propriului *sine*. Își caută vechii prieteni pe care îi găsește schimbați sau îmbătrâniți înainte de vreme, se iluzionează că la țară în mijlocul familiei sale ar putea renaște, dar mama îi moare, iar sora văduvă care încercă să-și refacă viața îl vrea departe de ea, își întâlnește foștii camarazi de război transformați în bătrâni inofensivi, iar fosta logodnică este acum soția unui alt bărbat și mama a doi copii. La capătul peregrinării sale găsește ca ultimă soluție moartea, fiindcă ea fiind mult prea zdrobită pentru a putea fi recuperată.

Dar societatea zugrăvită de Cezar Petrescu nu este formată numai din *învinși*, ci și din *învingători*, oameni care au renunțat la umanitatea lor, la idealuri înalte, adaptându-se cerințelor vieții și societății care i-a primit cu brațele deschise. Virgil Probotă, prieten și fost camarad de luptă al lui Radu Comșa, un individ simplu și modest înainte de izbucnirea războiului este acum un domn elegant, galant, de carieră, resemnat față de traumele trăite în luptă, adaptându-se vieții care pentru el nu s-a sfârșit odată cu războiul. La fel vor face și alții care nu au participat direct la luptă, dar au pierdut totuși oameni dragi în război. Imaginea finală care rămâne în mintea lectorului nu este pe deplin sumbră, căci viața oferă posibilitatea reconstruirii identității pentru cei care acceptă schimbarea și sunt dispuși *să plătească prețul*.

Romanul *Întunecare* are se pare multe atuuri care seduc cititorul interbelic, fiind pe drept evaluat ca unul dintre cele mai cumpărate scrieri în epocă. Fundalul social, existența simplă a indivizilor, succesul sau eșecul, fatalitatea războiului, dragostea, moartea construiesc împreună o imagine veridică a vieții cu care cititorul se poate identifica și poate umple spațiile goale ale propriei călătorii prin lume.

Prin ce pierde totuși scrierea lupta cu timpul ? Anulând deja câteva dintre răspunsurile posibile care ar fi putut să explice absența ecoului operei în actualitate, ne întoarcem la ipoteza conform căreia lipsa unei participări directe a scriitorului la război îi afectează grav perspectiva artistică. Fragmentele ce evocă excepțional războiul sunt scurtcircuitate de limitarea viziunii scriitorului care nu poate depăși un anumit nivel al evocării. Alături de monstruozițările războiului stau imagini descrise poetic în detalii obositoare, mese de familie la care se discută lucruri banale, drame sentimentale ieftine sau teoretizări cu tentă filozofică ce coboară

în derizoriu. Scriitorul are prea mult în atenție imaginea și dorințele cititorului contemporan, iar romanul devine un amestec de talent și conformism, pierzând contactul cu literatura viitorului. Căci ce-și poate dori mai mult cititorul secolului XXI, care nu a fost prezent la un război mondial, decât să-i fie redat de un scriitor care cunoaște pe propria piele implicațiile lui, sau care este cel puțin dedicat acestei evocări și nu modei unei vremi. Aglomerările de descrieri artistice diluează dramatic ideea pe care scriitorul dorește să o transmită.

Romanul își pierde valoarea în timp, făcându-se vinovat mai ales de accesarea unei viziuni superficiale asupra individualității umane și a mecanismelor ei. Îmbinările textuale diverse trădează interesul utilitar ce tulbură ritmul natural al unei scrieri autentice, iar personajele rămân, dincolo de experiențele trăite – destul de complexe și cu potențial analitic – un *mecanism închis din interior*, care nu se deschide cititorului, negându-i acestuia o *variantă chirurgicală* a individualității lor.

Referințe bibliografice

- Bloom, Harold. Canonul occidental. București: Art, 2018.
- Călinescu, G.. Istoria literaturii române. Iași: Moldova, 1992.
- Cornea, Paul, Canon et bataille canonique, în Marin Mincu (coordonator), Canon și canonizare, București: Pontica, 2003.
- Gafița, Mihai, Cezar Petrescu. București : Editura pentru literatură, 1963.
- Guillory, John. Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993.
- Krupat, Arnold. The Voice in the Margin. Native American Literature and the Canon, Berkeley: University of California Press, 1989.
- Moretti, Franco. The Slaughterhouse of Literature, in „Modern Language Quarterly”, 61:1. 2000.
- Sundberg, A.C.. Towards a Revised History of the New Testament Canon, Studia Evangelica 4 1968.
- Nemoianu, Virgil. Bătălia canonică – de la critica americană la cultura română. In: „România literară”, 23. 41, octombrie 1990, p. 12-13.
- Petrescu, Cezar. Literatura expresie a societății. In: „Neamul Românesc”, 19.90 (21 aprilie), 1924.
- Petrescu, Cezar. Cuvinte pentru încă un drum. In: „România literară”, I.1, 1939.
- Petrescu, Cezar. Întunecare, Prefață și cronologie de Mihai Gafița. București : Albatros, 1980.
- ***, Corespondența lui Cezar Petrescu, ediție îngrijită, cu o introducere, note și indici de Ștefan Ionescu, Cluj-Napoca : Dacia, 1986.

SEDUCEREA PRIN ACCES LA PERSOANĂ – O MODALITATE DE ATRAGERE A PUBLICULUI ÎN TEXT-DISCURSUL DE POPULARIZARE A ȘTIINȚEI

Delia (PATRAUCEAN) VARTOLOMEI

<https://orcid.org/0009-0002-6778-2679>

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România

Rezumat: Textul-discurs pentru popularizarea științei este definit ca o modalitate de traducere, de „recontextualizare” (Calsamiglia 142) a unui text sursă de origine științifică, pentru ca acesta să fie înțeles de un public larg, definit ca un public nespecializat. Această mediere, de la știința ermetică la știința limbajului comun, este realizată de un mediator, „al treilea om” (Jacobi 198) - reprezentat fie de om de știință, fie de jurnalist. În acest context, o trăsătură esențială a genului discursiv (Maingueneau 69-74; Nagy 165) în discuție este atracția cititorului față de subiectul dezbătut. O practică comună pe care o regăsim în multitudinea discursurilor de popularizare a științei este abordarea subiectivă a celor descrise, filtrarea subiectului printr-un registru personal prin prezentarea conținutului științific în funcție de propria experiență. Această procedură, desigur, face parte din categoria celor care vizează captarea, atragerea publicului în lumea textului, deoarece, după cum afirma Umberto Eco (1979), un text nu poate trăi decât prin cititorul său. Pentru a face textul de popularizare a științei atractiv, vom constata, așadar, că mediatorul se va apropia de cititor prin diverse căi discursiv-pragmatice. Interesul nostru va fi îndreptat spre procesul de seducție a audienței prin accesibilitatea la conținutul științific al textului, care se va referi la implicarea eului mediator în „povestea”, expunerea comentariului pozitiv/negativ asupra subiectului, prezentate și folosirea umorului și a ironiei ca „manifestări sociale și psihologice” (Zafiu 497).

Cuvinte cheie: popularizarea științei; gen discursiv; seducția publicului; umor; ironie

Abstract: The text-discourse for the popularization of science is defined as a way of translation, of “recontextualization” (Calsamiglia 142) of a source text of scientific origin, in order for it to be understood by a wide audience, defined as a non-specialist audience. This mediation, from hermetic science to common language science, is carried out by a mediator, the “third man” (Jacobi 1985) - represented by either the scientist or the journalist. In this context, an essential feature of the discursive genre (Maingueneau 69-74; Nagy 165) in question is the reader's attraction to the debated topic. A common practice that we find in the multitude of science popularization discourses is the subjective approach of those described, filtering the subject through a personal register by presenting the scientific content according to one's own experience. This procedure, of course, is part of the category of those aimed at capturing, attracting the public to the world of the text, because, as Umberto Eco (1979) stated - a text can only live through its reader. In order to make the science popularization text attractive, we will find, therefore, that the mediator will approach the reader through various discursive-pragmatic ways. Our interest will be directed towards the process of seduction of the audience through accessibility to the scientific content of the text, which will refer to the involvement of the mediating self in the scientific “story”, the exposition of positive/negative commentary on the subject presented and the use of humor and irony as “social and psychological manifestations” (Zafiu 497).

Key Words: popularization of science; discursive genre; seduction of the audience; humor; irony

Text-discursul de popularizare a științei se definește ca modalitate de translație, de „recontextualizare” (Calsamiglia 142) a unui text-sursă de sorginte științifică, pentru a putea fi înțeles de o audiență largă, definită ca public nespecializat. Această mediere, dinspre știință ermetică spre știință pe înțelesul celor mulți, este realizată de un mediator, „cel de-al treilea om” (Jacobi 198) – reprezentat fie de omul de știință, fie de jurnalist. În acest context, o trăsătură-esență a genului discursiv (Maingueneau 69-74; Nagy 165) în cauză este atragerea cititorului spre subiectul dezbătut. În continuare vom studia câteva procedee de natură pragmatică prin care insul comun, fără cunoștințe specializate reușește să acceadă la sensurile ermetice ale științei. În acest sens, demonstrația noastră uzează de metoda analizei de conținut, prin utilizarea unor exemple extrase dintr-un corpus extins (un corpus care vizează publicațiile periodice cuprinse în perioada 1945-2000), dar și de metoda comparației, deoarece textul de popularizare a științei capătă individualitate doar prin comparație cu sursa sa, textul științific.

1. Discurs narativ

O strategie practică în text-discursul de popularizare a științei este utilizarea referințelor personale prin prisma cărora conținutul informațional (specializat) este transformat într-unul *trăit*, asumat, care ajunge să spună mult mai multe decât orice alt procedeu. Numim acest procedeu *știința cu „persoană”* întrucât se prezintă un alt mod de a expune un conținut științific, teoretic și anume, prin relatarea de către mediator a unor experiențe proprii. Aceste situații nu fac altceva decât să contribuie la popularizarea unor noțiuni ermetice,

științifice, dar într-o formă mult mai atractivă. Astfel, acest conținut este reorganizat și plasat dintr-un unghi diferit, prin raportare la discursul-sursă. Așadar, împărtășirea unor date științifice, plecând de la diferite experiențe umane, contribuie la înțelegerea fenomenului prezentat, sporește interesul cititorului și oferă impresia unui conținut sigur, experimentat, prin care au trecut și alții.

Pe de o parte, această strategie poate avea efect pozitiv, prin accentuarea importanței temei, demonstrând că elementele teoretice se regăsesc în viața reală, prin caracterul veridic pe care pare să-l insuflă experiența relatată, precum și prin ușurința cu care poate fi reținută informația prezentată, pentru că publicul cititor este atras de povestirea *de autor*.

Pe de altă parte, efectul negativ poate apărea prin slaba transmitere de conținut sau chiar prin denaturarea acestuia, deoarece cadrul atipic de transmitere a informației poate duce la pierderea esenței științifice și, mai mult decât atât, poate apărea seducerea prin acces la *persoană*, cale simplă pentru instituirea persuasiunii.

Prin această practică se urmărește abordarea unui conținut științific, dar care se îndepărtează cu totul de textul pur științific, apropiindu-se, mai degrabă, de cel beletristic, de textul narativ. În acest sens, se creează un univers de discurs în care domină persoana I, marcată atât pronominal, cât și verbal. Astfel, prin intermediul persoanei I „se gramaticalizează în discurs”, în mod direct, instanța discursivă a locutorului și indirect, referința (GALR 185). Uneori, tot în mod direct este marcată și instanța alocutorului, prin prezența persoanei a II-a, marcând, astfel, contactul direct între cele două instanțe. Astfel, putem conchide că se trasează o trăsătură semantică proprie a text-discursului de popularizare a științei, [+ implicare], aspect inexistent în știința-sursă.

Analizând exemplele următoare, vom constata că persoana I a pronumelui (sau a adjectivului pronominal posesiv) se lexicalizează în clitice în cazul dativ și acuzativ și în adjective posesive ce se acordă cu numele regent: *îmi, m-, mea, mi-, mă, meu*. La nivel verbal, persoana I a pronumelui „proiectează în matricea verbului” prezența locutorului, aspect identificabil în prezența unui subiect [+Animat] [+Uman] (GALR 457): *văd, (m-)aș fi apropiat; voiam, eram, am început, am arcuit, aveam, voi fi scos* etc.

„Ori de câte ori trec pe strada Podului, mergînd spre Bujac, pe marginea șanțului îl văd pe același necăjit. Om, în vîrstă, trecut ceva de 40 ani, stă șezînd pe marginea șanțului la umbră sub salcîm, alteori pe pragul casei, stă încovoiat sub povara bolii sale, tușește, tușește și scuipă grămadă flegmă adunată înaintea sa, iară peste tot – în jurul său – muștele roi se îngrămădesc mai altfel ca albinele pe lubenițele dulci ale Aradului. La văzul acestui suferind – ca medic igienist – gîndul îmi fuge atît la salvarea acestui necăjit – ca pînă astăzi medicina în ale tămăduirii tuberculoșilor mare ispravă nu a făcut – decît la acel așa zisul izvor de infecțiune cu tuberculoză, pe care acest bolnav îl reprezintă pentru toți cei din jurul său. Tuberculoza este o boală molipsitoare pricinuită de o vietate foarte mică numită bacilul Koch. Acest soi de vietăți ziși microbi, sunt atît de mici încît nu pot fi văzuți cu ochiul liber, ci numai cu un ochian măritor, zis microscop. Vietate ce e denumită bacil, pentru că văzută printr-un microscop are forma unui bețișor, și zis al lui Koch, după numele învățatului german Robert Koch, primul care l-a descoperit în flegma ofticoșilor. Bacilul Koch este sămînța tuberculozei, și ca orice sămînță, ca orice vietate își are felul său anumit de viață – cu anumite apucături -, își are dușmanii săi, după cum și condițiuni favorabile ori nefavorabile dezvoltării sale. Cel mai neîmpăcat dușman al bacilului tuberculozei este soarele. Vorba *unde nu intră soarele, intră doctorul*, se adevărește în primul rînd tuberculozei cu blestematul său bacil. Vara, năcăjitul de care amintesc și alții mulți, mulți din cuprinsul Țării, își scuipă flegma pe marginea șanțului, bacilii căzînd pradă razelor ucigătoare ale soarelui [...] iarna însă lucrurile stau cu totul altfel, tuberculosul stă în casă [...] vreme potrivită a îmbolnăvi pe cei în jurul său. [...] De acest tuberculos m-aș fi apropiat să-l întreb de mai are pe cineva în casă cu el – de nu are vreun nepotel să-i spun să nu scuipe oriunde, să nu-și sărute nepotelul, dar... voiam să nu vorbesc neîntrebat pentru că tuberculoșii, acești nenorociți visători și dornici de viață sunt atît de răutăcioși că odată cu ei vor să piară toată lumea.” (Unirea poporului 5).

Acest exemplu este construit sub forma unei povestiri în care cunoștințele sunt expuse prin prisma narațiunii de către o voce homodiegetică, implicată în *acțiunea propriu-zisă* pe care o înrădăcinează temporal și spațial. Istorisirea pe bază de experiență accentuează caracterul veridic și utilitar al subiectului tuberculozei, deschizînd tema chiar spre diseminare, întrucît informațiile științifice puse în cadru personal au cîștigul de a fi ușor de reținut.

Pentru a explica impactul puternic al tetraplegiei, adică a *lăzării coloanei și a măduvei cervicale*, vulgarizatorul redă o experiență personală care îi face pe cititori să înțeleagă cum se poate produce acest fenomen, ce înseamnă și care sunt consecințele:

„Anul acesta se împlinesc 20 de ani... Tragedia mea a început într-o zis toridă de vară a anului 1992. Eram la ștrand, cu un grup de prieteni, pe o plajă însorită a Brăilei. Dunărea curgea leneș, maiestos și provocator, ca în povestirile lui Panait Istrati ori Fănuș Neagu. Eram un înotător bun,

care se încumetă să taie curentul înșelător de la un mal la altul. Jucam <<corcodeii>> împreună cu prietenii și voiam să obțin performanța unor salturi spectaculoase, cu șerpuiți prelungi sub apă. M-am urcat pe trunchiul unei sălcii și mi-am arcuit mușchii, dar am ezitat o fracțiune de secundă. M-am întors către un pescar bătrîn, care arunca năvodul.

-Este adîncă apa aici, tataie?

-Nu știu flăcău, încearc-o înainte de a sări.

Cu nepăsare tinerească și ca să mă grozăvesc față de fete m-am încordat ca o panteră și am plonjat. Am simțit o trosnitură puternică la gît și un <<curent electric>> care a iradiat în mîini și picioare. Mă lovisem cu capul de un ciot care <<pîndea>> perfid, ascuns sub luciul apei. Am rămas nemișcat, cu capul scufundat, plutind în derivă, neputînd să mă mișc, să mă salvez. Aveam suficient aer în plămîni, dar mă speriasem și nu știam cînd și dacă voi fi scos din apă. Prietenii țipau, glumeau și rîdeau, crezînd că este un truc de-al meu. Bătrînul a dezlegat luntrea și a aruncat plasa <<pescuindu-mă>> și trăgîndu-mă din apă. A urmat o lungă perioadă de suferință: spitalul...operația...lacrimile desperate ale mamei...durerea de pe figura tatălui... încordarea personalului medical... lupta de a recîștiga cu milimetru mișcarea...crucificarea în fotoliul rulant...” (Știință și Tehnică 43).

Astfel, exemplele oferite par a lua forma studiului de caz, accentuînd legătura știință – realitate, atrăgînd cititori și formînd cunoaștere fără ca secvențele oferite să aibă caracter didacticist, de lecție, ci, mai important și pe placul publicului, acestea au caracter de lecție de viață. Totuși, nu putem să nu semnalăm, în cele mai multe exemple oferite, că informațiile sunt prezentate într-un tablou incomplet, unde este surprinsă, mai degrabă, o imagine generală a problemei și nu complexitatea acesteia, așa cum o regăsim într-un articol științific.

2. Discurs metadiscursiv

O altă modalitate prin care vulgarizatorul intervine în procesul re-scrierii este expunerea comentariului, pozitiv ori negativ, prin care își prezintă concepția personală despre subiectul expus. Astfel, mediatorul își pune amprenta asupra celor scrise, emițînd judecăți de valoare despre subiectul dezbătut. În acest fel, vulgarizatorul demonstrează, pe de o parte, interesul acordat subiectului, implicarea în procesul scrierii, dar, pe de altă parte, aceasta înfățișează una dintre armele principale de manipulare a maselor. Expunerea propriei păreri într-un articol de informare are valențe multiple, accentuînd, totodată, caracterul specific genului publicistic al acestui tip discursiv.

Exemplul următor este decupat dintr-un articol de popularizare a științei în care se tratează subiectul științei biologice – *definire, specificitate, particularități, importanță*. Din perspectiva vulgarizatorului, perspectivă despre care putem presupune că ar fi fondată pe alte opinii pertinente, studiate în prealabil, se prezintă faptul că dintre științele realului, biologia ocupă un rol principal:

„Dacă foloasele ce a adus omenirii studiul științelor ca Astronomia, Fizica și Chimia sunt imens de mari, nu mai puțin imense sunt și foloasele ce a adus studiul științei biologice. Și cu atît îmi par mai mari foloasele acesteia din urmă științe, cu cît ea se îndeletnicește cu rezolvarea unor probleme care privesc mai direct pe noi, oamenii. Cu toată ambițiunea ce aș avea de a hotărî științei biologice o poziție excepțională față de celelalte științe.” (Alma Mater 24).

Așadar, printr-un simplu comentariu de tipul știința biologică are „o poziție excepțională față de celelalte științe” și printr-o formulare precum „cu toată ambițiunea ce aș avea”, vulgarizatorul se află în poziția celui care dorește să insuflă părerea personală publicului vizat. Valoarea condiționalului-optativ, la timpul prezent, *aș avea*, situează, totuși, această numire în ierarhie pe o poziție nesigură, în care mediatorul exprimă că aceasta este doar o concepție a sa, care ia forma dorinței, ce ar putea fi manifestată doar dacă ar avea o putere de decizie: *de a hotărî*. Implicarea subiectivă este vizibilă și prin inserția pronumelui personal de persoana I *îmi (par)*, sau a celui de persoana a II-a, *noi* – atestînd o asumare a unei viziuni generalizatoare asupra subiectului (*noi, oamenii*).

Următorul exemplu pornește de la o concepție generală regăsită în mentalul comun și pe care, pas cu pas, mediatorul o articulează. Așadar, acesta își expune părerea despre pir, o plantă, numind-o: *cel mai îndîrjit dușman al grădinilor și chiar al ogoarelor ... o buruiană afuristă*, iar informația cu adevărat relevantă survine în urma unei introduceri care înclină balanța percepției într-un anumit sens:

„Cînd auzi vorbindu-se despre pir, să nu te raliezi imediat părerii vorbitorului. Multe lucruri rele se pot spune despre acesta, considerat, pe bună dreptate cel mai îndîrjit dușman al grădinilor și chiar al ogoarelor ... o buruiană afurisită, de care, cu greu, poate scăpa agricultorul. Pirul (*Agropyron repens*) poate

fi întâlnit peste tot, din zonele de câmpie pînă în cele montane, pe lîngă drumuri, garduri, dar și în cîmp, în toate culturile prășitoare (îndeosebi pe terenurile mai puțin îngijite), pe toate tipurile de sol (cu precădere pe cele nisipoase și secetoase, în toată emisfera nordică). Agricultorul se teme de pir și are și motive s-o facă, deoarece caracterul invadant al speciei cu greu lasă loc și altor plante să se dezvolte (<<Plictisul năpădește ca pirul împrejurii>> Nicolae Labiș). Un proverb românesc spunea că <<Piru nu-l poți stîrpi>>. Pirul (cunoscut și sub numele de chir, răgălie, albei sau grîul mîtei) este o plantă erbacee perenă prin rizomul său tîrîtor lung de 3-4 m, foarte ramificat, gros de circa 2 mm, de culoare galbenă.” (Știință și Tehnică, 21).

Spunem, așadar, că avem de-a face cu un comentariu al mediatorului, datorită utilizării unor adjective care transmit informație negativă despre planta descrisă: (*buruiană*) *aufuristită*, adjectivului calificativ la gradul superlativ relativ de superioritate *cel mai îndîrjit* (*dușman*). La construirea imaginii negative contribuie reflexivul (*agricultorul*) *se teme* (*de pir*), și, bineînțeles, enumerarea unor proverbe care ar trebui, în final, să-l convingă pe cititor, căci înțelepciunea populară este probată, sigură. Totodată, incipitul exemplului organizat sub forma adresării directe (*auzi; să nu te raliezi*) accentuează caracterul subiectiv.

3. Discurs umoristic

Multilateralitatea discursului de popularizare este reliefată și prin nuanțele umoristice care însoțesc textele de difuzare a științei. Întrucît avem în vedere popularizarea științei din presa scrisă, iar cele două principii de bază ale presei sunt informarea și amuzarea, devine evidentă utilizarea acestora și în limbajul popularizării științei. Umorel și ironia, asemenea comentariilor și referințelor personale, sunt nuclee de atracție a publicului, dovedind că mecanismele popularizării sunt grefate și pe cele cu specific publicistic (nu doar pe cele specifice discursului științific ori didactic). În acest sens, umorul, văzut ca o „deviere”, are rolul de oferi un suflu nou, de a reîmprospăta un conținut care altfel ar fi fost placid (Zafiu 130-138), făcînd din unele secvențe de popularizare un *modus obliquus* de a vedea/aborda realitatea.

Umorel și ironia înțeleg ca manifestări sociale și psihologice (Zafiu 497), reprezintă o situație de comunicare construită pe arhicunoscutul contrast dintre aparență și esență. Astfel, acestea sunt rezultate în urma unei nepotriviri flagrante între ceea ce se așteaptă să fie și ceea ce este, în fapt. Acestea presupun o anumită capacitate intelectuală atît în realizarea mesajului, cît și în descifrarea acestuia și, mai mult decît atît, sunt condiționate și de cadrul social, cultural specific celor implicați în procesul comunicării, „adică în interiorul unui spațiu al împărtășirii, în grade diferite, a unor tradiții, obiceiuri, modalități de utilizare a semnelor și de creare a semnificațiilor, într-un spațiu în care se pot identifica valori comune (într-o ierarhizare acceptată, în mare, de toți membrii comunității), un spațiu cu o *doxa* și cu *topoi* general recunoscuți și funcționali pentru toți membrii comunității care viețuiesc acolo.” (Stoica 2)

Totodată, umorul aplicat în operele de popularizare a științei pare a avea dublu rol: pe de o parte, acesta creează o legătură, o conexiune între mediator – cititor, dar, pe de altă parte „umorul ca factor al umanizării discursului, poate fi un element de confuzie pentru cititorii a căror cultură nu permite asemenea violări aparente ale autorității discursului” (Giannoni, 2008: 222-223).

Revistele studiate au relevat pasaje umoristice destinate popularizării, explicării unor noțiuni. Umorel a mai fost remarcat în rubricile destinate „explicării” unor termeni determinați de realitatea socială a vremurilor:

„Săpun: produs care face spumă, necesar curățeniei. Chiaburii Grigore Sălceanu și Constantin Zaharescu, au unele asemănări cu săpunul: fac spume la gură... de necaz că au fost demascați și <<curățați>> din administrația S. M. T.-ului Grivița Roșie-Bîrlad.” (Urzica 3)

„Curent: mișcare repede de aer, în calea căreia, dacă așezi o flacără se stinge. De curînd, din cauza unui puternic curent produs în comuna Bos, raionul Hunedoara, s-au stins lămpile de gaz, deoarece curentul era electric, în locul lămpilor s-au aprins becurile în toată comuna” (*idem*).

„Lumbago: Durere de origine reumatică. Se manifestă de obicei în regiunea lombară, provocînd o accentuată apreciere aplecare a corpului. Sunt, uneori, cazuri cînd simptomele se manifestă mai ales în fața ... superiorului. Așa se întîmplă adeseori tovarășului Itracu Anton (Dan) de la Direcția AAdministrativă din Ministerul Gospodăriilor Agricole de Stat. Numai că acestuia simptomele îi dispar brusc în fața subalternilor, trecînd îndată la crize de nervozitate și violență” (*ibidem* 13).

În revista *Viața Românească* a fost identificată explicarea unor concepte precum „alegerile” sau „senatul” prin intermediul unor satire care, bineînțeles, au rolul de a strîni amuzamentul:

Prin intermediul exemplelor anterioare constatăm că unele cunoștințe pot fi popularizate și pe cale umoristică, acest procedeu ducînd la o receptare generală, superficială a subiectului în cauză. Totodată, se constată că umorul identificat în articolele studiate este, mai degrabă, un umor de tip *cathartic*, apelînd la concepția lui Freud despre rîs ca factor eliberator. Afirmăm acestea întrucît contextul în care apar articole

expuse, a doua jumătate a secolului al XX-lea, este unul care utilizează numeroase modalități comunicative subversive. Așadar, umorul se conturează drept o armă de luptă împotriva unui regim dur, concretizându-se într-un mecanism prin care se dezvăluie lipsuri, greșeli, defecte sociale. Așadar, umorul utilizat în revistele de popularizare a științei din a doua jumătate a secolului al XX-lea este un umor care ascunde și dezvăluie în același timp, un umor care poate fi receptat doar prin contextualizare și din care societatea românească a făcut un *modus vivendi*, mai târziu. În acest spirit, Rodica Zafiu opinează că societatea românească, marcată de sincopa comunistă, a adus umorul în orice împrejurare, făcându-l „impur”, adică „capabil de a apărea în orice situație” (Zafiu 199).

În concluzie, apreciem că aceste procedee sunt unele de finețe, deoarece sunt conduse prin subiectivitatea vulgarizatorului care nu mai transmite doar informații în calitate de mediator, ci devine creator de opinii, influențând publicul prin atitudinea manifestată.

Referințe bibliografice

- Calsamiglia, Helena, „Popularization Discourse” în *Discourse Studies* nr. 5, 2003.
- Jacobi, Daniel, „La visualisation des concepts dans la vulgarisation scientifique”, în *Centre de recherche sur la culture technique*, Neuilly-sur-Seine (FRA), nr. 14, 1985.
- Eco, Umberto. „The Role of the Reader” în *Explorations in the Semiotics of Texts*. Bloomington: Indiana University Press, 1979.
- Frumușani, Daniela. *Rovența, Semiotica discursului științific*. București: Editura Științifică, 1995.
- Giannoni, Davide. „Popularizing features in English journal editorials”. In *English for Specific Purposes*, nr. 27, 2008.
- Gramatica Academiei Române (GALR). București: Editura Academiei Române, 2008.
- Maingueneau, Dominique. *Analiza textelor de comunicare*. Iași: Institutul European, 2007.
- Moirand, Sophie, Touré-Reboul, Sandrine, Ribeiro, Pordeus, Michel. „La vulgarisation scientifique au croisement de nouvelles sphères d'activité langagière”. In: *Bakhtiniana, Rev. Estud Discurso*, vol.11 nr. 2, São Paulo, 2016.
- Nagy, Rodica (coord.). *Dicționar de analiză a discursului*. Iași: Institutul European, 2015.
- Stoica, Dan. *Despre dificultatea construirii unui model global al comunicării*, Seminarul de Logică Discursivă, Teoria Argumentării și retorică, Facultatea de Filosofie. Iași: Universitatea „Al. I. Cuza” 2013.
- Zafiu, Rodica. „Umorul național”. In: *România Literară*, București, nr. 47, 1999.
- Zafiu, Rodica. *Diversitate stilistică în româna actuală*. București: Editura Universității din București, 2001.
- Zafiu, Rodica.. *Evaluarea umorului verbal*. București: Universitatea din București, 2011.

Corpus

- Alma Mater*, an II, , nr. 6, *Revistă de cultură a studenților Universității „Al. I. Cuza” Iași*, 1970.
- Știință și Tehnică*, nr. 7, , nr. 7-8, *Revistă editată de C. C. al U.T.C și Consiliul pentru Răspândirea cunoștințelor cultural-științifice*, București. 1992/1998.
- Unirea poporului*, nr. 39, Septembrie, Blaj, proprietar și editor: Consiliul Național Român din Blaj, fondatori: Al. Lupeanu-Merlin, Iuliu Maior, Blaj, 1946.
- Urzica*, nr. 79, nr. 87; nr. 2; coordonator Aurel Baranga, București, 1949; 1953, 1985.
- Viața Românească*, *Revista uniunii scriitorilor din România*, București, 1950.

EVOLUȚIA SERVICIULUI DIPLOMATIC AL REPUBLICII MOLDOVA: DE LA DIPLOMAȚIA CLASICĂ LA DIPLOMAȚIA DIGITALĂ

Iuliana VÎRLAN

<https://orcid.org/0000-0002-0822-4055>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Dezvoltarea relațiilor internaționale și a serviciului diplomatic este profund legată de felurile precise în care interacționează diferiți lideri politici, care ajung să afecteze cooperarea politică, economică, culturală, socială și securitatea unuia sau a altuia, a lumii globale, aranjamentele și eșafodul de securitate existent, acordurile care întăresc securitatea internațională, ordinea mondială și pacea globală. Ne-am propus în acest articol să parcurgem evoluția serviciului diplomatic al Republicii Moldova: de la diplomația clasică la diplomația digitală. Ne-am propus să investigăm activitatea serviciului diplomatic și a instituțiilor statului vizate în condițiile realizării parcursului european.

Subiectul articolului a pornit de la necesitatea revizuirii traiectoriei politice, economice, sociale, culturale și intelectuale, dar și a momentului de ruptură de la URSS și de continuitate. Ideea generală a fost alimentată cu precădere de impedimentele cu care se confruntă orice cercetător interesat de Moldova: deficitul de analize și scrieri critice pe aspectele diplomației și serviciul diplomatic al Republicii Moldova legate de istoria recentă.

În acest context, în Republica Moldova, se atestă o lipsă acută a materialelor analitico-științifice și metodicodidactice autohtone. În procesul de integrare europeană a statului crește necesitatea cercetării diplomației pentru a pătrunde în profunzimea artei diplomatice și protocolare, pentru însușirea noilor tehnici și metode diplomatice, adaptarea serviciului diplomatic la noile realități contemporane.

Cuvinte-cheie: integrarea europeană, serviciul diplomatic, Uniunea Europeană, Republica Moldova, Ministerul de Externe și Integrare Europeană al RM, politică externă, diplomație.

Summary: The development of international relations and the diplomatic service is deeply related to the precise ways in which different political leaders interact, which come to affect the political, economic, cultural, social and security cooperation of one or another, the global world, existing security arrangements and scaffolding, agreements that strengthen international security, world order and global peace. In this article we have proposed to review the evolution of the diplomatic service of the Republic of Moldova: from classical diplomacy to digital diplomacy. In this context, we suggest to investigate the activity of the diplomatic service and the state institutions concerned in terms of the realization of the European integration.

The subject of the article started from the need to review the political, economic, social, cultural, and intellectual trajectory, as well as the moment of rupture from the USSR and continuity. The general idea was fueled above all by the impediments faced by any researcher interested in Moldova: the lack of analyzes and critical writing on the aspects of diplomacy and the diplomatic service of the Republic of Moldova related to recent history.

In this context, in the Republic of Moldova there is a shortage of analytical-scientific and methodical-didactic materials. In the process of the European integration of the state, the need for diplomacy research increases to acquire the new diplomatic techniques and methods, to adapt the diplomatic service to the new contemporary realities.

Keywords: European integration, diplomatic service, European Union, Republic of Moldova, Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Moldova, foreign policy, diplomacy.

Perioada de după 1990 pentru Republica Moldova, ca și pentru celelalte republici din fosta Uniune, este calificată drept una de tranziție de la sistemul socialist la un sistem democratic. Procesul, ca atare, s-a răsfrânt asupra întregului spectru economic, social și politic, creând multiple probleme pe care anterior nimeni nici nu si le putea imagina.

Evenimentele care s-au derulat pe parcursul acestui deceniu, dramatic și imprevizibil, cu consecințe și influența asupra întregii Europei, și, implicit, asupra Republicii Moldova situate chiar în centrul Europei. La începutul acestei perioade de declanșare a energiilor, a noilor inițiative în noi împrejurări, de stabilire a unor noi relații de către fostele republici unionale cu statele avansate, dar și alte țări de pe glob, s-a stabilit Ministerul Afacerilor Externe în frunte cu Nicolae ȚĂU, ministru.

Astfel, conform unei decizii a Guvernului, absolut toți anagajații erau diponibilizați, cu posibilitatea de a fi anagajați după criteriul de profesionalism. Drept rezultat, ministerul rămase fără subalterni. Pe atunci, insituția era constituită din șapte persoane. O instituție importantă, evident, care trebuia să devină minister în deplinul sens al cuvântului, cu un contingent de specialiști competenți. Treptat, a fost stabilită echipa, strategia ministerului și concepția politicii externe (Țău 2002).

În ziua de 27 august 1991, conform Marii Adunări Naționale din Piața Marii Adunări Naționale, în cadrul ședinței extraordinare a Parlamentului Moldovei s-a votat Declarația de Independență a Republicii Moldova.

Astfel, Parlamentul a proclamat, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi:

"Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără nici un amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale.

În calitatea sa de stat suveran și independent Republica Moldova:

- *SOLICITĂ tuturor statelor și guvernelor lumii recunoașterea independenței sale, astfel cum a fost proclamată de Parlamentul liber ales al Republicii, și își exprimă dorința de a stabili relații politice, economice, culturale și în alte domenii de interes comun cu țările europene, cu toate statele lumii, fiind gata să procedeze la stabilirea de relații diplomatice cu acestea, potrivit normelor de drept internațional și practicii existente în lume în această materie;*
- *ADRESEAZĂ Organizației Națiunilor Unite cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în organizația mondială și în agențiile sale specializate;*
- *DECLARĂ că este gata să adere la Actul final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, solicitând, totodată, să fie admisă cu drepturi egale la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa și la mecanismele sale;*
- *CERE Guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste să înceapă negocieri cu Guvernul Republicii Moldova privind încetarea stării ilegale de ocupație a acesteia și să retragă trupele sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova;*
- *HOTĂRĂȘTE ca pe întregul său teritoriu să se aplice numai Constituția, legile și celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova;*
- *GARANTEAZĂ exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki și ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă (Legea privind Declarația de independență a Republicii Moldova).*

Declarația de Independență a fost votată în Parlament, dar și la Marea Adunare Națională, unde s-a înscris ca un referendum.

În aceeași zi de 27 august 1991, Independența Republicii Moldova a fost recunoscută de România. La câteva ore distanță, Președintele Republicii Georgia, Zviad Gamsahurdia, a emis un decret în care se specifica că, în concordanță cu principiile fundamentale ale politicii externe ale Georgiei și în baza actului privind independența de stat a Moldovei, Georgia recunoaște Republica Moldova ca stat independent și subiect plenipotențiar al dreptului internațional. Totodată, statul georgian a făcut apel la toate statele suverane să recunoască independența de stat a Republicii Moldova (Țău 2002).

Republica Moldova a fost acceptată ca membru al Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) la 30 ianuarie 1992. Concomitent, Republica Moldova a devenit membru cu drepturi depline al ONU. Ulterior, Moldova a fost recunoscută oficial de 112 state ale lumii. Un volum enorm de muncă în vederea recunoașterii Republicii Moldova pe arena internațională a fost depus de Comisia pentru relații externe a Parlamentului. La 5 februarie 1993, Biroul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei a acordat Republicii Moldova statutul de invitat special la Consiliul Europei. Noua calitate de subiect al dreptului internațional, recunoscut de alte state, a permis Moldovei lansarea procesului de înființare a misiunilor diplomatice peste hotarele țării, în scurt timp fiind stabilite relații diplomatice cu 60 de state (Teosa 2011).

La Chișinău s-au deschis rapid primele 8 ambasade – ale României, SUA, Chinei, Rusiei, Bulgariei, Ungariei, Israelului, Turciei și reprezentanța Republicii Belarus. Au fost, acreditați prin cumul 5 ambasadori reprezentând interesele Australiei, Canadei, Filipinelor, Danemarcei și Mexicului. Concomitent, până la 1994 au fost deschise și primele 8 ambasade ale Republicii Moldova în România, SUA, Rusia, Belarus, Bulgaria, Ucraina, Austria, Belgia și o reprezentanță permanentă la ONU. Către 1997 funcționau deja 14 misiuni diplomatice în statele cu care Republica Moldova întreținea relații prietenești tradiționale și exista un anumit nivel de colaborare în domeniile economico-comercial și politic (Teosa 2011).

Înființarea serviciului diplomatic al Republicii Moldova a fost un proces complicat, deoarece nu existau norme juridice care să permită înfăptuirea funcțiilor externe, lipseau cadrele diplomatice profesionale, lipsa de experiență de lucru în domeniul relațiilor internaționale, dar și o bază de date privind normele și principiile dreptului internațional. Dat fiind faptul că, în calitatea sa de republică unională, RSSM avea Minister al Afacerilor Externe, ale cărui funcții se limitau la așa-numitele „relații de prietenie între orașele înfrățite”, paralel cu înființarea misiunilor diplomatice a început procesul de reorganizare a instituțiilor statale de specialitate. În pofida tuturor dificultăților, RM a reușit să organizeze serviciul diplomatic, care are drept scop promovarea politicii externe și realizarea sarcinilor fundamentale ale acesteia.

În vederea creării unei baze juridice pentru înființarea și activitatea misiunilor diplomatice, la 4 august 1992, a fost adoptată Legea cu privire la statutul diplomatic al Republicii Moldova în alte state. La 27 decembrie 2001 a fost adoptată Legea privind serviciul diplomatic, care a sistematizat procedura de numire a ambasadorilor. Alte acte care constituie fundamentele juridice ale serviciului diplomatic sunt: Constituția Republicii Moldova, Legea cu privire la Statutul consular, tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, inclusiv Convenția de la Viena cu privire la relațiile diplomatice și Convenția de la Viena cu privire la relațiile consulare.

În 2014, Republica Moldova făcea un pas mare spre atingerea aspirațiilor sale de integrare europeană, semnând Acordul de Asociere cu UE și fiind prima țară din Parteneriatul Estic care obținea regim liberalizat de vize. În 2022, Chișinăul a mai atins o realizare istorică. Republica Moldova a primit statutul de țară candidată la aderarea la UE, alături de Ucraina. Decizia a fost luată pe 23 iunie 2022, la Bruxelles, după reuniunea Consiliului European. Șefii de state și de guverne din 27 de țări ale UE au votat în unanimitate pentru acordarea statutului.

La 11 aprilie 2022, Ministrul de externe și integrare europeană al Republicii Moldova, Nicu Popescu a primit chestionarul Comisiei Europene privind cererea de aderare la UE a RM de la Comisarul european pentru extindere, Olivér Várhelyi, iar la 19 aprilie 2023, Republica Moldova a trimis, la Bruxelles, primul său raport cu privire la extinderea Uniunii Europene. Documentul, conține circa o mie de pagini, explică progresele înregistrate de Republica Moldova în procesul de aderare la Uniunea Europeană.

Dimensiunea cooperării bilaterale a fost marcată de organizarea a 87 de întrevederi bilaterale la nivel de miniștri de externe din 44 de state ale lumii: Austria, Azerbaidjan, Belgia, Bulgaria, Canada, Cehia, Cipru, Croația, Danemarca, Egipt, Estonia, Finlanda, Franța, Georgia, Germania, Grecia, India, Iordania, Irlanda, Islanda, Italia, Japonia, Liechtenstein, Lituania, Luxemburg, Macedonia de Nord, Malta, Marea Britanie, Norvegia, Polonia, Portugalia, Regatul Țărilor de Jos, România, San Marino, Serbia, Slovacia, Slovenia, Spania, SUA, Suedia, Turcia, Ucraina și Ungaria. La fel, în 2022 au fost desfășurate 65 de vizite oficiale și de lucru ale demnitarilor străini în RM, 13 vizite bilaterale peste hotare ale Ministrului de externe Nicu Popescu, 8 vizite în RM și 19 vizite peste hotare la nivel de Secretari de stat (consultări politice interministeriale), (Raport privind activitatea Guvernului 2022-2023).

Un moment important este dimensiunea consulară care a înregistrat progrese în facilitarea accesului cetățenilor aflați peste hotare la servicii calitative și accesibile, inclusiv prin:

- operaționalizarea portalului centralizat de programări pentru servicii consulare prestate în misiunile diplomatice ale Republicii Moldova peste hotarele țării, disponibil începând cu decembrie 2022 la ambasadele țării noastre în Ungaria, China, Azerbaidjan, Reprezentanța permanentă pe lângă Oficiul ONU la Geneva, Confederația Elvețiană, Turcia, Lituania, Austria, Letonia, Estonia, Suedia, Polonia, Bulgaria, Ucraina și Consulatul de la Istanbul.

- realocarea statelor de personal pe posturi consulare cu unități suplimentare la misiunile diplomatice la Berlin, Londra și Paris.

- instituționalizarea serviciului de obținere a semnăturii electronice prin intermediul MDOC

- digitalizarea serviciului de obținere a vizei de tip A (tranzita aeroportuar) și tip B (tranzit terestru), care, începând din luna august, se eliberează online prin portalul E-Visa, fiind eliminate astfel necesitatea deplasării cetățeanului străin la sediile MDOC.

- reducerea taxei consulare cu 50% pentru servicii consulare de bază, începând cu 1 ianuarie 2023.

- implementarea serviciului guvernamental de livrare (MDelivery) și instrumentului guvernamental de plată Mpay pentru serviciile ASP prestate peste hotarele țării în cadrul MDOC prin intermediul sistemul informatic Oficiul Web, pilotat în cadrul ambasadelor la Budapesta, Stockholm și Viena.

Un alt moment important, ce prevede racordarea serviciului diplomatic al RM în procesul de integrare europeană constituie Marea Adunare Națională "Moldova Europeană" din 21 mai 2023, eveniment la care au participat Președinta Republicii Moldova, Maia Sandu și Președinta Parlamentului Uniunii Europene, Roberta Metsola alături de peste 80000 de cetățeni.

Participarea la eveniment a Președintei Parlamentului Uniunii Europene și a ambasadorilor a mai multor state străine acreditate în țara noastră, demonstrează susținerea Republicii Moldova în parcursul său european, dar și angajamentul acestora în a conlucra cu Republica Moldova pentru a construi un viitor democratic, prosper și sigur.

Prin urmare, oamenii prezenți la Adunarea Moldova Europeană au votat o Rezoluție, prin care au afirmat aspirația Republicii Moldova de a deveni membru cu drepturi depline al Uniunii Europene.

Un alt test important pentru Republica Moldova, în procesul de integrare europeană a fost Summitul Comunității Politice Europene (CPE/EPC) din 1 iunie 2023, care s-a desfășurat în satul Bulboacă, raionul

Anenii Noi, la Castel Mimi și a fost prezidat de Președinta Republicii Moldova, Maia Sandu. Republica Moldova consideră găzduirea acestui Summit CPE ca pe o oportunitate extraordinară de a promova un dialog semnificativ și o colaborare pe probleme care afectează comunitatea europeană mai largă.

Organizarea CPE în Republica Moldova a reprezentat: un moment istoric, recunoaștere pe arena internațională, oportunitatea de a fortifica relațiile cu UE, susținerea din partea țărilor democratice în procesul de aderare al RM la UE, dar și denotă o solidarizare din partea Uniunii Europene. Cu toate acestea, Republica Moldova a trebuit să dea dovadă de responsabilitate și maturitate în vederea bunei desfășurări a Summitului CPE. Beneficiile pe care le-a avut în urma acestui eveniment major au depins și de modul în care autoritățile s-au pregătit de el și mai exact de subiectele care au fost incluse în agendă. Summitul din 1 iunie a prevăzut pentru RM: vizibilitate internațională, accelerarea procesului de aderare europeană, promovarea securității regionale, dezvoltarea relațiilor economice cu statele europene, atragerea investițiilor, venituri generate de eveniment, stimularea turismului.

Printr-un efort interinstituțional comun au fost desfășurate la Berlin, București, Paris și Chișinău, 4 ediții ale Platformei de sprijin a Republicii Moldova (MSP), co-fondată de Franța, Germania și România, cu participarea a peste 40 de țări, inclusiv din UE, G7, organizații internaționale și instituții financiare. Asistența mobilizată este evaluată la peste 420 milioane de euro care au fost transferate 100 în bugetul de stat după cele trei conferințe din aprilie/Berlin, iulie/București și noiembrie 2022/Paris ale Platformei de Sprijin pentru Moldova. În cadrul celor trei Conferințe ministeriale, partenerii de dezvoltare au enunțat pentru țara noastră angajamente financiare și umanitare în valoare echivalentă a cca. 1,4 mld. EUR.

În cadrul celei de-a 4-a ediție a Platformei Sprijin pentru Moldova, Franța a anunțat un sprijin de 200 milioane de euro, iar Germania de 95 de milioane.

Deși, Republica Moldova a reușit să realizeze un progres semnificativ în atingerea obiectivelor politicii externe privind aderarea la UE, precum și consolidarea relațiilor cu partenerii săi strategici, atât pe plan bilateral, cât și multilateral, printr-o implicare mai activă în ceea ce privește procesele regionale și internaționale, dar și de reziliență economică a țării în contextul apariției unor crize majore la adresa securității energetice și alimentare mondiale.

Printre principalele provocări pentru realizarea priorităților în domeniul integrării europene se enumeră insuficiența resurselor umane calificate din cadrul autorităților naționale responsabile, alinierea legislației naționale la legislația Uniunii Europene, realizarea reformelor necesare, dar și războiul de la granițele țării.

Astăzi, ca și după 1991, Republica Moldova, o țară mică, care și-a conturat profilul pe harta globului, afirmându-și independența, continue să binificieze de bunătatea interlocutorilor. Acești interlocutori sunt partenerii strategici care ne dau o mână de ajutor și în cele mai grele momente și au reacționat prompt la solicitările parvenite din partea autorităților de la Chișinău. De asemenea, în fața Republicii Moldova se reprofilează o nouă cale.

Iată de ce, serviciul diplomatic al RM la etapa actuală, are o pondere deosebită pentru fortificarea relațiilor de prietenie între state și menținerea stabilității naționale și internaționale, el trebuie să fie responsabil și loial țării care îl servește. Iar noile generații de reprezentanți ai serviciului diplomatic, pentru a prezenta țara în fața lumii, trebuie să manifeste – călăuzindu-se de un principiu respectat și apreciat în domeniul diplomației – consecvență și continuitate în promovarea intereselor naționale.

Referințe bibliografice

- Legea privind Declarația de independență a Republicii Moldova nr. 691-XII din 27.08.1991
[https://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=11&id=276&t=/Prezentare-Mesaje de sprijin pentru Moldova. Liderii europeni anunță ca vor continua să ajute țara noastră având în vedere provocările cauzate de agresiunea rusă.](https://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=11&id=276&t=/Prezentare-Mesaje-de-sprrijin-pentru-Moldova.Liderii-europeni-anunță-ca-vor-continua-să-ajute-țara-noastră-având-în-vedere-provocările-cauzate-de-agresiunea-rusă.https://protv.md/actualitate/mesaje-de-sprrijin-pentru-moldova-liderii-europeni-anunta-ca-vor-continua-sa-ajute-tara-noastra-avand-in-vedere-provocarile-cauzate-de-agresiunea-rusa-video---2670125.html)
<https://protv.md/actualitate/mesaje-de-sprrijin-pentru-moldova-liderii-europeni-anunta-ca-vor-continua-sa-ajute-tara-noastra-avand-in-vedere-provocarile-cauzate-de-agresiunea-rusa-video---2670125.html>
Raport privind activitatea Guvernului 2022-2023.
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_gov_2022-2023_0.pdf
Rezoluția Adunării „Moldova Europeană”, adoptată în Piața Marii Adunări Naționale la 21 mai 2023.
<https://presedinte.md/rom/comunicate-de-presa/rezolutia-adunarii-moldova-europeana-adoptata-in-piata-marii-adunari-nationale-la-21-mai-2023>
Țău, Nicolae. Diplomația în culise. București: Editura Enciclopedică, 2002.
Teosa, Valentina, Grigore Vasilescu și Emil Ciobu. Serviciul diplomatic: teorie și practică. Chișinău: CEP USM, 2011.

THE NATURE OF LABOR MARKET AND ITS MAIN CHARACTERISTICS

Saleh AWADA

<https://orcid.org/0000-0002-1888-3062>

ORT Sajur High School, Israel

Summary: The nature of the labor market is intricate, shaped by the dynamic interaction of various elements. The labor market is pivotal to the functioning of a market economy. It connects job seekers with employers, forming a dynamic ecosystem of supply and demand for labor. Wage levels, employment opportunities, and skills demanded shape the economic landscape. The efficient functioning of this market influences overall productivity and economic growth. Policies and interventions by governments play a crucial role in maintaining equilibrium and ensuring fair practices within the labor market. It is responsive to economic forces, technological shifts, and policy interventions. This article examines the complex nature of the labor market and explores its main characteristics. The labor market mechanism is essential in addressing the various challenges and opportunities faced by workers, businesses, and policymakers. It includes elements such as labor demand, labor supply, labor price, and competition. The article describes the key characteristics of the labor market: information asymmetry, labor mobility, government intervention, and technological change. Additionally, the article examines the influence of external factors such as economic conditions, technological advances, and social changes.

Keywords: labor market, elements, structure, mechanism, factors.

Аннотация: Природа рынка труда сложна и формируется в результате динамического взаимодействия различных элементов. Рынок труда имеет решающее значение для функционирования рыночной экономики. Он связывает соискателей работы с работодателями, формируя динамичную экосистему спроса и предложения на рабочую силу. Уровень заработной платы, возможности трудоустройства и требуемые навыки формируют экономический ландшафт. Эффективное функционирование этого рынка влияет на общую производительность и экономический рост. Политика и вмешательство правительств играют решающую роль в поддержании равновесия и обеспечении справедливой практики на рынке труда. В данной статье рассматривается сложный характер рынка труда и исследуются его основные характеристики. Механизм рынка труда имеет важное значение для решения различных проблем и возможностей, с которыми сталкиваются работники, предприятия и политики. Он включает в себя такие элементы, как спрос на рабочую силу, предложение рабочей силы, цена на рабочую силу и конкуренция. В статье описаны ключевые характеристики рынка труда: информационная асимметрия, мобильность рабочей силы, государственное вмешательство и технологические изменения. Кроме того, в статье рассматривается влияние внешних факторов, таких как экономические условия, технологические достижения и социальные изменения.

Ключевые слова: рынок труда, элементы, структура, механизм, факторы.

In the ever-evolving tapestry of economic systems, the labor market stands as a dynamic force, intricately woven with the aspirations of workers, the demands of employers, and the regulatory frameworks set by governments. Understanding the nature of the labor market and its main characteristics is paramount in unraveling the complexities that define modern work environments. Amid the intricate interplay between labor supply and demand and the transformative influence of technological advances, the labor market emerges as the nexus where economic forces converge. In navigating an era characterized by globalization, swift technological evolution, and societal transformations, the intricacies of the labor market have become more apparent, presenting a landscape rich with both challenges and opportunities.

Key characteristics of the labor market include competition, information asymmetry, mobility of labor, government intervention, and technological change.

Competition is the heartbeat of the labor market, driving efficiency and innovation. Employers vie for the best talent, while workers compete for desirable positions. This competitive landscape is further intensified by globalization, where companies can access a vast pool of talent globally. In turn, heightened competition incentivizes skill development and specialization among workers, shaping the overall skill composition of the labor force.

Information asymmetry, the uneven distribution of information between employers and employees, introduces an intriguing dynamic. In a labor market context, employers may possess more information about job requirements, workplace culture, and future prospects than potential hires. This asymmetry can impact

negotiations and decision-making. Technology, however, acts as a leveller, providing platforms for transparent information exchange, narrowing the gap and empowering both employers and employees.

Through policies and regulations, governments aim to ensure fairness, protect workers' rights, and promote economic stability. Minimum wage laws, workplace safety regulations, and social welfare programs are examples of interventions that influence the dynamics between employers and employees. Striking a balance between regulation and market forces is crucial to fostering a healthy and equitable labor market.

Technological advancements continually reshape the landscape of work. Automation and artificial intelligence alter job requirements, creating demand for new skills while rendering some roles obsolete. The relationship between technological change and the labor market is intricate. On one hand, technology enhances productivity and creates new job opportunities; on the other, it disrupts traditional employment structures, necessitating adaptability among workers and prompting continuous skills development.

In the relationship of these key characteristics, each element influences and is influenced by the others. Government intervention, for example, may respond to shifts in technology by updating education and training policies. Competition, driven by technological change, may force employers to reevaluate their hiring practices and invest in workforce development. Information asymmetry can be mitigated by technological tools that provide greater transparency in the job market.

A comprehensive understanding of these interconnections is essential for navigating the ever-evolving terrain of the labor market. As we witness ongoing technological revolutions, globalization trends, and societal shifts, the relationships between these key characteristics will continue to shape the nature of work, requiring adaptability and strategic foresight from all stakeholders involved.

The labor market mechanism represents the interaction and coordination of the diverse interests of employers and the working population who want to work for hire based on information received in the form of changes in the price of labor (functioning labor force) (Freeman 640). It has a structure and includes the following elements: demand for labor, supply of labor, price of labor, competition (Figure 1). The interaction of these elements is called the mechanism of supply and demand.

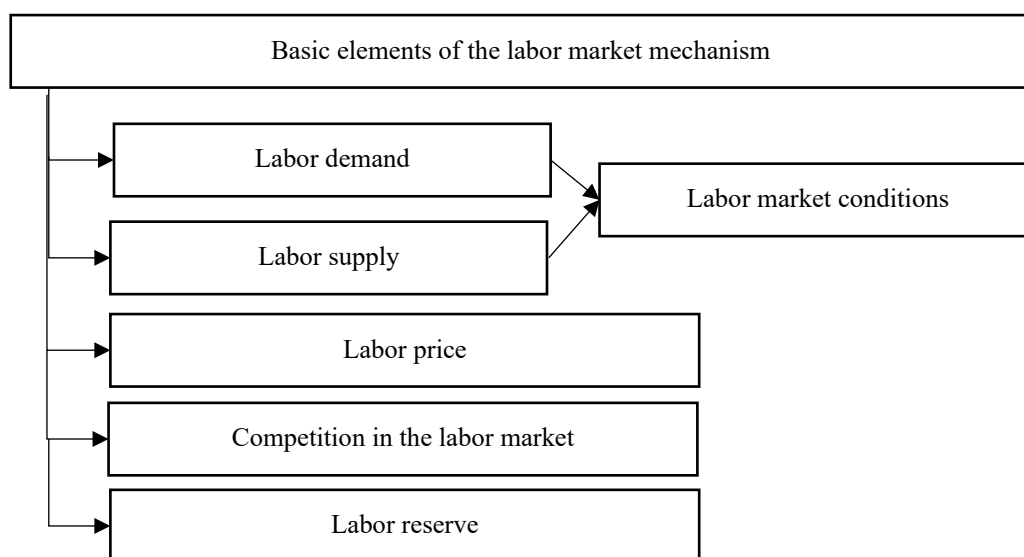

Figure 1. Elements of the labor market mechanism

Labor demand expresses employers' need for workers needed to produce goods and services. Labor supply expresses a certain number of employed employees with certain knowledge and qualifications, as well as the part of the population that wants to work and can start working, taking into account disposable income and opportunities. Wages represent the compensation for work. They serve as the financial remuneration for an individual's labor. Wages are determined by factors such as skills, experience, and market demand. The relationship between wages and labor underscores a fundamental aspect of economic transactions.

The cornerstone of the labor market lies in the interplay between supply and demand. The availability of a skilled workforce and the demand for specific skills define employment patterns and wage structures. In an era of rapid technological advancement, the demand for highly specialized skills has intensified, reshaping the traditional employment landscape.

The degree of competition in the labor market among buyers and sellers of labor determines the type of labor market. They can be competitive, monopoly and monopolistic. A competitive market in its pure form is characterized by a large number of independent and competing sellers and buyers of labor, who do not dictate the terms of employment to others. The monopoly market is characterized by control of the seller of labor, for example, a strong trade union or association of a different order can act as a controller. The monopolistic market is characterized by the diktat of a monopoly buyer of labor. For example, large companies that occupy leading positions in the economy of many small and large cities can set their own rules and labor prices if workers have nowhere else to find employment (Fedotova 22).

The existence of a labor reserve, in other words, that part of the labor force that at a certain moment does not take part in the process of buying and selling labor, has a specific impact on the functioning of the labor market.

Main actors in the labor market include workers, employers, and government (Figure 2).

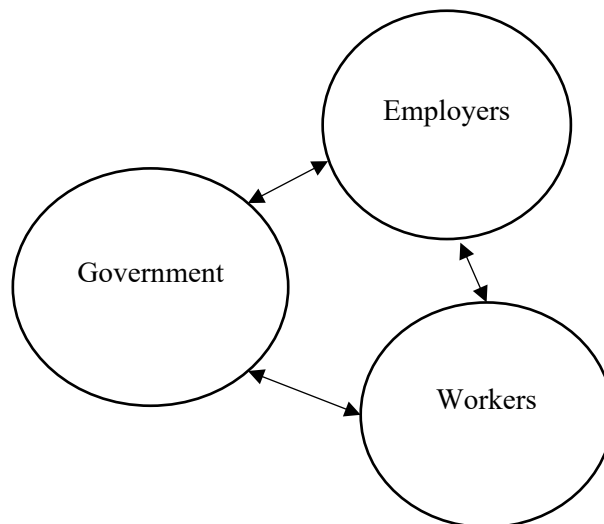

Figure 2. Main labor market participants

Workers are the backbone of the labor market, comprising individuals seeking employment opportunities to earn a living. They bring a diverse range of skills, experiences, and qualifications to the marketplace. Workers actively participate in the job market by searching for employment, applying for positions, and engaging in negotiations with potential employers. Their decisions are influenced by factors such as job satisfaction, work-life balance, career growth opportunities, and compensation. Workers contribute to the productivity and innovation of industries, driving economic growth and shaping the overall dynamics of the labor market.

Employers, ranging from small businesses to multinational corporations, play a central role in the labor market as the entities that create job opportunities. They are responsible for defining job roles, setting employment conditions, and offering compensation packages. Employers engage in recruitment, hiring, and management of the workforce, seeking to attract and retain talented individuals who contribute to the success of the organization. Their decisions impact the overall health of the labor market, influencing wage trends, skill requirements, and workplace dynamics. Employers also respond to market conditions, technological changes, and government regulations, adapting their strategies to remain competitive.

Governments serve as regulators and facilitators within the labor market, aiming to ensure fairness, equity, and economic stability. They enact and enforce labor laws and regulations that govern employment relationships, covering aspects such as minimum wages, working hours, occupational safety, and anti-discrimination measures. Additionally, governments often provide social welfare programs, unemployment benefits, and training initiatives to support workers and address issues of inequality. Through fiscal and monetary policies, governments influence economic conditions that, in turn, impact the labor market. They also invest in education and workforce development to enhance the skills of the labor force and promote long-term economic growth. In times of economic downturns, governments may implement stimulus measures to stabilize the labor market and mitigate the impact of recessions on workers and businesses.

The interactions among workers, employers, and government create a dynamic and interconnected labor market. Each participant plays a crucial role in shaping the overall landscape, contributing to the economic

prosperity of a nation and influencing the well-being of individuals in the workforce. Balancing the interests of workers, employers, and the broader society is a complex task that requires collaboration, effective policies, and a deep understanding of the evolving nature of work.

Labor market trends are influenced by various factors, including economic conditions, technological advancements, and societal changes (Allen 65).

The labor market is a vital determinant of economic growth, serving as both a driver and a reflection of a nation's economic health. A skilled and productive workforce enhances the overall efficiency of industries, fostering innovation and competitiveness. When the labor market functions optimally, with workers well-matched to job opportunities, it contributes to higher productivity levels and increased output. Conversely, a mismatch between skills and job requirements, high levels of unemployment, or underemployment can hinder economic growth. Access to a dynamic and adaptable labor force allows industries to respond effectively to technological advancements, leading to increased efficiency and innovation, further fueling economic growth.

The labor market significantly influences income distribution within a society. Wage levels, employment opportunities, and the types of jobs available play crucial roles in determining the distribution of income. Disparities in skills, education, and experience contribute to wage differentials (Omelianivna 109). In some cases, technological changes may lead to higher incomes for those with specialized skills while potentially displacing workers in routine jobs. Government policies, such as minimum wage laws and progressive taxation, also influence income distribution. A well-functioning labor market that provides equitable opportunities and fair compensation contributes to a more balanced income distribution, fostering social cohesion and reducing economic inequality.

The state of the labor market has profound implications for social welfare. Full employment, where individuals who desire work can find suitable opportunities, contributes to the well-being of society by reducing poverty and enhancing individual and family stability (Higuchi 110). Adequate and secure employment is a fundamental factor in ensuring access to healthcare, education, and housing, all of which contribute to overall social welfare. Conversely, high levels of unemployment or precarious work arrangements can lead to social and economic challenges, including increased poverty, mental health issues, and social unrest. Government interventions, such as unemployment benefits, job training programs, and social safety nets, aim to mitigate the adverse effects of labor market fluctuations and promote social welfare.

The advent of automation and artificial intelligence has ushered in a new era, transforming the nature of work. Routine tasks are increasingly automated, leading to a growing demand for workers with adaptable skills and the ability to navigate a technology-driven environment. These technological shifts impact job creation, skill requirements, and the overall structure of the labor market.

Globalization has turned the labor market into an interconnected system, with implications for both employers and employees. Companies now have access to a global talent pool, but this has also intensified competition. Globalization has led to the outsourcing of certain jobs, affecting local labour markets, and discussing the challenges and opportunities this presents to both workers and businesses.

Demographic shifts, including aging populations and changing workforce compositions, contribute significantly to the dynamics of the labor market. These trends affect labor force participation, retirement patterns and the demand for specific skills across different sectors.

In the knowledge-based economy of the 21st century, education and skills development are paramount. Investment in education and training is critical to providing a skilled workforce that meets the changing needs of the labor market. The role of educational institutions, vocational training programs and continuing education contribute to preparing people for work.

The labor market is not immune to economic fluctuations and external shocks. Factors such as economic downturn, policy changes and geopolitical developments can contribute to labor market volatility. The resilience of the labour market in the face of such challenges and the role of effective policies will mitigate adverse effects.

In conclusion, the labor market is a dynamic and ever-evolving ecosystem influenced by a myriad of factors. Understanding its nature and main characteristics is essential for individuals navigating their careers, businesses striving for success, and policymakers shaping economic policies. As we stand on the precipice of further technological advancements and global interconnectedness, a nuanced understanding of the labor market is indispensable for fostering a workforce that is resilient, adaptable, and prepared for the challenges and opportunities that lie ahead.

The labor market is intricately linked to economic growth, income distribution, and social welfare. A well-functioning labor market that fosters employment opportunities, matches skills with demand, and ensures fair compensation contributes to a thriving economy and a more equitable and stable society. Policymakers,

businesses, and other stakeholders play crucial roles in shaping and maintaining a labor market that positively impacts these key facets of societal well-being.

Bibliographical References

Allen, Emma R. Analysis of trends and challenges in the Indonesian labor market. Mandaluyong City: Asian Development Bank, 2016.

Freeman, Richard. Labor market institutions around the world. In: Handbook of Industrial and Employment Relations, Bacon, N., Blyton, P., Fiorito, J., and Heery, E.(eds). London: Sage (2008): 640-659.

Fedotova, Tatyana. Modern mechanism of labor market functioning. In: Modern European Researches. 4 (2016): 22-29.
Omelianivna, Kovach Valeriia. Forecasting the mechanism of the labor market management. In: Публічне урядування. 5.20 (2019): 109-122.

Higuchi, Akihiko. The mechanisms of social exclusion in modern society: The dilemma of active labor market policy. In: International journal of Japanese sociology 23.1 (2014): 110-124.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ УЧЕНИЯ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Татьяна АНДРЕЕВА

<https://orcid.org/0000-0003-1822-868X>

Международный Независимый Университет Молдовы (ULIM), Кишинэу

Аннотация: Проблема межгосударственных экономических объединений сегодня приобретает геополитический характер, и поэтому формирующиеся союзы будут играть ключевую роль в мировой политике. Опыт демонстрирует, что такие объединения, как ЕС или НАТО, успешно функционируют, несмотря на сохранение членами значительной части своего государственного суверенитета. Эти союзы активно формируются, особенно после достижений ЕС. Они создаются будущими членами с целью сохранения и поддержания своей самостоятельности, избегая подчинения влиянию других мировых держав или союзов. С точки зрения традиционной экономической теории невозможно полностью разрешить вопросы, связанные с международной интеграцией. Почему некоторые интеграционные объединения успешны, а другие – нет? Почему декларируемые цели не всегда совпадают с результатами? Экономическая интеграция становится особенно актуальной в современном мире. Ряд важных факторов, таких как экономическое сотрудничество, культурное взаимодействие, совместное развитие инфраструктуры, взаимопомощь и поднятие статуса на мировой арене, играют существенную роль. Это подчеркивает, что страны, входящие в эти союзы, совместными усилиями достигают больших высот, чем если бы действовали в изоляции, подтверждая действие правила синергии.

Ключевые слова: слияние экономик, политическое объединение, внутренняя экономика государства.

Abstract: The contemporary challenge of interstate economic integration carries a geopolitical nature, indicating that the emerging alliances will assume pivotal roles in global politics. Empirical evidence demonstrates the functionality of such interstate unions as the EU or NATO, despite their members retaining a significant portion of their state sovereignty. These alliances are becoming widespread, particularly following the achievements of the EU. Each union is established by the prospective member states with the goal of safeguarding and sustaining their autonomy, preventing subjugation to the influence of global powers or other unions. From the standpoint of traditional economic theory, comprehensive answers to all inquiries related to international integration prove elusive. The reasons behind the success or failure of integration unions and the occasional misalignment between declared goals and outcomes remain intricate. The significance of issues related to economic integration is particularly pronounced in the present era. Additionally, various other pivotal factors, such as economic collaboration, cultural exchange, joint infrastructure development, mutual support, elevation of global status, and more, contribute to the overall dynamics. This collective effort underscores that countries within these unions achieve greater heights than if they were not members, thus exemplifying the principle of synergies in action.

Keywords: Integration of economies, integration in politics, domestic economy.

Термин «интеграция» стал активно использоваться в научных кругах немногим более ста лет назад, в конце XIX века. Происхождение этого термина связано с латинским словом "integratio", что означает соединение. В современной науке понятие интеграции часто ассоциируется с глобализацией и интернационализацией, но оно обладает своими уникальными особенностями. Характеризующие интеграцию черты включают отделенность интеграционного объединения от остального мира, добровольность процесса создания такого объединения, общие правила для формирования внутренней и внешней политики участников, наличие собственной системы органов и нормативно-правовой базы, а также общие цели и представление об общей судьбе.

Процесс интеграции отличается от других процессов в экономической сфере тем, что он приводит к объединению экономик нескольких субъектов (стран) в единое целое. Важно отметить, что международная экономическая интеграция не подразумевает любое сближение, а только то, которое осуществляется политически независимыми государствами и является добровольным процессом (Европейская интеграция 15).

В российской экономической науке интеграцию рассматривают как процесс, который развивается на основе интернационализации всех сфер общественной жизни, ускоренной научно-техническим прогрессом и увеличением взаимозависимости народов и государств. Ю.В. Шишков подчеркивает, что основой интеграционных процессов является международное разделение труда,

опосредованное торговыми и другими экономическими отношениями на микро- и макроуровнях (Цыганкова 120)

Таким образом, интеграцию следует понимать как естественный процесс, проистекающий из постепенного раскрытия стран друг перед другом. В ходе этого процесса различные многонациональные макроэкономические организации постепенно стремятся к слиянию, формируя «единое многонациональное экономическое пространство» (Даниленко 56), которое со временем структурируется в новый, более эффективный экономический организм. Н.Н. Ливенцев дополняет это понимание, определяя международную экономическую интеграцию как «высокую (зрелую) степень интернационализации производства, основанную на развитии глубоких устойчивых связей и разделения труда между национальными экономиками, что приводит к постепенному слиянию воспроизводственных структур различных стран».

Основное внимание уделяется еще одному важному аспекту понятия интеграции: это ключевая форма интернационализации производства в рамках мировой экономики. Вместе с тем, учитывая, что при формировании новой экономической структуры страны-участницы вынуждены передавать часть своих полномочий совместным органам управления и контроля, определение Эрнста Б. Хааса представляется справедливым. По мнению этого эксперта, интеграция - это «процесс, при котором лояльность политических деятелей нескольких национальных образований смещается к новому наднациональному центру принятия решений, который становится центром политической активности. Конечным результатом процесса политической интеграции является новая политическая общность» (Чечурина 269).

Важно отметить, что изучение интеграции началось еще в конце XIX века немецкими и шведскими специалистами. Р. Шмед, Г. Кельзен, Д. Шиндлер являются основоположниками в этой области. Их исследования нашли продолжение в теории больших пространств Карла Шмидта. Как немецкий историк и юрист, Шмидт понимал, что для изменения экономических условий необходимо создавать обширные геополитические пространства как новые, более совершенные субъекты международных отношений и права. Теория большого пространства рассматривает процесс развития государств с точки зрения стремления к достижению максимального территориального объема. К. Шмидт утверждал, что большое пространство - это новая форма вне национального объединения, основанная на стратегических, геополитических и идеологических факторах (Пономарева 56).

Согласно швейцарскому экономисту В. Рёпке, интеграция - это состояние, при котором аналогичные свободные и выгодные торговые отношения могут формироваться как между национальными экономиками, так и внутри этих экономик. Взгляд В. А. Шлямина состоит в том, что экономическая интеграция представляет собой определенную форму взаимодействия государства и предприятий, предполагающую высокую степень взаимопроникновения и взаимозависимости (Шарапов 8).

Представленные трактовки позволяют говорить о двух различных методологических подходах к пониманию процесса экономической интеграции. Первый подход, обычно называемый статическим, рассматривает интеграцию как последовательное наступление благоприятных обстоятельств и предпосылок для формирования надсубъектного (наднационального) института. Целью такого института является приближение национальных экономик и согласованная межгосударственная экономическая политика для достижения общих стратегических целей. Этот взгляд долгое время был доминирующим, особенно среди неолиберальных теоретиков.

Другой, «динамический» подход рассматривает интеграцию как контролируемый и добровольный процесс развития и укрепления связей, когда хозяйствующие субъекты последовательно сближаются и структурно объединяются для получения сравнительных преимуществ. Венгерский экономист Б. Баласса одним из первых пришел к выводу, что интеграцию следует рассматривать не только как статическое состояние, но и как динамический процесс. В результате сложился общепринятый двойной подход к пониманию смысла международной экономической интеграции (Авландеев 260).

На европейском континенте наилучшим примером успешной международной экономической интеграции служит функционирование Европейского союза (Гладков 68). Этот опыт стал основой для разработки важных теорий и практических моделей региональной интеграции во второй половине XX века.

Экономическая интеграция представляет собой сложный процесс, развертывающийся в несколько этапов. В большинстве случаев государства объединяются с учетом их географического расположения в рамках одного обширного региона (Карелина 444). Это отвечает их потребностям в стабильности, росте экономики, торговле, сотрудничестве в различных областях и повышении

мирового влияния. Также учитывается уровень экономического развития стран, который должен быть примерно одинаковым для успешного интеграционного развития.

Важно отметить, что наилучшие результаты в международной экономической интеграции были достигнуты на европейском континенте. В начале 1950-х годов, когда возникли интеграционные союзы, необходимо было понять их происхождение и роль силовых структур в этих процессах. Это стало отправной точкой для формирования интеграционных теорий, включая функционализм и федерализм. Среди ключевых теоретиков функционализма выделяются Д. Митрани и Эрнст Б. Хаас.

Теория политики Д. Митрани утверждает, что интеграция различного уровня наблюдается в мировых империях, блоках и международных организациях. Согласно ей, интеграцию характеризуют эффективный контроль за властью, общий орган принятия решений и центр политического просвещения граждан, входящих в сообщество.

Функционалисты считают, что современное общество сталкивается с техническими проблемами, решение которых требует тесного сотрудничества специалистов по разным областям по обе стороны границы. Исходя из этого, интеграция рассматривается как последовательный процесс, в результате которого формируются новые властные структуры, приобретая постепенно больше законодательных полномочий.

При анализе интеграции в Западной Европе теоретическая школа федерализма подчеркивала несколько необходимых компонентов этого процесса. Во-первых, это требует осознанного политического решения со стороны правительств и народов, что приведет к добровольному отказу партий от своего политического суверенитета и независимости. Во-вторых, необходимо учреждение одного или нескольких новых наднациональных органов с передачей им полномочий, чтобы они могли принимать решения независимо от влияния отдельных государств-членов. Федералистская модель подчеркивает, что национальная безопасность является ключевым стимулом для интеграции, предсказывая завершение эпохи конфронтации благодаря объединению национальных экономик.

Вклад в теорию федерализма в интеграционных исследованиях внесли А. Спинелли и С. Пистоне, подчеркивая важность формирования наднациональных институтов в процессе экономической интеграции.

Функционализм и федерализм представляют противоположные взгляды на европейскую экономическую интеграцию, где первый основан на совместной модели, а второй - на жесткой наднациональной интеграции. Позже идеи функционализма преобразовались в неофункционализм. Эрнст Б. Хаас отмечает, что для успешной экономической интеграции страны-участницы должны иметь общие экономические интересы, схожие системы и взаимозависимость.

Неоклассическая традиция рассматривает интеграцию как элемент рыночной структуры, влияющей на ее эффективность. Экономисты, следующие неоклассическим идеям, вносят важные выводы для анализа экономической интеграции в России, учитывая монополизацию и ограниченность выбора рыночных контрагентов.

Институциональная экономическая теория исследует интеграцию в контексте минимизации транзакционных издержек, находя свое отражение в работах таких экономистов, как Алчин, Демсетц, Коуз, Норт, Эрроу и других.

В отличие от неоклассиков, Р. Коуз выдвигал идею о том, что заключение рыночных контрактов, поиск информации и борьба с оппортунистическим поведением требуют определенных затрат, которые он называл издержками ценового механизма. Коуз аргументировал против рынка и иерархической организации фирмы как взаимозаменяемых механизмов координации экономической деятельности. Он предполагал, что внутри фирмы предприниматель может выполнять свои функции с меньшими издержками, снижая транзакционные издержки.

В российской экономической науке исследователи, такие как Авдашева, Качалова, Клейнер, Тамбовцева, Шастико, развивали институциональный подход к теории экономической интеграции. Они анализировали экономические и институциональные реформы, происходившие в промышленно развитых странах и постсоциалистических государствах, включая Россию. Основываясь на понимании внутрифирменных отношений как незавершенного контракта, исследователи объясняли замену ценового механизма вертикальной интеграцией. Они приходили к выводу, что выбор форм бизнес-групп влияет на "преобладающий тип неопределенности" институциональной среды, преодолеваемый в рамках интегрированных структур.

Таким образом, ключевые характеристики экономической интеграции хозяйствующих субъектов, вытекающие из неоклассического и неинституционального подходов экономической теории, включают:

- Согласование целей, действий и экономических интересов субъектов, осознание необходимости и рентабельности объединения.
- Внутренняя организация хозяйствующих субъектов, выражающаяся в тесном сотрудничестве через договоры, частично или полностью заменяющие ценовой механизм рынка.
- Сложные интегрированные структуры, которые являются организационными формами функционирования финансово-промышленного капитала.
- Снижение транзакционных издержек при экономической интеграции субъектов, зависящее от институциональной среды взаимодействия предприятий, законодательства совершаемых сделок и уровня доверия экономических агентов.

В отличие от функционалистов/неофункционалистов и федералистов, Б. Баласс придавал важность экономическому содержанию и целям интеграционных процессов. Он анализировал экономическую интеграцию как процесс и состояние, включая меры по устранению дискриминации между экономическими единицами разных национальных государств. Вклад Б. Баласса в теорию международной экономической интеграции выражается в выделении форм развития региональной экономической интеграции, таких как зоны свободной торговли, таможенные союзы, общие рынки и экономические союзы.

Зона свободной торговли (ЗСТ) подразумевает отмену таможенных пошлин и количественных ограничений в торговле между странами-участницами интеграционного объединения, при этом сохраняются национальные импортные тарифы и квоты для стран, не входящих в ЗСТ. Таможенный союз (ТС) представляет собой ЗСТ с единым внешним таможенным тарифом для всех стран-членов, а также утверждает единую внешнеторговую политику по отношению к третьим странам. Общий рынок (ОР) — это ТС с добавленной свободой перемещения капитала, рабочей силы и других факторов производства. Экономический союз (ЕС) представляет собой ОР с гармонизацией экономической и социальной политики стран-участниц. Экономический и валютный союз (ЭВС) означает полную интеграцию экономических комплексов стран-участниц, включая унификацию денежно-кредитной, налоговой и валютной политики, введение общей валюты и создание наднациональных органов управления, чьи решения обязательны для государств-членов, что на практике приводит к замене национальных государств центральной властью.

В настоящее время в мире функционирует множество интеграционных объединений, их распределение в основном зависит от территориальных характеристик. На Европейском континенте широко известен Европейский Союз, в Северной Америке — НАФТА (Североамериканская ассоциация свободной торговли), в Восточной Азии — АСЕАН (Ассоциация государств Юго-Восточной Азии), в Южной Америке — МЕРКОСУР. Африка также представлена многочисленными интеграционными объединениями, включая КОМЕСА, САДК, ЭКОВАС и другие. Каждое из этих объединений уникально в силу различий в уровне развития, географическом положении, природных ресурсах и потенциале развития своих членов. Основная цель данного исследования — выделить и кратко охарактеризовать эти интеграционные объединения, а также рассмотреть возможность их применения для Молдовы.

Территория Российской Федерации условно делится на Азиатскую и Европейскую части, где она граничит с такими азиатскими странами, как Китай, Япония, Северная Корея, Монголия, а также с рядом европейских стран, таких как Эстония, Латвия, Литва, Польша и другие. В связи с этим, примерами наилучшего функционирования интеграционных объединений могут служить Евросоюз и АСЕАН.

Традиционным образом интеграции является Европейский Союз. Его уникальность заключается в том, что объединение существует с середины XX века и на сегодняшний день включает 27 стран, обладает нормативно-правовой базой и часто рассматривается как единое государство в литературе и СМИ. Именно этот союз станет предметом более подробного рассмотрения в данном исследовании.

В заключение важно подчеркнуть, что экономическая интеграция представляет собой сложный процесс, требующий взаимодействия всех ее субъектов. Эта координация должна быть осознанной, согласованной, что подразумевает создание новых органов управления для эффективной работы интеграционных группировок стран. Процесс интеграции отличается от других явлений в экономической сфере тем, что объединенные экономики нескольких субъектов (государств) превращаются в единое целое. Необходимо понимать, что международная экономическая интеграция происходит исключительно между политически независимыми государствами и является добровольной. Наибольшие успехи в этом направлении были достигнуты на европейском континенте. Теоретические подходы к анализу интеграции позволяют сделать вывод, что нет универсальной

теории, применимой ко всем странам, стремящимся к интеграции. На разных этапах формирования и функционирования интеграционных объединений также нет стандартных схем даже в рамках ЕС.

Библиографические источники

- Авлaдеев, А.А. Уточнение понятий «экономическая интеграция» и «принудительная экономическая интеграция». В: Молодой ученый. 21.80 (2014): 260-263.
- Браницкий, А.Г. Интеграционные и дезинтеграционные процессы в ЕС. В: Россия: тенденции и перспективы развития Ежегодник. Москва, 2017.
- Гладков, И.С. Мировая экономика и международные экономические отношения. Москва, Бином. Лаборатория знаний, 2019.
- Даниленко, Л.Н. Мировая экономика. Москва, КноРус, 2019
- Европейская интеграция: учебник. Москва, Деловая литература, 2011.
- Карелина, М.Г. Анализ категорий «экономическая интеграция» и «интеграционная активность» в рамках систематизации научных подходов по исследованию интеграционных процессов. В: Молодой ученый. 6.86 (2015): 444-447.
- Любецкий, В.В. Мировая экономика и международные экономические отношения. Москва, Инфра-М, 2018.
- Пономарева, Е.С. Мировая экономика и международные экономические отношения. Москва, Юнити-Дана, 2019.
- Пурсайнен, К. Теории интеграции и рамки отношений ЕС — РФ. <http://www.recep.ru/files/documents>.
- Цыганкова, П.А. Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации. Москва: ИНФРА-М, 2011.
- Чечурина, М.Н. Международная интеграция и международные организации. Мурманск: МГТУ, 2012
- Шарапов, В.В. Особенности экономической интеграции между странами с разным уровнем развития. Петрозаводск: Карельский научный центр РАН, 2010.

CONSIDERAȚIUNI PRIVIND STAREA ACTUALĂ ȘI PERSPECTIVELE DE DEZVOLTARE A SECTORULUI DE CEREALE

Igor BALAN

<https://orcid.org/0000-0001-8605-5640>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Andrei ZBANCA

<https://orcid.org/0000-0003-4441-4662>

Universitatea Tehnică din Moldova, Chișinău

Rezumat: Agricultură reprezintă sectorul economiei naționale, care este cel mai vulnerabil și expus față de riscurile naturale / schimbările climatice, criza energetică și pandemie, crizelor regionale și războiului din țara vecină. Factorul principal ce determină mărimea, calitatea și stabilitatea producției agricole în Republica Moldova îl constituie condițiile agro-climaterice, în special, lipsa de umiditate condiționată în mare măsură de secete, prezența cărora devine tot mai dezastruoasă și cu consecințe severe. Secetele temporare au devenit un fenomen natural destul de periculos și poartă un caracter aproape cronic. Producția agricolă a Republicii Moldova este dependentă în întregime de importul de produse de uz fitosanitar și fertilizanți, semințe și combustibil, ceea ce are un impact negativ asupra competitivității produselor agro-alimentare moldovenești. Pe baza cercetărilor și analizelor efectuate, au fost enunțate o mare parte din deficiențele sectorului, precum și formulate concluzii strategice și recomandări plauzibile de soluționare a unor lagune și impedimente cu impact care împiedică dezvoltarea sustenabilă a entităților din domeniul agricol. În opinia autorilor, toate cele menționate în articol necesită eforturi comune ale tuturor participanților din lanțurile valorice prin diverse forme de asociere și cooperare, precum și implicarea pe măsură sub aspect constructiv și eficient a autorităților publice și partenerilor de dezvoltare pentru a crea un cadru legal de acordare a sprijinului relevant care va fi capabil să genereze eficiență în activitatea sectorului distinct și să dezvolte încrederea reciprocă între toți actorii implicați.

Cuvinte-cheie: lanț valoric; producție agricolă, export; import; comerț cu cereale; criză; costuri; parteneriate.

Summary: Agriculture represents the sector of the national economy, which is the most vulnerable and exposed to natural risks / climate change, energy crisis and pandemic, regional crises and war in the neighboring country. The main factor that determines the size, quality and stability of agricultural production in the Republic of Moldova is the agro-climatic conditions, in particular, the lack of humidity largely conditioned by droughts, the presence of which is becoming increasingly disastrous and with severe consequences. Temporary droughts have become a rather dangerous natural phenomenon and have an almost chronic character. The agricultural production of the Republic of Moldova is entirely dependent on the import of phytosanitary products and fertilizers, seeds and fuel, which has a negative impact on the competitiveness of Moldovan agri-food products. Based on the research and analysis carried out, a large part of the shortcomings of the sector were stated, as well as strategic conclusions and plausible recommendations were formulated to solve some lagoons and impediments with an impact that prevent the sustainable development of entities in the agricultural field. In the opinion of the authors, everything mentioned in the article requires joint efforts of all participants in the value chains through various forms of association and cooperation, as well as the constructive and effective involvement of public authorities and development partners in order to create a legal framework for providing the relevant support that will be able to generate efficiency in the activity of the distinct sector and develop mutual trust between all the actors involved.

Keywords: value chain; agricultural production, export; import; grain trade; crisis; costs; partnerships.

Agricultura reprezintă sectorul economiei naționale, care este cel mai vulnerabil și expus față de riscurile naturale / schimbările climatice, criza energetică și pandemie, crizelor regionale și războiului din țara vecină. Totodată, acest sector este constrâns și de alte circumstanțe, care sunt generalizate și expuse expres în continuare:

- importul și tranzitul de cereale din Ucraina a avut unele efecte negative asupra fermierilor din Republica Moldova (în special la formarea prețurilor de achiziție a lor). Totodată, prețurile la cereale se stabilesc pe burse intenționale și regionale, iar aici se constată o scădere bruscă, deoarece stocurile existente de cereale în lume sunt suplinite în special pentru grâu;

- Republica Moldova este țară membră a Organizației Mondiale a Comerțului (OMC), ceea ce impune respectarea unor acorduri internaționale de comerț și face practic imposibil restricționarea / stoparea importului de cereale (inclusiv și Ucraina);

- importul de cereale din Ucraina nu este unul esențial în cantitate, dar important pentru sectorul autohton de a spori competitivitatea, deoarece concurența este importantă și facilitează îmbunătățirea eficienței economice a sectorului și exploatașilor agricole;

- majoritatea brutăriilor mari din Republica Moldova lucrează pe baza făinii de import din Ucraina, care este mult mai ieftină și calitativă pentru fabricarea produselor de panificație. Cu părere de rău, în Republica Moldova grâul produs este în majoritatea cazurilor furajer (tehnologii extrem de simple și minimaliste, deseori fără disciplină tehnologică corectă) și acest fapt generează venituri din vânzări mult mai mici;

- tehnologiile învechite, concurența acerbă din bazinul Mării Negre (România are subvenții directe la hectar, Ucraina are un regim liberalizat pe timp de război, electricitate mult mai ieftină și inputurile pentru agricultură sunt mult mai accesibile la preț), costurile înalte la mijloace de producere pentru agricultură din Republica Moldova, credite scumpe și crizele existente au un efect major asupra sectorului și produsele autohtone sunt mult mai scumpe din cauza recoltelor scăzute și administrării joase a exploatașilor agricole în special în cazul fermierilor micro, mici și medii;

- competitivitatea joasă a sectorului autohton de cereale este cauzat de organizarea extrem de joasă și informarea proastă a producătorilor agricoli. Totodată, lipsa de informații, transfer de cunoștințe și parteneriate durabile între părțile cointerestate nu permite dezvoltarea corectă și durabilă a afacerilor și sectorului, iar monopolizarea comerțului cu cereale a influențat negativ parteneriatele și continue să conducă la lipsa de eficiență a sectorului de cereale național.

De menționat că, în ultimii trei ani agricultura din Republica Moldova s-a confruntat cu o serie de crize internaționale, care au avut impact major regional și cu desăvârșire și asupra sectorului real agroalimentar al Republicii Moldova. În acest context, producătorii agricoli autohtoni au fost nevoiți să adopte un sistem de management al riscurilor simplist, care include minimalizarea costurilor directe de producere din contul minimalizării tehnologiei rezultat la scumpirea resurselor bancare și nebankare posibil de atras (practic imposibilitatea de atragerea resurselor creditare noi și dificultatea de restructurare a creditelor din anii precedenți). Ucraina și Federația Rusă rămân furnizori importanți de mărfuri agricole, precum grâu, porumb, orz, floarea soarelui și alte produse de bază, inclusiv îngrășăminte, ambele asigurând aproximativ 30 % din exporturile globale de grâu și 20 % a exporturilor de porumb. Republica Moldova se află în imediată proximitate față de zona de conflict, întreține legături comerciale strânse cu statele afectate precum și majoritatea lanțurilor sale logistice traversează Ucraina, astfel situația formării prețurilor depinde mult de conflictul din zonă. Dacă până în iulie 2022 persista riscul unei eventuale crize alimentare, atunci din august 2022 problema s-a aplanat grație Coridorului de Cereale, care a avut mai multe efecte benefice, dar la nivel local prețurile s-au redus considerabil, care împreună cu inflația de circa de 30 % pentru 2022 a fost catastrofal pentru acest sectorul. În același timp, anul agricol 2023 se arată a fi mai optimist la capitolul volumul producției agricole recoltate.

Tabelul 1. Prognoza volumelor producției de cereale pentru sezonul 2023- 2024

Tip cultură	Estimarea indicatori sezon agricol 2023-2024		
	Suprafața însămânțată	Recolta medie	Volumul producției globale estimate
	mii ha	t/ha	mii t
Culturi cerealiere, din care:	937.00	4.85	4545.80
— grâu de toamnă și primăvară	302.00	4.65	1404.30
— orz de toamnă și primăvară	55.00	3.95	217.25
— porumb +sorg	545.00	5.25	2861.25
— leguminoase boabe (mazăre)	35.00	1.80	63.00
Total cerealiere	1874.00	X	9091.60

Prognozele denotă o recoltă avantajoasă pentru principalele culturi agricole de câmp din Republica Moldova pentru anul 2023. Totodată, menționăm că prețurile de achiziție sunt extrem de joase și nu facilitează comerțul internațional de cereale, iar fermierii autohtoni sunt nevoiți să stoccheză producția până la ameliorarea prețurilor prin ridicarea lor.

În continuare, în baza informațiilor analitice și de monitorizare a pieței de către Departamentul Agriculturii al Statelor Unite (USDA) vom trece succint în revistă analiza dezvoltării sectorului cerealier internațional și perspectivele evoluției pentru anul 2023 pentru porumb și grâul de panificație.

Astfel, **pentru porumb** producția mondială este prognozată la un nivel record pentru 2023-2024, cu cele mai mari creșteri pentru Statele Unite ale Americii, Argentina și Uniunea Europeană; producția globală de cereale groșiere pentru această perioadă este estimată cu 3,8 milioane de tone mai mare, ajungând până la 1513,3 milioane, perspectiva globală pentru cereale groșiere pentru 2023/24 este pentru producție și consum record și stocuri finale mai mari; producția de porumb este crescută pentru Ucraina, reflectând o suprafață mai mare pe baza datelor raportate de guvern; schimbările majore ale comerțului global pentru anul 2023-2024 includ exporturi mai mari de porumb pentru Ucraina (Rusia în Asia) și importuri crescute pentru Uniunea Europeană; cu prețuri mai mici, se estimează că importurile mondiale de porumb vor crește cu puțin peste 5 %, determinate de creșteri pentru mai multe țări, inclusiv: China, Egipt, Vietnam, Algeria, Mexic și Columbia, totodată pentru China, importurile totale de cereale groșiere pentru 2023-2024 sunt prognozate la 38,4 milioane de tone, în creștere cu 7,2 milioane față de un an în urmă, dar sub recordul de 50,5 milioane atins în anul 2020-2021, în același timp se prognozează ca prețurile pieței interne ale producției furajere folosită pentru energie din China să rămână mai ridicate decât pe piața mondială. Pentru **grâul de panificație** perspectivele globale pentru anul 2023-2024 sunt mai optimiste – producție, consum, comerț și stocuri mai mari; se estimează că livrările vor crește cu 10,8 milioane de tone, ajungând la 1066,9 milioane, în principal din cauza producției mai mare pentru Federația Rusă, India, Uniunea Europeană și Ucraina; producția Uniunii Europene este majorată cu 1,5 milioane de tone la 140,5 milioane pe baza condițiilor favorabile continue la grâu de iarnă pentru majoritatea țărilor membre ale Uniunii Europene; Ucraina a crescut cu 1,0 milioane de tone la 17,5 milioane în condițiile meteorologice favorabile din sudul Ucrainei, dar producția rămâne sub cea de anul trecut, din cauza suprafeței recoltate reduse; consumul global a crescut cu 4,4 milioane de tone la 796,1 milioane, în principal din cauza utilizării mai mari în scop furajer și industrial pentru China, Federația Rusă și India; comerțul mondial a crescut cu 2,9 milioane de tone la 212,6 milioane, datorită exporturilor crescute ale Federației Ruse, Uniunii Europene, Indiei și Ucrainei; perspectivele globale pentru grâu pentru anul 2023-2024 pentru comerț, consum și stocuri finale sunt mai scăzute în comparație cu anul 2022-2023; o producție aproape record este prognozată în Canada pe suprafața extinsă raportată în sondajul privind intențiile de plantare de la Biroul de Statistică al Canadei; se estimează că producția Uniunii Europene este mai mare, beneficiind de precipitații peste medie pentru aproape toate țările membre ale Uniunii Europene, cu excepția Spaniei și Portugaliei; comerțul global este estimat la 209,7 milioane de tone, o scădere de 5,5 milioane față de anul 2022-2023, totodată, se așteaptă ca Federația Rusă să fie din nou cel mai mare exportator, urmat de Uniunea Europeană, Canada, Australia, Statele Unite ale Americii și Argentina.

În continuare vom preciza finanțarea costurilor de producere pentru principalele culturi agricole în Republica Moldova, sezonul agricol 2023-2024. În acest sens, pentru a estima suma mijloacelor financiare necesare sectorului de cultivare a principalelor culturi agricole cerealiere au fost analizate costurile de producere a fiecărei culturi în parte, precum și a structurii acestor costuri. Astfel, pentru sezonul 2023-2024 pentru suprafața estimată însumată de 1,463 mii ha a celor 7 culturi agricole de bază sunt necesare fonduri în valoare de 19,908.6 mln. lei (inclusiv 5.28 miliarde lei plata de arendă – care este un articol de cheltuieli destul de mare și servește o sursă de venit importantă pentru populația de la sate). Costurile respective de producere sunt determinate de cantitățile necesare de mijloace de producere, servicii mecanizate și operații manuale necesare la implementarea tehnologiilor medii aplicate în diferite tipuri de gospodării. Se estimează veniturile din vânzări la 22,977.9 mln lei, ceea ce va permite un randament al profitului brut de 3,069.3 mln. lei.

Tabelul 2. Estimarea costurilor de producere la cultivarea principalelor culturilor agricole pentru sezonul 2023-2024 în Republica Moldova

Nr.	Specificarea culturilor cu aplicarea tehnologiei recomandate	Suprafața estimată – anul 2023, mii ha	Venituri din vânzări medii, mln lei cu TVA	Costul vânzărilor medii, mln lei (cu TVA)						Profit, mln lei
				total	Inclusiv					
					mijloace de producere	servicii mecanizate	operații manuale	alte costuri (inclusiv plata de arendă)	cheltuieli neprevăzute	
1	Grâu de toamnă alimentară	68.0	1,150.3	1,026.9	477.0	246.5	9.0	245.5	48.9	123.4
2	Grâu de toamnă furajer	272.0	4,206.9	3,825.9	1,646.1	981.5	34.3	981.9	182.2	381.0
3	Orz de toamnă furajer	65.0	848.6	822.4	311.3	230.2	7.0	234.7	39.2	26.2
4	Porumb	530.0	8,228.7	7,257.2	2,754.1	2,189.9	54.4	1,913.3	345.6	971.5

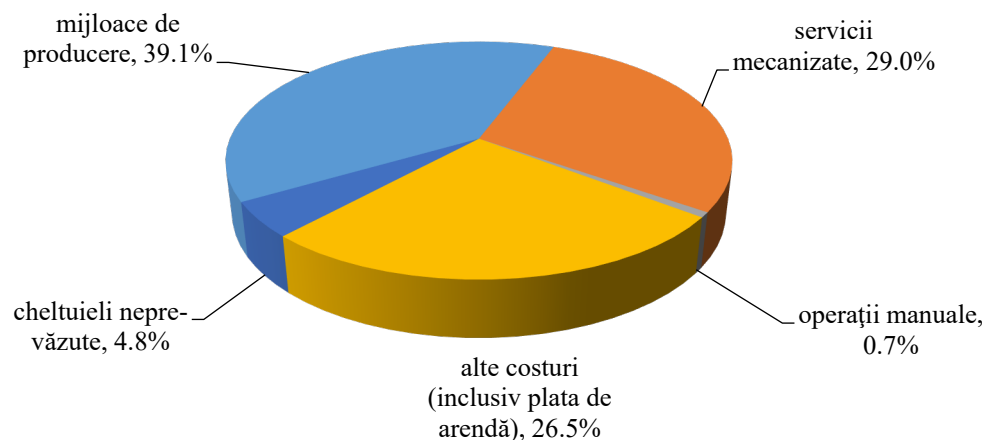

Figura 1. Structura costurilor totale estimative la cultivarea principalelor culturi de câmp, %

Structura finanțării este următoarea: circa 8 % (1,600 mln. lei) provin din subvenții din compensațiile oferite la procurarea mijloacelor fixe și active circulante; 23.6 % (4,707.4 mln. lei) - din credite atrase din sistemul bancar; 13.3 % (2,650 mln. lei) - din credite atrase din sistemul nebancar și 55 %, (10,951.1 mln. lei) - surse proprii ale agricultorilor.

Tabelul 3. Structura surselor de resurse financiare pentru acoperirea costurilor estimate pentru mijloace de producere la cultivarea principalelor culturi agricole în Republica Moldova, sezonul 2023-2024

Sursa de finanțare	Suma, mln lei	Ponderea
Subvenționarea bugetată	1,600.0	8.0%
Portofoliul de credite acordate de sistemul bancar	4,707.4	23.6%
Portofoliul de credite acordate de sistemul nebancar - estimare	2,650.0	13.3%
Fonduri proprii	10,951.1	55.0%
Total – costuri	19,908.6	100.0%

De menționat că această structură este încă una optimistă - creditele și subvențiile care-s calculate în total pe ramură în analiza respectivă sunt raportate doar la producția cerealieră. În realitate, sumele alocate care le revin fermierilor exclusiv pentru cultivarea cerealelor vor fi mult mai mici. Structura respectivă denotă o finanțare slabă a agriculturii din surse atrase și un grad sporit de autofinanțare în ramură la nivel național. Desigur, această imagine pentru finanțarea producției cerealelor este una ideală, dar în realitate în sezonul 2023-2024 pentru a-și reduce costurile de producție majoritatea agricultorilor au recurs la diminuarea mijloacelor de producție – îngrășămintelor minerale în mediu cu 30-60 %. Această parte a costurilor este cea mai mare și înglobează circa 47 % din totalul fondului de finanțare pentru culturile cerealiere. Cauza este, că diminuarea de preț a îngrășămintelor a început în aprilie 2023, dar în februarie 2023, când trebuia făcută prima fertilizare acestea erau la preț înalt (uree - 18 lei/kg, salpetru de amoniu - 17 lei/kg). Prin urmare, în prognoza cea mai apropiată de realitate, finanțarea producției cerealelor în noul sezon se va reduce încă cu 15-20 %, din contul economisirii din nivelul tehnologic, ceea ce nu este sustenabil și corect pentru un an 2023 cu condiții optime de producere în comparație cu alți ani.

Reeșind din cele relatate mai sus putem conchide mai multe aștepte care frânează dezvoltarea eficientă a domeniului în cauză. Astfel, producătorii autohtoni în ultimii ani modernizează procesele de business în întreprinderile sale foarte lent, deoarece situația financiară a exploatațiilor și situația din țară, precum și din afara ei au influențat direct dezvoltarea sectorului agricol. Producția agricolă a Republicii Moldova este dependentă în întregime de importul de produse de uz fitosanitar și fertilizanți, semințe și combustibil, ceea ce are un impact negativ asupra competitivității produselor agro-alimentare moldovenești. Fermierii mici și medii se confruntă cu probleme: oficializarea afacerii, administrarea operațională și eficientă, eficientizarea

modelului de business, accesarea resurselor financiare, selectarea corectă a investițiilor reieșind din strategia de dezvoltare a propriei întreprinderi (care mulți nu o au) și direcțiile de dezvoltare a consumului pentru piețele curente de comercializare și anticiparea dezvoltării viitoare. În realitate lucrurile stau mult mai complexe și este necesar să înțelegem de ce sunt posibile aceste importuri și cum pot fi diminuate. În continuare sunt formulate unele concluzii generale și constatări sectoriale importante pentru facilitarea comerțului cu produse cerealiere:

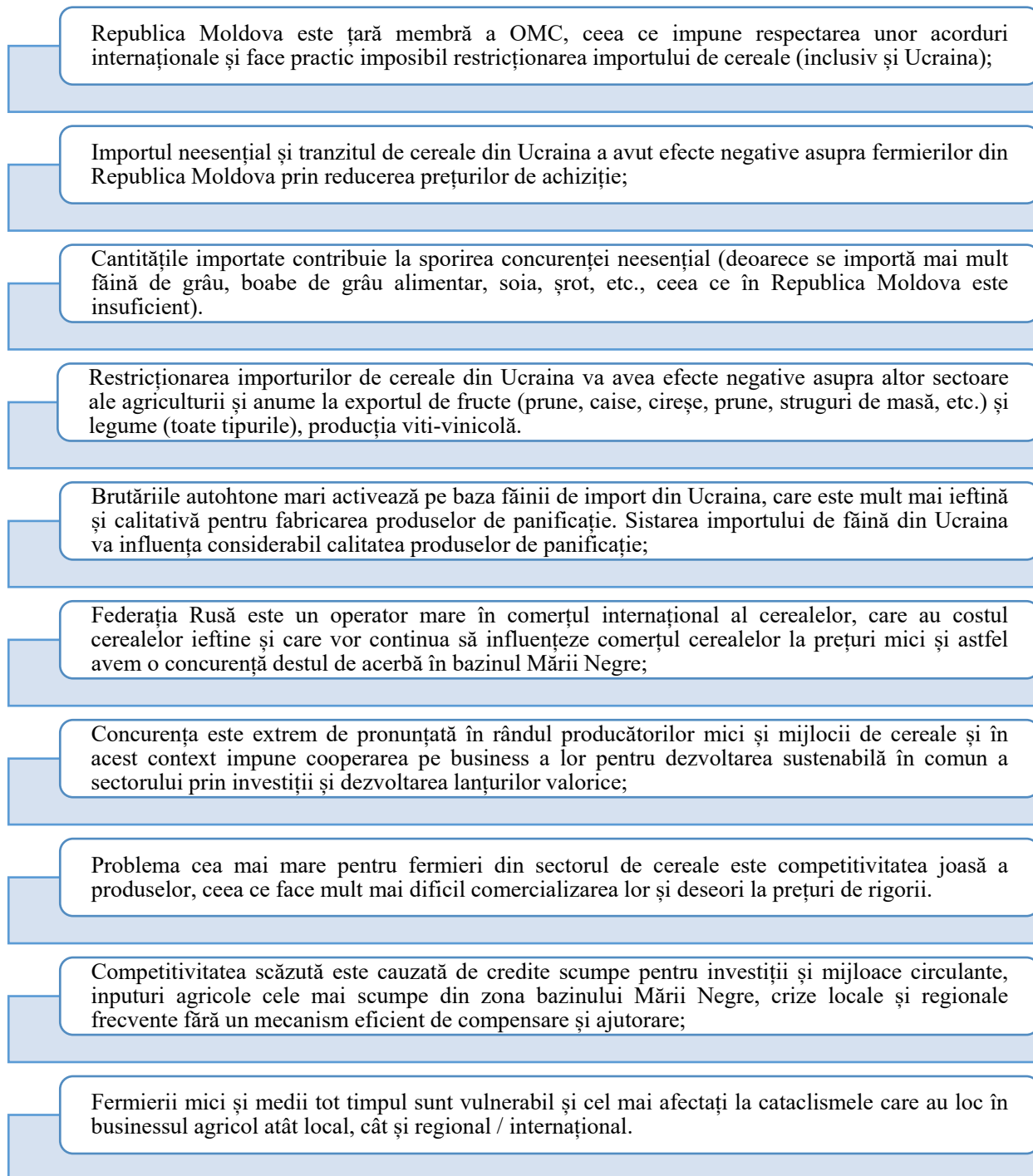

Figura 2. Concluzii și constatări sectoriale care afectează producerea și comerțul cu produse cerealiere

Generalizând cele menționate propunem următoarele acțiuni care va spori eficiența sectorului și cel mai important competitivitatea lui:

— promovarea sistemelor agricole prietenoase mediului, care permit reducerea rezilienței economice și în special celor climatice pentru sectorul culturilor de câmp. Important pentru dezvoltarea durabilă a

agriculturii este necesar revizuirea esențială a subvenționării agriculturii care este orientată la menținerea și îmbunătățirea fertilității solului prin implementarea sistemelor ecologice și conservative de agricultură (no-till, mini-till, strip-till);

- mărirea numărului de culturi de câmp în asolament și asigurarea unei rotații veritabile, deoarece este extrem de important pentru sporirea calității solului și premegători buni pentru sporirea nivelului de recolte la unitate de suprafață;

- promovarea dezvoltării sectorului zootehnic va contribui la creșterea necesarului în culturi furajere și astfel va fi diversificate culturile cultivate, iar îngrășămintele organice va permite îmbunătățirea structurii solului pentru asigurarea dezvoltării durabile a exploatațiilor agricole;

- facilitarea și susținerea producătorilor de material semincer autohton, este mult mai accesibil în special pentru fermierii mici și medii și sunt cu rezistență sporită în primul rând la seceta;

- intensificarea cercetărilor și propunerilor aplicative din partea instituțiilor de cercetare la promovarea cultivării sorgului, deoarece este o cultură mult mai rezistentă la secetă, bună pentru furajarea animalelor, extracție de etanol și mult mai simplu de recoltat cu hederul de la cereale ce permite de a recolta mult mai rapid și cu costuri mult mai reduse.

- facilitarea și încurajarea calitativă a cooperării pe business în special al fermierilor mici și medii, unde lipsește cooperarea operațională orientată pentru optimizarea costurilor;

- optimizarea costurilor de logistică și costurilor la inputurile agricole, căci doar astfel vom spori competitivitatea în general al sectorul, care este destul de complex și foarte multe sectoare depinde de reușita / succesul acestui sector;

- reducerea monopolurilor la achiziționarea și exportul cerealelor de pe piața locală;

- facilitarea dezvoltării afacerilor agricole integrate în lanțurile valorice în sectorul de cereale prin subvenții preferențiale și la condiții avantajoase, astfel se va limita dezvoltarea afacerilor agricole care au la bază producerea doar materiei prime și sunt de obicei cele mai riscante și afectate în condițiile de criză;

- facilitarea dezvoltării fondurilor de garantare a creditelor și eficientizarea asigurării riscurilor în agricultură – aceste două deziderate stopează și reduce interesul antreprenorilor de a dezvolta afacerile agricole;

De asemenea considerăm un moment foarte important și necesar pentru dezvoltarea durabilă a sectorului de cereale și comerțul cu ele reprezintă asigurarea și eficientizarea dialogului între toți participanții din lanțurile valorice și facilitarea dezvoltării parteneriatelor strategice și durabile din acest sector cheia a economiei Republicii Moldova.

Referințe bibliografice

Site-ul oficial al Eco Ruralis. <https://www.ecoruralis.ro/>.

Site-ul oficial al Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova. <http://www.statistica.md>.

Trade statistics for international business development. <https://www.trademap.org>

ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФОРМИРОВАНИЯ КОМАНД В ТОРГОВЛЕ

Ольга БЛАГОРАЗУМНАЯ

<https://orcid.org/0000-0001-6791-5481>

Международный Независимый Университет Молдовы (ULIM), Кишинэу

Раиса ЛАПУШИН

<https://orcid.org/0009-0000-0769-7830>

Международный Независимый Университет Молдовы (ULIM), Кишинэу

Аннотация: Формирование команд в сфере торговли играет важную роль в современном организационно-управленческом контексте. Перед командами торговых организаций стоят определенные цели: увеличение продаж, улучшение обслуживания клиентов, оптимизация процессов, рост прибыли. Эффективное сотрудничество внутри команды становится ключевым фактором для выполнения поставленных целей и успешного функционирования торговых организаций. В данной статье рассматриваются некоторые организационно-управленческие аспекты формирования команд в торговой организации: роль командной работы, принципы и методы организации командной формы работ, организационные процедуры обоснования и внедрения различных типов команд, основные сферы деятельности команд, формы управления в команде и др. Формирование команд в торговой организации не только согласовывает формальную и неформальную структуру управления, но и способствует повышению мобильности, что позволяет быстро реагировать на потребности клиентов и принимать соответствующие решения. Кроме того, оно помогает использовать скрытые возможности сотрудников, внедряя новые идеи для улучшения конкурентоспособности предприятия, например, с помощью методов типа "мозгового штурма" и коллективного обсуждения проблем. Командная работа в торговле является неотъемлемой частью успешного бизнеса, поскольку она способствует улучшению клиентского обслуживания и повышению производительности. Организационно-управленческие факторы, определяющие эффективность командной работы, включают в себя четкое распределение ролей и ответственности, поддержку со стороны руководства, обучение и развитие членов команды, а также установление четких целей и ключевых показателей производительности. Понимание различных факторов и соблюдение принципов командообразования помогают торговым организациям создавать эффективные команды, способные адаптироваться к изменяющимся рыночным условиям и достигать лучших результатов.

Ключевые слова: группа, команда, командообразование, организация, торговля, формирование

Summary: Forming teams in the field of commerce plays a significant role in the modern organizational and managerial context. Trade organizations set specific goals for their teams: increasing sales, improving customer service, process optimization, and profit growth. Effective collaboration within a team becomes a key factor in achieving these objectives and the successful operation of trade organizations. This article examines some organizational and managerial aspects of team formation in a trade organization: the role of teamwork, principles and methods of organizing team-based work, organizational procedures for justifying and implementing different types of teams, the main areas of team activity, and forms of team management. The formation of teams in a trade organization not only aligns the formal and informal management structure but also enhances mobility, enabling quick responses to customer needs and appropriate decision-making. Additionally, it helps harness the hidden potential of employees by incorporating new ideas to enhance the competitiveness of the enterprise, such as through methods like brainstorming and collective problem-solving. Teamwork in commerce is an integral part of successful business, as it improves customer service and increases productivity. Organizational and managerial factors determining the effectiveness of teamwork include clear role and responsibility distribution, support from leadership, team member training and development, as well as setting clear objectives and key performance indicators. Understanding various factors and adhering to team formation principles assist trade organizations in creating effective teams capable of adapting to changing market conditions and achieving better results.

Keywords: group, command, team building, organization, trade, formation.

Как субъект социально - экономической деятельности предприятие торговли является сложной, целенаправленной, динамически развивающейся системой, которая способна быстро адаптироваться к различным изменениям внешней среды. Как ответная реакция на изменение спроса на товары, действия конкурентов или другие показатели рыночной конъюнктуры возникают процессы и изменения в работе его коллектива.

В условиях возможности развития торговой организации необходимо уделять больше внимания командной форме организации труда, стимулированию их деятельности, обеспечивающих более высокий уровень производительности труда.

В управленческой среде интерес к командной форме организации труда проявился в период адаптации экономики к рыночным условиям. Причиной возникновения команд была необходимость максимального использования человеческого потенциала.

На предприятиях торговли не существует единого метода для эффективного командообразования. Обычно офис живет своей жизнью, склад – своей, а магазины часто предоставлены сами себе. Работа с персоналом, с командой требует ежедневного внимания и системного подхода. Много зависит от понимания руководителя торговой организации как должна работать система. Ведь без хорошего руководителя нет команды.

Формирование команд раскрывает новые возможности в торговой организации:

- согласование формальной и неформальной организационной структуры управления. При этом желательно, чтобы руководитель являлся неформальным лидером данного коллектива;
- повышение мобильности, которая позволит торговой организации выявлять и быстро реагировать на меняющиеся потребности потребителей и принимать соответствующие решения;
- использование скрытых возможностей сотрудников с помощью специфических методов управления, как например, «мозговой штурм», коллективное обсуждение проблемы;
- внедрение новых идей, которые повышают конкурентоспособность предприятия.

В настоящее время теория и практика создания команд и командообразования быстро развивается. Об этом свидетельствует большое число научных публикаций по данной тематике. Но не все проблемы, связанные с организацией и управлением команд решены, особенно в торговой организации.

В научной литературе круг вопросов относительно формирования команд можно условно разделить на несколько групп:

1. Организационно-управленческие вопросы (принципы и методы организации командной формы работ, организационные процедуры обоснования и внедрения рабочих команд, основные сферы деятельности команд, формы управления в команде и др.).
2. Социально-психологические вопросы (взаимодействие в команде, бесконфликтное существование и др.).
3. Системно-аналитические вопросы (ситуационный анализ, технологии решений, оценка рисков).

Прежде чем рассматривать управленческие аспекты командообразования, необходимо остановиться на определении команды. По определению Ньюстром Д.: «Команда — это небольшая группа стремящихся к достижению общей цели постоянно взаимодействующих и координирующих свои усилия работников» (Ньюстром 319). В команду входит 5-7 человек, реже до 15-20.

Веснин В.Р. определяет команду как: «тесно сплоченный, часто не зависимый коллектив единомышленников, обладающих разносторонними знаниями и навыками, что позволяет решить самые творческие проблемы» (Веснин 42).

Команда в торговой организации должна разделять общие подходы к реализации поставленных целей, решать все задачи как единое целое. Члены команды принимают и на себя ответственность за свои действия и конечные результаты. При формировании команды все ее члены тщательно подбираются для выполнения любых внутригрупповых ролей. Возможность работать в команде дает каждому человеку личную поддержку и раскрывает личные качества каждого ее члена. Наоборот, каждый член в команде занимает место, соответствующее его способностям и возможностям. Коллектив, который работает как команда, хорошо управляемый, самоорганизующийся, быстро и эффективно реагирует на любые изменения рыночной ситуации.

Рабочая группа и команда — очень схожие понятия, но имеют свои особенности и отличия. Несмотря на схожесть понятий «совместная работа», «коллективная работа» и «командная работа», можно сформулировать ряд принципиальных различий.

Таблица 1. Отличительная характеристика понятий «совместная работа», «коллективная работа» и «командная работа»

Критерии	Совместная работа	Коллективная работа	Командная работа
Фиксация в пространстве и времени	Имеют определенные границы	Не имеют границ	Не имеют границ
Знания и умения	Соединение знаний и умений	Обмен знаниями и умениями	Взаимодополнение знаний и умений
Экономическая форма отношений	Отношение сотрудника к собственнику	Отношения сотрудников друг к другу	Отношения сотрудников друг к другу и с внешней средой
Целевые установки	Личные цели	Личные и общие цели	Общая цель
Ответственность	Каждый несет ответственность за часть общего результата	Каждый несет ответственность за часть общего результата	Каждый несет ответственность за конечный результат командной работы
Лидерство	Направляющее, контролирующее лидерство	Направляющее, контролирующее лидерство	Лидерство в форме коучинга

Совместная работа подразумевает заключение договоров на оказание услуг или работ на определенное время. Коллективная и командная работа не имеют таких границ. Например, виртуальные организации и виртуальные команды.

Совместная работа представляет собой соединение знаний и умений, коллективная – их обмен, а командная – взаимодополнение и возможность профессионально учиться у друг у друга.

В совместной работе решающее значение имеет отношение сотрудника к собственнику. Эти отношения характерны и при коллективной работе, но решающее значение здесь приобретают отношения сотрудников друг к другу. В командной работе они дополняются отношениями с внешней средой (клиентами, поставщиками, партнерами и т.д.), а также изменяется сфера влияния работников офисов, магазинов на своих покупателей (Карякин).

В организациях, которые внедряют командную работу, менеджеры среднего и низшего уровней передают функции управления и контроля командам и не распределяют работы между их членами. Они обучают членов команд и создают для команд необходимые условия работы. Команда самостоятельно распределяет конкретную работу между ее членами для реализации поставленных целей. Члены команды могут работать по собственному усмотрению в рамках поставленной задачи с учетом целей всей команды.

В научной литературе нет единой типологии команд, поэтому и их классификация различная (Митрофанова 10).

В зависимости от поставленных целей и рода деятельности команды торговой организации могут быть:

- управляющие или совещательные (совет, «круглый стол», группы, занимающиеся вовлечением работников в процесс управления и подготовкой рекомендаций);
- проектная (исследовательская или целевая группа, группа планирования);
- группа действий (команда на переговорах).

Причем групповая активность каждой из команд, по мнению некоторых ученых, может находиться на различных уровнях развития: рабочая группа; псевдокоманда; потенциальная команда; реальная команда; высокоэффективная команда.

Можно также классифицировать команды по следующим критериям: членство, цели и функции, жизненный цикл, управление, взаимодействие. Членство определяет состав (категории) сотрудников организации, которые входят в состав рабочей команды. Команды формируют в зависимости от целей и задач, которые ставятся перед рабочей командой и выполняемых функций. Рабочие команды могут иметь различный период существования. Руководство рабочей командой осуществляется лидером. Формы отношений между членами команды в процессе их функционирования основываются на взаимопомощи и взаимном доверии.

В соответствии с приведенными выше критериями можно выделить следующие типы команд:

Оперативные команды - подбор специалистов различного профиля для решения актуальных проблем и выработки рекомендаций на данный момент. При этом проводятся периодические кратковременные встречи (1-2 часа в неделю). Внедрение принятых рекомендаций не входит в компетенцию команды.

Команды менеджеров стратегов состоят из высшего руководства, которые занимаются проблемами стратегического развития торговой организации. Основные решения принимаются ее членами совместно после всестороннего обсуждения, причем лицо, отвечающее за определенное направление, имеет решающий голос. Командообразование заключается в наличии «сильных» руководителей магазинов и их профессиональных заместителей, которые будут вырабатывать единый командный дух у рядовых сотрудников для внедрения стратегии организации.

Координационные команды менеджеров создаются в условиях, когда торговая организация имеет сеть магазинов для выработки совместных решений и координации рабочих команд каждого магазина. Чтобы донести общую концепцию, разработанную в центральном офисе торговой организации, должна работать организационная вертикаль команды менеджеров. Для этого необходимо работа с персоналом в большом объеме, когда сотрудники будут чувствовать интерес к ним со стороны руководства и будут знать к чему стремиться.

Виртуальные команды - интеллектуальные команды, контактирующие посредством компьютерных сетей. Например, если в организации помимо торговой сети есть и интернет-магазины. Команда менеджеров предопределяет способность торговой организации при прочих равных условиях выполнить поставленные перед ней задачи.

Величина создаваемых команд в торговой организации имеет переменный характер и зависит от многих факторов. Например, движение (ротация) кадров, в т.ч. текучесть кадров; изменение квалификации сотрудников в результате как ее повышения, так и понижения; сплоченность команды и наличие в ней конфликтных ситуаций и др.

Можно сформулировать некоторые принципы для формирования команды в торговой организации:

1. Последовательность этапов формирования команды. Данный принцип заключается в разработке схемы построения команды. Последовательная реализация этапов формирования команды снизит риск межличностных конфликтов (между членами команды и ее лидером, внутри команды, между командой и членами всей организации).

2. Психологическая совместимость участников. В команду необходимо подбирать людей с различным типом темперамента, который влияет на работоспособность, конфликтность и управляемость данной команды.

3. Наличие у будущих членов необходимых навыков командной работы. Для решения общих задач торговой организации необходимо, чтобы члены команды имели взаимодополняющие навыки и в совместной работе могли их развивать.

4. Единство цели. Члены команды должны знать и понимать для чего они работают, к чему стремятся, тогда они быстрее найдут пути к достижению цели.

5. Единство ответственности. Члены команды все вместе отвечают друг перед другом за свои индивидуальные вклады и за общий результат их совместной деятельности.

6. Явность норм. Командные нормы - это разделяемые членами группы стандарты поведения, определяющие их поступки. Нормы поведения в команде обычно неформальные. Нормы определяют ключевые ценности и способствуют выживанию команды.

Команда, которая придерживается в своей деятельности данные принципы, будет характеризоваться следующими признаками:

- эффективное конструктивное межличностное взаимодействие и поддержка;
- профессионализм каждого сотрудника;
- широкий обмен информацией, коллективное обсуждение задач и решений;
- ориентация на общий успех;
- способность согласованно работать на общий результат;
- гибкое, мобильное распределение функций между членами команды.

Наиболее важными организационно-управленческими факторами, определяющими эффективность работы команды, можно выделить следующие:

1. Размер членов команды: число участников команды подбирается исходя из условий ее функционирования. В зависимости от диапазона контроля руководителя группы и поставленных задач, а также ряда других факторов число членов команды корректируется в большую или меньшую сторону.

2. Профессионально-квалификационный состав команды: подбор членов команды осуществляется исходя из характера и уровня требований к качеству решаемых задач, ценностной ориентации членов команды, общности культуры, взглядов, совместимости индивидуально-

психологических характеристик.

3. Самостоятельное регулирование интенсификации труда: для членов команды не существует нормированного рабочего дня; команда самостоятельно нормирует свой рабочий день в зависимости от сроков достижения намеченной цели;

4. Создание норм поведения путем достижения высокой степени организации труда внутри команды, которая может быть определена следующими показателями: взаимозаменяемость, групповая сплоченность, активная личная инициатива, конструктивная коммуникация, рациональное распределение ролей, работа на опережение и др.

5. Обсуждение новых идей всеми членами команды и принятие совместных решений.

Организационных факторов обычно больше, чем управленческих и индивидуальных. Поэтому может создаться впечатление, что именно организационные факторы оказывают большее влияние на сплоченность команды. Помимо различных факторов, на создание эффективной управленческой команды также оказывают непосредственное влияние выбранные механизмы и подходы к формированию команды.

Метод командообразования включает в себя вовлечение персонала в процесс решения проблем и внедрения инноваций. Это сформирует у каждого сотрудника чувство ответственности за принятое решение или выполненное задание.

Организационные процедуры по развитию команды происходят поэтапно и циклично (Ивашенко 123). Процесс создания команды может быть разбит на следующие этапы (таблица 2).

Таблица 2. Этапы формирования и развития команд

Этапы	Характеристика этапа	Работа лидера команды
Создание команды	Подбор членов команды и их знакомство друг с другом. Члены команды присматриваются друг к другу, взаимно определяют сильные стороны и индивидуальные качества каждого.	Лидер команды больше ориентирован на задачи, а не отношения. Он помогает членам группы выполнять задания и приобретать знания, разъясняет роли каждого и его задачи. Создает благоприятный климат и устанавливает культуру общения.
Зарождение чувства командной работы	Осознание членами команды необходимости длительной совместной работы. На данном этапе имеет место чувство неудовлетворенности, раздражения и неуверенности в собственных силах. Негативное поведение некоторых членов команды, сомнения в собственной пользе, соперничество за внимание, конфликты за власть между членами группы и руководством, взаимное недоверие, эмоциональная реакция на задания.	Лидер команды, четко ориентированный на отношения между членами команды. Для этого он помогает установить нормы общения, способствует предотвращению конфликтов и поощряет инициативу и новые идеи.
Нормализация отношений и рабочего процесса	Эффективное общение и взаимодействие членов команды. Появляется взаимодоверие и взаимоуважение. Формируется командный дух и возникает чувство сплоченности. Дискуссии между членами группы носят конструктивный характер. Акцент на работу.	Лидер поддерживает каждого члена команды и ориентирует их на выполнение поставленных задач, а также делегирует полномочия членам команды. Улучшается рабочая атмосфера, поощряются сотрудники к обратной связи.
Развитие команды	Команда становится эффективной с творческой рабочей атмосферой, тесными внутригрупповыми связями, самоуправлением, доброжелательными взаимоотношениями. Наблюдается самостоятельная деятельность по выполнению поставленных перед ней задач. Признание личного вклада членов команды.	Лидер консультирует членов команды, постоянный поиск возможностей по улучшению взаимодействия и повышению эффективности работы команды. Развивает личный потенциал членов команды посредством обратной связи.

На процесс развития команды в торговой организации влияет ее окружение (в т.ч. работа с потребителем) и структура (как организации в целом, так и внутри команды).

Организационно-управленческий аспект формирования команд в торговой организации заключается в установлении общих целей, принципов и методов организации командной работы, распределении ролей и обязанностей, обеспечении поддержки со стороны руководства, построении команды как в офисе, так и в подразделениях организации, форме управления в команде, информации о нуждах членов команды, регулярности оценки членов команды во взаимосвязи с системой мотивации.

Библиографические ссылки

- Веснин, В.Р. Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе. Москва: Юристъ, 2001.
- Галкина, Т. П. Социология управления: от группы к команде: Учеб. пособие. Москва: Финансы и статистика, 2003.
- Иващенко, Н.С. Этапы формирования команд. В: Международный научно-исследовательский журнал, 12-2.78 (2018): 123-126
- Карякин, А.М. Командная работа. Основы теории и практики. <http://www.cfin.ru/management/people/teamwork/>
- Митрофанова, Елена Александровна. Особенности управления персоналом в командах. В: Управление персоналом и интеллектуальными ресурсами в России, 11.4 (2022): 10-15
- Ньюстром Д., Дэвис К. Организационное поведение. Санкт-Петербург: Питер-Юг, 2000.

ALGORITMUL REALIZĂRII REFORMEI FISCALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Svetlana BODRUG

<https://orcid.org/0009-0008-4475-9955>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Problema echității sociale se pune mereu când vine vorba de plata impozitelor populației statului. Necesitatea respectării principiului imparțialității într-o formă sau alta este remarcată de economiști în lucrările lor de-a lungul mai multor secole. Evidențiind prevederile generale referitoare la impozite, A. Smith a fost unul dintre primii care a subliniat necesitatea plății impozitelor în conformitate cu venitul plătitorului. Articolul are în vedere abordări ale interpretării conceptului de echitate fiscală. Sunt luate în considerare posibilitățile de fundamentare a aplicării unei grile de impozitare progresivă cu ajutorul utilității marginale descrescătoare. Este prezentată înțelegerea de către autor a esenței unui sistem de impozitare progresist. Se determină posibilitatea utilizării teoriei preferinței și a atitudinii față de risc a persoanelor ca instrument de determinare a utilității maxime așteptate în impozitare. Se face o evaluare a conformității retragerilor de impozit la buget cu cerințele și practicile teoretice și metodologice de implementare a acestuia pentru a crește eficacitatea controlului fiscal al acestuia.

Cuvinte-cheie: utilitate marginală, preferințe, impozitul progresist, evaziune fiscală, John von Neumann și Oscar Morgenstern.

Summary: The issue of social equity always arises when it comes to paying taxes to the state's population. The need to observe the principle of impartiality in one form or another has been noted by economists in their works over several centuries. Highlighting the general provisions regarding taxes, A. Smith was one of the first to emphasize the need to pay taxes in accordance with the payer's income. The article considers approaches to the interpretation of the concept of fiscal equity. The possibilities of substantiating the application of a progressive tax grid with the help of diminishing marginal utility are considered. The author's understanding of the essence of a progressive tax system is presented. The possibility of using the theory of preference and the attitude towards risk of people as a tool for determining the maximum expected utility in taxation is determined. An assessment is made of the compliance of tax withdrawals to the budget with the theoretical and methodological requirements and practices of its implementation in order to increase the effectiveness of its fiscal control.

Keywords: marginal utility, preferences, progressive tax, tax evasion, John von Neumann and Oscar Morgenstern.

Problema echității sociale se pune mereu când vine vorba de plata impozitelor populației statului. Necesitatea respectării principiului imparțialității într-o formă sau alta este remarcată de economiști în lucrările lor de-a lungul mai multor secole.

Primul principiu - principiul echității - este ca fiecare contribuabil să participe la finanțarea statului proporțional cu capacitățile sale. În același timp, mărimea plății impozitului ar trebui să se modifice odată cu creșterea veniturilor persoanei pe scară progresivă (Smith 226).

Formele de impozitare și de amendare trebuie să regleze polarizarea societății după nivelul de venituri. În opinia noastră, evaluarea uniformității impozitării ar trebui să se bazeze pe răspunsul la întrebarea cât de comparabile sunt pierderile suportate de plătitorii cu niveluri diferite de venit din plata impozitelor către buget. Sunt luate în considerare posibilitățile de fundamentare a aplicării unei grile de impozitare progresivă cu ajutorul **utilității marginale descrescătoare** (fig.1).

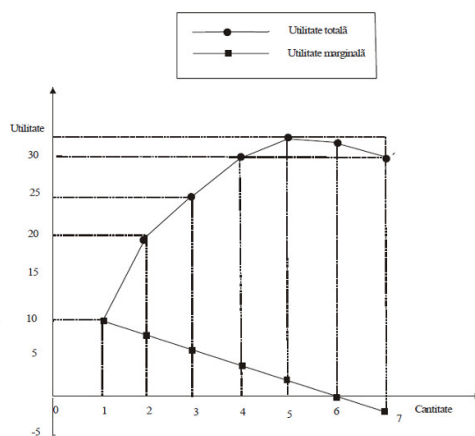

Fig. 1. Utilitatea marginală descrescătoare

În teoria deciziilor, matematicienii considerau speranța matematică a câștigului cunoscută ca și valoarea așteptată. În economie, teoria jocurilor, teoria deciziei, teoria utilității sperate este o alternativă la așteptarea matematică, o formulă care poate fi folosită pentru a evalua acceptarea în condiții de incertitudine. John von Neumann și Oscar Morgenstern economiști americani care sunt adesea numiți fondatorii teoriei utilității așteptate. Ei au arătat că în condițiile unei informații incomplete, alegerea rațională a unui individ va fi alegerea cu utilitatea maximă așteptată. Utilitatea așteptată a fiecărei opțiuni se calculează după cum urmează (Neumann 37):

$$U = \sum_{i=1}^n p_i x_i \text{ unde } \sum_{i=1}^n p_i = 1$$

U este utilitatea așteptată, unde p_i este probabilitatea rezultatului, x_i este utilitatea rezultatului. Apoi individul compară utilitățile așteptate ale opțiunilor și face o alegere într-un efort de a maximiza utilitatea așteptată. Care va fi atitudinea lui față de risc?

- neutru la risc;
- iubitori de risc;
- antipatie față de risc sau oponenți ai riscului

Fundamentare a aplicării unei grile de impozitare progresivă cu ajutorul utilității marginale descrescătoare.

În declarația venitului a contribuabilului venitul real în suma de W lei este înlocuit în declarație cu $V < W$ (lei).

Serviciile impozitare pot depista fraudă fiscală ($W-V$) cu probabilitatea p și, fraudă rămâne neidentificată cu probabilitatea $(1-p)$.

Dacă persoana respectivă:

a) nu este identificată, atunci venitul net al acesteia va constitui $(W-T(V))$, unde $T(V)$ – taxa impozitară din venitul $V < W$ (lei);

b) este identificată, atunci venitul net, în acest caz, va constitui

$W-T(V)-A(W-V)$, unde $A(W-V)$ – este o funcție care semnifică cuantumul amenzii pentru fraudă fiscală comisă.

Pornind de la ipoteză că contribuabilul satisface principiilor lui Von Neumann–Morgenstern, atunci funcția speranței utilității respectivului va fi:

$$E(U) = (1-p) U(W-T(V)) + p U(W-T(V)-A(W-V)), \quad (1)$$

Unde $E(U)$ speranța (E) că individul cu certitudine va realiza utilitatea U (Bell 45)

U - funcția utilității venitului disponibil probabil

Logic este să admitem că utilitatea maximă, realizată de către contribuabil să se găsească în intervalul $(0; W)$.

În lucrarea (Allingham 323) sunt examinate forme concrete ale funcțiilor

$T(V)$ și $A(V)$:

$$T(V) = \theta \cdot V, \quad \theta > 0$$

$$A(V) = a \cdot V, \quad a > 0$$

Utilitatea, pe care tinde să o realizeze individul, în acest caz, va avea forma:

$$T(V) = \theta V, \quad \theta < 1,$$

Pentru $\gamma > 1$, impozitul devine progresist (rata impozitară marginală), adică

$$\frac{dT(V)}{dV} = \theta \gamma V^{\gamma-1};$$

pentru $0 < \gamma < 1$ – Impozitul devine regresist, rata impozitării - în descreștere;

pentru $\gamma = 1$ – impozitul devine proporțional (cel de 12% - unic pentru toți contribuabilii indiferent de cuantumul salariului).

Optimul V^* se schimbă sub impactul schimbării $T(V)$, formelor de achitare al amenzilor, cuantumul acestora, mărimilor W , θ , γ , a probabilității p de a fi identificată fraudă fiscală (Caprian

50).

Exemplu:

Axa veniturilor este divizată în 4 subgrupe

Salariile maxime: 2500; 6000; 10000; 6000.

Numărul salariaților în anul 2018: 679700;

cota-parte a numărului salariaților în subgrupe: 0,11; 0,53; 0,25; 0,11;

numărul salariaților din cele 4 subgrupe este calculat în baza datelor;

taxele de impozitare: 12%; 16%; 18%; 20% sunt luate arbitrar pentru a interpreta metoda de calcul al impozitelor;

impozitele în profilul subgrupelor sunt calculate de către autor; procentul impozitelor subgrupelor în raport cu totalul impozitelor este calculat de către autor.

- Axa veniturilor, divizată în 4 subgrupe, este stabilită de către BNS al Republicii Moldova
- taxele optime de impozitare a creșterilor salariilor necesită a fi identificate prin efectuarea unor simulări.

Tabel 1. O variantă de impozitare progresistă

Salariul maxim în subgrup (lei)	2500	6000	1000	6000	Taxa de impozitare
Numărul total de salariați în anul 2018 (persoane)	679700	679700	679700	679700	-
Cota-parte a numărului salariaților în subgrupă	0,11	0,53	0,25	0,11	-
Numărul de salariați în subgrupă	679700*0,11=74767	679700*0,53=360241	679700*0,25=169925	679700*0,11=74767	-
Impozitul	2500*0,12=300	2500*0,12=300	2500*0,12=300	2500*0,12=300	12%
Creșterea 1		(6000-2500)*0,16=560	560	560	16%
Creșterea 2			(10000-6000)*0,18=720	720	18%
Creșterea 3				(6000-10000)*0,2=-10000	20%
Impozite	300	300+560=860	300+560+720=1580	300+560+720+1000=11580	
% de impozitare	300:2500=0,12	860:6000=0,1433	1580:10000=0,158	11580:60000=0,193	
Total impozite	74767*300=22430100	360241*860=309807260	169925*1580=268481500	74767*11580=865801860	Total 1466520720
% subgrupe	0,02 (2%)	0,22(22%)	0,19(19%)	0,59(59%)	(100%)

Simularea în Rețele Petri a modelului impozitării progresiste în Fig.2.

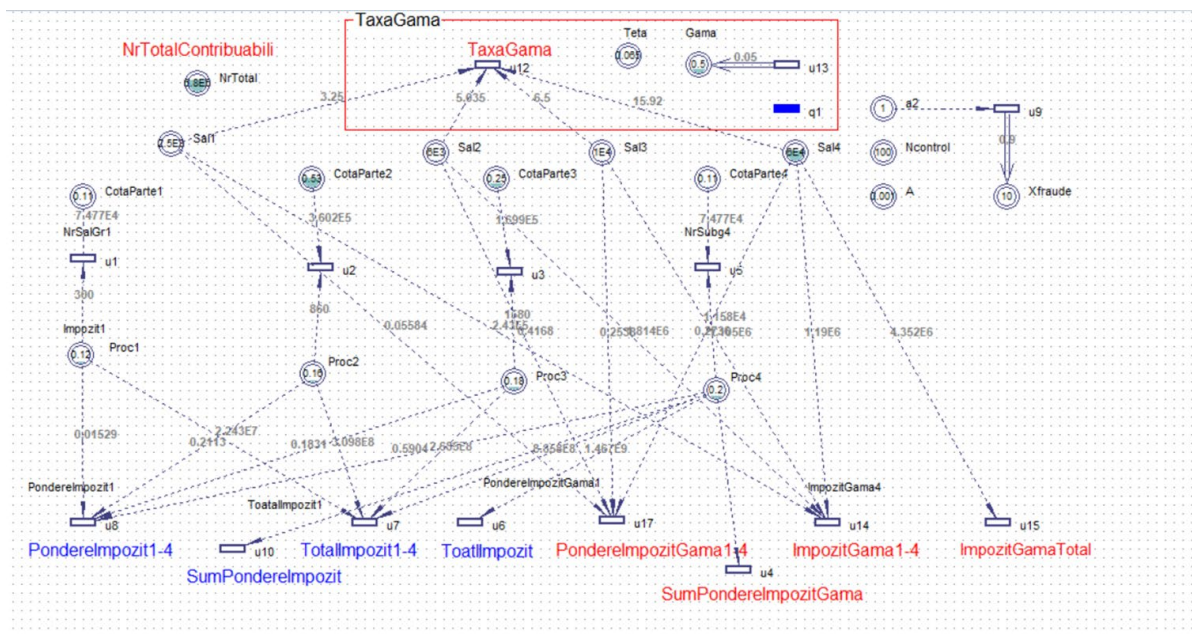

Fig.2. Modelul impozitării progresiste

Dependența taxei de impozitare de coeficientul gama fig.3.

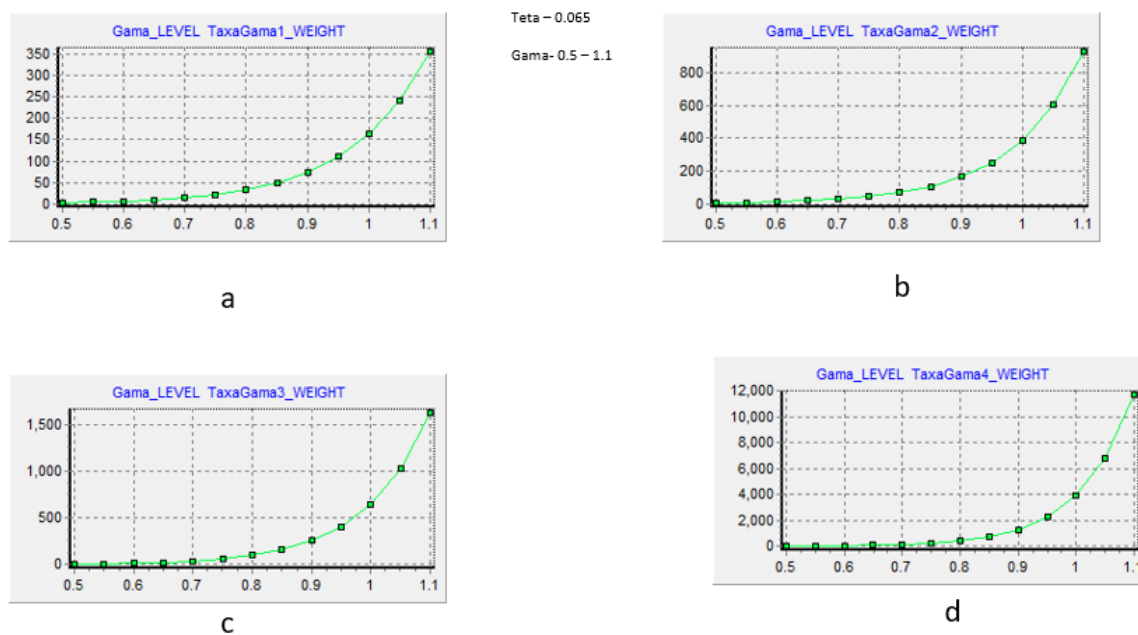

Fig. 3. Graficele a-c dependența taxei de impozitare de coeficientul gama.
a grupa 1 de salariați, b grupa 2 de salariați, c grupa 3 de salariați, d grupa 4 de salariați

Dependența taxei de impozitare de coeficientul gama Fig.4.

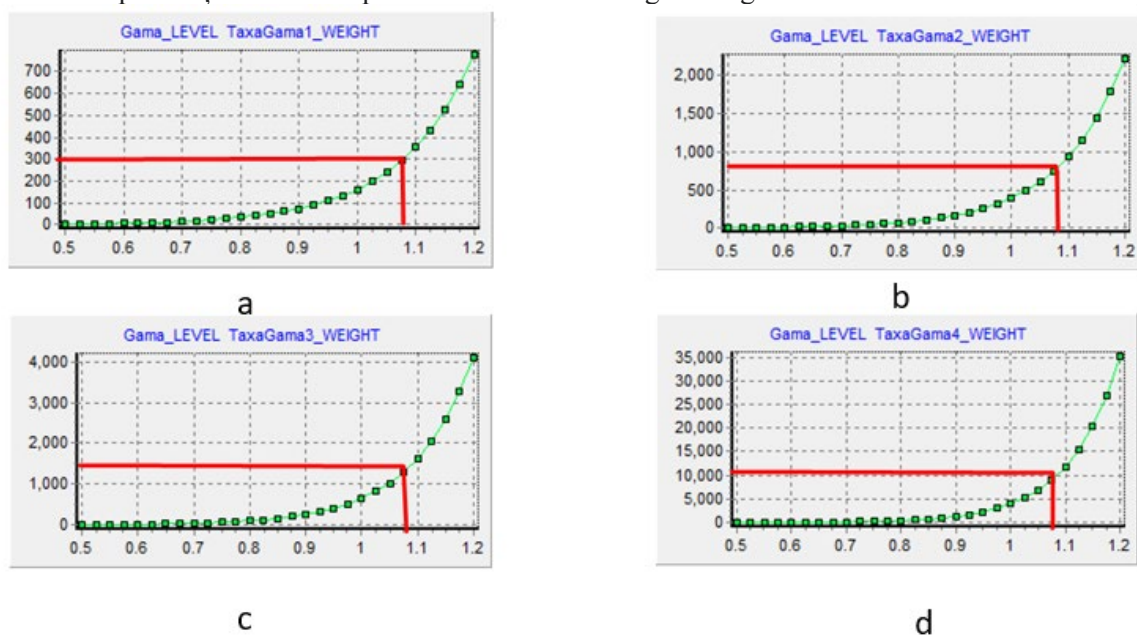

Fig.4.

Graficele a-c dependența taxei de impozitare de coeficientul gama în comparație cu calcule manuale (marcat cu roșu)

Ponderea sumelor taxelor pe grupuri de contribuabili în bugetul țării Fig.5.

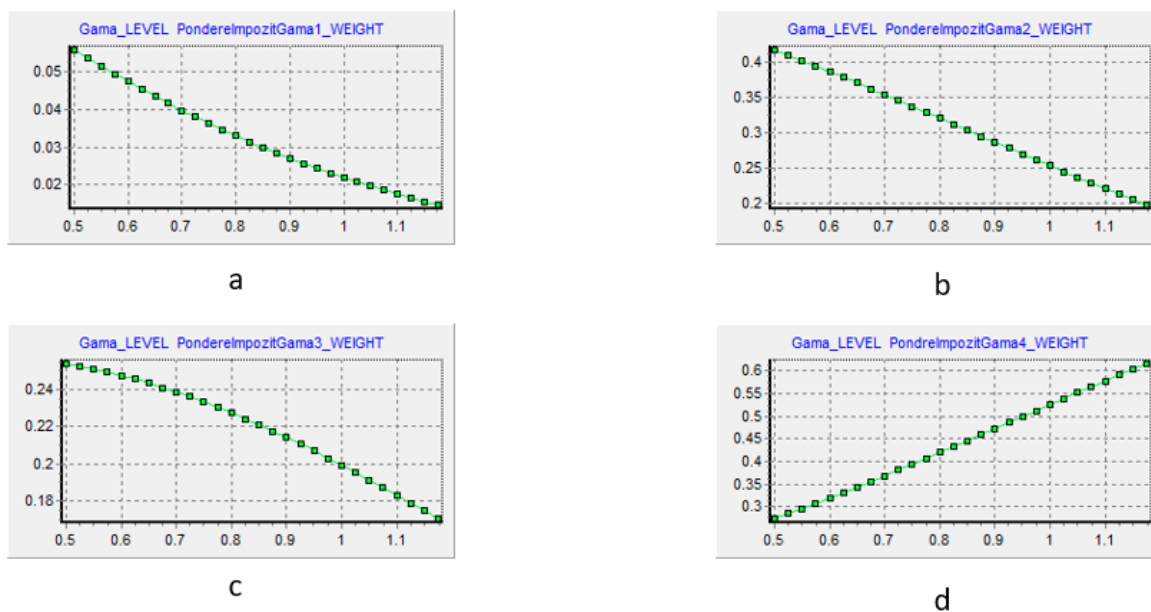

Fig.5. Graficele dependența taxei de impozitare de coeficientul gama

Impozit acumulat Fig.6.

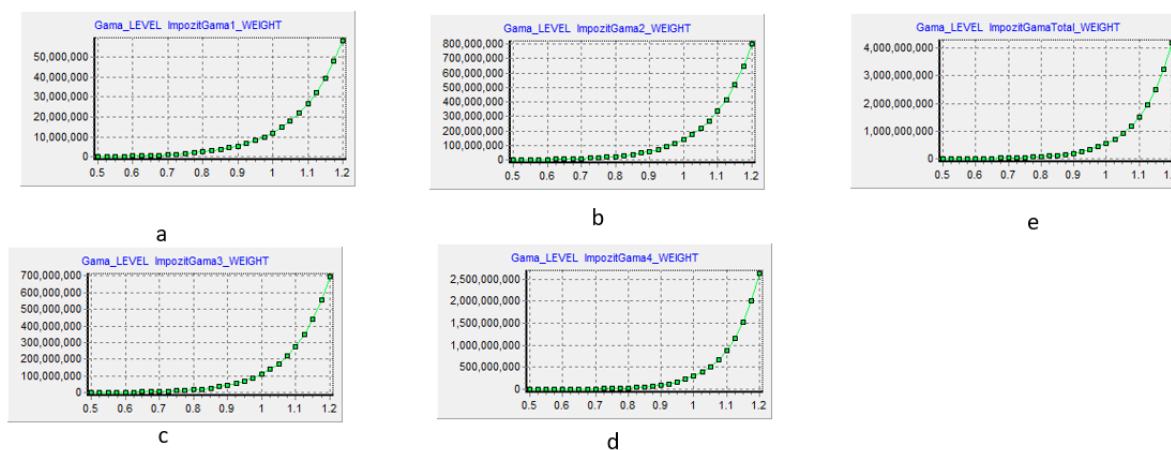

Fig.6. Impozit acumulat de la fiecare grup de contribuabili (a-d), impozit total acumulat de la toate cele 4 grupuri de contribuabili (e)

O modalitate de identificare a efectelor generate de controlul fiscal, impozitări (Dandara 38).

Notăm prin:

N – numărul salariaților supuși controlului fiscal;

X – numărul salariaților ce au comis fraude fiscale, dar au fost identificați, descoperiți.

Atunci creșterea numărului de salariați ce au comis fraude fiscale, dar deja descoperiți, identificați de către structurile de control ale Ministerului de Finanțe din Republica Moldova într-o unitate de timp constituie:

$$\frac{dX}{dt} = AX (N - a_2 X) \quad (2),$$

unde **A** și **a₂** coeficienți de proporționalitate.

Altfel spus, viteza descoperirii fraudelor fiscale, adică numărul descoperirilor de către controlor într-o unitate de timp (dX/dt) este în dependență directă cu numărul fraudelor deja descoperite (**X**) și cu numărul salariaților sunt doar bănuți în comiterea fraudelor fiscale (**N – aX**).

Graficul simulării în Rețele Petri a modelului de identificare a efectelor generate de controlul fiscal Fig.7. (Wanniski 34).

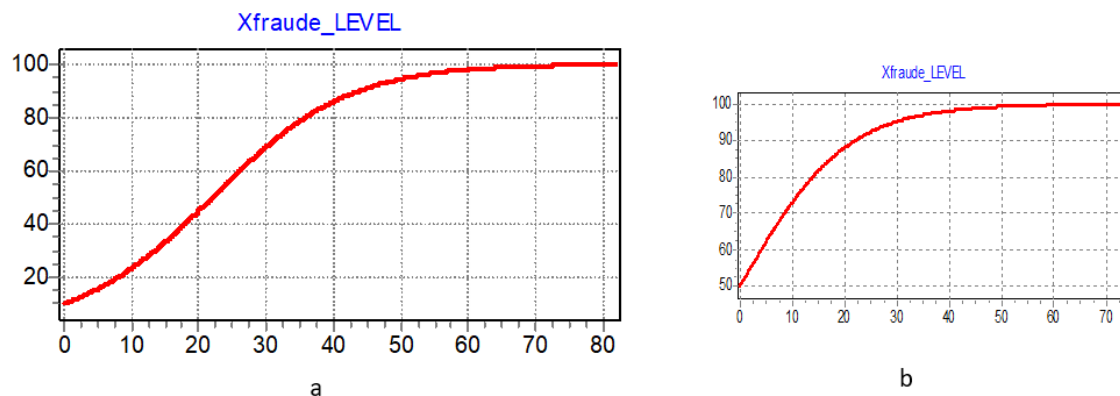

Fig. 7. Efecte generate de controlul fiscal. a) mai puțin de 20% plătitori de impozite care au plătit impozitele total. b) circa 50% plătitori cinstiți. Restul sunt depistați de control fiscal și plătesc amenda.

Interpretare grafică Fig.8.

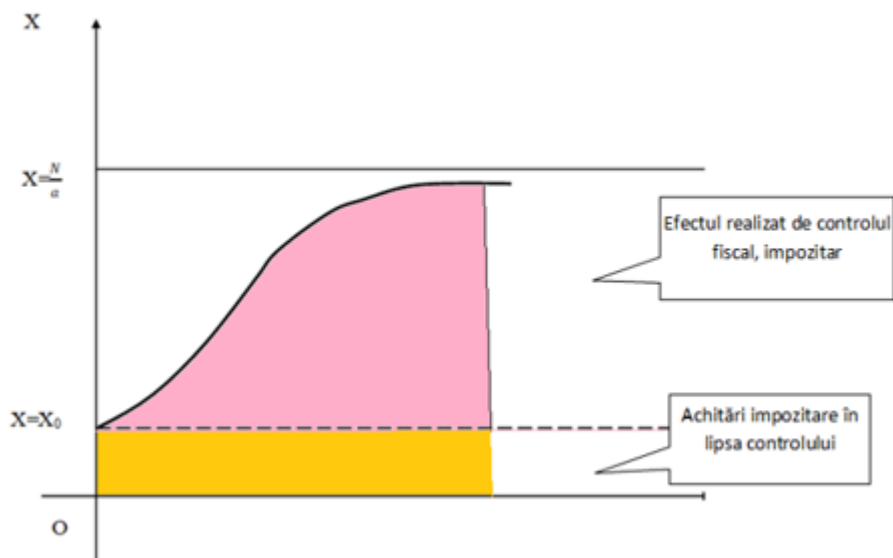

Fig.8. Efectul controlului fiscal

Altfel spus, viteza descoperirii fraudelor fiscale, adică numărul descoperirilor de către controlor într-o unitate de timp (dX/dt) este în dependență directă cu numărul fraudelor deja descoperite (X) și cu numărul salariaților care sunt doar bănuși în comiterea fraudelor fiscale ($N - aX$).

Modelul de impozitare progresistă și control permite:

- identificarea caracteristicilor calitative și cantitative ale impozitelor autohtone;
- compararea acestora cu caracteristicile impozitărilor din țările industrial puternic dezvoltate;
- identificarea părților slabe din procesul de impozitare și control;
- de cuantificat calitatea muncii personalului angajat în impozitare și control;
- de identificat nivelul de cultură, patriotism al contribuabililor în Bugetul de stat al Republicii

Moldova;

- elaborarea unor strategii de perfecționare și extindere a sistemului controlului fiscal, impozitar.

Referințe bibliografice

- Allingham, M.G., Sandmo, A. Income Tax Evasion a Theoretical Analysis. In: Journal of public economics 1.3-4 (1972): 323-338.
- Bell, D. E., Raiffa, H., Tversky, A. (ed.). Decision making: Descriptive, normative and prescriptive interactions. London: Cambridge University Press, 1988.
- Caprian, I., Ulian, G., Ganea, V. Controlul financiar-fiscal în Republica Moldova. Chișinău, 2013.
- Dandara, V. Eficiența controalelor fiscale și rolul lor economic. Teză de dr. șt. economice. Chișinău, 2009.
- Murphy, R. The tax gap. Tax evasion in 2014. <http://www.taxresearch.org.uk/Documents/PCSTaxGap2014Full.pdf> (vizitat 05.10.2023).
- Neumann, J. V., Morgenstern, O. Theory of games and economic behavior. NJ: Princeton University Press, 1953.
- Smith, A. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. London: W. Strahan, T. Cadell, 1869.
- Ulian, G., Caprian, I., Cojocaru, M. Administrarea fiscală. Iași, 2019.
- Vintilă, G. Fiscalitate. Metode și tehnici fiscale. București: Editura Economică, 2004.
- Wanniski, J. Impozite, venituri și curba Laffer. In: Interesul public, Numărul 50, iarna 1978.

МЕТОДЫ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В РАБОТЕ С ПЕРСОНАЛОМ

Ирина КЛИМЕНКО

[https://orcid.org/0000 0002 8524 6119](https://orcid.org/0000-0002-8524-6119)

Северо-Кавказский Федеральный Университет (Пятигорский филиал), Россия

Аннотация: В статье предлагается рассмотреть некоторые варианты использования методами игрового социального имитационного моделирования на разных этапах управления производственным коллективом. В данной статье рассматривается актуальный аспект современного управления персоналом – использование методов игрового социального имитационного моделирования в контексте производственных коллективов. Основываясь на принципах игровой динамики и социального взаимодействия, авторы предлагают изучить потенциал этих методов на различных этапах управленческого процесса. Автор выделяет важность новаторских подходов в управлении персоналом, обосновывая перспективы применения игровых методов для повышения эффективности командной работы, развития лидерских качеств и создания позитивного организационного климата. Особое внимание уделяется таким аспектам, как обучение и развитие кадров. В результате исследования представлены рекомендации по оптимизации процессов управления персоналом на основе современных методов и инструментов принятия управленческих решений.

Ключевые слова: методы, игровое имитационное моделирование, управленческие решения.

Summary: The article suggests exploring various applications of game-based social simulation modeling at different stages of managing a production team. It addresses a contemporary aspect of personnel management - the utilization of game-based social simulation modeling methods within the context of industrial collectives. Grounded in the principles of gaming dynamics and social interaction, the authors advocate for examining the potential of these methods across different managerial stages. The author emphasizes the significance of innovative approaches in personnel management, substantiating the prospects of employing gaming methods to enhance team effectiveness, develop leadership qualities, and foster a positive organizational climate. Special attention is given to aspects such as training and personnel development. The study concludes by presenting recommendations for optimizing personnel management processes based on modern decision-making methods and tools.

Keywords: methods, game simulation modeling, management decisions

Современные предприятия/организации, структура которых позволяет отнести их к классу сложных систем, требуют особых подходов к формированию политики принятия управленческих решений. Лицу, принимающему решение (ЛПР) помимо теоретических знаний в области исследования операций, системного анализа, теории принятия решений и т.п. нужен определенный опыт и практические навыки использования формальных и неформальных методов обоснования выбора. Опыт показывает, что принятие управленческих решений при работе с персоналом требует, как правило, неординарного подхода. Безусловно, что каждое решение должно носить целевой характер, более того, методы принятия решения должны быть адекватны цели, релевантны. Интересный результат дает интеграция формализованных методов принятия решений с методами игрового социального имитационного моделирования (ИСИМ).

Игра – это уникальный инструмент и только отточенное, доведенное до совершенства, мастерство владения этим инструментом, позволяет получить результат. Именно поэтому так важен первый этап игры: замысел и определение цели игры. Другими словами, зная и понимая структуру того игрового метода, который предполагается использовать, необходимо четко представлять, зачем проводится игра?

Игра - знакомство членов будущего коллектива и введение в проблему, игра - как процедура проблематизации, игра – обучение приемам рационального проектирования и коллективной мыследеятельности, игра – поиск оптимального решения проблемы, игра – обучение навыкам публичного выступления, игра – определение лидера группы и его «окраски» - даже этот неполный перечень целей, которые может ставить перед собой ЛПР дает представление о многообразии возможностей игрового социального имитационного моделирования.

Так, одной из серьезных задач в управлении персоналом автору видится задача формирования работоспособного коллектива, ориентированного на командный стиль работы. Для решения такой задачи целесообразно применять игры типа «Астронавты», «Полет на Луну», «Кораблекрушение» и

т.п. (Клименко 72) Фабула этих имитационных упражнений проста и однотипна - путешественники попадают в критическую ситуацию и должны последовательно избавляться от ненужных предметов. В контексте данной статьи эти игры могут быть рекомендованы для выявления лидеров в коллективе, их «окраски»; формирования работоспособного коллектива (бригады, звена и т.п.); разработки рекомендаций по организации коллективной деятельности, выработке единой стратегии; совершенствования умений вырабатывать коллективные решения несколькими лицами, действующими одновременно и т.п.

Степень выполнения каждой из поставленных задач определяется на этапе после игрового анализа и оценивается по нескольким факторам, которые должны быть определены до начала игрового занятия. Вот примерный перечень вопросов, которые подлежат анализу: как использовалось время, отведенное для работы? Были потери времени, связанные с плохой организацией дела, паузами и т.п. Кто сколько раз вступал в обсуждение? Насколько удачно отстаивали участники свое мнение? Кто был резок и нетерпелив, перебивал участников? Все ли вели себя активно? Был ли лидер? Были ли лица, не принимающие участия в работе? Была ли система в определении важности предметов, подлежащих выбрасыванию? Что явилось критерием ранжирования предметов? Был ли один критерий или несколько? Как взаимодействовали члены группы? Какие общие недостатки команд при проведении коллективного обсуждения?

Следует отметить, что при многократном применении игры в различных социальных группах результаты дают прекрасный материал для анализа зависимости эффективности работы группы от половозрастного и образовательного уровня участников игры. В преподавательской деятельности и системе повышения квалификации имитационное упражнение используется для проверки знаний по теме/разделу курса. Применение игровых методов для обоснования принимаемых решений в практике управления персоналом позволяет учесть объективные условия, случайные воздействия и их последствия, поведенческий аспект.

Результаты исследований, проведенных автором по применению инновационных технологий в управлении, позволили заложить основы проблемно ориентированного управления сложными социально-экономическими системами (Клименко 15).

Если считать, что основной целью ЛПР при работе с персоналом является формирование и развитие навыков аналитической деятельности у членов группы, отработка умений внутригрупповой и межгрупповой со-организации и координации взаимодействий, то именно ИСИМ, как показал опыт, позволяет:

- обеспечить потребность творческой личности в самовыражении и повысить мотивацию к эффективной работе;
- определить ценностные ориентации членов коллектива; сформировать работоспособный коллектив, ориентированный на решение реальных задач;
- провести проблематизацию в условиях имеющихся реалий; поставить проблему и сформулировать цель, как способ устранения проблемы;
- определить альтернативные пути достижения цели; разработать механизм сравнения предлагаемых альтернатив;
- проводить сравнительный анализ полученных результатов.
- оценить предполагаемый результат; провести вариантный анализ полученного оптимального решения;
- вводя фактор случайного возмущающего воздействия, «проиграть» дополнительные варианты; определить набор оптимальных стратегий поведения в условиях неопределенности и установить ранг каждой стратегии.

Таблица 1. Рекомендации - советы-действия для руководителей

Содержание рекомендации	Оценка	
	В	И
ОБЩИЕ ВОПРОСЫ РУКОВОДСТВА		
Руководитель подразделения – это прежде всего профессионал в области управления; его основная задача - сформировать работоспособный коллектив		
Эффективность руководства зависит от того, насколько четко регламентированы ключевые вопросы: структура управления, штаты, система мер поощрения и взыскания.		

При поручении заданий необходимо письменно закреплять ответственность за исполнение-это гарантия выполнения задания.		
Систематическая и заблаговременная проверка плановых заданий обеспечит своевременность их выполнения.		
Корректировка планов «по ходу событий» ведет к неоптимальному расходу сил и средств.		
Подразделение должно иметь перспективный план работы.		
РАБОТА С КАДРАМИ		
Основной принцип подбора и расстановки кадров состоит в том, что бы каждый человек соответствовал должности, а должность отвечала его характеру, способностям, знаниям.		
Отношение к подчиненным должно быть объективным, с должной требовательностью.		
Никогда не делайте сами того, что может сделать подчиненный (если только это не связано с опасностью для его жизни и здоровья).		
Ставьте перед исполнителями реальные сроки. Растянутые сроки, то есть заниженные задания испортят самых хороших работников.		
Руководитель должен иметь представление о своих работниках, не только как об исполнителях, но и как о людях, то есть об их увлечениях, склонностях.		
Высокая текучесть кадров - главный признак неблагоприятного положения в подразделении.		
Люди должны работать не за страх, а за совесть.		
Необходимо подготовить одного - двух человек в коллективе, которые будут способны руководить в Ваше отсутствие (отпуск, командировка и т.п.)		
Доброе имя подразделения – это положительная характеристика руководителю.		
БЕСЕДА С ПРЕТЕНДЕНТОМ НА ДОЛЖНОСТЬ		
Следует изучить трудовую книжку претендента, выяснить причины увольнения с прежних мест работы.		
Следует оценить соответствие специальности и предлагаемой должности.		
Предложить претенденту несколько простых вопросов: оценить уровень его конфликтности, коммуникабельности, агрессивности.		
Независимо от должности, на которую претендует специалист, важен общий уровень культуры человека.		
Следует обратить внимание на имеющиеся у претендента рекомендации от предыдущих руководителей.		
О характере человека многое могут сказать его увлечения.		
Выяснить, какую должность (работу) хотел бы занимать (выполнять) и в ее отсутствие на какую согласен.		

Примечание: Внимательно прочитайте рекомендацию, подумайте насколько применима она в Ваших условиях, оцените степень полезности по пятибалльной системе: 5-очень полезная, четкая; 4-полезная; 3- затрудняюсь с оценкой; 2 –малополезна; 1- бесполезная, неверная и проставьте оценку в графе В(важность). Оцените реальность выполнения Вами рекомендаций по пятибалльной системе 5- сознательно стараюсь делать именно так; 4-делаю так часто; 3-выполняю иногда; 2-еще не применяю, но ищу пути применения в своей деятельности; 1-не выполняю. За один раз прорабатывайте не более 20 рекомендаций. После проработки обратите внимание на те рекомендации, которые Вы оценили, как важные, а исполнение значительно ниже. Выявите рекомендации для первоочередного внедрения. Повторяйте эту работу систематически: анализируйте, как меняются методы Вашей работы. Зачастую бывает, что рекомендации, признанные малоценными по мере накопления опыта оцениваются значительно выше или, напротив, теряет актуальность. Выдерживайте данный порядок работы: простое чтение без оценивания малоэффективно.

Универсальным инструментом принятия решений является метод активного социологического тестирования, анализа и контроля (Архипова 26). Сущность метода заключается в организации и проведении мозговой эстафеты. Работа проводится в два этапа: на первом этапе участники мозговой эстафеты формулируют свои рекомендации на чек-листах в течение 5-10 минут, на втором этапе каждый участник зачитывает свои рекомендации, а остальные оценивают их важность (В) и формулировку (Ф) по пятибалльной системе. Все чек-листы собираем, обрабатываем, систематизируем рекомендации по разделам и определяем ранг каждой из них. Оценивание формулировки делается для того, чтобы из нескольких сходных по смыслу рекомендаций выбрать наиболее корректную,

понятную.

Ниже приведен фрагмент пособия, которое составлено на основе материалов, полученных в процессе повышения квалификации руководящих работников АО Соколовско-Сарбайское горно-производственное объединение (Клименко 12). В пособие включены рекомендации, учитывающие опыт руководителей-практиков. Основная задача предлагаемого пособия – оказание практической помощи руководителям по совершенствованию стиля их профессиональной деятельности. Решение этой задачи происходит поэтапно: на первом этапе происходит знакомство с рекомендациями-предложениями, оценивание их полезности качества выполнения. Процесс оценки может многократно повторяться, так меняются условия работы, цели и задачи и т.д., то есть меняется важность рекомендации.

На втором этапе возможно изменение формулировки рекомендаций, добавление новых предложений и т.п. третий этап – это самостоятельная разработка рекомендаций: вначале в режиме коллективного творчества, затем индивидуальная разработка тестов рекомендаций по конкретной проблематике, актуальной для конкретного подразделения.

Практика показывает, что использование методов игрового социального имитационного моделирования при работе с персоналом, повышает профессиональную компетентность персонала, обеспечивает эффективность принимаемых решений, позволяет перевести управление на качественно более высокий уровень. Автором в течение ряда лет разрабатываются и апробируются новые подходы к моделированию процесса управления персоналом. Сейчас можно утверждать, что использование современных информационных и инновационных технологий (ИИТ) в управлении, науке и образовании становится нормой. В то же время, следует констатировать, что методы компьютерной поддержки принимаемых решений не нашли должного распространения и применения при работе с персоналом.

Прогресс в этой области сдерживается такими ограничениями, как отсутствие общей методологии управления в реальных условиях, имеющих стохастический характер. Основная проблема, состоит в том, что имеющиеся программные продукты, ориентированные на компьютерную поддержку принятия решений в управлении сложными системами, носят, как правило, частный характер, рассчитанный на узкий круг задач, и не предоставляют возможности анализа и прогноза поведения динамической системы, функционирующей в условиях неопределенности. Частичное решение обозначенной проблемы автору видится в заказном проектировании необходимых программных продуктов. Так, автором разработан и апробирован программный комплекс, обеспечивающий автоматизацию процедуры мозговой эстафеты и расчет рейтинга подразделений ВУЗа. Разработанная информационная система базируется на интегрированном использовании информационных и инновационных технологий, реализующем задачи адекватного оценивания уровня подготовки персонала и обеспечения потребности в объективной оценке качества деятельности каждого сотрудника и коллектива в целом (Клименко, 2010: 131).

Подводя итог, можно утверждать, что в основе управления персоналом должны лежать научно обоснованные, проверенные практикой методы. Волонтаризм и авантюрные методы не только не дадут положительного результата в управлении, но наносят вред репутации предприятия.

Библиографические ссылки

- Архипова, Т. Актуальность применения инновационных методов в системе подготовки кадров индустрии моды и красоты. В: Вестник Ассоциации ВУЗов туризма и сервиса. 1 (2013): 26-32.
- Клименко, И.С. Проблемно-ориентированная система управления качеством подготовки специалистов на базе информационных технологий. Автореферат доктора техн. наук: 05.13.01. Алматы, 2010
- Клименко, И.С. Технология конструирования и применения инновационных методов управления качеством подготовки специалистов. В: Новости науки Казахстана. 1(2010): 12-20.
- Клименко, И.С. Управление качеством подготовки специалистов: теория и практика. Монография. Костанай: Костанайполиграфия, 2010.

КОНКУРЕНЦИЯ КАК ДВИГАТЕЛЬ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Любовь ДОРОФЕЕВА

<https://orcid.org/0009-0001-5178-2431>

Международный Независимый Университет Молдовы (ULIM), Кишинев

Аннотация: Ключевым понятием, выражающим сущность рыночных отношений, является понятие конкуренции. В современном экономическом мире конкуренция становится неотъемлемым стимулом для развития рыночных отношений. Конкуренция не только означает борьбу между предприятиями за свою долю рынка, но и представляет собой мощный двигатель, поддерживающий динамизм экономической системы. Это центр тяжести всей системы рыночного хозяйства, тип взаимоотношений между производителями по поводу установления цен и объемов предложения товаров на рынке. Конкуренция служит лучшему обеспечению рынка товарами и внушает предприятиям стремление к постоянному совершенствованию, инновациям и эффективности. В поиске выигрышных стратегий компании вынуждены постоянно совершенствовать свои продукты, услуги и производственные процессы. Этот постоянный эволюционный процесс не только способствует улучшению качества товаров, но и приводит к интенсивному развитию технологий. Механизм конкуренции также является мощным инструментом для снижения цен на товары и услуги. Постоянная борьба за потребителя заставляет компании оптимизировать свою деятельность, что в конечном итоге приводит к экономии ресурсов и снижению издержек. Конкуренция не только формирует эффективное экономическое окружение, но и является двигателем постоянного развития, способствуя инновациям, снижению цен и удовлетворению растущих потребительских запросов. Поддержание конкурентной среды во всех странах в настоящее время, стало важной задачей государственного регулирования экономики. Поэтому, изучение конкуренции, ее роль в развитии рыночных отношений является в настоящий момент важнейшей задачей экономических исследований.

Ключевые слова: конкуренция, экономика, рынок, производство, эффективность, эффект масштаба, эффект разнообразия.

Summary: The key concept expressing the essence of market relations is the concept of competition. In the modern economic world, competition is becoming an integral incentive for the development of market relations. Competition not only means the struggle between enterprises for their market share, but also represents a powerful engine that maintains the dynamism of the economic system. This is the center of gravity of the entire market economy system, the type of relationship between producers regarding the establishment of prices and volumes of supply of goods on the market. Competition serves to better supply the market with goods and instills in enterprises the desire for continuous improvement, innovation and efficiency. In search of winning strategies, companies are forced to constantly improve their products, services and production processes. This constant evolutionary process not only improves the quality of goods, but also leads to intensive development of technology. The mechanism of competition is also a powerful tool for reducing prices for goods and services. The constant struggle for consumers forces companies to optimize their activities, which ultimately leads to saving resources and reducing costs. Competition not only creates an efficient economic environment, but is also the engine of constant development, promoting innovation, lowering prices and meeting growing consumer demands. Maintaining a competitive environment in all countries has now become an important task of state regulation of the economy. Therefore, the study of competition and its role in the development of market relations is currently the most important task of economic research.

Keywords: competition, economy, market, production, efficiency, economies of scale, effects of diversity.

Современная рыночная экономика представляет собой сложнейший организм, состоящий из огромного количества разнообразных производственных, коммерческих, финансовых и информационных структур, взаимодействующих на фоне разветвленной системы правовых норм бизнеса, и объединяемых единым понятием — рынок. Не ресурсы, не объемы финансирования и не цены сами по себе определяют конкурентоспособность фирмы, отрасли и национальной экономики в целом, а наличие и сила конкуренции.

Под конкуренцией понимаются экономические состязательные отношения на рынке между хозяйствующими субъектами, связанные с совершением ими предпринимательских действий, направленных на получение наибольшей, прибыли посредством удовлетворения покупательского спроса, ограничивающих возможность каждого из конкурирующих субъектов в одностороннем порядке воздействовать на общие условия производства, распределения и обращения товаров, работ и услуг на соответствующем рынке (Борисов 135).

Осуществление хозяйственно-предпринимательской деятельности невозможно без наличия и обеспечения права предприятия и личности на конкуренцию, на конкурентные действия по отношению к другим участникам экономики (конкурентам). Конкурентные действия подразумевают выявление и поддержание предпочтений потребителей к тому или иному товару или услуге. Конкуренция выражается в возможности свободного и равного доступа каждого на рынок с целью поставки продукции, удовлетворяющей определенную потребность потребителя, снижения цен, улучшения качества поставляемого товара, занятия более выгодного (удобного) местоположения, использования рекламы, модификации упаковки, использования товарных знаков и внедрении инновации.

На практике нередко можно встретить разнообразные действия фирм, которые являются примерами недобросовестной конкуренции и попадают под запрет со стороны государства. К таким действиям следует отнести:

- необоснованное восхваление собственного товара и принижение товара конкурирующей фирмы;
- ограничение объема продаж на рынке с целью увеличения рыночной цены;
- назначение монопольно высоких цен на готовую продукцию или монопольно низких цен на ресурсы;
- навязывание контрагенту условий договора, не выгодных для него;
- распространение ложных сведений о конкуренте и др.

Следует также отметить, что структура рынка определяет поведение компании. Сама структура также однозначно определяется такими характеристиками, как степень концентрации продавцов, степень концентрации покупателей, степень дифференциации товара, условия входа и выхода с рынка, степень влияния продавцов (покупателей) на цену.

Конкуренция как экономический процесс предусматривает такую степень конкуренции между хозяйствующими субъектами, когда их самостоятельные действия фактически ограничивают возможность каждого из них в одностороннем порядке влиять на общие условия обращения товаров на любом товарном рынке. Наибольшая эффективность, с этой точки зрения, достигается при совершенной конкуренции (Добрынин 120).

Рынок совершенной конкуренции предполагает достижение устойчивого равновесия, предполагающего отсутствие очередей и неудовлетворенного спроса, с одной стороны, и отсутствие избыточных запасов товаров (нераспроданной продукции) - с другой.

Рынок совершенной конкуренции подразумевает большое количество фирм, не обладающих рыночной властью, и равновесную цену на уровне предельных издержек. Эта цена обеспечивает компаниям нулевую прибыль (Пиндайк 255).

Отсутствие положительной прибыли приводит к нехватке финансов для развития производства, внедрения инноваций и улучшения технологии. В долговременной перспективе это препятствует:

- внедрению достижений НИОКР;
- снижению предельных издержек;
- росту уровня общественного благосостояния.

Отсутствие конкуренции и монополизация рынка негативно сказываются на уровне общественного благосостояния. Несколько снизив уровень конкуренции на рынке, фирмы были бы обеспечены небольшой положительной прибылью, что в долговременной перспективе способствовало бы развитию инноваций и росту эффективности производства.

Однако, целесообразно подчеркнуть, что имеется в виду небольшое смягчение конкурентной борьбы, а не полное отсутствие конкуренции или рынок дуополии. Как раз найдя ту самую точку оптимума, в которой цена будет приближена к уровню предельных издержек и конкуренция будет высока, будет достигаться наиболее оптимальная ситуация для роста уровня общественного благосостояния (Розанова 6).

Исходя из данных предпосылок, правомерно предположить, что государству нужно активно защищать конкуренцию, но только не пытаясь добиться ее совершенного вида. Рациональным решением было бы стимулирование объединения мелких фирм до чуть более крупных на рынках совершенной конкуренции. Снижение числа фирм и равное увеличение долей каждой из них способствовало бы приобретению ими некой рыночной власти.

Следовательно, появились бы и положительные прибыли. Однако, достичь точки оптимума достаточно сложно, поскольку перестаравшись с регулированием, можно подтолкнуть рынок к олигополии, образованию картелей или монополизации отдельных отраслей. Поэтому нельзя

однозначно сказать, что конкуренция на рынке — это хорошо или плохо, польза или вред для общества. Конкуренция может проявляться совершенно по-разному. Например, качественное ее отсутствие или, наоборот, избыточная конкуренция, однозначно, представляют собой вред для экономики.

С одной стороны, принято считать, что от конкуренции выигрывают покупатели, благодаря большому выбору и, ценовому противостоянию игроков на рынке, и с другой — от нее выигрывают сами участники конкурентной борьбы, так как она заставляет их развиваться, а не стоять на месте. Благодаря конкуренции многие маленькие компании получают развитие и становятся мировыми лидерами.

Но, наряду со сферами, где конкуренция считается благом, есть сферы, где она приносит вред, одна из этих сфер — производство продуктов питания. На этом рынке практически невозможно конкурировать по качеству сервиса и качеству продукта, которые ощущаются всеми потребителями индивидуально, и чаще всего единственный выход для производителей — ценовая конкуренция. Но, так как снижать цену можно только за счет снижения издержек, а возможности их уменьшения не бесконечные, производители идут на ухудшение качества самого продукта.

В итоге, в данном случае от конкуренции страдает потребитель, который сначала привыкает к продукту высокого качества, а со временем качество снижается. Конкуренция близка к оптимуму и полезна тогда, когда она ведется не только за счет цены, но и за счет улучшения потребительских качеств товара или услуги, а не во вред им (Слагода 110).

Когда в отрасли существует большое количество фирм, забывается одна из определяющих целей фирмы при выпуске своего продукта — удовлетворенность покупателя и начинается борьба между ними по правилу «конкуренция, в которой выживает сильнейший».

Чрезмерная конкуренция порождает большой список ненужных издержек. Например, огромное количество средств уходит на рекламные брошюры и иные рекламные приемы, средства могут также тратиться на визуальные ловушки для покупателей (затраты на упаковку и т.д.).

Перед государством стоит нелегкая задача — создать все условия для настоящей, честной конкуренции (например, внедрять программы по развитию малого бизнеса) и строго следить за соблюдением всех законов, пресекать все нарушения, соблюдать права собственности и т.д. Государству здесь также важно найти баланс контроля конкуренции и не нарушить механизм «невидимой руки» рынка, который координирует решения покупателей и продавцов.

И все же, от чего зависит преобладание той или иной структуры на рынке, почему одни отрасли характеризуются почти максимальной конкуренцией, а в других она практически отсутствует, какое число фирм можно считать оптимальным для отрасли и почему?

Главными детерминантами рыночной структуры являются факторы технологического характера, которые в соотношении с величиной спроса ведут к преобладанию на рынке большого или малого числа фирм.

Наиболее важным фактором современной национальной экономики является минимально эффективный выпуск.

Минимально эффективный выпуск (МЭВ) — это объем производства (или сбыта), соответствующий минимуму средних издержек отрасли (Розанова 11).

Эффективное число фирм рынка определяется как отношение размера рынка (спроса в отрасли) к минимально эффективному выпуску. Если на МЭВ приходится 50% рынка, то рынок допускает только две эффективные фирмы; если МЭВ покрывает 2% спроса отрасли, в отрасли возможны 50 фирм. При одинаковом спросе, чем больше величина МЭВ, тем меньшее число фирм допускает отрасль.

Величина МЭВ определяется, как правило, технологическими особенностями производства, хотя в издержки могут входить также расходы на рекламу, НИОКР, излишние административные затраты, расходы на чрезмерную дифференциацию товара.

К основным показателям, от которых зависит величина МЭВ, можно отнести эффект масштаба, эффект разнообразия и издержки использования капитала.

Эффект масштаба означает, что при выполнении объема работ в рамках одной и той же крупной фирмы средние издержки оказываются меньше, чем если бы данную работу выполняли несколько самостоятельных производств меньшего размера.

Эффект разнообразия имеет ту же природу экономии на издержках, но относится к ситуации, когда фирма производит несколько разнородных товаров: издержки производства ряда изделий на одной фирме могут оказаться значительно ниже, чем если они производятся на разных фирмах.

Эффекты масштаба и разнообразия объясняются наличием экономии на общих издержках производства, таких как административные расходы, издержки по стимулированию сбыта, инновационные затраты (Розанова 12).

Кроме того, для крупной фирмы, пользующейся репутацией первоклассного заемщика, более низкими будут и издержки по использованию капитала — как правило, подобным фирмам кредит предоставляется на большую сумму и по более выгодным условиям.

Современная национальная экономика представляет собой крупномасштабное производство. В большинстве отраслей средние и предельные издержки довольно существенным образом снижаются по мере роста объема производства. Поэтому минимально эффективный размер выпуска составляет, как правило, значительную долю соответствующих продуктовых рынков, а это с неизбежностью порождает тенденцию к концентрации.

Таким образом, технологическая база современной экономической системы предусматривает олигополию, а не совершенно конкурентный рынок в качестве главного типа взаимодействия фирм.

Кроме технологических и поведенческих детерминантов, рыночная структура может определяться самим процессом эволюции отрасли. Было установлено, что даже если взять отрасль совершенной конкуренции с большим числом участников и задать некий стохастический процесс, который носит название «процесс Жибра» по имени исследовавшего его ученого, то через определенный промежуток времени (в экспериментах это порядка 100-150 лет) отрасль естественным путем станет более концентрированной. На рынке останется не более половины первоначальных агентов. Стохастическая эволюция отрасли может быть объяснена преимуществом первого хода — для очевидных лидеров, а также сложностью выживания под действием конкуренции, изменения технологических процессов, динамики спроса и т.д. В итоге проявляется тенденция к тому, что распределение фирм становится положительно асимметричным, крупные фирмы растут быстрее, чем более мелкие компании. Компьютерное моделирование показывает, что если на долю крупнейших фирм в первый период приходилось 8% рынка, то через 40 лет их доля составит 27%, через 100 лет — 46,7%, а через 140 лет окажется равной 57,4%, т.е. половину отраслевого выпуска будут продавать крупные фирмы (Розанова 13).

В итоге, следует отметить, что вышеизложенное действительно доказывает, что конкуренция по праву является двигателем рыночной экономики, несмотря на некоторые ее несовершенства.

Библиографические ссылки

- Борисов, Е.Ф. Экономическая теория в вопросах и ответах: учебное пособие. Москва: Проспект, 2008
Добрынин, А. И., Тарасевич, Л. С. Экономическая теория. Санкт Петербург: Питер, 2008
Кураков, Л.П., Яковлева Г.Е. Курс экономической теории. Москва: Гелиос АРВ, 2005
Пиндайк, Р., Рабинфельд, Д. Микроэкономика. Москва: Дело, 2008
Розанова, Н. М. Национальная экономика. Москва: Издательство Юрайт, 2016
Слагода, В.Г. Экономическая теория. Москва: ФОРУМ, 2009

SATISFACTION OF PATIENTS WITH SERVICE QUALITY AS A VITAL ELEMENT OF MEDICAL ORGANIZATION MANAGEMENT

Dalia DREIHER

<https://orcid.org/0000-0002-4767-8885>*Neve Shalom Elementary School, Beer Sheva, Israel*

Summary: An essential aspect of the reform of the Israeli healthcare system is the improvement of medical care quality. According to experts, a key indicator for assessing the quality of medical services is the degree of patient satisfaction. The purpose of this study was to evaluate the methods employed by Israeli hospitals to enhance the quality of care, patient safety, and patient satisfaction. To achieve this, surveys were conducted among hospital managers, employees, and patients. The survey results revealed that some methods received more attention than others. The author concludes that it is necessary to establish a comprehensive framework for quality assurance in Israeli hospitals.

Keywords: quality; patient experience; infection control; efficiency; accreditation.

Аннотация: Важным аспектом реформы системы здравоохранения Израиля является улучшение качества медицинской помощи. По мнению экспертов, ключевым показателем оценки качества медицинских услуг является степень удовлетворенности пациентов. Целью данного исследования была оценка методов, используемых израильскими больницами для повышения качества медицинской помощи, безопасности пациентов и их удовлетворенности. Для этого были проведены опросы среди руководителей, сотрудников и пациентов больниц. Результаты опроса показали, что некоторым методам уделялось больше внимания, чем другим. Автор приходит к выводу, что необходимо создать комплексную систему обеспечения качества в израильских больницах.

Ключевые слова: качество; обслуживание пациентов; инфекционный контроль; эффективность; аккредитация.

Satisfaction with the quality of medical services can be regarded as an individual's positive attitude towards the service they have received, determined by the alignment of their expectations with reality, as expressed through their willingness to seek the same service again if necessary. This is why large-scale surveys of patients in public clinics and hospitals are increasingly utilized as a tool to assess their performance (Blagorazumnaya 37).

This paper describes the methods used by Israeli hospitals to improve quality of care, patient safety and patient experience, based on a survey conducted by the author. In Israel, the government provides 50% of acute hospital beds, while health plans operate one third of hospital beds, and the rest are provided by other owners (Rosen 126). Several systems aggregate data across providers, e.g., national programs for quality of care (Clarfield 2503). About 75% of patients are satisfied with hospital care. Compared to the OECD average, Israel has similar rates of in-hospital mortality rates and avoidable hospitalizations, while hospital-acquired infections are more common than in many developed countries.

In 2012, following a review of the Israeli healthcare system by the OECD, the National Quality Indicators Program for Hospitals was launched. This program assesses care in general, geriatric and psychiatric hospitals. As of 2022, the program includes 69 quality indicators (The National Program, indicators). Many hospitals develop their own internal quality indicators, in addition to the National Quality Program (Davidson 14).

One of the issues identified as a serious problem is waiting times for medical services (Brammli-Greenberg 2). A geographic information system-based website was recently launched (National Center for Infection Control).

Joint Commission International (JCI) accreditation was first introduced in Israel in 2006 (Bar-Ratson 340). MOH regulations (Certification Process in General Hospitals) states that all general hospitals are required to undergo JCI accreditation as a mandatory requirement. Until May 2020, 29 Israeli hospitals have undergone JCI accreditation, as listed on the JCI website. However, as of 2022, only 10 maintained their accreditation status (Search for JCI-accredited organization).

Some methods used for improving patient safety in Israel include orientation days and updates to staff, spreading knowledge via email regarding adverse events, safety rounds and implementing a culture of safety in hospitals. The Patient's Rights Law (1996) defines a Root Cause Analysis committee to investigate sentinel

events, as well as a Review and Quality Committee which looks at medical procedures and processes from a wide perspective and allows confidential in-depth review quality improvement of these processes.

Improving patient experience is a major strategic goal for the MOH and for health plans. Surveys of hospitalized patients regarding their satisfaction, as well as the emergency department and outpatient clinics are carried out every several years (Theory of Service and Patient Experience).

The quality of medical care is a multifactorial concept that necessitates an integrated approach to its assessment (Dreier). Currently, the literature considers various approaches to evaluating the quality of medical services. These approaches, in addition to complying with current national requirements, encompass assessments of deviations of selected indicators from the norm, results of multivariate analysis, surveys of the population and medical workers, analysis of the structure of institutions or their components, the performance of medical systems, the cost of medical care, the process of providing medical care, and patient satisfaction assessment, among others.

Methods used to promote quality are listed in Table 1 and Figure 1.

Table 1. Methods used to improve quality and patient safety in Israeli hospitals

Parameter	Category	Frequency	Mean $\pm$ SD (Median, IQR)
The hospital operates a quality committee	Yes	14 (100%)	-
Members of the quality committee (n=12)	Director general / CEO	6 (50%)	-
	Deputy Director General / Deputy CEO	10 (83%)	-
	Chief nursing officer	9 (75%)	-
	Chief operating officer	6 (50%)	-
	Members of the quality unit	12 (100%)	-
	Members of the risk management unit	11 (92%)	-
	Members of the infection control unit	11 (92%)	-
	Director of human resources	4 (33%)	-
	Chief patient experience officer	8 (67%)	-
	Finance	4 (33%)	-
	Information technology	4 (33%)	-
	Pharmacy	5 (42%)	-
	Frontline clinicians	3 (25%)	-
	Infrastructure safety	1 (8.3%)	-
	Operations & methods unit	1 (8.3%)	-
	Resident training program	1 (8.3%)	-
Number of roles within the committee	-	-	8 $\pm$ 1.8 (8, 6.2-9.8)
A senior leader is in charge of the quality program	Yes	14 (100%)	-
Role of the senior leader	Deputy Director General / Deputy CEO	9 (64%)	-
	Chief nursing officer	1 (7.1%)	-
	Senior physician	2 (14%)	-
	Senior nurse	2 (14%)	-
Accreditation status	Currently accredited	7 (50%)	-
	The hospital was previously accredited but voluntarily withdrawn	2 (14%)	-
	The hospital was previously accredited and we intend to be re-accredited within the next two years	2 (14%)	-

	No, but we intend to be accredited within the next two years	2 (14%)	-
	No, and we do not plan to be accredited within the next two years	1 (7.1%)	-
Does the hospital provide training in quality?	Yes	11 (85%)	

Analysis of the table shows that the majority of senior leaders in charge of the quality program are Deputy Director General/Deputy CEO, constituting 64%. Senior leaders in the quality program include Chief Nursing Officer (7.1%), Senior Physician (14%), and Senior Nurse (14%). About 50% of the hospitals are currently accredited, while 14% were previously accredited but voluntarily withdrew. Another 14% were previously accredited and plan to be re-accredited within the next two years. The hospital provides training in quality with a high frequency of 85%. Various departments are represented in the quality committee, including Risk Management (92%), Infection Control (92%), and Pharmacy (42%). Some departments, like Infrastructure Safety, Operations & Methods Unit, and Resident Training Program, have lower representation. The roles within the committee are diverse, including frontline clinicians (25%), Information Technology (33%), Finance (33%), and Director of Human Resources (33%). A notable percentage (14%) of hospitals do not plan to seek accreditation within the next two years.

All hospitals had a quality committee, headed by a senior leader (most often a deputy CEO). Almost all hospitals were at some stage of the accreditation cycle, and had training for quality.

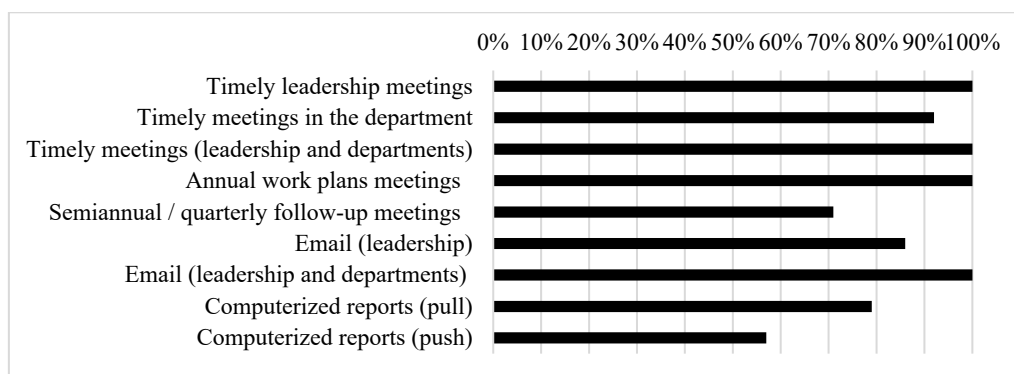

Figure 1. Methods used to promote quality of care in Israeli hospitals

Some methods were used by all hospitals, such as a quality committee, having a senior leader in charge of quality, monitoring performance in quality, timely leadership meetings, timely meetings for leadership and the departments, annual work plans meetings with the departments, and email communications between leadership and the departments. No statistically significant differences were noted by hospital size, geographic location or ownership, but a greater number of methods to improve quality in JCI-accredited hospitals.

Methods used to promote patient safety are listed in Figure 2.

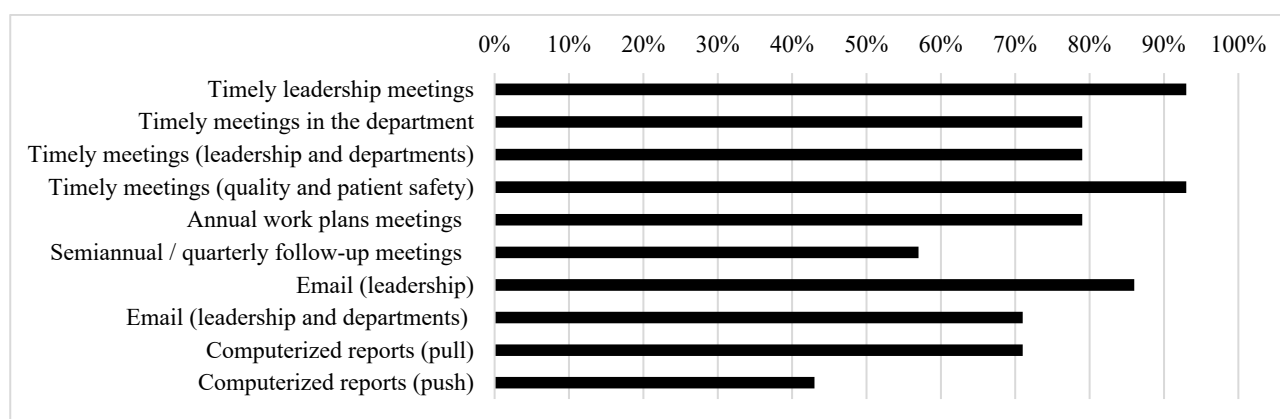

Figure 2. Methods used to promote patient safety

All hospitals had a senior leader in charge of patient safety, monitored adverse events and near-miss events. Rarely used methods were push computerized reports. Government-owned hospitals, as well as smaller hospitals, used significantly less methods to monitor near-miss events, JCI-accredited hospitals used a larger number of methods to monitor adverse events and near-miss events. Hospitals in the periphery were less likely to have a senior leader in charge of the patient safety unit, and to have the same person in charge of the quality and patient safety programs.

Methods used to promote infection control are listed in Figure 3.

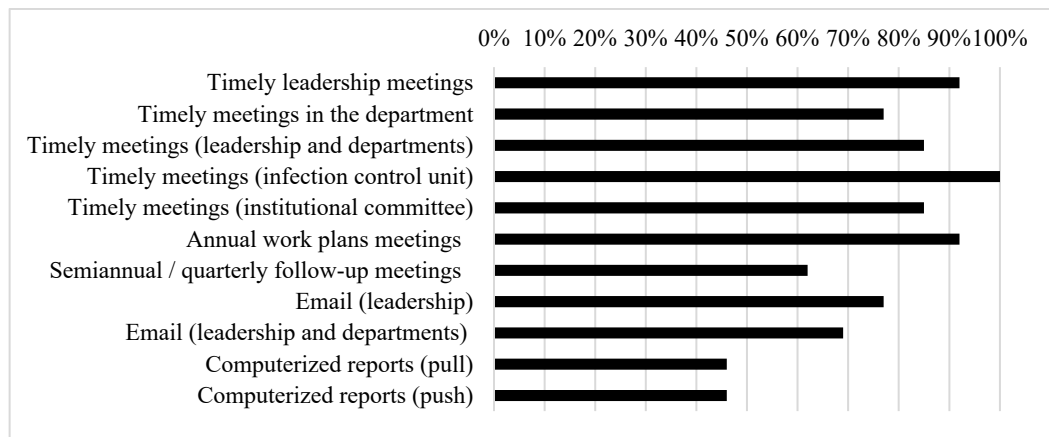

Figure 3. Methods used to decrease the incidence of hospital-acquired infections

Universal methods included having a senior leader in charge of the infection control program, monitoring hospital-acquired infections and timely meetings of the infection prevention unit. Computerized reports (push or pull) were used by less than half of hospitals.

Methods used to promote patient experience are listed in Figure 4.

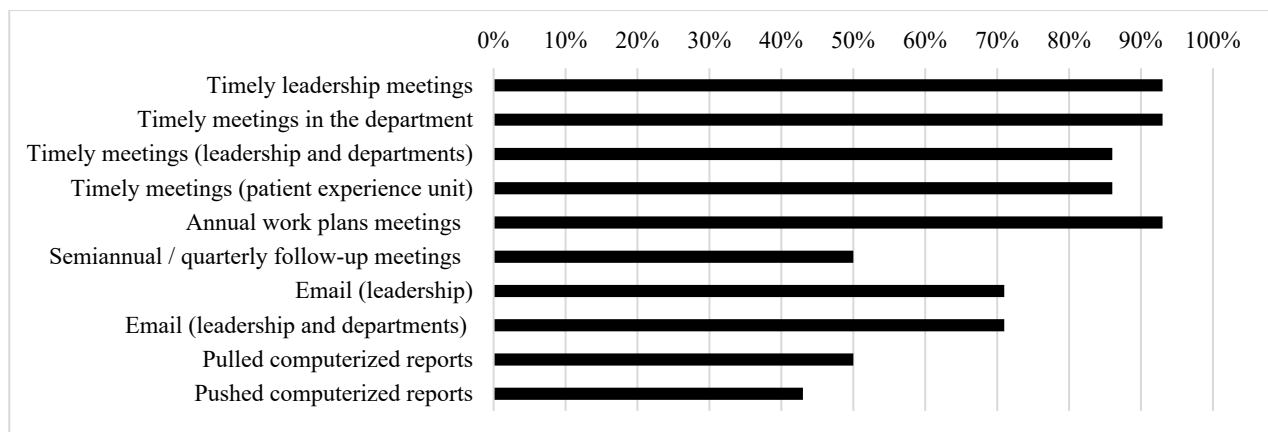

Figure 4. Methods used to improve patient experience

All hospitals had a senior leader in charge of the patient experience program and provided training in patient experience. Less commonly used methods were follow-up meetings with the departments, and computerized reports (push or pull). Only Clalit hospitals had a patient experience officer appointed, but no other significant differences between hospitals were noted (all p values >0.1).

Methods used to decrease waiting times are listed in Figure 5.

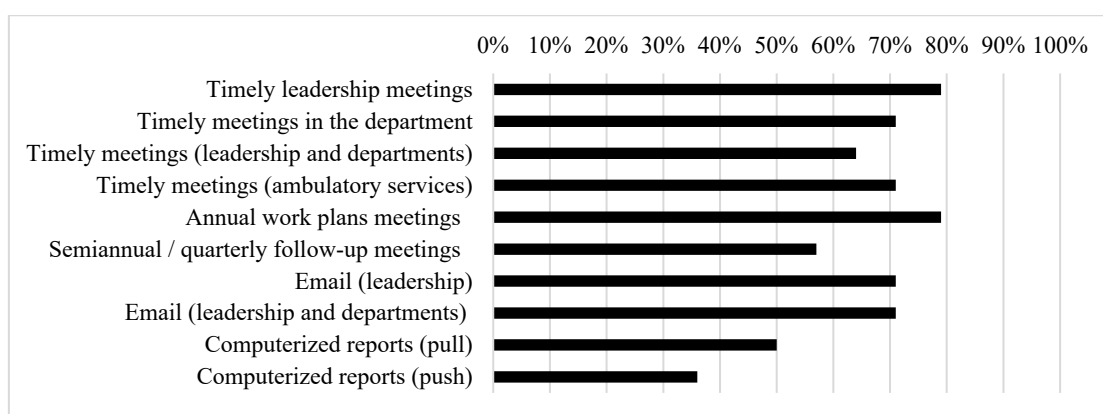

Figure 5. Methods used to decrease waiting times for outpatients

No universal methods were used, and even monitoring of waiting times was not practiced by all hospitals. Again, the use of computerized reports was practiced among a minority of hospitals. No significant differences were noted between hospitals (all p values >0.1).

Methods used to improve clinicians' well-being are listed in Figure 6.

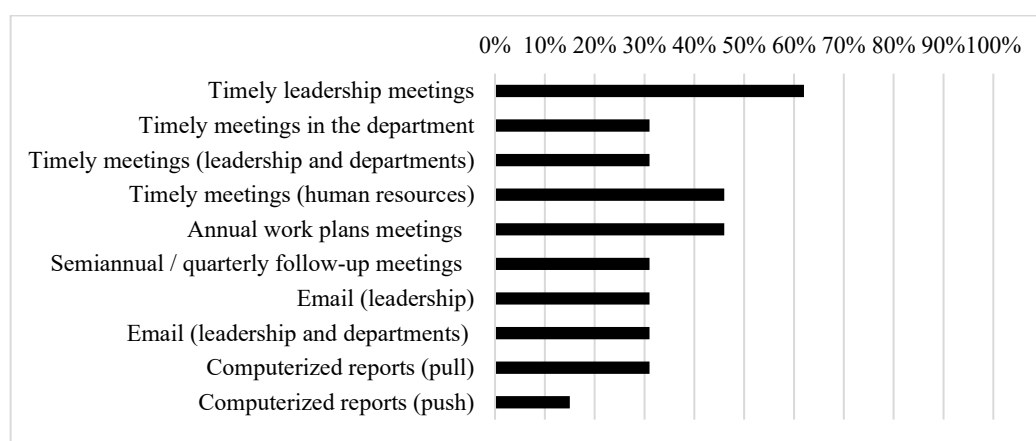

Figure 6. Methods used to improve clinicians' well-being

Only 10 hospitals monitored clinicians' well-being, and less than half used timely meetings to monitor it. It was seldom discussed at annual or semiannual meetings with the departments, was not discussed in email communications and was not monitored using computerized reports. Clalit-owned hospitals were more likely to monitor clinicians' well-being; JCI-accredited hospitals were more likely to monitor clinicians' well-being and employed a larger number of methods to improve it.

Hospitals use the same methods for most topics: Mainly, discussions at the leadership level, communication between leadership and the departments (formal meetings, email communications or annual work plans meetings). There was less attention paid to monitoring waiting times for procedures and outpatient visits, and a marked lack of attention to monitoring and coping with clinicians' well-being. Given the poor results showing very high levels of burnout in the Israeli healthcare system, much more should be done to improve clinicians' well-being. In addition, some methods not covered in the present survey are obviously less commonly used. These include peer review, PDSA (Plan-Do-Study-Act) quality improvement projects, and training for quality and patient safety. Some limitations of the present study are a small sample size, the inclusion of public hospitals only and the reliance on self-reporting by hospital leaders, without audit. A global over-arching framework for introducing quality in Israeli hospitals is needed. The first step define quality of care and the objectives to achieve. The second is to consider the balance between planning, improvement and control. This means effective strategic planning for quality at a national level; support for organizations and professionals and control mechanisms to ensure progress and mitigate risks. Next, clear standards and expectations must be defined, using regulatory tools, education for quality and patient safety at all levels. Innovation must be incorporated into all these actions.

Bibliographical References

- Bar-Ratson, E., et al. The accreditation program in hospitals: Clalit Health Services experience. In: Harefuah. 4.150 (2011): 340-5. (Hebrew).
- Batbaatar, E., et al. Determinants of patient satisfaction: a systematic review. In: Perspectives in public health. 137.2 (2017): 89-101.
- Blagorazumnaya, O., Dreier, D. Patient satisfaction with the quality of the services provided as an important aspect of management in a medical organization. In: EcoSoEn. 2.3-4 (2019): 37-45.
- Brammli-Greenberg, S. Inequalities in waiting times by socioeconomic status – a possible causal mechanism. In: Israel journal of health policy research., 4.1 (2015): 1-3.
- Certification Process in General Hospitals. Medicine Division directive 38/2012. Accreditation. Jerusalem: Ministry of Health. 2012 (Hebrew) (online). https://www.health.gov.il/hozer/mr38_2012.pdf
- Clarfield, A. Mark, et al. Health and health care in Israel: an introduction. In: The Lancet. 389.10088 (2017): 2503-2513.
- Davidson, E. Leadership in Healthcare. Ben-Gurion: University Publishing, 2019 (Hebrew).
- Dreier, D., Blagorazumnaya, O., Balicer, R., Dreier, J. National initiatives to promote quality of care and patient safety: achievements to date and challenges ahead. In: Israel Journal of Health Policy Research. 9.62 (2020). <https://doi.org/10.1186/s13584-020-00417-x>
- https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/patientExperience_12022019.pdf
- National Center for Infection Control. Administration of Antibiotics, General Hospitals in 2018, 2019. Jerusalem: Ministry of Health. (Hebrew). (online). https://www.health.gov.il/UnitsOffice/HD/InfectionControl/Documents/ant_hosp_2019.pdf
- OECD Reviews of Health Care Quality: Israel. 2012. OECD: Raising Standards, 2012. (online). http://www.oecd.org/israel/ReviewofHealthCareQualityISRAEL_ExecutiveSummary.pdf
- Patient's Experience Survey for Inpatient Services. Jerusalem: Ministry of Health. 2018. (Hebrew). (online).
- Rosen, B., Waitzberg, R., Merkur, S. Israel: health system review. In: Health Systems in Transition. 17.6 (2015): 1-212.
- Search for JCI-accredited organization. (online). <https://www.jointcommissioninternational.org/about-jci/accredited-organizations>
- The National Program for Quality Indicators in Hospitals, 2013-2022 indicators. Jerusalem: Ministry of Health, 2022. (online). https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/Quality_National_Prog.pdf (Hebrew).
- Theory of Service and Patient Experience in the Israeli Healthcare System: Standard for Healthcare Organization. Professional Guide. Ministry of Health. 2016 (Hebrew). (online). <https://riskmanage.inbal.co.il/file/500/download?token=jVSV3pHS>

DEZVOLTAREA MECANISMULUI DE FORMARE A ECONOMIEI CIRCULARE ÎN SECTORUL TURISM DIN REPUBLICA MOLDOVA

Corina GRIBINCEA

<https://orcid.org/0000-0003-2571-5849>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Circularitatea economică a apărut ca un subiect esențial în escaladarea dezbatelor și a inițiativelor legislative, atât în Europa, cât și la nivel global. În 2015, Comisia Europeană a adoptat Planul de acțiune pentru economia circulară ca o politică de accelerare a tranziției Europei către o economie circulară. În plus, Națiunile Unite au identificat Planul de acțiune pentru economia circulară ca fiind cea mai bună practică pentru a implementa Agenda 2030 și a Obiectivelor de dezvoltare durabilă (ODD). Criza COVID-19 a sporit gradul de conștientizare cu privire la importanța lanțurilor locale de aprovizionare și la necesitatea de a regândi producția și consumul de bunuri și servicii – aspecte integrante ale unei economii circulare. Circularitatea reprezintă un factor cheie în cadrul Declarației de la Glasgow privind acțiunea climatică în turism, având ca scop accelerarea eforturilor de atenuare și adaptare în rândul părților interesate din sectorul turismului. Toate aceste inițiative se încadrează sub umbrela Programului de turism durabil One Planet. În lucrarea prezenta se susține că, pentru sectorul turismului, circularitatea întruchipează o abordare strategică, în special în ceea ce privește minimizarea impactului asupra mediului, cum ar fi deșeurile, poluarea și emisiile de CO₂. Drept urmare, autorul evidențiază că recunoașterea potențialului unei economii circulare de a decupla creșterea economică de utilizarea resurselor, integrarea circularității și îmbunătățirea continuă a eficienței resurselor în lanțul valoric al turismului oferă o oportunitate pentru sectorul turistic din Moldova de a îmbrățișa o cale durabilă și rezistentă.

Cuvinte-cheie: Economie circulară, mecanism, turism, Moldova, tranziție, Covid-19, obiective de dezvoltare durabilă.

Summary: Economic Circularity has emerged as a pivotal topic in escalating debates and legislative initiatives, both in Europe and globally. Back in 2015, the European Commission adopted the Circular Economy Action Plan as a policy to expedite Europe's transition towards a circular economy. Additionally, the United Nations identified the Circular Economy Action Plan as a best practice to drive the implementation of the 2030 Agenda and Sustainable Development Goals (SDGs). The COVID-19 crisis heightened awareness about the importance of local supply chains and the necessity to rethink the production and consumption of goods and services—integral aspects of a circular economy. Circularity stands as a key enabler within the Glasgow Declaration on Climate Action in Tourism, aiming to accelerate mitigation and adaptation efforts among stakeholders in the tourism sector. All these initiatives fall under the umbrella of the One Planet Sustainable Tourism Program. The paper argues that for the tourism sector, circularity embodies a strategic approach, particularly concerning minimizing environmental impacts such as waste, pollution, and CO₂ emissions. As a result, author highlight that recognizing the potential of a circular economy to decouple economic growth from resource utilization, integrating circularity and continuously enhancing resource efficiency in the tourism value chain offers an opportunity for the Moldovan tourism sector to embrace a sustainable and resilient path forward.

Keywords: Circular economy, mechanism, tourism, Moldova, transition, Covid-19, sustainable development objectives.

Economia circulară se află în centrul unei debateri în creștere și al inițiativelor legislative atât în Europa, cât și la nivel global, încă în anul 2015 Comisia Europeană a adoptând Planul de acțiune pentru economia circulară ca politică de accelerare a tranziției Europei către o economie circulară, iar Organizația Națiunilor Unite identificând Planul de acțiune pentru economia circulară drept cea mai bună practică pentru a stimula punerea în aplicare a Agendei 2030 și a Obiectivelor de dezvoltare durabilă (ODD). Criza COVID-19 a crescut conștientizarea importanței lanțurilor locale de aprovizionare și a necesității de a regândi modul în care sunt produse și consumate bunurile și serviciile, ambele elemente cheie ale unei economii circulare. Circularitatea reprezintă un factor cheie favorizant în cadrul Declarației de la Glasgow privind acțiunea climatică în turism, care își propune să accelereze eforturile de atenuare și adaptare din partea părților interesate din turism. Toate inițiativele sunt implementate sub umbrela Programului de turism durabil One Planet.

Pentru sectorul turismului circularitatea reprezintă o abordare strategică, în special din punctul de vedere al reducerii la minimum al impactului asupra mediului, inclusiv a deșeurilor, poluării, emisiilor de CO₂, având în vedere potențialul unei economii circulare de a decupla creșterea economică de utilizarea resurselor. Integrarea circularității și creșterea în continuare a eficienței resurselor în lanțul valoric al turismului reprezintă o oportunitate pentru sectorul turismului de a îmbrățișa o cale sustenabilă și rezilientă.

Pentru întreprinderile din turism, economia circulară poate aduce competitivitate, nu numai în legătură cu oportunitățile de inovare, diferențiere și diversificare a fluxurilor de venituri, ci și pe măsură ce guvernul și investitorii se uită din ce în ce mai mult la politicile de mediu, sociale și de guvernare (ESG).

Pentru destinațiile turistice, economia circulară oferă oportunitatea de a spori impactul turismului asupra dezvoltării durabile, generând bunăstare pentru populația locală prin crearea de noi locuri de muncă și lanțuri valorice locale mai incluzive, creând astfel un inel logic între afaceri și teritorii.

Pentru turiști, economia circulară oferă o oportunitate de a lăsa o amprentă pozitivă, de a călători cu scop și poate duce la efecte multiplicatoare atunci când vine vorba de transformarea întregului ecosistem turistic prin schimbarea comportamentului.

Lanțul valoric extins și transversal al turismului oferă numeroase oportunități pentru o utilizare mai lungă, mai bună și mai circulară a materialelor și produselor folosite pentru a furniza serviciile, creând valoare și parteneriate și aducând deșeurile cât mai aproape de zero.

Tranziția cu succes la un model de turism mai durabil și mai rezistent prin aplicarea principiilor economiei circulare depinde de colaborarea și parteneriatele publice-private active, cooperarea interguvernamentală, politicile eficiente și instrumentele de politică și finanțare. UNWTO sprijină trecerea către o economie circulară în lanțurile valorice ale turismului prin materiale plastice în cadrul *Inițiativei Globale pentru Materiale Plastice Turistice* (UNWTO a, b) și prin alimente în cadrul *Foii de parcurs globale pentru reducerea risipei alimentare în sectorul turismului*:

- *construirea unei economii circulare a materialelor plastice în turism* (Global Tourism Plastics Initiative GTPI) - este o abordare sistemică și de coordonare a eforturilor globale pentru a aborda provocarea poluării cu plastic. GTPI este implementat în colaborare cu UNEP și Fundația Ellen MacArthur și sprijină părțile interesate din turism la nivel global (întreprinderi din turism din lanțurile valorice și destinații) pentru a elimina materialele plastice problematice și inutile, pentru a integra modele de reutilizare și pentru a colabora de-a lungul lanțului valoric (cu furnizorii și administratorii de deșeuri) pentru creșterea conținutului reciclat și ratele de reciclare.

- *transformarea lanțurilor valorice alimentare în turism* - producția și consumul durabil de alimente este una dintre cele mai importante pârghii pentru protejarea planetei și a oamenilor. Pentru a aborda problema, a fost elaborat un cadru global pentru managementul durabil și circular al alimentelor, cu accent special pe prevenirea risipei alimentare în sectorul turismului, ca „*Foaia de parcurs globală pentru reducerea risipei alimentare în sectorul turismului*”. Foaia de parcurs are rădăcinile pe faptul că agricultura este în prezent cauza majoră a pierderii biodiversității și dorește să sprijine părțile interesate din turism în contribuția la sisteme alimentare globale mai durabile.

În același timp, în ciuda interesului din ce în ce mai mare pentru paradigma circularității, sectorul turismului și ospitalității este doar parțial implicat în discuție.

Interpretarea și implementarea economiei circulare în industria turismului

Analiza literaturii de specialitate, concludă că interpretarea și implementarea economiei circulare în industria turismului se concentrează în principal pe risipa alimentară, consumul de energie, consumul de apă și emisiile de CO₂, schimbările climatice și încălzirea globală. Pentru a înregistra indicatori mai buni în punctele de interes, turismul și sectorul ospitalității ar trebui să se gândească la reducerea resurselor utilizate, la reutilizarea produselor existente, reciclarea a ceea ce este potrivit pentru asta și reproiectarea, înlocuirea și regândirea operațiunilor.

Reducerea înseamnă că furnizorii de servicii turistice își reduc consumul de energie, apă și plastic, reducerea emisiilor de CO₂, concentrarea pe reducerea risipei alimentare, evitarea îngrășămintelor anorganice și a pesticidelor, utilizarea și îmbunătățirea mobilității sustenabile.

Reutilizarea înseamnă reciclarea utilităților (energie, apă) și alte electrocasnice (facilități, mobilier). În practică, poate însemna utilizarea energiei regenerabile, ape uzate tratate sau materiale de așternut preparate din produse reciclate.

Reproiectare, înlocuire și metoda de regândire poate fi implementată în designul interior, care poate fi schimbată pentru a reduce cererile de energie și apă. Echipamentele care consumă energie neregenerabilă pot fi înlocuite (Aryal 142).

Un viitor punct de focalizare ar putea fi profitarea din digitalizare. O destinație inteligentă/furnizorul de servicii/unitatea poate colecta date nu doar despre oaspeți și despre obiceiurile acestora, ci și despre indicatorii dur ai sustenabilității (cum ar fi consumul de energie, risipa alimentară etc.) (Del Vecchio et al. 1).

În consecință, implicațiile economiei circulare pentru turism și ospitalitate rămân în mare parte neexplorate și neteoretizate (Tommasini 2).

Chiar dacă contribuția economică a sectorului turismului internațional este relativ mare, circularitatea sectorului este limitată de nivelul de durabilitate și circularitate al sectoarelor cu care este conectat turismul, dintre care cele mai importante sunt deja prioritare, și anume agricultura, construcțiile și ambalajele (Global Ecotourism network).

Fiind una dintre cele mai mari industrii implicate în „economia experienței”, călătoriile și turismul, într-un context mai global, au un potențial enorm de a oferi experiențe de transformare nu numai turiștilor, ci și comunităților gazdă.

Cu toate acestea, călătoriile și turismul sunt dintre cele mai nesustenabile și inegale industrii la nivel global. Organizația germană non-profit *Atmosfair*, estimează că zborul de la Londra la New York generează aproximativ 986 kg de dioxid de carbon (CO₂) per pasager, în timp ce cetățeanul mediu din 56 de țări din lume emite mai puține decât atât într-un an întreg.

La nivel local, turismul are efecte negative asupra ecosistemelor (de exemplu, supraturism), precum și impacturi socio-culturale negative asupra comunităților gazdă (Gocircular) (de exemplu, exacerbarea inegalităților existente, creșterea dependenței de turism).

Tabel 1. Impactul turismului asupra mediului

Modalități de evaluare a impactului turismului asupra mediului	Tipuri de impact al turismului asupra mediului	Efecte pozitive ale impactului turismului asupra mediului	Efectele negative ale impactului turismului asupra mediului
• Evaluarea impactului turismului asupra mediului este instrumentul care determină efectele principale asupra naturii. Astfel, factorii de decizie află despre efectele posibile ale dezvoltării asupra mediului.	• Schimbări în compoziția faunei și florei. Practic, este distrus habitatul animalelor sau vietățile sunt ucise la vânătoare, pentru curiozitate gastronomică sau pentru realizarea de suveniruri pentru turiști și se defrișează vegetația naturală pentru a crea spațiul activităților turistice; • Este poluată natura (apă, aer) prin răspândirea substanțelor toxice sau prin activitățile și transporturile turistice; • Se declanșează eroziunea solului, apar alunecări de teren, pagube aduse unor forme de relief naturale; • Impactul vizual poate să fie transformat în sens negativ, din	• Unul dintre câștigurile din activitatea turistică este cel financiar. Uneori, se poate întâmpla ca, în afară de aceste profituri care intră în buzunarele antreprenorilor sau ale statului, să apară și alte tipuri de câștiguri, mulți turiști oferind bani pentru a conserva flora și fauna unei anumite zone. Unele regiuni turistice au diferite taxe de conservare, ce sunt plătite atunci când turiștii fac rezervări sau la plecare, fie impuse de stat, fie de ghizi sau de cei care au în grijă spațiul cu pricina; • Foarte interesant este că ecoturismul generează și perspective de angajare, creând locuri de muncă în zona pentru locuitori sau pentru cei care doresc să lucreze în natură. De asemenea, banii obținuți pot fi utilizați pentru instruirea celor care se ocupă cu protecția mediului înconjurător, oferă o viață frumoasă locuitorilor sau sprijină excelent economia locală; • Un alt efect pozitiv este acela că firmele turistice devin mai responsabile față de mediu, adoptând diverse metode ecologice necesare,	• Pentru a se mișca de la domiciliu, în zona turistică, mulți oameni folosesc diferite mijloace de transport (autoturism, tren, avion), iar acestea poluează aerul și solul din cauza emisiilor de carbon sau de alte substanțe toxice; • Unele specii din flora și fauna locală s-ar putea să nu supraviețuiască din cauza turismului, calitatea apei s-ar putea deteriora iremediabil, cantitatea ei la fel pentru că ar fi folosită intensiv pentru necesitățile activităților turistice etc.; • Se înmulțește foarte mult cantitatea de deșuri din zonele în care își petrec timpul liber turiștii. Se pare că un turist generează de două ori mai multe deșuri decât un localnic; • Apa poate fi contaminată și se poate revărsa în mări și oceane, ceea ce duce la probleme ale ecosistemelor marine și terestre. În urma schimbărilor de mediu, animalele și vegetația sunt în pericol extrem de mare; • Calitatea solului are și ea de suferit. Turiștii lasă pe loc diferite deșuri: mături de țigări, ambalaje, lichide toxice și multe alte obiecte

	cauza gunoaielor și deșeurilor rezultate în urma realizării diferitelor construcții necesare activității turistice; • Scad resursele de apă prin solicitări repetate de exploatare; • Riscurile de incendiu în natură sunt tot mai mari; • Se supraîncarcă natura cu elemente de infrastructură, ca de exemplu drumuri, căi ferate, parcuri, grilaje electrice, alimentare cu apă etc.); • Posibilitatea de a dispărea atracțiile turistice din zonă din cauza apariției altora noi etc.	cum ar fi utilizarea surselor de energie regenerabilă, băi automate, sprijinirea agriculturii ecologice etc.; • Crește gradul de conștientizare legată de necesitatea de a păstra, proteja, menține flora și fauna sălbatică. Numeroase organizații de profil au apărut și luptă permanent pentru a atrage atenția și să-și schimbe comportamentul într-unul pozitiv, când petrec timpul în natură sau atunci când lucrează sau participă la diverse acțiuni ce implică mediul înconjurător. Guvernele statelor lumii au luat măsuri importante în această direcție, introducând diferite reglementări utile, cum ar fi, de exemplu, schemele de compensare a emisiilor de carbon; • Politica de conservare a speciilor pe caz de dispariție reușește cu succes să ofere urmașilor posibilitatea de a vedea cu propriii lor ochi diferite animale, de a se bucura de prezența lor.	pe care le consideră nefolositoare. Degradarea terenului este tot un efect negativ al impactului turismului asupra mediului, observându-se cum, pentru a face loc diferitelor cărări pe apă sau pe uscat, se taie vegetația, ceea ce contribuie la eroziunea solului. • Poluarea fonică a mediului se amplifică pe măsură ce turiștii devin tot mai gălăgioși, folosind boxe sau mașini cu motoare puternice. Acest lucru perturbă efectiv viața animalelor. • Schimbările climatice au loc și din cauza gazelor cu efect de seră generate de activitățile turistice, oamenii mutându-se din casele lor în noi locații. Dacă numărul de vizitatori crește, cresc și emisiile. • Numeroase atracții turistice sunt situate în apropierea anumitor ecosisteme fragile, deoarece vizitatorii vor să se bucure de frumusețile naturii.
Diminuarea efectelor negative ale activităților turistice asupra mediului înconjurător: Prevenirea degradării mediului a devenit o prioritate pentru țările și regiunile unde se practică turismul excesiv. Astfel, au început să apară tot mai multe reglementări și măsuri pentru a preveni sau a diminua efectele negative. Turismul durabil este una dintre soluțiile găsite și puse în practică. Printre formele sale pot fi amintite: ecoturismul; turismul rural și agroturismul; turismul cultural; turismul în arii protejate; geoturismul; turismul ecvestru; escalada; trekking; hiking; biking; rafting; sporturi aeriene; vânătoare și pescuit; golf etc.			

Efortul de schimbare a modelului comportamentului de consum turistic pornește de la analiza experienței turistului, care are loc, de regulă, în momentul în care consumul turistic și producția turistică se întâlnesc și se face schimb de valoare sau când resursele sunt consumate după formula cererii și ofertei simple. Cu toate acestea, valoarea cerută și consumată de turist depinde nu numai de experiența obiectivă, ci și de starea de spirit a turistului și a turiștilor (Gocircular), abordarea turismului circular având o perspectivă umanistă față de turism și fiind condusă de valori. Necesită schimbarea mentalității de la călătoriile pe termen scurt cu consum intens de carbon către călătorii mai lente, la scară mai mică și semnificative din punct de vedere social și ecologic.

Regândirea turismului în acest fel poate avea ca rezultat următoarele patru efecte (Gocircular):

1. *Călătorii și turism mai lent.* Prelungirea duratei șederii per călătorie și călătoria mai lentă contribuie la activități de turism cultural reciproc avantajoase de care beneficiază și comunitățile locale, șederea mai mult timp într-un singur loc maximizând potențialele interacțiuni între localnici și turiști. Spre deosebire de formele de turism „fly in fly out”, călătoriile lente au ca beneficiar mai probabil sectorul turismului informal. Adoptând abordări economice circulare, destinațiile turistice au mai puține scurgeri a beneficiului economic (venituri și profituri) din comunitățile locale, obligate să beneficieze economic pentru ca turiștii să fie bineveniți acolo.

2. *Călătorii și turism mai localizat.* Alegerea destinațiilor mai aproape de casă, reducerea frecvenței și scurtarea zborurilor și reducerea astfel a amprente de carbon în timpul vacanței, implică o schimbare semnificativă a mentalității pentru timpul liber sustenabil. Gândirea la cum de ajuns de la punctul A la punctul B cât mai sustenabil posibil poate face o călătorie la fel de interesantă ca și destinația îndepărtată în sine. În

aceiași timp, mai multe investiții publice în parcurile și zonele de recreere locale ajută la efectul bucuriei de mai mult timp liber local, ceea ce, la rândul său, contribuie la bunăstarea socio-culturală și regenerarea mediului la nivel local.

3. *Mai multe călătorii și turism condus de indigeni.* În perioada crizei sanitare provocate de COVID-19 și a restricțiilor severe impuse pentru călătoriile de ieșire și de intrare, au apărut noi experiențe sustenabile, susținute de imersiunea culturală ca o motivație cheie pentru călătoria către destinații internaționale. Spre exemplu, Tourism Australia acorda prioritate turismului aborigen alături de turismul localizat (Travelweekly), reieșind din viziunea nouă a călătorului conștient, care caută din ce în ce mai mult o conexiune reală cu pământul și marea și un nou mod de a le experimenta - genul de experiență captivantă. Turismul condus de aborigeni poate oferi experiențe transformatoare atât pentru turiștii străini, cât și pentru cei interni, oferind ocazia învățării din bogatele cunoștințe culturale ale aborigenilor, totodată asigurând fluxul de bani în comunitățile locale și creând oportunități de angajare care sunt atât etice, cât și durabile. Astfel, la baza produselor turistice circulare apare consumul de cultură condus de comunitate mai degrabă, decât de activități care duc la emisii de carbon.

4. *Beneficii flux-on pentru economia mai largă.* Unii cercetători critici în turism susțin că trebuie de regândit turismul și viața de zi cu zi (Higgins-Desbiolles 1926), din cauza că turismul este adesea despre evadarea din cotidian. Un echilibru mai bun între viața profesională și viața privată ar reduce dorința de a evada spre destinații îndepărtate, ar scurta călătoriile consumatoare de carbon și de care tind să beneficieze mai degrabă marile corporații decât sectorul informal al turismului comunitar. Astfel, o abordare circulară a economiei mai largi s-ar concentra pe producerea resurselor necesare și pe menținerea unui ciclu de viață continuu pentru aceste resurse. Aceasta, în consecință, ar crea mai multe și mai sigure locuri de muncă pe măsură ce economiile locale ar deveni mai autonome.

Regândirea economiei implică, de asemenea, schimbări structurale mai profunde, cum ar fi limitarea privatizării activelor publice și asigurarea unui venit de bază universal pentru a sprijini lucrătorii precari din industriile turismului și ospitalității (Gocircular).

Consecințele menținerii în turism a modelelor de creștere nesustenabile ar fi catastrofale nu numai din punct de vedere al mediului, ci și din punct de vedere al ecosistemei turismului, sectorul implicând adițional peste 40 de tipuri de activități economice din diferite sectoare. Un impuls mai convingător către sisteme regenerative ar presupune diminuarea anumitor forme de consum turistic și adoptarea unei abordări economice circulare, tranziția către care oferă o oportunitate de a regândi economiile în mod mai larg și pentru a le îndrepta spre bunăstare prin schimbarea tiparelor de consum, care ar asigura o comunitate turistică în viitor mai largă.

Este indubitabil că *industria turismului* (Kaszás) este un sector important de studiat datorită importanței sale economice și a impactului negativ asupra mediului.

Pentru evaluarea circularității turismului, așa cum se practică în sectoarele de servicii, produsele turistice nu sunt utilizate ca referință, fiind estimat beneficiul utilizării serviciilor turistice, de exemplu, „o noapte de cazare mai mult în hotel” sau „o excursie de o zi”. De obicei, circularitatea este evaluată la nivel de serviciu prestat (Circular tourism):

- *hotel:* o noapte de cazare adițională;
- *restaurant:* un tip de bucate tradiționale inclus.

Evaluarea circularității are particularități de calculare în funcție de accesibilitatea bazei informaționale privind utilizarea resurselor și generarea deșeurilor. Întreprinderile au posibilitatea de a evalua input-urile și output-urile pentru o unitate de serviciu turistic produs, însă pentru turoperatori acest lucru poate fi mai dificil, deoarece aceștia trebuie să cunoască bine circularitatea diferitor componente ale ofertei turistice.

Indicatorii generali ai impactului de mediu ai sectorului turismului pot fi următorii:

- *Media impactului asupra mediului,* urmare a utilizării serviciilor de cazare pentru o noapte - acest indicator de impact este evaluat prin monitorizarea cantității resurselor utilizate (energie, apă, produse alimentare și de curățare, alte aprovizionări etc.) și a deșeurilor generate, cu raportarea ulterioară a acestora la numărul de nopți ocupate timp de un an. Totodată, pot fi adăugate la această analiză, nevoile de transport ale personalului, bunurile hotelului și mobilierul furnizat, raportat la numărul de ani.

- *Media impactului unei activități turistice* - este estimat în mod similar, prin raportarea cantităților resurselor utilizate și deșeurilor generate la numărul de consumatori.

- *Media impactului unei călătorii* - este estimat de un turoperator în cazul în care știe impactul componentelor călătoriei. Impactul călătoriilor aeriene, de exemplu, sunt destul de cunoscute, deoarece turoperatorii pot propune călătorilor să compenseze emisiile de GES (chiar dacă este mai important să se evite emisiile decât să le compenseze).

Circularitatea nu este prioritatea doar pentru producătorul de servicii, ci și pentru turistul însuși, deoarece turistul este cel care decide cum să călătorească, ce să facă la destinație, cum să folosească infrastructurile. Însă producătorul poate influența comportamentul clientului astfel încât acesta să se comporte într-un mod mai circular. Pe de altă parte, numărul mare de producători de servicii din industria turismului (transport, catering, cazare, excursii etc.) induce necesitatea cooperării între actori pentru a crea o ofertă globală de turism circular (Circular tourism) în baza principiilor economiei circulare (Manniche 1).

Un bun indicator pentru existența și evoluția turismului circular au devenit unele eco-etichete. În prezent 385 de unități turistice dețin eticheta ecologică pentru activitățile lor, 1500 organizații din turism sunt certificate Green Key în Europa, 100 turoperatori și alte organizații cu destinații turistice sunt certificate TourCert în Europa. Acest lucru arată că practicile circulare sunt puse în aplicare din ce în ce tot mai largă (Einarsson 1).

Însă, trebuie să menționăm, că în literatura științifică pe turism sunt destul de rare publicațiile privind descrierea și analiza experiențelor circularității, ceea ce împiedică realizarea de sinteze actualizate a situației de tranziție la principiile circularității și reduc efortul la prezentarea cazurilor singulare.

Activitățile turistice au fost identificate ca una dintre presiuni antropice în preajma bazinelor acvatice, ce cauzează degradarea severă a mediului local, care, la rândul său, afectează interesul turistic al acestor locuri. Unul dintre factorii care determină poluarea bazinelor acvatice este plasticul. Astfel, potențial de circularitate reprezintă promovarea unui turism durabil și ecologic care să ia în considerare principiile circulare, de la transport, la cazare, activități recreative, furnizarea de alimente și reducerea/prevenirea deșeurilor.

Tabel 2. Analiza sectorială a turismului din Moldova prin prisma impactului asupra mediului

Impactul asupra mediului	Probleme	Oportunități
Consumul de resurse, emisii de gaze cu efect de seră, presiune ecologică asupra ariilor naturale protejate, poluarea bazinelor acvatice	Conștientizarea scăzută a consumatorilor în ceea ce privește turismul durabil și impactul asupra mediului ambiant	promovarea ecoturismului, folosirea transportului „prietenos mediului“, stimulente pentru prevenirea deșeurilor, etc.

Principală barieră în *aplicarea principiilor de circularitate în turism* este lipsa de conștientizare și lipsa de interes a consumatorilor aplicarea acestui concept în practică. Trecerea de la modelul linear la cel circular are loc fără abordarea sistemică și complexă a principiilor de circularitate.

Pentru sectorul turismului, circularitatea reprezintă o abordare strategică, în special din punctul de vedere al reducerii la minimum al impactului asupra mediului, inclusiv a deșeurilor, poluării, emisiilor de CO₂, având în vedere potențialul unei economii circulare de a decupla creșterea economică de utilizarea resurselor. Integrarea circularității și creșterea în continuare a eficienței resurselor în lanțul valoric al turismului reprezintă o oportunitate pentru sectorul turismului de a îmbrățișa o cale sustenabilă și rezilientă. Lanțul valoric extins și transversal al turismului oferă numeroase oportunități pentru o utilizare mai lungă, mai bună și mai circulară a materialelor și produselor folosite pentru a furniza serviciile, creând valoare și parteneriate și aducând deșeurile cât mai aproape de zero.

Tranziția cu succes la un model de turism mai durabil și mai rezistent prin aplicarea principiilor economiei circulare depinde de colaborarea și parteneriatele publice-private active, cooperarea interguvernamentală, politicile eficiente și instrumentele de politică și finanțare.

În același timp, în ciuda interesului din ce în ce mai mare pentru paradigma circularității, sectorul turismului și ospitalității este doar parțial implicat în discuție.

Considerăm că circularitatea nu este prioritatea doar pentru producătorul de servicii din Moldova, ci și pentru turistul însuși, deoarece turistul este cel care decide cum să călătorească, ce să facă la destinație, cum să folosească infrastructurile. Însă producătorul poate influența comportamentul clientului astfel încât acesta să se comporte într-un mod mai circular. Pe de altă parte, numărul mare de producători de servicii din industria turismului (transport, catering, cazare, excursii etc.) induce necesitatea cooperării între actori pentru a crea o ofertă globală de turism circular în baza principiilor economiei circulare. Principală barieră în aplicarea principiilor de circularitate în turism este lipsa de conștientizare și lipsa de interes a consumatorilor aplicarea acestui concept în practică.

Referințe bibliografice

- Aryal, C. Exploring Circularity: A Review to Assess the Opportunities and Challenges to Close Loop in Nepali Tourism Industry. *Journal of Tourism & Adventure* 3(1) (2020): 142–158. <https://doi.org/10.3126/jota.v3i1.31362>.
- Vecchio Del, Malandugno P., Passiante C., Sakka G. Circular Economy BusinessModel for SmartTourism: The Case of Ecobnb. *EuroMed. In: Journal of Business*. (2021) <https://doi.org/10.1108/EMJB-09-2020-0098>.
- Einarsson, S., Sorin, F. Circular Economy in travel and tourism: A conceptual framework for a sustainable, resilient and future proof industry transition. (2020).
- Global Ecotourism network. <https://www.globalecotourismnetwork.org/definition-and-key-concepts/>
- Gocircular, Rethinking Tourism: The Imperative to Shift to a Circular Economy. <https://www.gocircular.org.au/rethinking-tourism-the-imperative-to-shift-towards-circular-economics/>
- Higgins-Desbiolles, Freya, et al. Degrowing tourism: Rethinking tourism. In: *Journal of Sustainable Tourism* (2019): 1926-1944.
- Kaszás, N., Keller, K., Birkner, Z. Understanding circularity in tourism. (2022). <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/7269/>
- Manniche, J., et al. Destination: A circular tourism economy. A handbook for transitioning toward a circular economy within the tourism and hospitality sectors in the South Baltic Region. Centre for Regional and Tourism Research, Denmark. (2018). https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/cirtoinno-handbook_eng-rev.-4.pdf
- Tommasini, L., Cavagnaro, E. Circular Economy: A Paradigm to Critically Rethink Sustainability in Tourism and Hospitality. In A. Farmaki, L. Altinay, X. Font (Eds.), *Planning and Managing Sustainability in Tourism: Empirical Studies, Best-practice Cases and Theoretical Insights*. (2022): 1-12. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-92208-5_1
- Turismul circular. <https://circulartourism.eu/ro/topic/subiect-1-turismul-circular/>
- UNWTO (a). Global tourism plastics initiative. <https://www.unwto.org/sustainable-development/global-tourism-plastics-initiative>
- UNWTO (b). Global roadmap for food waste reduction in the tourism sector. <https://www.unwto.org/sustainable-development/food-waste-reduction-in-tourism>
- UNWTO (c). Circular Economy. <https://www.unwto.org/sustainable-development/circular-economy#:~:text=Circularity%20represents%20a%20strategic%20approach,economic%20growth%20from%20resource%20use.>
- What is atmosfair? https://www.atmosfair.de/en/about_us/what_is_atmosfair/

IMPLICAREA CLIENȚILOR ȘI COMUNICAREA VALORILOR CONSUMATORULUI, PUBLICITATEA ȘI PR ÎN CADRUL ORGANIZAȚIEI

Stela GUZUN

<https://orcid.org/0000-0002-1047-6753>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: În era modernă a afacerilor, implicația clienților și comunicarea valorilor consumatorului au devenit piloni esențiali pentru succesul oricărei organizații. Publicitatea și relațiile publice (PR) joacă un rol crucial în gestionarea acestor aspecte. În acest articol, vom explora profund importanța și impactul implicației clienților și comunicării valorilor consumatorului în cadrul organizațiilor, și vom analiza cum publicitatea și PR-ul pot fi utilizate eficient pentru a atinge obiectivele dorite.

Cuvinte-cheie: PR, companie, clienți, relații, comunicare, publicitate, marketing, promovare, implicare, consumator.

Summary: In the modern business era, customer engagement and communication of consumer values have become essential pillars for the success of any organization. Advertising and public relations (PR) play a crucial role in managing these issues. In this article, we will deeply explore the importance and impact of customer engagement and communicating consumer values within organizations, and look at how advertising and PR can be used effectively to achieve desired goals.

Keywords: PR, company, customers, relationships, communication, advertising, marketing, promotion, engagement, consumer.

La etapa actuală, cum bine se cunoaște, clienții nu mai sunt doar pasivi în procesul de cumpărare, ei devin parte activă a întregului ciclu de viață al produsului sau serviciului. Implicarea clienților presupune interacțiuni continue, feedback, și o atenție specială acordată nevoilor și preferințelor acestora. Organizațiile care reușesc să creeze conexiuni autentice cu clienții lor pot construi relații pe termen lung, loialitatea și ambasadorii brandului. Această implicare profundă poate avea un impact semnificativ asupra performanței organizației.

Comunicarea valorilor consumatorului reprezintă o altă componentă esențială. Organizațiile trebuie să își definească clar valorile și să le comunice în mod autentic. Clienții sunt atrași de brandurile care împărtășesc valorile lor și care demonstrează o preocupare reală pentru aspectele sociale, etice și ecologice. Comunicarea valorilor consumatorului este cheia pentru construirea unei imagini de brand puternice și pentru atragerea unei audiențe loiale.

Publicitatea și PR-ul sunt instrumente esențiale pentru a transmite mesaje către public și pentru a gestiona reputația organizației. Publicitatea oferă o platformă pentru a prezenta produsele sau serviciile într-un mod atractiv și persuasiv, în timp ce PR-ul se concentrează pe crearea și menținerea unei imagini pozitive a brandului în ochii publicului și a relațiilor cu mass-media. Prin intermediul acestor instrumente, organizațiile pot difuza mesaje legate de valorile lor, pot comunica schimbările și inovațiile, și pot răspunde eficient la situații de criză.

Astfel, companiile trebuie să facă mai mult decât să creeze valoare clientului. Ele trebuie de asemenea să comunice acea valoare în mod clar și persuasiv. Promovarea nu este singurul instrument, dar mai degrabă un mix al câtorva instrumente.

În mod ideal, sub conceptul de comunicare de marketing integrat, o companie va gestiona aceste elemente de coordonare cu grijă ca să implice consumatorii și să creeze un mesaj clar, consistent și convingător în legătura cu organizația și produsele sale.

Construirea relațiilor bune între companie și clienți necesită mai mult decât dezvoltarea unui produs, stabilirea unui preț atractiv sau făcându-l disponibil clienților țărtați. Companiile trebuie de asemenea să comunice mesajele lor de valoare clienților și ceea ce comunică nu ar trebui lăsat la întâmplare.

Toate comunicările trebuie să fie planificate și incluse cu atenție în programe integrate. Implicarea clienților și construirea de relații profitabile cu ei sunt elemente cruciale ale eforturilor unei companii. Așa cum este și o bună comunicare.

Implicarea clienților și comunicarea valorilor consumatorului, publicitatea și PR în cadrul organizației reprezintă o componentă esențială în dezvoltarea și succesul oricărei afaceri. Această temă implică înțelegerea profundă a nevoilor și așteptărilor clienților, precum și modul în care organizația poate comunica eficient

valorile sale pentru a atrage și fideliza consumatorii. Publicitatea și relațiile publice (PR) joacă un rol semnificativ în această ecuație, contribuind la construirea unei imagini pozitive a companiei și la promovarea produselor sau serviciilor sale.

Pentru a dezvolta mai departe această temă, Kotler (105) a analizat mai în detaliu aspectele cheie:

Implicarea clienților: Implicarea clienților presupune să înțelegem nevoile, preferințele și așteptările acestora. Organizațiile trebuie să creeze produse și servicii care răspund în mod corespunzător la cerințele pieței și să ofere o experiență pozitivă clienților. Acest lucru poate fi realizat prin cercetare de piață, feedback de la clienți, interacțiuni personalizate și servicii de suport de calitate.

Comunicarea valorilor consumatorului: Organizațiile trebuie să definească și să comunice în mod clar valorile lor fundamentale. Aceste valori ar trebui să se reflecte în tot ceea ce face compania, de la produse și servicii la mesajele de marketing. Acest lucru ajută la construirea unei identități de brand autentice și la crearea unui legătură mai puternică cu clienții.

Publicitatea: Publicitatea reprezintă modalitatea prin care organizația își promovează produsele sau serviciile către publicul țintă. Acesta implică utilizarea diferitelor canale de comunicare, cum ar fi reclamele TV, radio, online, print și social media, pentru a atrage atenția asupra ofertei companiei. Publicitatea eficientă necesită planificare și creativitate.

Relațiile Publice (PR): PR-ul se concentrează pe gestionarea reputației și relațiilor cu diferite părți interesate, inclusiv clienții, investitorii, mass-media și comunitatea. Comunicarea transparentă, gestionarea crizelor și promovarea aspectelor pozitive ale organizației sunt esențiale în domeniul PR.

În final, aceste elemente sunt strâns legate între ele și ar trebui să fie integrate într-o strategie de marketing și comunicare coerentă. Implicarea clienților și comunicarea valorilor consumatorului sunt esențiale pentru a atrage și păstra clienții, în timp ce publicitatea și PR-ul contribuie la promovarea și menținerea unei imagini pozitive a organizației în ochii publicului.

Astfel, Kotler expune că fiecare categorie implică instrumentele promoționale specifice care sunt folosite să comunice cu clienții.

De exemplu, publicitatea include difuzarea prin TV/Radio, presă scrisă, internet și publicitatea în exterior și alte forme. Promovarea vânzărilor include discount-uri, expuneri și demonstrații.

Forțele de vânzare includ prezentările de vânzări, expoziții și programe de stimulente. PR include comunicate de presă, sponsorizări, evenimente și pagini web.

Marketingul direct și digital include corespondență directă cataloagele, online, rețele de socializare, marketingul pe mobil și mult mai mult. În același timp, comunicarea de marketing trece dincolo de acestea instrumente de comunicare specifice (Amstrong 95).

Designul produsului, prețul sau forma și culoarea ambalajului său și magazinele unde îl vind – toate comunică câte ceva cumpărătorilor săi (Kotler 205).

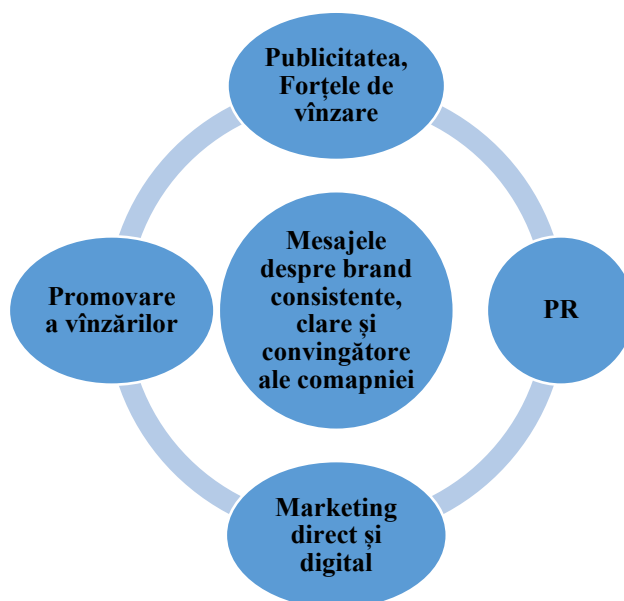

Figura 1. Mixu-ul combinat cu atenție al instrumentelor de promovare

Astfel deși mix-ul promovării este activitatea principală a companiei de comunicare și implicare, întregul mix de marketing – adică promovarea, produsul prețul și locația- trebuie să fie coordonat ca să aibă cel mai mare impact. Câțiva factori majori schimbă fața comunicării de marketing a zilei de azi: în primul rând consumatorii își schimbă comportamentul, în această epocă digital wireless, consumatorii sunt mai bine informați și mai bine dotați cu instrumente de comunicare.

Mai degrabă decât să se bazeze pe informații furnizate de marketeri, ei pot folosi internetul, rețelele de socializare și alte tehnologii ca să găsească informații pe cont propriu. Ei pot intra cu ușurință în legătură cu alți clienți ca să facă schimb de informații despre brânduri sau chiar să-și creeze propriile lor mesaje despre brând.

În al doilea rând, strategiile de marketing se schimbă. Deoarece piețele pentru produsele de larg consum s-au fragmentat, marketerii se îndepărtează de marketingul de masă.

În cele din urmă, progresele extraordinare în tehnologia digitală provoacă schimbări remarcabile în modurile în care clienții și companiile comunică unii cu alții. În acest scop, astăzi din ce în ce mai multe companii adoptă CIM-ul. Sub acest concept, așa cum ilustrează autorul în fig.1.1., compania își integrează cu grijă multele sale canale de comunicare ca să furnizeze un mesaj clar, consistent și convingător despre organizație și brândurile sale

CIM-ul leagă împreună toate mesajele și imaginile companiei. Reclamele sale prin televiziune și presa scrisă au același mesaj, expresie și transmit același sentiment, ca și comunicarea prin e-mail, sau prin forțele de vânzare, materialele sale de PR proiectează aceeași imagine ca și site-ul său web, rețelele de socializare media, sau mesaje transmise pe telefoane mobile. Conceptul de CIM sugerează ca organizația trebuie să combine instrumentele de promovare cu atenție într-un mix de promovare coordonat. Dar cum să se decidă ce mix de unelte de promovare să se folosească? Companiile din aceeași industri diferă în mare măsură prin proiectarea mix-ului de promovare.

De exemplu, compania de produse cosmetice Viorica-Cosmetic cheltuiește cea mai mare parte din fondurile pentru promovare pe forțele de vânzare și marketingul direct, pe când competitorul său OlyNaturel cheltuiește în mare măsură pe publicitate.

Astfel, autorul relatează că fiecare instrument de promovare î-și are costurile și caracteristicile sale unice. Dacă vorbim de publicitate, unde poate să ajungă la mase întregi de cumpărători, dispersați din punct de vedere geografic. Publicitatea prin televiziune poate ajunge la audiențe uriașe, deși ajunge la mulți oameni rapid aceasta este impersonală și îi lipsește activitatea persuasivă a oamenilor ce se ocupă de vânzările companiei.

Deși unele forme de publicitate, ca de exemplu publicitatea în presă și prin radio, pot fi realizate cu bugete mai mici, alte forme, precum publicitatea prin rețele de cablu TV, necesită bugete extrem de mici.

Deși publicitatea e folosită în special de companii, o gamă mare de organizații non-profit, profesioniști și agenții sociale folosesc de asemenea publicitatea ca să-și promoveze cauzele către diferite categorii de public targetate. Publicitatea este o modalitate bună de a informa și convinge, chiar dacă scopul este de a vinde Coca-Cola la nivel global, sau de a educa oamenii din țările în curs de dezvoltare cum să-și îmbunătățească calitatea vieții.

Managementul marketingului trebuie să ia 4 decizii importante când creează un program de publicitate (stabilirea obiectivelor pentru publicitate, stabilirea bugetului pentru publicitate, dezvoltând o strategie a publicității, evaluarea campaniilor de publicitate) (Kotler 384) .

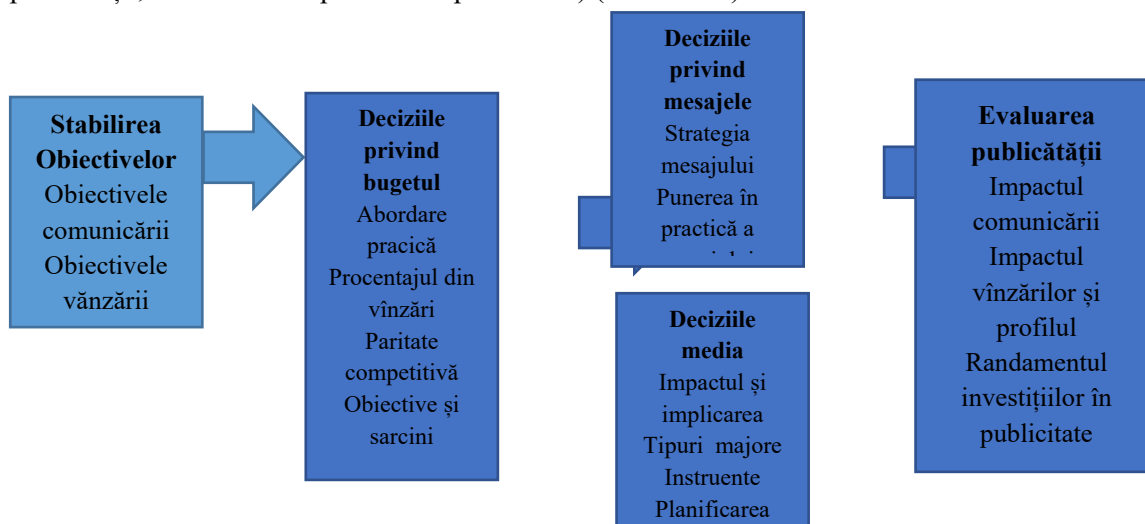

Figura 2. Deciziile importante pentru publicitate

Astfel, autorul relatează că publicitatea este doar o parte a unui set mai larg a unor decizii de marketing și ale companiei. Menirea sa este să ajute să se transmită mesajul de valoare al brandului către clienții targetați. Publicitatea trebuie să fie corelată cu alte decizii de promovare și ale mix-ului de marketing.

Un alt instrument major de promovare în masă, relațiile publice, sunt alcătuite din activități proiectate să angajeze și să construiască relații bune cu diferite segmente de public ale companiei. PR-ul este folosit să promoveze produsele, oamenii, locurile, ideile, activitățile, organizațiile și chiar națiunile.

Companiile folosesc PR-ul să construiască relații bune cu consumatorii, investitorii, media și comunitățile lor. Asociațiile comerciale au folosit PR-ul să reconstruiască interesul față de produsele de bază, ca de exemplu ouă, mere, cartofi, lapte și chiar ceapă. Chiar și organizațiile guvernamentale folosesc PR-ul ca să aducă diferite probleme la cunoștința publicului.

De exemplu, IMSP Institutul de cardiologie sponsorizează campania pe termen de lung de PR ca să stîrnească conștientizarea față de bolile de inimă la femei. Bolile de inimă reprezintă factorul principal de deces la femei, un sondaj efectuat de Bix-Group a arătat că doar 34% dintre femei erau conștiente de asta.

În 2020 a fost lansată o campanie de PR - The Heart Truth - ca să trezească conștientizarea față de bolile de inimă în rândul femeilor și să determine femeile să discute aceste probleme cu doctorii. PR-ul poate avea un impact puternic asupra conștientizării publicului cu un cost mult mai mic decât o poate face publicitatea. Și mai mult de atât, PR-ul are puterea să implice consumatorii și să îi facă să se implice în povestea brandului, cât și relațiile ulterioare despre aceasta. Deși PR-ul încă beneficiază de o mică parte din bugetele totale de marketing ale majorității firmelor, PR-ul poate fi un instrument puternic de construcție a brandului.

De exemplu sunt site-urile web, blogurile, filmele video virale cu brandul și rețele de socializare media, activități ale eforturilor de publicitate sau ale PR-ului? Toate acestea aparțin celor două. Și pe măsură ce conținutul digital cîștigat și retransmis crește rapid în intensitate, PR-ul poate juca un rol mai mare în managementul conținutului de marketing.

Astfel, se remarcă că PR-ul folosește câteva instrumente (Amstrong 179). Unul dintre acestea îl reprezintă știrile. Profesioniștii din PR găsesc sau creează știri favorabile în legătura cu compania și oamenii săi, câteodată relațiile au loc în mod obișnuit, alteori persona de PR poate sugera evenimente sau activități care ar crea știrea. Un alt instrument obișnuit de PR îl reprezintă evenimentele speciale, de la conferințe, discursuri, spectacole itinerante, lansări, prezentări în multimedia.

Ca și celelalte unelte de promovare atunci când se ia în considerare cum și cînd să se folosească PR-ul produsului, managementul ar trebui să stabilească obiectivele PR-ului, să aleagă mesajul, să implimenteze planul, să evalueze rezultatele. PR-ul firmei ar trebui să se combine flexibil cu alte activități de promovare din interiorul eforturilor globale ale comunicării integrate de marketing.

În concluzie, implicarea clienților și comunicarea valorilor consumatorului sunt vitale în mediul de afaceri actual. Organizațiile trebuie să fie proactive în dezvoltarea relațiilor cu clienții și în definirea valorilor lor. Publicitatea și PR-ul reprezintă vehiculele prin care aceste aspecte pot fi gestionate și transmise către public într-un mod eficient și autentic care contribuie la succesul organizațiilor.

Referințe bibliografice

- Amstrong, G., Kotler, P. Introducere în marketing. USA: Educational Centre, 2016
Andrews, Mark. Climate Change and Public Relations. USA: StarTribune, 2014.
Kotler, Philip. Managementul Marketingului. București: Teora, 2000.
Phillips, David. Towards relationship management: Public relations at the core of organizational development. USA: Emerald Group Publishing Limited, 2006.
Smith, Ronald. Strategic Planning for Public Relations. New York: Educational Centre, 2002.

ASPECTE ALE MANAGEMENTULUI MARKETINGULUI TURISMULUI INTERN

Alexandru IACHIM

<https://orcid.org/0000-0002-2093-0489>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Olimpiu GHERMAN

<https://orcid.org/0000-0002-0501-5012>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Turismul intern se referă la acea parte a activității turistice care constă în deplasarea turiștilor pe teritoriul țării ai cărei rezidenți sunt, în scopuri turistice. Ca urmare a interdicțiilor de călătorie în străinătate, impuse de pandemia covid-19, turismul intern a înregistrat o creștere semnificativă în această perioadă. Este foarte important ca entitățile economice care operează pe piața turistică internă să conștientizeze faptul că această creștere a cererii a fost una forțată, cauzată de criza pandemică, și nicidecum una datorată abilităților lor antreprenoriale sau excepționalității serviciilor oferite. Prestatorii trebuie să beneficieze de acest moment și transforme cererea la serviciile turismului intern din una indusă de factori exogeni, neeconomici și temporari, într-o cerere stabilă și permanentă. Acest lucru poate avea loc doar printr-o activitate de marketing eficientă și printr-un efort conjugat al mediului de afaceri privat din acest domeniu și organizațiile de stat responsabile direct sau tangențial de dezvoltarea sferei turismului. La moment, majoritatea eforturilor entităților din domeniul turistic sunt îndreptate spre dezvoltarea turismului receptor, promovarea imaginii de țară, organizarea unor evenimente cu impact asupra creșterii numărului de vizite din exterior. Cu toate că turismul intern deține, la moment, o pondere redusă în totalul pieței turistice, acesta nu trebuie neglijat, el constituind un segment de piață nevalorificat cu potențial destul de mare și un înalt grad de stabilitate a cererii.

Cuvinte-cheie: management, marketing, turism inter, servicii turistice, promovare, parteneriat.

Summary: Domestic tourism refers to that part of the tourism activity that consists in the movement of tourists on the territory of the country of which they are residents, for tourism purposes. As a result of foreign travel bans imposed by the covid-19 pandemic, domestic tourism has seen a significant increase during this period. It is very important for economic entities operating in the domestic tourism market to be aware of the fact that this increase in demand was a forced one, caused by the pandemic crisis, and in no way due to their entrepreneurial skills or the exceptionality of the services offered. Providers must benefit from this moment and transform the demand for domestic tourism services from one induced by exogenous, non-economic and temporary factors into a stable and permanent demand. This can only happen through an effective marketing activity and through a combined effort of the private business environment in this field and the state organizations directly or tangentially responsible for the tourism sphere. At the moment, most of the efforts of entities in the tourism field are aimed at developing inbound tourism, promoting the image of the country, organizing events with an impact on increasing the number of visits from abroad. Although domestic tourism currently has a small share in the total tourism market, it should not be neglected, as it constitutes an untapped market segment with quite high potential and a high degree of demand stability.

Keywords: management, marketing, inter tourism, tourist services, promotion, partnership.

Pandemia Covid-19 și restricțiile impuse de autoritățile din diverse state din cauza acesteia au avut, în unele cazuri, și unele consecințe pozitive neașteptate. În contextul acestui articol este vorba de impactul pandemiei asupra turismului intern. Mai exact, este vorba de restricțiile de călătorie în alte țări, care au limitat substanțial fluxul turismului emițător din Republica Moldova. Restricționarea ofertei nu a dus, însă, și la dispariția cererii, legițile lui Enghel nefiind încă anulate. Ca urmare, consumatorii autohtoni care, de regulă, își satisfăceau cererea la serviciile turistice prin călătorii în alte țări, s-au pomenit în situația de a acoperi deficitul de ofertă apărut în urma restricțiilor pandemice prin exploatarea potențialului turistic intern.

În așa fel, conform comunicatului Biroului Național de Statistică, intitulat *Activitatea turistică a agențiilor de turism și turoperatorilor în anul 2022*, numărul de turiști și excursioniști participanți la turismul intern în anul 2021 a constituit 79,2 mii vizitatori, fiind în creștere de 1,8 ori comparativ cu anul 2020, pe fundalul reducerii indicatorului în cauză în anul 2020 față de anul 2019 cu circa 3,3 mii persoane (-7,1%). Numărul de turiști și excursioniști participanți la turismul intern în anul 2022 a constituit 123,6 mii vizitatori, fiind în creștere cu 56,0%, comparativ cu anul 2021. Deplasarea rezidenților moldoveni în interiorul țării, în scop turistic, a fost organizată în special de agențiile de turism și tur-operatorii din municipiul Chișinău (44,6%), regiunile de dezvoltare Centru (47,4%) și Sud (6,9%). Putem menționa faptul că aceste date se referă doar la excursiile organizate de agenții și turooperatori. Doar circa 12% din călătorii interni apelează la o agenție

pentru organizarea odihnei pe teritoriul național, în realitate, numărul participanților la turismul intern fiind mult mai mare, dacă luăm în calcul și deplasările în scop turistic pe cont propriu.

În continuă evoluție este și turismul receptor. Dacă în anul 2013, conform Raportului privind realizarea în anii 2014-2020 a Strategiei de dezvoltare a turismului "Turism 2020", Moldova a fost declarată de Lonely Planet una dintre cele mai puțin vizitate țări din lume, Moldova a ajuns să fie denumită în anul pre-pandemic 2019 „o destinație turistică surprinzătoare” și „o experiență vinicolă ieșită din comun” în publicații internaționale cu renume, astfel precum Vogue International, CNN travel, Winerist și Lonely Planet. Potrivit aceluiași raport, în 2019, cheltuielile turiștilor străini care au vizitat Moldova au fost evaluate la 500 de milioane de dolari, sau 4,4% din PIB, având un efect secundar pozitiv asupra celor peste 20.000 de persoane angajate în industria turismului și servind drept motor al creșterii economice durabile în zonele rurale. Probabil, și în cazul turismului receptor datele oficiale sunt mai mici decât cele reale, dacă punem în calcul relațiile interpersonale ale cetățenilor noștri migranți cu cetățenii țărilor în care activează și vizitele private efectuate de străini în Republica Moldova.

Totuși, oricare nu ar fi datele reale, un lucru este cert – turismul intern și cel repetor este în creștere, ceea ce generează, în primul rând, un avânt antreprenorial în acest domeniu și, ca urmare, o intensificare a concurenței, în al doilea rând, necesitatea implementării unor metode moderne de management, marketing, de organizare și de prestare a serviciilor turistice adecvate. În cazul companiilor mari ce prestează servicii turistice sau constituie atracții turistice în sine problema organizării științifice a managementului și marketingului este, cât de cât rezolvată, prin angajarea unor specialiști în domeniu. În schimb, micile afaceri nu prea se pot lăuda cu acest lucru. Fie din lipsa posibilităților financiare, fie din nedorință, fie din alte motive acestea nu prea angajează manageri de profesie, marketeri, specialiști în turism etc. Ca urmare, calitatea serviciilor oferite de structurile turistice interne lasă mult de dorit.

Înainte de a prezenta unele aspecte ce țin nemijlocit de managementul marketingului turismului intern, menționăm faptul că noțiunea de „*turism intern*” este una destul de vastă, care poate fi abordată din mai multe puncte de vedere, respectiv, și aspectele ce țin de managementul marketingului acestui sector, la fel, sunt destul de variate. Dacă ne referim la aspectul instituțional, la „*turismul intern*” se referă agențiile de turism, turoperatori, structurile de cazare, atracțiile turistice, organele de stat din domeniul respectiv și altele. Putem diviza totalitatea participanților instituționalizați la sectorul turismului intern în următoarele grupe:

1) Instituții de nivel macroeconomic din domeniul turismului – Ministerul Culturii, Agenția Turismului din Republica Moldova, Asociația Națională pentru Turism Receptor din Moldova, la 2 august 2023 Guvernul a dispus crearea Oficiului Național al Turismului – un organ autonom, care să implementeze politicile și reglementările elaborate de autoritatea centrală în domeniul turistic, un șir de alte instituții care direct sau tangențial se referă la domeniul turistic. Acestea se ocupă de gestionarea sectorului turistic la nivel național, elaborarea și ajutarea normelor legislative, promovarea imaginii de țară și a produselor turistice și alte genuri de activități care se referă la competența autorităților publice din oricare domeniu de activitate.

2) Instituții specializate în intermedierea vânzării serviciilor pe piața turismului intern – agențiile de turism, operatorii turistici, firmele de transport ș. a. Sunt prestatorii profesioniști din domeniul turistic, care, la fel ca și instituțiile de stat, au toată posibilitatea de a angaja persoane calificate în domeniul managementului și marketingului sau de a investi în dezvoltarea și instruirea propriilor angajați.

3) Prestatorii finali de servicii și producătorii de produse care formează produsul turistic. Aceștia, la rândul lor, îi putem diviza în:

- prestatori direcți de servicii ce se atribuie la turismul intern - aceștia au drept obiect de bază al activității lor prestarea serviciilor cu destinație turistică. Este vorba de marea diversitate de unități de cazare – hoteluri, pensiuni, agro-pensiuni, vile, tabere de odihnă, campinguri; de asemenea, activitatea ghizilor și excursioniștilor etc.

- prestatori auxiliari de servicii turistice – agenții economice care au ca activitate suplimentară prestarea unor servicii ce țin de sectorul turismului intern (vinării, transportatori, muzee, mănăstiri, restaurante și alte unități de alimentație publică, rezervații naturale și altele). De exemplu, o vinărie care are ca activitatea de bază producerea băuturilor alcoolice, mai organizează și niște vizite pentru turiști, fiind o atracție pentru aceștia datorită unui șir de factori, cum ar fi o amplasare reușită, crame subterane,, locații pitorești sau existența unor facilități cu destinație inclusiv turistică – restaurante sau unități de cazare.

Toate aceste componente au scopuri, activități, resurse și posibilități diverse, diversitate ce generează și abordări specifice în gestiunea activității de marketing a acestora. Vom încerca, totuși, să identificăm câteva elemente comune în ceea ce privește gestiunea activității de marketing al turismului intern, indiferent de tipul, nivelul, obiectivele și posibilitățile instituțiilor prestatoare. Dacă vorbim de un prestator privat, scopul final al activității de marketing este vânzarea produsului în cantitatea în care vânzătorul reușește să-și maximizeze profitul. În cazul entităților publice naționale din domeniul turismului scopul activității de marketing este acela

de a crește numărul de turiști și, prin aceasta, încasările în buget parvenite din sectorul turistic. După cum vedem, scopurile respective nu se diferă atât de mult, diferă doar nivelul de realizare a lor.

La nivel macroeconomic, instituțiile corespunzătoare realizează o activitate de marketing îndreptată mai mult spre consumatorii externi. Majoritatea acțiunilor de promovare au ca scop promovarea serviciilor turistice naționale pe piețele externe și atragerea turiștilor străini. Acțiunile aferente promovării turismului intern sunt lăsate pe seama prestatorilor privați, acest lucru putând fi calificat ca un neajuns al managementului marketingului instituțiilor de stat în domeniul turismului. Pentru promovarea turismului intern este necesar un efort conjugat al tuturor agenților economici cointeresați în acest lucru, atât al prestatorilor privați, cât și a celor publici. Și aici este vorba nu numai de acțiuni de promovare, dar de toate activitățile aferente formării unui mix de marketing în conformitate cu profilul și preferințele turiștilor interni, cum ar fi:

- Elaborarea unor produse turistice concurente și convenabile turiștilor interni, concretizate în formarea unor rute turistice naționale, care ar include diverse atracții turistice după diverse interese (turism religios, vitivinicol, gastronomic, agricol, cultural, de recreere etc.) în colaborare cu unitățile de cazare și alimentare de pe ruta respectivă. De exemplu, după vizitarea unor atracții turistice turistul poate avea parte și de o experiență gastronomică sau chiar, după caz, de servicii de cazare. Conform cercetărilor Miron V. și Miron M., în Moldova avem în jur de 15 mii de atracții turistice mai mult sau mai puțin cunoscute ca destinații pentru a fi vizitate, iar dintre acestea doar aproximativ 2-3 procente sunt exploatate în traseele organizate de către agențiile de turism sau de către ghizi.

- Elaborarea unei politici de prețuri corespunzătoare atât posibilităților de plată ale turiștilor interni, cât și concurente în comparație cu prețurile serviciilor turismului emițător pe care le pot accesa turiștii noștri (turismul balnear, montan, excursionist etc.). Atunci când turistul are de ales în a achita aceeași sumă pentru o noapte de cazare la o agro-pensiune din interiorul țării sau la un hotel de 4-5 stele pe litoral, cu masă ALL Inclusiv, alegerea va fi evidentă. Soluții ar putea fi diverse – de la o diferențiere a prețurilor pentru consumatori interni și pentru cei externi, la acțiuni de fidelizare a clienților prin reduceri de preț, compensarea unor cheltuieli ale prestatori de servicii prin reducerea de impozite și altele.

- Referitor la politica de plasare, este necesar de stimulat cooperarea dintre comunitățile locale care se află în nemijlocita apropiere de atracția turistică și managementul respectivului obiectiv turistic în vederea conjugării eforturilor acestora pentru a oferi potențialilor turiști un volum și o diversitate cât mai mare de servicii turistice. Un monument al naturii, o rezervație naturală, o mănăstire, o vinărie, o casă-muzeu – sunt entități care au potențial de a atrage turiști dar, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, nu au și celelalte servicii aferente și necesare – de alimentație publică, de cazare, vânzarea de suvenire cu specific local, ghidaj și altele. Comunitatea locală poate fi atrasă la circuitul turistic prin posibilitatea oferirii unor servicii de cazare de către unii locuitori ai comunității, a unor servicii de alimentație, prin pregătirea și comercializare bucatelor tradiționale, sau prin comercializarea unor obiecte artizanale produse de meșterii populari locali. Managementul atracției turistice poate să-și facă o bază de date cu reprezentanții comunității care ar dori să presteze astfel de servicii și să le propune vizitatorilor să beneficieze de ele. De exemplu – în urma vizitei la o mănăstire, muzeu, vinărie etc., la finele turului turistul primește o ofertă de cazare sau de alimentare la una din gospodăriile locale. Parteneriatul dintre comunitate și atracția turistică poate fi benefică atât pentru ambii participanți la acest parteneriat, cât și pentru turiștii vizități.

- Activitățile de promovare a turismului intern la fel, lasă mult de dorit. La nivel macroeconomic, accentul este pus pe promovarea serviciilor turistice în exterior. La nivel de entități prestatoare, activitatea de promovare destinată segmentului de turiști interni poartă un caracter ocazional, se realizează preponderent prin instrumente de marketing social-media și sub forma unor simple anunțuri informaționale. Nu prea sunt observate campanii publicitate care au promova anumite regiuni turistice sau chiar anumiți prestatori separați de servicii turistice destinate segmentului de turiști interni. Conform *Programului național de dezvoltare a turismului „Turism 2026”*, la nivelul autorității centrale, în afară de o expoziție anuală de turism, care are loc la Chișinău și publicarea unei liste de evenimente regionale, nu se constată alte activități de a stimula piața internă în ultimii 6 ani. Considerăm, că și în cazul politicii de promovare ar fi necesar un efort comun al autorităților publice și al prestatorilor privați de a identifica unele căi și posibilități de a promova pe plan intern destinațiile turistice locale, serviciile turistice și prestatori acestora.

Evident, dezvoltarea sectorului turistic este nu numai o problemă de management al marketingului, putem enumera un șir destul de mare de factori, efortul conjugat al cărora poate contribui la dezvoltarea durabilă a turismului: infrastructură - drumuri, condiții sanitare, parcuri; condiții legale prielnice; implicarea autorităților publice locale și centrale; instruirea personalului din turism; acces la finanțare și la programe europene; valorificarea potențialului turistic etc. Totuși, turismul intern este foarte important pentru stimularea durabilității financiare și pentru susținerea investițiilor IMM-urilor în rândul furnizorilor de servicii de cazare și activități turistice.

În concluzie, reieșind din definiția oferită de P. Kotler și K. Keller, după care managementul marketingului este „*arta și știința de a alege piețe-țintă și de a obține, de a păstra și de a stimula dezvoltarea clienților, prin crearea, livrarea și comunicarea unei valori superioare pentru client*” (22), menționez faptul că agenții economici de pe piața serviciilor turistice trebuie să abordeze o politică de marketing activă, să fie în permanentă dezvoltare, să realizeze o continuă cercetare a consumatorilor în vederea depistării preferințelor acestora și oferiți acelui mix de marketing, care ar contribui la obținerea de către ei a unei valori cu adevărat superioare.

Referințe bibliografice

- Activitatea turistică a agențiilor de turism și turoperatorilor în anul 2022. <https://statistica.gov.md/ro/activitatea-turistica-a-agentiilor-de-turism-si-turoperatorilor-in-anul-2022-9491_60307.html>. (accesat la 14.11.2023).
- Miron, Viorel et Miron, Marina. <Turismul din Republica Moldova în treizeci de ani. <https://www.moldova-independenta.md/turism>>. (accesat la 13.11.2023).
- Moldova are, de astăzi, un Oficiul Național al Turismului. <<https://mc.gov.md/ro/content/moldova-are-de-astazi-un-oficiu-national-al-turismului#:~:text=02%20august%202023%2C%20Chi%C8%99in%C4%83u%20%E2%80%93%20Guvernul,%C8%99i%20asisten%C8%9B%C4%83%20sectorului%20%C8%99i%20s%C4%83>>. (accesat la 11.11.2023)
- Programul național de dezvoltare a turismului „Turism 2026”. <<https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-hotararii-de-guvern-cu-privire-la-aprobarea-programului-national-de-dezvoltare-a-turismului-turism-2026-pentru-anii-2022-2026-in-continuare-programul-turism-2026/9488>>. (accesat la 11.11.2023).
- Raport privind realizarea în anii 2014-2020 a Strategiei de dezvoltare a turismului ”Turism 2020”. <https://old.md.gov.md/sites/default/files/raport_sdt_turism_2020.pdf>, (accesat la 11.11.2023).
- Котлер, Филипп и Келлер, Кевин Лэйн. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс. Санкт Петербург: Питер, 2010.

ECOSYSTEM ELEMENTS IN INNOVATIVE PEDAGOGY IN ISRAEL

Milana ISRAELI

<https://orcid.org/0000-0002-3033-754X>*Gordon Academic College, Haifa, Israel*

Summary: At present, universities are experiencing a significant shift in their strategic focus, acknowledging the imperative to adapt and utilize knowledge more effectively in the realm of innovation for both the market and society. Entrepreneurial universities are strategically positioned as generators and disseminators of new knowledge, orchestrators of interdisciplinary initiatives, and catalysts in forging connections between academia and industries. They formulate a strategy for crafting and nurturing an ecosystem tailored to their chosen scenario, whether the university acts as the instigator of an innovation ecosystem (IE) or as a participant in an existing one. The objective is to streamline the dissemination, application, and utilization of knowledge and technologies. In this context, the authors propose a step-by-step approach for all stakeholders in the innovation ecosystem domain. This involves progressing through successive stages, including conducting theoretical and practical research, devising a strategy formation algorithm, and outlining the content of strategic scenarios. The suggested algorithm holds a pivotal role in shaping a university's innovation ecosystem and comprises specific elements such as identifying and analyzing constraining research factors, establishing strategic goals, generating and deliberating on strategic scenarios for the formation and development of the Innovation Ecosystem at the University (IEU), and evaluating effects with subsequent strategy adjustments. The examination of scenarios is contextualized within the framework of goals, objectives, and strategic activities.

Keywords: innovation ecosystem, university, strategy, scenarios, stages

Rezumat: În prezent, universitățile se confruntă cu o schimbare semnificativă în focalizarea lor strategică, recunoscând imperativul de a adapta și utiliza cunoștințele mai eficient în domeniul inovației atât pentru piață, cât și pentru societate. Universitățile antreprenoriale sunt poziționate strategic ca generatoare și diseminatoare de noi cunoștințe, orchestratoare de inițiative interdisciplinare și catalizatori în crearea de conexiuni între mediul academic și industrie. Ei formulează o strategie pentru crearea și cultivarea unui ecosistem adaptată scenariului ales de ei, indiferent dacă universitatea acționează ca instigator al unui ecosistem de inovare (IE) sau ca participant la unul existent. Obiectivul este de a eficientiza diseminarea, aplicarea și utilizarea cunoștințelor și tehnologiilor. În acest context, autorii propun o abordare pas cu pas pentru toate părțile interesate din domeniul ecosistemului inovației. Aceasta implică progresul prin etape succesive, inclusiv efectuarea de cercetări teoretice și practice, elaborarea unui algoritm de formare a strategiei și conturarea conținutului scenariilor strategice. Algoritmul sugerat deține un rol esențial în modelarea ecosistemului de inovare al unei universități și cuprinde elemente specifice, cum ar fi identificarea și analiza factorilor de cercetare constrânși, stabilirea obiectivelor strategice, generarea și deliberarea asupra scenariilor strategice pentru formarea și dezvoltarea ecosistemului inovației la universitate (IEU).), și evaluarea efectelor cu ajustările ulterioare ale strategiei. Examinarea scenariilor este contextualizată în cadrul scopurilor, obiectivelor și activităților strategice.

Cuvinte cheie: ecosistem de inovare, universitate, strategie, scenarii, etape.

In the ever-evolving landscape of higher education, the establishment and nurturing of an Innovation Ecosystem at the University (IEU) stand as pivotal endeavors. This article delves into the intricate process of developing a strategy for the formation and growth of a university's innovation ecosystem. As the global academic and economic landscapes undergo transformative shifts, universities are increasingly recognized as not only hubs of knowledge but also catalysts for innovation and economic development. This exploration encompasses the methodical progression through successive stages, encompassing theoretical and practical research, the formulation of an algorithm for strategy creation, and the articulation of the content within strategic scenarios.

Creating a management system for the innovation ecosystem by merely replicating infrastructure facilities and institutions in a short period is unfeasible. Purposeful management of the formation and evolution of innovation ecosystems is both justified and imperative. This objective calls for a strategic approach, specifically the formulation of a strategy directed towards the development of the innovation ecosystem itself. In the article, the authors delve into an algorithm designed for crafting a strategy for the establishment and growth of a university's innovation ecosystem, hereafter referred to as "the strategy".

Adopting a strategic approach to formulate the strategy is advisable through a sequence of three successive stages: conducting theoretical and practical research, crafting an algorithm for strategy formation, and developing the substantive elements of the strategic scenarios discussed subsequently.

Stage 1. Theoretical and practical research.

Traditionally, the initiation of strategy development involves an examination of the present circumstances and the influencing factors in higher education. The formulation of this author's strategy hinges on conducting both theoretical and empirical investigations into the global and national higher education systems. The study focuses on the global higher education system, the specific context of Israel, and the integration process of universities' innovation ecosystems within this framework. The structural scheme of the study is presented in Figure 1.

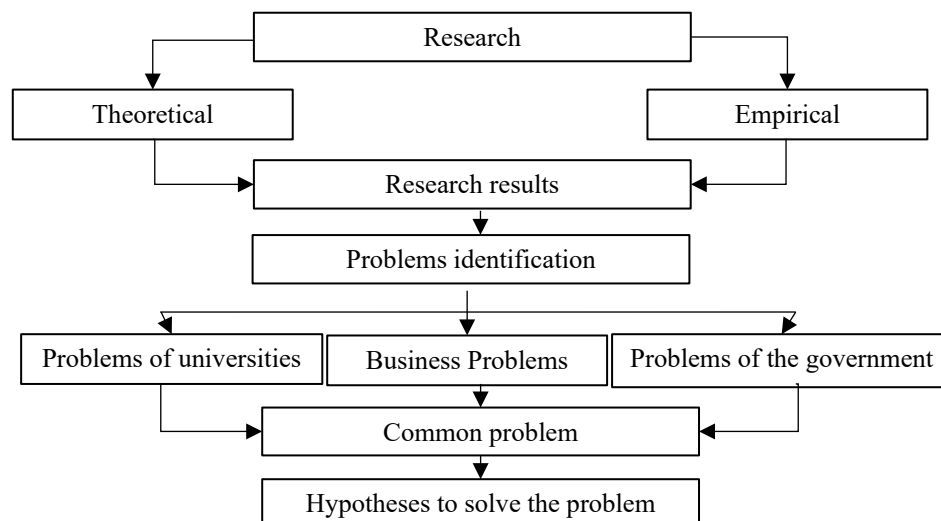

Figure 1. Research basis for the formation of a strategy for the formation and development of the university's innovation ecosystem

Identifying issues among key participants (university, business, state) is crucial for determining the potential avenues for innovation ecosystem development. This process should be systematic and accompanied by a search for the most optimal solutions to alter the current situation and address the identified problems. Various conceptual approaches define innovative potential in three dimensions: as a resource (comprising diverse potentials), as a process of innovation creation, and as the ultimate outcome of this process. Within the university framework, an effectively organized innovation process (involving opportunity research, idea generation, idea promotion, and commercialization), enhanced collaboration between university scientists, business representatives, and authorities, a culture of entrepreneurship, and a well-developed research and venture infrastructure all contribute to the advancement of the university's innovation ecosystem.

Enhancing the university's innovative potential faces significant challenges that cannot be effectively addressed without strategic interventions within the university and the broader higher education system. In this context, three groups of barriers emerge at the levels of universities, business, and the state. Within universities, the authors identifies issues such as inadequate emphasis on the vision, mission, and values of the innovation ecosystem in strategic plans, a lack of coherence in collaborative efforts with all Innovation Ecosystem at University participants, a decline in the human capital of Israeli universities marked by a decrease in the proportion of young faculty and scientists and a decline in their entrepreneurial activity, and an insufficient establishment of research databases (Israeli 33). On the business front, challenges include a shortage of skilled personnel in high-tech fields among university graduates and weak industry competition stemming from the disparity between the tech sector and the broader economy. At the state level, addressing issues requires tackling the attraction of talented young scientists through migration policies, implementing more innovative assistance programs to enhance research collaboration between manufacturing companies and academic institutions, and fostering a stronger motivational policy for entrepreneurial ventures.

Stage 2. Formulation of an Algorithm for Crafting an IE Formation and Development Strategy.

The second phase in strategy development involves the creation of an algorithm, as illustrated schematically in Figure 2.

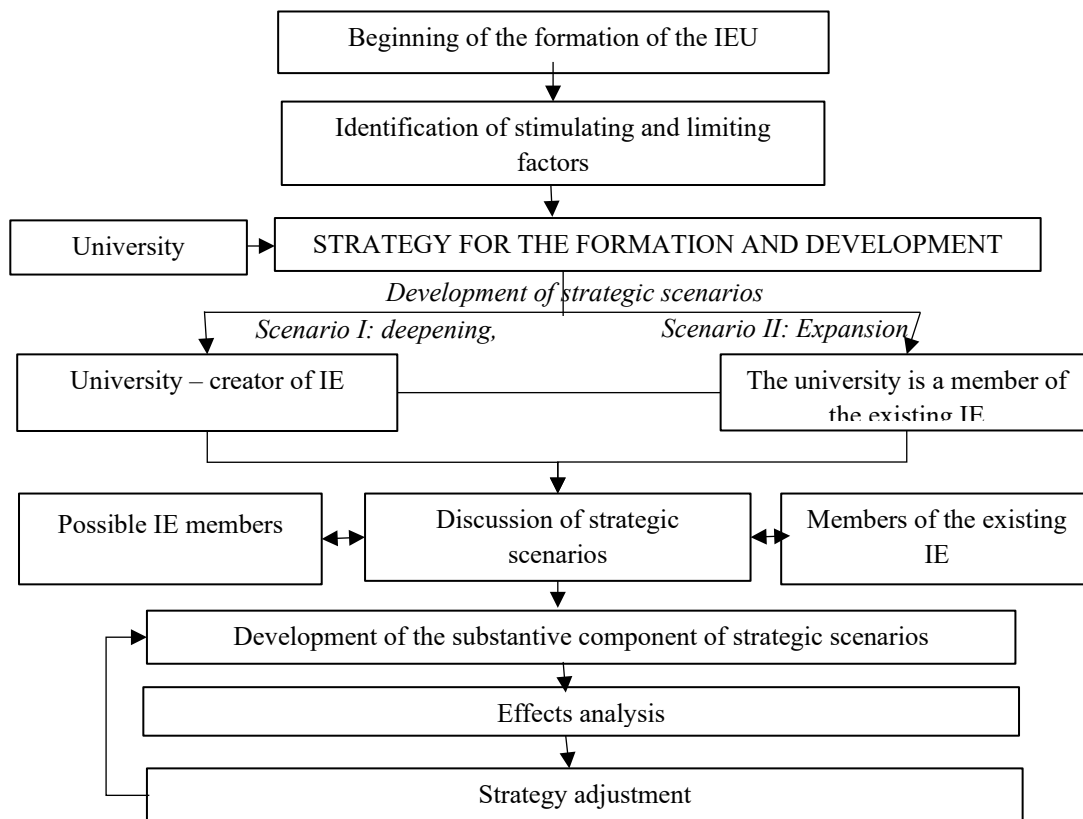

Figure 2. Algorithm for developing a strategy for the formation and development of the university's innovation ecosystem

In the provided algorithm, the strategy formation commences with an analysis of influencing factors, alongside the identification of constraining elements that set the boundaries for research (Adner 98). Employing strategic analysis methods such as Porter's model of competitive forces, PEST-analysis, SWOT-analysis, as well as survey techniques and expert assessments, the author pinpoints limiting factors impeding the development of the university's innovation ecosystems. These factors encompass an inadequate alignment of stakeholders with the innovative requirements of the university and the region/country. This indicates a lack of a unified concept for the development of the Innovation Ecosystem at the University (IEU), a deficient common understanding among ecosystem participants regarding opportunities and challenges for fostering ecosystem growth, limited organizational flexibility in the collaborative efforts of IEU participants, and insufficient establishment of research databases, as reflected in the analysis of the IEU's functioning process. Additionally, territorial, temporal, and resource aspects are identified as limiting factors.

The strategy for establishing and advancing the innovation ecosystem should be intricately linked to the university's primary objective and crafted concurrently with the overall development strategy of the institution (Bercovitz 930). The university's development strategy, focusing on the advancement of research activities as the cornerstone for personnel training, plays a pivotal role. It not only shapes but also guides the strategy for overseeing innovative endeavors, establishing the fundamental principles and essence of its formation. Conversely, the innovation strategy, in a dynamic interplay, delves into, refines, and actively contributes to reinforcing the university's overarching strategy. Together, they form a cohesive and integrated entity.

The evolution of the ecosystem approach in shaping a strategy for the establishment and growth of the university's innovation ecosystem encompasses several key elements:

- Establishing an innovative and adaptive management structure that not only oversees scientific and innovative activities but also encompasses the entire university (Dreier 309).
- Organizing subsystems for research, development, and marketing management, along with formulating the strategy, functions, and principles for managing the university's innovation activities.
- Crafting a motivation system and engaging relevant scientific and educational organizations and enterprises through the creation of effective interactions within innovative alliances and consortia.

- Fostering a conducive environment for information and knowledge exchange among innovation ecosystem participants, including the development of specialized platforms and the establishment of platforms for strategic cooperation.
- Developing and stabilizing interactions between current and potential participants in the innovation ecosystem.
- Formulating mechanisms to expand the financing of innovative collaborations.
- Creating conditions for the generation of viable outcomes from intellectual endeavors and their subsequent implementation.

There are two conceivable scenarios for the establishment and advancement of the Innovation Ecosystem at the University (IEU):

1. Universities actively take on the role of architects for ecosystems, uniting individuals with relevant technical expertise from various industries and fields, both physically and virtually. The evolution of the innovation ecosystem is a intricate and multi-phased process, necessitating meticulous attention to every facet of the ecosystem.

2. The university becomes a participant in one or more existing IEs (region, country, industry, etc.). The involvement of universities in the ecosystem varies and is geared towards expediting innovation and technology transfer. This involves conducting fundamental research to catalyze long-term innovation, supporting employees, students, and graduates in developing and testing new ideas by providing technical resources, entrepreneurship programs, establishing accelerators, and even venture funds. In essence, the university must align with the needs and capacities of the innovation ecosystem to which it belongs.

In line with the aforementioned scenarios, the university's strategy can take two forms: a strategy for establishing and growing an Innovation Ecosystem (IE) based on the university, and a strategy for integrating the university into an existing IE. Each of these strategies comes with its distinct goals, objectives, and principles for formation and development. The intricacy of crafting these strategies stems from the need to not only define the overarching direction for the ecosystem's development but also to ensure the coordination of actions and a balance of values and interests among its participants. Additionally, the strategy should facilitate the effective dynamics of universities' innovative activities and contribute to the replication of qualitative characteristics at regional enterprises, encompassing foresight of changes in the innovation domain and the development of solutions for sustainable growth.

In formulating a strategy for establishing and advancing the Innovation Ecosystem at the University (IEU) under both scenarios, it is imperative to adhere to the following guiding principles of its development:

- The strategy should align with, rather than contradict, the overarching strategy of the university, the regional development strategy, and the strategies of enterprises within the IE.
- The development of the strategy should consider the leadership dynamics and interests of all participants involved in innovation, fostering harmonious relationships among them (Iansiti 68).
- The strategy should be in line with the resource and potential capabilities of the university and other participants in the ecosystem.
- The foundation of the strategy should rest upon research potential, information security, consulting, and expertise.

In the process of crafting a strategy, university management may be presented with various alternatives rooted in typical strategies and their numerous adaptations. The strategy should be grounded in specific factors and objectives that the university establishes to attain a credible advantage over competitors, while considering tangible opportunities and infrastructure. Simultaneously, it must account for the nuances involved in overseeing strategic, i.e., extensive and long-term, changes within the university, organizations, and the business ecosystem that constitute integral parts of the innovation ecosystem.

Engaging in discussions about strategic scenarios should involve prospective participants of the Innovation Ecosystem at the University (IEU): representatives from the region or the innovation ecosystem into which the university is integrating. In the first scenario, the establishment of an innovation ecosystem is poised to elevate the relationship between the university and the regions to a qualitatively different level. Regional authorities, driven by the imperative of ensuring economic growth, recognize that knowledge transformed into innovations is the most competitive resource today. The university is envisioned to evolve into an institutional environment fostering innovative ideas and cultivating a novel type of collaboration with government and business. In the second scenario, existing participants in the innovation ecosystem anticipate fresh ideas, developments, startups, and innovative activities from universities. The success of the formulated IEU strategy and the efficacy of planned initiatives should be evaluated based on the extent to which higher education institutions' endeavors align with the expectations and needs of society and individual stakeholders.

Therefore, the strategy should comprehensively consider various success factors, recognizing that its creation is a complex, multi-stage, and iterative process.

Stage 3: development of the substantive component of strategic scenarios.

In both scenarios for establishing and advancing the Innovation Ecosystem at the University (IEU), the author outlines the following criteria for assessing the university's role in the innovation ecosystem: the socio-economic context in which the strategy is implemented, incentives for university transformation, the central organization within the ecosystem, and the roles of key participants in the ecosystem.

Through an examination of the university's strategic behaviors in both scenarios (where the university acts as the instigator of the Innovation Ecosystem and as a participant in an existing one), the author posits that the strategy of the university's innovation ecosystem delineates the primary directions for its development to attain its objectives. The key strategic vectors for advancing the university's innovation ecosystem encompass active innovative endeavors within the university and at the regional/national level, creating conducive conditions for idea developers in their scientific pursuits, involving representatives from the business environment in the educational and research processes, and implementing a novel system of practices and internships for students in collaborating companies. Addressing these challenges necessitates substantial transformations within the university itself, spanning aspects such as product development, resource management, and organizational structure. The formation of the strategy should be based on the formation of a goal-setting system and growth points (strategic projects), the definition of challenges and mechanisms for implementing the innovation strategy of both the university and the region. This will allow you to introduce innovations in real time, taking into account any specifics of the university and the territory on which it is located.

Regardless of the chosen scenario for the formation and development of IEU, the university is turning into an active participant in the economic development of the territory, a center of attraction for talents and an expert platform for the business community of the region. At the same time, he acquires additional opportunities for his own development. Different performers can take part in the development of the strategy.

Based on the conducted research, the following conclusions can be drawn. The proposed approach to developing a strategy for the formation and development of an innovation ecosystem is carried out within three successive stages: conducting theoretical and practical research; creation of an algorithm for strategy formation; development of the content of strategic scenarios. When developing the strategy, two scenarios for the formation and development of the university's innovation ecosystem were considered. When developing the content component of the second strategic scenario, the authors identify four strategies for the university's behavior as a participant in the existing innovation ecosystem (the strategy of a coordinated approach, the strategy of cooperation, the strategy of creating a platform, the strategy of creating an innovation center). These strategies characterize the sequence of manifestation of the university's activity as a member of the ecosystem (ascending from the conditionally passive role of the university to the active one).

Bibliographical References

- Adner, R. Match your innovation strategy to your innovation ecosystem. In: Harvard Business Review. 84 (2006): 98-107
- Bercovitz, J., Feldman, M. Fishing upstream: firm innovation strategy and university research alliances. In: Research Policy. 36.7 (2007): 930–948
- Iansiti, M., Levien, R. Strategy as Ecology. In: Harvard Business Review. 82.3 (2004): 68–78
- Dreier, D., Israeli, M. Innovation as the key to improvement in healthcare and education. In: Economic Series. 13.22 (2022): 309-318
- Israeli, M. Blagorazumnaya, O. The innovative ecosystem of Israel's universities as a vector of sustainable development. In: The international scientific conference „The modern paradigms of the national and global economy development” 30 – 31.10. 2020. Chisinau: Moldova State University. (2020): 33-38.

ANALYSIS OF THE REGULATION OF ENERGY RESOURCE PRICE FORMATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA OVER THE LAST 15 YEARS

Constantin LUPU

<https://orcid.org/0000-0002-4300-0647>

University of European Studies of Moldova, Chisinau

Nicu ȘARGU

<https://orcid.org/0000-0002-3766-4498>

Academy of Economic Studies of Moldova (ASEM), Chisinau

Sorina GUZUN

<https://orcid.org/0009-0007-4524-9896>

University of European Studies of Moldova, Chisinau

Summary: The article represents a review of the regulations on the formation of prices for energy resources in the Republic of Moldova in the last 15 years. An analysis of the regulations for the formation of electricity prices is presented. An analysis of the regulation of natural gas price formation is also presented. The evolution of the regulation of the formation of prices for petroleum products. It is important to note that the price formation process for energy resources can vary from one country to another and from one region to another, depending on the specifics of the market and the energy policy of the government. Also, the transition to cleaner and renewable energy sources can significantly influence how prices are formed in the future. Although the current methodology for determining the prices of petroleum products in the Republic of Moldova has limited / slowed down the rate of increase in the prices of the respective petroleum products, it has a major negative impact on the companies operating on the retail market of petroleum products, in the context of that the established prices are not always able to cover their costs. The activity of large operators is also influenced, but especially of small ones.

Keywords: prices, energy resources, electric resources market, oil products, natural gas.

Rezumat: Articolul este o privire de ansamblu asupra reglementării prețurilor la energie în Republica Moldova în ultimii 15 ani. Este prezentată o analiză a reglementării formării prețului energiei electrice. De asemenea, este prezentată o analiză a reglementării prețurilor la gaze naturale. Evoluția reglementării prețurilor la produsele petroliere. Este important de menționat că procesul de formare a prețurilor la resursele energetice poate varia de la o țară la alta și de la o regiune la alta, în funcție de specificul pieței și de politica energetică a guvernului. De asemenea, tranziția către surse de energie mai curate și regenerabile poate influența în mod semnificativ modul în care se formează prețurile în viitor. Deși metodologia actuală de stabilire a prețurilor la produse petroliere în Republica Moldova a limitat / încetinit ritmul de creștere a prețurilor la respectivele produse petroliere, aceasta are un impact major negativ asupra întreprinderilor care activează pe piața de comercializare cu amănuntul al produselor petroliere, în contextul în care prețurile stabilite nu întotdeauna sunt în măsură să acopere costurile acestora. Este influențată și activitatea operatorilor mari, dar mai ales a celor mici.

Cuvinte-cheie: preturi, resurse energetice, piata energiei electrice, produse petroliere, gaze naturale.

The energy sector plays a very important role in the sustainable development of any economy (Alexandrina 12). It presents a category of activities that relate to the production or supply of energy. The energy sector or industry includes companies involved in the exploration and development of oil or gas reserves, oil and gas drilling, and refining. The energy industry also includes integrated energy utility companies such as renewable energy and coal. The energy sector is a broad and all-encompassing term that describes a complex and interconnected network of companies, directly and indirectly involved in the production and distribution of the energy needed to power the economy and facilitate the means of production and transportation (Chen).

If we are to discuss the structure of the energy sector of the Republic of Moldova Law no. 174 of September 21, 2017 “on energy” defines energy as the branch of the national economy that includes the following sectors: (a) electric energy, (b) thermal energy, (c) natural gas, (d) petroleum products and (e) of solid and liquid fuel (Law “on energy” 174 (2017): Art. 3).

The evolution of the regulation of electricity price formation

Regulation of the electricity market went "hand in hand" with regulation of the natural gas market.

Thus, on December 17, 1998, the first law that exclusively regulated the relations on the electricity market in the Republic of Moldova came into force - Law no. 137 of September 17, 1998 "on electricity". The price regulation under this law was quite simple – the regulated tariffs were approved by ANRE based on a methodology, which included (Law "on electricity" 137 (1998): Art. 36).

Table 1. Methodology for price regulation, according to the Law "On Electricity Industry" 1998

calculation mode	the method
- the cost of services; - the expenses related to the efficient exploitation and development of the power units and the central dispatch; - expenses related to the fulfillment of environmental protection requirements; - the size of the profit necessary for licensees to continue their activity;	the method of separating expenses and profit for the production of electricity and, separately, for the production of thermal energy, incurred and, respectively, obtained at the plants that produce combined electricity and thermal energy

On February 12, 2010, Law No. 124 of December 23, 2009 "on electricity" entered into force, which expressly stipulated that the setting of electricity prices for consumers at unregulated rates was carried out through negotiation (Law "on electricity" 124 (2009): Art. 53(8)).

Regarding the regulated tariffs (for electricity and thermal energy produced by heating power plants, for electricity produced by power plants from renewable energy sources, tariffs for electricity transport and distribution services, the tariff for the supply of energy electricity at regulated tariffs, the final tariff for electricity supplied by suppliers at regulated tariffs, including binomial tariffs and differentiated tariffs according to the voltage level of the electrical networks and according to the hours of consumption) these were determined by the license holders, but approved by ANRE according to predetermined methodologies, which included (Law on electricity (2009): Art. 53(1), (3)).

Table 2. Methods for calculating regulated tariffs

composition	method of calculation
□ of the consumptions related to the procurement of primary energy resources and electricity, including the principles of recognizing the reasonable and justified level of technological consumption in the electricity networks; □ of material consumptions; □ of the consumption related to the remuneration of the work; □ the wear and tear of fixed assets, including in the case of their revaluation to ensure that those assets are not depreciated more than once and to exclude assets that were obtained for free through donations and grants; □ of the costs incurred and the revenues obtained from the assets used in the regulated activities; □ the expenses related to the efficient exploitation and maintenance of the objects of the electric power system; □ commercial, general and administrative costs; □ of other operating expenses; □ of the level of profitability determined according to the cost of the supplied electricity (for the activity of supplying electricity at regulated rates) or the weighted average cost of capital method (for the regulated activities of electricity production, transport or distribution)	□ determining the costs included in the tariff, separately for each activity performed by the license holder on the electricity market; □ the conditions for using the annual wear and tear of fixed assets, material maintenance and operating expenses, the way to reflect them in the tariff in case of their use for other purposes; □ the method of recovering the investments made through the tariff, the method of determining and applying the rate of return, by type of activity. When applying the rate of return, the value resulting from the revaluation of the assets, the value of the assets paid by consumers, as well as the assets that were obtained for free, through donations and grants, are not taken into account; □ the method of separating consumption, expenses and profit for the production of electricity and thermal energy, recorded by the heating power plants; □ the method of determining and applying binomial rates, differentiated rates depending on the voltage level of the electrical networks and depending on the hours of consumption; □ how to adjust tariffs for the validity period of tariff methodologies

The evolution of the regulation of relations on the electric energy market of the Republic of Moldova culminates with the entry into force on July 8, 2016 of Law no. 107 of May 27, 2016 “on electricity”, which transposes, among other things, provisions of Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of July 13, 2009 on common rules for the internal market of electricity and repealing the 2003 Directive /54/EC, and from Regulation (EC) 714/2009 of the European Parliament and of the Council of July 13, 2009 on the conditions of access to the network for cross-border electricity exchanges and repealing Regulation (EC) 1228/2003.

Similar to the natural gas market, upon the entry into force of Law 108/2016, the electricity market was declared open, and every final consumer in the Republic of Moldova has the right to choose his supplier, as well as to change his supplier (Law on electricity (2016): Art. 96).

Thus, at the moment, it applies to the electricity market of the Republic of Moldova.

Negotiated prices, resulting from supply and demand on the electricity markets; and Regulated prices and tariffs, which include:

- regulated prices for electricity and thermal energy produced by urban district heating plants;
- the regulated tariffs for the electricity transport service, including the entry and exit tariffs;
- regulated tariffs for the electricity distribution service, including tariffs differentiated according to the voltage level of the distribution networks;
- the regulated prices for the supply of electricity by the supplier of last option and the supplier of the universal service, including binomial tariffs and differentiated prices depending on the hours of consumption;
- the regulated tariffs for the auxiliary services provided by the transmission system operator and the distribution system operator, including connection tariffs, energization tariffs and reconnection tariffs;
- the regulated tariff for the operation service of the electricity market;
- the regulated price for the electricity provided by the central electricity supplier.

The methodologies for calculating, approving and applying prices and regulated tariffs are based on the following principles:

- the efficient operation and ensuring the financial viability of the electric power companies based on the justified and strictly necessary costs for the performance of the regulated activities;
- the supply of electricity, in a continuous and reliable manner, to the end consumers, in compliance with the quality parameters and the established quality indicators;
- carrying out the regulated activities in safe conditions;
- orientation of the system of formation of prices and regulated tariffs towards the creation of premises for the motivation of electric power companies and end consumers in increasing energy efficiency by establishing appropriate incentives both in the short and long term;
- the promotion of efficient investments in the electric energy sector;
- elimination of cross-subsidies between activities and between categories of consumers;
- ensuring that regulated prices and tariffs are justified, reasonable, verifiable, non-discriminatory, transparent, performance-based and objective criteria and include a reasonable rate of return.

The evolution of the regulation of the formation of natural gas prices

In the period after the Republic of Moldova obtained its independence, the regulation of the formation of prices and tariffs was carried out in a different way.

Thus, in Law no. 136 of September 17, 1998 “regarding gas” the regulated tariffs were calculated and applied based on a methodology, based among others on (Law on gases (1998): Art. 34):

- cost of services;
- expenses related to the efficient exploitation and development of gas enterprises;
- expenses related to the fulfillment of environmental protection requirements;
- the size of the profit necessary for the license holder to continue his activity

The manner of setting the rates, at least as regards the regulated rates, becomes more complex with the adoption of Law no. 123 of December 23, 2009 “regarding natural gases”. Thus, pursuant to the new law, the regulated tariffs for natural gas storage, transport and distribution services, the tariff for the supply of natural gas at regulated tariffs, the final tariff for natural gas supplied by natural gas suppliers at regulated tariffs, including the differentiated tariffs in depending on the level of pressure in the natural gas networks, were determinable by the license holders (whether it is the license for storage, transport, distribution or supply of natural gas) and approved by ANRE according to a predetermined methodology.

According to Law 123/2009 (Art. 53), the methodology for calculating and applying the regulated natural gas tariffs included:

Table 3. Methodology for calculating and applying regulated tariffs for natural gas

composition	method of calculation
☐ consumption related to natural gas procurement; ☐ material consumption; ☐ consumption related to work remuneration; ☐ the wear and tear of fixed assets, including in the case of their revaluation, to ensure that the respective assets are not depreciated more than once and to exclude assets that were obtained for free through donations and grants; ☐ the costs incurred and the income obtained from the assets used in the regulated activities; ☐ expenses related to the efficient exploitation and maintenance of the objects of the natural gas system; ☐ commercial, general and administrative expenses; ☐ other operational expenses; ☐ the level of profitability determined according to the cost of natural gas supplied (for the activity of supplying natural gas at regulated rates) or the method of the weighted average cost of capital (for the activities of transportation, distribution or storage of natural gas)	☐ determining the costs included in the tariff, separately for each activity carried out by the license holder on the natural gas market; ☐ the conditions for using the annual wear and tear of fixed assets, material maintenance and operating expenses, how to reflect them in the tariff in the case of their use for other purposes; ☐ the method of recovery by tariff of the investments made, the method of determining and applying the rate of return, by type of activity. When applying the rate of return, the value resulting from the revaluation of assets, the value of assets paid by consumers, as well as assets that were obtained for free through donations and grants, are not taken into account; ☐ the method of determining and applying the differentiated tariffs according to the pressure in the natural gas networks; ☐ how to adjust tariffs for the period of validity of the tariff methodology

On the other hand, Law 123/2009 stated that the setting of natural gas prices for consumers at unregulated rates was carried out through negotiation, which represented one of the first steps for the opening of the natural gas market of the Republic of Moldova. But it was a provision that was never applied in practice, because there was no gas supplier at unregulated rates at that time.

Finally, on July 8, 2016, Law no. 108 of May 27, 2016 “on natural gas” (still in force today) which transposes, among other things, Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of July 13, 2009 on common rules for the internal market in the sector natural gas and repealing Directive 2003/55/EC and Council Directive 2004/67/EC of April 26, 2004 on measures to guarantee security of natural gas supply.

According to the law, with its entry into force, the natural gas market was declared open, and every consumer in the Republic of Moldova has the right to choose his supplier and change his supplier. Until the beginning of the conflict in Ukraine, this norm was more declarative in the light of several factors, including the fact that the main source of natural gas supply to the Republic of Moldova was PAO Gazprom (from the Russian Federation), from which the supplier in the Republic of Moldova - Moldovagaz S.A. purchased natural gas at prices that were not always determined by market factors.

Law 108/2016 maintains the difference in approach regarding the setting of prices on the natural gas market:

Negotiated prices, resulting from demand and supply on the natural gas market; and

Regulated prices and tariffs, which include:

- regulated tariffs for the natural gas transport service, including the harmonized entry/exit tariffs;
- regulated tariffs for the natural gas distribution service, including differentiated tariffs according to the level of pressure in the natural gas distribution networks;
- regulated tariffs for the natural gas storage service;
- regulated prices for the supply of last option, for the supply of natural gas to certain categories of final consumers in the context of fulfilling the public service obligation;
- regulated tariffs for auxiliary services provided by the transmission system operator and the distribution system operator, including connection tariffs and reconnection tariffs

Currently, the methodologies for calculating, approving and applying regulated prices and tariffs are based on the following principles (Law “on natural gas” (2016): Art. 99):

- the efficient operation and ensuring the financial viability of natural gas enterprises based on the justified and strictly necessary costs for carrying out the regulated activities;

- the supply of natural gas, in a continuous and reliable manner, to the final consumers, in compliance with the quality parameters and established quality indicators;
- conducting regulated activities in safe conditions;
- orienting the system of formation of prices and regulated tariffs towards the creation of premises for motivating natural gas companies and end consumers in increasing energy efficiency by establishing appropriate incentives both in the short term and in the long term;
- promoting efficient investments in the natural gas sector;
- elimination of cross subsidies;
- ensuring that regulated prices and tariffs are justified, reasonable, verifiable, non-discriminatory, transparent, performance-based and objective and include a reasonable rate of return

The evolution of the regulation of the formation of prices for petroleum products

Unlike the natural gas market and the electricity market, the regulation of relations on the oil products market evolves within the limits of a single law - Law no. 461 of July 30, 2001 “regarding the oil products market”. The existence of a single law since 2001 must not, in any case, induce the impression that the regulation of relations on this market, including from the perspective of price formation, has remained unchanged since 2001.

Thus, initially, through the Methodology for formation and application of prices for petroleum products, approved by ANRE Decision no. 63 of May 30, 2002, the wholesale price of petroleum products represented a summation of the value of the purchase cost of that quantity (1 ton) of petroleum product, the value of the importer's expenses related to the import and wholesale trade activity and the value the calculated (regulated) profit, taking into account the share of natural losses during the transportation, storage and marketing of the respective type of oil products.

On the other hand, the retail price of petroleum products is determined by a summation of the value of the cost of purchasing the quantity of the respective petroleum product to be retailed, the value of consumption and the seller's unit expenses related to the activity of retailing the petroleum product, and the value of the calculated profit of the corresponding type of retailed petroleum products, taking into account the weight of natural losses during the transportation, storage and marketing of the respective type of retailed product.

It should be noted that both for the activity of import and wholesale trade, as well as for the activity of retail trade of petroleum products and liquefied gas, the annual rate of return (profit) was capped at 10% of the annual expenses and consumption related to that activity.

Later, on October 26, 2007, a new methodology came into force, the one approved through ANRE Decision no. 263 of October 5, 2007.

Based on this methodology, the wholesale prices of petroleum product importers were calculated by adding up the value of the weighted average cost of procuring a quantity (1 ton) of the respective petroleum product (gasoline, diesel, liquefied gas) and the value of expenses to the enterprise related to the activity of import and wholesale trade, determined as annual averages per 1 ton of petroleum products, taking into account the share of natural losses of the respective petroleum product.

Regarding the retail price of petroleum products, it is based on the summation of the value of the weighted average cost of procuring a quantity (1 ton) of the respective petroleum product (gasoline, diesel, liquefied gas) and the value of the company's expenses related to the activity of import and wholesale trade (or of the weighted average cost of procuring from importers 1 (one) liter of the respective oil product, depending on the company's profile), as well as the value of the company's unit expenses related to the retail trade activity, determined as average annual expenses per 1 liter of petroleum products, taking into account the share of natural losses of the respective petroleum product.

As before, both for the activity of import and wholesale trade, as well as for the activity of retail trade of petroleum products and liquefied gas, the average annual rate of return was capped at 10% of the annual expenses and consumptions related to that activity (trade wholesale or retail of petroleum products).

In 2016, the Methodology for the formation and application of prices for petroleum products was approved (ANRE Decision no. 102/2016 of March 31, 2016). For the first time in the history of oil price regulation, it allowed the principle of wholesale trading of primary oil products and liquefied gas at free prices.

On the other hand, the concept of capping the retail prices of the main petroleum products and liquefied gas is introduced. The ceiling retail prices of the main petroleum products and liquefied gas were based on:

1. the average value of the quotations
 - Platts Cargoes FOB MED (Italy) or Platts Cargoes FOB NWE, depending on the region from which the import is made - for the main petroleum products;

- Argus DAF Brest propane-butane mix, in accordance with Argus International LPG - for liquefied gas
- 2. the excise duty rate applied in accordance with the legislation of the Republic of Moldova;
- 3. the rate of value added tax, applied in accordance with the provisions of the legislation of the Republic of Moldova;
- 4. the specific commercial margin, based on the value of the average annual expenses related to the activity of importing and trading the main petroleum products and liquefied gas and the value of the profit from the activity of importing and trading petroleum products.

The ceiling retail prices of petroleum products and liquefied gas were set by ANRE once every 14 calendar days, on Tuesdays, and published on ANRE's website.

Pursuant to the 2019 Methodology (approved by ANRE Decision No. 50/2019 of March 11, 2019), ceiling prices for petroleum products were abandoned and the formula returned, according to which retail prices were calculated based on the summation of the value of the weighted average cost of the purchase of one liter of primary petroleum products and liquefied gas and the value of the enterprise's unit expenses related to the retail activity, determined as average annual expenses per liter of primary petroleum products and liquefied gas, taking into account the rate of return. It was regulated that the annual rate of return, in full per enterprise, included in the retail price of the main petroleum products and liquefied gas, cannot exceed 10% of the annual consumption and expenses related to the marketing of these products.

In 2021, with a sharp and continuous increase in retail prices of petroleum products, ANRE returned to setting maximum prices for main petroleum products (but not for liquefied petroleum gas). Thus, on November 30, 2021, a new methodology for calculating and applying prices for petroleum products entered into force (approved by ANRE Decision No. 446 of October 12, 2021), which is still in force today.

According to the new methodology, the maximum retail prices of the main standard oil products are calculated by ANRE, per 1 liter, separately for each type of main standard oil product, based on a formula based on the average value of average quotations (Gasoline Prem Unleaded 10ppmS FOB Med Cargo / ULSD 10ppmS FOB Med Cargo) for the previous 14 days, the average official exchange rate established by the National Bank of Moldova for the previous 14 days, the excise duty rate, the value added tax rate, the average density (for gasoline in the amount of 0.758 kg/l and for diesel fuel of 0.845 kg/l) and the specific commercial margin for the retail sale of the main petroleum products of the standard type. The maximum retail prices of the main standard oil products are published by ANRE every working day (until 12:00), being in force starting at 00:01 of the following day in which it was established.

It is worth noting that although the current methodology for determining the prices of petroleum products has limited / slowed down the rate of increase in the prices of the respective petroleum products, it has a major negative impact on the companies operating in the retail market of petroleum products, in the context in which the established prices are not always able to cover their costs. The activity of large operators is also influenced, but especially of small ones.

Bibliographical References

- Chen, J. Energy Sector: Understanding what types of companies comprise it. (2022). https://www.investopedia.com/terms/e/energy_sector.asp
- Alexandrina, Robu-Cepoi. Reconfiguration of the energy system (energy flows) in the Black Sea-Baltic Sea area and its consequences on the Republic of Moldova. Political-legal aspects. (2021). http://www.cnaa.md/files/theses/2021/57651/robu-cepoi_alexandrina_abstrac_en.pdf
- Law "on gases" no. 136 of September 17, 1998. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108456&lang=ro
- Law "on electricity" no. 137 of September 17, 1998
- Hotărâre Nr. 63 din 30-05-2002 privind aprobarea Metodologiei de formare și aplicare a prețurilor la produsele petroliere. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=77138&lang=ro
- Law "on natural gas" no. 123 of December 23, 2009. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=93823&lang=ro
- Law "on electricity" no. 124 of December 23, 2009. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=93822&lang=ro
- Law "on electricity" no. 107 of May 27, 2016
- Law "on natural gas" no. 108 of May 27, 2016
- Law "on energy" no. 174 of September 21, 2017

PARTENERIATELE LOCALE ȘI PERSPECTIVELE TRANSFORMĂRII ACESTORA ÎN ORGANIZAȚII DE MANAGEMENT AL DESTINAȚIILOR TURISTICE DIN RM

Viorel MIRON

<https://orcid.org/0000-0002-2954-8753>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Marina MIRON

<https://orcid.org/0000-0002-9855-8461>

Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova, Chișinău

Rezumat: Câteva alternative de asociere la nivel teritorial din Republica Moldova sunt apropiate de conceptul de agregare a actorilor în cadrul OMD. Ele sunt cunoscute fie datorită acțiunilor și proiectelor turistice incluse în diverse strategii de dezvoltare, fie grație consolidării actorilor din turism la nivel de destinație, fie datorită existenței unor programe de sprijin financiar pentru rețelele de beneficiari ai turismului rural. Avantajele și limitările unor forme asociative existente sunt prezentate pentru: organizarea administrativ-teritorială existentă (APL I și II), asociații de cooperare intercomunitară, asociații de APL de nivel I în crearea parcurilor naționale, grupuri de acțiuni locale, asociații de tip cluster, parteneriate și alianțe naturale între producători și furnizori, parteneriate în cadrul proiectelor de grant, Camera de Comerț și Industrie, Patronatul în turism, asociații și grupuri de producători pentru anumite produse, alte asociații binevoale sau business-cluburi existente. Este rațional ca toate aceste forme alternative de asociații să participe la inițiativele de specializare în OMD-uri locale. Totuși, o analiză atentă a legislației specifice ne sugerează că cele mai bune rezultate pot fi obținute prin promovarea unor forme noi de asociere, cum ar fi OMD-urile locale, regionale și naționale, create de la zero. În realitățile actuale, modelul optim ar fi repartizarea OMD-urilor pe teritoriul țării ar fi: 1 OMD național, care ar coopera cu Autoritatea centrală pentru turism, cu oportunitatea de a-i fi delegate anumite competențe, dar fără a dubla funcțiile; 5 OMD regionale, care vor fi formate din două sau mai multe OMD locale și vor fi subordonate OMD național; cca. 30 OMD locale, care, din punct de vedere geografic, pot coincide cu diviziunea administrativă actuală a raioanelor.

Cuvinte cheie: Turism intern, destinații turistice, parteneriate locale, organizații de management al destinațiilor, produse turistice, administrarea atracțiilor turistice

Summary: Several alternatives of association at territorial level in the Republic of Moldova are close to the concept of aggregation of actors within the DMO. They are known either to tourism actions and projects included in various development strategies, or thanks to the consolidation of tourism actors at the destination level, or they exist for some financial support programs for networks of rural tourism beneficiaries. The advantages and limitations of some existing associative forms are presented for: the existing administrative-territorial organization (LPA I and II), intercommunity cooperation associations, level I LPA associations in the creation of national parks, local action groups, cluster associations, partnerships and natural alliances between producers and suppliers, partnerships within grant projects, the Chamber of Commerce and Industry, Patronage in tourism, associations and groups of producers for certain products, other existing benevolent associations or business clubs. It is rational for all these alternative forms of associations to participate in local DMO specialization initiatives. However, a careful analysis of the specific legislation does not suggest that the best results can be achieved by promoting new forms of association, such as local, regional and national DMOs created from scratch. In current realities, the optimal model would be the distribution of DMOs by country would be: 1 national DMO, which would cooperate with the Central Authority for Tourism, with the opportunity to be delegated certain powers, but without duplicating functions; 5 regional DMOs, which will consist of two or more local DMOs and will be subordinated to the national DMO; approx. 30 local DMOs, which, from a geographical point of view, may coincide with the current administrative division of the districts.

Keywords: Domestic tourism, tourist destinations, local partnerships, destination management organizations, tourism products, tourist attraction management

Adminisrarea sectorului turistic al unei țări necesită o concentrare mare în organizarea diferitelor componente de bază repartizate dispers pe teritoriul național, cum ar fi: atracțiile, infrastructura și structurile turistice, pentru a funcționa pe piețele turistice dinamice, chiar dacă sunt gestionate de diferite instituții publice sau companii private. În Republica Moldova, la fel ca în majoritatea țărilor post-sovietice, sistemul de management a turismului rămâne unul centralizat și ineficient. Astfel, autoritățile centrale sau locale responsabile de turism duc lipsă de personal calificat și resurse financiare, nu sunt funcționale departamentele responsabile pentru dezvoltarea turismului. Totodată, atribuțiile de turism

tranzitează de la o autoritate centrală la alta sub formă de diviziuni în cadrul unor ministere, care, în mare parte, tratează turismul ca pe un domeniu secundar în comparație cu funcțiile lor principale. Iar schimbarea frecventă a guvernelor are drept efect schimbarea vectorului și a structurii organizatorice a instituțiilor puterii executive, în urma căreia turismul cunoaște de fiecare dată reorganizări, ceea ce provoacă stopări în procesul de gestionare, reformatare și restabilire a pozițiilor sectoriale anterioare. Practica îndelungată a unei astfel de abordări conduce la declinul industriei turistice, la distorsionarea viziunii strategice sau la imitarea unei activități fără consecințe reale pentru sector în implementarea consecventă a programelor de dezvoltare a sectorului turistic. În jos, de-a lungul lanțului administrativ, această atitudine față de sectorul turistic pe termen lung creează o situație similară și la nivel regional (în Republica Moldova, regiunile nu au funcții executive reale în structura de stat, cu excepția distribuirii Fondului de Dezvoltare Regională și Locală), și la nivel local, care, la momentul actual, nu poate constitui o carcasă teritorială pentru dezvoltarea turismului.

Sistemul actual de management al ramurii turistice se bazează exclusiv pe structura autorităților statului și nu dispune de instrumente eficiente de consolidare a actorilor interesați de dezvoltare a turismului. Această stare de lucruri conduce la o pierdere de inițiativă în sectorul privat și plasează toată responsabilitatea pe seama statului și a autorităților locale. Totuși, observăm un fenomen de creare sporadică de mici consorții și asociații pentru a-și spori orice avantaj competitiv pe piață și rezolvarea unor probleme strategice de afaceri. Astfel, constatăm mai multe parteneriate locale în diverse forme de asociere, valabile pentru dezvoltarea unor destinații turistice, ca, de exemplu: amalgamarea administrativ-teritorială (de exemplu, comunele create din mai multe sate) sau grupările voluntare (de exemplu, Asociații de cooperare intercomunitară, Grupuri de Acțiune Locală, Clustere de turism, Comitete de bazin și subbazin, Parcuri Naționale etc.), care sunt interpretate diferit de legislație și au unități de administrare diferite (instituționalizate, semiinstituționalizate, informale sau chiar fără niciuna). Pentru a avea o abordare strategică integrată și sistematică a managementului sectorului, este necesar de a determina la nivel național crearea unei agenții separate, responsabile pe termen lung de politica și reglementarea turismului, precum și de a crea, în același timp, organizații moderne de management al destinațiilor (OMD), care vor permite combinarea pe o singură platformă a resurselor și potențialului autorităților și a businessului privat, pentru dezvoltarea turismului pe dimensiunea teritorială. Sistemul de guvernare la nivel central și local trebuie îmbunătățit, ținând cont de experiența altor țări europene, în special a vecinilor Moldovei, și de cele mai bune practici internaționale, precum și de recomandările Organizației Mondiale a Turismului (UNWTO). OMD-urile de regulă îndeplinesc mai multe funcții, inclusiv: (i) elaborarea și aprobarea strategiilor de dezvoltare a turismului și de marketing al destinației; (ii) atragerea de surse de finanțare pentru implementarea strategiilor; (iii) extinderea numărului și calității membrilor OMD care reprezintă sectorul turismului în orașe și în comunitățile rurale; (iv) cooperarea strânsă cu autoritățile, lobby-ul și apărarea intereselor sectorului turistic în fața autorităților de toate nivelurile; (v) punerea în aplicare a standardelor internaționale de calitate, siguranță, mediu și durabilitate; (vi) analiza cuprinzătoare a impactului sectorului turistic asupra dezvoltării durabile a teritoriilor, a impactului economic, social și de mediu al turismului; (vii) colaborarea cu universitățile și instituțiile de formare profesională pentru îmbunătățirea sistemului de educație și formare profesională în turism; (viii) dezvoltarea unei baze de date a proiectelor de turism, atragerea și sprijinirea investițiilor în acest sector; (ix) extinderea și consolidarea proiectelor interne și internaționale de parteneriat; (x) transformarea în „destinație inteligentă”, care va contribui la creșterea competitivității, a impactului social și de mediu al turismului, precum și la dezvoltarea socio-economică durabilă pe termen lung.

În Republica Moldova au fost înființate mai multe ONG-uri profesionale în turism, cele mai durabile și mai active fiind: Asociația Patronatelor din Industria Turismului din Republica Moldova (APIT), Asociația Națională de Turism Rural, Ecologic și Cultural (ANTREC Moldova), Asociația Națională a Agențiilor de Turism (ANAT Moldova), Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova (ADTM), Asociația Națională a Turismului Receptor și Intern (ANTRIM), Asociația Ghizilor de Turism din Moldova, Alianța Națională a Asociațiilor de Ghizi din Republica Moldova (ANAGM), Centrul de Informare și Promovare a Turismului din Moldova, Școala Superioară de Turism și Servicii Hoteliere ASEM, Asociația Somelierilor din Republica Moldova, ANTAI „Pro Turism Moldova”, Centrul de Promovare a Turismului Vinicol din Moldova, Asociația de Turism Medical din Republica Moldova, etc. În același timp, trebuie să remarcăm existența unor alte forme de instituționalizare a asociațiilor de actori locali sub formă de ONG-uri, care pot deveni actori importanți în consolidarea viitoarelor OMD la nivel local și regional. Astfel, în Republica Moldova există mai multe forme de consolidare a diferitor parteneri la nivel de destinații turistice, care au propriile obiective strategice legate de turism sau pot promova propriile acțiuni turistice, prezentate mai jos din perspectiva potrivirii acestora funcțiilor OMD:

- *Organizarea administrativ-teritorială existentă (APL I și II)*, printre altele, reunește o parte din proprietarii de obiective culturale (de exemplu: muzee, case de cultură), grupuri de persoane care conservă valorile culturale imateriale (de exemplu: grupuri artistice locale, teatre de amatori), dețin și gestionează situri de patrimoniu material – toate sub auspiciile Direcțiilor de Cultură ale Consiliilor raionale, care le coordonează activitățile. APL ar putea facilita crearea unor asociații de parteneri locali specializați în turism, pe care le-ar putea finanța parțial și pe care le-ar putea încadra în sistemul de gestionare locală a instituțiilor publice subordonate APL. În același timp, această formă de asociere locală, pentru a putea funcționa ca o OMD, trebuie să depășească o serie de bariere legislative, cum ar fi: restricții în crearea și finanțarea ONG-urilor de către APL, specializarea acestora în turism, achitarea personalului specializat suficient, acordarea de drepturi exclusive de gestionare a anumitor atracții/bunuri publice, gestionarea taxelor locale legate de activitățile turistice locale, gestionarea instrumentelor de identitate locală în cadrul strategiilor turistice locale sub responsabilitatea exclusivă a acestor structuri, fără o influență politică sau electorală directă;

- *Asociații de cooperare intercomunitară* reunesc mai multe localități vecine pentru a pune în aplicare proiecte comune (de obicei, construirea și reabilitarea de infrastructuri comune, cum ar fi drumuri, rețele de apă și canalizare etc.). În prezent, acestea se află la nivelul unor proiecte și inițiative locale, care pot fi, printre altele, specializate în gestionarea comună a infrastructurii turistice locale (de exemplu: tabere de vară pentru copii, plaje comune, trasee turistice tematice, unele centre de informare turistică, situate în muzeele locale etc.), precum și în atragerea de noi proiecte de dezvoltare a infrastructurii turistice. Pentru a putea funcționa ca OMD locale, aceste asociații intermunicipale / intercomunitare trebuie să treacă de la un model axat pe partenerul lider, care își asumă responsabilitatea pentru rezultatele specifice ale cooperării în numele tuturor partenerilor, la o formă instituționalizată ce nu poate fi un ONG (deoarece APL nu poate crea și finanța ONG-uri), cu o focusare strict pe nevoile turismului local în detrimentul unei reprezentări echilibrate a tuturor cetățenilor, instituțiilor și agenților economici din teritoriul subordonat, la co-finanțarea angajaților OMD, depășirea unor circumstanțe cu caracter politic și electoral;

- *Asociațiile APL de nivel I în crearea parcurilor naționale* (de exemplu: la Orhei și Nistrul de Jos) sunt prevăzute de legislația națională. Această formă de asociere a APL este obligatorie pentru constituirea Consiliului de Administrație al parcului național pentru participarea efectivă la gestionarea acțiunilor acestuia, în vederea soluționării problemelor (administrative, de planificare, de protecție, educaționale, de utilizare non-degradabilă și non-poluare a ariilor protejate, de turism etc.), inclusiv organizarea activităților de recreere, agrement și turism. În același timp, competențele lor sunt strict limitate la aria protejată în cadrul specific de colaborare cu autoritățile naționale de mediu, silvice, culturale și turistice, iar acțiunile lor sunt în mod obligator coordonate cu un alt Consiliu științific și tehnic. Alte probleme sunt legate de unele restricții legislative: intervenții diferențiate de acțiuni în diferite subzone speciale (A, B, C, D) ale parcului național, restricții privind circulația persoanelor și parcare mașinilor în zonă, restricții privind construcțiile și organizarea de evenimente, iar toate activitățile trebuie să fie legate de obiectivele de conservare a naturii. În activitățile sale, parcul național se ghidează după mai multe documente strategice obligatorii (Planul de management, inclusiv componenta culturală și istorică, Planul de amenajare teritorială, Planul general de dezvoltare a turismului, Planul de cercetare științifică), convenite cu autoritățile naționale pentru păduri și conservarea naturii, care au dreptul de a impune noi restricții motivate. De asemenea, personalul Serviciului special al parcului național are dreptul de a controla documentele persoanelor în baza cărora se află pe teritoriul parcului național; au acces liber la orice obiect situat pe teritoriul parcului național, pentru a monitoriza respectarea cerințelor legislației de mediu, precum și a documentelor interne ale parcului național; suspendă orice activitate economică sau de altă natură, care nu respectă regimul special de protecție al parcului național.

- *Grupurile de inițiativă locală* au fost recent abilitate să se instituționalizeze în implementarea proiectelor comune ale unor actori locali (APL, agenți economici, sectorul asociativ). Aceste ONG-uri speciale sunt reglementate de o lege separată, sunt singurele care pot fi create și finanțate de către APL de nivelul I, în parteneriat cu agenții economici locali și sectorul civil local, care reunesc localități învecinate cu o populație totală maximă de până la 60 de mii de locuitori și care contribuie la o implementare echilibrată a strategiei de dezvoltare locală (ce poate avea o componentă de turism rural). În același timp, pentru a se transforma în OMD-uri locale, GAL-urile trebuie să depășească o serie de bariere definite de legislația națională, cum ar fi: interzicerea expresă de a fi membru al GAL-urilor pentru orașele cu o populație mai mare de 10 mii de locuitori (Bender, Cahul, Edineț, Orhei, Hâncești etc.) sau al altor entități și al altor actori, în cazul în care echilibrul dintre stakeholderi este perturbat (APL, agenți economici, sectorul civil – niciunul nu poate domina, astfel încât specializarea pe activități economice în turism este problematică); fiecare membru reprezintă un singur sector; GAL are un organ de conducere suplimentar - un Comitet de selectare a proiectelor, iar proiectele selectate și susținute de GAL vor fi finanțate prin programul LEADER, gestionat de Ministerul Agriculturii,

care finanțează exclusiv GAL-urile; Ministerul Agriculturii aprobă strategiile locale ale GAL-urilor după propria metodologie și poate convoca Adunările generale ale GAL-urilor etc.

- *Asociații de clustere* înființate în funcție de specializări specifice (de exemplu, producători de struguri, mobilă, covoare, turism, zootehnie etc.) și promovarea echilibrată a intereselor participanților cu diferite forme de instituționalizare a entităților de gestionare a clusterelor (menționate în Acordurile/Memorandumurile de constituire). Aceste asociații specializate (de ex., în turism) își aleg în mod liber unitățile administrative (poate fi unul dintre membri, un ONG local, o universitate sau un grup neinstituționalizat), au propria strategie și cooperează pe baza unui acord scris (Acord/Memorandum) între sectorul privat și asociativ, autoritățile locale și, în mod necesar, o instituție de cercetare, pentru a obține rezultate economice inovative pe o piață competitivă. Aceste forme de asociere apar, de obicei, în lanțul valoric al unei anumite game de produse/servicii, tind în viziunea de dezvoltare să obțină o valoare adăugată ridicată și o poziție dominantă a sectorului economic respectiv. În Moldova nu există o legislație privind clusterelor, iar câteva exemple prezintă oportunități relativ diverse și flexibile pentru administrarea și specializarea lor, însă, fiind relativ noi, acestea nu au demonstrat încă performanțe economice la nivelul unor destinații turistice bine administrate. Această flexibilitate ar putea fi utilizată pentru a le transforma în OMD-uri locale.

- *Parteneriate și alianțe naturale* între producători și furnizori (de obicei, bazate pe contracte pe termen lung). De regulă, acestea sunt stabilite direct între întreprinzătorii legați pe lanțul valoric în interesele lor private și nu implică sarcini suplimentare, cum ar fi: administrarea proceselor de prezentare a teritoriului (destinație turistică), personal suplimentar sau acțiuni comunitare de reprezentare, monitorizarea fluxului de călători și analiza impactului turismului asupra zonei geografice și alte acțiuni obligatorii exercitate de OMD locale. Teoretic însă, aceste parteneriate din domeniul turismului ar putea evoluționa spre situații în care să fie administrate eficient de un OMD în interesul comun al partenerilor dintr-un lanț valoric.

- *Parteneriate de proiect* dezvoltate prin Acorduri de parteneriat de implementare a granturilor și activităților post-proiect. Aceasta este o formă de parteneriat obligatoriu, de obicei, solicitată de donatorii de granturi, în care partenerul principal acceptă și re-allocă anumite fonduri nerambursabile către parteneri, pe baza unui plan de implementare a activităților unui anumit proiect (de exemplu, turism cultural, construirea de infrastructură turistică), inclusiv pentru asigurarea sustenabilității post-proiect. Totodată, practica arată că aceste parteneriate nu își asumă alte sarcini (de exemplu, gestionarea și finanțarea OMD-urilor locale) decât cele prevăzute în acorduri, iar continuarea lor depinde de disponibilitatea unor noi proiecte comune ale partenerilor. În plus, proiectele transfrontaliere și transnaționale limitează domeniul de aplicare, numărul și calitatea partenerilor din cadrul proiectului, iar alți beneficiari pot fi incluși doar pe baza unui alt acord tematic, care, de obicei, nu implică o finanțare directă din grantul respectiv.

- *Camere de Comerț și Industrie* sunt organizații publice speciale, reglementate de lege, care unesc – în mod exclusiv și obligator – entități economice locale (în teritoriul APL de nivelul II), acționând în numele acestora și reprezentându-le. Totodată, conform legislației, statul delegă CCI dreptul de a exercita niște funcții publice prevăzute de lege (de ex: eliberează certificate de proveniență a mărfurilor; atestă, prin emiterea unei încheieri, împrejurările apărute ca urmare a fenomenelor naturale, acte de reglementare/administrative care pot fi demonstrate ca un obstacol valabil în calea neîndeplinirii unor obligații contractuale comerciale, efectuează expertize în domeniul industriei și comerțului, controlează calitatea și cantitatea mărfurilor, inclusiv a materiilor prime și echipamentelor, asigură alte servicii specifice etc.). CCI ar putea să specializeze o structură sau filială proprie în OMD.

- *Patronatul în industria turismului* reprezintă ONG reglementat printr-o lege specială, care permite asocierea întreprinzătorilor pe bază sectorială sau teritorială, în vederea promovării intereselor acestora. Patronatele participă la dialogul social trilateral (Guvern-Patronat-Sindicat) și reprezintă interesele angajatorilor, indiferent de tipul de proprietate și de forma organizatorică și juridică, nu pot fi lichidate, iar activitățile lor nu pot fi suspendate pe baza actelor organelor guvernamentale. Participă, în cooperare cu partenerii în dialogul social, la elaborarea proiectelor de legi și a altor reglementări, contribuie la elaborarea și implementarea strategiilor de dezvoltare a economiei naționale și a activității economice sectoriale. Patronaturile pot exista sub 3 forme organizatorice și juridice: asociație patronală, federație patronală, confederație patronală. Activitățile economice și financiare ale patronatelor se desfășoară în conformitate cu bugetele proprii, inclusiv: contribuții, donații, sponsorizări, venituri din activitățile întreprinderilor create de patronat sau cu participarea acestuia, plata pentru prestarea de servicii ca urmare a activității indicate în scopurile statutare, alte surse neinterzise de lege. În unele țări (de exemplu, în România, Austria etc.), filialele locale ale patronatelor turistice joacă un rol important în crearea OMD-urilor.

- *Asociații pentru gestionarea anumitor produse* (de exemplu, grupuri de producători locali, terroir-uri). De regulă, acestea sunt înființate, indiferent de forma juridică, cu cel puțin 5 membri producători

agricoli (niciunul dintre ei nu poate avea mai mult de 20% din voturi), cu scopul de a comercializa produsele agricole ale membrilor și de a îmbunătăți eficiența activităților acestora (inclusiv în agroturism). Cu toate acestea, legislația stabilește anumite cerințe stricte restrictive (dacă ar funcționa ca și OMD-uri locale), printre care: să își comercializeze marfa sau grupul de produse agricole (dintr-o listă prestabilită) prin intermediul acestui grup de producători locali, să aparțină unui singur grup de producători, Ministerul Agriculturii aprobă Planul de recunoaștere a grupurilor de producători, care cuprinde măsurile eligibile pentru care se vor aloca resurse financiare sub formă de ajutor de stat, aprobat de Agenția pentru Intervenții și Plăți în Agricultură, care verifică eficiența economică și calitatea tehnică a planului, corectitudinea estimărilor și planificarea implementării măsurilor prevăzute în plan și efectuează o verificare semestrială a rezultatelor economice, etc.

- *Alte asociații voluntare sau cluburi de afaceri* (instituționalizate sau neinstituționalizate) în jurul anumitor interese comune (prevăzute sau nu de legislația națională, de exemplu, comitetele de bazin/sub-bazin al râurilor mici etc).

Astfel, pentru inițierea și dezvoltarea OMD în Moldova sunt acceptabile mai multe alternative, prezentate din practica existentă, sau altele noi, preluate din experiența internațională. Asociațiile alternative descrise mai sus, în destinațiile turistice au posibilitatea de a beneficia de potențialul existent de coeziune al actorilor locali în cadrul unor posibile OMD locale (pentru care există unele prevederi legale, practici de instituționalizare, parteneriate reale pe termen lung și alte rezultate care pot să fie dezvoltate în continuare). În condițiile Republicii Moldova, este rațional să se încurajeze toate aceste forme alternative de asociere, să participe la inițiative de creare/transformare/specializare a OMD-urilor locale. În același timp, o analiză atentă a legislației specifice acestor asociații relevă atât potențialul lor de specializare în turism, cât și restricții legale deseori greu de depășit (fie vizează anumite forme exclusive pentru utilizarea unor programe publice finanțate de către stat, fie gestionarea exclusivă a unor drepturi transferate de către stat și, ca urmare, luate sub control special de către autoritățile centrale „neturistice”). Cele pentru care nu există o legislație specifică, au mai mare flexibilitate, dar necesită modele de specializare în turism, viabile în condițiile câmpului legal al Republicii Moldova. Totodată, considerăm că cele mai bune rezultate pot fi obținute prin promovarea altor forme noi de asociere, cum ar fi OMD-urile locale, regionale și naționale, create de la zero în conformitate cu cele mai bune practici europene și internaționale, potrivit recomandările UNWTO.

Recomandările UNWTO și practica europeană arată necesitatea organizării relațiilor dintre OMD-urile de diferite niveluri (național, regional și local) într-o singură structură ierarhică ca formă de management, flexibilă la nivel local, integratoare la nivel regional și competitivă la nivel național și internațional. Astfel, activitățile de bază pentru gestionarea unei destinații vor fi realizate de OMD-ul local, iar la nivelurile superioare se vor urmări sincronizarea și sinergizarea activităților acestora, totodată, OMD-ul național va coordona întregul sistem. De asemenea, această relație ar trebui să se bazeze pe un cadru juridic legal și de reglementare clar dedicat OMD-urilor, pe standarde comune de gestionare și pe statistici și analize similare ale pieței turistice. Analizele situației privind amplasarea atracțiilor turistice, a infrastructurii și a facilităților turistice indică necesitatea unei structuri echilibrate teritorial de gestionare a turismului la nivel de țară, iar în realitățile actuale, modelul optim ar fi divizarea teritoriului Republicii Moldova în:

- *1 OMD național*, care ar coopera cu Autoritatea centrală pentru turism, cu posibilitatea de a obține anumite competențe, dar fără a dubla funcțiile;

- *5 OMD regionale* (Nord, Centru, Sud, UTAG, regiunea transnistreană), care vor fi formate din două sau mai multe OMD locale, în funcție de delimitarea regională, și vor fi subordonate OMD-ului național.

- *Cca. 30 OMD locale*, care, din punct de vedere geografic, pot coincide cu diviziunea administrativă actuală a raioanelor. În același timp, formele juridice de organizare ar putea fi noi (parteneriate public-private, ONG-uri sau instituții publice) sau create prin specializarea sau transformarea asocierilor și parteneriatelor locale deja existente în Moldova. OMD-urile locale vor trebui să fie conectate geografic în cadrul unui OMD regional. Totodată, la crearea acestora, se vor lua în calcul modificările administrativ-teritoriale prognozate, precum și posibilele reorganizări regionale.

În același timp, trebuie remarcat faptul că, posibilele surse de finanțare pentru promovarea, administrarea și dezvoltarea destinațiilor turistice sunt dispersate atât în bugetele locale (de ex: venituri proprii din impozitele plătite de întreprinderile locale; însă lipsește „taxa de turism”, percepută direct de la turiști, așa cum se întâmplă în majoritatea destinațiilor occidentale), cât și în bugetul public național (o parte returnate sub formă de transferuri către bugetele locale și destinate unor activități specifice, de exemplu, salarii bugetare), dar și atrase din surse extrabugetare prin proiecte de granturi ale unor donatori (de obicei, pentru infrastructura publică, reparații ale instituțiilor publice și, mai rar, pentru turism). Aceste surse, deși importante, sunt fragmentate, concepute pentru soluții generale, focusate pe infrastructură, necesită o cofinanțare mare din sursele proprii ale beneficiarilor și, din păcate, nu sunt aproape niciodată atrase și nu sunt utilizate pentru nevoile turismului (de ex.: dezvoltarea atracțiilor,

drumuri de acces la atracții, dezvoltarea de facilități turistice, sisteme de calitate în destinație etc). Ca urmare, sunt implementate puține proiecte pentru dezvoltarea calitativă a destinațiilor turistice, pentru promovarea eficientă a pieței turistice și pentru aplicarea unor sisteme de servicii de calitate pentru vizitatorii atracțiilor turistice.

În concluzie, putem menționa că, la general, este o necesitate urgentă de dezvoltare a turismului la nivel de destinații turistice, pentru a echilibra slaba participare a instituțiilor de stat în gestionarea atracțiilor și fluxurilor turistice la nivel teritorial. Or, parteneriatele locale de companii turistice existente pot începe să joace rolul de OMD-pilot, îndeplinind funcțiile unor astfel de organizații, deși au nevoie de sprijin financiar de startare și pentru a consolida un număr suficient de participanți interesați, a stabili procesele și a spori competitivitatea produsului turistic al destinațiilor, pe care îl vor promova pe piața turistică națională și internațională.

Recomandările legate de crearea și administrarea OMD-urilor în Republica Moldova sunt: (i) aplicarea practicilor europene pentru dezvoltarea OMD-urilor ca elemente necesare ale managementului turistic în teritoriu; (ii) aplicarea mai multor forme de asociere a persoanelor interesate în destinațiile turistice; (iii) îmbunătățirea cadrului legal și de reglementare pentru funcționarea OMD-urilor (inclusiv îmbunătățirea legii nr. 352 cu o secțiune dedicată OMD și managementului zonelor turistice, clarificarea criteriilor de constituire, a componenței membrilor, a funcțiilor și atribuțiilor, a posibilelor forme juridice alternative de organizare, a regimului de administrare, a bugetării și surselor de finanțare a OMD-urilor etc.), precum și pregătirea unui proiect de lege dedicat OMD; (iv) promovarea unei structuri teritoriale clare pentru ancorarea celor cca. 30 de OMD locale, 5 OMD regionale și 1 OMD național în Moldova; (v) promovarea turismului și ospitalității ca puncte de legătură pentru dezvoltarea activităților comune la Nistru, inclusiv prin OMD-uri interconectate datorită impactului său asupra creșterii mobilității între regiuni, promovării unei imagini pozitive a locurilor de patrimoniu și interconectării actorilor locali în lanțuri valorice comune; (vi) promovarea turismului în politicile publice ca sector prioritar al dezvoltării socio-economice a țării, gestionat de o structură dedicată și stabilă a statului; (vii) clarificarea în legislație a rolului și funcțiilor Centrelor de Informare Turistică în raport cu OMD-urile și organele responsabile de turism; (viii) dezvoltarea și marcarea corespunzătoare a drumurilor de acces (naționale, regionale și locale) către și în interiorul destinațiilor, pentru a îmbunătăți fluxul turistic; (ix) promovarea unui program guvernamental de investiții în modernizarea și dezvoltarea atracțiilor și facilităților turistice (cazare, MICE, CIT, catering, transport turistic), inclusiv pentru creșterea capacității de servicii pentru vizitatori și turiști, diversificarea ofertei și a calității produselor turistice, în funcție de destinație (locală, regională și națională); (x) promovarea sistemelor de calitate pentru diferite elemente ale infrastructurii serviciilor turistice în destinații; (xi) adăugarea în programele educaționale a unor module legate de managementul destinației, managementul calității, statistica turismului și investițiile în turism; (xii) crearea în baza OMD a unor platforme online și offline de educație, formare și dezvoltare profesională în regim permanent; (xiii) pe lângă tradiționalele activități de promovare, marketing și branding, responsabilitățile OMD-urilor ar trebui să includă funcții suplimentare, cum ar fi planificarea strategică, managementul integrat al destinației, elaborarea și implementarea strategiei de dezvoltare a turismului, analiza pieței, dezvoltarea produselor și serviciilor, digitalizarea și inovarea, atragerea și administrarea investițiilor, precum și monitorizarea și gestionarea crizelor; (xiv) fiecare OMD trebuie să aleagă modelul de guvernare care i se potrivește cel mai bine (prin urmare, legea sau hotărârile guvernamentale ar trebui să enumere câteva alternative clare: ca parteneriat public-privat, instituție publică, asociație de angajatori și alți actori locali sau înființarea unei asociații independente), în funcție de nevoile și oportunitățile din cadrul destinației, iar structura sa va fi adaptată ținând cont de nivelul de descentralizare a administrației publice, și având un model de guvernare ales flexibil, independent, transparent și bazat pe principiile responsabilității față de participanții la organizație; (xv) structura OMD-ului local ar trebui să fie în concordanță cu funcțiile asumate de OMD, astfel încât să poată conține, cel puțin, un post de manager de destinație cu normă întreagă, salariat, susținut de contribuțiile membrilor, de sponsorizări și de resurse mobilizate; (xvi) bugetul OMD ar trebui să fie planificat anual și utilizat pentru a realiza obiectivele OMD și îmbunătățirea competitivității destinației, iar atragerea finanțării proiectelor de dezvoltare a turismului în teritoriu (pentru dezvoltarea atracțiilor, a drumurilor de acces la atracții, dezvoltarea facilităților turistice, sistemul de calitate în destinație, funcționarea OMD-urilor și CIT-urilor etc.) să fie din mai multe surse; (xvii) OMD ar trebui să își asume responsabilitatea de a transforma destinația într-o așa-numită „destinație inteligentă”, care va contribui la competitivitate și la o dezvoltare socio-economică durabilă pe termen lung; (xviii) stabilirea unei taxe unice plătite de turist separat pentru fiecare noapte de ședere în destinație (taxa turistică), care să fie gestionată de OMD.

Referințe bibliografice

Agenția Turismului Republicii Moldova. Studiul "Oportunități pentru dezvoltarea Birourilor de informare turistică pe teritoriul Republicii Moldova". Chișinău, 2012.
 Cristureanu, Cristina. Strategii și tranzacții în turismul internațional. București: C.H. Beck, 2006.
 Florea, Serafim. Potentialul turistic al Republicii Moldova. Chișinău: Labirint, 2005.
 Glavan, Vasile. Amenajarea turistică a teritoriului. București: Eden, 2008.
 Lege cu privire la organizarea și desfășurarea activității turistice în Republica Moldova. Chișinău: Monitorul oficial N.352 – XVI din 24.11.2006.
 Miron, Viorel și al. Armonizarea politicilor de gestionare a resurselor naturale și patrimoniului cultural pentru încurajarea turismului transfrontalier în cadrul parteneriatului Uniunea Europeană – Republica Moldova. Chișinău: Bons Office, 2006.
 Miron, Viorel și al. Clustere agroturistice în Moldova. Chișinău: Cu Drag, 2016.
 Miron, Viorel și al. Parteneriate de dezvoltare a zonelor turistice în Republica Moldova. Chișinău: Cu Drag, 2008.
 Miron, Viorel, Tomița, Petru. Managementul resurselor turistice din Republica Moldova. Chișinău: UASM, 2007.
 Plan de dezvoltare al clusterului turistic din regiunea Ungheni, 2022-2026. Ungheni, 2022.
 Planul de Amenajare a Teritoriului Național. Et.2. Vol. 3. Cartea 3. Chișinău, 2007.
 Planul de Dezvoltare Instituțională pentru Ministerul Culturii și Turismului. UNDP Moldova/World Bank. Chișinău, 2009.
 Platon, Nicolae. Economia turismului. Chișinău: CNPCIT, 2005.
 Programul regional sectorial în domeniul creșterii atractivității turistice în Regiunea de Dezvoltare Centru. Ialoveni, 2017.
 Programul regional sectorial în domeniul creșterii atractivității turistice în Regiunea de Dezvoltare Sud. Cimișlia, 2017.
 Proiectul Strategiei de dezvoltare a turismului „Turism 2030”. Chișinău, 2023.
 Regiunea de dezvoltare Nord. Planul operațional 2008-2010. Chișinău, 2007.
 Roșcovan, Mihai și al. Ghid de cooperare transfrontalieră. Chisinau: Epigraf, 2010.
 Turcov, Elena. Coordonarea turismului. Chișinău: ASEM, 2006.
 UNWTO guidelines for institutional strengthening of destination management organizations (dmos) – preparing dmos for new challenges. <https://www.unwto.org/global/publication/unwto-guidelines-institutional-strengthening-destination-management-organizations-dmos-p>
 Governance for the Tourism Sector and its Measurement. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284415632>
 Tourism and Rural Development: A Policy Perspective. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284424306>

SOCIO-ECONOMIC AND INNOVATIVE SYSTEMS IN AGRICULTURE BASED ON INDUSTRY 4.0

Ioan PRIGOREANU

<https://orcid.org/0000-0002-1106-9359>

“Stefan cel Mare” Vocational School, Cotnari, Iași, România

Cătălin-Ionel IDRICEANU

<https://orcid.org/0009-0005-8343-2718>

ROMSILVA, Vaslui, România

Summary: The study focuses on the intersection between technological innovations in Industry 4.0 and the increasingly stringent sustainability requirements imposed by international laws and targets such as Agenda 2030. In a global context characterised by increasing automation and interconnection of industrial processes, agriculture is becoming a vital sector that needs to adapt to ensure efficient and environmentally responsible production. By reviewing existing studies on the link between Industry 4.0 innovations and sustainability in agriculture, our objective is to identify best practices, successful models and possible solutions to maximise the benefits of the technology while minimising the negative impact on the environment and society. This approach aims to contribute to the development of viable strategies and policies, promoting the sustainable adoption of 4.0 technologies in the agricultural sector. Through this research, we aim to facilitate a transition to Agriculture 4.0 that is not only economically efficient, but also aligns with growing global environmental and social standards, and by identifying sustainable practices and successful models will serve as a basis for developing policies and strategies that encourage the responsible adoption of 4.0 technologies in agriculture, thus contributing to building a sustainable agricultural system adapted to today's global challenges.

Keywords: system, sustainability, efficiency, industry, innovation

Rezumat: Studiul se concentrează pe intersecția dintre inovațiile tehnologice din Industria 4.0 și cerințele de durabilitate din ce în ce mai stricte impuse de legile și obiectivele internaționale precum Agenda 2030. Într-un context global caracterizat prin creșterea automatizării și interconectării proceselor industriale, agricultura devine un sector vital care trebuie să se adapteze pentru a asigura o producție eficientă și responsabilă față de mediu. Prin revizuirea studiilor existente privind legătura dintre inovațiile din Industria 4.0 și sustenabilitatea în agricultură, obiectivul nostru este să identificăm cele mai bune practici, modele de succes și posibile soluții pentru a maximiza beneficiile tehnologiei, minimizând în același timp impactul negativ asupra mediului și societății. Această abordare își propune să contribuie la dezvoltarea de strategii și politici viabile, promovând adoptarea durabilă a tehnologiilor 4.0 în sectorul agricol. Prin această cercetare, ne propunem să facilităm o tranziție către Agricultură 4.0 care nu este doar eficientă din punct de vedere economic, ci și se aliniază la standardele globale de mediu și sociale în creștere, iar prin identificarea practicilor durabile și a modelelor de succes va servi drept bază pentru dezvoltarea politicilor și strategiilor care încurajează adoptarea responsabilă a tehnologiilor 4.0 în agricultură, contribuind astfel la construirea unui sistem agricol durabil, adaptat provocărilor globale de astăzi.

Cuvinte-cheie: sistem, sustenabilitate, eficiență, industrie, inovație

With the introduction of new tools and technologies specific to Industry 4.0 in agriculture, such as agricultural robots, IoT, advanced monitoring systems and big data analytics, the opportunity for significant improvements in resource management and reduced environmental impact opens up (Aulbur 22). Automation of agricultural processes can lead to more efficient use of resources, optimised irrigation and pesticide use and more accurate crop planning, thus contributing to sustainability goals. At the same time, it is essential to assess and understand the potential challenges and risks associated with these technological innovations. Environmental impacts, dependence on electronic and energy resources, and social effects of automation can have significant implications for long-term sustainability (Charatsari 335).

The current agricultural revolution represents a crucial turning point in the evolution of the agricultural sector, emphasising the need to adopt responsible innovation. This approach involves developing and implementing innovations that not only increase productivity and eco-efficiency, but are also socially responsible and aligned with the Sustainable Development Goals (SDGs) adopted by the United Nations. The aim is to ensure that technological progress contributes to promoting social well-being and meeting basic needs while respecting the environment (Bonneau 27).

In the current context, the COVID-19 pandemic and the ongoing war between Russia and Ukraine have had a significant impact on the global food supply chain. The blocking of exports by some producing countries is affecting emerging economies, which depend heavily on these sources of supply.

Agriculture 4.0, through the use of technologies such as real-time farm management, high levels of automation and data-driven decision-making, is becoming essential in the effort to achieve agricultural self-sufficiency and ensure long-term food security. Successful implementation of Agriculture 4.0 can not only increase the efficiency of production and the agri-food supply chain, but can also reduce negative environmental impacts while addressing sustainability requirements (Rojko 77).

Despite the importance of Agriculture 4.0, its effective implementation faces significant challenges. These include the complexity of the process, the need for effective data management and adaptation to the specificities of emerging economies. The proposed study aims to identify and assess critical factors related to the implementation of Agriculture 4.0, with a focus on the context of emerging economies and sustainable practices. This approach aims to provide a deeper understanding of the interactions between these factors, thus facilitating an effective and sustainable implementation of Agriculture 4.0 in this specific context (Symeonaki 813).

The design of the research on socio-economic and innovation systems in agriculture based on Industry 4.0 is outlined as a robust framework focused on gaining a deep and comprehensive understanding of the impact and evolution of 4.0 technologies in the agricultural sector. By focusing on perceptions, attitudes and social impact, the research aims to provide a detailed insight into how the implementation of Industry 4.0 is perceived and felt in the agricultural sector, and the integration of both qualitative and quantitative elements highlights a balanced and comprehensive approach. This synergy between methods provides a detailed and complex picture of the interaction between socio-economic and innovation systems in agriculture (Beluhova-Uzunova 97).

The cross-sectional approach allows a glimpse into the current state of Industry 4.0 implementation, while the longitudinal analysis explores how this integration is evolving over time, bringing into question significant trends and changes, thus through these design choices, the research aims to provide useful and relevant information for the agricultural community and policy makers, contributing to a clearer understanding of how Industry 4.0 is transforming and shaping the agricultural environment (Dayioğlu 373).

The integration of the Internet of Things (IoT) in agriculture, in the form of Connected Agriculture, is a significant development with socio-economic implications that is helping to transform the way farming is managed and carried out (Ghobakhloo 252).

The socio-economic implications of Connected Agriculture are manifold and bring tangible benefits, such as real-time monitoring and control of various aspects of agriculture, more efficient management of resources, including water, energy and chemicals, with the aim of increased efficiency not only reducing waste but also contributing to increased productivity in the agricultural sector (Rose 81).

The positive impact on farmers' incomes is evident through the optimisation of agricultural processes, access to real-time data on environmental conditions, soil condition and plant needs allows farmers to make informed decisions and adapt farming practices in a precise way (Ozdogan 186). In practical terms, this adaptability to changing environmental or market conditions translates into increased crop yields and, therefore, increased income (Rose 2).

In addition to the direct benefits for farmers, Connected Agriculture also has a significant impact on the agricultural economy as a whole, as more efficient management of resources contributes to cost reduction and increased efficiency in the agricultural production chain, thus having a stimulating effect on the agricultural economy, moreover, this technology can contribute to increased competitiveness in the global market for agricultural products, strengthening the country's position in the context of international trade (Benos 79). Figure 1 presents key Industry 4.0 technologies and concepts related to socio-economic and innovative systems in agriculture.

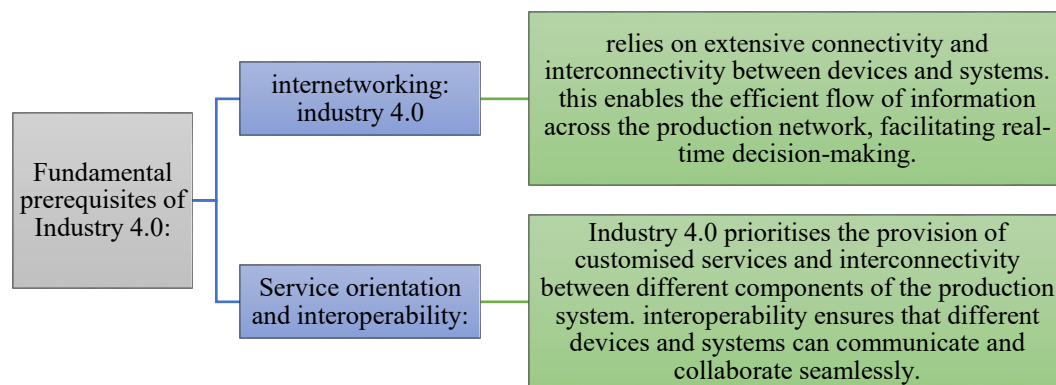

Figure 1. Key Industry 4.0 technologies and concepts for socio-economic and innovative systems in agriculture

Advanced data analytics and predictive agriculture is a significant step towards more efficient and sustainable agriculture, by using algorithms to analyse agricultural data, Predictive Agriculture provides the ability to make accurate predictions and informed decisions in real time, with a significant impact on crop planning and production optimisation.

The socio-economic implications of this technology are: improved crop planning allowing farmers to optimise the use of resources such as water and chemicals, thus reducing wastage and associated costs, contributing not only to the economic efficiency of the farm, but also to the conservation of natural resources and minimising environmental impact (da Silveira 189).

Optimising crop production through Predictive Farming translates into increased crop yields, and informed decisions on the right time for sowing, watering, or harvesting contribute to maximising production while ensuring the quality and sustainability of agricultural production, thus this positive impact is not only reflected in farmers' incomes, but also contributes to ensuring food security by providing more abundant and reliable agricultural products (Sonnen 14).

The implementation of agricultural automation and robotics represents a significant transition in agriculture, paving the way for increased efficiency and adaptability in the agricultural sector, and the socio-economic implications are far-reaching and include: reduced dependence on human labour, opportunities for technological specialisation and reduced pressure on the agricultural workforce (De Clercq 225).

Blockchain technology in the agricultural supply chain represents a significant advance with considerable socio-economic implications, helping to transform the way information is managed and recorded in the agricultural industry (Corallo 197). By using blockchain to ensure transparency and security in the supply chain, a secure and verifiable system of record of every step of agricultural production and distribution is achieved by: creating a secure system of record, this reduces the risk of fraud and manipulation of information, supporting transparency and trust among stakeholders; consumer confidence in agricultural products, this strengthens consumer confidence in the safety and authenticity of the food they purchase; and economic benefits for farmers by eliminating middlemen and their associated costs.

Figure 2 provides a detailed picture of the options for implementing Industry 4.0 on socio-economic and innovative systems in agriculture.

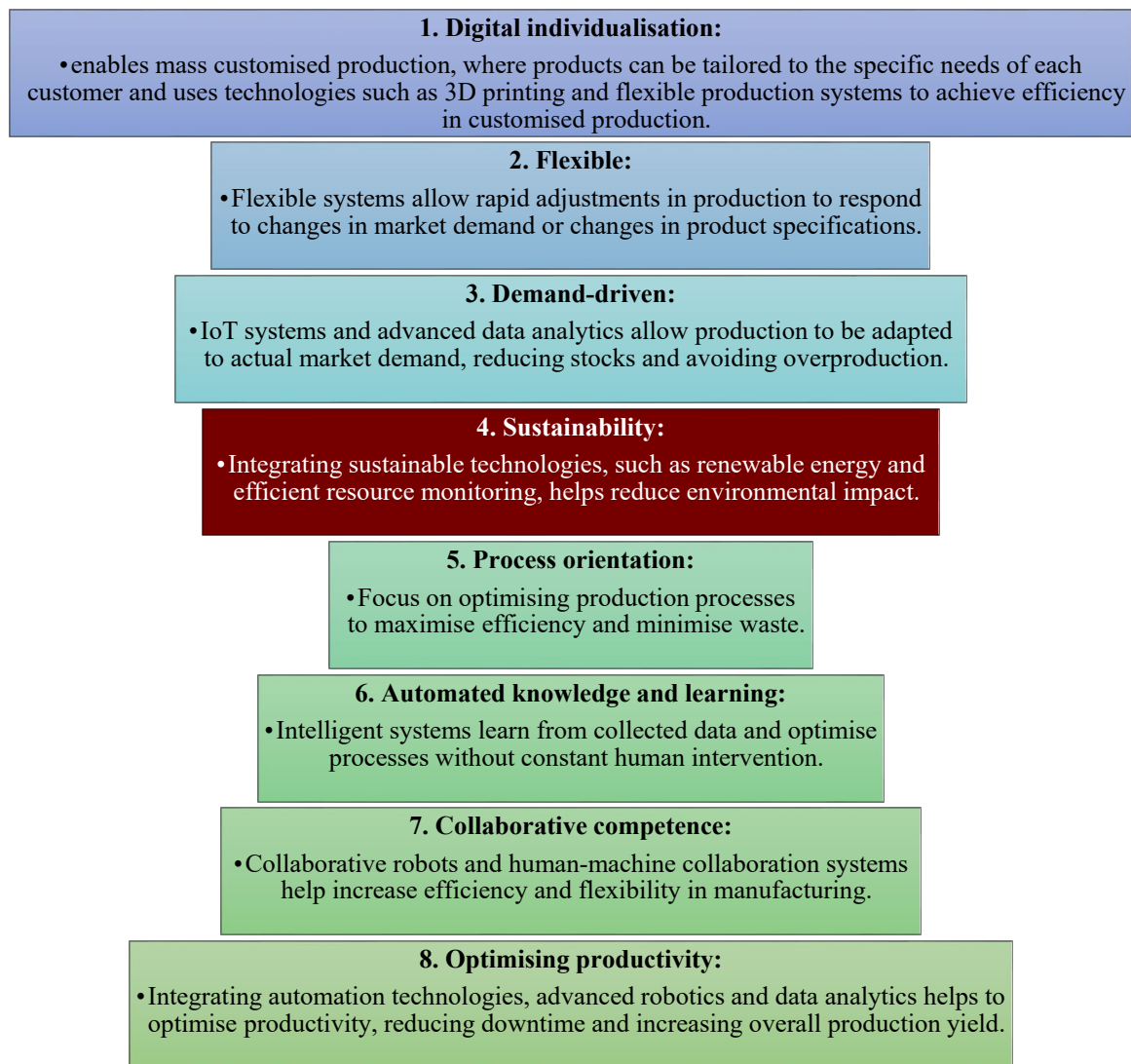

Figure 2. Industry 4.0 implementation options ("benefits") on socio-economic and innovative systems in agriculture

The adoption of precision agriculture and integrated resource management is a crucial step towards modern, efficient and sustainable agriculture with significant socio-economic implications. By using technologies to tailor agricultural treatments to the variability of field conditions, Precision Farming brings with it a number of benefits: reducing costs by identifying and applying specific agricultural treatments in areas of real need, reducing waste of resources such as fertilisers and pesticides, increasing the efficiency of agricultural production, bringing direct benefits to producers and the agricultural economy as a whole, and long-term sustainability, contributing to environmental conservation (Frerichs 7).

The integration of augmented and virtual reality in agricultural training represents an innovative paradigm with significant socio-economic implications, contributing to the evolution and sustainability of the agricultural sector by: increasing the level of training of the workforce, facilitating access to information and technologies, encouraging young people to adopt advanced technologies.

These technologies and concepts not only improve efficiency and sustainability in agriculture, but also have a significant impact on the socio-economic dimensions of the sector.

They can help increase farmers' incomes, reduce reliance on labour-intensive labour and increase access to information and technology, thus contributing to the development of innovative and sustainable agriculture.

Agriculture 4.0, through the adoption of advanced technologies such as real-time farm management, increased automation and data-driven decision making, is emerging as a fundamental building block in efforts to achieve agricultural self-sufficiency and ensure long-term food security. Successful implementation of Agriculture 4.0 is not only a goal, but also a means by which multiple benefits can be realised: through real-

time farm management and high levels of automation (Xu 2019), Agriculture 4.0 enables precise optimisation of agricultural processes, increasing production efficiency and yield

Adoption of 4.0 technologies contributes to enhancing food security by improving production and distribution processes, ensuring a more stable and sustainable supply, thus Agriculture 4.0 not only optimises processes but also minimises environmental impact through efficient use of resources, reduction of waste and implementation of sustainable farming practices.

By embracing Agriculture 4.0, the agricultural sector is adapting to sustainability requirements, contributing to the conservation of natural resources and maintaining an ecological balance, providing the tools to ensure sufficient domestic production, reducing dependence on imports and strengthening agricultural self-sufficiency (Fresco 53).

Agriculture 4.0 is not just a technological development, but an imperative necessity in the context of global challenges such as population growth and climate change. Successful implementation of these innovations not only meets the demands of economic efficiency but, more importantly, contributes to creating a sustainable, resilient agricultural system ready to face future challenges.

Bibliographical References

- Aulbur, W.; Henske, R.; Morris, G.; Schelfi, G. Farming 4.0: How precision agriculture might save the world. In: Roland Berger Focus; Roland Berger GmbH: München, Germany, (2019).
- Beluhova-Uzunova, R. and Dunchev, D., Agriculture 4.0—Concepts, Technologies and Prospects. In: Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, (2022): 97-104.
- Benos, Lefteris, Nikolaos Makaritis, Vasileios Kolorizos. From Precision Agriculture to Agriculture 4.0: Integrating ICT in Farming. In: Information and Communication Technologies for Agriculture—Theme III: Decision. Cham: Springer International Publishing. (2022): 79-93.
- Bonneau V, Copigneaux B, Probst L, Pedersen B. Industry 4.0 in agriculture: Focus on IoT aspects. European Commission, Digital Transformation Monitor, (2017).
- Charatsari, C., Lioutas, E.D., Papadaki-Klavdianou, A., Michailidis, A., Partalidou, M., Farm advisors amid the transition to Agriculture 4.0: Professional identity, conceptions of the future and future-specific competencies. In: Sociologia Ruralis, 62.2 (2022): 335-362.
- Corallo, A., Latino, M.E. and Menegoli, M., February. Agriculture 4.0: How use traceability data to tell food product to the consumers. In: 2020 9th International Conference on Industrial Technology and Management (ICITM), (2020): 197-201.
- Da Silveira, F., Lermen, F.H. and Amaral, F.G., An overview of agriculture 4.0 development: Systematic review of descriptions, technologies, barriers, advantages, and disadvantages. In: Computers and electronics in agriculture, 189, (2021):106405.
- Dayioğlu, M.A. and Turker, U., Digital transformation for sustainable future-agriculture 4.0: a review. In: Journal of Agricultural Sciences, 27(4), (2021): 373-399.
- De Clercq M, Vats A, Biel A. Agriculture 4.0: The Future of Farming Technology. In: World Government Summit in Collaboration with Oliver Wyman. <https://www.worldgovernmentsummit.org/api/publications/document?id=95df8ac4-e97c-6578-b2f8-ff0000a7ddb6>.
- Frerichs, L., Ed.; Institut für mobile Maschinen und Nutzfahrzeuge: Braunschweig, G (2019) pp. 1–11.
- Fresco R, Ferrari G. Enhancing precision agriculture by Internet of Things and cyber physical systems. In: Atti Soc Tosc Sci Nat Mem Supplemento, (2018): 125: 53-60.
- Ghobakhloo, M., Industry 4.0, digitization, and opportunities for sustainability. In: J. Clean. Prod. (2020): 252, 119869.
- Ozdogan B, Gacar A, Aktas H. Digital agriculture practices in the context of Agriculture 4.0. In: J Econ Finance Account (2017): 4(2): 186-93.
- Rojko, A. Industry 4.0 Concept: Background and Overview. In: Int. J. Interact. Mob. Technol. (2017): 11, 77–90.
- Rose D.C., Chilvers J. Agriculture 4.0: Broadening responsible innovation in an era of smart farming. In: Front Sustainable Food Syst (2018): 2: 1-5.
- Rose D.C., Sutherland WJ, Barnes AP, et al. Integrated farm management for sustainable agriculture: Lessons for knowledge exchange and policy. In: Land Use Policy (2019) 81: 834-42.
- Rose, D.C.; Chilvers, J. Agriculture 4.0: Broadening Responsible Innovation in an Era of Smart Farming. In: Front. Sustain. Food Syst. (2018): 2, 87.
- Sonnen, J. Digitization and Automation Digitization and networking. In: Yearbook Agricultural Engineering (2018);
- Symeonaki E, Arvanitis K, Piromalis D. A context-aware middleware cloud approach for integrating precision farming facilities into the IoT toward Agriculture 4.0. In: Appl Sci (Basel) (2020) 10(3): 813.
- Xu, L.D.; Xu, E.L.; Li, L. Industry 4.0: State of the art and future trends. In: Int. J. Prod. Res. (2018): 56, 2941–2962.

CONTEMPORARY LABOR MARKET OF HIGHER EDUCATION IN ISRAEL

Julia SIROTA

<https://orcid.org/0009-0007-6688-2295>

Carmel College, Israel

Summary: It is highly important that the structure of labor market will be adjusted to the economic needs of this market. There is a number of factors that determine the labor relations and help to build strong and stable mechanisms to achieve the main goal: the agreement between the employers' and the employees' expectations. The author of this paper investigate the higher education market in Israel.

Keywords: labor market, Higher education, labor relations, employers' and employees' agreement.

Аннотация: Крайне важно, чтобы структура рынка труда была адаптирована к экономическим потребностям этого рынка. Существует ряд факторов, которые определяют трудовые отношения и помогают выстроить прочные и устойчивые механизмы достижения главной цели: согласия между ожиданиями работодателя и работника. Автор данной статьи исследуют рынок высшего образования в Израиле.

Ключевые слова: рынок труда, высшее образование, трудовые отношения, договор работодателя и работника.

During the 1990s, Israel did indeed invest significantly in higher education as part of broader efforts to promote economic growth and reduce inequality. The rationale behind this policy was rooted in the belief that a well-educated population is essential for national development (Krill). The following factors contributed to this:

Economic Growth. The idea was that an educated workforce could drive economic growth by fostering innovation, attracting foreign investment, and improving overall productivity.

Equality. By increasing access to higher education, the government aimed to reduce socio-economic disparities among different population groups. This was seen as a means to empower individuals and communities, providing them with better opportunities for social and economic advancement.

Human Capital Development. Education, especially at the higher levels, was viewed as an investment in human capital. A more educated populace could contribute to a range of sectors, from technology and science to business and public administration.

Global Competitiveness. The global landscape was changing rapidly in the 1990s, and nations were increasingly recognizing the importance of a well-educated population in remaining competitive in the global economy.

It's worth noting that while this policy had potential benefits, the actual outcomes and the extent to which it achieved its intended goals can depend on various factors, including the implementation of education reforms, the quality of education provided, and the broader economic and social context.

According to CBS, the population of Israel in 2022 grew up to almost 10 million citizens, out of whom 73.6% are Jews, 21.1% -Arabs and about 5% are the rest. During 2022, Israel welcomes about 73 thousand new immigrants, most of them are from Russia and Ukraine (CBS).

By the labor market reviews of OECD, the average education years for people aged 25-34 who were born in Israel grew up from 12.7 to 14.3 during the years of 1990-2015, and the percent of Israeli citizens with a higher education grew up from 19.7% to 47.14% (OECD). However, during 2022 number of new BA students decreased in 9.5% compared to previous year, number of new students for the MA degree decreased by 0.5%, and for PhD- in 07%, respectively. Women were the majority (60.2%) of all the degrees, especially among Arab population (69.4%). In the Ultra-Orthodox population, the share of women is also high (69.1%). Arabs constitute 19.2% of all the students and 20% from the BA degree students.

Ultra-Orthodox Jews were 4.3% of the students' population, 4.8% from BA students and 6.9% from new students for the BA degree.

According to OECD, Israel is the third country in the world in its education level. Comparing Israel to other countries reveals that it is one of the most educated countries in the world. However, there is a great number of citizens having an academic education who could not find a proper job for their skills (Lochner). Krill et.al. find a very fundamental premium to salary by the education, depending on the field of studies and on the kind of community in the population (Krill 32). Since the salary differs so significantly between different

professions and nationality sub-groups, there is a high heterogeneity in the premium (Ayalon 241). It is possible that some prestigious professions in prestigious institutions contribute a lot to the salary, while other professions and education institutions do not increase the salary that much. The prestige of both the educational institution and the specific field of study can significantly impact salary outcomes for individuals. Here are some key factors that contribute to this phenomenon:

Occupational Prestige. Certain professions, such as those in medicine, law, finance, and technology, are often associated with higher levels of prestige and tend to command higher salaries. Individuals graduating from programs that lead to these professions may experience a "prestige premium" in their earnings.

Institutional Prestige. The reputation and prestige of the educational institution also play a role. Graduates from renowned universities or institutions may be perceived more favorably by employers, leading to better job opportunities and potentially higher salaries.

Field of Study. The specific field of study or major can have a substantial impact on future earnings. Some fields, particularly those in science, technology, engineering, and mathematics (STEM), may lead to higher-paying jobs compared to certain social science or humanities fields.

Networks and Connections. Graduates from prestigious institutions often have access to strong professional networks and connections, which can be advantageous in securing high-paying positions.

Industry Demand. The demand for skills in a particular field or industry can influence salary levels. Professions in high-demand sectors may offer higher salaries due to competition for skilled workers.

Bar Haim et. al. checked what groups of population did earn from the increase of high education supply (Bar Haim 28). They concluded that the reform did not contribute to decrease the inequality in the population, since the educated persons who joined the labor market were mainly from the strong populations groups, while the students from the weaker groups tend to study less prestigious professions. Higher education institutions number in Israel grew up from 21 in 1990 to 65 institutions in 2017. Out of these 65 institutions, the Planning and Financing Committee is involved in financing 29 institutions, Education Ministry finances the education colleges, 15 colleges are not supported by the state financing. Bar Haim et. al. found out that the biggest change took place in the sub-group of Jewish women: the percentage of Jewish women who graduated a high education institution grew up from 20.1% in 1990 to 55.4% in 2015.

The major component of higher education budget is human resource, which is about 65%-70% out of the total budget of higher education system. Number of academic job positions in high education institutions financed by the government gradually increased throughout the years from about 2,000 positions in 2001 till about 3,600 positions in 2017. In total, about 8,000 persons are hired in 2017 in the academic institutions, of which 4,585 are senior academic staff, 2,142 are junior academic staff and the rest are external lecturers and teachers (Ayalon 243). From its beginning, the financing model of the Planning and Financing Committee was divided into two components: the teaching component, dealing with the number of students and teaching costs, and the research component dealing with the number of doctoral students, publication number and research grants of any kind. In the beginning of the 90-s, pricing examining was done in the Tel-Aviv and Jerusalem universities, and the model was updated accordingly. Figure 1 describes the distribution on financing sources for different Higher education institutions in Israel, updated to 2023.

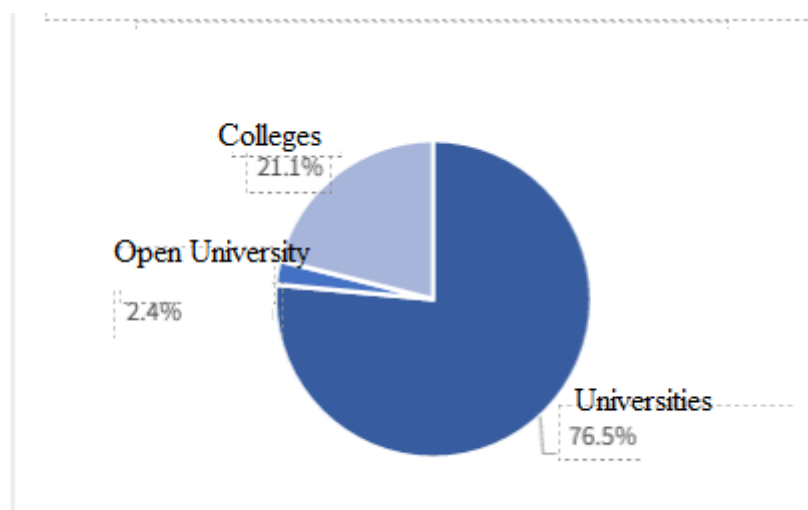

Figure 1. The distribution of Planning and Financing committee expenditures by institutions updated to 2023

In universities, the financing of teaching and research component by the Planning and Financing Committee are more or less equal, whereas in colleges the teaching component is the major one and the research component is negligible. Incomes from tuition fees of students are about 12% from the universities budget, comparing it to about 32% from the subsidized colleges' budget. Others incomes include contributions, presents, and generally in colleges they are bigger than in universities.

Here are some additional insights into the contemporary higher education labor market in Israel. The unemployment rate for higher education graduates is relatively low. In 2021, the unemployment rate for Israelis with a bachelor's degree was 4.2%, compared to a national average of 7.9%.

Salaries for higher education graduates are significantly higher than for those with only a high school diploma. In 2021, the average monthly salary for employees with a bachelor's degree was NIS 18,355, compared to NIS 10,215 for those with only a high school diploma.

As was mentioned before, not all the academic degree graduates find an appropriate position easily, some are employed in positions definitely below their qualifications.

About a quarter of the academic degree graduates of social sciences are employed in the positions that do not oblige an academic degree. The percentage of over-qualified employees is less in the education field, and much less in other fields. The number of job positions requiring an academic degree has grown up from 1990 till 2017, but less than the percentage of academic degree holders in the population (Bar Haim 36).

Labor market dynamics can change over time due to various factors, including economic conditions, government policies, and shifts in educational priorities.

In Israel, there are some issues that can be associated with the labor market for college lecturers. Some potential problems that may be relevant include: job insecurity, wage disparities, workload and burnout, lack of advancement opportunities, precarious employment, resources and facilities, administrative burden, demands for research productivity (Figure 2).

Lecturers, especially those on temporary or part-time contracts, may face job insecurity. This can impact their financial stability and professional well-being. Unequal pay or disparities in wages can be a concern. Differences in pay may exist based on factors such as academic rank, field of study, or institutional policies. Lecturers may face heavy workloads, including teaching responsibilities, research expectations, and administrative duties. This can contribute to burnout and impact the quality of education provided.

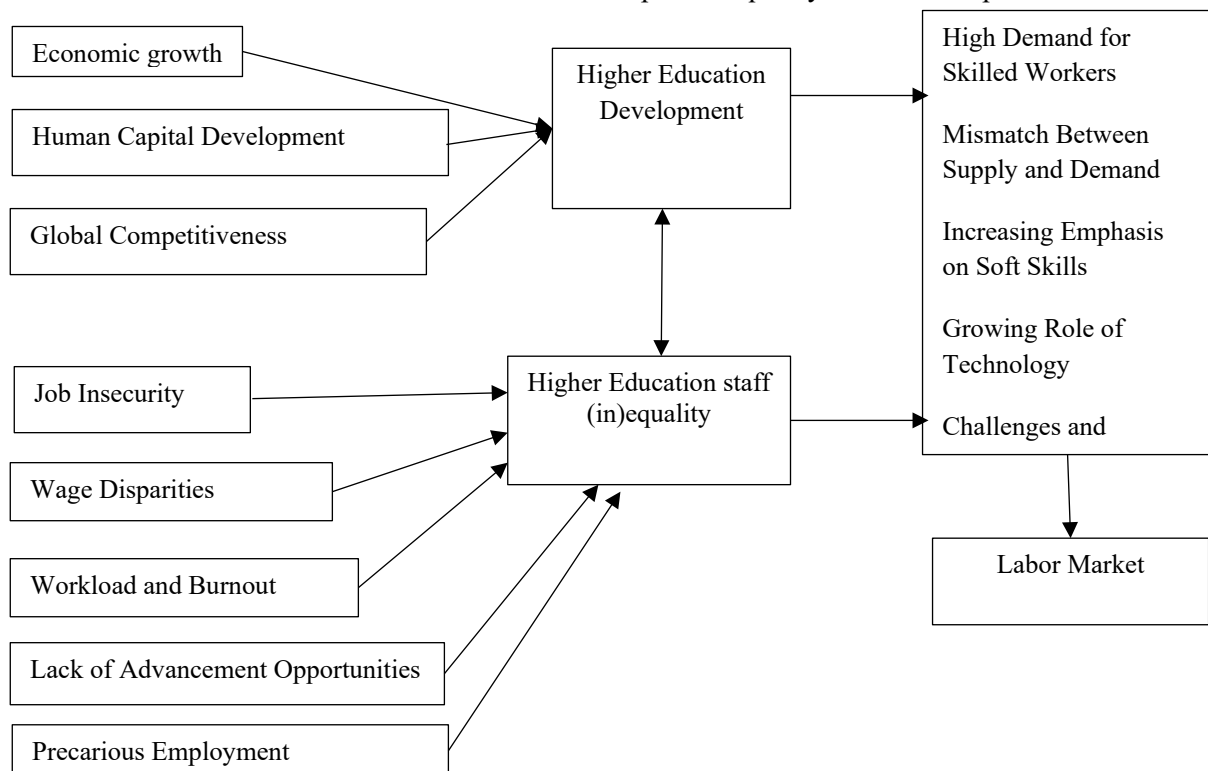

Figure 2. Schematic representation of economic factors, Higher education system and labor market

Limited opportunities for career advancement or progression can be a challenge. This may affect job satisfaction and the ability of lecturers to reach their professional goals. Some lecturers may work on a contingent or part-time basis, which can lead to precarious employment. Lack of benefits, job security, and professional development opportunities may be associated with such arrangements.

Availability of resources, research facilities, and support for academic activities can vary across institutions. This can impact the quality of education and research conducted by lecturers. Lecturers may find themselves burdened with administrative tasks that take away time and focus from teaching and research. There might be pressures for lecturers to produce research output, which can be challenging, especially in teaching-focused roles.

The higher education labor market in Israel is a complex and dynamic landscape, shaped by a variety of factors including economic trends, technological advancements, and demographic shifts. When shaping the labor market, various factors should be taken into account:

1. **High Demand for Skilled Workers.** Israel's economy is driven by innovation and technology, leading to a high demand for skilled workers in fields like engineering, computer science, data science, and healthcare. This demand has been fueled by the country's strong startup ecosystem and its growing presence in global markets.

2. **Mismatch Between Supply and Demand.** While there is a high demand for skilled workers, the higher education system may not be producing enough graduates in these fields. This mismatch has led to a shortage of qualified candidates for many open positions, which can put upward pressure on wages for skilled workers.

3. **Increasing Emphasis on Soft Skills.** In addition to technical skills, employers are increasingly looking for employees with strong soft skills such as communication, collaboration, critical thinking, and problem-solving. This is due to the changing nature of work, which requires employees to be able to adapt to new situations and work effectively in teams.

4. **Growing Role of Technology.** Technology is playing an increasingly important role in the higher education labor market. Online learning platforms are making it easier for people to acquire new skills and qualifications, and artificial intelligence is being used to automate some tasks traditionally performed by human workers.

5. **Challenges and Opportunities.** The contemporary higher education labor market in Israel faces a number of challenges, including the mismatch between supply and demand, the need to equip graduates with the right skills, and the impact of technology.

However, there are also a number of opportunities, such as the growth of the startup ecosystem and the increasing demand for skilled workers. Based on the above factors, the author suggests the following scheme to describe inter-connections between the economic factors, Higher education system and its staff and the labor market.

Bibliographical References

Ayalon, H., Yogeve, A. Field of study and students' stratification in an expanded system of higher education: The case of Israel. In: *European Sociological Review*. 3.21 (2005): 241-227.

Bar Haim A., Blank K., Shwit I. Changes in equality of opportunities in education, employment and economics: 1995-2008. Taub center of investigation Israeli social politics, 2013
CBS.

<https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/pages/2022/%D7%90%D7%95%D7%9B%D7%9C%D7%95%D7%A1%D7%99%D7%AA-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%91%D7%A4%D7%AA%D7%97%D7%94-%D7%A9%D7%9C-%D7%A9%D7%A0%D7%AA-2023.aspx>

Kril, Z., Geva, A. and Aloni Z. Not all the degrees are born equal – Investigation of education premium to the salary, as a function of a field of studies. Finance Ministry, 2016

Lochner, L., Moretti, E. The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports. In: *The American Economic Review*. 1.94. (2004): 189-155.

OECD. Education at a Glance: OECD Indicators. OECD Publishing, 2017

CZU: 343.98

UNELE ASPECTE PRIVIND CERCETAREA LA FAȚA LOCULUI

Valeria BRUMA

<https://orcid.org/0009-0006-4992-5057>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Cercetarea la fața locului (CFL) este esențială pentru rezolvarea crimelor, reprezentând o abordare meticuloasă și interdisciplinară care implică specialiști din diverse domenii. Procesul începe cu securizarea perimetrului și prezervarea probelor, elemente fundamentale pentru investigații ulterioare. Fotografia joacă un rol important în documentarea scenei, iar colectarea probelor, cum ar fi amprente și petele de sânge, este crucială. Tehnologii avansate, inclusiv profilarea ADN, sunt utilizate pentru analiza probelor, sporind precizia urmăririlor penale. Documentarea și analiza amănunțită a scenelor crimei sunt vitale, funcționând adesea ca un martor tăcut în instanță, iar admisibilitatea probelor depinde de precizia procesului CFL. Profesioniștii juridici, inclusiv procurorii și avocații, evaluează metodele de investigare pentru a asigura conformitatea cu standardele stabile.

Investigarea scenei crimei contribuie și la înțelegerea comportamentului criminal, oferind insight-uri valoroase pentru profilarea criminală și dezvoltarea strategiilor preventive. Cu toate acestea, procesul se confruntă cu provocări, inclusiv constrângeri de timp și scene contaminate, iar înțelegerile greșite propagate de media pot genera așteptări nerealiste. Formarea și educația continuă sunt cruciale pentru eficacitatea investigatorilor, iar colaborarea între diverse agenții și specialiști îmbunătățește expertiza colectivă. În concluzie, investigarea scenei crimei este fundamentală în sistemul de justiție penală, oferind un cadru sistematic pentru înțelegerea și rezolvarea crimelor, în ciuda provocărilor persistente.

Cuvinte cheie: Cercetare, infracțiune, criminalist, investigație, analiză, documentare.

Summary: Crime scene investigation (CSI) is a crucial, meticulous process for unraveling criminal activities. It involves detailed examination and analysis of crime scenes, serving as a vital link between law enforcement and criminal behavior. CSI is interdisciplinary, requiring collaboration among forensic scientists, law enforcement personnel, and other experts. The process starts with securing the scene to maintain evidence integrity, a critical step for successful investigations. Photography plays a key role in documenting the scene, providing a visual record and capturing the spatial arrangement of items. This goes hand-in-hand with the collection of physical evidence like fingerprints and bloodstains. Forensic scientists use advanced technologies for evidence analysis, with DNA profiling being a notable example that has significantly improved the accuracy of criminal prosecutions. The thoroughness of CSI is vital, often acting as a silent witness in court. Its methodologies are closely scrutinized by legal professionals to ensure adherence to standards. CSI also aids in understanding criminal behavior, identifying modus operandi and signatures, which is invaluable for criminal profilers and law enforcement strategies. Despite its importance, CSI faces challenges such as time constraints, scene contamination, and evolving criminal tactics. Misconceptions fueled by media portrayals can lead to unrealistic expectations about the process, which is actually time-consuming and requires meticulous attention to detail. Effective CSI depends on continuous training and education, as well as staying current with technological advancements. Collaboration among law enforcement, forensic labs, and academia is crucial for enhancing collective expertise. In conclusion, CSI is fundamental in the criminal justice system, offering a systematic approach to solving crimes. The commitment of professionals and ongoing advancements in forensic science solidify the essential role of CSI in achieving justice.

Keywords: research, crime, criminalistics, investigation, analysis, documentation.

*“În palma fiecărui indiciu, se deschide cartea tăcerii.
Cercetarea la fața locului este dansul detectivului cu umbrele infracțiunii”
John Keats*

*“In the palm of each clue, the book of silence unfolds.
Crime scene investigation is the detective's dance with the shadows”
John Keats*

Introducere

Procesul de extindere și globalizare a fenomenului infracțional determină organele judiciare la reconsiderarea abordării de prevenire și combatere a infracțiunilor, prin urmare, eficacitatea de descoperire și cercetare a infracțiunilor în mare măsură se datorează de realizarea calitativă a cercetării la fața locului faptei, activitate în cadrul căreia se depistează și se colectează un mare volum de informații, servind drept bază de

cercetare a majorității covârșitoare a dosarelor penale (Golubenco 4).

Cercetarea la fața locului este un proces meticulos care poate influența în mod semnificativ rezultatul urmăririi penale, prin urmare, este esențial ca aceasta să fie efectuată cu atenție, competență și respectarea regulilor legale pentru a asigura justiția și pentru a proteja drepturile cetățenilor implicați în procesul penal.

Scopul cercetării la fața locului este de a obține date precise, probe fiabile și informații relevante care să servească justiției. Cercetarea la fața locului este o componentă crucială în efortul de a rezolva cazurile penale. Aceasta poate contribui la identificarea infractorilor, la stabilirea circumstanțelor care au condus la infracțiune și la obținerea de probe solide pentru procesul legal. Totodată, această metodă necesită respectarea strictă a procedurilor legale și a drepturilor fundamentale ale persoanelor implicate, pentru a asigura justiția și corectitudinea în investigație.

În literatura de specialitate există o multitudine de definiții elaborate de doctrinarii criminaliști, ale conceptului de cercetare la fața locului, astfel în cele din urmă vom elucida câteva dintre ele.

În opinia lui Johan G., cercetarea la fața locului este o metodă de investigație care implică observația, interacțiunea și documentarea directă în cadrul unui mediu specific pentru a obține o înțelegere profundă a subiectului de studiu (55). Analizând cele menționate de ultimul, putem afirma că suntem în total de acord cu această definiție fiindcă cu adevărat activitatea de cercetare a locului faptei constă din observația a tuturor stărilor de fapt din cadrul scenei locului investigat, interacțiunea cu mijloacele, tehnicile, procedeele și elementele de ridicare a acelor materiale de probă ce urmează a fi ridicate și nu în ultimul rând documentarea acestora în procesul verbal de cercetare la fața locului.

În conformitate cu definiția oferită de A. Ciopraga, cercetarea la fața locului poate fi definită ca fiind activitatea procedurală și de tactică criminalistică al cărei obiect îl constituie perceperea nemijlocită a locului unde s-a săvârșit infracțiunea, descoperirea, relevarea fixarea, ridicarea și examinarea urmelor și a mijloacelor materiale de probă, precizarea poziției și stării acestora, având ca scop stabilirea naturii și împrejurărilor comiterii faptei, precum și a datelor necesare identificării făptuitorului (24).

Subsumând cele două abordări ale teoreticienilor criminaliști, vom încerca să deducem definiția acțiunii de cercetare la fața locului, în continuare CFL, ce după părerea noastră ar îngloba următoarele aspecte: un proces prin care se investighează un anumit loc, eveniment sau situație direct, pentru a aduna informații relevante, prin intermediul căruia se acordă deosebită atenție documentării, colectării și securizării probelor, reconstituirea scenei crimei pentru a înțelege mai bine cum am derulat lucrurile, acțiune ce este reglementată de Codul de procedură penală al Republicii Moldova și anume de articolul 118.

Analiza cadrului legal, teoretic și conceptual

Scopul CFL este de a descoperi și ridica urmele infracțiunii, a mijloacelor materiale de probă, întru stabilirea tuturor circumstanțelor infracțiunii, iar importanța acestuia constă în faptul că anume această acțiune contribuie la realizarea scopului primordial al procesului penal și anume cel de aflare a adevărului și de identificare a făptuitorului, prin intermediul utilizării mijloacelor și metodelor tehnico-științifice care au fost descoperite și adaptate nevoilor până la etapa actuală.

În antichitate, investigarea crimelor se baza în mare parte pe metode rudimentare, precum interogarea martorilor și cercetarea rudimentară a locului crimei. Dovezile erau rareori colectate și păstrate în mod sistematic. În Evul Mediu, a apărut o nevoie crescută de investigații criminale din cauza creșterii populației și a urbanizării. Totuși, metodele rămăneau în mare parte neștiințifice și se bazeau pe mărturii și tortură.

O schimbare semnificativă în investigarea criminalistică a avut loc în secolul al XIX-lea, odată cu apariția metodelor mai riguroase și științifice de investigație. Alphonse Bertillon a dezvoltat tehnici pentru identificarea criminalilor și a creat primul registru de identificare a infractorilor. A fost un pas important în gestionarea datelor criminale.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Francis Galton a contribuit la dezvoltarea identificării amprentelor digitale ca metodă de investigație criminalistică. Aceasta a devenit o tehnică importantă în identificarea infractorilor. În secolul XX-lea, investigația la fața locului crimei a devenit mult mai sofisticată, cu introducerea tehnologiei, a științei balistice și a analizei ADN-ului. Detectivii au devenit mai bine instruiți, iar procedurile de investigare au devenit mai standardizate.

În ultimele decenii, tehnologiile de înregistrare video și audio au devenit din ce în ce mai accesibile și avansate. Aceasta a adus o nouă dimensiune în investigația la fața locului crimei, facilitând identificarea suspectilor și reconstituirea evenimentelor. Tehnologii precum analiza computerizată, recunoașterea facială și tehnologia GIS (Sisteme de Informații Geografice) sunt acum utilizate pentru a sprijini investigațiile la fața locului crimei.

În concluzie, cercetarea la fața locului crimei a evoluat semnificativ de-a lungul istoriei, de la metode

rudimentare la investigații științifice și tehnologic avansate. Această evoluție a contribuit la creșterea eficienței și preciziei în rezolvarea cazurilor criminale.

În urma studierii aprofundate a tematicii abordate, putem conchide careva principia ale derulării acțiunii de CFL, care în opinia noastră ar fi următoarele:

1. *Principiul integrității scenei crimei:* Acesta este unul dintre principiile de bază ale cercetării la fața locului. Doctrinarii criminaliști susțin că scena crimei trebuie păstrată într-o stare cât mai intactă posibil, pentru a evita contaminarea sau distrugerea probelor. Aceasta presupune limitarea accesului la locul crimei și protejarea acestuia de influențe exterioare.

2. *Principiul recoltării probelor:* Doctrinarii criminaliști au dezvoltat tehnici și proceduri specifice pentru recoltarea, documentarea și păstrarea probelor de la locul crimei. Aceste probe pot include amprente, materiale biologice, obiecte, documente etc.

3. *Principiul lanțului de custodie:* Acest principiu indică că probele trebuie înregistrate, etichetate corespunzător și păstrate într-un lanț de custodie sigur pentru a se asigura că nu a fost modificate sau contaminate.

4. *Principiul analizei științifice a probelor:* Cercetătorii la fața locului trebuie să se bazeze pe știință pentru analizarea probelor, astfel, promovăm utilizarea tehnicilor științifice precum analiza ADN-ului, spectroscopie, balistică etc., pentru a identifica și interpreta probele relevante.

5. *Principiul reconstituirii scenei crimei:* Savanții criminaliști susțin că este important să se reconstituie evenimentele care au avut loc la locul crimei pentru a înțelege modul în care infracțiunea s-a petrecut. Aceasta poate ajuta la identificarea autorului și la obținerea unei mai bune înțelegeri a circumstanțelor.

6. *Principiul colaborării interdisciplinare:* Pentru a soluționa cazurile complexe, cercetătorii la fața locului trebuie să colaboreze cu experți din diferite domenii, cum ar fi medicina legală, psihologia criminală, balistica, antropologia, etc.

7. *Principiul obiectivității:* Cercetătorii la fața locului trebuie să abordeze cazurile cu o atitudine obiectivă, evitând prejudecățile sau judecărilor subiective. Aceasta presupune evaluarea atentă a tuturor probelor și faptelor disponibile.

Căutarea și depistarea obiectelor în procesul penal prezintă un complex de măsuri (pregătitoare, organizatorice, procesuale și special de investigații), determinate de situația de urmărire penală (Badia 109).

În opinia noastră, procesul de cercetare la fața locului se referă la investigația efectuată de către experți sau cercetători pe teren, direct în locul unde evenimentul sau fenomenul de interes s-a produs. Scopul cercetării la fața locului este de a colecta date, probe și informații relevante pentru a înțelege mai bine un eveniment, o situație sau o problemă.

Iată câțiva pași importanți în procesul de cercetare la fața locului care după părerea noastră le revine o consecutivitate:

1. *Planificarea cercetării:* Înainte de a începe, cercetătorii trebuie să dezvolte un plan detaliat care să includă obiectivele cercetării, resursele necesare, metodele de colectare a datelor și orarul. Este important să se stabilească o metodologie clară și să se identifice criteriile de succes.

2. *Colectarea datelor:* Cercetătorii colectează date folosind diverse tehnici, cum ar fi observația directă, interviurile, chestionarele, măsurătorile și prelevarea de probe. Aceste date pot fi obținute de la martori, participanți la eveniment, documente, mostre de teren sau dispozitive specifice.

3. *Documentarea informațiilor:* Cercetătorii trebuie să documenteze cu atenție toate datele, probele și observațiile colectate. Acest lucru este esențial pentru a asigura coerența și validitatea datelor și aume documentarea acestora în procesul-verbal.

4. *Analiza datelor:* După colectarea datelor, cercetătorii le analizează pentru a identifica modele, tendințe și concluzii relevante. Această analiză poate implica utilizarea software-urilor specializate sau tehnici statistice.

5. *Interpretarea rezultatelor:* Pe baza analizei datelor, cercetătorii încearcă să înțeleagă semnificația acestora și să formuleze concluzii sau ipoteze. Interpretarea corectă a datelor este crucială pentru obținerea unor rezultate relevante.

6. *Raportarea rezultatelor:* Cercetătorii trebuie să prezinte rezultatele cercetării sub formă de rapoarte sau publicații științifice. Aceste rapoarte ar trebui să includă toate detaliile relevante privind metodologia, datele și concluziile.

7. Procesul de cercetare la fața locului poate varia semnificativ în funcție de domeniul și scopul cercetării, dar respectarea principiilor științifice și a metodelor de cercetare adecvate este esențială pentru a obține rezultate de încredere.

Cercetarea la fața locului a crimei implică utilizarea unei game variate de echipamente și tehnologii

pentru a colecta probe, a investiga scenele de crimă și a aduna informațiile relevante pentru rezolvarea cazurilor. Iată câteva dintre echipamentele și tehnologiile comune folosite în acest context:

- **Aparat de fotografiat și cameră video:** Fotografierea și filmarea scenei crimei este esențială pentru documentarea detaliată a evidenței, a locației și a circumstanțelor. Fotografiile și înregistrările video sunt folosite ulterior în investigație și în instanța de judecată.

- **Echipament de măsurare și marcaje:** Lasere sau rulete sunt folosite pentru a măsura distanțele și dimensiunile precise ale obiectelor și a locațiilor relevante. Marcaje precum conurile portocalii sau banda de marcaj sunt utilizate pentru a delimita zonele de interes.

- **Kit de prelevare a probelor:** Acest kit include diferite instrumente și recipiente pentru a preleva probe de sânge, salivă, fire de păr, fibre, amprente sau alte materiale biologice și fizice de la locul crimei. Aceste probe sunt esențiale pentru identificarea și acuzarea suspectilor.

- **Lumină neagră (UV):** Luminile UV sunt utilizate pentru a evidenția pete de sânge sau alte substanțe care nu sunt vizibile cu ochiul liber. Aceasta ajută la localizarea și documentarea probelor de interes.

- **Lumină alternantă:** Această tehnică implică utilizarea luminii care se schimbă rapid între culori pentru a evidenția diferite tipuri de amprente, cum ar fi cele de pe obiectele metalice.

- **Lumină laser și spectrometru:** Aceste instrumente sunt folosite pentru a detecta urme de substanțe chimice, precum sângele sau substanțele chimice explozive, care pot fi invizibile cu ochiul liber.

- **Microscop:** Microscopul este utilizat pentru a examina în detaliu probele de evidență, precum fire de păr, fibre de îmbrăcăminte sau alte materiale pentru a identifica indicii importante.

- **Echipament de detectare a incendiilor:** Dacă incendiile sunt implicate într-un caz de crimă, se pot utiliza echipamente specifice pentru a investiga cauza și originile incendiului.

- **Software specializat de analiză a datelor:** Experții folosesc software specializat pentru a analiza datele și informațiile colectate la fața locului a crimei. Acest software poate ajuta la reconstituirea evenimentelor sau la identificarea de tipare.

- **Tehnologie de scanare 3D:** Scanarea 3D a scenei crimei poate crea modele tridimensionale ale locației, permitând investigaților să exploreze detaliile în profunzime și să măsoare obiectele în 3D (Bercheșan 140).

Acestea sunt doar câteva exemple de echipamente și tehnologii utilizate în cercetarea la fața locului a crimei. Utilizarea acestor instrumente și tehnologii avansate contribuie la colectarea, documentarea și analizarea eficientă a evidenței pentru a rezolva cazurile penale (Alec 251).

În accepțiunea legii procesual penale, cercetarea la fața locului constituie un procedeu probatoriu care servește la administrarea sau la aflarea unor mijloace de probă. Dar, cu tot caracterul, așa-zis auxiliar, acestei activități i se conferă o semnificație cu totul deosebită, de modul în care este organizată, desfășurată și finalizată depinzând, nemijlocit, aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, inclusiv cu privire la persoana făptuitorului (Ciopraga 24).

Cercetarea la fața locului a infracțiunii este o activitate complexă și delicată, care poate fi însoțită de numeroase probleme și provocări. Iată câteva dintre cele mai comune dintre acestea după părerea noastră:

a) *Contaminarea probei:* Unul dintre cele mai mari riscuri în cercetarea la fața locului este contaminarea probelor de către investigatori, martori sau alte persoane prezente. Acest lucru poate duce la rezultate incorecte sau la anularea probelor în instanță.

b) *Manipularea sau distrugerea de probă:* Persoanele implicate pot să manipuleze sau să distrugă probele de la locul crimei în încercarea de a șterge urmele sau de a împiedica ancheta.

c) *Protejarea scenei crimei:* Păstrarea integrității scenei crimei este esențială, dar poate fi dificilă, mai ales în zone publice sau aglomerate. Curiozitatea publică și a mass-media poate afecta investigația. Distrugerea și degradarea urmelor, schimbarea aspectului locului faptei se datorează și intervenției unor factori obiectivi, atmosferici: ploaia, vântul, ninsoarea. Aceste împrejurări presupun luarea unor măsuri speciale de protejare a urmelor (Golubenco 4).

d) *Identificarea și securizarea probelor:* Găsirea, identificarea și securizarea probelor importante reprezintă o provocare, deoarece acestea pot fi mici sau invizibile cu ochiul liber.

e) *Supravegherea adecvată:* Este important ca investigația la fața locului să fie supravegheată și documentată corespunzător pentru a asigura respectarea procedurilor și legilor. Orice neglijență în acest sens poate afecta credibilitatea investigației.

f) *Identificarea martorilor și suspectilor:* Adunarea de informații de la martori și identificarea suspectilor poate fi dificilă, mai ales în cazuri în care martorii pot fi reticenți sau pot fi sub presiune să nu coopereze.

g) *Complexitatea scenei crimei:* Anumite crime pot avea loc în locuri complicate, cum ar fi medii naturale, clădiri mari sau zone industriale, ceea ce face mai dificilă investigația.

h) *Timpul și resursele limitate*: Cercetarea la fața locului necesită adesea mult timp și resurse pentru a fi efectuată corespunzător. Uneori, investigațiile sunt limitate din punct de vedere bugetar sau de timp.

i) *Evidența digitală*: O provocare modernă în investigațiile la fața locului o reprezintă evidența digitală. Adunarea și interpretarea datelor de pe dispozitive electronice sau din rețelele informatice pot fi complexe și necesită specialiști în domeniul ciberneticii.

j) *Presiunea publică și mediatică*: În cazurile de mare notorietate, investigațiile la fața locului pot fi afectate de presiunea opiniei publice și de presiunea mediatică pentru rezultate rapide.

Concluzii

Este important ca organul de urmărire penală să fie conștient de aceste probleme și provocări și să lucreze cu atenție, respectând procedurile și legile pentru a asigura o investigație corectă și obiectivă în cazurile de infracțiuni.

În accepțiunea tacticii criminalistice, cercetarea la fața locului este o activitate care are ca obiect perceperea nemijlocită de către organele judiciare a locului săvârșirii activității infracționale; descoperirea, relevarea, fixarea, ridicarea și examinarea urmelor și mijloacelor materiale de probă; precizarea poziției și stării mijloacelor materiale de probă, în vederea stabilirii naturii și împrejurărilor comiterii infracțiunii, precum și a datelor necesare identificării făptuitorului (Golubenco 4).

Considerăm prezenta temă ca fiind una dintre cele mai valoroase întru atingerea scopului procesului penal și anume stabilirea adevărului, astfel conchidem că un studiu mai amplu ar refea problemele de ordin practic cu care se ciocnește organul de urmărire penală în activitatea sa, ne-ar permite trasarea unor idei directive ce ar permite potențiala soluționare a acestora, de asemenea implementarea noilor tehnologii informaționale și tehnice, care în realitatea zilelor de astăzi ar spori considerabil eficacitatea derulării activității de cercetare la fața locului.

Utilizarea tehnologiilor avansate în procesul de cercetare la fața locului aduce multiple beneficii și îmbunătățiri semnificative în abordarea investigațiilor criminale.

Iată câteva aspecte care subliniază importanța utilizării tehnologiilor avansate în acest context:

1. *Eficiența în colectarea și analiza de date*:

Utilizarea tehnologiilor avansate, cum ar fi dronele, camerele de supraveghere de înaltă rezoluție și sistemele informatice sofisticate, permite colectarea rapidă și eficientă a datelor relevante de la locul infracțiunii.

2. *Precizie în identificarea și documentarea probelor*:

Instrumentele avansate de analiză, cum ar fi spectrogramele, microscopul electronic și alte tehnologii de laborator, cresc precizia în identificarea și documentarea probelor, facilitând o anchetă mai cuprinzătoare și exactă.

3. *Reconstrucția virtuală a scenei crimelor*:

Tehnologiile de realitate virtuală (RV) și augmentată (RA) pot fi folosite pentru a recrea virtual scenele infracțiunilor, permițând investigatorilor să efectueze reconstituiri virtuale și să obțină perspective detaliate asupra evenimentelor.

4. *Analiza avansată a ADN-ului și a altor probe biologice*:

Utilizarea tehnicilor avansate de analiză a ADN-ului și a altor probe biologice oferă informații extrem de detaliate, crescând probabilitatea identificării și asociării infractorilor cu locul infracțiunii.

5. *Gestionarea și analiza eficientă a datelor electronice*:

Tehnologiile avansate permit gestionarea eficientă a datelor electronice, cum ar fi analiza computerelor și telefoanelor mobile, facilitând identificarea conexiunilor și comunicărilor relevante pentru caz.

6. *Securitatea și integritatea datelor*:

Implementarea tehnologiilor de securitate asigură integritatea datelor colectate și prelucrate, asigurând că acestea pot fi utilizate ca probe valide în instanță și respectând drepturile individuale.

7. *Colaborarea îmbunătățită între specialiști*:

Integrarea tehnologiilor avansate facilitează colaborarea între diferitele entități implicate în investigație, cum ar fi poliția, experții în criminalistică, specialiștii în informatică și medicii legiști.

8. *Cercetare non-invazivă*:

Utilizarea tehnologiilor moderne poate aduce îmbunătățiri semnificative în realizarea de investigații non-invazive, evitând distrugerea sau contaminarea probelor importante.

9. *Creșterea Credibilității în Instanță*:

Datele și probele obținute cu ajutorul tehnologiilor avansate sunt adesea mai bine primite în instanță, oferind o bază solidă și credibilă pentru susținerea cazului procurorului.

10. *Adaptabilitate la schimbările tehnologice*:

Investiția în tehnologii avansate asigură că organizațiile de aplicare a legii rămân adaptate la schimbările tehnologice rapide, menținându-și relevanța și eficacitatea în investigarea infracțiunilor.

Prin implementarea acestor tehnologii avansate, procesul de cercetare la fața locului devine mai eficient, mai precis și mai adaptat la cerințele complexe ale societății contemporane, contribuind astfel la îmbunătățirea sistemului de justiție penală.

Referințe bibliografice

Codul de procedură penală al Republicii Moldova din 14.03.2003, publicat: 07.06.2003 Monitorul Oficial Nr. 104-110, cu modificări.

Alecu, Gh. Criminalistică. Constanța: Ex Ponto, 20008. 251 p.

Badia, A. Mijloace tehnico-criminalistice aplicate la cercetarea locului faptei. Chișinău, 2018. 109 p.

Bercheșan V. Metodologia investigării infracțiunilor – Curs de criminalistică, vol. I. ed. A IIa, Ed. Paralela 45. Pitești, 2000, p. 140.

Ciopraga, A. Criminalistică. Iași. Ed. Junimea, 2001. 163 p.

Ciopraga, A. Criminalistică. Elemente de tactică. Universitatea Al. I. Cuza Iași, ed. 1986. p. 24.

Golubenco, Gh. Criminalistică. Cercetarea urmelor materiale ale infracțiuni. Chișinău: FEP Tip.Centrală, 2015. 4 p.

Stancu, Em. Investigarea științifică a infracțiunilor, (Curs de Criminalistică, partea a II-a și a III-a. Universitatea București, facultatea de Drept, București. 1988. p 28.

Wilhelm, Johan G. "Introducere in practica criminalistică", Stuttgart, Germania, 1974, p. 55.

ASPECTELE TEORETICE PRIVIND URMĂRIREA PENALĂ ÎN CAUZELE CU BĂNUIȚII / ÎNVINUȚII MINORI

Ernest GAVZER

<https://orcid.org/0009-0000-4969-3408>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: În Republica Moldova, gestionarea cazurilor penale implicând minori prezintă o complexitate distinctă, necesitând echilibrul între respectarea legii și protecția drepturilor minorilor. Articolul analizează legislația și practicile curente, punând în evidență provocările și cerințele specifice ale minorilor în sistemul penal. Se remarcă o creștere a infracțiunilor contra patrimoniului comise de minori, accentuând necesitatea de strategii adaptate pentru prevenție și reabilitare. Se discută principiile teoretice, legislația națională și standardele internaționale, concentrându-se pe protecția minorilor și pe adaptarea la maturitatea lor cognitivă. Articolul examinează și rolul autorităților judiciare, subliniind importanța formării continue și a abordărilor alternative în justiție. Concluzia recomandă o evaluare obiectivă a progreselor și identificarea zonelor de îmbunătățire, în vederea asigurării unei justiții echitabile și eficiente pentru minori.

Cuvinte-cheie: minorii, justiție juvenilă, drepturi fundamentale, prevenire, reabilitare, interogare etică.

Summary: In Moldova, the legal and social handling of criminal cases involving minors is uniquely complex, requiring a balance between law enforcement and the protection of minors' rights. This article reviews current legislation and practices, highlighting the specific challenges and needs of minors in the criminal justice system. There has been an increase in property crimes committed by minors, emphasizing the need for tailored strategies for prevention and rehabilitation. Theoretical principles, national legislation, and international standards are discussed, focusing on the protection of minors and their cognitive maturity. The article also examines the role of judicial authorities, stressing the importance of ongoing training and alternative approaches in justice. The conclusion recommends an objective assessment of progress and identification of areas for improvement, aiming to ensure fair and effective justice for minors.

Keywords: minors, juvenile justice, fundamental rights, prevention, rehabilitation, ethical interrogation.

Introducere

În contextul actual al sistemului de justiție penală, abordarea cazurilor care implică minori reprezintă o provocare atât din perspectiva juridică, cât și a celei sociale și umane. Această complexitate derivă din necesitatea de a echilibra respectarea strictă a legii cu sensibilitatea față de nevoile și drepturile specifice ale minorilor. În acest articol, sugerez o analiză multidimensională a acestei teme, care să nu se limiteze doar la aspectele juridice, ci să includă și dimensiunile sociale și umane, esențiale în înțelegerea și abordarea eficientă a acestui subiect.

Urmărirea penală în cazul minorilor nu este doar o procedură legală, ea implică și considerente etice și psihologice importante. Minorii, datorită stadiului lor de dezvoltare, necesită o abordare diferită comparativ cu adulții, atât în etapele procesului penal, cât și în cele ale sentinței și reabilitării. Este crucial să se ia în considerare capacitatea lor de înțelegere, vulnerabilitatea emoțională și potențialul lor de reabilitare și integrare socială.

Prezentul articol explorează legislația și practicile actuale, cu un accent deosebit pe modul în care acestea răspund nevoilor specifice ale minorilor în cadrul sistemului de justiție penală. Voi analiza, de asemenea, modul în care diferite jurisdicții au abordat aceste provocări și ce lecții pot fi învățate din experiențele lor. Prin această abordare, intenționez să ofer o perspectivă cuprinzătoare asupra temei, care să contribuie la o mai bună înțelegere și, eventual, la îmbunătățirea practicilor de urmărire penală a minorilor.

Analiza cadrului legal, teoretic și conceptual

În analiza drepturilor fundamentale ale minorilor implicați în proceduri penale, este esențial să acordăm o atenție deosebită modului în care aceste drepturi sunt reflectate și respectate în practica judiciară. Această analiză necesită o comparație cu standardele internaționale și o înțelegere profundă a principiilor care guvernează protecția minorilor în sistemul de justiție penală.

Convenția ONU cu privire la drepturile copilului este, probabil, cel mai important act internațional în domeniul drepturilor la care Republica Moldova este parte. Convenția, ca un tot întreg, reprezintă un document referitor la protecția drepturilor copilului. La nivel național, politica statului în domeniul protecției familiei este reglementată de mai multe acte normative. Unul dintre aceste acte este Codul Familiei, care prevede că familia și relațiile familiale în Republica Moldova sunt ocrotite de către stat. Protecția familiei este parte integrantă a sistemului național de protecție socială și este asigurată prin prestarea serviciilor de asistență socială. Principiile și obiectivele asistenței sociale sunt reglementate de Legea asistenței sociale, nr. 547-XV din 25.12.2003, care prevede că asistența socială este componentă a sistemului național de protecție socială, în cadrul căreia statul și societatea civilă se angajează să prevină, să limiteze sau înlăture efectele temporare sau permanente ale unor evenimente considerate drept riscuri sociale și care pot genera marginalizarea ori excluderea socială a persoanelor și familiilor aflate în dificultate. Asistența socială se acordă sub formă de servicii sociale și prestații sociale. Convenția ONU privind Drepturile Copilului oferă un cadru global pentru drepturile minorilor și stipulează obligații specifice pentru statele membre în ceea ce privește tratamentul minorilor în cadrul sistemului de justiție. Articolul 40 al Convenției accentuează necesitatea respectării demnității tinerilor și garantează dreptul la o procedură juridică echitabilă și promptă.

Mai mult, este vital să analizăm teoriile și abordările conceptuale care stau la baza tratamentului minorilor în justiția penală. Aceasta include înțelegerea conceptelor de vârstă penală minimă, responsabilitate penală și modalități de abordare a infracțiunilor comise de minori. De exemplu, diferite țări aplică abordări variate în ceea ce privește vârsta de la care un minor poate fi considerat penal responsabil, reflectând diversele perspective culturale și sociale asupra copilăriei și maturității.

Pe lângă aspectele legale, este important să considerăm și dimensiunea psihosocială a minorilor implicați în proceduri penale. Studiile din domeniul psihologiei și criminologiei juvenile oferă perspective valoroase asupra modului în care factorii de dezvoltare, contextul familial și social influențează comportamentul delinvent al minorilor și răspunsurile adecvate ale sistemului de justiție.

Prin urmare, acest cadru teoretic și conceptual trebuie să fie bine ancorat într-o înțelegere complexă a drepturilor minorilor și a modului în care acestea sunt respectate în practica judiciară, comparativ cu standardele și practicile internaționale. O astfel de abordare nu numai că îmbogățește discuția juridică, dar contribuie și la o mai bună apreciere a nevoilor și drepturilor minorilor în contextul justiției penale.

În Republica Moldova, infracționalitatea juvenilă prezintă anumite tendințe și caracteristici specifice. Potrivit datelor statistice oficiale, în anul 2021, au fost înregistrate 695 infracțiuni săvârșite de minori sau cu participarea acestora, reprezentând 2,6% din totalul infracțiunilor înregistrate în acel an. Aceasta a marcat o creștere de 14,7% față de anul 2020. În mod similar, în 2022, numărul de infracțiuni săvârșite de minori a fost de 705, păstrând aceeași proporție de 2,6% din totalul infracțiunilor, dar reprezentând o creștere de 1,4% față de anul precedent.

Analizând mai detaliat, în 2021, furturile au fost cele mai frecvente infracțiuni comise de minori (52,8%), urmate de jafuri (9,5%) și huliganism (6,5%). Această tendință a fost similară și în anul 2020, când 606 infracțiuni au fost săvârșite de minori, reprezentând o scădere de 8,7% față de anul precedent. Dintre acestea, 56,3% au fost furturi, urmate de jafuri (6,6%) și huliganism (4,0%). Aceste date arată o prevalență a infracțiunilor contra patrimoniului săvârșite de minori în Moldova, cu o tendință de creștere în ultimii ani. De asemenea, ele subliniază provocările sistemului juridic în abordarea eficientă și umană a cazurilor implicând minori, precum și nevoia de programe de prevenire și reabilitare adaptate nevoilor specifice ale acestui grup de vârstă.

Cercetările criminologice au studiat și raportul dintre structura familiei, educația primită de minor și delinvență. Acest factor este relativ, studiindu-se în raport cu obiceiurile, rolul jucat de familie ca grup social în fiecare societate. În cadrul prezentei cercetări, s-a constatat că de fapt climatul familial este un factor esențial pentru controlul asupra delinvenței juvenile în Republica Moldova. Experții consideră că pentru realitatea din țara noastră un climat familial mai sever contribuie mai mult la abținerea de la comiterea anumitor fapte, decât o permisivitate excesivă.

În cea mai mare parte, faptele delincvente s-au observat în familii cu un singur părinte. În cazul de față, a fost vorba nu numai de familii divorțate, sau unde unul din părinți a decedat, dar și de acele familii în care un părinte este plecat la muncă peste hotare. Situații și mai alarmante sunt în cazurile în care ambii părinți sunt plecați, iar copiii sunt lăsați în grija fraților și a surorilor mai mari, a bunicilor sau a rudelor.

În unul din studiile efectuate în acest domeniu se constată că, spre exemplu, în mun. Chișinău 41% din copiii intervievați au afirmat că mama este plecată peste hotare, iar 35,7% – tatăl. Din rândul persoanelor evaluate, 35% au declarat că părinții sunt plecați mai bine de 5 ani, 17,4% din părinți sunt plecați în străinătate

de 1-3 ani. În 34,5% din respondenții din Chișinău s-a stabilit că nu s-a efectuat o delegare clară a responsabilităților parentale, după plecarea părinților la muncă.

S-a constatat că în Chișinău efectiv nu există ser vicii specializate pentru copiii ai căror părinți sunt plecați în străinătate, aceștia beneficiind de serviciile oferite în general copiilor aflați în dificultate. De regulă, în cazul în care părinții pleacă peste hotare, asistentul social nu este anunțat. În același studiu remarcăm că doar 4,8% din copii comunică zilnic cu părinții aflați peste hotare, 71,5% dintre copiii intervievați declară că după plecarea părinților le lipsește dragostea părintească, la 61,7% dintre copii le lipsește comunicarea, iar 22,7% simt lipsa educației.

Factorii negativi care influențează asupra copiilor ai căror părinți sunt plecați peste hotare conduc la faptul că aceștia devin consumatori de alcool sau de droguri; frecventează baruri și discoteci fără a fi supravegheați; au stări de depresie, de agresivitate; sunt incapabili să-și gestioneze banii; manifestă un comportament inadecvat vârstei.

Din lipsă de supraveghere necesară din partea părinților, copiii recurs la comiterea infracțiunilor. Abordarea teoretică a urmăririi penale în cazurile care implică minori în Republica Moldova se bazează pe o serie de principii și practici care sunt influențate atât de legislația națională, cât și de standardele internaționale în domeniul drepturilor copilului. Republica Moldova urmează principiile stabilite în Codul Penal și Codul de Procedură Penală, care conțin prevederi specifice referitoare la tratamentul minorilor în sistemul de justiție penală. Moldova este parte la Convenția ONU privind Drepturile Copilului și alte tratate internaționale, care impun respectarea drepturilor minorilor și asigurarea unui tratament adecvat vârstei și nevoilor lor în procesul penal.

Urmărirea penală a minorilor trebuie să respecte drepturile lor fundamentale, inclusiv dreptul la un proces echitabil, dreptul la confidențialitate și dreptul la reprezentare legală. Interogarea și tratamentul minorilor în timpul procedurilor penale trebuie să fie adaptate la nivelul lor de înțelegere și maturitate. Accentul trebuie pus pe prevenirea delinvenței juvenile și pe reabilitarea minorilor, mai degrabă decât pe pedepsirea severă. Autoritățile implicate în urmărirea penală a minorilor, cum ar fi poliția, procurorii și judecătorii, trebuie să primească o instruire specializată pentru a lucra eficient cu minorii. Sistemul juridic din Moldova încurajează utilizarea abordărilor alternative, cum ar fi medierea și consilierea, pentru a trata cazurile minorilor, evitând pe cât posibil procedurile penale formale.

Una dintre provocările majore este integrarea eficientă a principiilor de protecție a minorilor cu nevoile de securitate și justiție. În ultimii ani, a existat o tendință de a reforma practicile judiciare pentru a face sistemul de justiție penală mai sensibil la nevoile minorilor, inclusiv prin promovarea programelor de reabilitare și prevenire.

În analiza drepturilor minorilor în procedurile judiciare, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) oferă perspective esențiale. CEDO a abordat în mod repetat problemele legate de tratamentul minorilor în sistemul de justiție, stabilind standarde importante în acest domeniu.

Un caz emblematic este *Cauza V. T. împotriva Regatului Unit și Cauza S. C. împotriva Regatului Unit* în care Curtea a examinat drepturile minorilor în cadrul procedurilor penale. În acest caz, Curtea a subliniat importanța garantării dreptului la un proces echitabil pentru minori și a evidențiat necesitatea unei reprezentări legale adecvate și a unui tratament corespunzător vârstei și maturității lor. În cel de-al doilea caz, CEDO a abordat problema interogării minorilor fără prezența unui avocat sau a unui părinte. Curtea a concluzionat că acest lucru contravine Articolului 6 (dreptul la un proces echitabil) al Convenției Europene a Drepturilor Omului, subliniind astfel importanța protecției speciale a minorilor în cadrul procedurilor judiciare.

De asemenea, în *Cauza N. C. împotriva Italiei*, Curtea a tratat problema plasării unui minor în detenție provizorie, subliniind că detenția minorilor trebuie să fie o măsură de ultim resort și că trebuie acordată o atenție specială condițiilor de detenție, pentru a asigura că acestea sunt adecvate vârstei și nevoilor minorului.

Aceste cazuri subliniază abordarea Curții Europene a Drepturilor Omului privind protecția drepturilor minorilor în contextul procedurilor penale. Reflectarea acestor decizii în legislația națională și în practicile judiciare este crucială pentru asigurarea unui tratament echitabil și adecvat pentru minori. Prin urmare, în cadrul teoretic și conceptual al acestui articol, sugerez o atenție deosebită asupra modului în care standardele stabilite de CEDO sunt implementate și respectate în practica judiciară la nivel național și internațional.

Statele Unite au creat Consiliul Național de Prevenire a Infracționalității, care are misiunea de a ajuta oamenii, familiile acestora și comunitățile ca să trăiască în siguranță. Consiliul elaborează instrumentele necesare pentru a înțelege infracționalitatea, dezvoltă metodologii de elaborare și implementare a strategiilor de prevenire a infracționalității, formulează metodologii de implicare a comunităților în prevenirea infracționalității. De asemenea, Consiliul coordonează activitatea instituțiilor locale implicate în prevenirea

infracționalității prin elaborarea de publicații și materiale instructive pe diverse teme, elaborarea programelor ce pot fi implementate în școală și comunitate, prin instruirea specialiștilor implicați în prevenire, prin susținerea rețelei practicienilor din domeniul prevenirii infracționalității.

În cadrul procesului penal, abordarea cazurilor care implică minori necesită o atenție specială, în special în ceea ce privește interogarea. Consider necesar să subliniem importanța creării unui cadru judiciar care să protejeze atât drepturile legale, cât și bunăstarea psihologică a minorilor implicați. Interogarea minorilor trebuie să țină cont de particularitățile lor de dezvoltare și de vulnerabilitatea psihologică.

Este crucial ca personalul implicat în procesul penal, inclusiv ofițerii de poliție și procurorii, să fie instruiți în mod corespunzător în tehnici de interogare care să respecte aceste particularități. De exemplu, utilizarea unui limbaj adecvat vârstei, asigurarea unui mediu non-intimidant și prezenta unui adult de încredere sau a unui avocat pot contribui semnificativ la crearea unei atmosfere în care minorul se simte în siguranță și respectat.

Principiile stabilite în ghidurile internaționale, cum ar fi „Regulile de la Beijing” (Regulile Minime ale ONU pentru Administrarea Justiției pentru Minorii Delincvenți), oferă orientări valoroase în acest sens. Aceste reguli subliniază importanța tratării minorilor cu demnitate și respect și necesitatea de a lua în considerare stadiul lor de maturitate și situația lor specifică.

În plus, trebuie să acordăm o atenție deosebită impactului psihologic al interogării asupra minorilor. Experiența judiciară poate avea un efect profund asupra dezvoltării lor emoționale și psihologice. Prin urmare, este esențial ca procedurile să fie concepute și implementate cu grijă pentru a minimiza orice impact negativ. Acest lucru implică nu doar respectarea drepturilor procedurale, ci și asigurarea suportului psihologic adecvat pe parcursul întregului proces penal.

De asemenea, este important să se ia în considerare opțiunile alternative de interogare și de rezolvare a cazurilor implicând minori, cum ar fi medierea și programele de reabilitare, care pot oferi soluții mai eficiente și mai puțin traumatizante decât procedurile penale tradiționale. Un exemplu notabil este abordarea adoptată de sistemul judiciar din țări precum Suedia sau Norvegia în ceea ce privește tratamentul minorilor în justiția penală. Aceste țări pun accent pe reabilitare și reintegrare, mai degrabă decât pe pedeapsă, și au dezvoltat programe specifice pentru a sprijini minorii în cadrul procesului penal. Studiul acestor modele poate oferi perspective valoroase despre cum se pot aborda cazurile minorilor într-un mod care să sprijine atât dreptatea, cât și bunăstarea minorului.

O altă perspectivă poate fi obținută prin analizarea cazurilor din jurisprudența națională sau internațională. De exemplu, analiza deciziilor luate de Curtea Supremă a Statelor Unite ale Americii în *Cauza Roper v. Simmons*, unde a fost abordată problema pedepsei cu moartea pentru infracțiunile comise de minori, arată evoluția gândirii juridice și a sensibilității sociale față de nevoile și drepturile minorilor.

De asemenea, este instructiv să se examineze cazuri în care implementarea legilor a întâmpinat provocări. Astfel de studii de caz pot include situații în care drepturile minorilor au fost ignorate sau încălcate, evidențiind astfel zonele care necesită o atenție sporită sau modificări legislative. Evidențiind atât bunele practici, cât și provocările, putem trage concluzii valoroase care să ghideze îmbunătățirea continuă a sistemului de justiție penală pentru minori.

În evaluarea sistemului de justiție penală pentru minori, este esențial să recunoaștem și să discutăm despre provocările constante și nevoia de adaptare continuă pentru a răspunde în mod eficient și uman nevoilor acestui segment vulnerabil. În opinia mea, aceasta implică atât o analiză profundă a legislației existente, cât și o evaluare a practicilor judiciare. Una dintre provocările majore constă în echilibrarea nevoii de a asigura siguranța publică cu necesitatea de a proteja drepturile și bunăstarea minorilor. Sistemul juridic trebuie să fie suficient de flexibil pentru a lua în considerare circumstanțele individuale ale fiecărui minor, inclusiv vârsta, maturitatea și contextul social și familial. Este vital să se dezvolte abordări care să recunoască și să trateze cauzele profunde ale comportamentului delinvent, în loc să se concentreze exclusiv pe pedepsire.

Un alt aspect important este reprezentat de nevoia de formare și educație continuă a profesioniștilor din domeniul juridic, inclusiv judecători, procurori și avocați, în ceea ce privește specificul lucrului cu minorii. Acest lucru presupune nu doar o înțelegere a legii, ci și abilități în comunicarea cu minorii și în aplicarea unor abordări adaptate nevoilor lor. În plus, tehnologiile emergente și evoluțiile sociale aduc noi provocări și oportunități. De exemplu, utilizarea tehnologiei digitale în procesul judiciar poate oferi noi metode de interacțiune cu minorii, dar, în același timp, ridică întrebări privind protecția datelor și confidențialitatea.

Ghidul Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru Justiție Prietenoasă Copiilor, deși face referință în principal la procesele judiciare și la alternativele la astfel de procese, reiterează importanța cooperării dintre diferiți actori în cadrul reacției la delincvența juvenilă, menționând că trebuie să fie încurajată

cooperarea dintre diverși profesioniști pentru a obține o înțelegere comprehensivă a copilului, precum și o evaluare a situației lui juridice, sociale, emoționale, fizice și cognitive. Se recomandă a crea un cadru comun de evaluare pentru profesioniștii care lucrează cu sau pentru copii (cum ar fi juriștii, psihologii, medicii, polițiștii, lucrători ai serviciului pentru imigrare, lucrători sociali și mediatori) în cadrul proceselor care includ sau afectează copiii, pentru a oferi susținerea necesară celor care iau deciziile, permițându-le să servească în cel mai bun mod intereselor copilului într-un caz anumit.

Privind în viitor, este imperativ să se continue evaluarea și adaptarea sistemului de justiție penală pentru minori. Aceasta include nu doar implementarea de reforme legislative, ci și promovarea unor programe de reabilitare și sprijin, și asigurarea accesului la educație și servicii de sănătate mintală. De asemenea, este important să se mențină un dialog deschis între diferitele părți interesate, inclusiv organizații ale societății civile, experți în domeniul justiției pentru minori și comunități, pentru a asigura o abordare cuprinzătoare și sensibilă la nevoile minorilor.

Concluzii

Încheind această analiză, este esențial să recomandăm o evaluare obiectivă și continuă a progreselor realizate în domeniul justiției penale pentru minori, precum și a zonelor care necesită îmbunătățiri suplimentare. Prin examinarea legislației, practicilor judiciare și a studiilor de caz, am identificat atât evoluții pozitive, cât și provocări semnificative în abordarea cazurilor implicând minori. Un aspect pozitiv remarcabil este creșterea recunoașterii nevoilor specifice ale minorilor în sistemul de justiție penală, precum și implementarea unor abordări mai centrate pe reabilitare și reintegrare socială. Totuși, există încă domenii în care progresul este necesar. Acestea includ asigurarea unei reprezentări legale adecvate, dezvoltarea de proceduri de interogare adaptate vârstei și maturității minorilor și creșterea accesului la programe de sprijin și reabilitare.

De asemenea, este esențial să recunoaștem importanța formării continue a profesioniștilor din domeniul juridic în ceea ce privește specificul lucrului cu minorii. Un sistem de justiție penală eficient pentru minori necesită nu doar cunoștințe juridice solide, ci și o înțelegere a aspectelor psihologice și sociale care influențează comportamentul minorilor. În plus, adaptarea la noile tehnologii și la schimbările sociale continuă să fie un aspect cheie. În timp ce tehnologia oferă noi oportunități pentru îmbunătățirea procesului judiciar, este crucial să abordăm și riscurile asociate, cum ar fi protecția datelor și confidențialitatea.

În concluzie, menținerea unui echilibru între protecția societății și protecția drepturilor și bunăstării minorilor rămâne o sarcină complexă, dar indispensabilă. Progresul continuu în acest domeniu depinde de eforturile conjugate ale legislativului, sistemului judiciar, profesioniștilor din domeniul educației și sănătății mintale și ale societății în ansamblul său. Prin urmare, recomandăm o atenție susținută și o evaluare periodică a modului în care sistemul juridic răspunde nevoilor minorilor învinuiți sau bănuți, pentru a asigura o justiție echitabilă și eficientă pentru toți membrii societății.

Referințe bibliografice

- Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice. Chișinău: BNS, 2010.
- Banciu, D., Rădulescu, S.M., Voicu, M. Introducere în sociologia delinvenței juvenile. București: Ed. Medicală, 1990.
- Butoi, I., Butoi, T. Tratat universitar de psihologie judiciară: teorie și practică, București: Penguin Book 2006.
- Consolidarea legăturii dintre migrație și dezvoltare în Moldova. Chișinău, 2010.
- Copiii Moldovei. Biroul Național de Statistică, Chișinău, 2008.
- Cosnier, J. Ura și formele violenței / Jacques Cosnier / Introducere în psihologia emoțiilor și a sentimentelor. Iași: Polirom, 2002.
- Criminalitatea în Republica Moldova: starea actuală, tendințele, măsurile de prevenire și de combatere. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2003.
- Deteșan, A., Fiscuci, C., Racolța, N. Modificarea comportamentului infracțional al tinerilor și minorilor care au comis fapte penale. Cluj-Napoca: LINES, 2003.
- Efectele migrației și remitențelor în zonele rurale ale Moldovei și Studiul de caz privind gestionarea migrației în Polonia. Chișinău: CASE, 2008.
- Evaluarea reformei sistemului de îngrijire a copilului și asistență tehnică pentru consultarea subregională. Chișinău, 2009.
- Femei și bărbații în Republica Moldova. Chișinău: Biroul Național de Statistică, 2009.
- Hudițeanu, A. Deviantă comportamentală la elevi. Cunoașterea, prevenirea și soluționarea devierilor comportamentale ale elevilor. Sibiu: Editura Psihomedica, 2001.
- Infracționalitatea în Republica Moldova. Biroul Național de Statistică, Chișinău, 2010.

UNELE ASPECTE ALE AUDIERII VICTIMEI TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE

Irina GAVZER

<https://orcid.org/0009-0006-6598-4241>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Traficul de ființe umane este o problemă globală gravă, caracterizată prin exploatarea sexuală, muncă forțată și alte abuzuri. Acest articol analizează modul în care victimele sunt audiate în sistemele judiciare, cu un accent pe practicile din Republica Moldova. Se examinează provocările existente și se propun soluții pentru îmbunătățirea procesului de audiere, asigurând tratamentul demn și respectuos al victimelor. Analiza comparativă a practicilor moldovenești cu standardele Curții Europene a Drepturilor Omului și practicile din SUA oferă o perspectivă largă asupra abordării acestei probleme. Se subliniază necesitatea unei abordări multidimensionale și transnaționale în combaterea traficului de persoane și în asigurarea unei audieri adecvate și empatică a victimelor, care este crucială pentru vindecarea și reintegrarea lor în societate.

Cuvinte-cheie: audierea victimelor, empatie, traficul de persoane, jurisprudență, drepturile omului, revictimizare, protecție.

Summary: Human trafficking is a serious global problem, characterized by sexual exploitation, forced labor, and other abuses. This article analyzes how victims are heard in judicial systems, with a focus on practices in the Republic of Moldova. It examines existing challenges and proposes solutions for improving the hearing process, ensuring dignified and respectful treatment of victims. A comparative analysis of Moldovan practices with the standards of the European Court of Human Rights and practices in the USA offers a broad perspective on addressing this issue. The need for a multidimensional and transnational approach in combating human trafficking and ensuring adequate and empathetic hearing of victims is emphasized, which is crucial for their healing and reintegration into society.

Keywords: hearing of victims, empathy, human trafficking, jurisprudence, human rights, revictimization, protection

Introducere

Traficul de ființe umane continuă să fie o problemă gravă la nivel global, afectând milioane de vieți în fiecare an. Această formă de sclavie modernă, caracterizată prin exploatarea sexuală, muncă forțată și alte forme de abuz, încalcă drepturile fundamentale ale omului și subminează demnitatea umană. În contextul globalizării și al creșterii mobilității transfrontaliere, traficul de persoane a devenit o preocupare majoră pentru comunitatea internațională, necesitând o abordare multe-dimensională și transnațională.

Acest articol, propune o analiză a modului în care victimele traficului de persoane sunt audiate în cadrul sistemelor judiciare, cu un accent deosebit pe jurisprudența din Republica Moldova, iar scopul acestui articol este de a examina practicile existente, de a identifica provocările și de a veni cu soluții pentru îmbunătățirea procesului de audiere a victimelor. O astfel de analiză este esențială pentru a înțelege impactul audierilor asupra victimelor și pentru a asigura că acestea sunt tratate cu demnitate și respect în cadrul procesului judiciar.

Mai mult, prin compararea practicilor din Moldova cu standardele și recomandările Curții Europene a Drepturilor Omului, precum și cu practicile din alte jurisdicții, cum ar fi Statele Unite, articolul va oferi o perspectivă cuprinzătoare asupra modului în care diferite sisteme legale abordează această problemă complexă și sensibilă. Scopul este de a aduce un aport semnificativ în literatura de specialitate și de a contribui la dezvoltarea de politici și practici mai eficiente, centrate pe nevoile și drepturile victimelor traficului de ființe umane.

Audierea adecvată și empatică a victimelor traficului de ființe umane nu este doar o chestiune de respectare a normelor legale și a drepturilor omului, ci reprezintă un pas esențial în procesul de vindecare și reintegrare a acestora în societate. Prin urmare, acest studiu își propune să arunce o lumină asupra acestei probleme critice și să ofere recomandări concrete pentru îmbunătățirea practicilor actuale.

Analiza cadrului legal și evaluarea practicilor judiciare

Analizând cadrul legal actual, este esențial să remarcăm că Republica Moldova a făcut pași importanți în implementarea legislației pentru combaterea traficului de persoane, totuși, este necesară o evaluare continuă a acestei legislații pentru a ne asigura că răspunde în mod adecvat și se aliniază cu standardele internaționale. Examinând legislația Moldovei în lumina convențiilor internaționale și europene, precum Convenția Consiliului Europei împotriva Traficului de Ființe Umane, se observă că există spațiu pentru îmbunătățiri. Ar fi benefică revizuirea mecanismelor de protecție a victimelor pentru a asigura alinierea lor cu cele mai bune practici internaționale, în special în ceea ce privește prevenirea revictimizării în timpul audierilor.

Traficul de ființe umane constituie nu numai o violare a drepturilor omului, dar și o atingere a demnității și integrității ființei umane. Din definiția traficului de persoane cuprinsă în Protocolul privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor, adițional la Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, rezultă și formele în care se concretizează această infracțiune, în raport cu caracteristicile persoanelor traficate și traficante, cu scopul urmărit și interesul vizat, cu natura cauzelor ce au generat fenomenul, de implicațiile sociale, dar și de specificul valorilor sociale lezate ale drepturilor omului.

Traficul de ființe umane reprezintă un fenomen social complex care a cunoscut și cunoaște o amploare deosebită și care reclamă, pe lângă studii științifice susținute privind etiologia și aspectele de conținut și de evoluție ale fenomenului, măsuri legislative și instituționale pentru diminuarea acestui fenomen și protecția victimelor.

Luând în considerare contextul specific al Republicii Moldova, este esențial să se recunoască factorii socio-economici și politici care pot influența eficacitatea legislației și practicilor în domeniul traficului de persoane. Aspecte precum instabilitatea economică și migrația pot crește vulnerabilitatea la traficul de persoane și pot adăuga complexitate procesului de audiere a victimelor, astfel, practicile judiciare din Republica Moldova, în ceea ce privește audierea victimelor traficului de persoane, trebuie să fie evaluate într-un context mai larg, care include drepturile omului și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Curtea a stabilit standarde clare pentru tratamentul victimelor în procesele judiciare, punând accentul pe respectarea demnității și prevenirea oricărei forme de revictimizare. În acest sens, este esențial să se analizeze în ce măsură practicile actuale din Moldova sunt în concordanță cu aceste standarde, luând în considerare nevoia de protecție a victimelor și de asigurare a unui proces echitabil și sensibil la trauma acestora.

În legislația Republicii Moldova, aceste fapte social periculoase sunt stipulate în art.1 65 și 206 Codul penal (art.165, Traficul de ființe umane) definește traficul de ființe umane ca recrutarea, transportarea, transferul, adăpostirea sau primirea unei persoane, cu sau fără consimțământul acesteia, în scop de exploatare sexuală comercială sau necomercială, prin muncă sau servicii forțate, în sclavie sau în condiții similare sclaviei de folosire în conflicte armate sau în activități criminale, de prelevare a organelor sau țesuturilor pentru transplantare, săvârșită prin diferite metode și circumstanțe. În funcție de metodele și circumstanțele săvârșirii faptelor descrise, articolul respectiv conține trei componente de infracțiuni, care prevăd pedeapsa cu închisoare pe termen între 7 și 25 de ani sau detențiune pe viață. Traficul de persoane, adulte sau minore, presupune comiterea uneia dintre modalitățile alternative, respectiv recrutarea, transportarea, transferarea, cazarea, găzduirea sau primirea unei persoane, în scopul exploatarea acesteia.

Prin urmare, o comparație cu practicile judiciare din alte state, cum ar fi Statele Unite, poate oferi perspective valoroase pentru îmbunătățirea abordării Moldovei față de victimele traficului de persoane. De exemplu, în SUA, există o serie de programe și inițiative axate pe sprijinirea și protejarea victimelor, cum ar fi utilizarea de consilieri specializați și programe de conciliere pentru victimele traficului. Analizând și comparând aceste abordări, se pot identifica practici care ar putea fi adaptate sau implementate în Republica Moldova pentru a îmbunătăți modul în care victimele sunt tratate și protejate în cadrul sistemului judiciar.

Analizând cazurile de trafic de persoane din SUA, comparându-le cu cele de la CEDO și situația din Republica Moldova, se observă diferențe semnificative în abordările judiciare și legislația relevantă. În SUA, cazuri precum cel al lui *Jonathan Jenkins și Antoine Wallace*, cu pedepse severe și prejudicii morale semnificative pentru victime, ilustrează o abordare riguroasă și centrată pe drepturile victimelor. De exemplu, în cazul lui *Jenkins*, condamnat la trei sentințe pe viață pentru infracțiuni legate de traficul sexual și obligat să plătească peste un milion de dolari ca prejudiciu moral victimelor, se remarcă severitatea pedepselor și atenția acordată compensațiilor pentru victime. La polul opus, CEDO în *Cauza V.C.L. și A.N. v. Regatul Unit* scoate în evidență principiul ne-pedepsirii victimelor traficului de persoane și încălcările drepturilor omului, unde două victime minore traficate au fost inițial pedepsite, în loc să fie recunoscute și tratate ca victime ale traficului.

Aceste comparații subliniază un decalaj între practicile judiciare din SUA, orientate spre protecția activă a drepturilor victimelor, și cele din Republica Moldova, unde încă se caută alinierea la standardele și recomandările internaționale. Astfel, Republica Moldova are oportunitatea de a învăța din aceste abordări diverse și de a îmbunătăți propriul cadru legislativ și practicile judiciare pentru a asigura o protecție mai eficientă și mai centrată pe victime pentru cei afectați de traficul de persoane. Având în vedere analiza statisticilor și cazurilor recente din Republica Moldova legate de traficul de persoane, este posibil să se sublinieze unele aspecte ce ar putea beneficia de o atenție sporită, în special în ceea ce privește audierea victimelor în etapa de urmărire penală pentru ca ulterior să fie excluse careva erori judiciare care ar putea duce la atenuarea pedepsei infractorilor. Aceste observații nu constituie recomandări directe, ci mai degrabă sugestii pentru o abordare mai eficientă și sensibilă a problemelor identificate.

Reflectând asupra statisticilor recente, se observă oportunitatea de a îmbunătăți modul în care victimele traficului de persoane sunt audiate în cadrul procesului judiciar. O abordare mai centrată pe nevoile și drepturile acestora, care să includă măsuri de protecție și sprijin psihologic, ar putea contribui la minimizarea traumelor și la asigurarea unui proces mai echitabil și mai uman. Datele indică o nevoie implicită de consolidare a capacității instituțiilor de stat de a răspunde eficient fenomenului traficului de persoane. Aceasta ar putea implica dezvoltarea de programe de instruire pentru autoritățile implicate în procesul de urmărire penală, accentuând importanța unor proceduri de audiere care să țină cont de particularitățile și vulnerabilitățile victimelor.

În cadrul sistemului judiciar din Republica Moldova, audierea victimelor traficului de ființe umane necesită o abordare care se conformează nu doar standardelor juridice naționale, dar și celor internaționale, incluzând principiile stabilite de Convenția Consiliului Europei împotriva Traficului de Ființe Umane. Această abordare impune o sensibilitate sporită la traumele și nevoile specifice ale victimelor, recunoscând că experiențele lor pot afecta profund capacitatea de a relata evenimentele trăite.

Pentru a asigura un proces echitabil și eficient, este crucială integrarea unei practici judiciare centrate pe victimă, care să includă măsuri de protecție și sprijin psihologic. Acest lucru implică pregătirea adecvată a judecătorilor, procurorilor și avocaților în înțelegerea fenomenului traficului de persoane și a impactului acestuia asupra victimelor. De asemenea, este esențială utilizarea unor tehnici de interogare și audiere care să minimizeze riscul de revictimizare și să faciliteze exprimarea liberă și sigură a victimelor.

În Republica Moldova, este de asemenea important luarea în considerare a provocărilor socio-economice care pot influența traficul de persoane și experiențele victimelor. Acest aspect subliniază necesitatea unei colaborări strânse între diferitele agenții guvernamentale și organizații non-guvernamentale, pentru a asigura un cadru de sprijin cuprinzător pentru victime, atât în etapa de urmărire penală, cât și în cea de recuperare post-proces. Procesul de audiere a victimelor traficului de ființe umane în Republica Moldova necesită o abordare juridică profundă și empatică, adaptată la realitățile complexe și la nevoile specifice ale acestor victime. Dacă victima colaborează cu ofițerul de urmărire penală, apoi, cu luarea în calcul a faptului că traficanții de ființe umane sunt, de obicei, membri ai grupărilor criminale organizate, este necesar să ne focusăm atenția la identificarea, stabilirea tuturor membrilor, care au participat la comiterea infracțiunii în diferite faze ale ei. În acest scop, este necesar să clarificăm toate circumstanțele, începând cu procedura de perfectare a actelor (cine le-a perfectat, erau false sau originale, cine le-a pus la dispoziție etc.) până la momentul trecerii peste frontiera vamală și a sosirii la locul exploatării, totodată trebuie să evităm la maxim revictimizarea victimei.

Conform datelor statistice, în perioada ianuarie 2011-iulie 2015, 1086 de persoane originare din Republica Moldova au ajuns victime ale traficului de persoane. Printre acestea, 4 persoane au fost traficate în scop de prelevare de organe, 520 au fost exploatate sexual, iar restul au fost impuse să cerșească sau să muncească fără a fi plătiți. De asemenea, se observă o tendință îngrijorătoare în care copiii traficați sunt în majoritate fete. Un exemplu real este când doi bărbați au obligat un tânăr cu dizabilități mentale să cerșească, bătându-l cu cruzime atunci când acesta refuza. Aceștia au fost condamnați la câte 8 ani de închisoare pentru fiecare.

Societatea civilă și experții semnalează necesitatea ajustării abordărilor și cadrului legal pentru a face față noilor tendințe în „industria” traficului de persoane. Experții subliniază riscul ca fenomenul poate să scape de sub controlul autorităților dacă nu se iau măsuri adecvate. Mai mult, se constată că majoritatea programelor de asistență a victimelor nu sunt durabile și că componenta de abilitare economică este deficitară. De asemenea, sunt deficitare activitățile de prevenire a traficului de copii și protecția adecvată a copiilor afectați.

Având în vedere complexitatea și gravitatea cazurilor de trafic de persoane în Republica Moldova, este imperativ să se adopte o abordare mai robustă și mai cuprinzătoare în combaterea acestui fenomen. Aceasta presupune nu doar pedepsirea traficanților, ci și furnizarea unui suport consolidat și durabil victimelor. O

recomandare, în primul rând, ar fi intensificarea eforturilor pentru prevenirea traficului, în special în rândul grupurilor vulnerabile, cum ar fi copiii și persoanele cu dizabilități. Aceasta include implementarea de programe educaționale și de conștientizare, precum și consolidarea parteneriatelor cu organizațiile societății civile. În al doilea rând, este esențială îmbunătățirea cadrului legislativ și a practicilor judiciare pentru a asigura protecția eficientă și respectarea drepturilor victimelor în cadrul proceselor judiciare, începând cu primele etape ale urmăririi penale, cum ar fi audierea la organul de urmărire penală.

În final, trebuie de subliniat necesitatea consolidării și sustenabilității programelor de asistență pentru victime, inclusiv componenta de abilitare economică și sprijin psihosocial. Este vital ca victimele traficului de persoane să aibă acces la oportunități de reintegrare socială și economică, care să țină cont de nevoile și circumstanțele specifice fiecărei victime. Această abordare holistică și multi-dimensională este crucială pentru a combate eficient fenomenul traficului de persoane și pentru a proteja drepturile și demnitatea victimelor în Republica Moldova încă de la etapa primei audieri a acesteia.

De menționat un lucru pozitiv, raportul anual privind traficul de persoane evidențiază eforturile Republicii Moldova de a combate acest fenomen, inclusiv investigarea unui număr mai mare de cazuri și urmărirea penală a unui număr crescut de suspecți. Cu toate acestea, raportul subliniază și domenii care necesită îmbunătățiri. Acestea includ nevoia de identificare activă a victimelor traficului în rândul grupurilor vulnerabile și consolidarea abordărilor centrate pe victimă în cadrul investigațiilor și urmăririlor penale. De asemenea, este necesară o mai bună implementare a politicilor de prevenire și o abordare mai eficientă a problemelor economice și sociale care contribuie la traficul de persoane.

Totodată, în procesul de audiere a victimelor traficului de ființe umane în Republica Moldova, se întâmpină anumite dificultăți care derivă dintr-un amestec de factori legali, psihologici și sociali. Una dintre cele mai pregnante provocări este trauma și posibilitatea retraumatizării, pe care victimele o pot experimenta în timpul audierilor judiciare. Procesul de audiere poate readuce în prim-plan amintiri și experiențe traumatizante, ceea ce necesită o abordare sensibilă și adaptată pentru a proteja victimele de efectele negative suplimentare.

Un alt aspect semnificativ îl reprezintă lipsa de formare specializată a profesioniștilor din domeniul justiției, care uneori pot fi insuficient pregătiți pentru a gestiona adecvat audierea victimelor traficului de persoane. Aceasta poate duce la aplicarea unor tehnici de interogare nepotrivite sau la neînțelegerea profundă a impactului psihologic și social al traficului asupra victimelor. De asemenea, se observă adesea o lipsă de resurse și suport adecvat pentru victime, atât înainte, cât și după audiere. Această insuficiență include lipsa de acces la consiliere psihologică, asistență juridică și programe de reintegrare socială și economică, esențiale pentru recuperarea și reintegrarea victimelor în societate.

Toate aceste dificultăți sunt amplificate de provocările socio-economice și de sistem existente în Republica Moldova, care pot limita capacitatea instituțiilor de a oferi un răspuns adecvat și eficient nevoilor victimelor traficului de persoane. Prin urmare, este crucială adoptarea unor strategii și abordări multidisciplinare, care să adreseze atât aspectele legale și procedurale, cât și pe cele psihosociale și de suport, pentru a îmbunătăți procesul de audiere și pentru a proteja drepturile și bunăstarea victimelor traficului de persoane.

În contextul dezvoltării și îmbunătățirii practicii audierii victimelor traficului de ființe umane în Republica Moldova, o viziune inovativă ar putea fi orientată spre integrarea unei abordări multidisciplinare și participative. Această abordare ar trebui să îmbine cunoștințele juridice cu înțelegerea profundă a traumelor psihologice și a dinamicilor sociale. Un aspect cheie în această viziune ar putea fi implementarea unor protocoale de audiere care să ia în considerare particularitățile psihologice și emoționale ale victimelor traficului de persoane. Aceasta presupune utilizarea unor tehnici de audiere adaptate, care să minimizeze riscul de revictimizare și să faciliteze o comunicare eficientă și empatizantă. În acest sens, ar fi de dorit organizarea de programe de formare continuă pentru judecători, procurori și avocați, care să îi familiarizeze cu aceste abordări sensibile.

De asemenea, o inovație importantă ar putea fi introducerea rolului de mediator specializat în traficul de ființe umane. Acest mediator ar putea facilita interacțiunea dintre victime și sistemul judiciar, asigurând că drepturile și nevoile victimelor sunt înțelese și respectate pe parcursul întregului proces judiciar. O altă perspectivă inovatoare ar putea implica dezvoltarea unor programe de asistență și protecție personalizate pentru victime, oferite înainte, pe parcursul și după procesul de audiere. Aceste programe ar trebui să fie concepute pentru a sprijini recuperarea holistică a victimelor și pentru a le încuraja participarea activă și informată în procesul judiciar.

Atât traficul de ființe umane, cât și traficul de migranți au căpătat o dinamică și o amploare îngrijorătoare, ajungând să se înscrie în rândul celor mai profitabile infracțiuni, situate din punct de vedere al veniturilor realizate pe al treilea loc în lume, respectiv al patrulea, precedate doar de traficul de arme și cel de droguri.

În această ordine de idei, urmează de menționat că este esențial să se consolideze colaborarea între diferitele sectoare implicate - justiție, sănătate, educație și asistență socială - pentru a asigura un răspuns coerent și eficient la nevoile victimelor traficului de persoane. Prin aceste inițiative inovative, Republica Moldova ar putea dezvolta o practică juridică mai empatică și mai eficientă în soluționarea cauzelor penale cu implicarea victimelor traficului de ființe umane, acesta ar fi un pas vital în direcția asigurării justiției și sprijinului adecvat pentru aceste victime.

Concluzii

Reflectând asupra necesității îmbunătățirii legislației și practicilor judiciare în contextul audierii victimelor traficului de ființe umane în Republica Moldova la etapa de urmărire penală și posterior la cercetarea judecătorească, este evident că abordarea actuală necesită ajustări pentru a asigura o protecție mai eficientă și un tratament mai empatic al victimelor. Prima direcție ar putea fi consolidarea legislației cu un accent pronunțat pe protecția drepturilor și nevoilor victimelor, inclusiv măsuri specifice pentru a preveni revictimizarea în timpul procesului de audiere. Aceasta presupune revizuirea procedurilor de audiere care sunt și adaptarea lor la noile practici judiciare.

O altă considerație importantă este îmbunătățirea pregătirii profesioniștilor din domeniul judiciar. Formarea specializată în domeniul traficului de ființe umane, cu un accent pe aspectele psihologice și sociale ale acestui fenomen, este crucială pentru a asigura că judecătorii, procurorii și avocații sunt capabili să abordeze aceste cazuri cu sensibilitate și competență. În plus, integrarea unor servicii de suport și asistență pentru victime, atât în faza de pregătire pentru audiere, cât și post-audiere, este esențială. Aceasta include accesul la consiliere psihologică, asistență juridică și programe de reintegrare socială și economică, contribuind astfel la recuperarea și reintegrarea eficientă a victimelor în societate.

În concluzie, îmbunătățirea abordării audierii victimelor traficului de ființe umane în Republica Moldova necesită un efort conjugat și o viziune inovatoare, care să îmbine cunoașterea juridică cu o înțelegere profundă a impactului social și psihologic al traficului de persoane. Aceste ajustări și îmbunătățiri sunt esențiale pentru a asigura că victimele sunt tratate cu respect și empatie și că drepturile și demnitatea lor sunt protejate în procesul judiciar.

Referințe bibliografice

- Doraș S. Criminalistica. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2011.
- Gheorghită M. Tratat de metodică criminalistică. CEP USM. Chișinău, 2015.
- Mateuț Gh., Petrescu E. P., Ștefăroi N. Ș.a. Traficul de ființe umane. Infractor. Victimă. Infracțiune. Asociația Magistratilor Iași. Iași, 2005.
- Moise A. C., Stancu Em. Criminalistica. Elemente metodologice de investigare a infracțiunilor. Ed. Universul Juridic. București, 2017.
- Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova, Academia „Ștefan cel Mare”, Fondul Hanns Seidel (München, Bavaria), Chișinău, 2005, p. 400.
- Misiunea OSCE în Moldova. Chișinău, 2011.
- O. Rotari. Criminologie (ed. revăzută și adăugită). Chișinău: ULIM, 2011, p. 671.
- Territo L., Glover N. Criminal Investigation of Sex Trafficking in America. Ed. CRC Press. Taylor&Francis Group. Boca Raton. Florida, 2014.
- Vidaicu M., Dolea I. Combaterea traficului de ființe umane (drept material și drept procesual). INJ, UNDOC.
- Vitalie Budeci. Traficul de ființe umane – principala formă a migrației ilegale în contextul situației actuale din Republica Moldova. În: „Prevenirea și combaterea crimelor transnaționale: probleme teoretice și practice”.
- Zubco V., Avram M., Gheorghită M. Ș.a. Protecția drepturilor omului la aplicarea măsurilor procesuale de constrângere. Ed. ARC. Chișinău, 2006, p. 119.

**OPINIE JURIDICĂ PRIVIND INADMISIBILITATEA APLICĂRII
PRESIUNII ADMINISTRATIVE PENTRU RIDICAREA
INDICATORULUI INSTITUȚIONAL DE VACCINARE ANTI-COVID**

Elena MĂRGINEANU

<https://orcid.org/0000-0002-6157-8506>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: În trimestrul III al anului 2021, Centrul de Sănătate Publică X a solicitat instituțiilor de învățământ a raionului Y listele angajaților vaccinați împotriva COVID-19, informând despre dependența regimului de desfășurare a lecțiilor (online/offline) de rata de vaccinare a angajaților din instituție. Nu explorăm repercusiunile negative intra-instituționale la recepționarea unei astfel de scrisori, ci examinăm atitudinea prin care o instituție ar putea utiliza scutul juridic pentru a proteja drepturile propriilor angajați ca cetățeni ai Republicii Moldova și a solicita detalii suplimentare care ar confirma legalitatea (și seriozitatea) cerințelor înaintate.

Prezenta analiză include o serie de întrebări ce pot fi adresate atât de persoane juridice, cât și de persoane fizice, în răspunsul oficial către o instituție care a solicitat informații cu caracter sensibil și aplică presiune administrativă în vederea creșterii indicatorului de vaccinare împotriva COVID-19 (sau de administrare a unui nou produs farmaceutic în caz de o eventuală declarată situație excepțională de ordin al sănătății publice).

Cuvinte cheie: drepturile omului, Constituție, vaccinare, pandemic, COVID-19, Monitorul Oficial, studii clinice.

Summary: In the third quarter of 2021, Public Health Center X requested from the Educational Institutions of District Y, the lists of employees vaccinated against COVID-19, informing about the dependence of the lesson delivery regime (online/offline) on the vaccination rate of employees in institution. We do not explore the negative intra-institutional repercussions of receiving such a letter, but examine the attitude by which an institution could use the legal shield to protect the rights of its own employees as citizens of the Republic of Moldova and request additional details that would confirm the legality (and seriousness) the requirements submitted.

This analysis includes a series of questions that can be asked by both legal entities and individuals, in the official response to an institution that requested sensitive information and applies administrative pressure in order to increase the vaccination rate against COVID-19 (or administration of a new pharmaceutical product in the event of a declared exceptional public health situation).

Keywords: human rights, Constitution, vaccination, pandemic, COVID-19, Official Gazette, clinical studies.

Regretăm situația de ordin al sănătății publice în care Republica Moldova se regăsește din primul trimestru al anului 2020 și impactul deciziilor administrative asupra tuturor subiecților de drept. Recunoaștem interesul părților de a colabora întru soluționarea impasului prezentat, dar totodată reiterăm necesitatea respectării drepturilor tuturor cetățenilor Republicii Moldova, a legislației în vigoare și a procedurii administrative existente întru asigurarea corectitudinii față de toți subiecții de drept.

Pe parcursul a ultimelor luni, am sesizat tentative de presiune psihologică asupra angajaților instituțiilor publice de a-și introduce în organism noul produs medical cunoscut generic ca vaccin împotriva COVID-19. Conform Constituției Republicii Moldova art. 24 Al. (1), „Statul garantează fiecărui om dreptul la viață și la integritate fizică și psihică”, totodată conform art. 34, cetățeanul are dreptul la informație „(1) Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit. (2) Autoritățile publice, potrivit competențelor ce le revin, sânt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal”.

Prin urmare: Pentru a asigura transparența comunicării și esența mesajului transmis, solicităm respectarea procedurii și continuarea discuțiilor doar în variantă scrisă.

Solicităm să răspundeți în scris la următoarele întrebări:

1. În ce număr de ediție a Monitorului Oficial a fost publicată Hotărârea CNESP nr. 57 din 17.07.21 la care faceți referință?
2. În ce număr de ediție a Monitorului Oficial a fost publicat Ordinul MSMPS nr. 687 din 20.07.2021 la care faceți referință?
3. În baza cărui act normativ (articol, aliniat, punct din legislație) instituția Dvs. solicită datele cu caracter personal al persoanelor nevaccinate?

Considerăm ilegală colectarea datelor personale a angajaților care ezită vaccinarea, deoarece identificarea categoriei nominale a angajaților care ezită a se vaccina o considerăm ca încălcare a legislației RM, a legii nr. 133 din 08.07.2011 privind protecția datelor cu caracter personal, art. 5 al.1. „*prelucrarea datelor cu caracter personal se efectuează cu consimțământul subiectului datelor cu caracter personal.*” Reamintim că excepția menționată la art.5 al.5 lit. f „*Consimțământul subiectului datelor cu caracter personal nu este cerut în cazurile în care prelucrarea este necesară pentru: scopuri statistice, de cercetare istorică sau științifică, cu condiția ca datele cu caracter personal să rămână anonime pe toată durata prelucrării.*” **nu** este valabilă, deoarece informațiile persoanelor care refuză vaccinarea nu constituie o cercetare istorică sau științifică. Art. 13 *dreptul de acces la datele cu caracter personal*, prevede: al. 2 „*În cazul în care datele cu caracter personal privind starea de sănătate sînt prelucrate în scop de cercetare științifică, dacă nu există riscul de a se aduce atingere drepturilor subiectului datelor cu caracter personal și dacă datele nu sînt utilizate pentru a lua decizii sau măsuri față de o anumită persoană, comunicarea informațiilor prevăzute la alin. (1) se poate face într-un termen mai mare decît cel stabilit de Legea privind accesul la informație, în măsura în care aceasta ar putea afecta cercetarea sau rezultatul acesteia, dar nu mai târziu de momentul în care cercetarea este încheiată. Subiectul datelor cu caracter personal trebuie să își dea consimțământul ca datele privind starea de sănătate să fie prelucrate în scop de cercetare științifică, precum și asupra posibilei amînări din acest motiv a comunicării informațiilor prevăzute la alin. (1).*”, ori în contextul prezentat de instituția Dvs. prelevarea datelor persoanelor care refuză vaccinarea include riscul ulterior de a aduce atingere asupra acestor subiecți și poate fi utilizată pentru a lua decizii sau măsuri față de aceștia, ceea ce constituie o încălcare a legislației Republicii Moldova și a drepturilor omului.

Pentru categoria cercetare statistică precum și pentru contextul prezentat la art. 6.al.1. lit. g, „*prelucrarea este necesară în scopul asigurării securității statului, al reducerii riscului de declanșare sau în cazul declanșării urgențelor de sănătate publică*” referința se atribuie doar categoriei persoanelor care au acceptat vaccinarea în mod benevol prin consimțământ informat. Totodată, conform art. 9, lit. a, „*prelucrarea numărului de identificare de stat (IDNP) al persoanei fizice, se efectuează în condiția în care subiectul datelor cu caracter personal și-a dat consimțământul*”, ori în acest caz consimțământul **nu** este oferit.

Conform Codului Muncii al Republicii Moldova art. 91 lit. d) „*angajatorul nu este în drept să obțină și să prelucereze date referitoare la convingerile politice și religioase ale salariatului, precum și la viața privată a acestuia. În cazurile prevăzute de lege, angajatorul poate cere și prelucra date despre viața privată a salariatului numai cu acordul scris al acestuia*”; art. 92 la transmiterea datelor personale ale salariatului, angajatorul trebuie să respecte următoarea cerință: lit. a) „*să nu comunice unor terți datele personale ale salariatului fără acordul scris al acestuia, cu excepția cazurilor când acest lucru este necesar în scopul prevenirii unui pericol pentru viața sau sănătatea salariatului*” și e) „*să nu solicite informații privind starea sănătății salariatului, cu excepția datelor ce vizează capacitatea salariatului de a-și îndeplini obligațiile de muncă*”, dar în cazul vizat salariatul nu se află în pericol pentru viață ci dispune de o stare a sănătății care îi permite îndeplinirea obligațiilor de serviciu.

4. În baza căror acte normative instituțiile de educație pentru copii vor activa în mod online dacă rata de vaccinare a angajaților este mai mică de 70%?

5. Care sunt argumentele științifice în baza cărora unei instituții de învățământ îi poate fi suspendat regimul tradițional de predare în instituție cu racordarea cursurilor la regim online?

Reamintim că, conform Ghidului Practic „Managementul complicațiilor severe cauzate de infecția provocată de coronavirus (COVID-19)” aprobat prin Ordinul MSMPS nr. 326 din 27.03.2020 al Republicii Moldova, ratele de deces în funcție de vârstă sunt următoarele: „sub 0,01% la copiii de 0-9 ani; 0,02% la copiii de 10-19 ani; 0,09% la adulții de 20-29 ani; 0,18% la adulții de 30-39 ani; 0,4% la persoanele cu vârsta de 40-49 ani; 1,3% la pacienții de 50-59 ani; 4,6 la cei cu vârsta 60-69 ani.” (4)

6. Câte decese au survenit în urma vaccinării împotriva COVID-19 în Republica Moldova?

Conform Protocolului clinic național provizoriu ediția IV „Infecția cu coronavirus de tip nou (COVID-19)” PCN-371 al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, în definiția decesului din cauza COVID-19 se include următoarea specificare: „Decesul la un pacient cu COVID-19 nu poate fi atribuit unei boli preexistente (de ex. cancer, afecțiuni hematologice etc.) și COVID-19 trebuie raportat ca și cauză a decesului, independent de condițiile medicale preexistente care se suspectează că au favorizat evoluția severă a infectării cu noul coronavirus” [9]. În această ordine de idei considerăm imperativ necesar ca statul să adopte aceeași abordare și în cazul complicațiilor survenite în urma vaccinării cu noul produs promovat de către autoritățile publice. Astfel, solicităm să prezentați informații cu privire la numărul de persoane decedate în urma vaccinării împotriva COVID-19, iar aici vaccinul trebuie raportat ca și cauză a decesului, independent de condițiile medicale preexistente care se suspectează că au favorizat evoluția severă a complicațiilor.

Ca cetățeni ai Republicii Moldova, avem dreptul de a refuza injectarea în organism a unor produse medicale noi, iar această decizie este protejată de legiuitor și trebuie respectată de toți subiecții de drept din Republica Moldova.

Conform Constituției Republicii Moldova Art. 16 „ al. (1) *Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului. Al. (2) Toți cetățenii Republicii Moldova sînt egali în fața legii și a autorităților publice*”; Art. 25 „(1) *Libertatea individuală și siguranța persoanei sînt inviolabile*”; Art. 36 „(1) *dreptul la ocrotirea sănătății este garantat*”; Art. 43 „(1) *Orice persoană are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, precum și la protecția împotriva șomajului.*”; Art. 55 „*Orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora*”.

Conform Legii nr. 411 din 28.03.1995 privind ocrotirea sănătății, art. 2, lit. j. „*sistemul de ocrotire a sănătății are la bază responsabilitatea fiecărei persoane pentru sănătatea sa*” precum și art. 23 al. 1 „*consimțământul pacientului este necesar pentru orice prestație medicală propusă (profilactică, diagnostic, terapeutică, recuperatorie)*”.

Conform Legii nr. 263 din 27.10.2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, art. 13, al (1) „*O condiție obligatorie premergătoare intervenției medicale este consimțământul pacientului, cu excepția cazurilor prevăzute de prezenta lege*”. Astfel legiuitorul protejează dreptul unui pacient de a refuza un tratament ce i se propune, iar aici menționăm că produsul nou de vaccin împotriva COVID-19 este propus nu pacienților ci angajaților sănătoși, apti de muncă și cu capacitate de a-și exercita atribuțiile de serviciu. Prin urmare, dacă un pacient are dreptul de a refuza un tratament, un om sănătos are dreptul de a refuza un produs experimental.

De asemenea, în Rezumatul oficial al Caracteristicilor Produsului (vaccin Pfizer) Anexa II, secțiunea B *condiții sau restricții privind furnizarea și utilizarea [produsului]* este expres menționat că acest „*medicament [este] eliberat pe bază de prescripție medicală*” (11). Astfel, solicităm informație cu privire la planurile de acțiune și măsurile întreprinse de autoritățile publice centrale cu scopul de a eficientiza procesul de verificare a compatibilității fiziologice individuale cu produsele recomandate în vederea obținerii sau refuzului de eliberare a prescripției medicale individualizate pentru fiecare cetățean al Republicii Moldova.

7. Când au fost sau vor fi prezentate rezultatele finale ale studiilor clinice ale vaccinurilor propuse spre administrare cetățenilor Republicii Moldova?

Solicităm a enumera toate termenele pentru fiecare vaccin în parte.

Conform Legii nr. 263 din 27.10.2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, art. 14 al. (4) „*Pe toată perioada cercetării biomedicale (a studiului clinic), viața și sănătatea persoanei supuse experimentului urmează a fi asigurate din contul instituției care efectuează cercetarea la una din organizațiile de asigurări ce activează pe teritoriul Republicii Moldova, în conformitate cu legislația.*”

În conformitate cu Regulamentul CR nr. 726/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 31.03.2004 de stabilire a procedurilor comunitare privind autorizarea și supravegherea medicamentelor de uz uman și veterinar și de instruire a unei Agenții Europene pentru Medicamente, art. 14, și Directiva 2001/83/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 06.11.2001, de instruire a unui cod cumanitar cu privire la medicamentele de uz uman, sunt necesare aplicarea „*criteriilor de calitate, siguranță și eficiență la medicamentele autorizate de Uniunea Europeană precum și posibilitatea de a evalua raportul beneficii/riscuri al tuturor medicamentelor la introducerea lor pe piață, la data reînnoirii autorizației, cât și în oricare alt moment pe care autoritatea competentă îl consideră potrivit*” (10).

Termenele pentru efectuarea studiilor clinice finale sunt următoarele (3):

Studiul clinic pentru vaccinul Pfizer se va încheia la 02 Mai 2023 (7).

Studiul clinic pentru vaccinul Moderna se va încheia la 27 Octombrie 2022 (6).

Studiul clinic pentru vaccinul Johnson & Johnson se va încheia la 02 Ianuarie 2023 (5).

Reamintim că, conform art. 14. al (9) din Legea nr. 263 „*Propagarea și publicitatea, inclusiv în mijloacele de informare în masă, a metodelor de diagnostic, tratament, profilaxie și reabilitare, a medicamentelor și altor remedii ce nu au trecut testările de verificare în conformitate cu legislația se interzic*”. Astfel,

8. Cum autoritățile publice din Republica Moldova argumentează presiunea de administrare în masă și promovarea în instituții publice a unui produs medical pentru care studiile clinice finale cu privire la siguranța și eficiența produsului încă Nu au fost finalizate și Nu au fost prezentate oficial?
9. Care este autoritatea de etică și acordul emis pentru efectuarea studiului clinic pentru vaccinul împotriva COVID-19?

Solicităm a enumera toate acordurile emise, pentru efectuarea studiilor clinice pentru fiecare dintre vaccinurile împotriva COVID-19 care sunt administrate pe teritoriul Republicii Moldova, în mod separat.

Conform Legii nr. 263 din 27.10.2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, art. 14 al. (5) „*Pentru efectuarea cercetării biomedicale (a studiului clinic), este obligatoriu acordul unei autorități de etică pentru cercetări biomedicale, care se instituie ca organizație autonomă nonprofit și activează în baza unui regulament aprobat de Guvern.*”

Considerăm inadmisibilă discriminarea la locul de muncă prin prisma vaccinării împotriva COVID-19. Astfel, reamintim că solicitarea administrării unui produs medical nou ca condiție de angajare sau menținere a locului de muncă este ilegală.

Conform Codului Muncii, art. 5 al. b „*se interzice discriminarea în domeniul raporturilor de muncă*” și art. 8 „*orice discriminare, directă sau indirectă salariatului pe alte criteria nelegate de calitățile sale profesionale, este interzisă*”; art. 5 al. e „*egalitatea în drepturi și în posibilități a salariaților*” este unul dintre principiile de bază ale reglementării raporturilor de muncă. „*Angajatorul este obligat să respecte clauzele contractelor individuale de muncă*” art. 10, al (2), iar contractual individual de muncă **nu** include și **nu** poate prevedea vaccinarea împotriva COVID-19. Orice tentativă de a modifica unilateral contractul individual de muncă pentru a include o astfel de clauză este ilegală.

Conform art. 53 al Constituției Republicii Moldova „*(1) Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei.*”

Convenția nr. 248 din 04.04.1997 pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei (Convenția privind Drepturile Omului și Biomedicina), publicat la 30.12.2006 în Tratatul Internațional nr. 38 art.248 MAEIE și ratificată prin Legea nr. 1256 din 19.07.2002 al Republicii Moldova, prevede: art. 5 „*O intervenție în domeniul sănătății nu se poate efectua decât după ce persoana vizată și-a dat consimțământul liber și în cunoștință de cauză*” (2).

Conform Declarației Universale ale Drepturilor Omului (DUDO) nr.12 din 10.12.1948 publicată la 30.12.1998 în Tratatul Internațional nr.1 art. 12, „*Toți oamenii sunt egali în fața legii și au dreptul fără deosebire la o protecție egală a legii*” art. 7 iar refuzul de a accepta injectarea unui produs nou nu anulează această prevedere precum și în art. 23 DUDO „*Toți oamenii au dreptul, fără nici o discriminare, la salariu egal pentru muncă egală*” explicând clar că este inadmisibilă discriminarea la locul de muncă în orice formă.

10. Cât durează imunitatea dată de vaccinul împotriva COVID-19?

Solicităm a enumera termenele pentru fiecare tip de vaccin disponibil în Republica Moldova.

11. Explicați dacă o persoană nevaccinată împotriva COVID-19 poate afecta o persoană deja imunizată sau nu, și dacă da, explicați în ce mod și care sunt avantajele imunizării? iar în acest context:

12. Câte vaccinuri împotriva COVID-19 sunt preconizate și recomandate spre administrare cetățenilor Republicii Moldova (nr. total de doze per persoană)?

13. Care sunt riscurile asociate vaccinării împotriva COVID-19 și care este mecanismul de raportare, monitorizare și analiză a informațiilor cu privire la efectele secundare înregistrate în Republica Moldova?

14. Câte cicluri de amplificare se utilizează pentru diagnosticarea existenței COVID-19 în instrumentul PCR și care este actul normativ prin care autoritățile stabilesc numărul recomandat de cicluri de amplificare a acidului nucleic?

Conform Protocolului clinic național provizoriu ediția IV „*Infecția cu coronavirus de tip nou (COVID-19)*” PCN-371 al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, pentru testarea SARS-CoV-2 „*Confirmarea standard a infecției acute SARS-CoV-2 se bazează pe depistarea secvențelor virale unice prin teste de amplificare a acidului nucleic (NAAT), cum ar fi reacția de polimerizare în lanț și revers-transcriere (rRT-PCR)*” (8). Întrucât rezultatele testelor constituie baza noilor decizii administrative cu caracter coercitiv și de restricționare a unor activități uzuale, cetățenii Republicii Moldova sunt în drept să cunoască plafonul tehnic utilizat în acest instrument de diagnosticare. Subiectul rezultatelor fals-pozitiv este unul controversat, sensibil și poate genera repercusiuni greu de preconizat. Astfel, solicităm a prezenta în scris, clar și expres care este numărul de cicluri de amplificare utilizat în testul PCR de diagnosticare COVID-19 din Republica Moldova. Totodată, solicităm să faceți referință la studiile științifice efectuate pe teritoriul Republicii Moldova sau la cele internaționale recunoscute de către autoritățile naționale, în care se descrie eficiența metodologică a diferitor cicluri de amplificare pentru acest test.

Încălcarea legii privind protecția datelor cu caracter personal se sancționează în conformitate cu legislația civilă, contravențională și penală. Iar încălcarea legislației în domeniul relațiilor de muncă de asemenea generează sancțiuni.

Reamintim că Republica Moldova în *afirmarea aspirațiilor de liberate, independență și unitate națională, fiind conștientă de responsabilitatea și obligațiile față de generațiile actuale și viitoare* (1) se

angajează în mod prioritar a apăra drepturilor cetățenilor Republicii Moldova și nu în a promova interesele entităților publice și private străine.

Referințe bibliografice

- Constituția Republicii Moldova, adoptată la 27.08.1991.
- Convenția nr.248 din 04.04.1997 pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicine. Capitolul 2. Art. 5.
<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/27007>
- EU Parliament question P-005425/2021.
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-9-2021-005425_EN.html
- Ghidul Practic „Managementul complicațiilor severe cauzate de infecția provocată de coronavirus (COVID-19)” aprobat prin Ordinul MSMPS nr. 326 din 27.03.2020 al Republicii Moldova, pg. 9.
<https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2020/07/Ghid-Practic-Managementul-complica%C8%9Biilor-severe-cauzate-de-infec%C8%9Bia-provocat%C4%83-de-coronavirus-COVID-19-ro-aprobat-prin-ordinul-MSMPS-nr.326-din-27.03.2020.pdf>
- Johnson & Johnson <https://clinicaltrials.gov/study/NCT04505722?tab=table>
- Moderna <https://clinicaltrials.gov/study/NCT04470427?tab=table>
- Pfizer/BioNTech <https://clinicaltrials.gov/study/NCT04368728?tab=table>
- Protocolul clinic național provizoriu ediția IV „Infecția cu coronavirus de tip nou (COVID-19)” PCN-371 al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, pg. 5.
<https://ms.gov.md/wp-content/uploads/2023/01/PCN-371-Infec%C8%9Bia-cu-coronavirus-de-tip-nou-COVID-19-editia-VIII-aprobat-prin-ordinul-MS-nr.40-din-27.01.2023.pdf>
- Protocolul clinic național provizoriu ediția IV „Infecția cu coronavirus de tip nou (COVID-19)” PCN-371 al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, pg. 11.
<https://ms.gov.md/wp-content/uploads/2023/01/PCN-371-Infec%C8%9Bia-cu-coronavirus-de-tip-nou-COVID-19-editia-VIII-aprobat-prin-ordinul-MS-nr.40-din-27.01.2023.pdf>
- Regulamentul CE Nr.726/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 31.03.2004 de stabilire a procedurilor comunitare privind autorizarea și supravegherea medicamentelor de uz uman și veterinar și de instituire a unei Agenții Europene pentru Medicamente.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32004R0726>
- Rezumatul caracteristicilor produsului – Vaccin de tip ARNm COVID-19 Pfizer/BioNTech, pg 16.
https://ec.europa.eu/health/documents/community-register/2020/20201221150522/anx_150522_ro.pdf

CLIMATE RESILIENCE - STRATEGIES AND POLICIES BASED ON THE EXAMPLE OF POLAND AND MOLDOVA

Elena MĂRGINEANU

<https://orcid.org/0000-0002-6157-8506>

Free International University of Moldova (ULIM), Chisinau

Arkadiusz TOMASZEK

<https://orcid.org/0000-0002-2463-6578>

Krakow University of Economics, Krakow, Poland

Abstract: In the face of environmental and energy challenges, Europe is pressed to administratively manage the turbulences in the system. Also, climate adaptation and resilience are domains that have a growing influence over the socio-economic aspect of European people's lives. In this context, we examined if similar strategies are applied, with the supervision of European Union, by countries that are not members of EU (Moldova) and countries that are members of EU (Poland), through the policies they implement and administrative instruments at hand. Active steps and procedural commitment for achieving climate resilience in its declarative sense, was observed from both states, yet the available capabilities, including socio-economic, present different approaches in terms of institutional structuring and monitoring. Poland is fairly ahead of Moldova in both aspects - achieved targets and available resources to continuously advance on the trajectory toward the new established goals, yet the ambition of Republic of Moldova is aligned to those of Poland in the limits of its potential.

Keywords: Environment, climate resilience, Moldova, Poland, policy, Europe.

Rezumat: În fața provocărilor de mediu și energie, Europa este presată să gestioneze administrativ turbulențele din sistem. De asemenea, adaptarea și reziliența climatică sunt domenii care influențează din ce în ce mai mult aspectele socio-economice ale vieții europenilor. În acest context, am examinat dacă sunt aplicate strategii similare, cu supravegherea Uniunii Europene, de către statele care nu sunt membre ale UE (Moldova) și state care sunt membre ale UE (Polonia), prin politicile care le implementează și instrumentele administrative disponibile. Pași activi și angajament procedural pentru a atinge reziliența climatică în sensul său declarativ au fost observați în ambele state, însă capacitățile disponibile, inclusiv cele socio-economice, prezintă aporbări diferite în termeni de structurare instituțională și monitorizare. Polonia este mai dezvoltată decât Moldova în ambele aspecte – obiective atinse și resurse disponibile - pentru a continua traiectoria către noile scopuri stabilite, dar ambiția Republicii Moldova este aliniată cu cele ale Poloniei în limitele potențialului său.

Cuvinte cheie: Mediu, rezistență climatică, Moldova, Polonia, politică, Europa.

Climate resilience as a part of Environmental Strategies

Climate resilience subject holds a considerable amount of weight in cooperation discussions in Europe, both within the European Union, as well as in European Neighborhood (Eastern Partnership). Moldova is a non-EU country located in southeastern Europe, while Poland is a member state of the European Union positioned in central Europe. Even though these countries are near each other, they face different problems and threats. Nevertheless, what is common to most countries of the world, including the two mentioned above, is the ongoing climate change and the consequent increase in the occurrence of severe weather phenomena affecting several sectors of the economy, such as agriculture, forestry, water management, biodiversity, energy, construction, transportation, etc. And so, the governments of each country are taking steps in the field of adaptation to ensure the best possible conditions for stable socio-economic development in the face of the risks posed by the upcoming changes.

Poland, as a member state of the European Union, is forced to undertake adaptation measures in its national order. The basis for adaptation activities was outlined for the first time in 2009, in the European Union's strategic documents on adaptation to climate change outlined the framework and provided the basis for the preparation of the *EU Adaptation Strategy of the European Union*. The result of the commitments developed at the EU level was a formulation of a *Strategic Adaptation Plan* for climate-sensitive sectors and areas up to 2020 with an outlook to 2030 (SPA). This plan was adopted in October 2013 by the Council of Ministers, the main declarative objective of which was to ensure sustainable development and the effective functioning of the economy and society under climate change conditions.

Republic of Moldova, a state with candidate status to join the European Union (since 2022), which takes part in the EU neighborhood program, started its path to join the international environmental movement

in 2001 with the adoption of the *Conception of Environmental Policies of Moldova*. It is important to mention that this Concept did not determine the establishment of a strategic environmental framework or the development of policy documents that define quantifiable objectives. During 2014 the environmental policy framework was in the process of development and includes several sectoral policy documents, which reflect objectives and directions of action in different areas, such as waste and chemical management, pollution prevention, biodiversity conservation, food with water and sewage, desertification, forestry, etc. One of the lengthiest and stable strategic documents adopted was *the waste management strategy for the years 2013-2027*, which establishes a set of objectives and measures regarding the collection, transportation, treatment, recovery and disposal of waste in the Republic of Moldova, and in 2014 it was adopted the main policy document in the field – the *National Environmental Strategy 2014-2023* and the *Action Plan for its implementation*. Moldovan government already launched the public consultation phase for the elaboration of the new Environmental Strategy expected until 2030.

Recently, the Republic of Moldova has signed the *Agreement Association to Europe's Program on Environment and Climate Change LIFE*, which will allow the country to implement projects with innovative methods for the 2021-2027 period. The *Association Agreement with European Union Moldova* was signed in 2014, and this allowed a series of transitions in the national legal framework toward European vectors. To achieve its commitment, the EU launched in 2018 two major initiatives which function: EU4Environment (integration into one framework the strategic initiatives to achieve environmental regulation protection) and EU4Climate (a platform to support Eastern partner states to implement environmental policies that contribute to lower the gas emissions in line with Paris Agreement).

The main objectives of Poland's *Strategic Adaptation Plan (SAP)* for climate-sensitive sector include several sub-objectives that can be correlated with other relevant policy documents. Although climate resilience in Poland is mainly regulated by a document targeting climate in a direct manner, for Moldova this issue is viewed through the prism of *environment*, thus the *National Environmental Strategy* is the main strategic document that roots the official discussions on climate change.

Another example of adaptation activities can be aligned to Poland's National Recovery and Resilience Plan (KPO-Krajowy Plan Odbudowy), a program that consists of 54 investments and 48 reforms. It is said to strengthen the Polish economy and make it easier to withstand any crisis, however, in line with EU targets, it is designed to allocate a significant portion of the budget to climate goals (42.7%). The plan covers reforms and investments that started after 1 February 2020 and will end by August 31, 2026. The National Recovery and Resilience Plan is an instrument that has mobilized the Polish government to develop reform directions: an in-depth analysis of the challenges, an assessment of how to mitigate them, and the reprocessing of legal changes within a specific timeframe.

SAP Objective 1. Ensure energy security and good environmental status

Under this objective Poland crafted two important documents: *National Energy and Climate Plan for the years 2021-2030* (NECP¹) and the *Energy Policy of Poland until 2040* (EPP2040). The first was mandated by European Union to ensure its member's aligning efforts to meet common greenhouse gases emissions targets, such as reaching a level of 32% share of renewable energy and reduce the emissions by at least 55% in 2030, thus each member state is obliged to communicate its adjusted plan of NECP from the EU-wide accepted assessment.

The objectives set in the National Environmental and Climate Plan target the following:

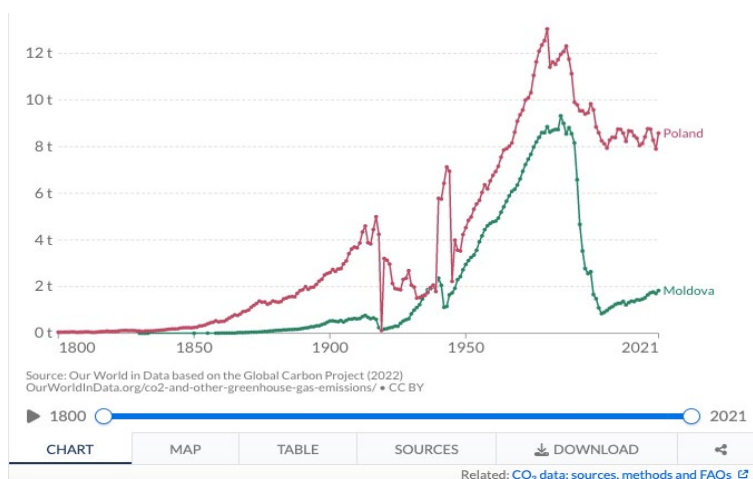
- 7% reduction in greenhouse gas emissions in non-ETS sectors compared to 2005 levels;
- 21- 23 % share of Renewable Energy Sources in gross final energy consumption (the 23% target will be achievable if Poland is granted additional EU funds, including those earmarked for a just transition);
- a 23% increase in energy efficiency compared to PRIMES 2007 forecasts;
- reduction of the share of coal in electricity production to 56-60%. It must be mentioned that such objective is ambition as Poland is the largest hard coal producer in European Union, having around 80% of its electricity generated from coal. The barriers of implementing SAP objective 1 are not only of political nature, but also have high socio-economic reverberations. Recent research of this subject shows that political feasibility should be examined jointly with social and structural policy measures.

SAP Objective 2. Effective adaptation to climate change in rural areas

In 2021, the European Commission adopted *A long-term Vision for the EU's Rural Areas by 2040* with the purpose to identify opportunities in rural areas. The document connects it with the European Green Deal and above-mentioned Energy Plans of Member States. *Renewable energy sources (RES) and climate protection* is a subject openly discussed in combination with rural development policies. The debates are

centered around the Polish Ministry of Agriculture and Rural Development. In Moldova, these components are divided among two central public authority institutions: Ministry of Infrastructure and Regional Development and Ministry of Agriculture and Food Industry. Therefore, if in Poland regional development is inherently associated with agriculture, in Moldova this dimension is rooted in infrastructure development. Poland and Hungary are the countries that have registered the lowest emissions per hectare among EU member-states. The estimative carbon dioxide emissions per capita in Poland is 8,5 tons and Moldova is less than 2 tons. According to Moldova's *Nationally Determined Contribution* (NDC) the GHG emissions in total global emission is 0,026% (Honduras and Papua New Guinea having a bigger indicator compared with Moldova – 0,03%), while Poland accounts for 0,8% out of global share of fossil CO₂ emissions (slightly more records France – 0,9% and Italy – 1%). The impact of these countries is in a radical contrast with indicators for China – over 29% and the United States with over 14% of global share of total world GHG emissions.

Figure 1. Per capita CO₂ emissions: Poland and Moldova

Renewable energies can not replace conventional power plants, but those can support the agricultural domain to improve its efficiency in areas like agri-food production, processing and trade, waste management, water management and others, thus special attention is being directed toward agricultural biogas and hydropower plants. It is however important to start from the premise that RES technologies are not cheaper than conventional myths, but actually more expensive after adding the cost of energy processing, transmission and storage. The solution of projects on energy could achieve success if these are balanced by the local character of rural areas and prevents excessive concentration of systems. The *EU's Rural 2040 Areas Vision* has „investments in renewable jobs” an important anchoring element, stating that in 2018 almost 1,5 million people from EU are employed in the renewable sector with a return of investment in terms of human capital of 12 jobs created for every million euro invested.

While Moldova is not a part of the EU's Emission Trading System (ETS), Poland is known to have a position contradicting the general European narrative. In august 2022, the Polish representatives have declared that EU's ETS must be suspended in order to ensure the European energy security, as the price increases based on procedures and not based on real needs, would put additional pressure on European taxpayers without a proper reasoning due to the asymmetry in the negative consequences felt by people. EU and UNDP support the partial transition into Moldova law of the European ETS system (through EU4Climate platform), starting in the first phase with imposing a set number of companies to monitor, verify independently and report their own greenhouse gas emissions. Currently, Moldova has in place the Law nr.1422 on protection of atmospheric air, in which is described the architecture of monitoring and setting the parameters of air quality (authorizing mechanism included), however in 2022 it was adopted a new law (Law nr.98) that will enter into force in 2024 and implies the elaboration and launch of the:

- National Air Quality Monitoring Network* - RNMCA;
- The National System for Monitoring and Integrated Management of Air Quality* – SNMGICA;
- National Atmospheric Pollutant Emissions Inventory System* – SNIEPA.

We suspect that this new law adopted in the Republic of Moldova has the purpose to prepare the institutional framework for adopting the ETS (carbon credit system) and eventually even a *social credit system* with heavy emphasis on monitoring the environmental behavior of both economic agents as well as individuals.

Institutional framework and policy implementation phase

To be able to achieve the main and specific goals, adaptive actions are needed in categories such as legal and political actions (legislation), organizational actions (strategic planning), information actions, scientific research, and the creation of research programs. *Strategic Adaptation Plan* of Poland must be consistent in its assumption with other national strategies like *National Urban Policy* (the obligation to update it is provided by law at least every 7 years) current one being until 2030, *Strategy for Responsible Development* for the period up to 2020 (including the perspective up to 2030), *The National Environmental Policy 2030*, *National Energy and Climate Plan* for the years 2021-2030, *Energy Policy of Poland until 2040* (EPP2040), *Concept for Spatial Development of the Country 2030*. For Moldova, the main policy documents are the *National Environmental Strategy 2014-2023*, the *Biological Diversity Strategy*, the *National Strategy for Regional Development*, *Water Supply and Sanitation Strategy* until 2028, *Low Emissions Development Strategy 2030* etc.

Moldova has set ambitious objectives in its Environmental Strategy, particularly:

- *Creation of the integrated monitoring system and environmental quality control as well as reduce the pollutant emissions in the atmosphere by 30%* (reflected through Law nr.98 from 2022, forestry inventory, Environmental Impact Assessment institution adjusted after signing the Association Agreement and other instruments).
- *Ensuring access of 80% of population to safe water supply and 65% of population to sewage system and services*. Poland is in a far better situation in regards to water quality, as according to UNECE data, 50% of Poland's drinking water comes from groundwater and is of good quality corresponding to the EU legal requirements. Moldova has technological capability to test only half of the 41 parameters from water quality standards mentioned in the appendix of the law on sanitation.
- *Expand the forest area up to 15% of the country's territory*. Poland has an objective to extend its forest coverage to 33% by 2050. The starting point is 12% for Moldova and 30% for Poland.
- *Improving the quality of surface waters by 50%*.

It should be noted that these strategies, although dealing with climate issues, are drawn up by various ministries or government offices. In Poland, the main resort bodies are the *Ministry of Climate and Environment*, but also by the *Ministry of Development Funds and Regional Policy* or the *Ministry of Agriculture and Rural Development*. In Moldova, all matters in regards to the environment are drawn under the umbrella of the *Ministry of Environment*. Noteworthy is the constant institutional transition that the central public authorities of Moldova are undertaking in order to improve its mechanism to respond to the needs of society and the juxtaposition of the governmental situation. The main national body that regulates the environment in the Republic of Moldova has undergone 5 institutional transformations during its two decades of existence (from 1998 to 2021). The *Ministry of the Environment*, formed after the proclamation of the independence of the Republic of Moldova (1992), temporarily merged with the *Ministry of Construction and Territorial Development* in 1998, after which it returned to its position, being renamed the *Ministry of Ecology and Natural Resources* in 2004. Then it returned to its original title, the *Ministry of the Environment* for a short period, before the main institutional reform of 2017 compressed it repeatedly, but in other subfields - the *Ministry of Agriculture, Regional Development and the Environment* (MADRM). However, in 2021, MADRM was again divided into the *Ministry of the Environment* for the regulation of all natural resources except land resources, which were also assigned for monitoring to the *Ministry of Agriculture and Food Industry*.

The situation of entities in the subordination of the resort Ministry in Moldova and Poland is contrasting. Moldova has a smaller number of authorities divided by subdomain as separate institutions supervised by one or another Ministry – 7 entities subordinated to Moldova's Ministry of Environment compared to 52 entities under the Polish Ministry of Climate and Environment (103 entities being under the Polish Ministry of Agriculture and Rural Development). The main specialized institutions in Moldova are: *Environmental Agency* (the main body that emits authorizations), *Environment Protection Inspectorate IPM* (state control ensuring body), *Moldova Water Agency*, *Moldova Forestry Agency „Moldsilva”*, *State Meteorological Service (SHS)*, *Agency for Geology and Mineral Resources*, the *National Agency for the Regulation of Nuclear and Radiological Activities*. A reason for having such a contrasting number of entities under central authorities of both countries, is the fact that Poland took under the umbrella of the Ministry not just the agencies with direct executive and administrative attributions, but also count for specialized research institutions (which in Moldova were under the Academy of Science until the recent reform on higher education institutions, that reformed the research sector and attached the researched institutions in the structure of state universities). Therefore, some of the Polish subordinated institutions are: *Institute of Power Engineering*, the *Institute of Environmental Protection*, the *Institute for Ecology of Industrial Areas (IETU)*, *National Fund for Environmental Protection and Water Management*, the *State Atomic Energy Agency*, *Inspectorate of*

Environmental Protection (equivalent to Moldovan IPM), *Polish Geological Institute*, *General Directorate for Environmental Protection* etc.

Conclusion

In conclusion, a significant proportion of financial resources from both countries are being redirected toward climate domain. The financial instruments canalized toward environmental protection segment in all its range (climate resilience, adaptation, energy security, water management, etc.) are not only derived from the national budget set in accordance with the yearly plans of the executive, but also through international assistance route, in forms of grants, credits (Moldova as a non-EU member) and structural funds (Poland as an EU member). Both technical, administrative and strategic instruments available to the country correlates with its development stage, Moldova having a significantly fewer number of administrative arms to handle in essence a similar structure of tasks as Poland in regards adaptation to climate resilience. Another difference is the positioning of the relevant inter-disciplinary research institutes, Moldova suffering a *university reform* that detached research institutions from the umbrella of Academy of Science and Ministry of Education, transferring those to higher-education institution and downgrading those to laboratories. From another perspective, laboratories in subordination to specialized environmental agencies have the potential to consolidate their capacity through new policies in this domain. In the same time, we find it remarkably confusing to discover that *green transition*, *energy security* and *digital transition* – concepts that are in their essence contradictory to each other (green transition implies less energy due to the low producing capacity of current green alternatives, energy security requires a match between infrastructure resistance and oscillations of consumption behavior, whereas digital transition implies a direct exponential increase of energy consumption), yet these seem to find a complementing position in the same „sentence” from Poland’s National Recovery Plan, as well as to be presented as a bright example to follow for less developed countries like Moldova.

Bibliographical References

- Moldova National Environmental Strategy 2014-2030. [Accessed on 22.11.22]
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=48131&lang=ro
- Polish Strategic Adaptation Plan to Climate Change by 2020 with the perspective by 2030. [Accessed on 16.11.22]
https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/strategie_plany_programy/Strategiczny_plan_adaptacji_2020.pdf
- European Commission: Recovery and resilience plan for Poland. [Accessed on 15.11.22]
https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility/recovery-and-resilience-plan-poland_en
- Polish National Energy and Climate Plan for the years 2021-2030. [Accessed on 16.11.22]
<https://www.gov.pl/web/klimat/national-energy-and-climate-plan-for-the-years-2021-2030>
- EU assessment of National Energy and Climate Plans. Communication from the European Commission, 2020. [17.11.22].
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1600339518571&uri=COM%3A2020%3A564%3AFIN>
- Brauers, H., Oei, P.y. The political economy of coal in Poland: Drivers and barriers for a shift away from fossil fuels. *Energy Policy*, v.144. 2020.
- A long-term Vision for the EU's Rural Areas – Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040. Communication from the European Commission, 2021.
https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/strategy/strategy_documents/documents/ltvra-c2021-345_en.pdf
- Updated Nationally Determined Contribution of the Republic of Moldova, 2022. [Accessed on 18.11.22]
https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/MD_Updated_NDC_final_version_EN.pdf
- Moldova Law on atmospheric air quality nr. 98 from 14.04.2022. [Accessed on 23.11.22]
https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=113010&p_count=109233&p_classification=01.07&p_classcount=211
- Błaszczuk, P. The challenge of implementing the water framework directive in Poland. Institute of Environmental Protection. [Accessed on 24.11.22]
<https://unece.org/DAM/env/water/documents/poland.pdf>
- Kaliszewski, A., & Jabłoński, M. (2022). Is It Possible for Poland to Achieve the Policy Goal of 33% Forest Cover by Mid-Century?. *Sustainability*, 14(11), 6541.
- Mărgineanu, E. Protecția juridică a ecosistemelor la nivel internațional și național: tendințe contemporane. Teză de doctor. Chișinău, 2022.
- List of entities subordinated to the Ministry of Environment in Moldova. [Accessed on 22.11.22]
<https://mediu.gov.md/ro/content/autorit%C4%83%C8%9Bi-administrative-din-subordinea-ministerului-mediului>
- List of entities subordinated to Ministries of Poland Government. [Accessed on 22.11.22]
<https://www.gov.pl/web/gov/ministerstwa>

ÎNTELEGEREA DIVERGENTELOR CLINICE ȘI PATOLOGICE: IMPLICAȚII MEDICALE ȘI LEGALE

Constantin PISARENCO

<https://orcid.org/0000-0001-5548-4653>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Ion HAIDARLÎ

<https://orcid.org/0009-0004-4499-8076>

Institutul de Ftiziopneumologie „Chiril Draganiuc”, Chișinău

Rezumat: În baza analizei literaturii de specialitate, a actelor normative și legislative, precum și a datelor din propriile cercetări, sunt prezentate aspectele medicale și juridice ale divergențelor dintre diagnosticul clinic și anatomopatologic. Astfel, prin analiza materialelor de arhivă ale Institutului de Ftiziopneumologie “Chiril Draganiuc” s-a stabilit, că procentul de autopsii în perioada 2013-2022 a variat între 68,5% și 94,4%. Având o tendință stabilă de creștere, acest indicator a fost în medie de 83,7%. Procentul divergențelor de diagnostic în această perioadă a variat între 7,0% și 24,5%, media fiind de 14,4%. Tendința de scădere a acestui indicator de la 24,5% în 2013 la 16,8% în 2022 nu a fost concludentă.

Cuvinte-cheie: diagnostic medical, divergență, siguranța pacientului, drept medical.

Summary: Based on the analysis of specialized literature, normative and legislative acts, as well as data from own research, the medical and legal aspects of the divergences between clinical and anatomopathological diagnosis are presented. Thus, through the analysis of the archive materials of Institute of Phthisiopneumology “Chiril Draganiuc” it was established that the percentage of autopsies in the period 2013-2022 varied between 68.5% and 94.4%. Having a stable growth trend, this indicator averaged 83.7%. The percentage of diagnostic discrepancies during this period ranged from 7.0% to 24.5%, with a mean of 14.4%. The downward trend of this indicator from 24.5% in 2013 to 16.8% in 2022 was not conclusive.

Keywords: medical diagnosis, discrepancy, patient safety, medical law.

Introducere

Acțiunile diagnostic-curative, în condițiile asistenței medicale specializate moderne, prezintă un interes deosebit pentru îmbunătățirea continuă a calității acestora. În plan științifico-practic, o semnificație aparte îi revine analizei clinice și anatomopatologice pentru identificarea cauzelor principale și imediate a decesului, tragerea concluziilor retrospective referitor la erorile de diagnostic, la eficiența joasă a activităților terapeutice, cât și la planificarea căilor de reducere a mortalității (Воробьев 13).

Expertiza anatomopatologică oportună cu identificarea cauzei și mecanismului instalării decesului, a erorilor comise în acordarea îngrijirilor medicale și a cauzelor acestora, poate sta la baza evaluării calității asistenței medicale. Materialele investigațiilor anatomopatologice oferă informații precise și oportune despre structura incidenței și cauzele deceselor, calitatea activității diagnostice și terapeutice a instituțiilor medicale.

În ultimii ani, majoritatea (82,4%) autopsiilor anatomopatologice sunt efectuate în cazurile de deces intraspitalicesc și doar 17,6% la decesele instalate în alte locuri (Франк 20). Analiza clinică și anatomopatologică a cazurilor de deces în instituțiile medicale ar trebui să includă și confruntarea diagnosticului clinic final cu cel stabilit post-mortem (Кактурский, Зайратьянц 15). Dacă se constată că decesul este consecința ireversibilă a asistenței medicale, atunci analiza clinico-anatomopatologică ar trebui să fie considerată drept cel mai veritabil mecanism de control și creștere a calității procesului de diagnosticare și tratament.

În cadrul sistemului integral de asistență medicală, analiza clinică și anatomopatologică poate fi considerată, cu siguranță, punctul de pornire pentru generalizarea ulterioară a evaluării calității îngrijirilor medicale acordate populației.

Datele obținute prin analiza clinico-anatomopatologică asigură luarea deciziilor adecvate, dirijate spre îmbunătățirea diagnosticării, tratamentului prompt și corect al bolilor, traumatismelor și intoxicațiilor.

Prin studierea și analiza datelor clinice și anatomopatologice, cât și confruntarea diagnosticelor, se realizează un anumit control științifico-practic colegial asupra calității diagnosticării și tratamentului intravital. Astfel, rolul expertizei anatomopatologice în stabilirea responsabilității materiale și juridice a personalului medical nu a scăzut și chiar este într-o ușoară creștere (Baciu și al. 1; Мишнев О.Д. și al.

17).

Scopul studiului. Evaluarea medicală și juridică a divergențelor de diagnostic clinic și anatomopatologic la decesele intraspitalicești în contextul creșterii calității asistenței medicale și gradului de siguranță a pacientului.

Material și metode

Publicații științifice referitoare la subiectul studiului, selectate prin intermediul motoarelor de căutare din bazele de date medicale; materiale de arhivă ale Institutului de Ftiziopneumologie „Chiril Draganiuc” perioada 2013-2022; fișe medicale de observație clinică (F-003/e), inclusiv epicrize clinice și anatomopatologice; procese-verbale de expertiză anatomopatologică (F-013/e); dări de seamă secția Anatomie patologică; procese-verbale ale conferințelor clinico-anatomopatologice, cât și acte legislative, normative și metodice.

Rezultate și discuții

Gândirea medicală, cât și gândirea oricărei persoane, este conceptuală. Conceptul este o idee în care se reflectă trăsăturile distincte ale obiectelor și fenomenelor realității. Referitor la diagnostic, acesta este o formulă a concluziilor medicale privind starea de sănătate a pacientului examinat, maladia (trauma) existentă sau cauza morții, fiind exprimate în termeni prevăzuți de clasificările și nomenclatoarele bolilor. Procesul de stabilire a diagnosticului se numește diagnosticare. Diagnosticul inițial poate fi incorect, iar investigațiile suplimentare reduc probabilitatea erorilor de diagnostic.

În practica medicală se deosebesc câteva tipuri principale de diagnostic: diagnosticul clinic, diagnosticul anatomopatologic, diagnosticul medico-legal și diagnosticul epidemiologic. Diagnosticul clinic se stabilește pe baza simptomelor, acuzelor pacientului, rezultatelor examinării și istoricului medical, este dinamic și poate fi completat și modificat pe parcursul procesului de tratament, el se modifică pe măsură ce se schimbă starea pacientului și poate fi preliminar, etapizat și final. În funcție de evoluția bolii, diagnosticul clinic la momentul externării pacientului din spital devine diagnosticul clinic final sau diagnosticul clinic final post-mortem în caz de deces.

Diagnosticul clinic poartă o sarcină funcțională cu mai multiple aspecte, care contribuie la: tratamentul succesiv complet și profilaxia secundară; elaborarea măsurilor antiepidemice în timp real; reabilitarea medicală și recuperarea sănătății; pronosticul medical; evaluarea capacității de muncă; selecția profesională și controlul medical în sport; examinarea aptitudinii pentru serviciul militar, capacității de exercițiu; evidența statistică a morbidității și mortalității; formarea modului de gândire clinică și îmbunătățirea acesteia; analiza științifică a problemelor clinice, diagnostice, terapeutice și morfopatologice; evaluarea expertă a standardului de calitate a tratamentului. Dintre toate funcțiile enunțate, prima din listă este principală, deoarece determină tipul de diagnostic medical.

În formularea diagnosticului anatomopatologic se utilizează informația despre modificările morfopatologice organice și tisulare identificate prin necropsie. De aceea, diagnosticul anatomopatologic, fiind, în esență, clinico-anatomopatologic, după autopsie devine mai complet și mai precis și este direcționat spre stabilirea obiectivă a caracterului, esenței și originii proceselor patologice, a stărilor și bolilor, a determinării timpului și secvenței apariției lor, precum și a gradului de dezvoltare și legăturii dintre ele; stabilirea cauzei și mecanismului instalării decesului (Мишнев și al. 17).

Diagnosticul clinic și anatomopatologic sunt construite pe principii similare – de nosologie și etiopatogenie. Fiecare dintre acestea trebuie să reflecte etiologia și patogenia bolii, o secvență logică de modificări argumentate în timp, o caracteristică intranosologică (tipul evoluției, gradul de activitate, stadiul), să fie cât mai complet posibil, să includă întregul complex de modificări patologice, inclusiv cele cauzate de intervenția medicală, să nu fie formal, ci un “diagnostic al unui pacient specific”.

Diagnosticul anatomopatologic, inclusiv examenul histopatologic al țesuturilor și al altor probe biologice, este important pentru confirmarea sau infirmarea diagnosticului clinic și pentru identificarea cauzelor care stau la baza afecțiunii. De asemenea, evaluarea calității asistenței medicale ar trebui să includă elucidarea dacă pacientul a profitat de investigațiile și testele adecvate pentru confirmarea diagnosticului clinic și dacă diagnosticul anatomopatologic a fost realizat în timp util și cu acuratețe.

Confruntarea diagnosticului clinic și anatomopatologic necesită realizată în mod colaborativ de către anatomopatolog și medicul curant, pentru care prezența celui din urmă la autopsie este obligatorie. În Republica Moldova confruntarea diagnosticelor clinic și anatomopatologic se face pe trei rubrici, care trebuie să conțină diagnosticul clinic final și diagnosticul anatomopatologic final: a) boala principală; b) complicații; c) boli concomitente.

Diagnosticul clinic și anatomopatologic principal poate include una sau mai multe unități nosologice

și atunci este numit combinat, iar la formularea sa se identifică: boli concurente – două sau mai multe boli, care în parte poate cauza decesul; boli combinate – care nu sunt fatale în sine, dar în combinație, dezvoltându-se simultan, agravează evoluția bolii principale și în comun duc la un rezultat fatal; boli de fundal – unități nosologice care au jucat un rol important în apariția și evoluția nefavorabilă a bolii principale și au contribuit la apariția complicațiilor grave, uneori fatale.

Rezultatul comparării diagnosticelor este chemat să constate anumite fapte:

- diagnosticul clinic și anatomopatologic principal coincid sau nu; în cazul în care nu coincid, se constată divergență de diagnostic clinic și anatomopatologic ale bolii principale;
- diagnosticul în rubricile “boli de bază”, “complicații” și “boli concomitente” coincide sau nu; în cazul în care nu coincide, se constată divergență între diagnostice din aceste rubrici.

La secțiunea de divergență a maladiei principale se specifică anumite variante:

- divergență de diagnostic în sens nosologic, cauză a procesului sau localizare a leziunii (inclusiv când diagnosticul clinic nu indică localizarea procesului);
- nu a fost depistată una dintre bolile concurente, concomitente, asociate în diagnosticul combinat;
- înlocuirea formei nosologice cu un sindrom, o complicație;
- formularea incorectă a diagnosticului clinic (nerespectarea principiului etiopatogenic, lipsa rubricii, evaluarea complicației ca boală principală sau boală principală ca proces asociat).
- nedepistarea intravitală a iatrogeniilor, în cazul când diagnosticul incorect a condus la o tactică medicală greșită, care a jucat un rol decisiv în rezultatul fatal.

La stabilirea faptului de divergență a diagnosticului bolii principale, se determină categoria acesteia, care indică posibilitatea obiectivă sau imposibilitatea unui diagnostic intravital corect, cât și importanța erorii de diagnostic pentru evoluția bolii.

Categoria I include cazurile în care boala nu a fost depistată la etapele anterioare, iar stabilirea unui diagnostic corect în această instituție medicală nu a fost posibilă din cauza gravității stării pacientului, duratei scurte de aflare a pacientului în spital și a altor dificultăți obiective. Discutarea acestui grup de divergențe de diagnostic se va face la conferințele clinico-anatomopatologice în cadrul instituției respective. Categoria II include cazurile în care boala nu a fost depistată în această instituție medicală din cauza insuficiențelor în examinarea pacientului. Trebuie de luat în considerație faptul că un diagnostic corect nu ar fi avut neapărat un impact decisiv asupra evoluției bolii. Cu toate acestea, diagnosticul corect ar fi putut și ar fi trebuit să fie stabilit. Categoria III include cazurile în care diagnosticul incorect a dus la o tactică medicală greșită, ceea ce a jucat un rol decisiv în rezultatul fatal.

Este de menționat că experiența practică în aplicarea acestor categorii a demonstrat posibilitatea unei interpretări ambigue a lor. Astfel, deoarece eroarea de diagnosticare în categoria II apare doar din motive subiective, totuși, în practică, o parte dintre cazurile de divergențe între diagnostice sunt interpretate de medici ca fiind rezultatul dificultăților obiective de diagnosticare (și nu sunt transferate în categoria I), iar o altă parte – a cauzelor subiective (Паклина și al. 18).

Determinarea categoriei de divergență între diagnosticul clinic și cel anatomopatologic trebuie să fie însoțită obligatoriu de identificarea cauzelor divergenței, adesea, a deficiențelor în activitatea medicului curant.

Indiferent de categoria divergențelor dintre diagnostice, pentru toate au fost stabilite motivele lor obiective și subiective. La motivele obiective sunt referite: durata scurtă de aflare a pacientului în instituția medicală (aflare scurtă); dificultăți în diagnosticarea bolii (atipicitate, manifestări slabe ale bolii și raritatea acestei boli); severitatea stării pacientului (prezența contraindicațiilor obiective). Motivele subiective ale divergențelor includ: examinare insuficientă a pacientului; subestimarea/supraestimarea datelor anamnestice; neglijarea datelor clinice; interpretarea incorectă (neglijare sau supraestimare) a datelor de laborator, radiologice și a altor metode suplimentare de examinare, a concluziei consultantului; examinare insuficientă a pacientului; construirea sau formularea incorectă a diagnosticului clinic final; alte motive. Lipsa echipamentului de diagnostic necesar în instituția medicală și admiterea pacientului într-un profil nepotrivit nu pot servi drept motive obiective pentru divergența diagnosticelor și ar trebui să fie analizate, în primul rând, la comisia curativă și de experți.

După confruntarea diagnosticelor principale, se efectuează o comparare a complicațiilor și bolilor concomitente cele mai importante. Rezultatele corelației dintre diagnostice sunt înregistrate de către anatomopatolog într-o epicriză clinico-anatomopatologică, sunt aduse la cunoștința medicului curant și sunt discutate în mod colegial în cadrul ședințelor de conferință clinico-anatomopatologică sau a comisiei curative de control, care emit concluzia finală asupra categoriei divergenței dintre diagnostice. În acest context, nu doar diagnosticul clinicianului, ci și cel al patologului este supus discuției.

Este important, alături de compararea diagnosticelor, să se clarifice oportunitatea diagnosticului clinic principal, dacă complicațiile au fost diagnosticate la timp sau cu întârziere, și dacă întârzierea diagnosticării a

influențat evoluția bolii. Se consideră că aflarea pacientului în spital este scurtă dacă durează mai puțin de 24 de ore (pentru pacienții de urgență, durata se reduce și se individualizează) (Ordin MS al RM din 24.02.1999).

În diferite țări se aplică diferite metode de confruntare a diagnosticelor clinic și anatomomorfologic. Cu toate acestea, prevăd determinarea “erorii principale”, ceea ce implică stabilirea, pe baza rezultatelor autopsiei, a unui diagnostic clinic omis legat de boala principală sau cauza principală a decesului. Deoarece, identificarea corectă a bolii principale asigură o calitate ridicată a îngrijirii medicale acordate, tradițional se consideră că erorile diagnostice clinice sunt, de obicei, asociate cu rezultate nefavorabile ale stării pacientului (Wachter R.M. 10).

În majoritatea țărilor din lume se utilizează anumite reguli de confruntare a diagnosticelor după sistemul internațional Goldman, ulterior modificate (6). Conform acestui sistem, se deosebesc 3 clase (tipuri) de divergențe ale diagnosticelor: clasa I – diagnostic greșit, care ar fi putut afecta supraviețuirea și ar fi putut necesita modificarea tratamentului; clasa II – diagnostic greșit, care nu a afectat supraviețuirea și nu ar fi necesitat modificarea tratamentului; clasa III – diagnostic secundar greșit, care nu este legat de evoluția bolii.

Conform meta-analizei publicațiilor privind utilizarea sistemului Goldman (Wittekind C., Gradistanac 11), frecvența divergențelor de diagnostic variază, de obicei, între 10-40%. Frecvența divergențelor de clasa I (în sistemul nostru, aceasta este categoria a III-a de divergențe) variază între 2,4-10,7%. Datele privind frecvența claselor de divergență conform sistemului Goldman la Jackson Memorial Hospital (University of Miami, Florida, SUA) sunt interesante. În această instituție medicală, poate cea mai calificată din SUA, procentul celor mai grave cazuri de divergență, corespunzătoare categoriei noastre a III-a, ajunge la aproape 20% (Hyejong, Milikowski 7).

Determinarea clasei de divergență între diagnosticul clinic și cel anatomopatologic trebuie să fie însoțit obligatoriu de identificarea cauzelor divergenței, adesea – a deficiențelor în activitatea medicului curant.

Printre motivele obiective se numără: termene scurte de spitalizare; dificultatea în diagnosticarea maladiei (atipicitatea, manifestările slabe ale maladiei și raritatea acestei maladiei); severitatea stării pacientului (prezența contraindicațiilor obiective).

Motivele subiective ale divergențelor includ: subestimarea/supraestimarea datelor anamnezei, a tabloului clinic, a rezultatelor testelor de laborator și a metodelor instrumentale de cercetare, a concluziilor consultanților; examinarea insuficientă a pacientului; construirea incorectă sau formularea greșită a diagnosticului clinic final; alte motive.

Este important să se țină cont de faptul că, erorilor și cauzele acestora sunt “ascunse” în materialele documentației medicale, iar în cazul “defectelor de tratament” și dezvoltării “iatrogeniei” – adesea sunt cunoscute de către clinician înainte de efectuarea expertizei anatomopatologice (Боробьев 12).

Iatrogenia implică consecințele negative ale acțiunilor (sau inacțiunilor) personalului medical și, în esența lor, indiferent de corectitudinea executării lor, reprezintă un tip de defecte în acordarea asistenței medicale. O parte dintre acestea, care au dus la deces sau la prejudicierea sănătății pacientului din cauza neglijenței, imprudenței sau a lipsei de profesionalism, se încadrează în categoria infracțiunilor medicale.

Publicațiile tematice atestă că divergențele diagnostice între diagnosticul clinic și cel anatomopatologic prezintă o problemă semnificativă în diverse categorii de pacienți și că există multiple cauze și factori care contribuie la aceste divergențe (Baciu și al. 1; Cișlaru și al. 2).

În plan global, procentul de divergențe între diagnosticul clinic post-mortem și cel anatomopatologic este aproape constant și variază între 10-20%. De asemenea, există o regularitate clară, aproape matematică: cu cât procentul de autopsii este mai mare, cu atât procentul de divergențe este mai mic și invers. Acolo unde procentul de autopsii este minim, procentul de divergențe crește până la 30% și chiar mai mult (Кактурский, Зайратьянц 14). Șaizeci și doi de ani în urmă, acad. Ippolit Davîdovski a constatat că aproximativ o treime dintre apendicele îndepărtate, în urma examinării histologice, s-au dovedit a fi normale (14).

În stadiul actual al diagnosticului instrumental preoperator rafinat în chirurgie, s-a înregistrat nu doar o scădere a numărului total de apendicetomii, ci și o scădere a proporției apendicitei simple în materialul chirurgical (Пехачев В.П. 19). În același timp, la confruntarea diagnosticelor clinic și anatomopatologic, se constată divergențe în 17,9% din cazuri, în timp ce proporția proceselor mici și fără modificări, în materialul chirurgical este de 11,2%. Și, astfel, dezvoltarea și implementarea în practica clinică a unor noi metode de verificare sau excludere a apendicitei, forma distructivă, continuă să fie una dintre sarcinile importante ale chirurgiei (Болознева 12).

Confruntarea diagnosticelor în cazul sepsisului la pacienții decedați în secția de reanimare chirurgicală a evidențiat divergențe de diagnostic în 28,0% dintre cazuri. Concomitent, în 5,0% dintre cazuri s-a identificat o divergență de diagnostic de categoria I și în 23,0% – categoria II, conform sistemului Goldman (Марынов și al. 16).

Prevalența divergențelor diagnostice poate fi, de asemenea, influențată de condițiile în care este

efectuată autopsia, cum ar fi calitatea prelevării și prelucrării mostrelor, experiența și calificarea medicului anatomopatolog. De exemplu, studiul calității îngrijirilor medicale acordate pacienților cu tuberculoză pulmonară a relevat o divergență între diagnosticul clinic și cel anatomopatologic în 6,4% din cazuri. Totodată, în 90,0% din cazuri s-au constatat numeroase defecte la completarea documentației medicale. În plus, s-a constatat, că examenul histologic a fost efectuat doar la jumătate din cazuri, iar examenul bacteriologic prevăzut de standard nu s-a efectuat deloc (Wachter 10).

Prin analiza materialelor de arhivă ale IMSP Institutul de Ftiziopneumologie “Chiril Draganiuc” s-a stabilit, că procentul de autopsii în perioada 2013-2022 a variat între 68,5% și 94,4%. Având o tendință stabilă de creștere ($R^2=0,7542$), acest indicator a fost în medie de 83,7%. Procentul divergențelor de diagnostic în anii menționați a variat între 7,0% și 24,5%, având o medie de 14,4%. Cu toate acestea, tendința de scădere a acestui indicator de la 24,5% în 2013 la 16,8% în 2022 nu a fost concludentă ($R^2=0,3097$).

Toate cazurile de divergență între diagnostice au fost discutate în cadrul ședințelor conferințelor clinico-anatomice sau ale comisiei curative de control. În urma discuțiilor, s-a stabilit că motivele divergenței de diagnostice în majoritatea cazurilor au fost obiective (termene scurte de spitalizare și severitatea stării pacientului). În 35,2% din cazuri, cauzele divergenței de diagnostice au fost de natură subiectivă (subestimarea datelor clinice sau paraclinice; investigație insuficientă; construirea sau formularea incorectă a diagnosticului clinic final). Divergențele de diagnostic identificate se refereau la categoria I și mai rar la categoria II, adică erau determinate fie de motive independente de medic, fie de deficiențe în acordarea asistenței medicale, care nu au avut un impact decisiv asupra rezultatului fatal al bolii (de exemplu, determinarea incorectă a locului principal al patologiei în diagnosticul clinic final din cauza nerespectării de către medici a regulilor pentru stabilirea diagnosticului în 15,2% din cazuri). Conform sistemului Goldman, divergențele identificate între diagnosticul clinic final și cel anatomopatologic corespundeau categoriei III-IV, mai rar categoriei II.

Divergențele dintre diagnosticul clinic și cel anatomopatologic reprezintă o problemă semnificativă, care atrage atenția nu doar a organizațiilor de sănătate, ci și a organelor de drept. Un diagnostic incorect poate duce la tratamente inefficiente sau poate agrava starea de sănătate a pacientului. Această situație nu doar afectează sănătatea pacientului, dar poate genera și anxietate și stres adițional atât pentru pacienți, cât și pentru familiile acestora.

Tratamentele neadecvate sau inutile cresc costurile pentru sistemul de sănătate și pot implica cheltuieli semnificative pentru pacienți, care nu beneficiază de un tratament eficient.

În plus, divergențele în diagnosticare pot submina încrederea pacienților în competența sistemului de sănătate, inclusiv în cea a personalului medical. Acest lucru poate avea consecințe negative asupra raportului dintre pacienți și furnizorii de servicii medicale, putând afecta colaborarea și comunicarea eficientă în cadrul procesului de tratament.

Divergențele sus menționate reprezintă un interes sporit de către instituțiile medicale și organele de drept, datorită că, instituțiile medicale doresc să ofere îngrijire de cea mai înaltă calitate și să se asigure că toți pacienții primesc un diagnostic corect și în timp util. Totodată, divergențele în procesul de diagnosticare pot provoca potențiale probleme legate de formarea și competența profesională a medicilor, având un impact direct asupra calității serviciilor medicale.

Este important de menționat că erorile de diagnosticare pot duce la plângeri din partea pacienților, care pot afecta imaginea unui spital, a unei clinici sau a întregului sistem de sănătate, compromițând încrederea societății în calitatea serviciilor medicale.

Implicațiile juridice ale erorilor medicale și neglijenței pot avea efecte majore și pe termen lung. Pe lângă consecințele directe pentru pacient, există o serie de repercusiuni care pot afecta personalul medical și instituțiile medicale.

Odată ce reputația unui medic sau a unei instituții este afectată, recâștigarea încrederii societății poate deveni o sarcină dificilă. Pacienții pot ezita să solicite serviciile acestor medici sau instituții, având senzația că îngrijirea oferită nu corespunde standardelor dorite.

Pentru un cadru medical, acuzațiile privind o eroare medicală sau neglijența pot avea consecințe devastatoare din punct de vedere emoțional. Această situație poate duce la anxietate, stres și poate afecta capacitatea sa de a oferi îngrijire medicală ulterioară. Erorile pot chiar duce la revocarea licenței sau a acreditării medicului, ceea ce poate însemna încheierea carierei sale în domeniul medical.

Instituțiile cu un istoric afectat de erori medicale sau acuzații de neglijență pot întâmpina dificultăți în recrutarea și menținerea personalului medical cu experiență. Medicii sau instituțiile cu reputația afectată pot întâmpina dificultăți în stabilirea de parteneriate sau colaborări cu alți specialiști sau centre medicale.

Actualmente, reprezentanții instituțiilor de sănătate se implică activ în discuțiile privind problemele serviciului anatomopatologic, solicitând informații referitor la numărul de divergențe între diagnosticul clinic și cel anatomopatologic. Asemenea atitudine a organelor de aplicare a legii asupra problemelor de corelație

clinico-anatomică plasează aceste probleme în prim plan și, astfel de abordare a reprezentanților organelor de investigație față de evaluarea divergențelor în diagnosticare devine specifică. Aceștia consideră că indicatorul divergențelor ar trebui redus la zero ca indicator al erorilor în munca medicilor (Кактурский, Зайратьянц 14).

În acest sens, observăm, că divergența între diagnostice, ținând cont de cauza divergenței, poate avea consecințe de severitate variată nu numai pentru pacient, ci și pentru cadrul medical, cât și pentru instituția medicală. Astfel, în cazul în care se stabilește că există divergențe dintr-un motiv subiectiv, precum acțiuni/inacțiuni ale unui cadru medical, care au adus prejudicii sănătății și vieții pacientului, pe lângă consecințele etic-morale (pierderea încrederii, stres și suferință emoțională, responsabilitate morală), pot apărea și anumite consecințe juridice, inclusiv:

- *Acțiuni civile.* Pacientul sau familia acestuia poate intenta un proces civil împotriva medicului sau a instituției medicale pentru a solicita despăgubiri, inclusiv compensarea pentru cheltuieli medicale, pierderea veniturilor, suferința emoțională și durerea fizică (Codul Civil al RM).

- *Acțiuni penale.* În cazurile grave de neglijență sau de conduită imprudentă, care au avut drept consecință prejudicii grave sau decesul pacientului, medicul poate fi inculpat penal. Acuzațiile penale pot varia în funcție de legislația locală și de gravitatea faptei. Conform art. 213 Codul Penal al Republicii Moldova, încălcarea din neglijență de către medic sau de către un alt lucrător medical a regulilor sau metodelor de acordare a asistenței medicale, dacă aceasta a cauzat decesul pacientului, se pedepsește cu închisoare de pînă la 3 ani cu/fără privarea dreptului de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani (5).

- *Sancțiuni disciplinare.* Autoritățile de reglementare a profesiilor medicale pot impune sancțiuni administrative medicului responsabil pentru eroarea sau neglijența, care a cauzat prejudicii pacientului. Aceste sancțiuni pot include avertismente, suspendarea sau revocarea licenței de practică, sau impunerea de condiții asupra exercitării profesiei (Codul Muncii al RM).

Mai mult, implicațiile juridice ale erorilor medicale sau a neglijenței pot afecta reputația medicului și a instituției medicale, ceea ce poate avea consecințe negative asupra carierei profesionale și a posibilității de a atrage noi pacienți.

În cele din urmă, în condițiile asigurării medicale obligatorii, pentru divergențele în diagnosticare de categorie II și III, instituțiile medicale sunt supuse nu numai sancțiunilor punitive, ci nu li se acoperă nici cheltuielile financiare pentru tratamentul pacientului.

Este clar, că actualele instituții medicale sunt interesate, în special, de indicatori obiectivi și imparțiali, care caracterizează calitatea îngrijirii medicale.

Profesioniștii din domeniul sănătății trebuie să beneficieze formare continuă pentru a fi la curent cu noile cercetări și să se adapteze la evoluția tehnologică. Colaborarea eficientă este esențială, în special în discuțiile privind indicațiile pentru biopsie, rezultatele testelor și tabloul clinic al pacientului. De asemenea, analiza retrospectivă a cazurilor în care există divergențe majore între diagnosticul clinic și cel anatomopatologic poate modifica standartele.

Pentru instituțiile medicale, este important să elaboreze protocoale clare pentru a minimiza erorile, investițiile în echipamente moderne și sisteme de informații medicale pot ajuta considerabil în procesul de diagnostic. Este esențial, de asemenea, crearea unui mediu de promovarea a raportării erorilor și analiza acestora, evitând crearea unei culturi bazate pe vinovăție.

Stabilirea și menținerea unor standarde clare pentru practica anatomopatologică și comunicarea cu clinicienii sunt esențiale pentru coerență și reducerea erorilor. Monitorizarea și evaluarea periodică a practicilor clinice și anatomopatologice pot evidenția tendințe, probleme sau oportunități de îmbunătățire. Colaborarea tuturor acestor entități, cu un angajament clar față de calitatea îngrijirilor medicale și siguranța pacientului, poate face progrese semnificative în reducerea divergențelor de diagnostic și în îmbunătățirea rezultatelor pentru pacienți.

În acest context, cazurile de divergențe între diagnosticul clinic și cel anatomopatologic trebuie să fie subiectul unor discuții profesionale constructive în comunitatea medicală, cu adoptarea, dacă este necesar, și prevenirea consecințelor sale etic-morale și juridice, este esențial ca medicii să acorde o atenție deosebită calității asistenței medicale, să respecte protocoalele și ghidurile de practică, să participe la educația continuă și să colaboreze cu colegii lor în efortul comun de a asigura siguranța și bunăstarea pacientului. Instituțiile medicale ar trebui să promoveze cultura calității și a responsabilității, să încurajeze comunicarea eficientă între profesioniști și să pună în aplicare măsuri de prevenire a erorilor și a neglijenței (Ordinul MS al RM nr. 722 din 16.07.2012).

Prin urmare, reducerea divergențelor între diagnosticul clinic final și diagnosticul anatomopatologic necesită un efort coordonat și susținut de partea profesioniștilor din domeniul sănătății, instituțiilor medicale

și autorităților de reglementare. Prin promovarea unei culturi a siguranței și a învățării, îmbunătățirea comunicării și colaborării interdisciplinare, utilizarea tehnologiei și a datelor pentru a informa procesul de diagnostic, și sprijinirea cercetării și inovării, este posibil să se reducă riscul de erori medicale și neglijență și să se asigure că pacienții profită de îngrijirea medicală de cea mai înaltă calitate.

Astfel, materialele prezentate demonstrează rolul important al corelației clinico-anatomice în evaluarea calității asistenței medicale, precum și necesitatea reglementării corespunzătoare a acestor roluri prin acte legislative și normative.

Concluzii

Evaluarea calității asistenței medicale trebuie să se concentreze pe identificarea corectă și oportună a bolii, precum și pe identificarea cauzelor subiacente ale acesteia. Atât diagnosticul clinic, cât și diagnosticul anatomopatologic sunt importante în evaluarea calității asistenței medicale, iar o abordare integrată și interdisciplinară poate asigura o evaluare precisă și completă a calității asistenței medicale.

Confruntarea diagnosticului clinic și anatomopatologic contribuie expresiv la determinarea gradului de precizie a stabilirii diagnosticului clinic. Când diagnosticul clinic a fost greșit sau tratamentul a fost ineficient, diagnosticul anatomopatologic poate conduce la identificarea cauzelor eșecului terapeutic, dacă a fost comisă o eroare și ce consecințe ar putea avea, precum și la trasarea măsurilor de îmbunătățire a calității îngrijirilor medicale ulterior.

Analiza divergențelor poate contribui la identificarea problemelor sistemice care pot duce la divergențe, cum ar fi erorile de comunicare între medici și laboratoare sau probleme cu procedurile de prelevare și analiză a mostrelor. De asemenea, poate ajuta la îmbunătățirea instruirii medicale și la perfectarea mai calitativă a protocoalelor de diagnostic și tratament.

Evaluarea divergenței dintre diagnosticul clinic și anatomopatologic poate fi un instrument important pentru creșterea calității asistenței medicale și a siguranței pacientului, cât și pentru reducerea numărului de erori medicale, îmbunătățirea comunicării și colaborării între profesioniștii din domeniul sănătății.

Referințe bibliografice

- Baciu, Gheorghe și al. Abordarea juridică a cauzalității și divergențelor de diagnostic în malpraxis. În: Revista Institutului Național al Justiției, 27.4 (2013), p. 22-26.
- Cișlaru, Albina și al. Divergențele dintre diagnosticul clinic și cel morfologic: noțiunea, clasificarea, cauzele. In: Revista științifico-practică "Info-Med", 27.1 (2016):, nr. 1(27), p. 215-221.
- Cod Nr. 1107 din 06-06-2002. Codul Civil al Republicii Moldova. Publicat: 22-06-2002 în Monitorul Oficial Nr. 82-86 art. 661. Modificat LP205 din 26.11.20, MO360-371/25.12.20 art.295; în vigoare 25.12.20.
- Cod Nr. 154 din 28-03-2003 Codul Muncii al Republicii Moldova. Publicat: 29-07-2003 în Monitorul Oficial Nr. 159-162 art. 648. Modificat LP219 din 21.07.22, MO257-263/12.08.22 art.516; în vigoare 01.09.22. LP195 din 14.07.22, MO246-250/05.08.22 art.478; în vigoare 01.09.22.
- Cod Nr. 985 din 18-04-2002. Codul Penal al Republicii Moldova. Publicat: 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195. Versiune în vigoare din data 31.03.16 în baza modificărilor prin LP223 din 03.12.15, MO361-369/31.12.15 art. 681.
- Goldman, L.; Sayson, R.; Robbins, S. et. al. The value of the autopsy in three medical eras. In: N. Engl. J. Med., 308.17 (1983), p. 1000-1005.
- Hyejong, S.M., Milikowski C. Comparison of clinical diagnoses and autopsy findings: six-year retrospective study. In: Arch. Pathol. Lab. Med., 141.9 (2017); 1262-1266.
- Ordin Ministerului Sănătății al Republicii Moldova din 24.02.1999. Regulamentul expertizei medico-legale a cadavrului. Chișinău, 1999.
- Ordinul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova nr. 722 din 16.07.2012. Cu privire la ameliorarea activității serviciului anatomopatologic și citologic în Republicii Moldova.
- Wachter, R.M. Why diagnostic errors don't get any respect – and what can be done about them. In: Health Affairs, 29.9 (2010), p. 1605-1610.
- Wittekind, C., Gradistanac T. Post-mortem examination as a quality improvement instrument. In: Dtsch. Arzte bl. Int., 115.39 (2018), p. 653-658.
- Болотнева, Ю.С. Клинико-морфологические сопоставления при аппендиците. In Бюллетень Северного государственного медицинского университета, 1 (2014), p. 23-24.
- Воробьев, С.Л. Научное обоснование совершенствования системы анализа летальных исходов: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Москва, 2009. 24 с.
- Давыдовский, И.В. Проблема причинности в медицине (этиология). М.: Государственное изд-во медицинской литературы. 1962.
- Кактурский, Л.В., Зайратьянц, О.В. Клинико-анатомические сопоставления в оценке качества медицинской

помощи. In: Судебная медицина, 5.2 (2019, с. 4-10.

Магруппов, Б.А. și al. Сопоставление заключительного клинического и патологоанатомического диагнозов при сепсисе. In: Архив патологии, 84.4) 2022, с. 38-44.

Мишинёв, О.Д. și al. Статистика летальности и расхождений диагнозов по данным аутопсий в 2000-2005 гг. (взрослая сеть). In: Заместитель главного врача, 4.4 (2007).

Паклина, О.В. și al. Клинико-анатомический анализ летальных исходов на современном этапе. In: Научные ведомости, 21.1. (2013), с. 106-113.

Рехачев, В.П. Острый аппендицит: монография. Архангельск: Изд-во Северного государственного медицинского университета, 2010.

Франк, Г.А. Состояние и основные задачи развития патологоанатомической службы Российской Федерации: Отраслевое статистическое исследование за 2018 год. Москва: Медицина, 2019.

MOTIVAREA HOTĂRĂRII JUDECĂTOREȘTI – GARANȚIE GENERALĂ IMPLICITĂ A DREPTULUI DE ACCES LA JUSTIȚIE

Eugeniu TROCIN

<https://orcid.org/0009-0005-4248-9144>*Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău*

Rezumat: Asigurarea unui acces efectiv la justiție în condițiile unui proces echitabil presupune că hotărârile pronunțate pe caz trebuie să fie motivate pentru a permite instanței superioare de a verifica corespunderea hotărârii pronunțate cu legea, în cazul în care acestea sunt atacate cu apel sau recurs, or, nu numai nemotivarea hotărârii, dar și motivarea insuficientă sau motivarea în termeni generali, vagi, reprezintă motiv de casare, întrucât motivarea unei hotărâri trebuie să fie clară și precisă, să se refere la probele administrate în cauză și să fie în concordanță cu acestea, să răspundă în fapt și în drept la toate aspectele incidente în cauză, să conducă în mod logic și convingător la soluția din dispozitiv, să cuprindă, motivele de fapt și de drept care au format convingerea instanței, precum și cele pentru care s-au înlăturat cererile/apărările părților.

Cuvinte cheie: acces la justiție, proces echitabil, hotărâre judecătorească, motivare, hotărâre motivată.

Summary: Ensuring effective access to justice under the conditions of a fair trial requires that the judgments handed down on a case must be reasoned to allow the higher court to verify the conformity of the judgment handed down with the law, if they are challenged by appeal or recourse, or, not only the non-reasoning of the decision, but also the insufficient reasoning or the reasoning in general, vague terms, is a reason for annulment, because the reasoning of a decision must be clear and precise, refer to the evidence administered in the case and be consistent with these, to respond in fact and in law to all the incidental aspects in question, to lead logically and convincingly to the solution in the appliance, to include the factual and legal reasons that formed the conviction of the court, as well as those for which the requests/defenses of the parties were removed.

Keywords: access to justice, fair trial, court decision, motivation, reasoned decision.

Introducere. Justiția este percepută ca fiind acel mecanism destinat soluționării unui conflict juridic și care se realizează prin aplicarea legii de către sistemul judiciar în cadrul unor proceduri penale, civile, administrative, de arbitraj și constituționale (Наделяева 60-65).

Justiția prezumă și faptul că judecătorul care a fost investit cu soluționarea unei cereri nu poate refuza judecata, sub sancțiunea denegării de dreptate (Ionescu, 49), întrucât nicio altă autoritate decât instanțele judecătorești legal instituite nu poate înfrăptui justiția.

Prin pronunțarea unor hotărâri care, se bucură de autoritatea lucrului judecat și de forță executorie, justiția reprezintă acel instrument în care oamenii cred că-i poate apăra atunci când drepturile și interesele legitime le sunt încălcate (Muraru, Iancu 268).

Realizarea funcțiilor diferite justiției (de a interpreta și aplica legile în cazuri concrete, de a judeca și aplica sancțiuni, de a face dreptate) este asigurată de regulile de desfășurare a activității de judecată, precum: publicitatea, oralitatea și contradictorialitatea dezbaterilor, obligația de motivare a hotărârilor, posibilitatea exercitării căilor de atac (Muraru, Tănăsescu 36).

Subsecvent, un proces echitabil este asigurat prin anumite garanții explicite, (dreptul la un tribunal instituit de lege, independent și imparțial, dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil și public), implicite (motivarea hotărârilor judecătorești și egalitatea armelor) și speciale (prezumția de nevinovăție și dreptul la apărare) (Renucci 355).

Prin urmare, indiferent dacă este vorba de încheieri (prin care instanțele se pronunță asupra măsurii arestării preventive, asupra liberării provizorii, a revocării, înlocuirii încetării de drept a măsurilor preventive, a abținerii sau recuzării, asupra probatoriului solicitat în cauză etc.), sentințe (pronunțate asupra fondului cauzei, în materia executării pedepsei, a măsurilor asigurătorii), decizii (în apel sau în recurs), instanțele au obligația de a motiva în fapt și în drept soluțiile sau măsurile dispuse, în vederea garantării bunei administrări a justiției și demonstrării părților că au fost ascultate (7).

Actualitatea temei abordate rezidă în faptul că prin motivarea hotărârii, judecătorul trebuie să demonstreze în mod logic deplina concordanță dintre soluția din cauza respectivă și realitate, întrucât o motivare corectă presupune răspunsuri precise la toate capetele de cerere și la toate apărările formulate pe baza tuturor probelor administrate în cauză, a argumentelor și raționamentelor juridice, a principiilor și a regulilor de drept substanțial și procesual.

Din această perspectivă, susținem opinia că, motivarea unei hotărâri nu reprezintă o problemă de volum, ci una de conținut, deoarece instanța trebuie să prezinte motivele care au determinat-o să pronunțe soluția, iar nu stări descriptive, fără relevanță pentru rezolvarea pricinii (Boroi 455).

Scopul studiului constă în elaborarea unei analize a principiului motivării hotărârii atât ca garanție implicită a unui proces echitabil, cât și garanție generală implicită a dreptului de a acces la justiție.

În vederea atingerii scopului trasat, se evidențiază următoarele obiective:

- analiza conceptelor cu privire la principiul motivării hotărârii judecătorești;
- determinarea rolului principiului motivării hotărârii judecătorești în cadrul unui proces echitabil;
- analiza jurisprudenței CEDO cu privire la obligativitatea respectării principiului motivării hotărârii judecătorești;
- formularea unor recomandări de modificare a cadrului normativ în vederea asigurării efective a principiului motivării hotărârii judecătorești ca garanție a dreptului de a acces la justiție.

Este de menționat că, atât în Codul Calimach al Moldovei – 1817, cât și în Legiuirea lui Caragea Vodă (Codul Caragea al Munteniei) au fost inserate transformări de esență în domeniul dreptului procesual, determinate, mai cu seamă, de măsura modernizării instanțelor începută încă din vremea lui Alexandru Ipsilanti. Astfel, au fost introduse condicile de judecată la toate instanțele, iar formularea în scris a hotărârilor și motivarea lor cu arătarea capului de pravilă (menționarea legii pe care se bazează) au constituit un progres însemnat în domeniu. Totodată, vechiul probatoriu bazat pe misticism a trecut pe plan secundar în detrimentul înscrisurilor laice, a depozițiilor de martori oculari și cercetările instanței, iar instituția reprezentării ca mijloc de asigurare a accesului la justiție a fost pe larg recunoscută odată cu introducerea în justiție a mandatarilor sau avocaților (vechili de judecăți) (Negru 98).

Astfel, în scopul aflării adevărului, aprecierea fiecărei probe a început să se efectueze de către instanța de judecată ca urmare a examinării conjugate a tuturor probelor administrate, iar rezultatele trebuiau să fie motivate în mod obiectiv și sub toate aspectele, or motivarea constă anume în faptul că la admiterea unor probe și la respingerea altora judecătorul este obligat să prezinte argumentele unei asemenea soluții.

Motivarea ar trebuie să cuprindă câteva elemente cheie: legislația și, după caz, practica judecătorească pe care instanța de judecată le consideră relevante cauzei; circumstanțele de fapt stabilite care susțin concluzia instanței de judecată și elementele componenței de infracțiune; motivele din care respinge argumentele esențiale invocate de părți.

În cauza Muhina contra Republicii Moldova (8), Curtea Europeană a condamnat statul nostru pentru faptul că a admis atât o acțiune depusă în afara termenului legal, cât și pentru eșecul instanțelor judecătorești de a oferi o motivare justificată și suficientă cu privire la aplicabilitatea excepției prevăzute la art. 276 din Codul civil.

Prin urmare, obligativitatea motivării hotărârilor judecătorești constituie și o exigență a art. 6 alin. (1) din Convenția Europeană, iar nemotivarea se prezintă ca un viciu a procedurii de judecată care afectează puterea actului judecat, or, dreptul de a fi auzit include nu doar posibilitatea de a aduce argumente instanței, dar și obligația corespunzătoare a instanței de a arăta, în motivarea sa, motivele pentru care anumite argumente au fost acceptate sau respinse (3).

Instanța europeană a recunoscut instanțelor naționale și o anumită marjă de apreciere în alegerea argumentelor cu privire la admiterea probelor solicitate de o parte în proces, însă cu condiția de a fi justificată această măsură prin prezentarea publică a motivelor care au stat la baza admiterii sau respingerii probelor (6).

În materie penală, instanța de judecată este obligată, de asemenea, să motiveze: stabilirea pedepsei cu închisoare, dacă sancțiunea legii penale prevede și alte categorii de pedepse; raționamentele aplicării unei pedepse mai ușoare decât cea prevăzută de lege, or, aplicarea unei condamnări cu suspendarea condiționată a executării pedepsei; rezolvarea chestiunilor legate de condamnarea cu suspendarea condiționată a executării pedepsei sau de aplicarea altor categorii de liberare de pedeapsa penală.

Astfel, obligația motivării se impune pentru a dovedi că judecătorii au examinat fiecare pretenție sau obiecție pe care au prezentat-o părțile și, totodată, pentru a se da posibilitate instanțelor superioare să controleze dacă judecarea s-a făcut cu respectarea legii (Belei 86).

Practica motivării hotărârilor judecătorești de cele mai multe ori este una dezamăgitoare, mai ales prin întinderea excesivă a considerentelor în detrimentul calității motivării (Iacub 105; Popa 8), fapt ce denaturează calitatea actului de justiție. În asemenea circumstanțe, pentru a fi asigurat un acces efectiv la justiție, este necesar ca instanțele de judecată să examineze efectiv problemele esențiale care îi sunt supuse aprecierii și să indice temeiul de drept concret al soluției sale, fără formulări echivoce, or, singura garanție că instanța a analizat susținerile părților, argumentele și probele administrate o reprezintă anume motivarea hotărârii judecătorești (4).

Motivarea reprezintă și o operațiune administrativă, fiind obligatorie și în cazul emiterii unui act administrativ individual, întrucât se indică temeiurile esențiale de drept și de fapt pe care le-a luat în considerare autoritatea publică pentru decizia sa, mai ales, în cazul deciziilor discreționare.

Astfel, motivarea completă a unui act administrativ individual cuprinde:

a) motivarea în drept – temeiul legal pentru emiterea actului administrativ, inclusiv formele procedurale obligatorii pe care se bazează actul;

b) motivarea în fapt – oportunitatea emiterii actului administrativ, inclusiv modul de exercitare a dreptului discreționar, dacă este cazul;

c) în cazul actelor administrative defavorabile – o descriere succintă a procedurii administrative care a stat la baza emiterii actului: opinii ale participanților contrare conținutului final al actului.

Menționăm că, egalitatea armelor presupune ca fiecare parte a unui proces, indiferent dacă este în materie administrativă, civilă sau penală, trebuie să aibă posibilitatea rezonabilă de a-și prezenta punctul de vedere în fața tribunalului în condiții care să nu o dezavantajeze față de celelalte părți ale procesului sau față de acuzare (19), fiind numai astfel asigurat un acces efectiv la justiție în cadrul unui proces echitabil, or, potrivit Hotărârii Plenului CSJ nr. 5 din 19.06.2006, orice sentință se adoptă în numele legii, fapt ce condiționează legalitatea și temeinicia ei (10).

Principiul „egalității părților” ori într-o altă formulare „egalității armelor” semnifică anume faptul că toate persoanele au o vocație egală de a avea acces la justiție, de a fi judecate de aceleași instanțe, după aceleași reguli de procedură și garantând o vocația egală a părților la aceleași drepturi, la aceleași probe, la aceleași apărări, la aceleași căi de atac (Tăbărcă 43).

Subsecvent, orice sentință judecătorească trebuie să fie legală, întemeiată și motivată, bazându-se pe principiile generale ale efectuării justiției: contradictorialitatea procesului, egalitatea cetățenilor în fața judecății și a legii, respectarea cinstei și demnității persoanei, cercetarea nemijlocită și publică a probelor, cercetarea sub toate aspectele, completă și obiectivă, a probelor prezentate și administrate, respectarea cerințelor privind publicitatea, secretul deliberării judecătorilor, or, legalitatea reprezintă un element indispensabil al statului de drept, iar conformarea tuturor acțiunilor și activităților legii constituie o cerință fundamentală a statului de drept (Costachi 25).

Motivarea calitativă nu poate fi neglijată în favoarea celerității, or, caracterul rezonabil al unei întârzieri a executării trebuie determinată având în vedere, în special, complexitatea procedurilor de executare, propriul comportament al reclamantului și cel al autorităților competente, precum și suma și natura compensației acordate de către instanța judecătorească (5).

Reieșind din raționamentele expuse, precum și având în vedere rolul principiului motivării hotărârii judecătorești în cadrul unui proces echitabil, considerăm oportun operarea următoarelor modificări a cadrului normativ, fapt ce va permite în final asigurarea efectivă a principiului motivării hotărârii judecătorești ca garanție a dreptului de a avea acces la justiție:

- modificarea art. 239 din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30 mai 2003, având următorul cuprins:

„Articolul 239. Hotărîrea judecătorească

(1) În scopul confirmării respectării de către judecător a principiilor dreptului la un proces echitabil, hotărîrea judecătorească trebuie să fie legală, suficient motivată și să se întemeieze numai pe circumstanțele constatate și probele cercetate în ședință de judecată.

(2) Hotărîrea judecătorească trebuie să se redacteze într-un limbaj clar, simplu și accesibil pentru a putea fi înțeleasă, cu invocarea coerentă, consecventă și lipsită de ambiguitate a tuturor motivelor.”

- modificarea art. 384 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14 martie 2003 cu un aliniat nou, cu următorul cuprins:

„Articolul 384. Sentința judecătorească

(1) Instanța hotărâște asupra învinuirii înaintate inculpatului prin adoptarea sentinței de condamnare, de achitare sau de încetare a procesului penal.

(2) Sentința se adoptă în numele legii.

(3) În scopul confirmării respectării de către judecător a principiilor dreptului la un proces echitabil, sentința trebuie să fie legală, întemeiată, motivată suficient, redactată într-un limbaj clar, simplu și accesibil, pentru a putea fi înțeleasă, cu invocarea coerentă, consecventă și lipsită de ambiguitate a tuturor motivelor care au stat la baza emiterii acesteia.”

(4) Instanța își întemeiază sentința numai pe circumstanțele constatate și probele care au fost cercetate în ședința de judecată.”

Referințe bibliografice

- BOROI G., STANCU M. Drept procesual civil. Vol. I. București: Hamangiu, 2015, 1080 p.
- COSTACHI Gh., GUCEAC I. Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept. Chișinău: ÎS FEP, „Tipografia Centrală”, 2003.
- Ct.E.D.O. Cauza Fomin contra Moldovei, hotărârea din 11 octombrie 2011, cererea nr. 36755/06. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124104> (vizitat la 30.08.2023)
- Ct.E.D.O. Cauza Nicoleta Gheorghe contra României, hotărârea din 3 aprilie 2012, cererea nr. 23470/05. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-123579> (vizitat la 30.08.2023)
- Ct.E.D.O. Cazul Burdov contra Rusiei, hotărârea din 4 mai 2009, cererea nr. 33509/04. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90671> (vizitat la 20.07.2022);
- Ct.E.D.O. Cazul Suominen contra Finlandei, hotărârea din 1 iulie 2003, cererea nr. 37801/97. Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61178> (vizitat la 30.08.2023)
- Ct.E.D.O. Cazul Tatishvili contra Rusiei, hotărârea din 22 februarie 2007, cererea nr. 1509/02. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79564> (vizitat la 30.08.2023)
- Ct.E.D.O., Cazul Muhina contra Republicii Moldova, hotărârea din 3 septembrie 2019, cererea nr. 342/09, Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-195538> (vizitat la 15.08.2022)
- Drept procesual civil. Partea specială. Curs universitar. Coord. E. Belei. Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău: S.n., 2016 p.
- Hotărârea Plenului CSJ nr. 5 din 9.06.2006 „Privind sentința judecătorească”. In: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.1/2007
- IACUB I. Motivarea hotărârilor judecătorești – garanție fundamentală a calității actului de justiție. În: Relații Internaționale Plus, 2020, nr. 2, p. 102-108.
- IONESCU S. Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în noile coduri de procedură. București: Universul Juridic, 2010.
- MURARU I., IANCU Gh. Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale. București: IRDO, 1992.
- MURARU I., TĂNĂSESCU E. S. Drept constituțional și instituții politice. Vol. II. București: CH Beck, 2006.
- NEGRU I. Istoria dreptului românesc. Lugoj: Nagard, 2014, 172 p.
- POPA I. Flagelul motivării kilometrice în fapt și în drept a hotărârii judecătorești. In: Revista Universul juridic, Nr. 11/2019.
- RENUCCI J.-F. Tratat de drept european al drepturilor omului. București: Hamangiu, 2009.
- TĂBÂRCĂ M. Drept procesual civil. Vol. I. București: Universul Juridic, 2005.
- TROCIN E. Dreptul - principiu la un proces contradictoriu - condiție indispensabilă realizării unui acces la justiție efectiv. Comunicare științifică în cadrul Conferinței științifico-practice naționale consacrată Zilei internaționale a drepturilor omului cu genericul „Drepturile persoanei: probleme actuale în lumina jurisprudenței naționale”. In honorem Andrei SMOCHINĂ la 75 de ani. ICJPS, 8 decembrie 2021. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2023, p. 170-178.
- НАДЕЛЯЕВА Т. В. Современное понятие и сущность правосудия в Российской Федерации. В: Российский юридический журнал, 2011, № 6, с. 60–65.

TEHNOLOGII INFORMAȚIONALE, BIBLIOTECONOMICE ȘI BIOMEDICALE

CZU: 02:004

O NOUĂ ETAPĂ ÎN DEZVOLTAREA MANAGEMENTULUI BIBLIOTECILOR CA EFECT PROVOCAT DE PANDEMIA COVID-19

Natalia CHERADI

<https://orcid.org/0000-0002-8261-6815>

Academia de Studii Economice din Moldova, Chișinău

Elena RAILEAN

<https://orcid.org/0000-0001-5205-7971>

Academia de Studii Economice din Moldova, Chișinău

Rezumat: Pandemia COVID-19 a adus schimbări semnificative în gestionarea bibliotecilor din Republica Moldova, impunând adaptări rapide și transformări esențiale pentru a răspunde noilor provocări. În timpul crizei, bibliotecile au devenit piloni esențiali în furnizarea informațiilor și resurselor, contribuind la satisfacerea nevoilor informaționale ale comunității. Conducerea bibliotecilor a fost obligată să implementeze servicii online, să ofere instruire personalului și să asigure accesul utilizatorilor la resurse digitale, demonstrând astfel importanța flexibilității și adaptabilității în gestionarea acestor instituții. Cu resurse tehnice limitate, bibliotecile au reușit să furnizeze servicii la distanță, investind constant în instruirea angajaților pentru a îmbunătăți abilitățile digitale. Pandemia a schimbat prioritățile bibliotecilor, orientându-le către servicii online și promovarea intensivă pe rețelele de socializare. Serviciul „Întrebă bibliotecarul” a devenit crucial, oferind asistență la distanță și răspunsuri la întrebările utilizatorilor. Dezvoltarea creativității, gândirii critice și rezistenței la stres în rândul personalului a fost esențială pentru a face față provocărilor pandemiei. De asemenea, pandemia a evidențiat importanța integrării resurselor electronice în procesul educațional al universităților. Accesul la resurse licențiate și platforme de învățare online a devenit important în asigurarea continuității procesului de predare și învățare. Conducătorii bibliotecilor au beneficiat de instruire în gestionarea schimbărilor și situațiilor de criză, consolidându-și abilitățile de luare a deciziilor în momente critice. Pandemia a reprezentat o provocare semnificativă, dar și o oportunitate de dezvoltare și învățare. Cunoștințele acumulate oferă un fundament solid pentru orientarea viitoare a bibliotecilor universitare, cu accent pe extinderea serviciilor online, flexibilitate și creșterea continuă a competențelor angajaților.

Cuvinte-cheie: condiții de criză, pandemie globală, biblioteci academice, managementul bibliotecilor, utilizatori de informații, servicii de informare online.

Summary: The COVID-19 pandemic has brought significant changes to the management of libraries in the Republic of Moldova, necessitating quick adaptations and essential transformations to meet new challenges. During the crisis, libraries have become crucial pillars in providing information and resources, contributing to fulfilling the informational needs of the community. Library leadership was compelled to implement online services, provide staff training, and ensure user access to digital resources, thus demonstrating the importance of flexibility and adaptability in managing these institutions. Despite limited technical resources, libraries succeeded in delivering remote services, consistently investing in staff training to enhance digital skills. The pandemic shifted the priorities of libraries towards online services and intensive promotion on social networks. The “Ask the Librarian” service became crucial, offering remote assistance and answers to user queries. Developing creativity, critical thinking, and resilience among staff was essential to cope with the challenges of the pandemic. Additionally, the pandemic underscored the importance of integrating electronic resources into the educational process of universities. Access to licensed resources and online learning platforms became important for ensuring the continuity of the teaching and learning process. Library leaders benefited from training in change management and crisis situations, strengthening their decision-making skills in critical moments. The pandemic presented a significant challenge but also an opportunity for development and learning. The accumulated knowledge provides a solid foundation for guiding the future of university libraries, emphasizing the expansion of online services, flexibility, and continuous growth of staff competencies.

Keywords: crisis conditions, global pandemic, academic libraries, library management, information users, online information services.

Introducere

Societatea Republicii Moldova, alături de cetățeni și instituțiile statului, a traversat doi ani dificili din cauza pandemiei, fiind necesară adaptarea la noile condiții și căutarea de noi oportunități pentru funcționare și

progres. Scopul principal al acestei analize constă în evaluarea modului în care bibliotecile din învățământul superior au gestionat perioada pandemiei și în stabilirea unor obiective clare pentru adaptarea instituțiilor de documentare și informare la circumstanțele de restricționare sanitară sau la alte crize similare.

Pandemia a impus bibliotecilor un efort considerabil pentru a menține eficiența într-un mediu schimbat. Toate aceste aspecte, împreună cu multiplele probleme practice asociate activităților bibliotecilor în timpul perioadei de carantină, au stârnit un interes deosebit din partea Federației Internaționale a Asociațiilor de Biblioteci (IFLA) și au condus la dezvoltarea resursei „COVID-19 and the Global Library Field” („COVID-19 și sectorul global al bibliotecilor”). Această resursă documentează atât practicile la nivel mondial ale bibliotecilor în timpul carantinei, cât și experiența bibliotecilor care s-au întors la activitățile obișnuite după perioade de restricții. Ea oferă o analiză a numeroaselor ghiduri publicate de bibliotecile naționale în diverse limbi și furnizează link-uri către articole și documente originale. Acest conținut este actualizat în mod regulat.

Într-un raport emis de Organizația Mondială a Sănătății la 2 februarie 2020, s-a introdus pentru prima dată termenul „infodemie”, referindu-se la o epidemie în domeniul informațional, caracterizată de o creștere rapidă a informațiilor nefondate, zvonurilor, speculațiilor, panică și negări. Acest fenomen a influențat modul în care bibliotecile furnizează accesul la informații, contribuind la extinderea accesului la o varietate de resurse informaționale de calitate. Aceasta a determinat modificări în strategiile bibliotecilor pentru furnizarea accesului la informații.

Autorii din diferite țări abordează în prezent lecțiile învățate din perioada pandemiei, evidențiind importanța planificării și organizării furnizării serviciilor de bibliotecă în mediul online. Accentul este pus pe extinderea reprezentării bibliotecilor pe Internet, oferind un punct de acces unic la resurse pentru utilizatori în situații în care accesul fizic la bibliotecă nu este fezabil, din cauza pandemiei sau altor circumstanțe. Bibliotecile au interogat cadrele didactice și studenții cu privire la experiențele lor pe parcursul pandemiei. Informațiile colectate au fost extrem de valoroase și sunt în prezent folosite pentru planificarea serviciilor bibliotecilor, precum și pentru ajustarea politicilor și regulamentelor acestora.

În Republica Moldova, în intervalul anilor 2020-2023, au fost publicate un total 109 de articole, conform datelor provenite din repozitoriul instituțional al Bibliotecii Naționale din Republica Moldova - NTR Mold-LIS. Dintre acestea, 13 articole sunt indexate în Instrumentul Bibliometric Național (IBN). Se remarcă în special două articole de înaltă vizibilitate (Corghenci 2020; Osoianu 2020), care sintetizează rezultatele activității bibliotecilor în timpul pandemiei de COVID-19. Autorii susțin că în perioada pandemiei s-a conturat o nouă perspectivă asupra activității cu resursele electronice în biblioteci, necesitând astfel elaborarea de principii și abordări noi, precum și implementarea de soluții tehnologice, sisteme și servicii în domeniul biblioteconomiei. De asemenea, s-a înțeles importanța transformării rolului bibliotecarului în acest context.

Adaptarea bibliotecilor la condițiile pandemice

Bibliotecile din Republica Moldova au întâmpinat dificultăți în furnizarea serviciilor lor obișnuite, însă majoritatea, inclusiv cele universitare, au reușit să se adapteze rapid la noile condiții. Încă de la începutul pandemiei, bibliotecile au preluat un rol activ în educația publicului cu privire la infecția cu coronavirus, distribuirea informațiilor despre aceasta și promovarea metodelor eficiente de protecție. Ele au oferit acces la informații veridice, susținând educația și cercetarea prin furnizarea de suport infodocumentar în mediul online.

Conducerea bibliotecilor universitare a fost pusă în fața provocării de a oferi servicii în noile condiții și au trebuit să demonstreze valoarea lor. Managerii superiori și cei de nivel mediu au fost confrunțați cu diverse responsabilități, care includeau următoarele:

- Pregătirea și furnizarea serviciilor de acces la distanță pentru utilizatori.
- Repartizarea noilor responsabilități angajaților în contextul schimbărilor survenite.
- Furnizarea unei instruiți online intensive pentru personalul bibliotecii și utilizatori.

O preocupare esențială pentru eficiența bibliotecilor a fost organizarea clară și transparentă a activităților tuturor subdiviziunilor. Pandemia a reprezentat o provocare pentru managementul bibliotecilor, având în vedere restricțiile care au redus contactul fizic în ceea ce privește furnizarea serviciilor utilizatorilor. În unele biblioteci universitare, spre exemplu, aproximativ 85% din serviciile furnizate anterior utilizatorilor au fost transferate în mediul online.

Sarcina dificilă a constat în stabilirea unei activități colective și coordonate a tuturor departamentelor în mediul online, într-un interval de timp limitat. Schimbările în modul de operare au impus conducerea de vârf a bibliotecilor să clarifice noile sarcini pentru angajați în aceste condiții. Aceasta a fost realizată prin delegarea sarcinilor, ținând cont de competențele și aptitudinile personalului, asigurând o distribuție uniformă a volumului de muncă pentru fiecare specialist, intensificând pregătirea angajaților și oferindu-le sprijinul necesar.

Problemele asociate cu ocuparea forței de muncă, ergonomia la locul de muncă la distanță și siguranța fizică au fost abordate cu succes (Conform Recomandărilor privind managementul bibliotecii în situația generată de pandemia Covid-19, 2020). Pentru a compensa deficiențele de asigurare tehnică, s-a intervenit prin furnizarea de laptopuri angajaților, facilitând astfel munca personalului la distanță.

În această perioadă, activitățile interne ale bibliotecii au fost intensificate, inclusiv redactarea metadatelor în catalogul electronic, gestionarea fondurilor și eliminarea cărților învechite. Pentru a asigura o distribuție echitabilă a muncii, în anumite situații, angajați din alte departamente au fost implicați în îndeplinirea acestor sarcini. Prin urmare, s-a efectuat o considerabilă cantitate de muncă internă, o activitate pentru care în trecut nu se găsea suficient timp.

Rolul comunicării pe timp de criză

În situații de pandemie sau de criză majoră, comunicarea cu personalul privind evoluțiile din bibliotecă, universitate și țară are o importanță crucială. Informarea angajaților contribuie la reducerea stresului, explică noile sarcini și rezolvă problemele legate de activitățile instituționale.

Conducerea bibliotecilor universitare a reușit să mențină un contact eficient cu personalul și să se asigure de starea lor de sănătate și motivație prin intermediul rapoartelor săptămânale online și a întâlnirilor de echipă desfășurate pe platforme precum Google Meet, TEAMS sau ZOOM. Aceste măsuri au încurajat angajații să abordeze proactiv criza generată de pandemie.

Serviciul la distanță a fost realizat prin intermediul diverselor canale de comunicare, cum ar fi e-mailul, utilizarea serviciului „Întrebă bibliotecarul”, livrarea electronică a documentelor, accesul la depozitul instituțional și la bazele de date, organizarea expozițiilor online pe platformele de socializare și furnizarea de servicii bibliografice s.a. De asemenea, s-a asigurat accesul la resursele licențiate, precum EBSCO și Cambridge University Press, prin intermediul unui sistem de parolă stabilit de furnizorii internaționali, pentru a face față circumstanțelor create. Biblioteca oferea și înainte serviciile menționate anterior, însă importanța și cererea pentru acestea au înregistrat o creștere semnificativă datorită crizei generate de pandemie.

Toate activitățile legate de furnizarea de informații și de educație culturală, precum și de promovarea resurselor, au fost transferate pe platformele online. Bibliotecile au intensificat utilizarea rețelelor sociale pentru a organiza discuții și expoziții virtuale, pentru a face anunțuri și pentru a oferi felicitări și informații despre evenimentele festive. Această schimbare a beneficiat de un sprijin real și a înregistrat o mare cerere din partea publicului țintă.

Platformele Google Meet și ZOOM au fost eficiente în facilitarea interacțiunii cu utilizatorii pentru organizarea de evenimente precum concursuri, sondaje sau recitaluri de poezii dedicate datelor remarcabile, și aceste inițiative au avut succes în viziunea publicului servit.

Importanța instruirii bibliotecarilor și lecțiile învățate

Pentru a utiliza eficient instrumentele moderne bazate pe Internet, este esențial ca personalul să fie bine instruit. Managerii bibliotecii au reacționat rapid prin organizarea sesiunilor de instruire pentru angajați privind utilizarea platformelor online. Bibliotecarii s-au dedicat cu determinare educației profesionale, iar sistemul național de formare profesională pentru specialiștii din biblioteci a reușit să se adapteze rapid la noile condiții create de pandemie, oferind o varietate de cursuri în diverse domenii ale activității bibliotecilor.

Prin urmare, activitățile desfășurate de biblioteci în timpul pandemiei de coronavirus au căpătat caracteristici specifice:

- Reorientarea priorităților către servicii online.
- Promovarea activă pe rețelele sociale.
- Extinderea și dezvoltarea serviciului „Întrebă bibliotecarul”.
- Formarea continuă și îmbunătățirea competențelor profesionale în format online.

Bibliotecile din țară și conducerea lor de vârf au acum o experiență valoroasă acumulată în timpul pandemiei, iar rezultatele acesteia sunt aplicate în perioada post-pandemie. Serviciile la distanță, învățarea online, participarea la conferințe și forumuri online, promovarea activă pe Internet reprezintă instrumentele care s-au dovedit eficiente și au început să fie adoptate în mod constant în biblioteci.

Problemele cu care s-au confruntat managerii, cum ar fi dotarea tehnică insuficientă a bibliotecilor, lipsa cunoștințelor privind reglementările legale referitoare la activitățile desfășurate la distanță cu utilizatorii, absența unor reguli pentru noile procese tehnologice și o perioadă îndelungată de stres, au fost gestionate suficient de bine de către bibliotecari. Aceștia au reușit să facă față provocărilor și să depășească dificultățile survenite în timpul pandemiei.

Lecțiile învățate în timpul pandemiei cuprind următoarele aspecte:

1. Este esențială flexibilitatea, adaptabilitatea rapidă și mobilitatea la toate nivelurile sistemului de management al bibliotecii.

2. Devine importantă investiția în formarea și dezvoltarea continuă a personalului, cu accent pus pe dobândirea competențelor necesare pentru a gestiona eficient procesele în mediul digital.
3. Încurajarea dezvoltării creativității, gândirii critice și a rezistenței la stres a angajaților.
4. Promovarea unei integrări mai active a resurselor documentare digitale în procesul educațional al universității.
5. Furnizarea de sprijin pentru manageri, inclusiv instruire privind managementul schimbării și gestionarea crizelor etc.

Analiza și evaluarea tendințelor în domeniul managementului personalului și a posibilelor efecte ale pandemiei asupra managementului personalului au indicat că practicile de management nu vor mai fi la fel ca înainte de COVID-19. Transformările în viața publică, accelerate de digitalizare, au avut un impact semnificativ asupra modului în care se administrează personalul. Pandemia, ca un factor catalizator, a determinat abandonarea instrumentelor ineficiente, dar, în același timp, a accelerat adoptarea practicilor digitale în managementul personalului.

Presupunem că în viitorul apropiat, se pot întâmpla două lucruri: fie o revenire parțială la practicile tradiționale utilizate anterior pandemiei, fie o accelerare a dezvoltării unor noi practici. Aceste noi practici vor trebui să demonstreze o eficacitate sporită pentru a justifica realocarea resurselor bibliotecilor către acestea. Experiența acumulată în timpul pandemiei trebuie să fie mai bine înțeleasă de către conducere. De asemenea, cercetările privind serviciile furnizate și preferințele utilizatorilor din această perioadă pot oferi o bază solidă pentru dezvoltarea unor noi direcții strategice pentru bibliotecile universitare.

Concluzii

1. Experiența bibliotecilor care au furnizat servicii la distanță a evidențiat nu doar capacitățile tehnologiei digitale, ci și constrângerile acesteia. Subliniem necesitatea de a deține competențe specializate, de a avea soluții tehnologice eficiente și accesibile, precum și de a organiza cu atenție procesul de prestare a serviciilor informaționale.
2. Această situație a confirmat că unele dintre cele mai esențiale aspecte ale vieții universitare sunt dificil de adaptat digitalizării și de transferat în mediul virtual. În practică, s-a dovedit că nu este fezabilă o implementare completă a tuturor serviciilor bibliotecii într-un format complet la distanță. Astfel, viitorul se bazează pe utilizarea extinsă a tehnologiilor digitale și a serviciilor la distanță, în paralel cu menținerea activităților cu utilizatorii bibliotecii într-un spațiu fizic comun.
3. Bibliotecile din învățământul superior au reacționat rapid la provocările din timpul pandemiei prin revizuirea modului în care își desfășoară activitatea pentru a sprijini mai eficient educația și cercetarea academică. Aceasta a condus la apariția unor soluții noi și creative în ceea ce privește organizarea, accesul și furnizarea de servicii și informații. Ca rezultat, serviciile de livrare electronică a documentelor s-au diversificat, accesul la colecțiile digitale a fost îmbunătățit, iar solicitările pentru scanarea publicațiilor au crescut semnificativ.
4. Pandemia a conturat în ansamblu limitele abordărilor tradiționale pentru gestionarea problemelor în fața amenințărilor globale. Decizia cu privire la direcția pe care o vor urma bibliotecile va fi influențată nu doar de conducerea de vârf a acestor organizații, ci și de alte părți interesate, a căror opinie trebuie să fie luată în considerare. În aceste circumstanțe, sarcina managerilor și a echipelor lor este să se pregătească pentru o schimbare continuă, atât din punct de vedere tehnic, cât și din punct de vedere al dezvoltării abilităților de reflexie managerială.

Referințe bibliografice

- Corghenci, Ludmila. Activități educaționale pentru bibliotecari: răspuns la criza provocată de pandemie. *Magazin bibliologic*, Nr. 3-4, 2020, 9-11. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4070851>
- Covid-19 and the Global Library Field. In: *International Federation of Library Associations and Institutions*. <https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/#reopening>
- Infodemic. In: *Organizația Mondială a Sănătății (OMS)*. https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1
- Instrumentul Bibliometric Național (IBN)*. <https://ibn.idsi.md/ro>
- National Thematic Repository Moldova - NTR Mold-LIS*. <http://moldlis.bnrm.md/>
- Osoianu, Vera. Paradigma bibliotecii în „noua realitate/ normalitate” sau biblioteca la viitorul prezent. *Magazin bibliologic*, Nr. 3-4, 2020, 37-41. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4071673>
- Recomandări privind managementul bibliotecii în situația generată de pandemia Covid-19*. Chișinău: ABRM, 2020. https://www.calameo.com/read/0061964970cc0272a08e4?fbclid%20=iwar0pfsllyfcrqf_ppgcyo_emp3qc1c3zczvptotpjwn3gnsqqdig9974kys
- Библиотеки в период борьбы с COVID-19*. <https://www.rsl.ru/ru/2professionals/biblioteki-v-period-borbyi-s-covid-19/>

TEHNOLOGIA INFORMAȚIONALĂ ȘI COMUNICAȚIONALĂ – UN INSTRUMENT IMPORTANT ÎN ACTIVITATEA BIBLIOTECII ȘCOLARE

Vera CIOCAN

<https://orcid.org/0009-0008-5811-6512>

IP LT „Mitropolit Nestor Vornicescu”, Lozova, Strășeni

Rezumat: Articolul oglindește activitatea bibliotecii școlare prin utilizarea tehnologiilor informaționale și comunicaționale atât la implementarea unor servicii moderne, cât și la modernizarea serviciilor tradiționale. Astăzi bibliotecarii care integrează tehnologia informațională în procesul de educație, ajută utilizatorii să-și dezvolte competențele de gândire și învățare, iar într-o bibliotecă în care sunt folosite o varietate de strategii de instruire, utilizatorii sunt profund implicați, se simt provocați să participe la activități.

Cuvinte cheie: TIC, informare, participare, implicare, aplicații, platforme.

Abstract: The article reflects the activity of the school library through the use of ICT both in the implementation of modern services and in the modernization of traditional services. Today, librarians who integrate information technology into the education process help users develop their thinking and learning skills, and in a library where a variety of instructional strategies are used, users are deeply involved, they feel challenged to participate in activity.

Keywords: ICT, information, participation, involvement, applications, platforms.

În prezent noi toți trăim și activăm într-o nouă eră - „Era digitală,” când tehnologiile informaționale afectează direct lumea sub toate aspectele ei, iar ritmul schimbării se accelerează.

În secolul XXI este greu să ne imaginăm o bibliotecă lucrând eficient fără a utiliza tehnologiile de informare și comunicare. Integrarea acestora două oferă posibilități enorme de a oferi utilizatorilor servicii noi și diferențiate pe căi inovatoare. Bibliotecile utilizează TIC-urile atât la implementarea unor servicii moderne, cât și la modernizarea serviciilor tradiționale. Într-o perioadă când motoarele de căutare, rețelele sociale, site-urile comerciale se întrec în oferte de tot felul pentru a căpăta atenția și timpul utilizatorilor, bibliotecile trebuie să facă eforturi extraordinare pentru a propune utilizatorilor resurse și servicii care să-i impresioneze și, în același timp, să nu afecteze misiunea și valorile esențiale ale bibliotecii. Societatea bazată pe utilizarea tehnologiilor de informare și comunicare este mai puternică, iar productivitatea muncii este mai mare decât era anterior.

Conform Codului Educației, dintre cele nouă competențe-cheie necesare în formarea și dezvoltarea procesului educațional, se enumeră și competența digitală, iar la Recomandarea Consiliului European, competența digitală a fost inclusă drept competență-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții și se referă la „utilizarea cu încredere și în mod critic a tehnologiei informației și comunicațiilor pentru muncă, timp liber și comunicare”

În conformitate cu Orientările de bază, conținute în Recomandarea CM/Rec(2023)3 a Comitetului de Miniștri către statele membre privind legislația și politica în domeniul bibliotecilor în Europa” (Adoptată de Comitetul Miniștrilor la 5 aprilie 2023 la a 1462-a reuniune a Deputaților Miniștrilor) articolul 4.1- Bibliotecile sunt agenți activi în sistemele informaționale, iar în articolul 4.2 – Biblioteca e un centru de *Informare și alfabetizare digitală*.

În acest context, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării a lansat „Programul național de alfabetizare digitală a cadrelor didactice”, destinat profesorilor din învățământul general și învățământul profesional tehnic și prevede instruire comprehensivă în utilizarea celor mai importante aplicații și instrumente digitale, utile procesului didactic. În perioada 06-14 august 2022, ca formator local, am desfășurat formarea continuă în domeniul TIC a unui grup de angajați ai instituției, dornici de a-și dezvolta competențele digitale.

În componența sa informativă, biblioteca are un scop de importanță strategică în societatea informațională. TIC vine în sprijinul bibliotecarului pentru a proiecta și realiza un astfel de demers, facilitând înțelegerea noțiunilor printr-o varietate de metode definite de interactivitate, participare, cooperare, comunicare. Gradul de asimilare și înțelegere a noțiunilor este superior celui dintr-un demers bibliologic clasic, utilizatorul fiind inclus într-un proces, în care acesta învață să învețe, accentul fiind plasat pe dezvoltarea gândirii critice.

În activitatea bibliotecii, în ultimii zece ani, utilizarea Internetului a cunoscut o dezvoltare fenomenală, o serie de factori influențând adoptarea tehnologiilor web. Astăzi bibliotecarii care integrează

tehnologia IT în procesul de educație ajută elevii să-și dezvolte competențele de gândire și învățare, iar într-o bibliotecă în care sunt folosite o varietate de strategii de instruire, elevii sunt profund implicați, se simt provocați și învață mai bine.

Unul dintre cele mai interesante instrumente, datorită căruia putem prezenta un proiect educațional, susține o prelegere sau o lecție, putem citi textul unui raport sau să pregătim o prezentare creativă și interesantă în timp real prin Skype/Meet/Zoom sau alte servicii este Google Slides sau Google Prezentări. Suntem familiarizați cu Microsoft PowerPoint și l-am folosit deja pentru a crea și prezenta diapozitive. Google Slides este un analog mai convenabil al popularului program și iată de ce accesându-l, mai multe persoane (cum ar fi elevii/studenții), pot colabora la aceeași prezentare în timp real.

Utilizatorii din biblioteca liceului nostru elaborează proiecte în PPT, Google Slides sau Google Prezentări pentru a-și dezvolta abilitățile digitale. Drept exemplu este implicarea lor în diferite proiecte educaționale, concursuri elaborând prezentări. La concursul „Dați-mi un muzeu și eu o să-l umplu”, fiecare elev/ echipă a ales o operă literară, din literatura română sau universală, care să respecte genericul: „Educație – Valori- Modele”. A creat un Muzeu al personajului literar sau al operei literare și a descris cum ar arăta acest muzeu, ce obiecte de uz casnic ar fi, ce vestimentație, instrumente specifice sau alte obiecte ar avea mediul în care se desfășoară acțiunea. A descris succint aceste obiecte, argumentând cu citate din opera literară.

Pe măsură ce vom crea conținuturi digitale în procesul de activitate a bibliotecii cu ajutorul instrumentelor Google, Bookcreator, vom descoperi o varietate de posibilități a propriilor resurse digitale, precum: posterul interactiv, cartea digitală, harta conceptuală, în care se integrează dinamic texte, date, obiecte multimedia proprii sau preluate din locații externe în resursele utilizate în dependență de necesitate. Social Books Creator este o aplicație web concepută pentru crearea de resurse digitale extrem de accesibile, care sunt numite Social Books datorită naturii lor de cooperare.

În cadrul proiectului transnațional al Educației online „Între viața și cărți” în colaborare cu Colegiul Tehnic „Mihai Băcescu” Fălticeni și Școala Gimnazială Nr. 1 Bogdănești, jud. Suceava, România am elaborat o carte digitală cu scrisorile editate de elevi, (https://read.bookcreator.com/dvmthZ0nTibRE6PkLJAKLt13vxc2/SwX2zjZpQOOBXSD8khQUPw?fbclid=IwAR0_wP8Y03Rxvm-CeDnBUCNMaQYaxEHhGxlij-mSrVyAfEoNns4fntyXD7s folosind aplicația Books Creator adresate unor personalități cum ar fi: Smaranda Brăescu, Neagu Djuvara, Cristofor Columb, Ion Creangă, Berzelius, Mihai Eminescu, Grigore Vieru ș.a. https://docs.google.com/document/d/1d2LRRaSIv8Dn2H6_EHVQOsM2RF1QNhs0/edit?usp=sharing&ouid=100834478983815473143&rtpof=true&sd=true)

De o mare popularitate în rândurile utilizatorilor este aplicația Canva. Iar pentru bibliotecari este o alternativă a PPT-ului, mult mai extinsă. Acest instrument grafic online este extrem de simplu de utilizat și oferă o mulțime de șabloane, care pot fi utile bibliotecarului în elaborarea materialelor promoționale, proiectelor, etc. Confirm, că acest instrument grafic, este o modalitate rapidă și ușoară de a crea imagini și de a-i ajuta pe cei necalificați să exploreze, magia designului grafic. Drept exemplu este implicarea elevilor la concursul „Ziua limbii materne în diversitatea lingvistică”.

https://www.canva.com/design/DAFwAkxrWxk/mgUVyJCvFhGnYe1M9rpknA/edit?utm_content=DAFwAkxrWxk&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Pentru a plasa utilizatorul în lumea cunoștințelor, de a-l înarma cu deprinderi, de a putea opera cu lexemele, etc în activitatea bibliotecii utilizez jocul didactic care urmărește un scop bine determinat, acesta presupune o situație, anumite condiții, reguli. Prin intermediul jocului obișnuim copilul să gândească independent, să aplice cunoștințele acumulate preventiv, în diferite situații, jocurilor educaționale în șase obiective principale:

- memorie/repetare;
- abilități/ dexteritate/distribuție/precizie/, senzori/motoare;
- aplică concepte / reguli (adaptare și transfer de cunoștințe într-un context nou, utilizarea de informații, metode și teorii în situații noi);
- de luare a deciziilor / strategiilor și de rezolvare a problemelor (analiza cunoștințelor bazate pe rezolvarea problemelor, predicție, concluzii de proiecție, alegere, argumentare);
- interacțiune / valori / culturi sociale (înțelegerea mediului social și altele);
- capacități de învățare / auto / câștig /autonomie.

<http://www.profudegeogra.eu/platforme-unde-se-pot-face-jocuri-online/>

În acest context de realizare a sarcinilor, un instrument eficient și interactiv, îl constituie Wordwall – o platformă în care se pot crea diverse activități interactive pentru elevi: fișe, chestionare, potriviri, jocuri de cuvinte, identificarea unor cuvinte lipsă. Wordwall poate fi utilizat pentru a crea activități atât interactive, cât și imprimabile. Cele mai multe dintre șabloanele sunt disponibile atât în versiunea interactivă, cât și imprimabilă.

Cele interactive sunt redade pe orice dispozitiv activat pentru web, precum computer, tabletă, telefon sau tablă interactivă. Pot fi redade individual de către elevi sau coordonate de profesori, iar elevii ajung pe rând în fața clasei.

Cele imprimabile pot fi imprimate direct sau descărcate ca fișier PDF. Ele pot însoți activitățile interactive sau cele independente. În biblioteca comunității puteți identifica în baza cuvintelor-cheie activități interactive, publicate de alți utilizatori ai platformei. De asemenea, avem posibilitatea de a salva activitățile interesante în secțiunea Activitățile mele, putem salva activități, dar fără a interveni cu modificări de conținut. Mai multe posibilități le oferă pachetul Standard sau Pro.

Pentru a sprijini procesul educațional, datorită exercițiilor interactive oferite, folosesc în activitatea bibliotecii aplicația Web 2.0 LearningApps.org. Modulele/exercițiile (denumite Apps) existente, organizate pe discipline, nivele de învățământ, pot fi integrate direct în contexte educaționale de învățare, dar și de evaluare, sau redactate/ajustate la necesitate, dar pot fi și elaborate online de utilizatori. Aplicația LearningApps are ca scop de a aduna module/ exerciții care pot fi reutilizate și de a le pune la dispoziția utilizatorilor. Exercițiile se elaborează în baza unui șablon, bibliotecarul având posibilitatea de a analiza mai întâi câteva modele, apoi să le valorifice în funcție de creativitatea acestora. Aplicația dispune de o variantă a site-ului în limba română și oferă o varietate de 21 de exerciții, precum: Cuvinte încrucișate; Jocul Milionarii; Quiz cu alegere; Quiz cu alegere multiplă; Completează tabel; Quiz cu introducere; Tabel cu ordonare; Ordonează perechi; Ordonare pe grupe; Puzzle – Grupe; Rebus; Spânzurătoarea; ș.a.

Cu un mare interes și pasiune utilizatorii bibliotecii utilizează WordArt, care este o aplicație ce realizează ușor un „nor de cuvinte” – un mod de reprezentare vizuală a unui text sau a unui șir de cuvinte, în care, de obicei, semnificația unui element-cuvânt este relevată de mărimea acestuia relativă la celelalte elemente (<https://wordart.com/create>). Avantajul aplicației WordArt (față de Wordle, de exemplu) este că se pot realiza mai multe forme de nori de cuvinte. Este o modalitate interesantă și originală de a împărtăși cunoștințele cu utilizatorii, dar totodată și de a stabili acea legătură vizuală cu ei, fie chiar și indirect este videoul.

Elevii preferă materialele video, prin urmare, există șanse mai mari să se implice și mai mult în procesul de învățare, ceea ce conduce la o mai bună înțelegere și reținere a informațiilor; Drept exemplu este elaborarea videourilor în cadrul proiectelor, concursurilor. Proiectul transnațional Educație online „Educație-Valori-Modele”, concursul „, , Eminescu în sufletele noastre”, „Al meu nume o să-l poarte secolii din gură-n gură” videoclipuri inspirate din operele lui M. Eminescu” ș.a.

Un videoclip educațional este format din orice secvență video, care prezintă un proces, clarifică o idee, sau propune cuiva cel mai bun mod de a realiza ceva. Videoclipurile educaționale reprezintă punctul fundamental al metodei de învățare digitală. Întrucât oamenii percep mai bine informația vizual, ei înțeleg videoclipurile mai bine decât textul. Filmul educațional poate fi văzut ca un mijloc didactic, indicând spectatorului să anticipeze tratarea unor conținuturi educaționale care urmează să fie învățate.

În acest context, am prezentat un tutorial pe facebook , organizat de META- comunitatea profesorilor din Moldova cu genericul „ Mesajul educative al unui film documentar, artistic, animat.”

Cât privește beneficiile utilizării conținutului video pentru elevi putem menționa următoarele aspecte formative pentru elevi: Stimularea interesului față de nou – utilizarea filmului didactic captează atenția elevului prin diversitatea situațiilor de învățare, varietatea formelor de prezentare, noutăților tehnice și elimină riscul plictiselii sau rutinei. Stimularea imaginației – multitudinea și varietatea situațiilor de învățare dezvoltă imaginația elevului și îi cere o viteză de reacție rapidă pentru rezolvarea problemelor. Dezvoltarea unei gândiri logice – unele teme sunt prezentate sub formă de procese tehnologice, astfel elevul poate să-și formeze o gândire clară, ordonată, profundă și rapidă în judecarea problemelor.

Instrumentele web oferă oportunități de a învăța noi tehnologii informaționale și a le aplica în practica bibliotecară pentru a trezi interes, încredere și dorința de a utiliza serviciile oferite virtual. Exemple tipice pentru acest nou aspect sânt rețelele sociale: wiki, bloguri, precum și portalurile, bursele de schimb de imagini, muzică, filme/video și software din Internet, cum ar fi Flickr, YouTube, site – urile pentru FileShiring (partajarea informațiilor – BitTorrent (descărcare rapidă de fișiere)), SlideShare etc. De asemenea Facebook, Twitter. Rețeaua socială (RS) poate fi definită ca o aplicație care ajută, extinde sau capătă consistența cu ajutorul interacțiunii umane, interacțiune între grupuri care, împărtășesc aceleași interese, care vin din același mediu cultural, geografic sau care în funcție de un anumit criteriu, se pot alătura și constitui o comunitate de interese.

Utilizatorii din bibliotecă au participat la concursul „Uneori trebuie sa fii propriul tău erou ! ” (jurnalul imaginar al personajului literar). Fiecare elev alege un personaj dintr-o operă literară, din literatura română (sau universală), care să reprezinte valorile general-umane. Să se imagineze că personajul ar trăi în timpurile noastre și ar avea pagină de Instagram, un blog, un vlog, TikTok sau o pagină de Facebook. Să creezează pagina

propriu-zisă și să redea un jurnal al personajului prin 5-7 postări la pagina creată. Să distribuie colegilor/ prietenilor/ rudelor și să-i roage să aprecieze.

https://instagram.com/alba_ca_zapada_00?igshid=NTc4MTIwNjQ2YQ==

Avantajele și limitele tehnologiilor Web:

Avantaje Pentru utilizatori:

- Facilitarea accesului liber, în orice moment la informație și educație;
- Instruirea sau îndeplinirea sarcinilor de învățare într-un ritm propriu;
- Utilizarea TIC-ului sporește motivația de instruire, încrederea în forțele proprii, instituții de învățământ, societate și dezvoltă creativitatea;
- Comunicarea ușoară între educabili, profesori și eventual părinții;
- Atractivitatea materialelor promoționale, prin îmbinarea imaginii cu sunetul etc.
- Stimularea cooperării și dialogului prin integrarea mediilor colaborative specifice Web 2.0;

Pentru bibliotecari:

- ✓ Utilizarea TIC, contribuie la dezvoltarea competențelor, creativității bibliotecarului;
- ✓ Eficientizarea procesului instructiv-educativ prin crearea unei baze informaționale (prezentări, cărți digitale, ș.a.), care poate fi utilizată în continuare;
- ✓ Partajarea experiențelor acumulate – blog-uri, site-uri educaționale, Padlet, video, rețele profesionale;

Limite:

- ❖ Dependența de tehnică și conexiune la internet;
- ❖ Pregătirea conținutului necesită mult timp;
- ❖ Studiarea diferitor tutoriale pentru fiecare aplicație;
- ❖ Posibilitatea diferită a educabililor de a accesa instrumentele Web 2.0.

Concluzii:

- Integrarea TIC în activitatea bibliotecii are scop de a contribui la creșterea interesului elevilor/studentilor și micșorarea intervalului de timp preconizat pentru asimilarea informației.
- Sarcina educației și formării bazate pe noile tehnologii ale informației și comunicării nu este de a înlocui tipurile tradiționale de formare, ci de a le completa în scopul măririi randamentului acestora.
- Concentrarea pe utilizarea tehnologiilor informației și comunicațiilor de către bibliotecari și de către cei care învață devine o prioritate.
- Utilizarea TIC nu trebuie să devină o obsesie, deoarece fiecare elev are dreptul la succes și la atingerea celor mai înalte standarde curriculare posibile, de aceea, trebuie găsite metodele adecvate în fiecare caz în parte.

Resurse bibliografice

Borș, Veronica. Crearea, dezvoltarea și valorificarea conținutului digital în instituțiile infodocumentare din Republica Moldova. In: Magazin bibliologic. 2020, nr. ¾, pp. 104-112.

Carcea S. Biblioteca Academiei de Administrare Publică și instruirea online: instrumente, resurse, servicii, Teoria și practica administrării publice, Materiale ale Conferinței științifico-practice internaționale.

Chivu C., Noile tehnologii informaționale: provocare și necesitate în managementul dezvoltării colecțiilor. ” [accesat la 15.10. 2023]. Disponibil: <http://www.bcub.ro/cataloge/unibib/noile-tehnologiiinformationale-provocare-si-necesitate-in-managementul-dezvoltarii-colectiilor>.

PROGRAMUL național de informatizare a sferei culturii pentru anii 2012-2020. [citat 25.septembrie 2023]. Disponibil: http://www.bnrm.md/files/accesDedicat/Hotarire_cu_privire_la_Programul_national_de_informatizare_a_sferei_culturi_i_pentru_anii_2012-2020.pdf

DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR PROFESIONALE ȘI DEONTOLOGICE – CONDIȚIE INDISPENSABILĂ ADAPTĂRII BIBLIOTECARILOR DIN ÎNVĂȚĂMÂNT LA PROVOCĂRI ȘI ADVERSITĂȚI

Ludmila CORGHENCI

<https://orcid.org/0000-0002-0248-9108>

Biblioteca Națională a Republicii Moldova

Rezumat: Ultimii ani au adus în prim-plan pentru biblioteci problema rezilienței profesionale pentru situații de criză. O problemă cu impact pentru comunități, dat fiind caracterul inter-relațional al instituției bibliotecare. Creșterea și dezvoltarea competențelor profesionale ale personalului de bibliotecă sunt indispensabile adaptării și depășirii adversităților. În acest context, și reieșind din statutul de țară-candidat pentru aderare la Uniunea Europeană, Programul de Asociere dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova 2021-2027, precum și a angajamentelor internaționale asumate de către Republica Moldova, au fost propuse schimbări la Legea cu privire la biblioteci (nr. 160 din 20.07.2017, articolele 26 și 27) privind formarea profesională a personalului pentru biblioteci: corelarea cu sistemul educațional, instituționalizarea formării profesionale continue prin educația formală, nonformală și informală și altele. Centrele biblioteconomice (naționale, teritoriale, departamentale), stabilite prin prevederile articolului 19 din Legea menționată, organizează formarea profesională continuă a personalului de specialitate. Biblioteca Națională a Republicii Moldova exercită funcția de centru național de formare profesională continuă în biblioteconomie și științe ale informării, în cadrul acesteia funcționând Centrul de Formare Profesională Continuă în Biblioteconomie și Științe ale Informării. Centrul de Formare Profesională Continuă în Biblioteconomie și Științe ale Informării din cadrul BNRM promovează conceperea sistemică a competențelor profesionale a personalului de specialitate (integrarea cunoștințelor, capacităților (aptitudinilor) și atitudinilor), o cultură a învățării axată pe responsabilizarea celor implicați, optimizând reziliența profesională în funcție de natura riscurilor, adversităților. Anual sunt organizate în medie până la 50 de activități educaționale, online și în spații fizice (atelieri, traininguri, sesiuni de informare și consultative, schimb de experiențe, conferințe publice, săptămâni tematice etc.), acestea fiind axate pe conținuturi gen: tehnici și tehnologii informaționale; biblioteca – creator de informație (context al dreptului de autor); e-servicii create și promovate de bibliotecă etc. Competențele obținute sprijină bibliotecarii să se adapteze cu ușurință, să își asume riscuri, să accepte schimbările din organizație și din exterior, să aibă încredere de a soluționa probleme și să fie deschis pentru a lucra cu membrii comunităților. Formabilii sunt orientați să tindă spre autonomie profesională, să transforme experiențele în oportunități de învățare/creștere profesională. Provocările, adversitățile nu scutesc/ocolesc pe nimeni, așa că este necesar de a găsi căile potrivite de formare și funcționare a rezilienței profesionale.

Cuvinte cheie: personal de specialitate din biblioteci; competențe profesionale și deontologice; reziliență profesională; Centrul de Formare profesională Continuă în Biblioteconomie și Științe ale Informării din cadrul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova.

Abstract: Abstract: The last few years have brought the issue of professional resilience to crisis situations to the fore for libraries. An issue with impact for communities, given the inter-relational nature of the library institution. The growth and development of the professional skills of the library staff are indispensable for adapting and overcoming adversity. In this context, and arising from the status of a candidate country for accession to the European Union, the Association Program between the European Union and the Republic of Moldova 2021-2027, as well as the international commitments assumed by the Republic of Moldova, changes were proposed to the Law regarding to libraries (no. 160 of 20.07.2017, articles 26 and 27) regarding professional training of staff for libraries: correlation with the educational system, institutionalization of continuing professional training through formal, non-formal and informal education and others. The librarianship centers (national, territorial, departmental), established by the provisions of article 19 of the mentioned Law, organize continuous professional training of specialized staff. The National Library of the Republic of Moldova exercises the function of a national center for continuous professional training in librarianship and information sciences, within which the Center for Continuous Professional Training in Librarianship and Information Sciences operates. The Center for Continuous Professional Training in Librarianship and Information Sciences within the BNRM promotes the systemic conception of the professional competences of specialized staff (integration of knowledge, capacities (skills) and attitudes), a culture of learning focused on the responsibility of those involved, optimizing professional resilience in depending on the nature of risks, adversities. On average, up to 50 educational activities are organized annually, online and in physical spaces (workshops, trainings, information and advisory sessions, exchange of experiences, public conferences, thematic weeks, etc.), these being focused on content such as: techniques and information technologies; library – creator of information (copyright context); e-services created and promoted by the library, etc. The acquired competencies support librarians to adapt easily, to take risks, to accept changes from within the organization and from outside, to have the confidence to solve problems and to be open to work with members of communities. Trainees are oriented to tend towards professional autonomy, to transform experiences into opportunities

for learning/professional growth. Challenges, adversities do not spare/avoid anyone, so it is necessary to find the right ways of training and functioning of professional resilience.

Keywords: specialized staff from libraries; professional and ethical skills; professional resilience; Center for Continuing Professional Training in Librarianship and Information Sciences within the National Library of the Republic of Moldova.

Ultimii ani au adus în prim-plan pentru biblioteci problema rezilienței profesionale pentru situații de criză. Vorbim despre o problemă cu impact pentru comunități, dat fiind caracterul inter-relațional al instituției bibliotecare. Trăim timpuri complicate și cu o încărcare emoțională fără precedent. Adaptarea și funcționarea eficientă în aceste condiții depinde mult de conștientizarea și exersarea rezilienței profesionale. În opinia specialiștilor reziliența profesională, reziliența în carieră, prevede a deține și a demonstra 5 componente specifice (Scifos 1-2):

- *calmul* (a lua lucrurile așa cum sunt, viziuni și perspective echilibrate);
- *perseverența* (a continua cele începute, a rămâne implicat, a nu renunța, a da dovadă de autodisciplină, a fi independent, autonom, dar și cooperant din punct de vedere profesional);
- *încrederea în sine* (a cunoaște resursele și vulnerabilitățile individuale, punctele forte, dar și limitele personale; a fi sigur în relații cu sine și cu membrii comunităților);
- *capacitatea de a da sens* (a cunoaște specificul profesiei alese, a realității, a oportunităților de carieră în domeniu);
- *solitudinea existențială* (prezența unui sentiment de libertate și unicitate).

Înșiruirea acestor componente ne duce cu gândul la Codul deontologic al Bibliotecarului, aprobat în anul 2018, care reflectă anumite aspecte privind reziliența bibliotecarului, dar la părerea noastră aceste prezențe ar trebui augmentate, reflectate poate mai distins. Este o propunere către ABRM, care conform prevederilor legii cu privire la biblioteci vine în adresa CBN cu un proiect nou sau cu modificări, completări.

Colegi, de ce este important pentru bibliotecari azi să gândească, să „îmbrățișeze” în vocabularul profesional și în activitate, sintagma „competențe profesionale și deontologice”? Cert este că pregătirea profesională, îmbinată organic cu o conduită și comportament inteligent, un mod de interacțiune respectuos în comunitatea profesională și cea servită – constituie premisa poziționări strategice a bibliotecii; Competențele deontologice oferă un plus de valoare pentru cele profesionale, angajatul bibliotecii devenind un membru „de încredere” în comunitate, asigurând o atitudine corespunzătoare din partea comunității față de instituția pe care o reprezintă. Cadrul legislativ și de reglementare, elaborat în ultimii ani (după anul 2017) orientează biblioteca publică pentru implicarea eficientă în dezvoltarea comunităților democratice (definitivată ca un serviciu public) - aceasta necesită conștientizarea de către fiecare angajat al rolului și locului său profesional, al inter-relaționării.

Reziliența se învață în timp, creșterea și dezvoltarea competențelor profesionale ale personalului de bibliotecă fiind indispensabile adaptării și depășirii adversităților. În acest context, și reieșind din statutul de țară-candidat pentru aderare la Uniunea Europeană, Programul de Asociere dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova 2021-2027, precum și a angajamentelor internaționale asumate de către Republica Moldova, au fost propuse schimbări la Legea cu privire la biblioteci (nr. 160 din 20.07.2017, articolele 26 și 27) privind formarea profesională a personalului pentru biblioteci: corelarea cu sistemul educațional, instituționalizarea formării profesionale continue prin educația formală, nonformală și informală și altele.

Centrele biblioteconomice (naționale, teritoriale, departamentale), stabilite prin prevederile articolului 19 din Legea menționată, organizează formarea profesională continuă a personalului de specialitate. Biblioteca Națională a Republicii Moldova exercită funcția de centru național de formare profesională continuă în biblioteconomie și științe ale informării, în cadrul acesteia funcționând Centrul de Formare Profesională Continuă în Biblioteconomie și Științe ale Informării.

Ce au făcut, ce fac centrele biblioteconomice pentru a învăța, a dezvolta abilitățile de reziliență profesională? Voi răspunde la această întrebare apelând la activitatea Centrului de Formare Profesională Continuă în Biblioteconomie și Științe ale Informării din cadrul BNRM (CFPC BNRM). În primul rând, menționăm promovarea conceperii sistemice a competențelor profesionale a personalului de specialitate (integrarea cunoștințelor, capacităților (aptitudinilor) și atitudinilor), dezvoltarea unei culturi a învățării axată pe responsabilizarea celor implicați, optimizând reziliența profesională în funcție de natura riscurilor, adversităților.

În al doilea rând, reziliența profesională a fost un conținut constant în cadrul activităților educaționale oferite de CFPC BNRM. Anual sunt organizate în medie până la 50 de activități educaționale, online și în spații fizice (atelieri, traininguri, sesiuni de informare și consultative, schimb de experiențe, academii de vară, conferințe publice, săptămâni tematice etc.):

- *ca exemplu:* „Reziliența bibliotecarului: de ce este importantă și cum o construim? „Academia de Vară pentru Bibliotecari, ediția 2023, iulie, în colaborare cu Asociația Bibliotecarilor din Republica Moldova; „Bibliotecile - promotoare ale rezilienței sociale locale și democrației”, training profesional online, iunie 2023; organizarea acestor activități educaționale – în colaborare cu organizații non-guvernamentale, formatori de profil psihologic, pedagogic, social;
 - *aspecte ce țin de componentele* specifice rezilienței sunt prezente și în agendele, conținuturile portofoliilor activităților educaționale pe teme complexe, orientate pentru formarea și dezvoltarea competențelor privind tehnici și tehnologii informaționale; biblioteca – creator de informație (context al dreptului de autor); e-servicii create și promovate de bibliotecă etc. Competențele obținute sprijină bibliotecarii să se adapteze cu ușurință, să își asume riscuri, să accepte schimbările din organizație și din exterior, să aibă încredere de a soluționa probleme și să fie deschis pentru a lucra cu membrii comunităților. Formabilii sunt orientați să tindă spre autonomie profesională (un principiu deontologic prezent în Codul deontologic), să transforme experiențele în oportunități de învățare și creștere profesională, să adopte comportamente și atitudini pentru a facilita creșterea continuă, în ciuda oricăror eșecuri sau provocări care pot apărea.
- Câțiva indicatori statistici reflectați în tabelul de mai jos privind activitatea CFPC din cadrul BNRM:

Număr formabilii ai CFPC în 9 luni ale anului 2023

Trimestrul anului 2023	Universități	Colegii, CE	Școli profesionale	Scoli, gimnazii, licee
1	51	16	2	320
2	35	10	2	66
3	60	8	4	107
Total 9 luni 2023	146	34	8	493

Total din bibl. din învățământ în calitate de formabili ai CFPC au fost 681 de persoane, ceea ce constituie 32 % din numărul total; Cei mai activi – bibliotecarii din școli, gimnazii, licee, fiind urmați de personalul din bibliotecile universitare, din colegii și centre de excelență și mai puțin prezenți sunt bibliotecarii din școlile profesionale.

Buni colegi, în viziunea noastră, reziliența bibliotecarilor se formează și se menține printr-o mentalitate de creștere, o dezvoltare personală și profesională continuă. Este necesar să ne ținem de următoarele strategii (în total 4):

- **bibliotecarul trebuie să accepte, să îmbrățișeze învățarea pe tot parcursul vieții** – să fie în curent cu tehnologiile emergente și tendințele din domeniu, să participe la educația formală, nonformală și informală, la reuniuni profesionale din domeniu – drept urmare va crește încrederea în sine și bibliotecarul va deveni mai competitiv pentru angajator;
- **este important să dezvoltăm o rețea profesională puternică dat fiind importanța acesteia în gestionarea rezilienței** - care poate cataliza, dar și influența valul de schimbări din domeniu; Cum? Orientăm bibliotecarii de a nu aștepta până când va apare „furtuna”: a comunica, a dezvolta relații, a căuta oportunități, a se conecta cu persoane din domeniu și nu numai;
- **Centrul de Formare din cadrul BNRM consideră și insistă față de formabili, bibliotecari, de a-și gestiona permanent potențialul profesional, cariera:** asta înseamnă analiza punctelor forte și slabe, a oportunităților și obiectivelor de dezvoltare, a experiențelor și a poziționării profesionale actuale; formarea unui brand profesional pentru a demonstra valoarea; îmbrățișarea și promovarea în comunități a valorilor comune europene; căutarea modalităților de a adăuga valoare și a comunica eficient și constant valoarea proprie celorlalți
- **este important ca bibliotecarul să privească spre viitor** – cei mai rezistenți profesioniști au demonstrat că ei nu se blochează în trecut și în fața adversităților; ei au văzut în fiecare situație de criză o oportunitate de creștere, chiar de îmbunătățire; noi am rămas optimiști, conectați și pregătiți de a valorifica potențialele oportunități pe măsură ce acestea apar.

Provocările, adversitățile nu scutesc/ocolesc pe nimeni, așa că este necesar de a găsi căile potrivite de formare și funcționare a rezilienței profesionale.

Referințe bibliografice

Gherguț, Gabriela. Ce este și cum se poate dezvolta reziliența. [citat 5.10.2023]. Disponibil: <https://respiro.ro/consiliere/articole/afla-cum-si-de-ce-este-eficienta-rezilienta>

Peterson, Jordan B. Dincolo de ordine: Alte 12 reguli de viață. București, 2021. 366 p.

Reziliența – ce este și cum să devii rezilient. [citat 6.10.2023]. Disponibil: <https://www.oanayucel.ro/rezilienta-ce-este-si-cum-sa-devii-rezilient/>

Scifos, Lia. Reziliența în carieră. [citat 6.10.2023]. Disponibil: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2-5_18.pdf

**CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF THE STRUCTURE
OF BEETLE CENOSES (INSECTA: COLEOPTERA)
FROM THE “COSAUTI” LANDSCAPE RESERVE**

Elena ENCIU

<https://orcid.org/0000-0002-7587-0401>

Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău

Summary: This work presents data on the fauna and beetle's species diversity in some forest ecosystems in northern Moldova. As a result of collections during the year 2017, there were identified in the investigated forest ecosystems 48 species belonging to 31 genera and 7 families (Carabidae, Cantharidae, Silphidae, Geotrupidae, Scarabaeidae, Lucanidae and Cerambycidae), of which 4 ones are rare and extinction endangered species, included in the third edition of the Red Book of Moldova. After trophic preferences, most identified species of beetles belong to the phytophagous group – 43%, followed by the zoofagous group – 41%. Coprophagous represent 5%, xylophagous – 5%, mixophytophagous – 4%, and necrophagous – 2%. According to the distribution area, the European (17) and Trans-Palearctic (15) species dominate.

Keywords: beetles, diversity, trophic spectrum, ecological indexes.

Rezumat. Această lucrare prezintă date despre fauna și diversitatea coleopterelor din 2 ecosisteme forestiere din rezervația peisagistică ”Cosăuți”. În rezultatul cercetărilor efectuate în anul 2017, în ecosistemele forestiere investigate au fost identificate 48 de specii aparținând a 31 de genuri și 7 familii (Carabidae, Cantharidae, Silphidae, Geotrupidae, Scarabaeidae, Lucanidae și Cerambycidae), dintre care 4 sunt rare și pe cale de dispariție, incluse în a treia ediție a Cărții Roșii a Moldovei. După preferințele trofice, majoritatea speciilor de coleoptere identificate aparțin grupului fitofagilor – 43%, urmat de grupul zoofagilor – 41%. Coprofagii reprezintă 5%, xilofagii – 5%, mixofitofagii – 4% și necrofagii – 2%. După aria de răspândire, predomină speciile europene (17) și transpaleartice (15).

Cuvinte cheie: coleoptere, diversitate, spectru trofic, indici ecologici.

Introduction

The Republic of Moldova is the country with the lowest forestation grade from Europe. The forested surfaces from the country constitute only 8-9% of the whole territory, and the most important old forest missives that are 150-200 years old, are situated in the Centre, North and South of the Republic. The forest vegetation is constituted of deciduous forests – the Central European type (oak, durmast, fagus, tilia, ash, hornbeam, ulmus, aspen, salix, maple, etc.). These old forests are important as inherited resources, as well as examples of self-regulated ecosystems.

Material and methods

The studies were performed in vegetation period of 2017 in 2 wood types from the ”Cosauti” landscape reserve (Soroca district): oak forest (*Quercus robur* L.) and ash forest (*Fraxinus excelsior* L.) (Postolache, 1995; Postolache, Lazu, 2018).

The land beetles were collected using traditional entomological methods: Barber traps (30 traps were placed in two lines), and manual collection from various species of plants (trees, shrubs, grasses), from litter and soil. In total, there were collected and analyzed by the mentioned methods over 700 samples.

The identification of coleopterans was realized based on the works of Kryjanovskij (1965), Neculiseanu (2021), Freude et al. (1976).

In the synecological analysis various ecological indexes were calculated (Shannon diversity index, Simpson, equitability) (Simionescu V. 1992; Stan Gh. 1995; Andreev A. 2001).

Results and discussions

In the research conducted, data were obtained on fauna, diversity and distribution of some groups of beetles of the components of ecological networks in the “Cosauti” landscape reserve. It was found that beetle's complexes in the stations investigated represent different numbers and taxa. The beetle's fauna collected in forest ecosystems investigated consists of 48 species belonging to 31 genera and 7 families (tab. 1). Four species of rare and endangered coleopterans were found in the investigated resorts: *Carabus ullrichi* Ill. (Carabidae), *Oryctes nasicornis* L. (Scarabaeidae); *Lucanus cervus* L. (Lucanidae), *Morimus asper funereus* (Muls.) (Cerambycidae), these being included in the Red Book of the Republic of Moldova (3rd edition) (Cartea Roșie a R. Moldova 2015).

Table 1

**Specific components of beetles in forest ecosystems investigated
("Cosauti" landscape reserve)**

No	Taxon	Type of forest		Feeding type	Type of area
		Ash forest	Oak forest		
Family Carabidae					
1	<i>Calosoma inquisitor</i> (L., 1758)	+		Z	E
2	<i>Carabus ullrichi</i> Germ., 1824	+	+	Z	E
3	<i>C. cancellatus</i> Ill., 1798	+	+	Z	Esb
4	<i>C. excellens</i> , Kr., 1887	+		Z	E
5	<i>C. convexus</i> F., 1775		+	Z	Esb
6	<i>C. coriaceus</i> Krtz., 1877		+	Z	E
7	<i>Cychrus caraboides</i> (L., 1758)	+		Z	E
8	<i>C. semigranosus</i> Pall., 1825		+	Z	E
9	<i>Poecilus sericeus</i> (L., 1758)	+		Z	PSt.
10	<i>Pterostichus niger</i> (Schall., 1783)	+	+	MFit	TP
11	<i>Pt. melanarius</i> (Ill., 1798)		+	Z	Esb
12	<i>Pt. melas</i> (Crtz., 1799)	+	+	MFit	EMd
13	<i>Abax parallelopipedus</i> (Pill., Mitterp., 1783)	+	+	Z	E
14	<i>A. carinatus</i> (Duft., 1812)	+	+	Z	E
15	<i>A. parallelus</i> (Duft., 1812)	+	+	Z	E
16	<i>Molops piceus</i> (Pz., 1793)	+	+	Z	E
17	<i>Anisodactylus binotatus</i> (Duft., 1812)		+	F	VP
18	<i>Platynus assimile</i> (Payk., 1790)		+	Z	TP
19	<i>Platyderus rufus</i> (Duft., 1812)	+		Z	E
20	<i>Amara familiaris</i> (Duft., 1812)	+		F	TP
21	<i>A. aenea</i> (F., 1792)	+		F	TP
22	<i>A. apricaria</i> (Gyll., 1810)	+		F	TP
23	<i>Harpalus rufipes</i> (De Geer, 1774)	+		F	TP
24	<i>H. griseus</i> Dej., 1829		+	F	TP
25	<i>H. atratus</i> Latr., 1804	+		F	ECauc.
26	<i>H. latus</i> (L., 1758)	+		F	TP
27	<i>Ophonus rufibarbis</i> (F., 1792)		+	F	TP
28	<i>Lebia crux-minor</i> (Payk., 1790)		+	Z	TP
29	<i>L. humeralis</i> (F., 1792)	+		Z	EMd
30	<i>Aptinus bombardia</i> (Ill., 1800)	+		Z	E
Family Cantharidae					
31	<i>Cantharis annularis</i> (L., 1758)	+	+	F	TP
32	<i>C. oculata</i> (Gyll., 1817)		+	F	TP
Family Silphidae					
33	<i>Silpha carinata</i> Hbst., 1783	+	+	N	C
Family Geotrupidae					
34	<i>Anoplotrupes stercorosus</i> Hartm, 1791	+	+	C	Esb
Family Scarabaeidae					
35	<i>Aphodius luridus</i> F., 1775	+		C	TP
36	<i>A. rufipes</i> Poda, 1761		+	C	TP
37	<i>Melolontha melolontha</i> L., 1758		+	F	E
38	<i>Oxythyrea funesta</i> (Poda, 1761)	+		F	E
39	<i>Cetonia aurata</i> (L., 1761)	+	+	F	TP
40	<i>Protaetia aeruginosa</i> Dr., 1770	+		F	E
Family Lucanidae					

41	<i>Lucanus cervus</i> L., 1758	+		Xil.	EMd
42	<i>Dorcus parallelipipedus</i> L., 1758	+	+	Xil.	ECauc
Family Cerambycidae					
43	<i>Morimus funereus</i> Muls., 1862	+		Xil.	E
44	<i>Stenocorus meridianus</i> F., 1792		+	F	Esb
45	<i>S. quercus</i> Scopoli, 1792	+		F	Eas.
46	<i>Cerambyx scopolii</i> Fuss., 1775	+	+	F	E
47	<i>Mesosa curculionoides</i> (L., 1758)	+		F	Esb
48	<i>Dorcadion pedestre</i> Poda, 1761		+	F	E
Total		34	28		

During the research period, more representative from the point of view of quality proved to be the families Carabidae (33 species from 15 genera), Scarabaeidae (6 species from 5 genera) and Cerambycidae (6 species from 5 genera). The Lucanidae, Cantharidae, Geotrupidae and Silphidae families were represented by 1-2 species.

Also, it was found that in terms of quality and quantity, the highest number of species and specimens are recorded in the ash forest (34 species and 437 specimens), followed by oak forest (28 species and 362 samples).

For all four studied biotopes 5 species were common: *Pterostichus niger*, *Pt. melas*, *Abax parallelus*, *Anoplotrupes stercorosus* and *Cetonia aurata*.

Examining the composition of beetles in forest types investigated, it was found that after the trophic spectrum, the beetles' fauna of the forest ecosystems of the north of Moldova is divided into 6 trophic groups: zoophagous, phytophagous, mixophytophagous, necrophagous, coprophagous and xylophagous. Phytophagous are the majority group with 20 species (43%), followed by zoophagous with 19 species (41%). In descending order, it follows coprophagous (3 species; 5%), xylophagous (3 species; 5%), mixophytophagous (2 species; 4%) and necrophagous (1 species; 2%) (Fig. 1).

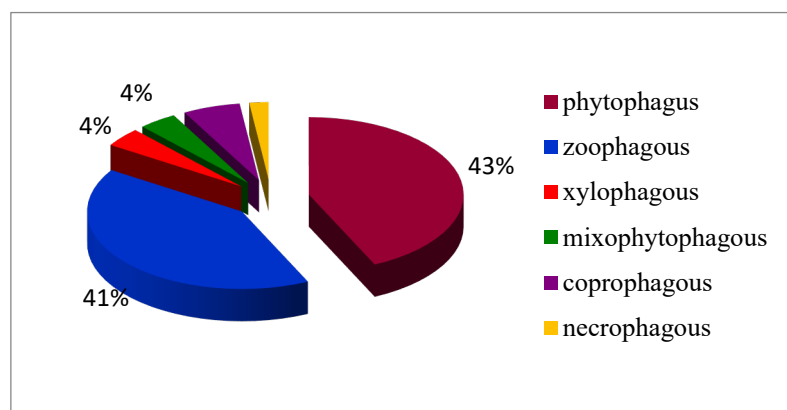

Fig. 1. The coleopteran trophic spectrum revealed in the studied stations.

Coleopteran species collected from the "Cosauti" landscape reserve, according to the distribution area belong to 9 zoogeographic elements (Drugescu, 1990), with the dominance of the European ones (17 species) and Trans-Palearctic (15 species), which constitute more than 50% of all collected species. With a lower species number were recorded the elements from Euro-Siberian (6 species), Euro-Mediterranean (3), Euro-Caucasian (7 species) and West-Palearctic, Cosmopolite, Euro-Asiatic, Steppicola-pontica – each with one species (Fig. 2.).

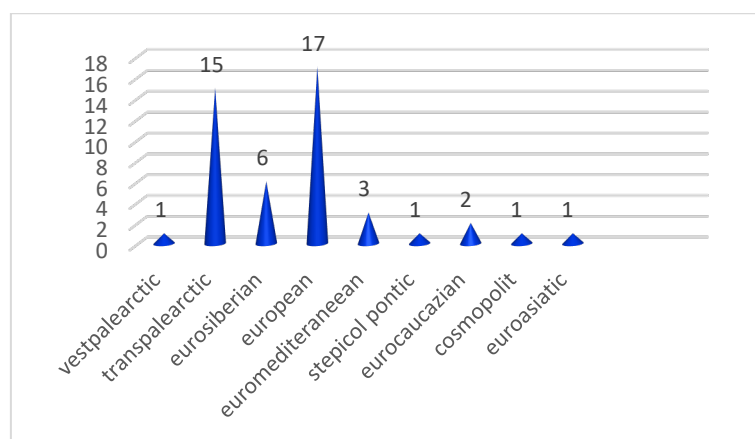

Fig. 2. The geographic distribution of the detected coleopterans in the forest ecosystems studied.

The obtained data confirms that the forest ecosystem, being a self-regulating system, has a rich fauna of beetles. The number and variation of species in this ecosystem are conditioned not only by the variety and periodic or spatial changes of main abiotic elements of the ecological support, but also by their optimal presence, especially of heat, humidity and salinity, and the favorable proportion of them. At the same time, the diversity is positively or negatively influenced by various biotic factors such as the position of the species in the trophic chains and food net of the ecosystem, number and density of species of parasites and predators, and the specific relations between the species in the ecosystem.

Conclusions

The Coleoptera Fauna (Insecta, Coleoptera), identified in forest ecosystems in the "Cosauti" landscape reserve consists of 48 species belonging to 31 genera and 7 families. The most representative in terms of quality proved to be the families Carabidae (33 species), Scarabaeidae (6 species) and Cerambycidae (6 species). The Lucanidae, Cantharidae, Geotrupidae and Silphidae families were represented by 1-2 species.

Of the species identified, 4 have been found to be rare and threatened with extinction: *Carabus ullrichi* (Carabidae), *Oryctes nasicornis* (Scarabaeidae); *Lucanus cervus* (Lucanidae) and *Morimus asper funereus* (Cerambycidae), these being included in the Red Book of the Republic of Moldova (3rd edition).

The most stable ecosystem in terms of diversity proved to be the ash, and the poorest diversity was recorded in the oak forest.

References

- Andreev A., 2001. *Otsenka bioraznoobraziya, monitoring i ecoseti*. Editura „Biotica”, Chişinău, 168 pp.
- Cartea Roşie a Republicii Moldova, 2015. Editura "Ştiinţa", Chisinau, 492 pp.
- Drugescu C., 1990. *Zoogeografia României*. Bucureşti, 140 pp.
- Freude H., Harde K., Lohse G., 1976. *Die Käfer Mitteleuropas*. Band 2, Adephaga 1. Krefeld, 520 pp.
- Kryzanovskij O., 1965. Semya Carabidae – zhuzhelitzы. In: *Opredeliteli nasecomyh evropejscoi cheasti SSSR*. **2**, 29-77.
- Neculiseanu Z., 2021. *Carabidele (Coleoptera, Carabidae) din Republica Moldova*. Chişinău, 2021, 528 pp.
- Postolache Gh., 1995. *Vegetaţia Republicii Moldova*. Editura "Ştiinţa", Chişinău, 220 pp.
- Postolache G., Lazu Şt., 2018. *Ariile naturale protejate de stat. Rezervaţii silvice*. Editura "Ştiinţa", Chişinău, 212 pp.
- Simionescu Viorica, 1983. *Lucrări practice de ecologie*. Universitatea „Al. I. Cuza”, Iaşi, 174-190.
- Stan G., 1994. Metode statistice cu aplicaţii în cercetări entomologice. *Buletin de informare. Societatea Lepidopterologica Română*, **5**(2): 113-126.

INTEGRAREA PRIN CONCORDANȚĂ A UNITĂȚILOR ORGANIZAȚIONALE, STRUCTURALE ȘI PROCESUALE – FACTOR CONTRIBUTIV LA PERFORMAREA SISTEMELOR INFORMATICE

Tudor LEAHU

<https://orcid.org/0009-0001-2214-5732>

Univesitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Este dezvăluită situația existentă în domeniu. Sunt examinate imperativul și motivația integrării analogice (imediate) a proceselor informaționale și materiale. În acest context, sunt enumerate și caracterizate motivele și circumstanțele imperative ale abordării de pe poziții de interconectare și interacțiune a unităților informative, decizionale și materiale. În plan contributiv sunt prezentate și analizate premisele acestui proces și interfețele pentru implementarea acestuia. Prin aplicarea anumitor criterii este efectuată concordanța unităților organizatorice pe suporturi și a metodelor de organizare a datelor pe mediile fizice informatice.

În aceeași cheie, unitățile structurale informaționale și de date sunt ajustate. De asemenea, este realizată concordanța unităților structurale materiale și informaționale (informative (situaționale) și decizionale) ale procesului de management economic unitar. Din punct de vedere procedural este îndeplinită concordanța unităților structurale tehnologice externe (mediul managerial) și a celor interne (mediul informatic), stabilită succesiunea realizării acestora la etapa funcționării procesului unitar de prelucrare informatică și informațională. Lucrarea este completată cu un set de concluzii, care decurg din conținutul ei.

Cuvinte cheie: integrare, concordanță, unități organizaționale, structurale, procesuale

Summary: The existing situation in the field is disclosed. The imperative and motivation of analog (unmediated) integration of informational and material processes are examined. In this context, the reasons for the motivation and the imperative circumstances of the approach to the interconnection and interaction of informative, decision-making and material units are listed and characterized. In the contributory plan, the premises of this process and the interfaces for its implementation are presented and analyzed. By applying certain criteria, the concordance of the organizational units based on supports and the data organization methods on physical informatics media is carried out.

In the same key, their informational and data structural units are matched. Also, the concordance of the material and informational structural units (informative (situational) and decisional) of the unitary economic management process is achieved. From a procedural point of view, the concordance of external technological structural units (the managerial environment) and internal ones (the informatics environment) is fulfilled, the succession of their realization is established on the operation of the unitary process of informatics and information processing. The paper is completed with a set of conclusions arising from its content.

Keywords: integration, concordance, organizational, structural, processual units.

Complexitatea elaborării, implementării și funcționării oricărui sistem informatic pe baze științifice este provocată cu precădere de absența abordării lui de pe poziții integrative, adică, de interpretare ca unitate ce constă din mulțime și variate elemente, prin interconectările și interacțiunile cărora poate fi realizat un scop comun. Până când, însă, tradițional, atât cercetările, cât și activitățile informatice practice masiv se referă la unele resurse în particular și nicidecum - la integrarea lor, mai bine zis – la elucidarea sistemului în cauză, ca nucleu unitar ce constă din diversitate de componente interconectate și interacționate.

În acest context se poate constata și evoluția neuniformă a resurselor acestui sistem, cele tehnice și programate atingând un nivel relativ mai superior, pe când celelalte se găsesc la etapa incipientă de dezvoltare. Printre ultimele se evidențiază resursele informaționale, care constituie domeniul de aplicare a mijloacelor tehnice informatice. Din acest motiv, după rolul lor, informațiile trebuie considerate drept prima componentă a informaticii conceptuale și aplicative. Atribuirea acestui loc și respectiv – a valorii supreme a lor este fondată de faptul că ele constituie motivația decisivă a invenției și evoluției mijloacelor tehnice, iar de la ultimele – și a celorlalte resurse.

Elucidarea și considerarea unilaterală a informaticii, mai precis, de pe pozițiile unei sau a câtorva resurse separate a ei, din punct de vedere științific este obiectiv eronată. Această afirmație se bazează pe faptul, că așa domeniu de activitate, după componentă și masivitate, este de caracter sistemic și de aceea solicită examinare numai în modalitate de interconectare și interacțiune a constituentelor lui. Cunoașterea relativ deplină a unaia sau a două și mai multe, dar nu a tuturor elementelor sferei în cauză, nu asigură realizarea calitativă și completă a scopului preliminar propus. Dezvoltarea rapidă a unora și rămânerea în urmă a altora din ele poate complica și mai mult efectuarea proceselor de elaborare și funcționare a sistemelor informaționale

și manageriale. Ca urmare a evoluției inegale a lor, involuntar au fost neglijate cerințele domeniilor materiale și informaționale de aplicare a mijloacelor și metodelor informatice.

La complicarea efectuării activităților de constituire a sistemelor anterior nominalizate a condus și diversitatea ariilor de transformare (procesare, prelucrare) a informațiilor. În plan generalizat, cu luarea în considerare a celor mai fundamentale proprietăți, în prezent pot fi menționate următoarele așa trei domenii ale sistemului unitar de management integrat: sub-sistemul gestionat (obiectul, procesul condus (material, spiritual), sub-sistemul gestional (de gestiune, de conducere, decizional), sub-sistemul informatic (de prelucrare tehnică a informațiilor). Fiecare din ele esențial se deosebesc prin diversitate expresivă a terminologiei, pluralitatea limbajelor informaționale și informatice, componență pronunțat variată a proceselor materiale, informaționale și informatice.

Pornind de la situația existentă și nivelul evoluției sistemelor de management economic, în viitorul apropiat și perspectiva imprezvizibilă tot mai insistent se impune crearea și activitatea cotidiană a lor în baza abordării teoretice și practice integrative.

În articolul de față este întreprinsă tentativa de a elabora și integra unitățile organizaționale, structurale și transformativă a informațiilor domeniilor funcțional (de deservire a funcțiilor manageriale (decizionale)) și informatic (tehnic), plecând de la abordarea lor sistemică, de pe poziții unitare.

1. Necesitatea și premisele integrării resurselor informatice

Privind abordarea de pe poziții unitare a elementelor de fond ale sistemelor informatice, interpretate și realizate sub formă de nucleu integrat, pot fi atestate următoarele circumstanțe și factori de bază, care accentuează necesitatea și identifică premisele contributive la înglobarea resurselor funcționării lor într-un tot unic:

1) absența unei politici statale unice, referitoare la analiza situației actuale și perspectiva evoluției de mai departe a oricărui sistem informatic și sub-sistemelor lui, bazată pe abordări și principii științifice, care reiese din specificul lor. Chiar dacă și sunt emise anumite acte și decizii guvernamentale și parlamentare în sensul dat, majoritatea covârșitoare a lor se referă doar la aspectul tehnic, iar pentru elaborarea lor sunt recrutați specialiști și savanți pe o resursă (programată, tehnologică, tehnică, matematică, socio-juridică, etc.). În masă investigațiile efectuate sunt dedicate etapei de funcționare și aproape deloc – stadiului de elaborare și implementare a sistemelor elucidate. În situația, în care cercetările au loc numai a unei părți (parțial) și nu a întregului (în întregime), nu se obține cel mai calitativ rezultat;

2) prin cele examinate anterior este motivată lipsa practic totală a acostării sistemice a proceselor elaborative și de funcționare a acestei categorii de sisteme, precum și a elementelor constitutive ale lor. Actualmente, abordarea menționată relativ deplină este realizată în domeniile conceptual și real preponderent la unele sub-sisteme, complexe de probleme și unele probleme, în particular. De aceea, până în prezent nici o funcție de gestiune economică nu dispune de fond unitar informațional ce funcționează în mod informatic, cu atât mai mult – sistemul de management al unității organizatorice (întreprindere, bancă, minister, etc.);

3) evidențierea și imperativul asigurării stricte și exacte a realizării aspectului sinergic compozițional, structural și procesual al tuturor resurselor informatice. Prin urmare, pentru a obține un produs informațional, se impune determinarea componenței unităților lui inițiale, interconectărilor dintre ele. În continuare se stabilesc structurile acestor unități, procedurile și operațiunile procesării, succesiunea efectuării, interconexiunile și interacțiunile necesare de a fi exercitate asupra lor;

4) o circumstanță imperativă ce fondează necesitatea integrării constituentelor ansamblului lor informatic unitar se reduce la exigența tot mai insistentă a domeniului aplicativ managerial privind formularea și punerea în funcțiune a sistemelor informatice, orientate spre cuprinderea tuturor activităților umane (materiale, spirituale, informaționale) în interconexiune și interacțiune în cadrul unui tot întreg;

5) pentru a înainta în evoluția proceselor integrării se cere unificarea tuturor resurselor, pornind de la conectările și procesările ce au loc în interiorul fiecărei categorii a lor și în exteriorul lor, cu alte resurse.

6) unificarea preliminar determinată condiționează și conduce la evoluția (dezvoltarea) uniformă (echilibrată) a diversității componentelor oricărui sistem, ceea ce înseamnă că atingerea performanțelor la unele din ele contribuie sau impune desăvârșirea celorlalte.

Ca consecință a nivelului de performanță comparativ cu cerințele domeniului aplicativ, în prezent s-au format două strategii de dezvoltare a anturajului tehnic informatic:

1) pentru fiecare procedură (operațiune) de prelucrare a datelor ori pentru un grup al lor se elaborează și se implementează câte un tip de mijloace tehnice.

2) pentru tot procesul material-informațional unitar se creează un singur mijloc tehnic, care ar îngloba în sine efectuarea automată a tuturor procedurilor și operațiunilor acestui proces. În consecință – orice

întreprindere și organizație se va transforma într-o unitate organizatorică informatică de producere a bunurilor materiale, spirituale și informaționale.

Evident, că așa strategie până când aparține de viitor. Aceasta, însă, nu înseamnă că actualmente ea poate fi neglijată. Dimpotrivă, permanent trebuie de avut în vedere, de orientat și de condus de ea în orice arie de activități umane (Leahu, 2016: 145).

2. Integrarea unităților organizaționale ale resurselor informaționale

Așa cum această categorie de resurse dispune de valoare primordială în procesele elaborative și de funcționare a sistemului informatic material-informațional unitar, iar nivelul de cercetări, procesare și utilizare a lor în cadrul celui din urmă lasă mult de dorit, s-a considerat drept justificată examinarea în primul rând a integrării lor în baza stabilirii concordanței unităților constituente sinonimice, cu care se operează în mediile managerial și informatic. De menționat că astfel de abordare se referă preponderent la unitățile informaționale reflectante, de rol informativ, care constituie baza formulării valorilor unităților informaționale decizionale.

După cum a fost stabilit anterior, pentru a elabora (proiecta) și funcționa orice obiect (proces), în mod obiectiv se impune îndeplinirea lucrărilor de organizare, structurare, transformare (prelucrare, procesare) și utilizare a informațiilor în cauză.

Sucesiunea enumerării acestor lucrări este dictată de următoarele circumstanțe. Din cauza dinamicii permanent pronunțate a proceselor materiale ce nu pot evolua fără însoțire informațională, e puțin posibil ca starea menționată a lucrurilor cândva se va schimba în direcția diminuării domeniului extern al lor, ba, chiar, dimpotrivă, ea se va intensifica, el extingându-se. De aceea, atât în plan funcțional, cât și informatic, integrarea proceselor informaționale și realizarea tranziției lor dintr-un mediu (cel „extern”) în altul (cel „intern”) și invers, mereu vor rămâne în actualitate. Ca urmare – de importanță semnificativă dispun și vor dispune estimarea și selectarea corectă a resurselor informatice de bază (informaționale, tehnice, matematice, programate, tehnologice, economice, socio-juridice).

În lumina celor constatate, evidențierea și studiul legităților “comportării” informațiilor de caracter de masă și, mai cu seamă, tranziția de la un mediu la altul, integrarea modalităților de organizare, structurare, transformare (prelucrare, procesare) și utilizare a lor în cadrul sistemului managerial unitar au devenit de importanță deosebită, toate acestea initial pornind de la conceptul bazei informaționale unitare a unității organizatorice materiale și componentelor interconectate și interacționate ale ei.

Deoarece organizarea a astfel de informații continuu decurge din procesele materiale, periodic – și din cele manageriale, inevitabil se cere elucidarea ei primordială.

Afară de aceasta, organizarea unui obiect (process) impune evidențierea elementelor constitutive, adică, componența (compoziția, structura) lui. În continuare, cu scopul obținerii în baza constituentelor unui produs finit informațional de predestinație informativă, aceste elemente sunt supuse anumitor proceduri și operațiuni transformative. Conform valorilor rezultative ale acestui produs, câteodată – și a valorilor primare (inițiale) ale unităților informaționale, obținute în baza transformării, pentru a formula și lua anumite decizii, apare necesitatea în analiza lor. Deci, procesul unitar de transformare a valorilor informative nu poate fi realizat în deplinătate fără efectuarea următoarelor etape transformative în următoare succesiune logică: organizare structurare prelucrare analiză (Leahu, 2021: 5; 2009: 7).

Pornind de la accentuarea însemnătății și justificarea ordinii realizării acestor etape, este construită logica dezvoltării conținutului articolului prezent. Reieșind din acest considerent, inițial este dezvoltată integrarea unităților organizaționale ale resurselor informaționale, cu care se operează în mediile managerial (funcțional – de deservire a funcțiilor lui) și informatic transformative, prin stabilirea concordanței lor. În contextul dezideratului dat, așa echivalare a astfel de unități este efectuată și prezentată în tab. 1 (Leahu, 2018: 41; 2016: 145).

În dependență de mediile formării (managerial și tehnic), unitățile elucidate sunt realizate sub formă de diverse metode de organizare a resurselor informaționale, care respectiv sunt de două categorii: funcționale (formate în cadrul sistemului de management, externe) și informatice (interne, formate în interiorul mijloacelor tehnice) (Leahu, 2021: 202; 2009: 90).

Din tabel se observă, precum că organizarea funcțională este fizic realizată în baza a două, pe când cea informatică – în baza a patru metode. Metodele informatice se consideră de listă, așa cum pe mediul material ele nu pot fi realizate altfel, decât prin înregistrarea și amplasarea unităților informaționale una după alta, de ce și sunt nominalizate astfel.

De menționat că unitățile din acest tabel sunt formate pe un spațiu fizic neîntrerupt. Însă, organizarea lor poate fi efectuată și prin intermediul manipulării cu suporturile, pe care ele sunt fixate (preponderent, o unitate informațională pe o unitate materială de suport).

În baza acestei modalități de abordare, în tab.1 sunt evidențiate și concordate unitățile (formele) organizaționale ale resurselor informaționale economice, bazate pe suporturi.

Tabelul 1. Integrarea prin concordanță a unităților (metodelor) funcționale și informatice de organizare a informațiilor informative (situaționale, reflectante) ale sistemului managerial economic unitar

Unități (metode) de organizare		
Funcționale (manageriale)	Informatice (tehnice, interne)	
Externe	Pe memoria internă	Pe memoria externă
Secvențială	Secvențială	Secvențială
Secvențial – indexată	În cuib	Regională
—	În lanț	Secvențial – indexată
		Directă
	În nod	Regională (de bibliotecă)

Organizarea fizică (materială) pe mediul suporturilor este realizată în raza fiecărui loc de muncă. În dependență de modalitățile de acces la ele (individual, comun, frecvent, ocazional, ș.a.) este efectuată amplasarea spațială a suporturilor față de locurile de prelucrare și utilizare a informațiilor. Unitățile organizaționale a informațiilor situaționale economice bazate pe suporturi au evoluat astfel: documentotecă → cartotecă → bobinotecă → discotecă → dischetotecă (Leahu, 2021: 208; 2019: 114).

Dacă astfel de forme funcționează grație manipulării mulțimilor de exemplare de suporturi de una ori mai multe categorii, sunt de caracter discret și se consideră externe, atunci metodele organizatorice proprii spațiului fizic neîntrerupt se consideră interne, fiind realizate de mijloacele tehnice. Pentru formele externe e caracteristică o singură variantă inițială de organizare a unităților informaționale. Obținerea altei variante are loc în baza schimbării succesiunii amplasării suporturilor.

Orice formă de acest fel, indiferent de clasa suporturilor, asigură numai o metodă de acces și de organizare a informațiilor – cea succesivă. Totodată, noțiunea de metodă organizatorică a fost motivată de invenția a așa suporturi, cum sunt, tamburul și, mai cu seamă, discul magnetic, care au condus la ideea varierii mai pronunțate și mai evidente a organizării datelor. În consecință - au fost elaborate și aplicate cele realizate pe spațiul memoriei interne (succesivă, în lanț, în cuib și în nod) și cele realizate pe spațiul memoriei externe (succesivă, succesiv- indexată, regională (de bibliotecă) și directă). Prin urmare, forma organizării informațiilor este nu numai de ordin extern, funcțional, discret, univariantic, dar și static, pe când metoda este nu numai de ordin intern, informatic, neîntrerupt, multivariantic, dar și dinamic.

Implementarea mijloacelor și metodelor informatice a contribuit la distincția formelor organizaționale fizice și programatic dirijate. Pentru mediul manual de organizare așa forme pot fi exemplificate prin formele contabilității, cum sunt cele memorial – order și jurnal – order.

Tabelul 2. Integrarea prin concordanță a unităților (formelor) organizaționale a informațiilor informative (situaționale, reflectante) ale sistemului managerial economic bazate pe suporturi.

Formele organizaționale (unități fizice de suporturi)					
Funcționale (manageriale, manuale)			Informatice (automate, tehnice)		
Nr. d/o	Denumirea	Suporturi	Nr. d/o	Denumirea	Suporturi
1.	Cartotecă, catalog	Documente	1.	Cartotecă	Cartele perforate
		Cartele cu perforare marginală			Cartele magnetice
2.	Dosar	Documente	2.	Bobinotecă	Benzi perforate
	a) simplu				Benzi magnetice
	b) legat				Casete cu benzi magnetice
3.	c) cu șină (biblioraft)		3.	Bobină	Bandă perforată
					Bandă magnetică

3.	<i>Stelaj:</i> a)cu polițe nesectionate	<i>Documente, cataloage, registre cu norme și alte date cifrice constante, îndreptare, îndrumătoare, indicatoare, dicționare, călăuze, ghiduri ș.a.</i>	4.	<i>Casetă</i>	<i>Bandă magnetică</i>
	b)cu polițe sectionate		5.	Pachet	Cartridj Discuri magnetice rigide
4.	Dulap: a) cu polițe nesectionate		6.	Discotecă	Discuri rigide Discuri încasetate Discuri laser
	b)cu polițe sectionate		7.	Dischetotecă	Dischete (discuri) magnetice flexibile

Unica formă organizațională realizată în baza gestiunii programate a informațiilor până când este baza de date, deosebirea principală a căreia constă în asigurarea organizării logice a datelor, independent de proprietățile fizice ale suporturilor, aceasta din urmă fiind efectuată nu numai grație implicării sistemului programatic, dar și de însoțirea fiecărei unități informaționale de elemente asociative, prin intermediul cărora se conectează valorile unităților nominalizate.

3. Integrarea unităților structurale ale resurselor informaționale informative

Așa cum organizarea impune determinarea unităților constitutive, din care constă unitatea integrală constitutivă, după integrarea unităților organizaționale, obiectiv se impune aceeași lucrare de înglobare a unităților structurale informaționale de conținut informativ. Rezultatele evidențierii și integrării funcțional – informatice a celor din urmă sunt prezentate în tab.3. (Leahu, 2021: 111; 2009: 142).

Tabelul 3. Integrarea prin concordanță a echivalentelor unităților structurale informaționale informative

Nivele de formare	Unități informaționale situaționale (informative) structurale			
	Funcționale (logice)		Informatică (fizice)	
	Externe	Interne	Pe memoria internă	Pe memoria externă
Inițial (semiotic)	Semn (literă, cifră, altele)	Simbol	1 bit (rang, miez de ferită)	1 bit (impuls)
1	2	3	4	5
Logic primar	Atribut (denumire, cifră)	Cuvânt, câmp (cheie, valoare)	Semisilabă (4 biți)	4 biți (impulsuri)
			Celulă (câmp, 8 biți, silabă)	1 octet (8 biți)
			Semicuvânt (2 celule)	2 octeți
			Cuvân (4 celule)	4 octeți
			Cuvânt dublu (8 celule)	8 octeți
Logice mai superioare	Indicator	Înregistrare	Bloc (înregistrare fizică)	Bloc (secție, sector, o parte din pista discului magnetic, ori a benzii magnetice)
		Înregistrare, totalitate de înregistrări		
	Document	Masiv (tablou) informațional	Pagină fizică	Extent - pistă a discului magnetic
		Totalitate de masive informaționale	Segment fizic	Totalitate de piste, cilindru
	Sistem de informații a obiectului condus	Sistem de fișiere de date (bază de date)	Modul (cub al memoriei)	Volum (modul- pachet de discuri magnetice, bobină de bandă magnetică ș.a.)

Din tabele e evident că după raza descriptivă (de reflectare) concordanța unităților informaționale examinate nu este univocă, așa cum posibilitățile prezentării fizice nu întotdeauna asigură echivalența dintre conținut și realizarea lui materială. Așa, unitatea de nivel logic primar (atribut, cuvânt), în dependență de conținut, este materializată de cinci unități fizice. O corelare inversă se observă și la unitățile nivelelor logice I și II. Diversitatea componenței unităților informaționale structurale funcționale este motivată de varietățile razelor spațiale și temporale descrise de ele, iar a celor informatice - de varietățile mediilor fizice și "posibilitățile" ((însușirile fizice) fiecăruia din ele de a forma cuantumi materiale pentru a fixa valorile acestor unități informaționale în scopuri de a le păstra, prelucra și utiliza.

În prezent aceste unități sunt destul de variate (funcționale - 6, informatice - 9). În perspectiva efectuării automate complexe a tuturor activităților de orice ordin sub formă de nucleu unitar material- informațional se va reduce esențial această diversitate, în final ajungând până la una singură, structurată pe funcții, nivele, obiecte și momente gestionale.

4. Integrarea unităților procesuale (transformative) ale resurselor informaționale

Tehnologia informatică (automată) reduce esențial componența unităților ei de realizare, ea referindu-se preponderent la fiecare lucrare (problemă) îndeplinită (soluționată). Chiar și în cazul unui complex, sub-sistem sau sistem de lucrări (probleme), aspectul fizic de realizare, indiferent de natura și complexitatea lor, rămâne unul și același. Din acest motiv, nu e exclus ca odată cu îndeplinirea automată deplină a unei ori altei activități procesul, etapa și sub-etapa să nu fie proprii tehnologiei, ele rămânând valabile numai pentru conștientizarea și elaborarea inițială a ei. În așa mod, de pe poziția utilizatorului final, tehnologia informatică va conduce la simplificarea totală a ei („apăsare pe buton”).

Deoarece de la începuturi și până în prezent în practica și teoria activităților informaționale deseori nu se face distincție între noțiunile de tehnologie informațională și tehnologie informatică, e necesar de accentuat că după conținut prima este mai extinsă și mai variată, așa cum ea include în sine orice mijloace, resurse și metode de orice ordin (manual, automat). Totodată, tehnologia informatică este realizată numai în mod automat. De aceea în mediul informațional economic ea se consideră drept particularitate a tehnologiei informaționale, așa cum procesele de așa natură sunt și permanent vor fi efectuate incomplet în mod automat nu numai din cauza deficitului sau imperfecțiunii mijloacelor tehnice, dar, mai cu seamă, și a dinamicii pronunțate a componenței, structurii și volumului activităților materiale economice.

După caracter și conținut se disting tehnologii elaborative (proiectante), implantative (de introducere, de implementare) și funcționale (de funcționare)-. Primele se referă la lucrări de organizare a proceselor de proiectare a unui sistem (informațional sau informatic), cele secundare - la lucrări de implementare în mediul real și de verificare a autenticității deciziilor de proiectare situației reale, iar cele de al treilea - la lucrări de asigurare a funcționării cotidiene a sistemului pus în funcțiune. Dacă tehnologia este realizată cu implicarea subiectului, ea se consideră externă, iar dacă el este exclus din organizarea procesului, ea este internă (se realizează automat de mijloacele tehnice).

Așa cum în domeniul informațional economic practic toate tehnologiile se produc cu participarea subiectului, ele se consideră funcționale și concordanța lor are loc prin stabilirea și interconectarea unităților structurale tehnologice și succesiunii realizării lor.

În contextul dat, așa concordanță poate fi prezentată sub formă de tabel (tab.5.), din care e evident că pentru aspectul funcțional al activităților informaționale sunt valabile toate unitățile structurale tehnologice, pe când pentru cel informatic - numai cele mai simple. Aceasta are loc din cauza executării automate a celor mai compuse și voluminoase lucrări în baza celor mai elementare efecte fizice (contacte, impulsuri ș.a.) (Leahu, 2021: 129, 2009: 191).

Deci, cum a fost menționat anterior, îndeplinirea automată a celor mai complexe activități în final se va reduce la o singură acțiune. Aceasta se va realiza în cazul modelării fizice complete a procesului tehnologic integrat. Succesiunea realizării unităților tehnologice examinate este diversă, dar în dependență de categoria lor ea se produce în direcția: acțiune → proces pentru aspectul funcțional și acțiune → procedură → operațiune pentru aspectul informatic.

Tabelul 4. informatice, succesiunii efectuării lor în procesul unitar de prelucrare a datelor (în ordine ascendentă)

Unitățile structurale tehnologice	Succesiunea efectuării	Mediile de realizare	
		Funcțional (extern)	Informatic (intern, fizic)

Proces	7	+	
Stadiu	6	+	
Etapă	5	+	
Sub-etapă	4	+	
Operațiune	3	+	+
Procedură	2	+	+
Acțiune	1	+	+

Conștientizarea și conducerea permanentă de concordanță autentică a unităților tehnologice, a componentei și succesiunii efectuării lor atât în sistemul gestional economic, cât și în mediul sub-sistemului lui informatic contribuie la performanțe manageriale și informaționale.

Concluzii

1. Scopul final al concordării resurselor informatice constă în elaborarea, implementarea și funcționarea automată a sistemelor informaționale funcțional – informatic integrate.
2. Atingerea acestui scop poate fi realizată prin evidențierea componentei și stabilirea echivalenței, interconectării și interacțiunii autentice între unitățile organizaționale, structurale și transformative, proprii mediilor managerial și informatic.
3. Rezultatele integrării servesc drept bază de selectare mult mai exactă a compoziției și numărului de mijloace și metode de categoria elucidată, ceea ce contribuie la crearea întocmai a unui sistem informațional automat de performanță superioară.
4. În consecință, se obține un sistem managerial de acțiune analoagă, care cuprinde toate compartimentele și sub-compartimentele procesului unitar de asigurare fiabilă a existenței și evoluției acestui sistem.
5. Eficacitatea și eficiența elaborării și funcționării sistemelor informatice integrate depind nu numai de factorii de influență directă (viteză, spațiu memorar, etc.) asupra lor, dar și indirectă, a anumitor factori de ordin organizațional, structural și procesual (tehnologic).
6. La moment sunt cunoscute o mulțime de unități și metode de organizare, structurare și procesare a valorilor entităților informaționale.
7. În dependență de caracterul acestor valori (constant, variabil, fiabil, unical, etc), frecvența implicării lor în procesele soluționării problemelor material-informaționale, primordial se solicită analiza și selectarea acestor metode.
8. Prin astfel de abordare se asigură autenticitatea corespunderii exactei a funcțiilor sistemului informatic parametrilor și caracteristicilor domeniului de aplicare a lor.
9. Orice acțiune elaborativă, implementativă și funcțională a sistemului informatic e necesar să fie concordată și orientată pornind de la principiul integrării, conform căruia, în ultima instanță, sistemul managerial se va transforma într-un nucleu material-informațional unitar automat.
10. În mediul acestui nucleu, realizat prin intermediul proceselor informaționale, toate activitățile vor fi efectuate în mod nemijlocit și analogic, indiferent de razele spațiale și temporale ale evoluției lui.

Referințe bibliografice

- Leahu, T. Conceptual informational systems of economic integrated management. Chișinău: CEP USM., 2021.
- Leahu, T. Evolutionary trends of forms of organization of economic situational information and their informatics achievement units. In: Journal of Research on Trade, Management and Economic Development. 6.1.11 (2019): 104-118.
- Leahu, T., Grecu, A., Morari, V. The synergy of ways (units) and methods of informative data organization on milieu of unitary integrated informatics system. In: EcoSoEn. 4.3 – 4 (2021): 202-211.
- Leahu, T. Organizing, structuring and transformation of information of the economic managerial system. Monograph. Chișinău: C.E.P. USM, 2009.
- Leahu, T. The functional-informatics approach of the structuring of unitary economic managerial system information. In: Journal of Research on Trade, Management and Economic Development, 5.1.9 (2018): 41-51.
- Leahu, T. The motivation of the imperative integration of the functional and informatics processing of the economic situational information. In: The Proceedings ARA 40th Congress, July, 28-31, 2016. Montreal: ARA Publisher House ARA, , California: Davice, (2016): 145-150.

ASPECTE APLICATIVE ALE MODELELOR DE AȘTEPTARE ÎN SISTEMLILE INFORMATICE

Lilia MITEV

<https://orcid.org/0000-0003-0919-1213>

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Rezumat: Modelele de așteptare găsesc aplicații extinse în sistemele informatice, oferind informații valoroase despre performanța sistemului, utilizarea resurselor și eficiența generală. O aplicație proeminentă este proiectarea și optimizarea arhitecturilor de rețele de calculatoare. Modelele de așteptare ajută la analiza fluxului de pachete de date, la prezicerea congestiei rețelei și la determinarea strategiilor optime de gestionare a șirurilor de așteptare pentru a îmbunătăți vitezele de transfer de date și a minimiza întârzierile.

În sistemele de operare, modelele de așteptare ajută la planificarea proceselor și la gestionarea eficientă a resurselor sistemului. Prin modelarea timpilor de sosire și de service a sarcinilor, aceste modele ajută la proiectarea algoritmilor de programare care prioritizează sarcinile, reduc timpii de așteptare și asigură utilizarea eficientă a CPU și a resurselor de memorie. În mediile de cloud computing, modelele de așteptare contribuie la planificarea capacității și alocarea resurselor. Simulând comportamentul de așteptare al sarcinilor și solicitărilor, furnizorii de servicii cloud pot optimiza furnizarea serverului, asigurându-se că resursele sunt alocate dinamic în funcție de cerere, îmbunătățind astfel performanța sistemului și eficiența costurilor.

În plus, modelele de așteptare sunt esențiale în proiectarea și analiza sistemelor de stocare. Acestea ajută la optimizarea timpilor de acces la disc și de recuperare, permițând gestionarea eficientă a datelor și alocarea resurselor de stocare. În general, aplicarea modelelor de așteptare în sistemele informatice facilitează proiectarea, analiza și optimizarea diferitelor componente, contribuind la dezvoltarea infrastructurilor de calcul robuste și eficiente.

Cuvinte cheie: model de așteptare, model polling, sisteme informatice, rețele.

Summary: Queueing models find extensive applications in computer systems, offering valuable insights into system performance, resource utilization, and overall efficiency. One prominent application is in the design and optimization of computer network architectures. Queueing models help analyze data packet flow, predict network congestion, and determine optimal queue management strategies to enhance data transfer speeds and minimize delays.

In operating systems, queueing models aid in scheduling processes and managing system resources effectively. By modeling the arrival and service times of tasks, these models assist in designing scheduling algorithms that prioritize tasks, reduce waiting times, and ensure efficient utilization of CPU and memory resources.

In cloud computing environments, queueing models contribute to capacity planning and resource allocation. By simulating the queueing behavior of tasks and requests, cloud service providers can optimize server provisioning, ensuring that resources are allocated dynamically based on demand, thereby improving system performance and cost-effectiveness.

Furthermore, queueing models are instrumental in designing and analyzing storage systems. They help optimize disk access and retrieval times, enabling efficient data management and storage resource allocation.

Overall, the application of queueing models in computer systems facilitates the design, analysis, and optimization of various components, contributing to the development of robust and efficient computing infrastructures.

Keywords: queueing model, polling model, computer systems, networks.

Modelele matematice de așteptări sunt esențiale în înțelegerea, proiectarea și optimizarea sistemelor informaționale moderne. Aceste modele facilitează analiza comportamentului sistemului, ajutând la identificarea configurațiilor optime și sprijinind luarea eficientă a deciziilor. Aplicația lor se extinde în diverse domenii, sporind eficiența și performanța sistemelor informaționale contemporane. Printre aceste probleme se consideră organizarea rațională a centrelor telefonice, a clinicilor, magazinelor, întreprinderilor de prelucrare, de stocare a materialelor, a centrelor de apel public, etc. Mai mult decât atât, dezvoltarea vertiginoasă a rețelelor contemporane, apariția unor noi tehnologii de rețea, cum ar fi, de exemplu, tehnologiile înzestrate cu metodologiile QoS (Quality of Service) și CoS (Class of Service) înaintază noi standarde asupra studierii și dezvoltării a noi modele matematice, mai ajustabile și mai potrivite pentru procesele din realitate. Modelele Polling cu vacanțe semi-Markoviene și servire exhaustivă reprezintă modele matematice de așteptare, modele sunt pe larg utilizate în studierea rețelelor contemporane. Modelele polling (de sondaj) sunt instrumente valoroase în studiul rețelelor contemporane, în special în domeniul informaticii și al telecomunicațiilor. Aceste modele ajută la analiza protocoalelor de comunicare și a performanței sistemului prin simularea comportamentului nodurilor de rețea, evaluarea tiparelor de trafic și optimizarea alocării resurselor. Prin modele de sondaj, cercetătorii obțin informații despre eficiența rețelei, latența și robustețea generală,

contribuind la progresul și optimizarea sistemelor moderne de comunicații, de asemenea își găsesc aplicației și în analiza funcționării rețelelor de bandă largă fără fir Wi-Fi și Wi-Max cu un control centralizat.

Modelele Polling cu vacanțe semi-Markoviene și servire exhaustivă reprezintă modele matematice de așteptare, modele care își găsesc aplicații pe scară largă în diferite domenii. Modelele polling își găsesc o gamă largă de aplicații în domeniul sistemelor informatice de comunicare, unde resursele (de exemplu, lățimea de bandă, capacitatea procesorului) sunt divizate între diferiți utilizatori. Lucrări, în care sunt menționate aplicații ale modelelor polling până la începutul anilor 1990, ne putem referi la lucrările lui Grillo (1990), Levy și Sidi (1990), Takagi (2000) și Weststrate (1992). Generalizării și sistematizării ale modelelor și metodelor pentru studierea sistemelor stohastice cu sondaj ciclic (sistemul Polling) și utilizarea lor pentru proiectarea rețelelor fără fir de bandă largă este dedicată monografia V. Vishnevski și O. Semenova (Вишнеvский 126). O amplă analiză a modelelor cu priorități cu schimb nenul de tip semi-Markov al șirurilor de așteptare cu priorități, numite modele generalizate cu priorități, sunt prezentate în monografia Gh. Mișcoi (96). În această monografie sunt expuse noi discipline de prioritate, sunt dezvoltate noi metode de analiză și elaborați algoritmi numerici de calcul al caracteristicilor sistemelor generalizate. În lucrarea lui A. Alfa (163), sunt prezentate modele de așteptare într-un aspect clar pentru cititor, cu privire la modul de utilizare a instrumentelor matematice disponibile pentru a ajuta la analiza problemelor asociate cu modelele de așteptare. Conținutul acestei cărți este prezentat, în general, într-o formă care face ca aplicațiile să fie ușor de văzut și, de asemenea, pentru că dezvoltările și rezultatele noi din domeniul sistemelor de comunicare să fie mai accesibile pentru utilizatorul pragmatic al modelelor de așteptare.

Este bine cunoscut faptul că șirurile de așteptare cu un singur server oferă niște perspective foarte bune chiar și șirurilor complexe cu mai multe servere dacă acestea sunt approximate corespunzător. Deci, șirurile de așteptare cu un singur server sunt foarte importante în Teoria așteptării și sunt mult răspândite mai ales în domeniul sistemelor informatice de comunicare (Mitev 200). Din acest motiv, această lucrare se concentrează pe șirurile de așteptare cu un singur server.

Aplicații ale modelelor de așteptare Polling. Modelul polling este un sistem cu multiple șiruri de așteptare cu un singur server care vizitează șirurile conform tabelului polling și servește clienții din aceste șiruri.

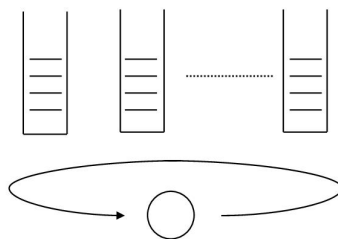

Figura 1. Modelul polling cu un server

În plus, modelele polling sunt aplicabile în situațiile în care mai mulți utilizatori concurează pentru accesul la o resursă comună (de exemplu, lățimea de bandă, capacitatea procesorului), care este disponibilă la un moment dat. Unele aplicații în sistemele informatice ale modelelor de așteptare polling sunt descrise mai jos.

Sisteme informatice cu timp partajat (Time-sharing computer systems). Aplicațiile clasice ale modelelor polling reprezintă sistemele informatice în care timpul este partajat (Klimov 532), acestea constau dintr-un număr de terminale conectate prin intermediul liniilor multi-drop la un calculator central.

Modelele polling își găsesc aplicație în analiza sistemelor informatice cu timp partajat, unde mai mulți utilizatori împărtășesc o singură resursă de calcul. În sistemele de partajare a timpului, proceselor sau utilizatorilor li se oferă o porțiune de timp CPU într-un mod recurent. Iată cum sunt relevante modelele de sondaj în acest context:

- alocarea resurselor: modelele polling ajută la studierea alocării timpului CPU între diverși utilizatori sau procese într-un sistem de partajare a timpului. Aceasta include optimizarea algoritmului de programare pentru a asigura o distribuție corectă și utilizarea eficientă a resurselor.
- managementul șirului de așteptare: sistemele de partajare a timpului folosesc adesea mecanisme de așteptare pentru a gestiona cererile utilizatorilor. Modelele de așteptare ajută la analiza diferitelor strategii de așteptare, cum ar fi programarea bazată pe priorități sau programarea round-robin, pentru a îmbunătăți performanța generală a sistemului.

- analiza performanței: modelele polling oferă un cadru pentru evaluarea performanței sistemelor de partajare a timpului. Aceasta implică evaluarea timpilor de răspuns, a debitului și a altor indicatori cheie de performanță pentru a optimiza parametrii sistemului și a îmbunătăți satisfacția utilizatorilor.
- modelarea comportamentului utilizatorului: prin utilizarea modelelor de sondare, cercetătorii pot simula și analiza comportamentul utilizatorului în medii de partajare a timpului. Aceasta include studierea tiparelor de utilizare a resurselor, a disputei pentru resurse și a impactului diferitelor sarcini de lucru asupra capacității de răspuns a sistemului.
- concurență și paralelism: modelele polling contribuie la înțelegerea concurenței și paralelismului în sistemele de partajare a timpului. Aceasta implică examinarea modului în care mai multe sarcini pot fi executate eficient simultan, în timp ce partajarea resurselor sistemului.
- optimizarea parametrilor sistemului: prin modele polling, cercetătorii pot experimenta și optimiza diferiți parametri ai sistemului de partajare a timpului, cum ar fi intervale de timp, politici de programare și scheme de prioritate, pentru a îmbunătăți eficiența generală a sistemului.

Astfel, modelele polling joacă un rol crucial în proiectarea, analiza și optimizarea sistemelor computerizate cu timp partajat, oferind un cadru matematic pentru a înțelege și îmbunătăți alocarea resurselor, managementul șirurilor de așteptare și performanța generală a sistemului în medii multi-utilizator.

Rețele Token-ring (Token-ring networks). În lucrarea lui Bux (1465) modelele polling sunt folosite pentru a studia performanța schemelor de trecere a jetonului (token) în rețelele locale (LANs), unde un jeton reprezintă dreptul de transmisie și acesta este transmis în rândul diferitor utilizatorilor. În astfel de cazuri, schema de trecere a jetonului este de obicei configurată într-o topologie de tip inel sau magistrală. Modelele polling pot fi aplicate rețelelor Token Ring, un tip de rețea locală (LAN) în care computerele sunt conectate într-o topologie fizică inel sau stea. În rețelele Token Ring, un token - un pachet special de date - este transmis secvențial de la un nod la altul pentru a controla accesul la rețea. Modelele polling pot fi benefice în diferite aspecte ale rețelelor Token Ring:

- controlul accesului: modelele polling ajută la analiza și optimizarea mecanismelor de control al accesului în rețelele Token Ring. Protocolul de transmitere a jetonului asigură că numai nodul care deține jetonul poate transmite date, prevenind coliziunile și asigurând o distribuție corectă a accesului la rețea.
- analiza performanței: modelele polling ajută la analiza performanței rețelelor Token Ring. Aceasta include evaluarea factorilor cum ar fi debitul, latența și eficiența transmiterii token-ului, ajutând administratorii de rețea să ajusteze parametrii pentru performanță optimă.
- toleranță la erori: modelele polling pot fi utilizate pentru a studia toleranța la erori a rețelelor Token Ring. Simulând diferite scenarii de defecțiuni și mecanisme de sondare, cercetătorii pot evalua capacitatea rețelei de a se recupera și de a continua funcționarea în prezența defecțiunilor.
- alocarea resurselor: rețelele Token Ring implică adesea partajarea lății de bandă între nodurile conectate. Modelele polling ajută la studierea și optimizarea alocării acestei resurse partajate, asigurându-se că fiecare nod are o oportunitate corectă de a transmite date fără a provoca congestie în rețea.
- proiectarea topologiei: modelele de sondare contribuie la proiectarea și evaluarea topologiilor de rețea Token Ring. Prin modelarea procesului de transmitere a simbolurilor și analizând impactul diferitelor topologii asupra performanței, cercetătorii pot lua decizii informate cu privire la aspectul și scalabilitatea rețelei.
- analiza de securitate: modelele polling pot fi aplicate pentru a analiza aspectele de securitate ale rețelelor Token Ring. Simulând diferite protocoale de securitate și mecanisme de sondare, cercetătorii pot evalua vulnerabilitatea rețelei la diferite atacuri și pot elabora strategii pentru a spori securitatea.

Modelele polling oferă o bază matematică pentru înțelegerea, optimizarea și analiza diferitelor aspecte ale rețelelor Token Ring, inclusiv controlul accesului, performanța, toleranța la erori, alocarea resurselor, proiectarea topologiei și securitatea. Aceste modele permit designerilor și administratorilor de rețea să ia decizii informate pentru o funcționare eficientă și fiabilă.

Rețele Token-bus (Token-bus networks). Un exemplu de o rețea Token-bus este prezentat în lucrarea lui Manfield (1001), în care o rețea de comunicație reprezintă mediul de transmisie între un procesor central și un set de procesoare periferice. Rețelele Token-bus, cum ar fi rețelele Token Ring, folosesc un protocol de transmitere a simbolurilor pentru controlul accesului la rețea. Într-o rețea token-bus, topologia fizică este adesea o magistrală, iar nodurile se luptă pentru ca tokenul să transmită date. Modelele polling pot fi aplicate la diferite aspecte ale rețelelor de token-bus:

- optimizarea controlului accesului: modelele polling ajută la analiza și optimizarea mecanismelor de control al accesului în rețelele token-bus. Aceasta include studierea strategiilor de transmitere a

simbolurilor și a algoritmilor de rezolvare a conflictelor pentru a asigura accesul corect și utilizarea eficientă a rețelei.

- analiza performanței: modelele polling contribuie la analiza performanței rețelelor token-bus. Prin modelarea procesului de transmitere a simbolurilor și a rezoluției conflictelor, cercetătorii pot evalua factori precum debitul, latența și impactul încărcării rețelei asupra performanței.
- evitarea coliziunilor: rețelele cu token-bus își propun să evite coliziunile utilizând o abordare bazată pe token. Modelele polling ajută la analizarea cât de bine mecanismul de transmitere a simbolurilor previne coliziunile și asigură un flux fluid al datelor, mai ales pe măsură ce rețeaua se scalează sau se confruntă cu sarcini variate de trafic.
- alocarea resurselor: modelele polling ajută la studierea și optimizarea alocării mediului de comunicare partajat (autobuzul) în rețelele token-bus. Aceasta implică evaluarea cât de eficient sunt distribuite resursele rețelei între nodurile concurente.
- proiectarea topologiei: cercetătorii pot utiliza modele polling pentru a studia impactul diferitelor topologii de magistrală și configurații de rețea asupra performanței generale a rețelei token-bus. Acest lucru ajută la proiectarea rețelelor care sunt atât scalabile, cât și fiabile.
- toleranță la defecțiuni: modelele polling pot fi aplicate pentru a evalua toleranța la erori a rețelelor token-bus. Simulând diferite scenarii de defecțiuni și mecanisme de sondare, cercetătorii pot înțelege cât de bine se descurcă rețeaua defecțiunilor și se recuperează după întreruperi.
- analiza de securitate: modelele polling contribuie la analiza caracteristicilor de securitate din rețelele token-bus. Cercetătorii pot evalua vulnerabilitatea rețelei la amenințările de securitate și pot evalua eficacitatea protocoalelor de securitate, cum ar fi criptarea token-ului sau autentificarea.

Astfel, modelele polling oferă un cadru matematic pentru înțelegerea, optimizarea și analiza diferitelor aspecte ale rețelelor token-bus, inclusiv controlul accesului, performanța, evitarea coliziunilor, alocarea resurselor, proiectarea topologiei, toleranța la erori și securitatea. Aceste modele oferă informații valoroase pentru proiectanții de rețele și administratorii care lucrează cu tehnologia token-bus.

Rețele Slotted-ring (Slotted-ring networks). În lucrarea lui Van Arem (111) se prezintă o analiză a modelul polling a unui protocol Slotted-ring, cu eliberarea destinației. Rețelele Slotted-ring, cunoscute și ca rețele optice cu fante sau cu inele cu fante, sunt un tip de rețea de comunicații care utilizează multiplexarea cu diviziune în timp și o topologie circulară. Fiecărui nod i se atribuie un interval de timp în care poate transmite date. Modelele polling pot fi aplicate la diferite aspecte ale rețelelor Slotted-ring:

- controlul accesului: modelele polling ajută la analiza și optimizarea mecanismelor de control al accesului în rețelele Slotted-ring. Aceasta include studierea eficienței alocării intervalului de timp, soluționarea litigiilor și asigurarea accesului echitabil pentru toate nodurile din rețea.
- analiza performanței: modelele polling contribuie la analiza performanței rețelelor Slotted-ring. Prin modelarea procesului de alocare a intervalului de timp, cercetătorii pot evalua factori precum debitul, latența și impactul încărcării rețelei asupra performanței generale a sistemului.
- evitarea coliziunilor: în rețelele Slotted-ring, multiplexarea cu diviziune în timp este utilizată pentru a evita coliziunile. Modelele polling ajută la analizarea cât de bine mecanismul de alocare a intervalului de timp previne coliziunile și asigură o transmisie sincronizată a datelor între noduri.
- alocarea resurselor: modelele polling ajută la studierea și optimizarea alocării intervalelor de timp în rețelele Slotted-ring. Aceasta implică evaluarea cât de eficient sunt distribuite intervalele de timp între nodurile concurente pentru a maximiza utilizarea rețelei.
- proiectarea topologiei: cercetătorii pot utiliza modele polling pentru a studia impactul diferitelor topologii și configurații cu inele fante asupra performanței rețelei. Acest lucru ajută la proiectarea rețelelor care sunt scalabile, fiabile și care pot adapta diferite modele de trafic.
- toleranță la erori: modelele polling pot fi aplicate pentru a evalua toleranța la erori a rețelelor Slotted-ring. Simulând diferite scenarii de defecțiuni și mecanisme de sondare, cercetătorii pot înțelege cât de bine se descurcă rețeaua defecțiunilor și se recuperează după întreruperi.
- analiza securității: modelele polling contribuie la analiza caracteristicilor de securitate în rețelele cu inele slot. Cercetătorii pot evalua vulnerabilitatea rețelei la amenințările de securitate și pot evalua eficacitatea protocoalelor de securitate implementate în cadrul schemei de multiplexare cu diviziune în timp.

În rezumat, modelele polling oferă un cadru matematic pentru înțelegerea, optimizarea și analiza diferitelor aspecte ale rețelelor Slotted-ring, inclusiv controlul accesului, performanța, evitarea coliziunilor, alocarea resurselor, proiectarea topologiei, toleranța la erori și securitatea. Aceste modele oferă informații valoroase pentru designerii de rețea și administratorii care lucrează cu tehnologia cu inele cu fante.

Scheme cu acces aleator (Random access schemes). Protocoalele cu acces multiplu aleator sunt protocoalele unde o entitate cu un mesaj îl va transmite indiferent de ciocnirile potențiale. Schema cu acces ALOHA este un exemplu de schema cu acces aleator. O analiză comparativă detaliată a diferitor scheme cu acces multiplu, inclusiv a schemelor cu acces aleator, cum ar fi ALOHA și CSMA, este dat de Kleinrock (1). Modelele polling pot fi aplicate pentru studiul și analiza schemelor de acces aleatoriu în rețelele de comunicații. Accesul aleatoriu se referă la protocoalele de comunicare în care nodurile luptă pentru canal fără o ordine predeterminată. Iată câteva aplicații ale modelelor polling în contextul schemelor de acces aleatoriu:

- rezolvarea litigiilor: modelele polling ajută la analiza modului în care este rezolvată disputa în schemele de acces aleatoriu. Prin modelarea procesului de acces aleatoriu, cercetătorii pot evalua eficiența algoritmilor de rezolvare a conflictelor, cum ar fi ALOHA slotted sau Carrier Sense Multiple Access with Collision Detection (CSMA/CD).
- analiza debitului: modelele polling contribuie la evaluarea debitului în rețelele cu acces aleatoriu. Cercetătorii pot folosi aceste modele pentru a evalua impactul disputei asupra debitului general al rețelei și pentru a optimiza parametrii pentru a îmbunătăți performanța sistemului.
- evitarea coliziunilor: schemele de acces aleatoriu sunt susceptibile la coliziuni atunci când mai multe noduri încearcă să transmită simultan. Modelele polling ajută la analiza strategiilor de evitare a coliziunilor, cum ar fi mecanismele de backoff în protocoale precum Carrier Sense Multiple Access with Collision Avoidance (CSMA/CA).
- optimizarea performanței: modelele polling oferă o bază matematică pentru optimizarea performanței schemelor de acces aleatoriu. Aceasta include studierea parametrilor precum dimensiunea ferestrei de disputa, strategiile de backoff și mecanismele de recunoaștere pentru a îmbunătăți eficiența comunicării.
- strategii de control al accesului: modelele polling ajută la evaluarea diferitelor strategii de control al accesului în rețelele cu acces aleatoriu. Aceasta implică analiza echității și eficacității protocoalelor care utilizează acces aleator, cum ar fi Funcția de coordonare distribuită (DCF) în rețelele IEEE 802.11.
- eficiența rețelei: cercetătorii pot folosi modele polling pentru a evalua eficiența generală a rețelelor de acces aleatoriu. Aceasta implică studierea compromisurilor dintre dispută și transmisiile de succes, luând în considerare factori precum încărcarea rețelei și numărul de noduri în competiție.
- analiza întârzierilor: modelele polling ajută la analiza întârzierilor de comunicare în schemele de acces aleatoriu. Prin modelarea procesului de acces aleatoriu, cercetătorii pot evalua întârzierea medie experimentată de nodurile din rețea și pot identifica oportunități de îmbunătățire.

Pe scurt, modelele polling oferă un instrument valoros pentru înțelegerea, optimizarea și analiza diferitelor aspecte ale schemelor de acces aleatoriu în rețelele de comunicații. Ele ajută la evaluarea rezolvării conflictelor, debitului, evitarea coliziunilor, optimizarea performanței, strategiile de control al accesului, eficiența rețelei și analiza întârzierilor în sistemele care utilizează protocoale de acces aleatoriu.

Rețele optice (Optical networks - ONUs). Rețelele optice, în special cele care implică unități de rețea optică (ONU) în rețele optice pasive (PON), pot beneficia de aplicarea modelelor polling. PON-urile sunt utilizate în mod obișnuit în sistemele de comunicații prin fibră optică pentru a furniza servicii de date utilizatorilor finali. Iată câteva aplicații ale modelelor de sondare în contextul ONU-urilor:

- managementul traficului în amonte: modelele polling pot fi aplicate pentru a gestiona traficul în amonte de la mai multe ONU către terminalul de linie optică (OLT). Prin utilizarea mecanismelor de sondare, OLT poate alocă în mod eficient intervale de timp sau oportunități pentru ca ONU să își transmită datele, evitând coliziunile și asigurând accesul corect.
- optimizarea calității serviciului (QoS): modelele polling contribuie la optimizarea QoS în rețelele optice. Prin modelarea procesului de sondaj, cercetătorii pot analiza și ajusta parametrii pentru a prioritiza anumite ONU sau tipuri de trafic, asigurându-se că datele critice primesc atenția și resursele corespunzătoare.
- evitarea coliziunilor: în rețelele optice, în special în PON-urile partajate, evitarea coliziunilor în timpul transmisiei în amonte este crucială. Modelele polling ajută la proiectarea și analizarea mecanismelor de evitare a coliziunilor, asigurând că ONU-urile transmit date într-o manieră sincronizată și fără coliziuni.
- algoritmi de programare: modelele polling ajută la proiectarea și analiza algoritmilor de programare pentru ONU. Aceasta include determinarea celui mai eficient mod de a programa transmisiile de date, luând în considerare factori precum prioritatea, corectitudinea și cerințele în timp real.

Pe scurt, modelele polling joacă un rol vital în proiectarea, optimizarea și analiza unităților de rețea optică din rețelele optice. Ele contribuie la gestionarea traficului în amonte, optimizarea QoS, evitarea

coliziunilor, alocarea eficientă a resurselor, analiza performanței, îmbunătățirea eficienței energetice și implementarea algoritmilor de programare eficienți în ONU în cadrul sistemelor de comunicații optice.

Bluetooth. Bluetooth, un standard de comunicații fără fir, utilizează o varietate de metode de acces, inclusiv spectrul extins cu salt de frecvență (FHSS) și accesul multiplu cu diviziune în timp (TDMA). În timp ce Bluetooth nu utilizează de obicei modele tradiționale de sondare, încorporează mecanisme care împărtășesc asemănări cu conceptele de sondare. Topologia rețelei Bluetooth se numește piconet, acesta este alcătuit dintr-un dispozitiv master și până la șapte dispozitive sclave. Miorandi și alții (Miorandi 63) au observat că structura unui piconet ce constă din N sclavi, poate fi modelat, în mod adecvat, cu ajutorul unui sistem polling compus din $2N$ șiruri de așteptare. Un șir de așteptare este folosit pentru fiecare legătură de comunicare master-sclav și un șir de așteptare suplimentar este necesar pentru fiecare legătură sclav-master. Aproximări ale întârzierilor medii sunt determinate pentru disciplinele Pure Round-Robin (corespunzător la servirea limitată-1), dependente și exhaustive (Bejenari 326).

Deși Bluetooth nu aderă strict la modelele tradiționale polling, el încorporează elemente de control și coordonare în procesul de comunicare. Dispozitivul principal are un rol activ în gestionarea conexiunilor, alocarea intervalelor de timp și coordonarea comunicării între dispozitivele conectate, asemănând cu aspecte ale sondajului într-un context de comunicare fără fir.

Rețelele bazate pe cipuri (Networks on chips - NOCs). Un alt domeniu în care își găsesc aplicație modele polling sunt rețelele bazate pe cipuri, astfel sunt menționate ca o soluție pentru ineficiența cauzată de conexiunile magistralele tradiționale în lucrările de specialitate (Benini 70, Dally 684). Networks-on-Chips (NoC) sunt arhitecturi de comunicație care utilizează rețele de comutare de pachete pentru a conecta diferite componente într-un singur circuit integrat. Deși, modelele polling nu sunt direct aplicabile în sensul tradițional, concepte și mecanisme similare sunt relevante în NOC pentru comunicare eficientă și gestionarea resurselor. Astfel, în timp ce NoC nu implementează în mod direct modelele tradiționale polling, conceptele de control, luare a deciziilor și management al resurselor sunt inerente diferitelor mecanisme utilizate în NoC. NoC se bazează pe strategii eficiente de coordonare, adaptare și control pentru a asigura o comunicare optimă în rețele complexe pe cip. În acest context, în lucrarea (Beekhuizen 106), este expusă o prezentare generală de aplicare a modelelor polling pentru rețelele bazate pe cip.

În concluzie, aplicarea modelelor de așteptare în sistemele informatice este crucială pentru optimizarea performanței, a utilizării resurselor și a eficienței generale. Aceste modele joacă un rol cheie în proiectarea rețelei, programarea sistemului de operare, alocarea resurselor de cloud computing și optimizarea sistemului de stocare. Prin simularea și analizarea cu acuratețe a comportamentului șirului de așteptare, sistemele computerizate pot fi ajustate pentru a gestiona sarcinile mai eficient, pentru a reduce timpii de așteptare și pentru a asigura utilizarea optimă a resurselor. Implementarea strategică a modelelor de așteptare contribuie la dezvoltarea infrastructurilor de calcul robuste și receptive, sporind funcționalitatea generală și fiabilitatea sistemelor informatice moderne. Studiarea și obținerea de noi rezultate ale modelelor de așteptare polling va continua să prezinte un domeniu de cercetare provocator și interesant pentru următorii ani.

Referințe bibliografice

- Alfa, S. A. *Queueing Theory for Telecommunications*. London: Springer, 2010
- Beekhuizen, P. *Performance Analysis of Networks on Chips*. PhD thesis, Eindhoven University of Technology, 2010
- Bejenari, D., Mitev, L. Formule aproximative pentru sisteme Polling cu timp discret. In: *Revista Științifică Studii Economice*. 6.3-4 (2012): 326-331.
- Benini, L., De Micheli, G. Networks on chips: a new SoC paradigm. In: *Computer*. 35.1 (2002): 70-78.
- Bux, W. Local-area subnetworks: a performance comparison. In: *IEEE Transactions on Communications*. 29.10 (1981): 1465-1473.
- Dally, W. J., Towles, B. Route packets, not wires: on-chip interconnection networks. In: *Proceedings of the Design Automation Conference*, 2 (2001): 684-689.
- Kleinrock, L. Performance evaluation of distributed computer-communication systems. *Queueing Theory and its Applications*, 1988
- Klimov, G. P. Time-sharing service systems. In: *Theory of Probability and its Applications*., 19 (1974): 532-551.
- Kramer, G., Mukherjee, B., Pesavento, G. Ethernet PON (ePON): design and analysis of an optical access network. In: *Photonic Network Communications*. 3 (2001): 307-319.
- Kramer, G., Mukherjee, B., Pesavento, G. Interleaved polling with adaptive cycle time (IPACT): a dynamic bandwidth allocation scheme in an optical access network. In: *Photonic Network Communications*, 4 (2002): 89-107.
- Mitev, L. Aplicații ale modelelor polling în sistemele informatice de comunicații. In: *Revista Științifică Studii Economice*. 9.1 (2015): 200-208.

Miorandi, D., Zanella, A., Pierobon, G. Performance evaluation of bluetooth polling schemes. An analytical approach. In: Mobile Networks and Applications, 9 (2004): 63-72.

Manfield, D. R. Analysis of a priority polling system for two-way traffic. In: IEEE Transactions on Communications. 33 (1985): 1001-1006.

Мишкой, Г.К. Обобщенные приоритетные системы. Кишинев: Из-во АН Молдовы, 2009

Van Arem, B. Queueing Network Models for Slotted Transmission Systems. PhD thesis, University of Twente, The Netherlands, 1990.

Вишневский В.М., Семенова О.В. Системы поллинга: теория и применение в широкополосных беспроводных сетях. Москва: Техносфера, 2007.

BIBLIOTECA ȘCOLARĂ - LIANT AL LITERAȚIEI ȘI AL COMUNICĂRII

Mariana PETCU

<https://orcid.org/0000-0003-3161-0883>

Școala Gimn. Nr.9, structură a Școlii Gimn. Nr. 5, Galați, România

Rezumat: Biblioteca va rămâne un loc în care prin diferite activități, parteneriate inovatoare, misterele lecturii vor fi dezvăluite. Alfabetizarea rămâne o abordare care trebuie aplicată de la o vârstă fragedă pentru a dezvolta abilitățile de citire. Suntem deschiși la implementarea de noi abordări, astfel încât elevii să se bucure de lectură dezvoltând anumite abilități cheie ale procesului de învățare.

Cuvinte cheie: lectură, carte, joc, parteneri.

Summary: The library will remain a place where through various activities, innovative partnerships, the mysteries of reading will be unraveled. Literacy remains an approach that must be applied from an early age to develop reading-writing skills. We are open to the implementation of new approaches so that students enjoy reading by developing certain key skills of the learning process.

Keywords: Reading, book, game, partners

Într-o lume în care totul este electronic- așa cum se tot face reclamă: „la un click distanță”, într-o lume în care dispare comunicarea literară, găsim un spațiu al aranjării literelor în forme diverse, și chiar de nu-s note muzicale -ele răsună în urechile, inimile, amintirile cititorului. E greu până mângâi câteva pagini că celelalte fac ca tainele lecturii să te atragă într-un labirint din care ieși doar citind, sau recitind, mereu alte cărți.

Nu există bibliotecă completă - vor fi mereu spații ce vor aștepta tăcute înțelepciunea lumii, învățături sau speranțe, tehnologii sau rețele interstelare așezate pe hârtie, papirus, casete, CD-uri, eBook-uri.

La activitățile desfășurate în bibliotecă cu bobocii de la clasa pregătitoare sau clasa I, la una dintre întrebări: „Aveți o bibliotecă acasă?” mulți dintre ei răspund că nu au; un elev a argumentat că nu are spațiu și pentru cărți, casa e foarte mică. Și cred că de aici trebuie să pornim activitatea noastră de atragere a copiilor către cartea scrisă, să-i învățăm să-și aleagă cartea pe care vor să o răsfoiască (la început), să citească câteva cuvinte, câteva rânduri, un paragraf și de ce nu poate toată cartea. Elevii sunt expresivi când văd pentru prima dată adunate la un loc atâtea cărți. Nu știu unde să-și îndrepte privirea, pașii, mânuțele ca să ia o carte înaintea celorlalți colegi. Ba fac și întrecere pe hol până ajung la bibliotecă. Învăță cum sunt aranjate cărțile la raft într-o bibliotecă – după autor, după domeniul pe care-l caută.

Chiar dacă mulți consideră că bibliotecile nu-și mai au rolul, reușim să creăm o legătură între autor și cititor, între generații.

Să o luăm pe rând. La examene, concursuri școlare, olimpiade s-a solicitat ca elevii să dea exemple de autori români și străini contemporani. A fost un subiect pentru unii dificil deoarece nu cunoșteau termenul de contemporan, pentru alții că nu știau numele scriitorilor chiar dacă citiseră cărțile lor. Da, era aceasta digitală ne-a facilitat întâlnirea online cu un scriitor contemporan – domnul Florin Bican. Întâlnirea a fost exact ca printr-o vrajă: autorul era înconjurat de multe cărți, de o bibliotecă personală imensă (am putea spune) și pe parcursul întâlnirii am aflat că nu este singura bibliotecă pe care o are, ci are oriunde locuiește fie la Cluj, la București, la Londra, a avut și în Germania. Copiii au fost curioși să afle de ce a citit atât de multe cărți, iar răspunsul a fost acela că lectura, cititul ajută la completarea cunoștințelor din toate domeniile, poți să-ți dai frâu liber imaginației și să călătorești neîngrădit în timp și în spațiu fără a avea probleme de limbă, fiind un spațiu comod pentru jocul minții, pentru inventivitate. După ce a descifrat tainele cărților, a găsit că cititorul inițiat este cel care știe limba textului, adică se lasă dus de valul subînțeleșului, poate pătrunde pe drumuri pe care nici autorul nu le-a străbătut, iar totul să se transforme într-un vals - fiecare să facă în același timp (narratorul și cititorul) câte un pas simțind armonia sentimentelor și bucuria descifrării sensului cuvântului.

Autorul le-a explicat copiilor că jucăriile nu l-au impresionat și nu i-au atras atenția mai mult decât cărțile, jucăriile erau o bucurie de moment, pe când cărțile creează dependență, așa ca o legătură indestructibilă ca cea cu un prieten din copilărie (nici timpul nu poate șterge năzbâtiile, eșecurile, bucuriile petrecute împreună). Așa a apărut și dorința de a continua aventura personajului Apolodor din poveștile lui Gellu Naum („Cartea lui Apolodor”). Acum Apolodor se înscrie în seria aventurierilor ce cutreieră pământul în lung și-n lat și-i învață pe copii/ elevi cum e în munți, cum e în deșert, cum să ajungi pe Lună sau în Delta. Un altfel de

Robinson, un cuceritor de vechi tărâmurii dar cu straie noi, cu cuvinte inventate tocmai pentru ca lectura să fie ușoară, zâmbetul să fie accesoriu nelipsit iar finalul să facă loc noilor aventuri.

Această experiență de a vorbi cu un scriitor pentru copii a deschis noi orizonturi activităților din bibliotecă. Elevii au făcut puzzle, au dansat ca pinguinii, au scris cu litere de tipar numele personajului principal, au citit de pe cotorul cărților titluri, au citit numele ilustratorilor, au început să vină la bibliotecă în pauze să se uite pe cărți, să împrumute cărți. M-au întrebat dacă am citit toate cărțile și auzind răspunsul că nu am reușit, vin să-mi spună ce le -a plăcut, ce ar dori să mai citească. Mă încântă să-i văd că-mi spun ce reprezintă sau cum este câte un personaj. Avem și pauze în care vizionăm un fragment dintr-o poveste/ desen animat.

Avem momente când citim cu voce tare câte-o frază oarecare, recităm versurile preferate, fredonăm versurile cântecelor sau facem karaoke, concurs de ghicitori, frământări de limbă pentru o dicție corectă.

Nu numai autorul i-a impresionat pe elevi, ci au trăit emoția de a asculta bunicii citindu-le din basmele/ poveștile preferate. Și la rândul lor, elevii au citit bunicilor. A fost un schimb de experiență, de impresii, de iubire. Da, mai există legătura dintre generații și un liant este lectura, povestea și conversația. Acum lectura nu a avut doar sare și piper, pentru gust s-a adăugat interes, schimb de experiență, s-au schimbat dimensiunile spațiului (a devenit o poveste în ramă - poveste în poveste). Acum nu au călătorit doar cuvintele, ci vocile au constituit o orchestră ce au cântat fără partitură, o muzică plină de promisiuni (vom continua explorarea).

Avem și micii autori care au realizat cărți despre anotimpuri, despre animalele preferate, au făcut cu stângăcie versuri, au povestit cu mult haz cum își alintă animalul preferat. Și dacă v-am stârnit curiozitatea și vreți să citiți aceste cărți le veți putea vedea expuse de zilele Bibliotecii „V.A Urechia” din Galați, noiembrie 2023.

Am dat doar câteva exemple din activitățile noastre din cadrul bibliotecii. Am amintit de comunicarea cu bunicii, cu prietenii sau colegii, cu personalul școlii dar comunicăm și prin parteneriatele încheiate cu alte unități școlare, cu alte biblioteci, cu alte instituții de cultură atât prin cuvântul scris, cât și prin activități diverse: suntem mici întreprinzători - vindem produsele proprii (mărțișoare, păpuși, prăjituri); facem expoziție cu lucrări; donăm fructe și legume; ne ajutăm la nevoie colegii.

Literația începe cu primele frânturi de limbă: cunoaștem literele (mai întâi pe cele de tipar), formăm silabe și cuvinte ca mai apoi să citim sau scriem texte/ compuneri. Trebuie să-i îndrumăm pe elevi să combine cuvintele, să înțeleagă sensurile, să identifice codul după care trebuie așezate pentru a transmite ceva, ideea care să exprime sentimentul, trăirea. Se știe că suntem diferiți ca oameni, așa și cuvântul, textul, cartea poate avea mai multe fațete, mai multe uși în secretele lumii. Cheia pentru a deschide aceste intrări constă în faptul de a găsi cheia ascunsă de autor, după indiciile naratorului.

Jocul cu literele, cu silabele ne stimulează mintea și experiența la creativitate pentru a concepe cât mai multe situații de învățare pentru fiecare cititor în parte. Unora le plac textele ușoare (cu litere mari, cu multe poze), altora le plac să ghicească fraza (fiecare literă să fie descoperită după anumite indicii - imagine, desen, cifră), sunt cei cărora le plac versurile scurte, unora le plac enigmaticele, dar să nu uităm și textele distractive (bancurile, anecdotele); dar toate acestea sunt doar antrenamentele pe care le facem cu răbdare, cu perseverență, pentru a-și forma gustul pentru lectură, pentru a și-l educa. Țesătura textului să fie ca un drum pe care să poți cutreiera jucându-te respectând regulile dar și uneori trișând (citești pe diagonală, citești sfârșitul că nu mai ai răbdare). Pentru un astfel de joc e bună și metoda predicțiilor (le citești/ sau le dai să citească doar titlul/ un fragment scurt și pui diferite întrebări despre text - despre ce cred că este vorba, cine face acțiunea, câți frați are personajul principal, etc). Alte jocuri preferate de copii: integramele, rebusurile, caligramele, textul lacunar, eseul de cinci minute, continuă povestea, schimbă sfârșitul poveștii.

Un joc al cititului, al alegerii unei cărți după un text dat a fost propus de CCD București în cadrul concursului ”Vânătoarea de lectură în bibliotecă”. Un concurs care suscită interesul din ce în ce mai multor participanți. Prin această competiție de realizează o rețea de colaborare între elevi, bibliotecari școlari, profesori, Biblioteci locale. Pe lângă alegerea unei cărți care să se potrivească cu informațiile din textul dat pentru fiecare etapă, trebuie făcută o descriere, un poster, o prezentare folosind diverse programe. Aici avem implicare, colaborare, voință, mentalitate de învingător. Am învins stihiiile naturii atunci când am stabilit să mergem la biblioteca centrală pentru a împrumuta cărțile pe care le-am ales. Când am plecat spre stația de autobuz era anotimpul de toamnă, când am ieșit din bibliotecă - era deja iarnă, era frig și ploaia ne îngheța în plete și am cam așteptat ceva timp ca să ne încălzim în îmbulzeala din mașină. La școală ne-am încălzit cu-n ceai, dar am dus până la final sarcina. Nu ne-am numărat printre câștigători, dar a meritat experiența de a vedea rezultatele muncii altor echipe și unde trebuie să insistăm ca să fim printre cei mai buni. Vom continua!

Referințe bibliografice

Zink, Rui. Cititorul din peșteră. București: Humanitas, 2006.

SITEOGRAFIE:

<https://scoala9.ro/editorial-de-ce-literatie-nu-e-egal-cu-alfabetizare/1388/>

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiA7t7_x_2BAxUg0AIHHWAMD2EQFnoECCAQAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.cedcluj.ro%2FFisiere%2F2018-2019%2FPreuniversitaria%2Fpdf%2FCreativitate%2FMesian_Nicoleta_Literatia_%25C3%25AEntre_teorie_%25C8%2599i_practic%25C4%2583.pdf&usg=AOvVaw3lNJhaYuS4Lp5ltKOtSE12&opi=89978449

<http://aplr-doctorat.blogspot.com/2012/12/borges-despre-borges-interviu.html>